Mevlânâ Celâleddîn Rûmî

Mesnevî-i Şerîf Şerhi

-10-

Tercüme ve Şerh
AHMED AVNİ KONUK

Bu Cildi Yayına Hazırlayanlar
Prof. Dr. Mehmet Demirci - Süleyman Gökbulut
Prof. Dr. Mustafa Tahralı

Yayın Koordinatörü
Prof. Dr. Mustafa Tahralı

KİTABEVİ

Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nin Onuncu Cild Fihristi

–Mesnevî V. Cildinin Devâmı–

آمدن آن امیران نمام با سرهنگان نیم شب بگشادن آن حجرهٔ ایاز وچارق وپوستین دیدن آویخته وگمان بردن که آن مکرست ورو پوش وخانه را حفره کردن به هر گوشه که گمان آمد وچاه کنان آوردن ودیوارها را سوراخ سوراخ کردن وچیزی نایافتن وخجیل ونومید شدن . چنانکه بد گمان وخیال اندیشان در کار انبیا واولیا می گفتند که ساحرند و خویشتن ساخته اند و تصدر می‌جویند بعد از تفحص خجل شوند وسود ندارد .

O gammâz beylerin gece yarısı çavuşlar ile berâber Ayaz'ın odasını açmağa gelmeleri ve çarığı ve kürkü asılmış görmeleri ve onun mekr ve örtü olduğunu zannetmeleri ve şübhelendikleri her köşede odayı kazmaları ve kuyu kazıcılar getirmeleri ve duvarı delik delik etmeleri ve bir şey bulamamaları ve hacîl ve ümîdsiz olmaları. Nitekim enbiyâ ve evliyânın emri hakkında sû'-i zann edenler ve hayâl düşünenler dediler ki: "Sihirbazdırlar ve kendilerini peygamber ve velî yapmışlardır ve baş olmak isterler!" Tecessüsten sonra utanırlar, halbuki fâidesi yoktur

آن امیران بر در حجره شدند   طالب گنج و زر و خمره شدند

2050. [2050] *O beyler odanın kapısına gittiler. Hazînenin ve altının ve küçük küpün tâlibi oldular.*

Sultan Mahmûd-ı Gaznevî'nin beyleri Ayaz'ın odasının kapısına gittiler. Bu odada bulunduğunu zannettikleri hazînenin ve altının ve içi envâ'-i mücevherât ile dolu olan küçük küpün tâlibi oldular.

قفل را بر می‌گشادند از هوس   با دو صد فرهنگ و دانش چند کس

2051. *Birkaç kişi hevesten dolayı iki yüz ilim ve hüner ile kilidi açtılar.*

ز انکه قفل صعب و پر پیچیده بود   از میان قفلها بگزیده بود

2052. *Zîrâ ki kilit güç ve dolaşık idi. Kilitlerin arasından seçilmiş idi.*

Ya'ni, Ayaz'ın bu odaya astığı kilit açılması güç ve dolaşıklı olup birçok kilitler arasından seçilmiş bir şey olduğu için kapıyı açmaya gelen birkaç kişi bu kilidi açmak husûsunda bir hayli ilim ve hüner gösterdiler ve içeriye girmek hevesiyle uğraştılar.

نه ز بخل سیم و مال و زر خام   از برای کتم آن سر از عوام

2053. *Gümüşün ve malın ve ham altının buhlünden nâşî değil. O sırrı avâmdan saklamak içindi.*

Ya'ni, Ayaz'ın odaya böyle kuvvetli kilit koyması bittabi' buhl ve tama'ından nâşî eline geçen gümüşü ve malı ve sikkesiz ham altını saklamak için değildi. Belki nefsinin gurûrunu kırmak için sakladığı eski çarığı ile kürkünü avâmdan hiçbir kimsenin bilmemesi maksadına mübtenî idi. Der idi:

که گروهی بر خیال بد تنند   قوم دیگر نام سالوسم کنند

2054. *Ki: "Bir tâife kötü hayâl üzerinde dolaşırlar, bir tâife dahi adımı mürâî ederler."*

Ya'ni, "Ben odada çarığımı ve kürkümü sakladığıma avâmı vâkıf edersem onlar benim maksadımı keşf edemeyecekleri için hakkımda türlü türlü sû'-i zanlarda bulunurlar. Ve ba'zıları da riyâkarlığıma hükmedip adımı "mürâî" çıkarırlar."

پیش با همت بود اسرار جان   از خسان محفوظ تر از لعل کان

2055. *"Himmetlinin indinde canın sırları olur, alçaklardan ma'denin la'linden daha mahfûz olur."*

Bu beyt Ayaz'ın lisânından olmak münâsibdir. Ya'ni Ayaz der ki: "Benim bu çarığımı ve kürkümü böyle saklamamdaki sır ve hikmet; bir himmet sâhibinin indinde canın sırları olur. Zîrâ can mûcidini âriftir. Mâsivâ-yı Hakk'a mültefit değildir. Binâenaleyh rûh, çarık ve posteki mesâbesinde olan cismin lezzetini müdriktir. Fakat nefsânî ve cismânî olan alçaklardan bu sır ve hikmet ma'denin la'l cinsinden olan cevherinden daha mahfûzdur ve örtülüdür. Onların akılları ancak altın ve gümüş ile meşgûldür."

زر به از جان است پیش ابلهان　　　زر نثار جان بود نزد شهان

2056. *Ahmakların indinde altın candan iyidir, şâhların nezdinde altın cânın nisârı olur.*

Bu beyit Hz. Pîr efendimizin irşâdâtıdır. "Nisâr", gelinin başından saçılan para ve başkalarına fedâ edilmiş mal ma'nâsınadır. Ya'ni, ahmakların ve cismânîlerin nazarında altın ve mal candan ve rûhtan efdaldir. Zîrâ onlar altın ve mal kazanmak için canlarını fedâ ederler. Şâhların ve cismâniyetten gözlerini kapamış olan kâmillerin indinde altın ve mal câna fedâdır.

می‌شتابیدند تفت از حرص زر　　　عقلشان می گفت نی آهسته تر

2057. *Altın hırsından dolayı harâretle acele ettiler. Akılları derdi ki: "Hayır, pek yavaş!"*

Bu sebebden cismânî olan beyler kilit açıldıktan sonra odaya girmek için harâretle acele ettiler. Fakat onların bu acelelerine karşı akılları onlara bâtınlarından derdi ki: "Hayır, bu kadar acele etmeyin, pek yavaş davranın!"

حرص تازد بیهده سوی سراب　　　عقل گوید نیك بین كان نیست آب

2058. *Hırs beyhûde olarak serâb tarafına koşar. Akıl der ki: "Bak o su değildir!"*

"Serâb", pek sıcak günlerde çöllerde gündüz ortasında uzaktan su gibi görünen buhar ve sistir ki, susamış olan yolcular onu uzaktan bir su gölü zannedip beyhûde koşarlar.

حرص غالب بود و زر چون جان شده　　　نعرهٔ عقل آن زمان پنهان شده

2059. *Hırs gâlib ve altın can gibi olmuş idi. O zaman aklın na'rası gizli olmuş idi.*

Hırs insanı serâb gibi olan hayâlât tarafına koşar. Fakat o hırs sâhibinin aklı bâtınından bağırıp "Boşuna koşma, su zannettiğin o serâb ve hayâl su değildir!" derse de, hırs gālib olduğundan aklın bu nasîhati pek hafî ve gizli kalır. Beylerin Ayaz'ın odasına hücûmu zâmânında da onlara hırs gâlib olmuş ve altın ve mal, can gibi kıymetli bulunmuş idi.

گشته صد تو حرص و غوغاهای او　　　گشته پنهان حکمت و ایمای او

2060. [2060] *Onların hırsı ve gürültüsü yüz kat olmuş, onun hikmeti ve îmâsı gizli olmuş idi.*

Beylerin altına olan hırsı ve birbirlerine karşı şûrişi ve gürültüsü yüz kat olmuş ve şiddetlenmiş olduğundan Ayaz'ın çarığı ve postu saklamasındaki hikmeti ve îmâsı onların akıllarının nazarında gizli kalmış idi.

تا که در چاه غرور اندر فتد　　　آن گه از حکمت ملامت بشنود.

2061. *Tâ ki gurûr kuyusuna düşer, ondan sonra hikmetten melâmet işitir.*

"Gurûr", dünyâ meta'larından birisine aldanmak demektir. Ya'ni, serâb hükmünde olan nef'-i dünyevî hayâlâtına hırs ile saldıran kimseler nihâyet aldanmak kuyusuna düşerler. Ondan sonra aklın hikmetinden "Niçin yaptın?", "Niçin hayâl arkasında böyle beyhûde koştun?" diye melâmet işitirler.

چون ز بند دام باد او شکست　　　نفس لوامه بر او یابید دست

2062. *Vaktâki tuzağın bağından onun bâdı kırıldı, nefs-i levvâme onun üzerine el bulur.*

"Bâd", rüzgâr demek olup burada, nahvet ve gurûr ve hodbinlikten kinâyedir. Vaktâki hırs ile vâki' olan hücûmu netîcesinde tutulduğu tuzağın bağından, onun hodbinlik ve gurûru kırılır; nefs-i levvâme onun üzerine fırsat bulup bâtınından söylemeye başlar. Ma'lûmdur ki, nefs-i insânî iktisâb ettiği sıfatlara göre birer isim alır. Nefs-i emmâre dâimâ fenâlığa ve fısk u fücûra mütemâyil olup bunları icrâ ile emreder; ve nefs-i levvâme yaptığı fenâlıklardan peşîmân olup niçin yaptım diye kendini levmeder; ve nefs-i mutmainne dâimâ Hakk'ın emrine mutî' olup hüsn-i ahlâktan mütelezziz olur ve zikr-i Hak'la mutmain bulunur.

تا به دیوار بلا ناید سرش　　　　نشنود پند دل آن گوش کرش

2063. *Onun başına belâ duvarı gelmedikçe onun o sağır kulağı gönlün nasîhatini dinlemez.*

کودکان را حرص لَوْزِینَه و شکر　　　　از نصیحتها کند دو گوش کر

2064. *Bâdem helvası ve şeker hırsı çocukların iki kulağını nasîhatlerden sağır eder.*

Meselâ kanlarında harâret olan çocuklara, çok tatlı yeme fenâ olursun, diye ne kadar nasîhat olunsa onlar bâdem helvası ve şeker gördükleri vakit dayanamazlar. O nasîhatlerden kulakları sağır olup yine o tatlıya hücûm ederler.

چون که درد دُنْبُلش آغاز شد　　　　در نصیحت هر دو گوشش باز شد

2065. *Vaktâki ona çıban derdi başladı, onun her iki kulağı nasîhate açık oldu.*

"Dünbül", çıban demektir. Ya'ni evvelce nasîhat kâr etmeyen çocuklar tatlıya devâm sûretiyle vücûdlarında çıbanlar çıkıp kendilerini rahatsız etmeye başlayınca o vakit nasîhate kulak açarlar. Ehl-i dünyâ da böyle çocuklara benzerler. Başlarına belâ gelmeyince mütenebbih olmazlar.

حجره را با حرص و صد گونه هوس　　　　باز کردند آن زمان آن چند کس

2066. *Odayı o birkaç kişi hırs ile ve yüz heves ile o zaman açtılar.*

Mahmûd-ı Gaznevî'nin beyleri Ayaz'ın odasını, içindeki altınları ve cevherleri kapışmak için hırs ile ve şiddetli heves ile açtılar.

اندر افتادند از در ز ازدحام　　　　همچو اندر دوغ گندیده هوام

2067. *Kokmuş ayrandaki böcekler gibi izdihâm cihetinden kapıdan birbirlerine düştüler.*

Ya'ni, odanın içindeki altınları yağma etmek üzere kapıdan içeriye birbirlerini ite kaka hücûm ettiler. Kokmuş ayrana böceklerin ve haşerâtın hücûmları gibi.

عاشقانه در فتد با کَرّ و فَرّ　　　　خوردن امکان نی و بسته هر دو پر

2068. *Âşıkāne kerr u fer ile düşer, yemek imkânı yok ve her iki kanadı bağlanmış.*

Ya'ni, sinek ve sivrisinek gibi hevâm, o kokmuş ayrana âşıkça hücûm ederek düşer; ve fakat bu hücûm netîcesinde her tarafı ayrana bulaşmış olduğundan iki kanadı hareketsiz bir hâlde kalır. Yemeğe de imkân kalmaz. İşte Mahmûd-ı Gaznevî beylerinin halleri de bunlara benzer.

بنگریدند از یسار و از یمین   چارقی بدریده بود و پوستین

2069. *Sağdan ve soldan baktılar. Yırtık bir çarık ve kürk var idi.*

Altın ve mücevherât kapışmak için birbirlerini çiğneyerek içeriye giren beyler, sağ ve sola baktılar ve altın ve mücevherât aradılar. Fakat oda bomboş idi. Ancak bir yırtık çarık ile bir de koyun postundan yapılmış bir köylü kürkü var idi.

باز گفتند این مکان بی‌نوش نیست   چارق اینجا جز پی رو پوش نیست

2070. [2070] *Yine dediler ki: "Bu mekân bî-nûş değildir. Burada çarık örtünün gayrı değildir!"*

"Nûş", kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır. *Burhân-ı Kātı'* ve *Heft Kulzüm* lügatlerinin beyânına göre "sâzkâr ve hayât" ma'nâlarına da gelir. Burada bu ma'nâlar münâsibdir. Ya'ni, "Bu oda böyle bir eski çarık ve kürk ile tertîbsiz ve rûhsuz bir hâlde bırakılmış değildir. Elbet mühim bir kilit asılmış olan bu odada bir tertîb ve bir ma'nâ ve rûh vardır. Çarık ve kürk o tertîbi ve o rûhu saklamak içindir!" dediler.

هین بیاور سیخهای تیز را   امتحان کن حفره و کاریز را

2071. *"Âgâh ol, keskin şişler getir. Çukuru ve kârîzi imtihan et!"*

Ve birbirlerine dediler ki: "Haydi uçları keskin ve sivri demir şişler ve burgular getir. Çukurları ve mecrâları araştır. Elbet defîneden bir eser bulunur.

هر طرف کندند و جستند آن فریق   حفره ها کندند و گوهای عمیق

2072. *O tâife her tarafı kazdılar ve aradılar. Kazıntılar ve derin çukurlar yaptılar.*

حفره هاشان بانگ می‌داد آن زمان   کنده های خالییم ای گندگان

2073. *Onların çukurları o zaman "Biz boş kazılmış yerleriz, ey kokmuşlar!" diye sadâ verdi.*

Onların kazdıkları çukurlar lisân-ı hâl ile onlara: "Ey nefsânî sıfatlar ile kokmuş bir hâle gelen beyler, biz boşuz, nâfile yorulmayın!" diye bağırdı.

ز آن سگالش شرم هم می‌داشتند　　　　کنده ها را باز می‌انباشتند

2074. *O fikirden dahi utandılar. Kazılmış yerleri tekrar doldurdular.*

Bu mecrâları kazıp define bulmak fikrinin dahi boş olduğunu görüp utandılar. Kazılmış olan yerleri tekrar doldurdular. Utanmaları yerinde idi, çünkü hırs-ı dünyâ onları beylik mertebesinden lâğımcılık derekesine düşürmüş idi.

بی‌عدد لاحول در هر سینهٔ　　　　مانده مرغ حرصشان بی‌چینهٔ

2075. *Her bir sînede sayısız "lâ-havle" var idi. Onların hırslarının kuşu yemsiz kalmış idi.*

"Çîne", yem ve dâne ma'nâsına olup, Acem "pirinç" ma'nâsında kullanır. Ya'ni, odada hiçbir şey bulamayınca hem açtıkları çukurları kapatırlar ve hem de sayısız "lâ-havle ve-lâ-kuvvete illâ billâhi'l-azîm!" derler idi. Zîrâ onların hırslarının kuşu yemsiz ve istifâdesiz kalmış idi.

ز آن ضلالتهای یاوه تازشان　　　　حفرهٔ دیوار و در غمازشان

2076. *Onların o boş koşucu olan dalâletlerinden duvarın ve kapının çukuru onların gammâzı idi.*

"Yâve", gāib ve beyhûde ve boş ma'nâsına olup, bu lafız Türkçe'dir. *(Burhân)*. "Tâz", "tâhten" masdarından emr-i hâzır olup "yâve-tâz", boş koşucu ma'nâsında vasf-ı terkîbîdir. "Gammâz", adamın kusurlarını arayıp gizliden şikâyet edici demektir. Ya'ni, o beyler boş koşucu ve sa'y edici olan dalâletlerinden ve şaşkınlıklarından duvara ve kapı içine açtıkları çukurlar lisân-ı hâl ile haber verip şikâyet etmekte idi.

ممکن اَنْدای آن دیوار نی　　　　با ایاز امکان هیچ انکار نی

2077. *O duvarı sıvamak mümkin değil idi. Ayaz'a inkârın hiç imkânı yok idi.*

Delip yıktıkları odanın duvarını yapıp sıvamak gece kābil değil idi. Ayaz'a karşı bu yapılan taharriyâtı inkâr etmenin dahi imkânı yok idi.

گر خِداعِ بی‌گناهی می‌دهند　　　　حائط و عرصه گواهی می‌دهند

2078. *Eğer bir bî-günâha hıdâ' verseler, duvar ve arsa şâhitlik verir.*

"Hıdâ'", birbirini aldatmak demektir. Bu beyt-i şerîfde iki vecih ihtimâli vardır. Birisi budur ki: Eğer beyler Ayaz'ı kendilerinin bî-günahlığı üzerine aldatsalar, bu mümkin değildir. Zîrâ odanın duvarının ve zemîninin hâl-i harâbı onların kabâhatlerine şehâdet eder. Bu sûrette "Bî-günâhî" deki "yâ" masdariyet olur. Ve ikinci vecih dahi budur ki: Bir bî-günâha hıdâ' verseler ve iftirâ etseler duvar ve arsa böyle olamayacağına şehâdet eder. Zîrâ taharriyât gāyet serbest ve mufassal bir sûrette yapılmıştır. Eğer hükûmet me'mûrunun gayri olan bir kimse tarafından yapılsa gece bekçileri tarafından müdâhale olunmak îcâb ederdi. Bu ma'nâya göre (بی گناهی) deki "yâ" vahdet için olur.

باز می گشتند سوی شهریار پر ز گرد و روی زرد و شرمسار

2079. *Toz dolu ve sarı yüzlü utangan olarak şehriyâr tarafına geri döndüler.*

Velhâsıl beyler Ayaz'ın odasında umdukları defîneyi bulamayınca üstleri başları tozlu ve benizleri sararmış ve utanıcı bir hâlde muktedir pâdişâh olan Sultan Mahmûd-ı Gaznevî tarafına geri döndüler ve kendilerinin Ayaz hakkındaki sû'-i fikirleri zâhir oldu.

باز گشتن نمامان از حجرهٔ ایاز به سوی شاه توبره تهی و خجل همچون

بد گمانان در حق انبیا علیهم السلام بوقت ظهور برائت و پاکئ ایشان

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ و قوله تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللّٰهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ

Nemmâmların boş torbalı ve utangan olarak Ayaz'ın odasından şâh tarafına geri dönmeleri enbiyâ (aleyhimü's-selâm) hakkında onların berâetini ve pâkliklerinin zuhûru vaktinde sû'-i zan sâhibleri gibi ki, "O günde yüzler çok beyaz ve çok yüzler kara olurlar." (Âl-i İmrân, 3/106) Ve Hak Teâlâ'nın" Allah üzerine kizb eden kimseleri görürsün ki, onların yüzleri kara olur" (Zümer, 39/60) kavli beyânındadır.

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ ["O günde çok yüzler beyaz ve çok yüzler kara olurlar"] âyet-i kerîmesi Âl-i İmrân (3/106) sûresinde, وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا

عَلَى اللهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ ["Kıyâmet gününde Allah üzerine kizb eden kimseleri görürsün ki, onların yüzleri kara olur"] sûre-i Zümer' (39/60) dedir. Ma'lûmdur ki her bir peygamberin zuhûru zamânında muhâlifleri olan kimseler onların bir külâh kapıp halka reîs olmak isteyen bir adam zannettiler ve halk arasında onların nüfûzunu kırmak için çok uğraştılar; ve "Sihirbazdır ve delidir, yalan söylüyor!" dediler. Vaktâki hayât-ı dünyeviyyede onlara geleceğinden bahsettikleri ve haber verdikleri azâblar geldi ve enbiyâ (aleyhimü's-selâm)ın sözlerinin doğruluğu ve kendilerine isnâd olunan sû'-i zanlardan berî oldukları ve ahlâk-ı seniyyelerinin temizliği zâhir oldu, muhâliflerin yüzleri kara oldu ve halk nazarında rezîl olup utandılar ve birçokları bu kara yüz ile âhirete gittiler; ve hayât-ı uhreviyyede dahi bu kara yüz ile sürünecekleri muhakkaktır. Zîrâ enbiyâ (aleyhimü's-selâm)ın hayât-ı dünyeviyyeye taalluk eden haberleri doğru çıktı. Hayât-ı uhreviyye hakkında verdikleri ma'lûmât dahi elbet bunlar gibi doğrudur.

شاه قاصد گفت هین احوال چیست   که بغل تان از زر و همیان تهی است

2080. *Şâh kāsıd olarak dedi ki: "Âgâh olun, ahvâl nedir? Zîrâ koltuğunuz*
[2080] *altından ve keseden boştur?"*

Şâh hakîkat-i hâle vâkıf oldukları hâlde kasden onlara sorup dedi ki: "Âgâh olun, ne hâl vâki' olmuştur? Siz Ayaz'ın odasını yağmaya gitmiş idiniz. Halbuki koltuğunuzda ne altın külçeleri ne de sikkeli altın keseleri yoktur?"

ور نهان کردید دینار و تَسُو   فر شادی در رخ و رخسار کو

2081. *"Ve eğer altını ve akçeyi sakladınız ise yüzünüzde ve yanağınızda sevinç revnakı hani?"*

"Tesû", "dâng" ta'bîr olunan küçük bir paranın dörtte biri kıymetinde gāyet cüz'î bir paradır. "Ve eğer odada yağma ettiğiniz paraları koltuğunuza almayıp başka bir yere sakladınız ise o kazancın sevincinin revnakı yüzünüzde görünmüyor. Bilakis me'yûs ve mahzûn bir hâldesiniz?"

گر چه پنهان بیخ هر بیخ آور است   برگ سیماهم وجوهم اخضر است

2082. *Vâkıa, kök getiricinin kökü gizlidir. Onların sîmâları olan yaprak ve onların ortası yeşildir.*

Meselâ kök sâhibi olan nebâtâtın kökü toprak içinde gizlidir ve görünmez. Fakat onların sîmâları mesâbesinde olan yaprakları o nebâtâtın vasattaki dal-

ları yeşildir. "Cev", burada "vasat" ma'nâsınadır. Bu beyit yukarıdaki beytin bir misâlidir. İnsanın kalbi köke ve sîmâsı yaprağa teşbîh buyrulmuştur. Zîrâ bir insanın kalbindeki elem ve sürûr yüzünde zâhir olur. Bunun için âyet-i kerîmede يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ (Rahmân, 55/41) Ya'ni "Suçlular sîmâlarıyla belli olur" buyrulmuştur. Çünkü suçlu bir adamın kalbindeki inkıbazdan sîmâsı müteessir olur.

آن چه خورد آن بیخ از زهر و ز قند   نك منادی می‌کند شاخ بلند

2083. *O kök o şeyi ki zehirden ve şekerden yedi, işte yüksek dal münâdîlik eder.*

Kökün topraktan aldığı ve emdiği iyi ve kötü gıdâyı, işte ağacın yüksek dalı münâdîlik ederek i'lân eder. Eğer aldığı şey iyi ise dalların yaprakları yeşil ve tarâvetli olur. Ve eğer fenâ ise yaprakların ve dalların rengi soluk olur ve sararır. İşte bu yeşillik ve sarılık kökün aldığı şeyin mâhiyetini i'lân eder.

بیخ اگر بی‌برگ و از مایه تهی است   برگهای سبز براشجار چیست

2084. *Kök eğer gıdâdan ve mayadan boş ise ağaçlar üzerinde yeşil yapraklar nedir?*

Ya'ni, ağaçların üzerindeki yeşil yapraklar kökünün iyi gıdâdan ve mayadan boş olmadığını gösterir.

بر زبان بیخ گل مهری نهد   شاخ دست و پا گواهی می‌دهد

2085. *Toprak kökün dili üzerine mühür koyar. Eli ve ayağı olan dal şâhitlik verir.*

Ya'ni, toprak kökü örtmüş olduğu için kök göze görünmeyip lisân-ı hâl ile ben tâzeyim ve sağlamım diyemez; toprak onun dilini mühürlemiş olur. Fakat o ağacın dalları el ve ayak mesâbesinde olup kökün hâlini haber verirler.

آن امینان جمله در عذر آمدند   همچو سایه پیش شه ساجد شدند

2086. *O eminlerin hepsi özre geldiler, gölge gibi şâhın önünde sâcid oldular.*

O emîn olan beyler Ayaz hakkındaki sû'-i zanlarından ve yaptıkları kabâhatten dolayı şâhın huzûruna özür dilemek için geldiler ve hepsi gölge gibi yerlere sürünüp şâhın önünde secde edici oldular.

عذر آن گرمی و لاف و ما و من　　　پیش شه رفتند با تیغ و کفن

2087. *O harâretin ve lâfın ve benliğin ve bizliğin özrü olarak kılıç ve kefen ile şâhın huzûruna gittiler.*

از خجالت جمله انگشتان گزان　　　هر یکی می‌گفت کای شاه جهان

2088. *Hacâletten bütün parmaklarını ısırtıcı oldukları hâlde her biri derdi ki: "Ey cihânın şâhı!"*

گر بریزی خون حلال استت حلال　　　ور ببخشی هست انعام و نوال

2089. *"Eğer kan döker isen sana helâldir, helâl! Ve eğer bağışlar isen in'âm ve nevâldir."*

کرده ایم آنها که از ما می‌سزید　　　تا چه فرمایی تو ای شاه مجید

2090. [2090] *"Biz onları yaptık ki bize yakışır idi. Ey âlî olan şâh, acabâ sen ne buyurursun?"*

گر ببخشی جرم ما ای دل فروز　　　شب شبیها کرده باشد روز روز

2091. *"Ey gönül parlatıcı, eğer bizim suçumuzu bağışlar isen gece geceliğini, gündüz de gündüzlüğünü yapmış olur."*

"Ey af ve lütuf ile gönülleri parlatıcı ve sevindirici olan şâh, biz zulmânî ve nefsânî idik. Bizden zulmânî olan kabâhat zâhir oldu. Binâenaleyh biz karanlık gece mesâbesinde idik. Geceliğimizi yapmış olduk. Sen ise lütuf ve inâyet güneşisin ve nûrânîsin; ve gündüz mesâbesindesin. Eğer bizim suçumuzu affedersen gündüzlüğünü yapmış olursun."

گر ببخشی یافت نومیدی گشاد　　　ور نه صد چون ما فدای شاه باد

2092. *"Eğer bağışlar isen ümîdsizlik güşâd buldu; ve yoksa bizim gibi yüz kimse şâha fedâ olsun!"*

"Eğer bizim kabâhatimizi affeder isen, yaptığımız fenâlığa karşı gönlümüzde hâsıl olan ümîdsizlik ve cezâya dûçâr olmak korkusu zâil olur. Ve eğer affetmeyip hakkımızda cezâ ve siyâset ile hükmedersen ona da râzıyız. Bizim gibi yüzlerce kimse şâhımıza fedâ olsun!" Ba'zı nüshalarda "güşâd" yerine "kesâd" vâki' olmuştur. "Ümitsizliğin hükmü kalmaz" demek olur.

گفت شه نی این نواز و این گداز　　　من نخواهم کرد هست آن ایاز

2093. *Şâh dedi: "Hayır, bu nevâz ve güdâzı ben yapmak istemem, Ayaz'ın lâyığıdır."*

"Nevâz", okşamak ve dilcûluk ve lütufkârlık; ve "güdâz", eriticilik ve kahr demektir. Ya'ni, şâh onların tazarru'larına cevâben dedi: "Hayır, af ve lütfu cezâ ve kahrı ben yapmak istemem. Bu husûstaki hüküm ve re'y Ayaz'ındır. Çünkü sizin tecâvüzünüz Ayaz'a karşı vâki' oldu."

حواله کردن پادشاه قبول توبهٔ نمامان و حجره گشایان و سزا
دادن ایشان به ایاز که یعنی این جنایت بر عرض او رفته است

Şâhın nemmâmların ve odayı açanların tövbesinin kabûlünü ve onların cezâsının verilmesini Ayaz'a havâle etmesidir. Zîrâ cinâyet onun ırzı üzerine vâki' olmuştur

این جنایت بر تن و عرض وی است　　　زخم بر رگهای آن نیکو پیست

2094. *"Bu cinâyet onun teni ve ırzı üzerinedir. Yara o iyi izlinin damarları üzerinedir."*

Yukarılarda îzâh olunduğu üzere "şâh"tan murâd Hak; ve "Ayaz"dan murâd abd-i mahz olan insân-ı kâmildir; ve "beyler"den murâd insân-ı kâmilin muârızları olan nefsânî kimselerdir. Hak ile abd-i mahz arasında sûret ve taayyün i'tibâriyle gayriyet ve hakîkat i'tibâriyle ayniyet ve ittihâd sâbittir. Binâenaleyh ehl-i sûret olan nefsânî kimseler, insân-ı kâmile muhâlefet ettikleri vakit onların ta'n ve muhâlefeti insân-ı kâmilin sûretine ve cismâniyetine ve açtıkları yara dahi onun cismâniyeti ile alâkadar olan ırz ve nâmûsuna olur. Binâenaleyh bu beyt-i şerîf zâhirde Sultan Mahmûd tarafından ve bâtında Hak tarafından olur.

گر چه نفس واحدم از روی جان　　　ظاهرا دورم از این سود و زیان

2095. *"Gerçi rûh cihetinden nefs-i vâhidim. Zâhiren bu fâide ve ziyandan uzağım."*

"Gerçi hakîkat cihetinden zât-ı vâhidim ve abd-i mahzın hakîkati ile ben müttehidim. Fakat onun cismine ve zâhirine taalluk eden fâide ve zarardan benim zâtım uzaktır. Zîrâ benim zâtım zarar ve ziyan isâbetinden münezzehtir." Bu gibi nisbetler vücûd-ı izâfî âlemine mahsûstur.

تهمتی بر بنده شه را عار نیست   جز مزید حلم و استظهار نیست

2096. *"Bende üzerine töhmet şâha âr değildir. Hilminin ve istizhârının ziyâdeliğinden gayrı değildir."*

"Her ne kadar bende ile şâh-ı hakîkî olan Hak arasında hakîkat cihetinden ittihâd ve ayniyet mevcûd ise de cismiyet i'tibâriyle gayriyet bulunduğundan bendenin cismâniyeti üzerine tevcîh edilmiş töhmetten şâh-ı hakîkîye âr ve noksan terettüb etmez. Fakat nefsânî olan ehl-i sûret abd-i mahz olan insân-ı kâmile töhmet isnâd ederse, bu hâl, âlem-i sûrette ancak Allah Teâlâ'nın Halîm isminin kuvvetine istinâden ve bu isim kuvvetinin hıfz ve istizhârından, ya'ni muâvenetinden vâki' olur." Zîrâ bu âlem-i keserât esmâyı ilâhiyye ahkâmının cereyânına hâdim olan mezâhirden ibârettir.

متهم را شاه چون قارون کند   بی گنه را تو نظر کن چون کند

2097. *Şâh vaktâki müttehemi Kārûn yapar, nazar et ki günahsızı nasıl yapar?*

Hak Teâlâ vaktâki kabâhatli bir kulunu Mûsâ (a.s.) zamânında servet sâhibi olan bir Kārûn gibi mülk-i dünyâya ve ni'mete müstağrak kılar; artık bir günahsız olan kuluna ne ikrâm edeceğini bundan kıyâs et! Ve hilm-i Hakk'ın kuvvetini ve vüs'atini tasavvur et!

شاه را غافل مدان از کار کس   مانع اظهار آن حلم است و بس

2098. *Şâhı kimsenin kârından gāfil bilme! Onun ızhârının mâni'i ancak hilimdir.*

Şâh-ı hakîkî olan Hak Teâlâ'yı وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ (Bakara, 2/74) ya'ni "Yaptığınız işlerden Allah Teâlâ gāfil değildir" âyet-i kerîmesi mûcibince bu âlem-i keserâtta kimsenin amelinden ve fiilinden gāfil bilme! Eğer o amellerin kötülerini meydana çıkarıp fâillerini rezil etmezse, bil ki bu ızhâra mâni' olan şey ancak onun azîm olan hilmidir ve "Halîm" ism-i şerîfi hükmünün ızhârıdır.

مَنْ هُنَا يَشْفَعُ به پیش علم او   لاابالی وار الا حلم او

2099. *Burada onun ilmi önünde lâubâlîce şefâat eden kimdir? Ancak onun hilmidir.*

Burada ya'ni kulun günahkârlığı vaziyetinde Hakk'ın ilmi önünde bî-pervâ ve hiç çekinmeksizin, o günahkâra şefâat eden kimdir? Ancak Hakk'ın hilmidir ve Halîm ism-i şerîfidir. İşte bu sıfat-ı hilm ve ism-i Halîm, günahkârlara karşı şefâat kapısını açmıştır. Zîrâ o günâhın kuldan zuhûru ayn-ı sâbitesinin ve isti'dâdının îcâbındandır; ve ayn-ı sâbite ism-i ilâhînin sûret-i ilmiyyesidir. Binâenaleyh Gaffâr isminin hükmü zuhûra gelmek için abdden günah sudûru lâzım gelmiştir; ve o günah sudûr edince Hakk'ın Halîm ism-i şerîfi ızhâr-ı faâliyet edip Hak onu settârlığı ile setr buyurur; ve eğer abd istiğfâr ederse Hak Teâlâ onu mağfiret eder. Nitekim hadîs-i şerîfde لو لا انكم تذنبون لذهب الله بكم وجاء بقوم يذنبون فيستغفرون الله فيغفر لهم ya'ni "Eğer siz günah yapmamışsanız Allah Teâlâ sizi giderir ve bir kavm getirir; onlar günah yaparlar ve Allah'a istiğfar ederler ve Allah Teâlâ dahi onları mağfiret eder" buyrulur.

آن گنه اول ز حلمش می‌جهد   ور نه هیبت آن مجالش کی دهد

2100. [2100] *O günah evvelâ onun hilminden sıçrar; ve yoksa onun heybeti ona ne vakit mecâl verir?*

Kul Hakk'ın hilminden dolayı setr-i ma'siyet ettiğini görerek günâha cür'et eder; ve abdden sâdır olan günah evvelâ Hakk'ın hilminden nâşî sıçrar ve inbiâs eder. Eğer Hakk'ın hilmi olmasa, zât-ı azîmü'ş-şânının heybeti o abde o günâhı işlemek mecâl[ini] aslâ vermez. İşte bu hilm-i ilâhîdir ki, abdi icrâ-yı ma'siyet ederken heybet-i Hak'tan gaflete düşürür.

خونبهای جرم نفس قاتله   هست بر حلمش دیت بر عاقله

2101. *Kātil olan nefsin kan bahâsı onun hilmi üzerinedir. Diyet âkıle üzerinedir.*

"Diyet", hatâen katl olunan bir kimsenin vârislerine kātil tarafından verilen mala derler. Mikdârı nafaka kitâblarında mezkûrdur. "Âkıle", ıstılâhât-ı fıkhiyyeden olup kātil olan kimsenin babası tarafından olan kimsenin akrabâsına derler ki, bunlar hatâ ile öldürülen kimsenin diyetini verirler; ve bu âkıle hakkındaki ahkâmın tafsîlâtı da kezâlik fıkıh kitâblarında musarrahtır; ve bu bâbdaki biraz îzâhât III. cildin 2461 numaralı beytine müsâdif olan:

گر خطا گشتم دیت بر عاقله ست   عاقلهٔ جانم تو بودی از الست ["Eğer hatâ ettimse, diyet âkıle üzerinedir; benim canımın âkılesi elestten sen oldun."] beytinde de geçti. "Nefs-i kātilenin katli"nden murâd sıfât-ı mezmûmesiyle rûh-ı insânî-yi öldürüp muattal bırakmasıdır. Kātil olan nefsin bu cinâyetinin kan bahâsı, Hak Teâlâ hazretlerinin hilmidir. Zîrâ maktûlün diyeti âkıle üzerinedir. Vücûdda fer' olan nefsin âkılesi vücûd-ı hakîkî-i Hak'tır. Binâenaleyh Hakk'ın nefs-i kātile hakkında sıfat-ı hilm ile tecellîsi maktûl olan rûh-i insânînin kan bahâsı ve diyeti olur. Fakat bu hilm-i ilâhînin kan bahâsı olması da bir kayd ile mukayyeddir. O da nefsin gaflet ve sıfât-ı nefsâniyyesi sarhoşluğu sâikasıyla yaptığı kötü fiillerden sonra ayıldığı ve kendine geldiği vakit bu fiillerden peşîmân olmasıdır. Şekāvet-i ezeliyye ashâbından olup fenâlıklarından nedâmet duygusundan uzak olan kimseyi bilâhare Hak Teâlâ hazretleri kısas buyurur. Nitekim III. cildin 2477 numarasına müsâdif olan: حلم حق گرچه مواساها کند   لیك چون از حد بشد پیدا کند ya'ni "Hakk'ın hilmi muvâsâlar eder ve mühletler verir. Lâkin hadden gittiği vakit ızhâr edip rezîl eder" buyrulmuştur. Zîrâ diyet hatâ ve gaflet ile olan katl ve cinâyet için âkıle üzerine olur.

مست و بی‌خود نفس ما ز آن حلم بود   دیو در مستی کلاه از وی ربود

2102. *Bizim nefsimiz o hilimden sarhoş ve bîhûd oldu. Şeytan sarhoşlukta ondan külâhı kaptı.*

Bizim can ve rûhumuzun kātili olan nefsimiz, Hak Teâlâ hazretlerinin o hilminden ve bize mühlet verip muâheze etmesinden dolayı ma'siyet lezzetleri içinde sarhoş oldu ve gaflete düşüp kendinden geçti. İşte benî-Âdem'in düşmanı olan şeytan dahi nefsimizin bu sarhoşluğu içinde ondan akıl ve muhâkeme külâhını kaptı ve onu helâk çukurlarına düşürdü.

گر نه ساقیٔ حلم بودی باده ریز   دیو با آدم کجا کردی ستیز

2103. *Eğer hilm sâkîsi bâde dökücü olmasa idi şeytan Âdem ile nerede nizâ' ederdi?*

Eğer hilm-i ilâhî sâkîsi gaflet şarâbını dökücü olmasa idi şeytan, Âdem ile nizâa ve husûmete nerede kādir olur idi? Binâenaleyh hilm-i ilâhînin döktüğü bu gaflet şarâbı ve bâdesi hem Âdem'i ve hem de şeytanı sarhoş etmiştir. Zîrâ hilm-i ilâhî Hakk'ın heybet ve azametini kulun nazarından örter. Eğer bu hilm perdesi kalkıp heybet-i Hak zâhir olsa idi, Hakk'ın kulları olan gerek

Âdem ve gerek şeytan bu heybet ve azamet muvâcehesinde tir tir titrer ve asla muhâlefete cür'et edemezler idi.

گاه علم آدم ملائك را كه بود اوستاد علم و نقاد نقود

2104. *Melâikeye ilim vakti Âdem kim idi? İlmin üstâdı ve nükūdun nakkādı idi.*

"Nükūd", "nakd"in cem'idir; ve "nakd", lügatte "seçmek ve saymak" ma'nâsınadır. "Nakkād", "nakd"den mübâlağa ile ism-i fâildir. Burada "nakd"den murâd, esmâ-i ilâhiyyenin sayılmasıdır. يا آدَمُ أَنْبِئْهُم بِأَسْمَائِهِمْ (Bakara, 2/33) Ya'ni, "Ey Âdem, melâikeye isimlerini haber ver!" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Bu âyet-i kerîme hakkındaki îzâhât müteaddid mahallerde geçti. Ezcümle IV. cildin 2955 numarasına müsâdif olan: علم الاسما بد آدم را امام ليك نى اندر لباس عين ولام ["Alleme'l-esmâ Âdem'e imâm oldu, fakat "ayn" ve "lâm" libâsında değil!"] beytinde îzâhât vardır, oraya mürâcaat buyrulsun. Ya'ni, meleklere ilm-i esmâyı öğretmek vaktinde Âdem nasıl bir kimse idi? O ilm-i esmânın üstâdı ve bu isimleri saymaların pek ziyâde sayıcısı idi. Ankaravî hazretleri ملائك را كه بود'deki (كه) edâtını istifhâm için almış ve bu fakir dahi tercümeyi ona göre yapmışımdır. Fakat Hind şârihlerinden İmdâdullah (k.s.) hazretleri bu edâtın istifhâm için olmayıp edât-ı râbıta olduğunu ve bu beytin ma'nâsı âtîdeki beytin ma'nâsıyla tamâm olacağını beyân buyurur. Bu sûrete göre bu beytin ma'nâsı: "İlmin üstâdı ve nükūdun nakkādı olan Âdem, melâikeye ilim vaktinde" demek olup nâtamâm bir cümle hâlinde kalır ve filhakîka da âtîdeki beytin ma'nâsıyla tamâm olur.

چونكه در جنت شراب حلم خورد شد ز يك بازئ شيطان روى زرد

2105. *Cennette hilm şarâbını içtiği vakit şeytanın bir oyunundan sarı yüzlü oldu.*

Şeytanın Âdem'e oynadığı oyun nehy-i sarîh mukābilinde onu te'vîle sevk etmesi idi. Nitekim I. cildin 1259 numarasına müsâdif olan: بو البشر كو علم الاسما بگست صد هزاران علمش اندر هر رگست ["Alleme'l-esmânın beyi olan beşerin babasının her bir damarında yüz binlerce O'nun hilmi vardır"] beytinin başındaki sürh-i şerîfde mündericdir; ve bu ma'nâ o sürh-i şerîfin ihtivâ ettiği beyitlerde îzâh olunmuştur. Ankaravî hazretlerine göre bu iki beytin ma'nâsı şöyledir: "Melâikeye ilm-i esmânın ta'lîmi vaktinde Âdem kim idi? İlm-i esmânın üstâdı ve nükūdun nakkādı idi. Cennette ilm-i ilâhî şarâ-

bını içtiği vakit şeytanın oyunundan sarı yüzlü oldu." İmdâdullah hazretlerine göre de şöyle olur: "İlmin üstâdı ve nükūdun nakkādı olan Âdem melâikeye ilim vaktinde, cennette hilm-i ilâhî şarâbını içtiği vakit şeytanın oyunundan sarı yüzlü oldu." Her iki sûrette de esas ma'nâ değişmez. İhtilâf lafzîdir.

آن بَلاَ دُرْهاى تعليم ودود   زيرك و دانا و چستش كرده بود

2106. *Vedûd'un ta'lîminin belâdürleri onu zekî ve ârif çevik etmiş idi.*

"Belâdür", bir nevi' meyvenin ismidir ki, tıbben dördüncü derecede hârdır. (*Gıyâsü'l-Lügāt*). Hâssiyeti budur ki, a'zâ-yı beşerde gevşeklik ve tembellik ve sarılık peydâ olduğu vakit onu ateşte kaynatıp suyunu hastanın alnına ve kulaklarına sürerler. A'zâları şişer. Ondan sonra vücûdundan biraz sarı su akar, ba'dehû şişler iner ve a'zâdan gevşeklik bertaraf olur. (Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî). Burada "belâdürler"den murâd, esmâ-i ilâhiyyedir. Ya'ni Âdem ta'lîm-i ilâhî ile esmâ-i Hakk'ın te'sîrât ve hâssiyâtını öğrendikten sonra anladı ki, cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhar olan zâtından bu esmâdan her birinin ahkâmı ve eseri zuhûr edecektir. Bu esmâ belâdürlerinin kendisine temâsından zekî ve ârif ve çevik oldu; ve şecere-i menhiyyeye takarrüb etti. Sûrette Âdem'in hareketi emr-i teklîfiye muhâlif idi. Fakat emr-i irâdîye muvâfık oldu ve hareketi ayn-ı itâat idi. İşte bundan dolayı Âdem şecere-i menhiyyeye takarrüb etti ve cenneti iki buğday tânesine sattı. Beyt-i Hâce Hâfız Şîrâzî (k.s.):

پدرم روضهٔ جنت بدو گندم بفروخت   ناخلف باشم اگر من بجوى نفروشم

"Babam cennet bahçesini iki buğdaya sattı; eğer ben bir arpaya satmaz isem hayırsız evlâdı olayım".

باز آن افيون حلم سخت او   دزد را آورد سوى رخت او

2107. *Yine onun kavî olan hilminin afyonu hırsızı onun eşyâsı tarafına getirdi.*

Hak Teâlâ'nın belâdürleri Âdem'i şecere-i menhiyyeye takarrubde çevik ve nehy-i sarîhi te'vilde zekî ve ârif yaptığı gibi yine Hak Teâlâ'nın kavî olan hilminin afyonu, hırsız mesâbesinde olan şeytanın Âdem'in teslîm ve itâat ve takvâ eşyâsını çalmak tarafına getirdi. Eğer hilm-i Hak perdesi azamet ve heybet-i Hakk'ı örtmeye idi şeytan aslâ Âdem'e yaklaşamaz idi.

عقل آید سوی حلمش مستجیر ساقیم تو بوده دستم بگیر

2108. *Akıl, "Benim sâkîm sen olmuşsun, elimi tut!" diye onun hilmi tarafına penâh isteyici olarak geldi.*

Nefis ilim sâkîsinin döktüğü gaflet şarâbından sarhoş olduğu vakit şeytan Âdem'in akıl külâhını kapar ve Âdem dahi emr-i teklîfiye muhâlif olarak yapacağını yapar. Ayıldıktan sonra Âdem tekrar akıl külâhını şeytandan kapıp bu def'a aklıyla yine Hakk'ın hilmi tarafına teveccüh ve iltica ederek der ki: "Ey hilm-i ilâhî, bana şarâb-ı gafleti içiren sen olmuş idin. Şimdi de elimi tut, düştüğüm çukurdan beni çıkar!" diye niyâza başlar.

فرمودن شاه ایاز را که اختیار کن از عفو و مکافات که از عدل و لطف هر چه کنی اینجا صواب است و در هر یکی مصلحتهاست که در عدل هزار لطف درجست، وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ، آن کس که کراهت می‌دارد قصاص را در این یك حیات قاتل را نظر می‌کند و در صد هزار حیات که معصوم و محقون خواهد شدن در حصن بیم سیاست نمی‌کرد

"Afvden ve mükâfattan ihtiyâr et! Zîrâ adlden ve lütuftan her ne yapar isen burada doğrudur ve her birisinde maslahatlar vardır. Zîrâ adlde bin lütuf münderiçdir. "Ve sizin için kısasta hayat vardır" (Bakara, 2/179) diye Ayaz'a şâhın emretmesi. O kimse ki kısâs için kerâhet tutar, kâtilin bu bir hayâtına nazar eder. Siyâset korkusu kal'asında mahfûz ve kanının dökülmesinden memnû' olacak olan yüz bin hayâta bakmaz

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ (Bakara, 2/179) Ya'ni "Kısasta sizin için hayat vardır" âyet-i kerîmesi sûre-i Bakara'da vâki'dir. Ve bu âyet-i kerîmenin câmiiyyet-i ma'nâsı hakkında bülağâ ve fusahâ hayrette kalmışlardır ki burada tafsîli uzundur. "Kısasta hayat olması" budur ki, kātilin kısâs ve i'dâm olunmasını gören cânîler korkup niyet ettikleri katlden ve sû-i kasddan vazgeçerler. Bu yüzden maktûl olacak olanların hayâtı kurtulur. Diğer taraftan kātiller dahi katlden vazgeçtikleri için kısastan ve helâkten kurtulur. Onların hayâtı dahi

mahfûz kalır. Binâenaleyh kısâsın fenâ olduğunu iddiâ edenlerin nazarı kısadır. Onlar ancak kātilin kısasta bir hayâtına nazar ederler ve bu bir hayâtı müdâfaa için esbâb-ı mûcibe dermeyân ederler. Nitekim Fransız üdebâsından Victor Hugo'nun *Bir Mahkûmun Son Günü* unvânı altında yazdığı eser bu kısa bakış ile yazılmış ve ona göre müdâfaa edilmiştir.

کن میان مجرمان حکم ای ایاز　　　ای ایاز پاك با صد احتراز

2109. *"Ey Ayaz, ey yüz ihtirazlı olan pâk Ayaz, mücrimlerin arasında hükmet!"*

Bu beyit zâhirde Sultan Mahmûd-ı Gaznevî tarafından Ayaz'a hitâben vâki'dir. Fakat bâtında Hak tarafından abd-i mahz olan insân-ı kâmile hitâbdır. Nitekim yukarılarda îzâh olundu. "İhtirâz", perhîz etmek ve kendini mesâib ve nekāısdan gözetmek demektir.

گر دو صد بارت بجوشم در عمل　　　در کف جوشت نیابم یك دغل

2110. [2110] *"Eğer seni amelde iki yüz kerre kaynatsam, senin kaynamanın köpüğünde bir hîle bulmam."*

Ya'ni, Hak Teâlâ abd-i mahz olan insân-ı kâmile hitâben buyurur ki: "Seni tecelliyât-ı latîfem ve kahriyyem içinde birçok def'alar kaynatsam ve imtihan etsem, senin kaynamanın köpüğü olan ahvâl ve akvâl ve ef'âlinde hiçbir hîle-i nefsânî bulmam."

ز امتحان شرمنده خلقی بی‌شمار　　　امتحانها از تو جمله شرمسار

2111. *"Sayısız bir halk imtihan cihetinden utanıcıdır. İmtihanlar cümleten senden utangandır."*

"Mertlik da'vâsında bulunan sayısız bir halkı bir sûretle imtihan ettim. Hepsi bu imtihanların netîcesinde utandılar ve mertlik da'vâsının hayâllerinden ibâret olduğunu anladılar. Seni her türlü imtihan ettim. Mertçe hepsine göğüs gerdin. Binâenaleyh imtihanlar senden utandılar." Nitekim bil'asâle abd-i mahz ve insân-ı kâmil olan Server-i kâinât Efendimiz hakkında Ve'n-necm sûresinde مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى (Necm, 53/17) ya'ni "O zübde-i kâinâtın gözü aslâ mâsivâ tarafına kaymadı ve haddini tecâvüz edip tuğyân etmedi" buyrulur. O hazretin vâris-i kâmilleri dahi bu meşreb üzerinedir. Cenâb-ı Mevlânâ (r.a.) efendimiz hazretleri dahi onlardan birisidir.

بحر بی‌قعر است تنها علم نیست　　کوه و صد کوه است این خود حلم نیست

2112. *Dipsiz deryâdır, yalnız ilim değildir; dağ, yüz dağdır, bu ise hilim değildir.*

Abd-i mahz olan insân-ı kâmil yalnız "Âlim" ism-i şerîfinin mazharı değildir. Binâenaleyh mücerred ilm ile mümtâz değildir. Cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhariyyeti hasebiyle dibi bulunmayan sıfât-ı ilâhiyye deryâsıdır ve nihâyeti olmayan esmâ-i ilâhiyyenin meclâsıdır. Binâenaleyh o bir dağdır fakat birçok muhkem olan dağların ittihâdından hâsıl olan bir dağdır. Ondaki hilim halkın anladığı hilim değildir. Nitekim IV. cildin 783 numarasına müsâdif olan beyt-i şerîfde: ای دو صد بلقیس حلمت را زبون　که اهْد قَوْمی انهم لا یعلمون ["İki yüz Belkîs senin hilminin zebûnudur, ey "Kavmime hidâyet et, zîrâ onlar bilmiyorlar!" diyen!"] buyrulmuş idi. Ma'lûmdur ki bu beyt-i şerîfde Uhud gazâsında Resûl-i Ekrem Efendimiz'in mübarek dişleri düşman okunun te'sîriyle kırıldığı vakit ashâb-ı kirâm çok mahzûn oldular. "Düşmanlar aleyhine duâ et yâ Resûlallah!" dediler. O Server-i âlem Efendimiz buyurdular ki: انی لم ابعث لعاناً ولکنی بعثت داعیا ورحمة اللهم اهد قومی فانهم لا یعلمون Ya'ni "Ben la'net edici olarak gönderilmedim ve lâkin Hakk'a da'vet edici ve rahmet olarak gönderildim. Ey benim Allah'ım, kavmime hidâyet eyle, onlar bilmiyorlar!" İşte bu harbde tecellî-i kahrî ile imtihân-ı ilâhîye ma'rûz kalan Server-i kâinât Efendimiz'den bu hâl-i ıztırâb içinde dahi kıl ucu kadar nefsânî bir sıfat zâhir olmadı da hilm-i ilâhînin eseri zâhir oldu.

گفت من دانم عطای تست این　　ور نه من آن چارق و آن پوستین

2113. *Dedi: "Ben bilirim ki bu senin ihsânındır; ve yoksa ben o çarık ve kürküm."*

Şâhın bu hitâblarına cevâben Ayaz ve abd-i mahz dedi: "Sultânım, ben bilirim ki, bu bende olan ta'dâd buyurduğun fezâil ve ilim ve hilm ancak senin ihsânındır. Yoksa ben o çarık ve kürküm; ve benim vücûd-ı izâfîm zelîl ve hakîr olan bir avuç topraktır."

بهر این پیغمبر این را شرح ساخت　　هر که خود بشناخت یزدان را شناخت

2114. *Bunun için peygamber bunu şerh yaptı. "Her kim kendini tanıdı, Hâlık'ı tanıdı."*

Bu beyt-i şerîf Hz. Pîr efendimizin irşâdıdır. Ya'ni, yukarıdaki ma'nânın ızhârı için Hz. Peygamber Efendimiz من عرف نفسه فقد عرف ربه ya'ni "Kendi nefsini tanıyan muhakkak Rabbini tanıdı" buyurdu. Ve abd kendini zilletle tanıdı-

ğı vakit nazarında Hakk'ın azameti ve sıfat-ı kibriyâsı zâhir olacağını şerh eyledi. Bu hadîs-i şerîfin şerhi hakkında muhakkıkların birçok beyânâtı vardır. Ezcümle cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri bu hadîs-i şerîf hakkında müstakil bir risâle yazmıştır. Buna *Risâle-i Ahadiyye** dahi derler.

چارقت نطفه است و خونت پوستین باقی ای خواجه عطای اوست این

2115. *Senin çarığın nutfedir ve kanın kürktür. Ey efendi, bu bâkî O'nun ihsânıdır.*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Târık'ta olan فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ مِمَّ خُلِقَ خُلِقَ مِن مَّاءٍ دَافِقٍ (Târık, 86/5-6) ya'ni "İnsan ne şeyden yaratıldığına nazar etsin ki, mâ-i dâfikdan, nutfeden halk olundu" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Çarık, yürümek ve gezmek için kullanılan bir âlettir. Cism-i beşer dahi, âlem-i mülkü gezip temâşâ etmek için giyindiği bir çarık mesâbesindedir. Ve kürk muhâfaza-i harâret için kullanılır. Kezâlik kan dahi cisimde harâret-i garîziyye tevlîd eder. Bu münâsebetle nutfe çarığa ve kan kürke teşbîh buyrulmuştur. Bunlar hayvâniyetin îcâbıdır. Bu çarık ve kürke munzam olan fazâil-i insâniyye Hakk'ın atâsı ve ihsânıdır. Nitekim âyet-i kerîmede مَّا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ (Nisâ, 4/79) ya'ni "Sana iyilikten isâbet eden şey Allah Teâlâ cânibindendir" buyrulur.

بهر آن داده ست تا جویی دگر تو مگو که نیستش جز این قدر

2116. *Onun için vermiştir, tâ ki başkasını isteyesin. Sen deme ki, O'nun bu kadardan başkası yoktur.*

Bu çarığa ve kürke munzam olan fezâil-i insâniyyeyi Hak Teâlâ hazretleri bunlardan daha başkasını ve ilerisini istemen için verdi. Binâenaleyh sen deme ki ihsân-ı ilâhî bu bana verilmiş olan kadardır, bunlardan başkası ve ilerisi yoktur.

ز آن نماید چند سیب آن باغبان تا بدانی نخل و دخل بوستان

2117. *Bostanın nahlini ve dahlini bilmen için bahçıvan ondan dolayı birkaç elma gösterir.*

"Nahl", hurma ağacıdır. Burada mutlak ağaçtan kinâyedir. "Dahl", harcın mukābili olan îrâd ma'nâsınadır. Ya'ni, bahçıvan birkaç elma gösterir, sen

* Bu risâle Abdullah b. Mes'ûd Balyânî'nindir. Bk. *Mutlak Birlik-Nefsini Bilen Rabbini Bilir*- (Haz. Ali Vasfi Kurt), İnsan Yay., İstanbul 2003. (Neşredenlerin notu.)

bundan anlarsın ki, bostanda elma ağaçları vardır ve bostanın bu nevi' mahsûlâtı ve vâridâtı vardır.

کف گندم ز آن دهد خريار را   تا بداند گندم انبار را

2118. *Buğday avucunu haryâra ondan dolayı verir, ta ki anbarın buğdayını bilsin!*

"Haryâr", eşeğin yemîni veren ve palanını koyan ve yükünü yükleten kimse demektir. Ya'ni, zahîreci eşeğe bakan kimseye buğdayı avuç ile gösterir. Bu bir numûnedir. Bu numûneyi anbarda bu nevi' buğdaydan çok olduğunu, o buğday alacak olan haryârın bilmesi içindir.

نكتهٔ ز آن شرح گويد اوستاد   تا شناسى علم او را مستزاد

2119. *Üstâd ondan dolayı bir nüktenin şerhini söyler, tâ ki onun ilmini müstezâd bilesin.*

Ya'ni, herhangi bir ilmin muallimi ve üstâdı talebesine o ilimdeki bir nükteyi şerh eder. Sen onun bu şerhinden o üstâdın o ilimde ma'lûmâtı ziyâde olduğunu bilirsin.

ور بگويى خود همينش بود و بس   دورت اندازد چنان از ريش خس

2120. [2120] *Ve eğer "O muhakkak ancak budur," dersen, sakaldan çöp gibi seni uzağa atar.*

Ey tâlib, eğer sen o nüktenin şerhini üstâdın ilminin hepsi addedip onun bildiği ma'lûmât ancak bu kadardır, dersen, o muallim sakalına düşen bir çöp gibi seni halka-i tedrîsinden silkip uzağa atar. Zîrâ sende mahdûdiyet-i fikr görüp "Bu isti'dâdsız talebe için beyhûde yorulmağa hâcet yoktur" der.

اى اياز اكنون بيا و داد دهٔ   داد نادر در جهان بنياد نهٔ

2121. *"Ey Ayaz, gel şimdi bunlara adl ver! Cihânda acîb olan adle temel koy!"*

"Ey abd-i mahz, gel şimdi senin hakkında sû-i zan edip tecâvüz edenlere karşı adli icrâ et, ve onlara müstahak oldukları muâmeleyi yap! Öyle bir adl olsun ki cihânda bu adli görenler taaccüb etsinler; ve böyle bir acîb olan adlin temelini kur!"

مجرمانت مستحق كشتن اند   وز طمع بر عفو و حلمت مى‌تنند

2122. *"Senin mücrimlerin öldürülmeye müstahaktırlar. Tama'dan nâşî senin afv ve hilmine teveccüh eyliyorlar."*

"Senin hakkında sû'i zan edenler kendilerinin suçu ağır olduğunu anladılar ve öldürülmeye müstahak bir harekette bulunduklarını bildiler. Fakat hayât-ı sûriyyeye tama'larından dolayı senin afv ve hilmine teveccüh edip siyâsetten halâs olacaklarını ümîd ediyorlar."

تا كه رحمت غالب آيد يا غضب　　　آب كوثر غالب آيد يا لهب

2123. *Tâ ki rahmeti yâhud gazabı gālib gelir. Âb-ı kevser mi yâhud leheb mi gālib gelir?*

"Kevser", cennet ırmaklarından bir ırmağın adıdır. "İhsânı çok olan büyük adam" ve diğer ma'nâları da vardır. Burada "âb-ı kevser", lütuf ve ihsândan kinâyedir. "Leheb", ateşin alevi demektir. Burada kahırdan kinâyedir. Ya'ni, "Mücrimler senden zuhûr edecek sıfatın nev'ine muntazırdırlar. Bu suçlarına karşı onlar hakkında rahmet sıfatı mı yoksa gazab ve öfke sıfatı mı ve lütuf ve ihsân mı yoksa kahır mı zuhûr edecektir?"

از پى مردم ربايى هر دو هست　　　شاخ حلم و خشم از عهد أَلَسْتُ

2124. *Merdüm-rübâlıktan dolayı ahd-i elestten beri, hilim ve hışım dallarının her ikisi de vardır.*

"Merdüm-rübâlık"tan, murâd insanların doğru yola cezbidir. "Ahd-i elest" ta'bîriyle ervâha Cenâb-ı Hak tarafından "Elestü bi-rabbiküm?" ya'ni "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye vâki' olan hitâb-ı ilâhîye işârettir ki, Hak Teâlâ bu hitâb ile ervâha sıfat-ı rubûbiyyetini tasdîk ettirdi. Mâdemki Hakk'ın sıfat-ı rubûbiyyeti sâbittir, edeb ve hak dâiresi hâricine çıkan kulların terbiyesi lâzım gelir. Bu terbiye dahi iki vech ile olur, ya taltîf ile ya tekdîr ile olur. Binâenaleyh hilim ve lütuf ve hışım ve kahır "Elestü bi-Rabbiküm?" hitâbı vâki' olan devirden beri vücûd-ı izâfî âleminde iki mütekābil dal olarak zâhir olmuştur. Bu iki sıfattan birine mazhariyet abdin isti'dâdına muallaktır. Ba'zı kul lutf ile hak ve edeb dâiresine rücû' eder. Ba'zısı kahır ve tekdîr ile müeddeb olur.

بهر اين لفظ أَلَسْتُ مستبين　　　نفى و اثبات است در لفظى قرين

2125. *Bunun için "elest" lafzı tebyîndir, bir lafızda nefy ve isbât karîndir.*

"Müstebîn", zâhir demektir. Ya'ni, birbirinin zıddı ve mukābili olan iki sıfat bulunduğu için hitâbda "elestü" lafzı zâhirdir. Zîrâ bu bir kelime ve lafızdır ki onda birbirinin zıddı olan nefy ve isbât karîn ve mündericdir.

ز انكه استفهام اثباتى است اين ليك در وى لفظ لَيْس شد دفين

2126. *Zîrâ ki bu isbâta mensûb olan istifhamdır. Fakat onda "leyse" lafzı medfûn oldu.*

Ya'ni, bu "Elestü" "Ben değil miyim?" lafzı isbât için kullanılan bir istifhamdır. Ya'ni "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?", "Ben sizin Rabbinizim" demektir. Bu da rubûbiyetin isbâtını ifhâm eder. Fakat bu istifhâm-ı isbâtîde "leyse" ya'ni "değil" kelimesi medfûndur ve mündericdir. Bu da "nefy" için kullanılan bir lafızdır. Bu iki beyt-i şerîfin ma'nâsını tavzîh için küçük bir mukaddime lâzımdır. Şöyle ki Hak Teâlâ kendi hilim ve cemâline nazaran rubûbiyetini isbât etti; ve kendi gazab ve celâline nazaran rubûbiyetini kendinden nefy etti. Zîrâ rubûbiyetin nefyi merbûb olan mahlûkun nefyini müstelzimdir; ve isbât-ı rubûbiyyet ise merbûbun da isbâtını icâb eder. Çünkü rubûbiyet sıfât-ı izâfiyyedendir. Onun tahakkuku vücûd-ı izâfî sâhibi olan merbûbun ve mahlûkun tahakkukuna mevkûftur. Binâenaleyh buyurdu ki: "Ben mertebe-i ahadiyyette halkın fenâsını mûcib olan kahr ve celâl muktezâsıyla, hiçbir kimsenin Rabbi değilim, ya'ni benim ahadiyyetimin kahrı, cümleyi hiç yapmıştır ve hiçbir kimseyi arsa-i vücûdda bırakmamıştır ki onun rabbi olayım. Ve mertebe-i vâhidiyyette âlemin vücûduna bâis olan hilim ve cemâl muktezâsıyla hâlık olan Rabbim ki, merbûbun tahakkuku bu sıfatın tahakkukuna sebeb olmuştur". Bu ma'nâya binâen Hak Teâla Kur'ân-ı Kerîm'de لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (Gâfir, 40/16) ya'ni "Mülk kimindir bugünde? Ya'ni ahadiyetle tecellî anında mülk vücûd-i Vâhid-i Kahhâr olan Allah'ındır." buyurur. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Şuaybî'de buyurur ki: فالالوهية تطلب المألوه والربوبية تطلب المربوب Ya'ni "Ulûhiyet me'lûh ister ve rubûbiyet dahi merbûb ister". İmdi bu beyt-i şerîfin ma'nâsının hulâsası budur ki: Hak Teâlâ "Elestü bi-Rabbiküm" hitâbı ile sıfât-ı izâfiyyesi olan rubûbiyeti isbât eder; ve rubûbiyetin tahakkuku merbûbun vücûduna mevkûftur. Merbûbun vücûdu ise adem-i izâfîdir ve vücûd-ı hakîkî muvâcehesinde menfîdir. İşte bu hitâb istifhâm-ı isbâtî olmakla berâber onda bu sûretle nefy-i vücûd-ı izâfî de medfûndur. Onun için muhakkıkîn-i kirâm hazarâtı âlemin vücûduna "adem maa'l-vücûd" ya'ni "vücûd ile berâber adem" demişlerdir. Sırr-ı vücûdu müdrik olmayanlar bu ma'nâyı idrâk edemezler. Daha ziyâde tafsîlât-ı dakîka Fass-ı Şuaybî'dedir. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu ma'nâyı I. cildin 2278 numarasına müsâdif olan: اين جهان نفيست در اثبات جو صورتت صفرست در معنيت جو ["Bu cihan nefydir, isbâtda ara! Senin sûretin sıfırdır, ma'nânın içinde ara!"] beytinde de beyân buyurmuşlardır.

ترك كن تا ماند اين تقرير خام　　كاسهٔ خاصان منه بر خوان عام

2127. *Terk et, tâ ki bu takrîr hâm kalsın; hamların kâsesini avâmın sofrası üzerine koyma!*

Bu bahsin gāyet ince ve ulemâ-i zâhirin fehminden yüksek olmasına mebnî cenâb-ı Pîr efendimiz nefs-i şerîflerine hitâben bu beyt-i şerîfde buyururlar ki: Bu bahsin takrîrini terket, hâm ve nâ-tamâm kalsın. İdrâk-i hâs sâhiblerinin gıdâ-yı rûhânîsini avâmın dar olan sofra-i idrâkine koyma! Zîrâ bu dekāyıka onların fehmi vâsıl olamaz. Kendi hayâllerine göre zâhir-i şerîate muhâlif gördüklerinden ya inkâr ederler veyâhud şerîat-i mutahhara ile alâkası olmayan mübâhîler yanlış anlayıp kendileri dalâlete düştükleri gibi halkı da dalâlete düşürürler.

قهر و لطفى چون صبا و چون وبا　　آن يكى آهن ربا وين كهربا

2128. *Bir kahır ve bir lütuf sabâ gibi ve vebâ gibidir. O biri demir kapıcı ve bu çöp kapıcıdır.*

"Âhen-rübâ", mıknatıs; "keh-rübâ", ma'lûm olan sarı bir ma'den. Ya'ni, velhâsıl tecellî-i rubûbiyyette vebâ hastalığına mümâsil bir kahr vardır; ve kezâ latîf bir sûrette esen sabâ rüzgârına mümâsil bir lütuf vardır. O kahır, kalbleri demir gibi katı olan küffârı ve münkirleri cezbeder. Demiri çeken mıknatıs gibidir. Ve bu lütuf dahi kalbleri çöp gibi zayıf ve mülâyim olan mü'minleri cezbeder, sabâ rüzgârı [gibi] latîfdir.

مى كشد حق راستان را تا رَشَدْ　　قسم باطل باطلان را مى كشد

2129. *Hak doğruları reşede çeker; bâtıl kısmı bâtılları çeker.*

Burada "hak"tan murâd, bâtıl mukābili ve doğru ma'nâsına olan haktır; ve muhakkıkîn indinde Hak, vücûd-ı hakîkîdir. Ve "bâtıl"dan murâd dahi, bâtıl-ı izâfîdir, ona adem-i izâfî dahi derler ki eşyânın vücûdudur. Nitekim sûre-i Enbiyâ'da Hak Teâla buyurur: لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا إِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ (Enbiyâ, 21/17-18). Ya'ni "Eğer biz eğlence ittihâz etmek isteseydik kendi indimizden onu ittihâz ederdik. Fakat bunu yapıcılardan değiliz. Belki sıfat-ı rubûbiyyetimizi ızhâr için bâtıl-ı izâfî olan eşyâyı yarattık. Vücûd-ı hakîkîmizi, o ehemmiyet verip dört el ile sarıldıkları bâtıl olan o vücûd-ı izâfî üzerine musallat kılarız. O vücûd-ı hakîkîmiz ile, sıfat-ı kahr ile zâhir olup onları mahv ve helâk ederiz. Vah size ki

Allah Teâlâ'yı şânına lâyık olmayan sıfat ile tavsîf edersiniz". Ya'ni Hakk-ı hakîkî, isti'dâd-ı ezelîleri vahdet-i sırf zevkinde olanları reşede ya'ni rahmet ve hidâyete çeker. Fakat vücûd-ı hakîkî muvâcehesinde hiç ve bâtıl-ı izâfî olan dünyâ ve suver-i eşyâ, bâtılları kendi tarafına çeker. Gerek mezkûr âyet-i kerîmede ve gerek bu beyt-i şerîfde sırr-ı vücûdu idrâk edemeyip eşyâda ihâta-i zâtiyye i'tikādından korkup Hakk'ın eşyâyı ancak ilmi ile ihâta ettiğine kāni' olan tenzîh-i vehmî sâhiblerine ta'rîz vardır. Zîrâ onlar Hakk'ı eşyâdan tenzîh ederek tahdîd ederler; ve bu tenzîh-i vehmî ile فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ (Bakara, 2/115) ya'ni "Nereye teveccüh ederseniz Allah'ın vechi ve zâtı vâki'dir." Ve وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) ya'ni "Nerede olursanız O hüviyyet-i Hak sizin ile berâberdir" ve emsâli olan nusûs-ı kur'âniyyeyi ma'nâsız te'viller edip nass-ı zâhire muhâlefet ederler. Ve zât-ı Hakk'ın tahdîdi ise şân-ı ulûhiyyete lâyık olmayan bir vasıftır.

معده حلوايى بود حلوا كشد　　　معده صفرايى بود سركا كشد

2130. *Mi'de halvâî olursa helvayı çeker, mi'de safrâvî olursa sirkeyi çeker.*
[2130]

Nitekim zâhirde dahi mi'de tatlıya mensûb ve mütemâyil olursa tatlıyı çeker ve bu mi'de sâhibi tatlıyı sever; ve mi'de safrâvî ve bozuk olursa tatlıdan bulanır, ekşi olan sirkeyi çeker. Bunun gibi ehl-i hidâyet ehl-i kemâlin sohbetinden hazz eder ve onun gıdâsı leziz ve tatlı olan zevk-i vahdet olur; ve ehl-i evhâm ve dalâlet dahi nâkısların sohbetinden hazz edip onun gıdâsı dahi sirke mesâbesinde ekşi olan zevk-i kesret olur.

فرش سوزان سردى از جالس برد　　　فرش افسرده حرارت را خورد

2131. *Yanıcı döşeme, oturucudan soğukluğu götürür. Donmuş döşeme, sıcaklığı yer.*

Ya'ni, aşk-ı ilâhî ile yanan veliyy-i kâmil kendi musâhiblerinin kalbindeki soğukluğu ve incimâdı izâle edip ona aşk-ı ilâhî aşılar. Ve ehl-i sülûkden birisi nefsânî kimselerin sohbetinde bulunsa onun kalbini muhabbet-i Hak'tan soğutur ve dünyâya meylettirir.

دوست بينى از تو رحمت مى‌جهد　　　خصم بينى از تو سطوت مى‌جهد

2132. *Dostu görürsen senden rahmet sıçrar. Hasmı görürsen senden satvet sıçrar.*

Meselâ sen dostu gördüğün vakit senin kalbinden ona karşı rahmet ve lütuf duyguları hâsıl olur ve ona göre de eseri zuhûr eder; ve kezâlik düşmanı

gördüğün vakit ona karşı kalbinden kahır ve gazab fışkırır. ان الله خلق آدم على صورته Ya'ni "Allah Teâlâ Âdem'i kendi sûreti ya'ni sıfatı üzerine yarattı" hadîs-i şerîfi mûcibince Âdem'de dosta ve düşmana karşı vâki' olan bu iki sıfat Hak'tan mün'akisdir. Binâenaleyh Hak Teâlâ dostları olan mü'minlere karşı lütuf ve rahmet ile, düşmanı olan münkirlere karşı da satvet ya'ni kahrı ve gazabıyla tecellî buyurur.

ای ایاز این کار را زوتر گزار ز انکه نوعی انتقام است انتظار

2133. *"Ey Ayaz, bu işi pek çabuk îfâ et! Zîrâ ki intizâr intikāmın nev'idir."*

"İntikām", ukūbet ve cezâ etmek demektir. Ya'ni, "Ey Ayaz, mütecâvizlere karşı yapılması lâzım gelen işi çabuk îfâ et! Zîrâ ki intizâr intikāmın ya'ni ukūbetle cezâ etmenin bir nev'idir. Çünkü müstahakk-ı cezâ olanlar haklarındaki hükmün sudûrunu bekleye bekleye muazzeb olurlar. Onları evvelâ böyle bekleterek ta'zîb etmek, sonra da eğer haklarında cezâ verilecek ise, verilen cezâyı tatbîk etmek iki kat cezâ olur. Ve eğer affedilecek ise bu afv hükmünden evvel yine onları bekletmek sûretiyle kendilerinden intikām almış ve cezâ eylemiş olur; ve bu afv muhtaçlara sadaka vermek nev'inden olduğundan onları intizarda bırakmak Hak Teâlâ'nın لاَ تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُم بِالْمَنِّ وَالأَذَى (Bakara, 2/264) ya'ni "Sadakalarınızı başa kakmak ve eziyet etmek sûretiyle ibtâl etmeyin" emrine muhâlif olur. Binâenaleyh yapılacak işi çabuk yap!"

تعجیل فرمودن پادشاه ایاز را که زود این حکم را به فیصل برسان و منتظر مدار و ایّام بیننا مگو که الانتظار موت الاحمر، و جواب گفتن ایاز شاه را

Pâdişâhın Ayaz'a "Bu hükmü çabuk fasl et ve muntazır tutma ve deme ki, aramızda günler vardır; intizâr mevt-i ahmerdir" diye ta'cîl-i emr etmesi ve Ayaz'ın şâha cevâb söylemesi.

"Mevt-i ahmer", kızıl ölüm demektir. Ehl-i ma'nâ renk üzerine dört nev'i ölüm isbât ederler: Kızıl ölüm, kara ölüm, sarı ölüm ve beyaz ölüm. "Kızıl ölüm" ile katle, "kara ölüm" ile ateşte yanmağa ve "sarı ölüm" ile kesret-i em-

râza ve "beyaz ölüm" ile de suda boğulmağa işâret ederler. Ve ehl-i irfân ise yine renk üzerine dört nev'i ölüm isbât ederler ki, onlar da "beyaz ölüm" ile açlığa ve "kara ölüm" ile de sabra ve "kızıl ölüm" ile muhâlefet-i nefse ve "yeşil ölüm" ile eski libâslar giymeye işâret ederler. Bu sürh-i şerîfde "mevt-i ahmer" ile nefsin katli mesâbesinde olan intizâr azâbına işâret buyrulmuştur. Zîrâ الانتظار اشد من النار ya'ni "İntizâr ateşte yanmaktan daha şiddetlidir" darb-ı meseli meşhûrdur.

گفت ای شه جملگی فرمان تراست   با وجود آفتاب اختر فناست

2134. *Dedi: "Ey şâh, cümle ferman senindir. Güneşin vücûduyla berâber yıldız fânîdir!"*

Ya'ni, "Vücûd-ı hakîkî muvâcehesinde vücûd-ı mecâzî ve izâfînin hükmü yoktur. Nitekim güneş doğduğu vakit yıldızların ziyâsı görünmez olur."

زهره که بود یا عطارد یا شهاب   کاو برون آید به پیش آفتاب

2135. *"Zühre ya Utârid ya şihâb kim olur ki, o güneşin önünde dışarıya çıksın!"*

"Ayaz"dan murâd, abd-i mahz mertebesinde ve kutbiyet makāmında bulunan insân-ı kâmildir ki, bu kutb her asırda bir olur. Nitekim I. cildin 2967 numarasına müsâdif olan خود جهان آن یك کسست او آگهست   هر ستاره بر فلك جزو مهست ["Cihân muhakkak o kimsedir ve âgâhdır; her yıldız felek üzerinde ayın cüz'üdür"] beytinde ve IV. cildin 3695 numaralı beytini ta'kîb eden sürh-i şerîfde bu kutub hakkından îzâhât verilmiştir. Evvelki beyitte "güneş"ten murâd, zât-ı Hak ve "yıldızlar"dan murâd, umûm evliyâdır. Bu beyitte "Zühre"den murâd, kutb-ı zamândır. Zîrâ ilm-i nücûma göre pâdişâhlar Zühre seyyâresine mensûbdur; ve kutb-ı zamân ise cihânın şâh-ı ma'nevîsidir. Ve "Utarid"den murâd, kutbun mâdûnu olup ehl-i tasarruf bulunan evliyâdır. Zîrâ ilm-i nücûma göre ehl-i kitâbet ve ehl-i dîvân Utarid'e mensûbdur. Ve "şihâb"dan murâd onların mâdûnu olan evliyâ-i sâiredir. Füyûzât-ı rabbâniyye bunların cümlesine kutb-ı zaman vâsıtasıyla tevzî' buyrulur. Şu hâlde bu iki beyt-i şerîf birinci beytin tafsîli olur. Ya'ni tecellî-i zâtî-i Hak muvâcehesinde ne kutb-ı zamânın ne de sâir evliyânın tasarrufu kalmaz.

گر ز دلق و پوستین بگذشتمی   کی چنین تخم ملامت کشتمی

2136. *"Eğer eski libâsdan ve postekiden geçe idim ne vakit böyle melâmet tohumunu eker idim?"*

Ya'ni, "Nutfe ve kandan ibâret olan asl-ı süflîme nazar etmek ve sûretle mukayyed olmak mertebesinden geçe idim, melâmet tohumunu ekmemiş olurdum; ve benim bu hâlim halkın levmine sebeb olmaz idi."

قفل کردن بر در حجره چه بود   در میان صد خیالیٔ حسود

2137. *"Yüz hayâle mensûb olan hasûd arasında odanın kapısını kilitlemek neydi?"*

"Birçok hayâle kapılmış olan hasedçiler ve sûretle mukayyed olan cismânîler arasında, bu cisim odasının kapısı olan ağzımı kilitlemek ve kapamak ve onların levmine karşı sükût etmek ne idi?" Zîrâ ben sükût ettikçe o nefsânî kimseler benim cismimin odasında hîle ve desâis gizlenmiş olduğunu zannettiler. Ma'lûmdur ki, her zamanda bu gibi kâmiller hakkında hasûdların sû'-i zanları vardır. Ezcümle cenâb-ı Pîr efendimiz Haleb'de Halâviye Medresesi'nde bulundukları vakit oradaki talebe-i ulûm, müderris Kemâleddin b. Adîm'e o hazret aleyhinde fenâ fiiller isnâd etmişler idi. Tafsîli fakîr tarafından tercüme edilmiş olan *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da münderiçtir.

دست در کرده درون آب جو   هر یکی ز ایشان کلوخ خشك جو

2138. *"Onlardan her biri kuru kerpiç arayıcı olarak ırmak suyunun içine el sokmuş."*

"O hasûdlardan her biri maârif-i ilâhiyye ırmağı ve tecelliyât-ı rabbâniyye nehri olan benim kalbime kuvve-i vâhimelerinin elini sokup kuru kerpiç mesâbesinde olan nefsânî sıfatları ararlar."

پس کلوخ خشك در جو کی بود   ماهیٔ با آب عاصی کی شود

2139. *"İmdi ırmak içinde kuru kerpiç ne vakit olur? Bir balık suya ne vakit âsî olur?"*

Bu beyt-i şerîfde sıfât-ı nefsâniyye hem kuru kerpice hem de balığa teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni, "Tecelliyât-ı rabbâniyye nehri olan kalb-i kâmilde kuru kerpiç mesâbesinde olan sıfât-ı nefsâniyye bulunur mu? Balık gibi olan evsâf-ı nefsâniyye akıp gelen tecelliyât-ı rabbâniyye ve sıfât-ı ilâhiyye suyuna karşı nasıl isyân edip kendi halini ve şânını gösterebilir?"

بر من مسکین جفا دارند ظن   که وفا را شرم می‌آید ز من

2140. *"Ben miskin üzerine cefâ zannı tutarlar ki benden vefâya utanma gelir."*
[2140]

"Huzûr-ı ilâhîde benim gibi bir abd-i mahz ve fakr-ı hakîkî mertebesinde bulunan kimsenin kalbinde kendilerine karşı cefâ ve zulüm duygusu mevcûd olduğunu zannederler. Halbuki benim mayamda ve tab'ımda bilcümle mahlûkāt-ı ilâhiyyeye karşı olan şefkate nazaran "vefâ" denilen hâl, benim bu cibilliyet-i asliyyemden utanır." Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 17. faslında şöyle buyururlar: "Benim bir huyum vardır ki benden hiçbir kimsenin gönlü kırıldığını istemem. Birtakım kimseler, semâ' esnâsında kendilerini bana çarparlar ve yârânın ba'zıları da onları men' ederler; o bana hoş gelmez; ve yüz def'a demişimdir ki, benim için kimseye bir şey söylemeyiniz, ben ondan râzıyım o benden râzı ilh..."

گر نبودی زحمت نامحرمی چند حرفی از وفا وا گفتمی

2141. *"Eğer bir nâmahremin zahmeti olmasa idi vefâdan birkaç kelimeyi açık söyler idim."*

Eğer irfân-ı Muhammedî'ye nâmahrem olan hasûdlardan herhangi birinin kalbine zahmet ve elem vermiş olmak mütâlaası olmasa idi ahd-i ezelîye karşı vefâ etmek ne demek olduğuna dâir açıkça birkaç söz söyler idim. Fakat meftûr olduğum şefkat mûcibince kimsenin kalbini incitmek istemem."

چون جهانی شبهت و اشکال جوست حرف می‌رانیم ما بیرون پوست

2142. *Mâdemki bir cihân şübhe ve işkâl isteyicidir, biz de sözü kabuğun dışarısına sürelim.*

"Cihânî"deki "yâ", tenkîr için olmak münâsibdir; ve bundan murâd, ma'nâya nâmahrem olan kıyl ü kāl ehlidir. Ya'ni, mâdemki bir kıyl ü kāl cihânı ve dedikodu âlimleri bahis ve münâzara için sözde şübhe ve işkâl bulunmasını isterler, biz onların dedikodusuna mahal olmak için sözü ceviz kabuğu mesâbesinde olan cismâniyet âleminin dışarısına sürelim. Ashâb-ı kıyl ü kāl anlamasınlar ve sözümüz erbâb-ı zevk ve vicdâna münhasır kalsın. Ba'zı nüshalarda چون جهان پر شبهت واشکال جوست حرف می رانیم ما بیرون زپوست Ya'ni "Mâdemki cihân şübhe ve işkâl arayıcı doludur, biz sözü kabuktan hârice sürelim" demek olur. İki ma'nâca bir fark yoktur.

گر تو خود را بشکنی مغزی شوی داستان مغز نغزی بشنوی

2143. *Eğer sen kendini kırarsan bir iç olursun. Bir latîf için destânını dinlersin.*

Ey ma'nânın tâlibi, senin cismin ve tenin kabuk ve rûhun içtir. Eğer sen kendi cismâniyet ve teninin tantanası ve mevhûm olan varlığını kırıp latîf olan rûhun sıfatıyla kalırsan o latîf için ve rûhun destânını dinlersin ve onun ahvâl-i latîfesini görürsün.

جوز را در پوستها آوازهاست　　　مغز و روغن را خود آوازی کجاست

2144. *Cevizlerin kabukları içinde sesleri vardır. İçin ve yağın ise bir sesi nerededir?*

Ya'ni, rûhların bu âlem-i kesâfetteki sesleri cisimlere taalluku vâsıtasıyla olur. Zîrâ cisim rûhun bu âlem-i kesâfette bir âletidir ve çıkan ses dahi bu âlem-i sûretle alâkadardır ve onun muktezâsına tâbi'dir. İç olan rûhun kendi hâl ve şânına münâsib değildir. Zîrâ rûhun hâl ve şânına münâsib olan beyân bu âlem-i kesâfete sığmaz. Nitekim cevizlerin sesleri kabukları vâsıtasıyla çıkar. Ceviz içinin ve içteki yağın kendilerine mahsûs olan sesleri duyulmaz.

دارد آوازی نه اندر خورد گوش　　　هست آوازش نهان در گوش هوش

2145. *Bir âvâz tutar, kulağa lâyık değil; onun âvâzı akıl kulağında gizlidir.*

Evet, cevizin içinin ve yağının dahi kendilerine mahsûs olan sesleri vardır. Fakat kabuğun sesi gibi zâhir kulağıyla duyulmaz; onların sesini akıl kulağı duyar. Bunun gibi rûhun dahi kendine mahsûs sesi vardır. Fakat cisim kulağı onu duyamaz, o ses akıl kulağında gizlidir. Nitekim Hz. Pîr bu ma'nâyı *Dîvân-ı Kebîr*'lerindeki iki beyt-i şerîfde şöyle îzâh buyururlar:

بس آتش که فروزد ازین نفس بجهان　　　بسا بقا که بجوشد ز حرف فانی من

بگوشها برسد حرفهای ظاهر من　　　بهیچ کس نرسد نعره های جانی من

Tercüme ve îzâh: Benim bu cismimden zâhir olan nefesten birçok ateş parlar. Harf ve savt ile zâhir olan fânî sözümden ne çok bekālar kaynar. Zîrâ akıllar o zâhirî kelâmdan rûhumun seslerini duyar. Evet benim zâhirî olan sözlerim cisim kulaklarına erişir, fakat cismânîlerden hiçbir kimseye benim canımın na'raları ve sesleri vâsıl olamaz.

گر نه خوش آوازی مغزی بود　　　ژغژغ آواز قشری که شنود

2146. *Eğer içe mensûb latîf âvâzı olmasa idi kabuğa mensûb âvâzın jağjağını kim dinler idi?*

Ey dinleyici, eğer insanın sözünü dinliyor isen onun kelâmında rûhundan ve içinden gelen ma'nâ için dinliyorsun. Yoksa cismin sadâsı ceviz kabuğunun sadâsı gibidir. O ses dinlenir bir şey değildir. Nitekim hayvanların bağırmasını dinlemekten ne zevk olur?

ژغژغ آن ز آن تحمل می کنی   تا که خاموشانه بر مغزی زنی

2147. *Onun jağjağına ondan dolayı tahammül ediyorsun, tâ ki sâkinler gibi olan bir mağz üzerine çarpasın!*

"Jağjağ", kabuklu cevizlerin yekdiğerine temâsından hâsıl olan seslerdir. Ya'ni, cisimden zâhir olan kelâmı dinlemeye tahammülün cisme taalluk eden ve sâkitler gibi duran bir rûhun ve bir için hâline vâkıf olmak ve o kelâm vâsıtasıyla o cismin rûhundan gelen ma'nâyı idrâk etmek içindir.

چند گاهی بی‌لب و بی‌گوش شو   و آنگهان چون لب حریف نوش شو

2148. *Nice bir zaman dudaksız ve kulaksız ol! Ondan sonra dudak gibi âb-ı hayâtın mahremi ol!*

Ey tâlib-i ma'rifet, birçok zaman ceviz jağjağı mesâbesinde olan âlem-i cismâniyyete âid sözleri söyledin ve dinledin. Bundan sonra birçok zaman dahi bu nevi' dedikoduları bırak ve dinleme! Rûhunun sıfatına müteveccih ol! Ondan sonra ma'rifet-i ilâhiyye âb-ı hayâtının dudak ve ağız gibi mahremi ol! "Nûş" kelimesinin diğer ma'nâları da vâriddir ki, şunlardır: Tatlı, âb-ı hayât, dirilik, tiryâk, bal.

چند گفتی نظم و نثر و راز فاش   خواجه یك روز امتحان کن گنگ باش

2149. *Ne kadar nazım ve nesir söyledin sırrı fâş ettin. Efendi bir gün tecrübe et, dilsiz ol!*

Bu beyt-i şerîf cem'u'l-cem' makāmına vâsıl olmazdan evvel dirâyet ve zekâvet sâyesinde ehl-i tasavvufun kelâmlarını okuyup nazım ve nesir vâdîlerinde hakāyık ve esrâr-ı ilâhiyyeden bahseden kimselere hitâbtır. Ya'ni, ey efendi, sen vâsılların kelâmlarını okuyup dinledin, dirâyetin ve zekâvetin sâyesinde onlardan anlayabildiğin birtakım esrârı lisânındaki kuvvet vâsıtasıyla fâş ettin. Fakat bunların hakîkatine vâsıl olamadın ve rûhunu müdrik olamadın. Binâenaleyh bunlar senin varlığının ve gurûrunun sermâyesi oldu. Bundan sonra da biraz sus ve sükûtu tecrübe et ve dilsiz ol ki rûhunun ağzıyla hakîkat âb-ı hayâtını içesin.

حکایت در تقریر این سخن که چندین گاه گفت و گو را آزمودیم مدتی صبر و خاموشی را بیازماییم

"Bu kadar zaman güft ü gûyu tecrübe ettik, bir müddet de sabrı ve sükûtu tecrübe edelim!" sözünün takrîrinde hikâyedir

چند پختی تلخ و تیز و شور گز　　　این یکی بار امتحان شیرین بپز

2150. [2150] *Ne kadar acı ve keskin ve tuzlu ve kābız pişirdin. Bu bir kerre de imtihânı tatlı pişir.*

Ey âlim-i zâhirî ve vâiz efendi, şimdiye kadar kürsüler üzerinde nâsa birçok acı ve müessir ve tuzlu ve akıl ve fikri buruşturucu sözler söyledin; ve bu hâl içinde nefsini tecrübe ettin. Nefsânî sıfatlardan kendinin kurtulamadığını gördün. Bu bir kerre de tatlı bir tecrübe olan sükût ile nefsini tedkîk et! "Gezz", kābız ve buruşturucu demektir. Beyt-i Mısrî-i Niyâzî (kuddise sırrıhû):

Bugün bir meclise vardım, oturmuş pend eder vâiz
Okur açmış kitâbını, bu halkı ağlatır vâiz
İki bölmüş cihân halkın, birini cennete salmış
Eliyle kürsüden birin tamuya sarkıtır vâiz
Çıkar âteşler ağzından yakar şeytân-ı mel'ûnu
Sanasın yedi tamunun azâbı kendidir vâiz
Tamuya şöyle doldurmuş, içinde yok duracak yer
Ona yerleştirir halkı, aceb hizmettedir vâiz

آن یکی را در قیامت ز انتباه　　　در کف آید نامهٔ عصیان سیاه

2151. *O bir kimseye kıyâmette intibâh cihetinden elbette kara günah-nâmesi gelir.*

Dünyâdaki amellerin sırları ve iç yüzü zâhir olan kıyâmet gününde hayât-ı dünyeviyyesinde yaptığı işlerin mâhiyetine âgâh olmak için bir kimsenin eline kara günah-nâmesi ve amelinin defteri gelir.

سر سیه چون نامه های تعزیه　　　پر معاصی متن نامه و حاشیه

2152. *Ta'ziye-nâmeler gibi başı kara. Nâmenin metni ve hâşiyesi ma'siyetler dolu.*

"Ta'ziye-nâme", bir musîbete dûçâr olan kimseyi sabır ve tahammüle teşvîk için yazılan mektûbdur ki, ekseriyâ baş tarafında ve kenarlarında kara çizgiler olur. "Hâşiye", mektûb ve kitâb kenârına yazılan yazı.

جمله فسق و معصیت بد یك سری　　　همچو دار الحرب پر از کافری

2153. *Onun nâmesi, dârü'l-harb kâfirlikten dolu olduğu gibi, baştan başa hep fısk ve ma'siyet idi.*

O kimsenin amel defteri harb yeri nasıl ki küfür ve inâddan dolu ise, baştan başa hep emr-i ilâhî hâricine çıkmak ve günah ile dolu idi.

آن چنان نامهٔ پلید پر وبال　　　در یمین ناید در آید در شمال

2154. *Öyle murdar vebâl dolu olan nâme sağ ele gelmez, sol elde zâhir gelir.*

Zîrâ sağ elde, sol el üzerine bir fazîlet-i tabîiyye vardır. Meselâ bir çocuk harekete başladığı ve bir şey tutmağa başladığı vakit evvelâ sağ eliyle tutmaya başlar. Solaklar müstesnâdır ve istisnâ kâide değildir.

خود همین جا نامهٔ خود را ببین　　　دست چپی را شاید آن یا در یمین

2155. *Muhakkak burada da kendi nâmeni gör! O sol ele mi yâhud sağ ele mi lâyıktır?*

Ey halka nasîhat eden efendi, bu hayât-ı dünyeviyyede dahi kendi amelinin defterini gör ve tedkîk et, sağ el ile mi, yoksa sol el ile mi tutulmaya lâyıktır. Ma'lûmdur ki insan kirli ve murdar bir şey tutmak mecbûriyetinde kaldığı vakit bir sevk-i tabîî ile sol elinin parmak uçlarıyla tutup kaldırır.

موزهٔ چپ کفش چپ هم در دکان　　　آن چپی دانیش پیش از امتحان

2156. *Dükkânda sol çizme ve sol pabuç dahi vardır. Tecrübeden evvel onun o sol olduğunu bilir misin?*

İnsan sağına ve soluna lâyık olan ayakkabılarını kunduracı dükkânında tedkîk ve tecrübe ettikten sonra bilir. Sen dahi bu amel dükkânı olan dünyâda amellerinin ve ef'âlinin sağına mı yoksa soluna mı lâyık olduğunu tedkîk

ederek bilebilirsin. Bu beyt-i şerîfde حاسبوا قبل ان تحاسبوا ya'ni "Muhâsebe olunmazdan evvel kendi nefsinizi muhâsebe edin!" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur.

چون نباشی راست می‌دان که چپی　　　هست پیدا نعرهٔ شیر و کپی

2157. *Mâdemki doğru olmayasın bil ki solsun. Arslanın ve maymunun na'rası zâhirdir.*

"Kepî", maymun dedikleri hayvandır. Ey âlim-i zâhirî, mâdemki Hak yolunda doğru olmayasın, halka her an va'z ve nasîhat etsen yine solsun ve ashâb-ı şimâldensin ve defter-i a'mâlin karadır ve halka söylediğin sözler taklîden söylenmiş sözlerdir. Zîrâ hakîkat arslanı olan ehlullâhın sözleriyle insanları taklîd eden bir maymun gibi olan ulemâ-i mukallidenin sözleri bellidir. Zîrâ insân-ı kâmilin sözleri sâmi'lerin canlarına işler ve kalblerini yakar. Fakat mukallidlerin sözü bir kulaktan girer bir kulaktan çıkar, aslâ te'sîri olmaz. Nitekim Hz. Pîr efendimiz buyururlar. Mısrâ':

سخن کز جان برون آید نشیند لاجرم در دل

"Şu bir söz ki candan dışarı çıkar, şübhesiz gönülde oturur".

آن که گل را شاهد و خوش بو کند　　　هر چپی را راست فضل او کند

2158. *O ki gülü mahbûb ve güzel kokulu eder, O'nun fazlı her solu sağ eder.*

Ey nefsânî olan efendi, me'yûs olup Hak'tan ümîdini kesme! Zîrâ kara topraktan gülü çıkarıp mahbûb ve güzel kokulu yapan Hak Teâlâ hazretlerinin fazl ve inâyeti, solları da sağ yapar.

هر شمالی را یمینی او دهد　　　سنگ را ماء معینی او دهد

2159. *Her bir sola sağlığı O verir; cârî olan suyu taşa O verir.*

İkinci mısrâ'da sûre-i Mülk'te olan فَمَن يَأتِيكُم بِمَاءٍ مَعِينٍ (Mülk, 67/30) ya'ni "Akıcı olan suyu kim getirir?" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 59. faslında şöyle buyururlar: "İnâyete hükmet[me]mek mümkin değildir. Bu göz sağ ve bu göz sol. Zâhiren ikisi de birdir. Acabâ o sağ göz ne hizmet etti ki sol göz olmadı? Yevm-i cum'a dahi böylece eyyâm-ı mütebâkıyeden efdal oldu. Nitekim buyrulmuştur: ان لله ارزاق كتب له فى اللوح فاليطلبها يوم الجمعة Ya'ni "Allah Teâlâ hazretlerinin rızıklardan başka rızıkları olduğu levhde muharrerdir. İmdi o rızıkları cum'a günü taleb et!"

Şimdi yevm-i cum'a eyyâm-ı sâirenin etmediği ne hizmetleri etti? Amma Hak Teâlâ inâyetini ona edip bu şerefi ona muhtas kıldı."

گر چپی با حضرت او راست باش　　　تا ببینی دست برد لطفهاش

2160. *Eğer sol ise onun hazreti ile doğru ol; tâ ki onun lütuflarının kudretini*
[2160] *göresin!*

"Dest-i bürd", galebe ve kudret ve ni'met ve devlet ma'nâlarınadır (*Bahâr-ı Acem*). "Hazret", yüz yüze olmak ve mukābil bulunmak ma'nâlarına. Ya'ni, eğer sen ameline bakıp kendini sol ve ashâb-ı şimâlden görüyor isen Hak Teâlâ'nın huzûrunda ve muvâcehesinde doğru ol, tâ ki bu doğruluk netîcesinde onun lütuflarının kudretini göresin!

تو روا داری که این نامهٔ مهین　　　بگذرد از چپ در آید در یمین

2161. *Sen revâ tutar mısın ki, bu hakîr olan nâme soldan geçsin de sağda zâhire gelsin?*

Ey kimse, sen câiz görür müsün ki, baştan başa ma'siyet ve Hakk'a muhâlefet ile dolu olan bu hakîr defter-i a'mâlin, senin solundan geçsin de sağ eline gelsin, bu tab'an mümkin mi?

این چنین نامه که پر ظلم و جفاست　　　کی بود در خورد اندر دست راست

2162. *Böyle zulüm ve cefâ dolu olan nâme ne vakit sağ ele lâyık olur?*

قصهٔ زاهد و زن غیور وجفت شدن زاهد با کنیز با کسی ماند که سخن گوید که حال او مناسب آن سخن و آن سخن مناسب و دعوی او نباشد چنان که کفره، وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّموات وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ، خدمت بت سنگین کردن و جان و زر فدای او نمودن چه مناسب باشد با جانی که داند که خالق سماوات و ارض و خلایق الهی است سمیعی بصیری حاضری مراقبی مستولیی غیوری الی آخره

Zâhidin ve kıskanç kadının ve zâhidin câriye ile birleşmesinin kıssası bir kimseye benzer ki, söz söyler ki o söz onun hâline ve onun da'vâsına münâsib olmaz. Nitekim kâfirler "Bu gökleri ve

yeri kim yarattı diye sorsan, Allah derler" (Ankebût, 29/61) göklerin ve yerin ve mahlûkātın hâlıkı olduğunu ve bir semî' ve bir basîr ve bir hâzır ve bir murâkıb ve bir müstevlî ve bir gayûr ilh... olan bir ilâh bulunduğunu bilen bir cana taştan ma'mûl puta hizmet etmek ve ona can ve altın fedâ etmek ne münâsib olur?

ولئن سألتهم . . . الخ (Ankebût, 29/61) [Ya'ni "And olsun ki onlara "Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir?" diye sorsan, mutlakā, "Allah" derler..."] âyet-i kerîmesi sûre-i Ankebut'tadır. Bu sürh-ı şerîfin ibtidâsı Ankaravî nüshasında در بيان كسى كه سخن گويد كه حال او مناسب آن سخن وآن دعوى نباشد چنان كه . . . الخ sûretinde olup bu sürhde münderiç olan kıssa zikredilmemiştir. Fihristinde kolaylık olacağı için diğer nüshalardaki sûreti almayı fakîr münâsib gördüm.

بود زاهدرا زنى رشكين غيور　　　هم بد او را يك كنيزك همچو حور

2163. *Bir zâhidin reşkîn, gayûr bir karısı var idi. Onun hûri gibi bir câriyesi de var idi.*

"Reşkîn", Fârisîce "kıskanç" demektir ve Arapça "gayûr" dahi aynı ma'nâyadır. Hz. Pîr efendimiz âdet-i şerîfleri lügatten dahi kārîlerin istifâdesi için Fârisî kelimenin ma'nâca mürâdifi olan Arabî bir kelimeyi de berâber zikrederler. Bunun emsâli *Mesnevî-i Şerîf*'de çoktur. Meselâ سخت گيرى وتعصب خاميست ya'ni "Sıkı tutuculuk", سخت گيرى (saht-gîrî) demektir. تعصب (taassub) dahi Arabî'de o ma'nâyadır. Ya'ni, bir zâhidin gāyet kıskanç bir karısı var idi. Bir de hûri kızı gibi güzel bir câriyesi var idi.

زن ز غيرت پاس شوهر داشتى　　　با كنيزك خلوتش نگذاشتى

2164. *Kadın kıskançlıktan kocasını muhâfaza ederdi; câriye ile onu yalnız bırakmaz idi.*

مدتى زن شد مراقب هر دو را　　　تا كه شان فرصت نيفتد در خلا

2165. *Bir müddet kadın her ikisine murâkıb oldu, tâ ki onlar tenhâda fırsat düşmeye!*

تا در آمد حكم و تقدير اله　　　عقل حارس خيره سر گشت و تباه

2166. *Nihâyet Allah'ın hükmü ve takdîri zâhir oldu, bekçi olan akıl sersem ve fâsid oldu.*

Ya'ni, akıl birtakım tedbîrler düşünerek kendine mülâyim gelmeyen hâdisâtı defetmek ister ve böyle nâmülâyim vak'aların bekçisidir. Fakat Hak Teâlâ hazretlerinin hükmü ve takdîri o nâmülâyim hâdisenin vukû'una taalluk edince o akıl bekçisi uykuya yatar ve sersem ve fâsid olur.

حکم و تقدیرش چو آید بی‌وقوف   عقل که بود در قمر افتد خسوف

2167. *Vaktâki onun hükmü ve takdîri durmaksızın gelir, akıl kim olur; aya husûf vâki' olur.*

Bir hâdisenin vukû'una Hak Teâlâ'nın hükmü ve takdîri bilâ-tevakkuf taalluk ettiği ve geldiği vakit akıl kim olur ki, onun men'ine muktedir olsun, fezâda ay bile tutulur. Nitekim hadîs-i şerîfde اذا اراد الله انفاذ قضائه وقدره سلب عن ذوی العقول عقولهم حتی ینفذ قضاؤه وقدره فاذا امضی امره ردّ الیهم عقولهم و وقعت الندامة Ya'ni "Allah Teâlâ kazâsını ve kaderini infâz etmek istediği vakit akıl sâhiplerinden akıllarını, kazâsını ve kudretini infâz edinceye kadar selbeder. İmdi emrini icrâ ettiği vakit onların akıllarını kendilerine reddeder ve nedâmet vâki' olur." Bir beyitte bunu şöyle söylemişler:

Hâkim-i hükm-i kazâ infâz için takdîrini
Selbeder erbâb-ı aklın re'yini tedbîrini

بود در حمام آن زن ناگهان   یادش آمد طشت و در خانه بُد آن

2168. *O kadın tesâdüfen hamamda idi. Tas hatırına geldi, o evde idi.*

O kıskanç kadın tesâdüfen câriye ile berâber hamama gitmiş ve tas almayı unutmuş idi. Hamamda tasın evde olduğu hatırına geldi.

با کنیزك گفت رو هین مرغ وار   طشت سیمین را ز خانهٔ ما بیار

2169. *Câriyeye dedi: "Haydi kuş gibi git, gümüş tası evden bize getir!"*

آن کنیزك زنده شد چون این شنید   که به خواجه این زمان خواهد رسید

2170. *O câriye bunu işittiği vakit diri oldu. Zîrâ bu zaman efendiye erişecektir.*
[2170]
Câriye hanımının bu emrini işittiği vakit canlandı. Çünkü bu tas almak vaktinde efendiye erişecektir.

خواجه در خانه ست و خلوت این زمان   پس دوان شد سوی خانه شادمان

2171. *Efendi evdedir ve bu zamanda tenhâlık vardır. Binâenaleyh tenhâlık tarafına sevinerek koşucu oldu.*

عشق شش ساله کنیزك را بد این   که بیابد خواجه را خلوت چنین

2172. *Câriyenin bu altı senelik aşkı idi ki efendiyi böyle yalnız bulsun!*

Bu efendiyi böyle yalnız bulmak aşkı ve hevesi câriyenin altı seneden beri beslediği bir şey idi.

گشت پران جانب خانه شتافت   خواجه را در خانه در خلوت بیافت

2173. *Acele ev tarafına uçucu oldu. Efendiyi evde tenhâda buldu.*

هر دو عاشق را چنان شهوت ربود   که احتیاط و یاد در بستن نبود

2174. *Her iki âşıkı öyle şehvet kaptı ki kapıyı kilitlemek ihtiyâtı olmadı.*

هر دو با هم در خزیدند از نشاط   جان به جان پیوست آن دم ز اختلاط

2175. *Her ikisi neşâttan nâşî birbirine sürtündüler, o dem ihtilâttan can cana ulaştı.*

یاد آمد در زمان زن را که من   چون فرستادم و را سوی وطن

2176. *Derhal kadının hatırına geldi, dedi ki: "Ben onu niçin ev tarafına gönderdim?"*

"Vatan", lügatte mekân ve mahall-i insan demektir ki burada "ev" murâd olunur.

پنبه در آتش نهادم من به خویش   اندر افکندم قچ نر را به میش

2177. *"Ben bizzat pamuğu ateşe koydum. Erkek koçu dişi koyuna bıraktım."*

گل فرو شست از سر و بی‌جان دوید   در پی او رفت و چادر می‌کشید

2178. *"Başından kili yıkadı. Cansız koştu. Onun arkasından gitti ve çarşafı çekti.*

"Gil", (گل) sabun bulunmadığı zamanlarda Haleb tarafında çıkan bir nevi' beyaz çamuru sabun makāmında isti'mâl ederler idi. Bunun bir güzel kokusu da vardır. Zamânımızda "Halep kili" diye de meşhûrdur. "(Çadur)", kadınların başlarına örttükleri çarşaf demektir. Ya'ni, o kıskanç kadın câriyeyi tas almak için eve yolladığı vakit, hamamda başına kil sürmüş ve yıkanmakta bulunmuş idi. Câriyeyi yalnız eve yollamak mahzûru hatırına gelince derhal başındaki killeri yıkadı ve kuvve-i ma'neviyyesi münkesir bir hâlde hamamdan dışarıya koştu ve çarşafı başına örtüp câriyenin arkasından eve gitti.

آن ز عشق جان دوید و این ز بیم   عشق کو و بیم کو فرق عظیم

2179. *O, canın aşkından ve bu, korkudan koştu. Aşk nerede ve korku nerede! Fark-ı azîm vardır.*

Ya'ni, bir maksada vusûl için koşan bir kimse, aşk ve muhabbet ile koşarsa matlûbuna çabuk vâsıl olur; ve eğer korku sâikasıyla koşarsa murâdına geç erişir. Binâenaleyh aşk ile korku arasında pek büyük fark vardır.

سیر عارف هر دمی تا تخت شاه   سیر زاهد هر مهی یك روزه راه

2180. [2180] *Ârifin seyri her bir demde şâhın tahtınadır. Zâhidin seyri her ayda bir günlük yoldur.*

"Ârif"den murâd âşıktır ve "şâhın tahtı"ndan murâd, vücûd-ı hakîkî-i Hakk'ın taayyün-i evvel mertebesidir ki mertebe-i vahdettir. Zîrâ âşıkın seyri rûhunun aşkındandır; ve zâhidin seyri ise cehennem korkusundan ve cennet ümîdindendir. Elhâsıl ma'rifet sâhibi olan bir kimse bir teveccühte taayyün-i evvelden ve mertebe-i vahdetten ibâret olan şâh-ı hakîkînin tahtına kadar seyreder. Ve irfâna vâsıl olmamış ve fakat Hak yolunda zühdü ihtiyâr etmiş olan zâhid ise, gāyet batî bir seyr içinde olup yavaş yavaş tasfiye peydâ eder; ve bu kesâfetten azar azar safvet tarafına urûc eder. (İmdâdullah hazretlerinin şerhinden tercüme).

گر چه زاهد را بود روزی شگرف   کی بود یك روز او خمسین الف

2181. *Gerçi zâhidin dahi azîm bir günü olur. Onun bir günü ne vakit elli bin olur?*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Maâric'de olan تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ (Maâric, 70/4) ya'ni "Melek ve rûh ona mikdârı elli bin yıldan ibâret olan bir günde urûc ederler" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Bu âyet-i kerîme ve urûc hakkındaki îzâhât I. cildin 3481 numarasına müsâdif olan تَعْرُجُ الروحُ اليه والملك   من عروج الروح يهتز الفلك ["Rûh ve melek ona urûc eder; rûhun urûcundan felek ihtizâz eder."] beyt-i şerîfinde geçti. Oradaki îzâhât bu beyt-i şerîfin dahi îzâhıdır. Ya'ni, her ne kadar zâhidin dahi o zühdü içinde bir azîm ve kıymetli günü olur, fakat onun bu gündeki seyri, ârifin bir nefeste katettiği elli bin yıllık yola benzer mi?

قدر هر روزی ز عمر مرد کار   باشد از سال جهان پنجه هزار

2182. *Merd-i kârın ömründen her bir günün kadri cihan yılından elli bindir.*

"Merd-i kâr"dan murâd, ârif-i âşıktır. Ya'ni, ârif-i âşıkın ömründen bir günün kadir ve kıymeti dünyânın senelerinden elli bin senedir. Zîrâ her bir teveccühte ve bir nefeste şâhın tahtına kadar seyreder.

عقلها زین سر بود بیرون در　　　زهرهٔ وهم ار بدرّد گو بدر

2183. *Akıllar bu sırdan kapının dışındadır. Eğer vehmin ödü yırtılırsa yırtılsın de!*

Âşıkların bu sırrından ve onların bu sür'atli seyrinden, akl-ı maâş mertebesinde bulunanların akılları kapı dışındadır ve bu sırra onların vukûfu imkânı yoktur. Yalnız akıl değil envâ'-ı hayâlâta vücûd veren kuvve-i vâhime bile burada âcizdir. Eğer o vehmin bu sırdan ödü patlarsa, varsın patlasın de! Zîrâ burada hayâlin kıymeti yoktur.

ترس مویی نیست اندر پیش عشق　　　جمله قربانند اندر کیش عشق

2184. *Aşkın önünde korku, bir kıl değildir. Aşkın mezhebinde hep kurbandırlar.*

Aşkın önünde korkunun bir kıl kadar bile kıymeti ve vücûdu yoktur. Aşkın mezhebinde aklın ve vehmin duyguları olan korku ve emn ve gam ve ferah ve edeb ve nezâket ilh... gibi şeylerin hepsi kurbandırlar ve aşka fedâdırlar.

عشق وصف ایزد است اما که خوف　　　وصف بندهٔ مبتلای فرج و جوف

2185. *Aşk Hâlik'ın vasfıdır; ammâ ki korku, ferce ve cevfe mübtelâ olan bendenin vasfıdır.*

"Ferc", erkeğin ve kadının âlet-i tenâsülüne ıtlâk olunur. "Cevf", iç ma'nâsına olup burada murâd, insanın karnıdır. Ya'ni, aşk ve muhabbet Hâlık Teâlâ'nın vasfıdır. Zîrâ Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de kendisine muhabbet sıfatını izâfe buyurmuştur. Korkuya gelince bu sıfat âlet-i tenâsülünün ve karnının ya'ni yemenin ve içmenin zevkine mübtelâ olan kulun vasfıdır.

چون یُحِبُّونَهٗ بخواندی در نُبی　　　با یُحِبُّهُمْ شوقرین در مطلبی

2186. *Vaktâki Kur'ân'da "Yuhibbûne"'yi okudu, bir matlabda "Yuhibbuhum"e karîn oldu.*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Mâide'de olan يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ ya'ni "Allah onları sever ve onlar da Allah'ı severler" (Mâide, 5/54) âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni, Kur'ân-ı Kerîm'de "Yuhibbûne"yi okuduğun vakit kulda Hakk'a

karşı muhabbet-i hakîkî sâbit olur; ve bu bir matlabda ya'ni muhabbet matlabında "Yuhibbuhum"e dahi yakîn ve karîn olur. Ya'ni Hak için dahi sıfat-ı muhabbeti isbât et ki, bu sıfat-ı muhabbetin Hak için dahi sâbit olduğu nazarında nass-ı Kur'ânî ile de tahakkuk etsin! Mâdemki Hak için nass-ı Kur'ânî ile sıfat-ı muhabbet sâbit olur ve aşk ise muhabbetin ifrâtından ve ziyâdeliğinden ibârettir, binâenaleyh sıfat-ı aşk dahi Hak için sâbit olur. İşte bu ma'nâya binâen cenâb-ı Pîr efendimiz yukarıki beyitte "Aşk Hâlikın sıfatıdır" buyurmuşlardır.

پس محبت وصف حق دان عشق نیز　　خوف نبود وصف یزدان ای عزیز

2187. *Binâenaleyh muhabbeti, aşkı dahi Hakk'ın vasfı bil! Ey azîz, Hâlık'ın vasfı korku olmaz.*

وصف حق کو وصف مشتی خاك کو　　وصف حادث کو و وصف پاك کو

2188. *Hakk'ın vasfı nerede, bir avuç toprağın vasfı nerede! Hâdisin vasfı nerede, pâkin vasfı nerde!*

Ya'ni, âşık-ı ârif muhabbeten ibâret olan Hakk'ın sıfatını giymiştir; ve zâhid-i âbid ise korkudan ibâret olan kulun sıfatı içinde çırpınıp durur ve Hakk'a bu korku ile takarrub etmek ister. Korku ise vücûd ve varlık vehminden zuhûr eder. Âşık bu vehimden geçmişdir ve zâhidin nazarında iki vücûd vardır. Birisi Hakk'ın ve diğeri halkın vücûdudur. Âşıkın nazarında ise Hakk'ın vücûdundan başka vücûd yoktur, mahlûkâtın vücûdu mevhûmdur. Binâenaleyh bir avuç topraktan ibâret olan kulun vasfı nerede, pâk ve mukaddes olan zât-ı ulûhiyyetin vasfı nerede!

شرح عشق ار من بگویم بر دوام　　صد قیامت بگذرد و آن ناتمام

2189. *Eğer ben aşkın şerhini devâm üzre söylesem yüz kıyâmet geçer, o nâ-tamâmdır.*

Ma'lûmdur ki aşk, zevkî ve vicdânî bir haldir. Bu hâli kendi nefsinde duymayan bir kimseye bunu tefhîm etmek tamâmıyle mümkin değildir. Şu kadar ki bu gibi zevke ve vicdâna ait olan ahvâli akla takrîben tefhîm için ba'zı misâller îrâd olunabilir; ve bu misâller pek çok ve müteselsil olur. Onun için cenâb-ı Pîr efendimiz buyururlar ki: "Eğer ben aşk dediğimiz zevkî ve vicdânî olan hâli misâller ile aleddevâm şerh ve tafsîl etmeye başlasam bu vücûd-ı izâfî âleminin yüz def'a kıyâmeti kopar da yine bu şerh ve tafsîlin nihâyeti gelmez."

ز انکه تاریخ قیامت را حد است　　　حد کجا اینجا که وصف ایزد است

2190. *Zîrâ ki kıyâmetin târîhine had vardır. Hâlık'ın vasfı olan burada had*
[2190] *nerede!*

"Târîh", lügatte vakti bildirmek ve ta'rîfü'l-vakt ma'nâsınadır. Ya'ni, kıyâmet vaktinin ta'rîfinde bir had ve nihâyet vardır. Fakat Hâlık Teâlâ'nın vasfı olan bu aşk bahsinde had nerededir ki o bahsin nihâyeti olsun!

عشق را پانصد پر است و هر پری　　　از فراز عرش تا تحت الثری

2191. *Aşkın beş yüz kanadı vardır ve her bir kanat arşın üstünden tahte's-serâya kadardır.*

"Arş", taht ve mülk ma'nâlarınadır. Burada vücûd-ı izâfî âlemine işâret buyrulur. "Serâ", lügatte "nemli toprak" ma'nâsınadır. "Kanat"tan murâd, aşkın vücûh-i te'sîrâtıdır. Ya'ni, aşkın vücûh-i te'sîrâtı pek çoktur. Vücûh-i te'sîrâtından her biri vücûd-ı izâfî âleminin fevkinden o âlemin en süflî mertebesi olan merkez-i arza kadar müessirdir.

زاهد با ترس می‌تازد بپا　　　عاشقان پران تر از برق و هوا

2192. *Korkulu zâhid ayak ile koşar, âşıklar şimşekten ve havadan daha ziyâde uçucudur.*

Korku sâhibi olan zâhidlerin Hakk'a doğru gidişleri, ayak ile koşan kimselere benzer. Âşıklara gelince onlar beş yüz kanatlı aşk ile mevsûf olduklarından onların Hak tarafına gidişleri şimşek ve hava sür'atinden daha ziyâde bir sür'atle vâki' olur.

کی رسند این خائفان در گَرْدِ عشق　　　کاسمان را فرش سازد دَرْدِ عشق

2193. *Bu korkanlar aşkın tozuna ne vakit erişirler? Zîrâ aşkın derdi göğü ferş yapar.*

"Gerd", toz demek olup eserden kinâyedir. "Ferş", döşeme ve zemîn demektir. Ya'ni, korkan zâhidler aşkın tozuna ve eserine aslâ erişemezler. Zîrâ aşk derdi kanat gibi olup insanı göklere uçurur ve gök böyle bir kimseye ferş ve zemin olur. Nitekim o aşk derdi Server-i kâinât Efendimiz'in mi'râc-ı şerîfine sebeb oldu ve gökleri tayy etti. Zîrâ aşk ve muhabbet sıfat-ı ilâhîdir. Korku ise sıfat-ı mahlûktur. Binâenaleyh zâhidler bu sıfat-ı mahlûk içinde mahbûs kaldıkça sıfat-ı ilâhiyye olan aşkın tozuna ne vakit erişirler.

Ma'lûm olsun ki, Necmüddin Kübrâ hazretleri *Usûl-i Aşere*'sinde buyururlar ki: "Hakk'a giden turuk üç kısma mahsûrdur. Birincisi muâmelât-ı şer'iyye erbâbının tarîkıdır ki, çok oruç tutmak, çok namaz kılmak, çok Kur'ân okumak ve hac ve cihâd ve bunlardan başka a'mâl-i sâliha ile mukayyed olmaktır. Buna "tarîk-ı ahyâr" derler. Bu tarîk ile uzun zamanda Hakk'a vâsıl olanlar ekall-i kalîldir. İkincisi ashâb-ı mücâhedât ve riyâzât tarîkıdır ki, tebdîl-i ahlâk ve tezkiye-i nefs ve tasfiye-i kalb ve tecliye-i rûh ve imâret-i bâtına taalluk eden şeyde çalışmaktır. Buna "tarîk-ı ebrâr" derler. Bu tarîk ile Hakk'a vâsıl olanlar evvelki tâifeden çoktur. Fakat bu tarîk ile vâsıl olanlar dahi nevâdirdendir. Üçüncüsü Allâh'a [aşk ile] seyr edenlerin tarîkıdır. Bu tarîk ehl-i muhabbetden çevik ve sâbık ve musâri'lerin tarîkıdır. Buna da "tarîk-ı şüttâr" derler. Bu tarîk ile seyr ve sülûk edenlerin bidâyetlerindeki vusûlleri diğer tarîk ashâbının nihâyetlerindeki vusûllerinden çoktur." Bu babdaki tafsîlât bu *Usûl-i Aşere* kitabının matbû' olan İsmail Hakkı hazretlerinin şerhinde mündericdir. Hz. Mevlânâ (r.a.) efendimizin tarîkleri bu tarîk-ı şüttârdır. Binâenaleyh bu beyt-i şerîfde iki evvelki tarîk erbâbının seyrindeki betâete ve tarîk-i şüttâr ehlinin seyirlerindeki sür'ate işâret buyurmuşlardır.

جز مگر آید عنایتهای ضَو   کز جهان و زین روش آزاد شو

2194. *Meğer ki "Cihandan ve bu revişden âzâd ol!" diye ziyânın inâyetleri gelsin.*

"Dav", ziyâ ma'nâsınadır, murâd nûr-ı Hak'tır. "Cihân"dan murâd, vücûd-ı izâfî ve mecâzîdir. "Reviş"den murâd, hubb-i nefs sebebiyle Hakk'a korku vâsıtasıyla yürüyüştür ki, onlar yukarıda zikr olunan tarîk-ı ahyâr ve ebrâr erbâbıdır. Ya'ni, bu korkuyla sülûk eden kimselerin kalbine "Bu vücûd-ı mecâzîden geç ve korkudan âzâd ol, aşk-ı ilâhî ile yürü!" diye nûr-ı ilâhî gelirse bu hâl müstesnâdır; ve bu sûrette onlar vâsıl-ilallah olurlar. Ma'lûm olsun ki, bu tarîk-ı şüttâr ba'zı ters anlayanların anladıkları gibi ahkâm-ı şer'iyyeye muhâlefet ve a'mâl-i sâlihayı ta'tîl etmek değildir. Belki ehl-i aşkın ibâdet ve tâattaki fedâkârlıkları tarîk-ı ahyâr ve ebrâr erbâbının fedâkârlıklarından pek ziyâdedir. Zîrâ onlar vücûd-ı mevhûmlarını ma'şûkları olan Hakk'ın emir ve irâdesinde fânî kılmışlardır. Bir âşık ma'şûkunun emrine karşı nasıl mutî' ve münkād ise onların hâli de böyledir. Onlar her husûsta sultân-ı aşkın tahrîkiyle müteharrik olurlar.

از قش خود و ز دش خود باز ره   که سوی شه یافت آن شهباز ره

2195. *Kendi kaşından ve deşinden kurtul. Zîrâ o şahbâz, şâh tarafına yol buldu.*

"Kaş", zayıflıktan sonra semirmek, oradan buradan yemek ve bir şeyi toplamak (*Müntehabü'l-Lügât*). "Deş", kendini süslemek ve latîf olan sûret (*Burhân*). Beyt-i şerîfde "kaş"dan murâd, cebr ve "deş"den murâd, ihtiyârdır. Nitekim âtîdeki beyitte mezkûrdur. Ya'ni, ey tarîk-ı şüttâra sâlik olan kimse, kendi nefsinin cebir ve ihtiyârından kurtul. Zîrâ senin şahbâz-ı rûhun şâh-ı hakîkî tarafına yol buldu.

این قش و دش هست جبر و اختیار   از ورای این دو آمد جذب یار

2196. *Bu kaş u deş cebr ve ihtiyârdır. Yârin cezbi bu ikisinin verâsından geldi.*

Ey tarîk-i aşkın sâliki, Hak yolundaki tekâsülün ile evvelce rûhunu zayıflatmış iken şimdi semirtmek kaydındasın ve kendini zühd ve takvâ ile süslemek ihtiyarına düştün. Halbuki bunlar senin nefsinin cebri ve ihtiyârıdır. Tarîk-i aşk ise ma'şûk-ı hakîkînin kendi kulunu, tarafına çekmesinden ibârettir. Ma'şûk-ı hakîkînin irâdesi seni kendine çekmek olduğu hâlde senin cebir ve ihtiyârın bu cezb-i ilâhînin arkasında kalır ve onların hizmeti bu cezb-i azîme nazaran solda sıfırdır. Binâenaleyh bu kayıtlardan geç! Ya'ni mücerred zühd ve takvâ Hakk'a vâsıl olmağa sebebdir fikrini bırak!

رسیدن زن بخانه وجدا شدن زاهد از کنیزك ورسوا شدن

Kadının eve gelmesi ve zâhidin câriyeden ayrılması ve rezîl olması

Ankaravî hazretlerinin şerhinde bu sürh yoktur. Fakat fihristde kolaylık olmak üzere fakîr bu şerhe dahi dercini münâsib gördüm. Esâsen kıssaya rücû' olunmak i'tibâriyle de bu sürhun derci muvâfıktır.

چون رسید آن زن به خانه در گشاد   بانگ در در گوش ایشان در فتاد

2197. *Vaktâki o kadın eve erişti, kapıyı açtı; kapının sesi onların kulağına düştü.*

Ya'ni, zâhidin hamamdaki karısı câriyesini yalnız eve gönderdiğine nâdim olarak hamamdan korku ile koşup câriyenin arkasından eve geldi. Câriye daha evvel gelip efendi ile birleşmiş olduğundan kadının gelip sokak kapısını açmasının sesini duydular.

آن کنیزک جَست آشفته ز ساز   مرد بر جَست و در آید در نماز

2198. *O câriye tertîbden perîşan olarak sıçradı. Adam dahi sıçradı ve namaza geldi.*

"Sâz", müteaddid ma'nâları vardır, burada "tertîb ve düzen" demektir ki, câriyenin vaziyeti murâd buyrulur. Ya'ni, câriye erkeğin kendisine mukāraneti zamânındaki vaziyetinden perîşan ve şaşkın bir hâlde fırladı; ve câriyeye mukāranet hâlinde bulunan zâhid adam dahi câriyeden ayrıldı ve namaza durdu.

زن کنیزک را پژولیده بدید   در هم و آشفته و دنگ و مَرید

2199. *Kadın câriyeyi dağınık, dargın ve perîşan ve şaşkın, yorulmuş bir hâlde gördü.*

"Pejûlîde", dağınık ve karışık demektir ki, burada câriyenin saçları ve entârisinin vaziyeti karışık demektir. "Deng", şaşkın; "merîd", sürülmüş ve kovulmuş ve serkeş ve haddi tecâvüz etmiş demektir. Burada câriyenin murâdından mahrûmiyeti murâd buyrulur. Ya'ni kadın câriyeyi tas almak vaziyetinden hâriç bir hâlde gördü.

شوی خود را دید قائم در نماز   در گمان افتاد زن ز آن اهتزاز

2200. [2200] *Kocasını da namazda kāim gördü. Bu sarsıntıdan kadın şübheye düştü.*

شوی را برداشت دامن بی‌خطر   دید آلودۀ منی خصیه و ذکر

2201. *Korkusuz olarak kocasının eteğini kaldırdı; hayasını ve zekerini meni bulaşmış gördü.*

Ya'ni, zâhid evde entârisi ile oturmakta idi ve aceleyle donunu giymeye de vakit bulamamış idi. Kadın şübhelendi ve câriye ile mukāranet vâki' olup olmadığını anlamak için hiç çekinmeksizin namazda duran kocasının eteğini kaldırdı ve âlet-i tenâsülünün bulaşık ve mülevves bir hâlde olduğunu gördü.

از ذکر باقئ نطفه می‌چکید ران و زانو گشته آلوده و پلید

2202. *Zekerinden meninin bâkisi damlıyor idi. Baldırı ve dizi bulaşmış ve murdar olmuş idi.*

بر سرش زد سیلی و گفت ای مهین خصیهٔ مرد نمازی باشد این

2203. *Onun başına bir tokat vurdu ve dedi: "Ey alçak, namaz kılan adamın hayası bu mu olur?"*

لایق ذکر و نماز است این ذکر وین چنین ران و زهار پر قذر

2204. *"Bu zeker ve böyle baldır ve pislik dolu zihâr, zikrin ve namazın lâyıkı mıdır?"*

"Zihâr", kadının ve erkeğin âlet-i tenâsülü demektir (*Burhân*). Ya'ni, "Bu mülevves azâ zikr-i ilâhînin ve namazın lâyıkı mıdır ki, bu murdar hâl ile huzûr-ı ilâhîye durdun?"

نامهٔ پر ظلم و فسق و کبر و کین لایق است انصاف ده اندر یمین

2205. *Zulüm ve fısk ve kibir ve kîn dolu olan nâme insâf et, sağa lâyık mıdır?*

Bu kıssada gösterilen fısk gibi rezâil ile ve zulüm ve kibir ve kin ile dolu olan amel defteri insâf et, sağ elden verilmeye lâyık mıdır?

گر بپرسی گبر را این آسمان آفریدهٔ کیست وین خلق جهان

2206. *Eğer kâfire sorsan ki, göğü ve bu cihânın halkını kim yarattı?*

گوید او کاین آفریدهٔ آن خداست کافرینش بر خدایی‌اش گواست

2207. *O söyler ki, "Bu Hudâ'nın mahlûkudur, zîrâ yaradılış onun hudâvendliğine şâhiddir."*

"Hudâvend", üç kelimeden mürekkebdir ki onlar da (خود) ("Kendi") muhaffefi olan (خد) ve (آمدن) ("gelmek") masdarının emr-i hâzırı olan (آ) ve edât-ı nisbet olan (وند) kelimeleridir. "Hudâ" (خدا), "kendi gelici" ma'nâsında vasf-ı terkîbdir ve ism-i ilâhîdir. Ma'nâsı "sâhib ve mâlik" demektir.

کفر و فسق و استم بسیار او هست لایق با چنین اقرار او

2208. *Onun küfrü ve fıskı ve zulm-i kesîri onun böyle ikrârının lâyıkı mıdır?*

Ya'ni, o kâfirin küfrü ve fıskı ve hemcinsine birçok zulmü, "Göğü ve bu cihânın halkını Allah Teâlâ yaratmıştır" diye vâki' olan ikrâr ile mütenâsib midir? Bilakis onun fiili kavlini tekzîb etmektedir. Bunun gibi "Ben müslümanım elhamdülillah" deyip de emr-i ilâhînin icrâsına yanaşmayan ve menhiyâtı irtikâbdan mahzûz olan kimselerin fiilleri de bu ikrarlarını tekzîb eder.

هست لایق با چنین اقرار راست　　　آن فضیحتها و آن کردار کاست

2209. *O rezâletler ve o nâkıs fiiller böyle doğru ikrâra lâyık mıdır?*

فعل او کرده دروغ آن قول را　　　تا شد او لایق عذاب هول را

2210. *O kavli o fiil yalan yapmıştır. O azâb-ı hevle lâyık olur.*
[2210]

"Hevl", korkutmak ve korku ma'nâsınadır. Ya'ni, böyle fiili kavlini tekzîb eden kimse elbette Allah Teâlâ tarafından korkunç azâba ve terbiyeye lâyık olur.

روز محشر هر نهان پیدا شود　　　هم ز خود هر مجرمی رسوا شود

2211. *Mahşer günü her gizli âşikâr olur, her bir mücrim dahi kendinden rüsvâ olur.*

Ya'ni, bir kimse ölüm vâsıtasıyla bu kesîf olan cismi bu âlemde bıraktığı vakit ona latîf bir cism-i berzahî verirler. Bu dünyâda yaptığı fenâ ameller hangi uzv ile yapılmış ise bu amelin sûreti o uzva taalluk eder. O kimse mahşerde apaçık bu rezâil ile enzâr-ı nâsa ma'rûz kalır. Aslâ inkâra mecâli kalmaz. II. cildin 1408 numarasına müsâdif olan beyt-i şerîf dahi bu ma'nâyı beyân eder. سیرتی کآن بر وجودت غالبست　هم برآن تصویر حشرت واجبست ["Bir sîret ki, o senin vücûdunda gālibdir, o tasvîr üzerine de haşrin vâcibdir."]

دست و پا بدهد گواهی با بیان　　　بر فساد او به پیش مستعان

2212. *El, ayak Müsteân'ın huzûrunda onun fesâdına beyân ile şâhitlik verir.*

Ya'ni, dünyâdaki kötü fiilerin sûreti bu cism-i berzahîye mün'akis olduğu vakit huzûr-ı ilâhîde her bir uzuv kendisine taalluk eden günâha açıktan açığa şehâdet etmiş olur, günah sâhibinin lisânını isti'mâle mahal kalmaz. Nitekim âyet-i kerîmede اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلٰى اَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا اَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (Yâsîn, 36/65) ya'ni "O günde biz mücrimlerin ağızlarını mühürleriz, kazandıkları şeyi elleri bize söyler ve ayakları şehâdet eder" buyrulur.

دست گوید من چنین دزدیده ام   لب بگوید من چنین پرسیده ام

2213. *El der: "Ben böyle çalmışım!" Dudak der: "Ben böyle öpmüşüm!"*

پای گوید من شده ستم تا مُنی   فرج گوید من بکردستم زنا

2214. *Ayak der: "Ben arzûlara kadar gitmişim!" Ferc der: "Ben zinâ etmişim!"*

"Münâ" (منى), "münye" (منية) kelimesinin cem'idir, "nefsin istekleri ve arzûları" demektir.

چشم گوید کرده ام غمزهٔ حرام   گوش گوید چیده ام سوء الکلام

2215. *Göz der: "Haram olan gamzeyi yapmışım!" Kulak der: "Fenâ sözleri toplamışım!"*

"Gamze", kadının erkeğe veyâhud erkeğin kadına göz kırpması ve nâz ve şîve ile kirpik süzmesi. Gamzenin meşrû'u da olduğu için beyt-i şerîfde "harâm" kaydıyla takyîd buyrulmuştur. "Sû'-i kelâm"dan murâd, mü'minler aleyhinde olan gıybet ve fenâ sözlerdir; ve "toplamak"tan murâd, bu gıybeti dinlemek sûretiyle iştirâktir.

پس دروغ آمد ز سر تا پای خویش   که دروغش کرد هم اعضای خویش

2216. *İmdi kendi başından ayağına kadar lâyık geldi ki, onun a'zâsı dahi onu yalan yaptı.*

Ya'ni, o kâfir dîn-i Hak'da teblîğ olunan Allâh'ı tanımadığı hâlde "Yeri göğü yaratan Allah'tır" dedi ve onun fiiliyâtı bu sözünü tekzîb [etti] ve kendisi baştan ayağa kadar yalancı oldu. Binâenaleyh rûz-i mahşerde de onun kavline muhâlefet eden a'zâsı dahi yine onu tekzîb eder.

آن چنان که در نماز با فروغ   از گواهی خصیه شد زرق و دروغ

2217. *Nitekim fürûğlu olan namazda hayanın şehâdetinden riyâ ve yalan zâhir oldu.*

Nitekim nurlu olan namazda zâhidin hayasının mülevveslik hâlindeki şehâdetinden onun kıldığı namazın gösteriş ve yalan olduğu karısının nazarında zâhir oldu.

پس چنان کن فعل کان خود بی‌زبان   باشد اشهد گفتن و عین بیان

2218. *Binâenaleyh fiili öyle yap ki, o muhakkak dilsiz olarak "Eşhedü" demek ve ayn-ı beyân olsun.*

Binâenaleyh ey sâlik, bu hayât-ı dünyeviyyede a'mâl-i sâlihanı zerre kadar nefsinin hazzına âid bir fikir ve mütâlaa olmaksızın yap ki, o amelin kendisi: "Ben sâhib-i amelin ihlâsına şehâdet ederim!" demek olsun ve muhakkak dilsiz ve harf ve savtsız beyân olsun. Ya'ni amelin kendisi ayn-ı beyân olsun.

تا همه تن عضو عضوت ای پسر   گفته باشد اشهد اندر نفع و ضر

2219. *Ey oğul, hattâ senin bütün cismin uzuv uzuv fâidede ve zararda "Eşhedü" demek olsun.*

Ey sâlik-i mübtedî, bu hayât-ı dünyeviyyede bütün ef'âlini mîzân-ı muhâsebeye çek! Hattâ bu muhâsebe netîcesinde senin cisminin bütün a'zâları fâide ve zararda "Biz şâhidiz!" desinler ve sen onların şehâdetlerini mahşer gününden evvel dinle!

رفتن بنده پی خواجه گواست   که منم محکوم این مولای ماست

2220. [2220] *Bendenin efendisinin arkasından gitmesi "Ben mahkûmum, bu bizim efendimizdir!" diye şâhiddir.*

"Dilsiz ve harf ve savtsız şehâdet nasıl olur?" dersen deriz ki: Bir bendenin efendisinin arkasından gitmesi kendisinin mahkûmiyetine ve esâretine ve ta'kîb ettiği şâhsın efendisi olduğuna dilsiz olarak şâhiddir ve bu vaziyet ayn-ı beyândır.

گر سیه کردی تو نامهٔ عمر خویش   توبه کن ز آنها که کرده ستی تو پیش

2221. *Eğer sen ömrünün nâmesini kara yaptın ise evvelden yapmış olduğun onlardan tövbe et!*

Yaptığın muhâsebe netîcesinde eğer defter-i a'mâlini fisk u fücûr ile ve ahlâk-ı zemîme ile kapkara yapmış olduğunu gördün ise, bu geçmiş fenâlıklardan tövbe et ve bir daha yapmayacağına azmet!

عمر اگر بگذشت بیخش این دَم است   آب توبه ش ده اگر او بی‌نم است

2222. *Eğer ömür geçti ise onun kökü bu demdir. Eğer o nemsiz ise ona tövbe suyunu ver!*

Eğer ömrün geçti ise müteessif olma! Mâdemki hayât-ı dünyeviyyen devâm etmektedir, mütebâkî ömrün kökü ve temeli bu demdir ve içinde bulunduğun andır. Eğer bu anda yaptığın fenâlıklardan nedâmet etmemiş isen ahvâl-i âhiretini düşün de ömrünün temeli ve kökü olan bu deme göz yaşı ile tövbe ve nedâmet suyunu ver! Zîrâ hakîkî nedâmet kalbe te'sîr eder ve müteessir olan kalb sâhibinin gözü sulanır; ve nedâmet-i kalbiyye olmaksızın lisânen vâki' olan istiğfârın hiç hükmü yoktur. Beyt:

سبحه بر کف توبه بر لب دل پراز ذوق گناه   معصیت را خنده می آید زاستغفار ما

"Elde tesbih, dudakta tövbe, kalb günâhın zevkınden dolu olursa bizim istiğfârımızdan günâha gülme gelir".

بیخ عمرت را بده آب حیات   تا درخت عمر گردد با ثبات

2223. *Ömrünün köküne âb-ı hayât ver, tâ ki ömür ağacı sebatlı olsun!*

Ömrünün kökü olan hâl-i hazırdaki dem'e hayât-ı ma'neviyye suyu olan tövbe ile imdâd et, tâ ki ömrünün geçmiş ve gelecek olan dalları yeşillensin ve ömür ağacı sebatlı ve muhkem olsun! Zîrâ hadîs-i şerîfde التائب من الذنب كمن لا ذنب له ya'ni "Günahtan tövbe eden kimse günâhı olmayan kimse gibidir" buyrulmuştur.

جمله ماضیها از این نیکو شوند   زهر پارینه از این گردد چو قند

2224. *Bütün geçmişler bundan iyi olurlar. Geçen seneki zehir bundan şeker gibi olur.*

سیئآتت را مبدل کرد حق   تا همه طاعت شود آن ما سبق

2225. *Senin seyyiâtını Hak mübeddel eder. Hattâ o geçmiş olan şey hep tâat olur.*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Furkān'da vâki' فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ (Furkān, 25/70) ya'ni "Allah Teâlâ o tâiblerin kötülüklerini iyiliklere tebdîl eder" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni, ey âsî, eğer sen tövbe edersen Hak Teâlâ senin kötülüklerini va'd-i ilâhîsi mûcibince iyiliklere tebdîl eder. Hattâ senin geçmiş zamanlarda yaptığın günahların da hepsi tâat olur.

خواجه بر توبهٔ نصوحی خوش بتن   کوششی کن هم به جان و هم به تن

2226. *Efendi, nasûha mensûb olan tövbeye iyi teveccüh et! Hem rûh ve hem cism ile sa'y et!*

"Nasûh" (نصوح), mübâlağa sîgası ile lügatte "hâlis" demektir ki, onun nasıl bir tövbe olduğu âtîdeki kıssada beyân buyrulur.

شرح این توبهٔ نصوح از من شنو　　بگرویدستی و لیك از نو گرو

2227. *Bu tövbe-i nasûhun şerhini benden dinle! İnandın fakat yeniden inan!*

Ya'ni tövbe-i nasûhun ne demek olduğunu şerh ve tafsîl ediyorum. Benden dinle, vâkıa sen يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَصُوحًا (Tahrîm, 66/8) ya'ni "Ey mü'minler, Allah'a tövbe-i nasûh ile tövbe edin!" âyet-i kerîmesini işittin ve böyle bir tövbenin vücûduna inandın. Fakat benim şerh ettiğimi de dinle ve yeniden inan!

حکایت در بیان توبهٔ نصوح چنان که شیر از پستان بیرون آید باز دیگر در پستان نرود آن که توبهٔ نصوحی کرد هرگز از آن گناه نرود و یاد نکند به طریق رغبت بلکه هر دم نفرتش افزون باشد و آن نفرت دلیل آن بود که لذت قبول یافت آن شهوت اول بی‌لذت شد و این لذت به جای آن نشست .

نبرد عشق را جز عشق دیگر　　چرا یاری نگیری زو نکوتر

و آنکه دلش باز آن گناه رغبت می‌کند علامت آن است که لذت قبول نیافته است و لذت قبول به جای آن لذت گناه ننشسته است ، فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى نشده است و لذت فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَى باقی است بر وی . پس مهیا گردانم مرا ورا برای صفتی که او را بدوزخ برد

Tövbe-i nasûhun beyânında hikâyedir. Öyle ki süt memeden dışarıya gelir, tekrar memeye gitmez. O kimse ki nasûha mensûb olan tövbeyi yaptı, aslâ ondan günâh sâdır olmaz ve rağbet tarîkıyla yâd etmez. Belki her dem onun nefreti ziyâde olur; ve o nefret onun delîli olur ki, kabûl lezzetini buldu. O evvelki şehvet lezzetsiz oldu ve bu lezzet onun yerine oturdu.

Aşkı aşktan başkası götürmez / Niçin ondan daha iyi bir dost tutmazsın.

Ve o kimse ki onun kalbi o günâha rağbet eder, onun alâmetidir ki kabûl lezzetini bulmamıştır ve kabûl lezzeti o günâh lezzetinin yerine oturmamıştır. فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى (Leyl, 92/7) olmamıştır. فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَى (Leyl, 92/10) lezzeti onun üzerinde bâkîdir. Binâenaleyh onu bir sıfat için hazırlarım ki onu cehenneme götürür

"Nasûh", lügatte "hâlis" ma'nâsına olduğu cihetle "tövbe-i nasûh" demek, zevk-i günâhı düşünmekten ve o günâha meyl-i nefsî bulmaktan pâk ve hâlis bir tövbe ma'nâsına olur. Böyle bir tövbenin nasıl bir tövbe olacağını şerh ve beyân için Hz. Pîr efendimiz "Nasûh" ismindeki bir şâhsın hâlini tasvîr buyururlar.

Ma'lûm olsun ki, ulemâ tövbe için üç rükn beyân ederler: 1- Sâdır olan o kötü fiili terk etmektir. 2- Yaptığı fenâlığa peşîman olmak ve nedâmet etmektir. Bunun için hadîs-i şerîfde الندم توبة ya'ni "Nedâmet tövbedir" buyrulmuştur. 3- Tekrar o kötü fiile avdet etmemeğe azmetmektir. Eğer azmederse tövbesinin hükmü kalmaz. Fakat Hz. Şeyh-i Ekber buyururlar ki: "Bu azim erkân-ı tövbeden olamaz. Zîrâ tâib gelecek zamanda nasıl bir hâl içinde olacağını bilmez. Binâenaleyh meçhûl üzerine nasıl azmedebilir? Böyle olunca tövbe, istiğfâr ile günâhın i'tirâfından ibârettir; ve i'tirâf edene dahi nedâmet lâzımdır.

Bu sürh-ı şerîfden dahi anlaşılan budur ki: Bir kimse kalbinde şiddetli nedâmet olursa o günâhın lezzetine karşı nefret hâsıl olur; ve nefret husûsunda o günâhı artık rağbet tarîkiyle hatırına getirmez; ve binâenaleyh her an o günâha karşı kalbinde nefret ve tiksinmek ziyâde olur; ve bu nefret dahi ind-i ilâhîde tövbesinin kabûle mazhar olması sebebiyle kalbinde bir lezzet ve zevk bulduğuna delîldir. İşte bu zevk ve lezzet evvelki günâhın zevki ve lezzeti yerine kāim oldu. Nitekim bir kimse bir şeyin âşıkı olsa, onun bu aşkı başka bir şeye olan aşkı kalbinden siler. Zîrâ bir aşk diğer bir aşkı götürür ve izâle eder. Nitekim Allâh'a olan aşk u muhabbet mâsivâya olan aşk u muhabbeti mahveder. Fakat tövbe eden bir kimsenin kalbi yine o yaptığı günâha meyl ve rağbet ederse, onun kalbinde rükn-i tövbe olan nedâmetin yerleşmemiş ve binâenaleyh tövbesinin ind-i ilâhîde kabûle mazhar olmamış olduğuna alâmettir. O kimse "Biz ona kolay tarîkı tevfîk ederiz" (Leyl, 92/7) va'd-i ilâhîsine mazhar olmamıştır. Onun üzerinde "Biz ona güçlüğe ve şiddete sebeb olan tarîkı kolay yaparız" (Leyl, 92/10) vaîd-i ilâhîsi bâkîdir. Bu

vaîd "O âsîyi cehenneme götürecek bir sıfat için hazırlarım" demektir. Bu iki âyet-i kerîme Ve'l-leyl sûre-i şerîfinde vâki'dir.

بود مردی پیش از این نامش نصوح   بد ز دلاکیٔ زن او را فتوح

2228. *Bundan evvel bir adam var idi. Onun adı Nasûh idi. Kadın dellâklığından ona fütûh var idi.*

Bundan evvelki zamanda bir adam var idi ki, adına Nasûh derler idi. Hamamda kadın dellâklığı yapar ve bu san'atından para kazanır idi. "Dellâk", oğucu ve masaj yapıcı ma'nâsınadır.

بود روی او چو رخسار زنان   مردیٔ خود را همی کرد او نهان

2229. *Onun yüzü kadın yüzü gibi idi. O kendinin erkekliğini gizler idi.*

O Nasûh sesi ince, köseler nev'inden olup yüzünde sakal ve bıyık bitmemiş idi. Kendisi de genç olup yüzü tamâmıyla kadın yüzüne benzer idi. Bu sâyede kadınlardan erkekliğini gizler idi.

او به حمّام زنان دلّاك بود   در دغا و حیله بس چالاك بود

2230. *O kadınlar hamamında dellâk idi. Değā ve hîlede çok çevik idi.*
[2230]

Nasûh kadınlar hamamında kadınların vücûtlarını oğar ve masaj yapar idi. Fakat kendisi erkek olduğu hâlde bu hâlini kadınlara sezdirmemek için hîle ve tedbîrde çevik ve zekâvet sâhibi idi.

سالها می کرد دلاکی و کس   بو نبرد از حال و سر آن هوس

2231. *Senelerce dellâklik etti. Kimse o hevesin hâlinden, sırrından koku götürmedi.*

Nasûh birçok zaman kadınlara dellâklik ettiği hâlde onun bu münâsebetsiz hevesini hâlinden ve sırrından hiçbir kimse âgâh olamadı.

ز انکه آواز و رخش زن وار بود   لیك شهوت كامل و بیدار بود

2232. *Zîrâ ki sesi ve yüzü kadın gibi idi. Fakat şehveti kâmil ve uyanık idi.*

Nasûh'un zâhiri kadın gibi idi. Fakat bâtında onun erkeklik şehveti kemâlinde ve uyanık idi. Bu Nasûh'un zımnında bir remz vardır. O da budur ki, zâhirde kendisini dervişler kıyâfetine koyup kadın gibi zaîfü'l-akl olan ve derviş olmak isteyen kimseleri mürîd ittihâz eden ve onları sıfât-ı nefsâniyyeden

tathîre çalışan kimseler vardır. Halbuki kendisinin sıfât-ı nefsâniyyesi kâmil ve uyanıktır. Bu hâl Nasûh gibi halkı aldatmaktan başka bir şey değildir.

چادر و سربند پوشیده و نقاب　　مرد شهوانی و در غرّهٔ شباب

2233. *Çarşaf ve baş bağı ve peçe örtmüş idi. Şehvete mensûb adam ve gençliğin gafleti içinde idi.*

O Nasûh kadın libâsı giyip kendini kadınlara benzetmiş idi. Halbuki kendisi şehvetli bir adam olup gençliğin tevlîd ettiği gaflet içinde idi. Zîrâ kadın vücûdunu oğmak ve masaj yapmak gençlikte zevk-âverdir; ihtiyarlıkta şehvet munkati' olduktan sonra yorgunluktan başka bir şey gördürtmez.

دختران خسروان را زین طریق　　خوش همی‌مالید و می‌شست آن عشیق

2234. *O ziyâde âşık bu tarîktan hüsrevlerin kızlarını oğar idi ve yıkar idi.*

"Aşîk", "âşık"ın sîga-i mübâlağası olup "ziyâde âşık" demektir. "Husrev", pâdişâh demektir. O kadınların ziyâde âşıkı olan Nasûh bu tarîktan, ya'ni kendisinin kadınlara benzemesi tarîkından pâdişâhların kızlarını oğar ve yıkar idi.

توبه ها می‌کرد و پا در می‌کشید　　نفس کافر توبه اش را می‌درید

2235. *Tövbeler etti ve ayak çekti, kâfir nefis onun tövbesini yırttı.*

Ya'ni, Nasûh birkaç kere bu kötü fiilden tövbeler etti ve ayağını çekti. Fakat onun münkirü't-tövbe olan nefsi hamamda çıplak kadınların vücûdunu görmek ve oğmak ve yıkamak zevk ve lezzetini tasvîr ederek Nasûh'un tövbesini bozdu.

رفت پیش عارفی آن زشت کار　　گفت ما را در دعایی یاد دار

2236. *O kötü fiilli, bir ârifin huzûruna gitti; "Bizi bir duâda yâda getir dedi!"*

Nasûh kendi fiilinin fenâ olduğunu bilip tövbeler ettiği hâlde bir türlü nefsine hâkim olamamış ve yine kadınlar hamamında işe başlamış idi. Nihâyet bir ârif-i vâsılın huzûruna gitti ve fakat kabâhatini açmaksızın ondan kendisi için hayır duâ taleb etti.

سر او دانست آن آزاد مرد　　لیک چون حلم خدا پیدا نکرد

2237. *O hür olan kimse onun sırrını bildi. Fakat Hudâ'nın hilmi gibi izhâr etmedi.*

Âzâd ve hür olan insanı Aziz Nesefî hazretleri şöyle ta'rîf buyurur: "İnsân-ı kâmil-i âzâd odur ki, onun için sekiz şey kemâlde ola: İyi akvâl, iyi ef'âl, iyi ahlâk ve maârif ve terk ve uzlet ve kanâat ve humûl. Her kim bu sekiz şeyi kemâle eriştirse kâmil ve âzâddır ve bâliğ ve hürdür." Ya'ni o hür ve âzâd olan kâmil, Nasûh'un gizli olan kabâhatini bildi. Fakat Hak Teâlâ'nın sıfat-ı hilmi, nasıl kullarının ayıplarını örterse, sıfat-ı ilâhî ile muttasıf olan o kâmil dahi Nasûh'un kabâhatini örttü.

بر لبش قفل است و در دل رازها　　　لب خموش و دل پر از آوازها

2238. *Onun dudağı üzerinde kilit ve kalbinde de sırlar vardır. Dudağı sâkit kalbi sadâlardan doludur.*

Ya'ni, insân-ı kâmil, huzûrunda bulunan bir kimsenin fikrine ve sırrına muttali' olur. Zîrâ bir kimsenin fikri kendi içinden konuşmasıdır. İnsanın bâtınının sadâ-yı hafîsi vardır ki, bu sadâyı insân-ı kâmilin kalbi işitir. Fakat âlem-i kesâfetin hicâbı altında bulunan kulaklar işitmez. Onlar bu sadâ-yı hafîyi ancak kesâfetin muattal olduğu uyku hâlinde rü'yâ âleminde işitirler. İnsân-ı kâmil bu sadâ-yı hafîyi işittiği cihetle onun kalbi bu sadâlardan doludur. Fakat bu işittiği esrârı ifşâ etmez.

عارفان که جام حق نوشیده اند　　　رازها دانسته و پوشیده اند

2239. *Ârifler ki, Hak kadehini içmişlerdir, sırları bilmişler ve örtmüşlerdir.*

Ârifler ki, Hakk'ın sıfatları şarâbının kadehini içmişlerdir, halkın sırlarını sıfat-ı ilm ile bilmişler ve sıfat-ı settâriyyet ile örtmüşlerdir.

هر که را اسرار کار آموختند　　　مهر کردند و دهانش دوختند

2240. *Her kime kârın sırlarını öğrettiler ise ağzını mühürlediler ve diktiler.*
[2240]

سست خندید و بگفت ای بد نهاد　　　ز انکه دانی ایزدت توبه دهاد

2241. *Gevşek güldü ve dedi: "Ey kötü huylu onu ki bilirsin, Hâlık sana tövbe versin!"*

Nasûh'un duâ istemesine karşı o insân-ı kâmil gevşek ve hafif bir sûrette güldü ve dedi ki: "Ey kötü huylu, senin bildiğin ve yaptığın işten Hak Teâlâ sana tövbe-i kat'î versin. "Dehâd" kelimesinin aslı "dâden" (vermek) masdarının fiil-i muzâri'i olan "dehed" (دهد)dir. Arada elif, elif-i duâiyyedir.

در بيان آنكه دعاى عارف واصل و درخواست او از حق همچون درخواست حق است از خويشتن كه كنت له سمعاً و بصراً و لساناً و يداً و قوله تعالى وَ ما رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَ لٰكِنَّ اللّٰهَ رَمى ، و آيات و اخبار و آثار در اين بسيار است ، و شرح سبب ساختن حق تا مجرم بگوش گرفته به توبهٔ نصوح آورد

Onun beyânındadır ki, vâsıl olan ârifin duâsı ve onun Hak'tan talebi Hakk'ın kendinden taleb etmesi gibidir. Zîrâ "Ben onun sem'i ve basarı ve dili ve eli oldum" vârid omuştur. Ve Hak Teâlâ'nın "Attığın vakit sen atmadın, velâkin Allah attı" (Enfâl, 8/17) kavli vardır. Ve bu husûsta âyetler ve hadisler ve eserler vardır. Ve mücrimi kulağıyla tutup nasûh tövbesine getirmek için Hakk'ın sebeb düzmesinin şerhidir

آن دعا از هفت گردون در گذشت　　کار آن مسکین به آخر خوب گشت

2242. *O duâ yedi felekten geçti. O miskînin işi sonunda güzel oldu.*

Ya'ni, o kâmilin duâsı yedi felekten ya'ni âlem-i sûretten hakîkatü'l-hakāik mertebesine kadar geçti. Bu sebeble o miskîn Nasûh'un işi sonunda güzel oldu.

كان دعاى شيخ نى چون هر دعاست　　فانى است و گفت او گفت خداست

2243. *Zîrâ o şeyhin duâsı her duâ gibi değildir. Fânîdir ve onun sözü Hakk'ın sözüdür.*

Ya'ni, bir insân-ı kâmil olan o şeyhin duâsı cismânî ve nefsânî kimselerin duâsı gibi değildir. O şeyh cismâniyet ve nefsâniyetten fânîdir. Onun vücûd-ı abdânîsi vücûd-ı Hakkānî'de fânîdir. Ateşte kızaran demir gibi ayn-ı âteş olmuştur. Binâenaleyh onun sözü artık Hakk'ın sözüdür.

چون خدا از خود سؤال و گد كند　　پس دعاى خويش را چون رد كند

2244. *Vaktâki Hudâ kendinden suâl ve taleb ede, binâenaleyh kendi duâsını nasıl reddeder?*

Bu beyitlerde sûre-i Nûr'da vâki' لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا (Nûr, 24/63) ya'ni "Resûlün aranızda vâki' olan duâsını ba'zınızın ba'zınıza olan duâsı gibi addetmeyin!" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Bu mertebeye muhakkıkîn hazarâtı "kurb-i ferâiz" derler. Bu mertebede fâil Hak ve abd âlettir. Binâenaleyh onun duâsı Hakk'ın kendi duâsı olmuş olur.

یك سبب انگیخت صنع ذو الجلال   كه رهانیدش ز نفرین و وبال

2245. *Celâl sâhibinin san'atı bir sebeb kopardı ki, onu nefrînden ve vebâlden kurtardı.*

Celâl sâhibi olan Hak Teâlâ hazretlerinin san'atı ve fiili âtîdeki ebyâtta beyân olunduğu üzere bir sebeb kopardı ve îcâd eyledi ki, o sebeb yüzünden Nasûh'u nefrînden ya'ni la'netten ve vebâl ve ma'siyetten kurtardı.

اندر آن حمام پر می كرد طشت   گوهری از دختر شه یاوه گشت

2246. *O hamamda leğeni doldurdu; şâhın kızından bir gevher kayboldu.*

Nasûh'un dellâklik ettiği o hamamda pâdişâhın kızını yıkamak için leğeni suyla doldurdu. Fakat o sırada padişâhın kızının cevheri kayboldu.

گوهری از حلقه های گوش او   یاوه گشت و هر زنی در جست و جو

2247. *Onun kulağının halkalarından bir gevher kayboldu. Her bir kadın cüst ü cûda oldu.*

Kaybolan cevher pâdişâhın kızının küpesine âid bir cevher idi. Hamamda bulunan kadınların hepsi hamam içinde bu nâdir inciyi arayıp durmakta idiler.

پس در حمام را بستند سخت   تا بجویند اوّلش در پیچ رخت

2248. *Müteâkiben hamamın kapısını muhkem kapadılar. Tâ ki onu evvelen eşyânın büküntüsünde aradılar.*

"Pîç", büküntü ve kıvrım. "Reht", elbise ve çamaşır ve sâir eşyâ demektir. Ya'ni, cevheri hamamın yerlerinde aradılar bulamadılar. Sonra içerdekiler dışarıya çıkmamak için hamamın kapısını sıkı sıkı kapadılar. Evvelâ o cevheri bohçalardaki elbise ve çamaşır ve hamam takımları gibi eşyânın büküntü ve katları arasında aradılar.

رختها جستند و آن پیدا نشد   دزد گوهر نیز هم رسوا نشد

2249. *Eşyâyı aradılar ve o zâhir olmadı. Gevherin hırsızı da rezîl olmadı.*

O cevher eşyâ arasında da meydana çıkmadı, hırsız dahi bulunamadı.

پس به جد جستن گرفتند از گزاف   در دهان و گوش و اندر هر شکاف

2250. *Binâenaleyh güzâf cihetinden cidd ile aramaya başladılar. Ağızda ve*
[2250] *kulakta ve her yarıkta.*

"Güzâf", Arabî'nin "cüzâf" kelimesinden me'hûzdur. Ve "cüzâf", cimin kesri ("cizâf") ve zammı ile telaffuz olunduğu gibi "güzâf" (گزاف)ın dahi bu vech ile telaffuz olunabileceği *Ferheng-i Cihângîrî* ile *Ferheng-i Reşîdî* nin beyânından anlaşılmaktadır. Ve "güzâf", Fârisî'de "beyhûde" ma'nâsında meşhûrdur; ve "çok ve hadsiz" ma'nâsında da kullanılır. Ve Arabî'de "cüzâf", bir şeyi ölçüsüz ve tahmîn ile almak demektir ki, Türkçe'de "toptan" demek olur. Şu hâlde beyt-i şerîfteki "güzâf"ı, "umûmiyet" ma'nâsına almak münâsib olur. Ya'ni, cevheri her tarafta aradılar bulamadılar. Binâenaleyh umûmiyet cihetinden cidd ile aramağa başladılar. Hamamda bulunan halkın ağzında ve kulağında ve vücûdlarının her yarığında ve deliğinde aradılar.

در شکاف تحت و فوق و هر طرف   جست و جو کردند دُرّ خوش صدف

2251. *Alt ve üst, yarıkta ve her tarafta sadefi latîf olan inciyi araştırdılar.*

Velhâsıl hamamda bulunan kadınların ağızlarında ve kulaklarında ve avret mahallerinde ve her taraflarında o latîf bir sadeften çıkmış olan çok kıymetli ve nâdîde inciyi araştırdılar.

بانگ آمد که همه عریان شوید   هر که هستید ار عجوز و گر نوید

2252. *"Gerek ihtiyar gerek genç her kim var iseniz hep çıplak olunuz!" diye ses geldi.*

یك به یك را حاجبه جستن گرفت   تا پدید آید گهر دانهٔ شگفت

2253. *Acîb olan gevher dânesi zâhire gelmek için, hâdime birer birer aramaya başladı.*

"Şigift", acîb; "hâcibe", sultanın hizmetçisi demektir. Ya'ni, hamamda olanlara çırçıplak olmaları için emir verdiler. Herkes soyundu, sultanın hiz-

metçisi dahi herkesin ağzını, yüzünü ve kulaklarını ve a'zâ-yı tenâsüliyyelerini aramaya başladı.

آن نصوح از ترس شد در خلوتی　　روی زرد و لب کبود از خشیتی

2254. *O Nasûh korkudan bir halvete gitti, azîm korkudan yüzü sarı ve dudağı mâvi oldu.*

Âlet-i tenâsülü aranmak istenildiği vakit erkek olduğu meydâna çıkıp hamamda bir azîm kıyâmet kopacağı ve iş hükûmete aksettiği vakit dahi kendisinin başı gitmek korkusundan dolayı Nasûh bir halvete kaçtı. Azîm bir korkudan rengi sarardı ve dudakları morardı.

پیش چشم خویش او می‌دید مرگ　　رفت و می‌لرزید او مانند برگ

2255. *Gözünün önünde ölümü gördü; gitti o yaprak gibi titrer idi.*

Nasûh'a ölümü tecessüm etti; halvete gitti ama yaprak gibi titreyerek gitti.

گفت یا رب بارها بر گشته ام　　توبه ها و عهدها بشکسته ام

2256. *Dedi: "Yâ Rab, def'alarca rücû' etmişim, tövbeleri ve ahidleri bozmuşum!"*

کرده ام آنها که از من می‌سزید　　تا چنین سیل سیاهی در رسید

2257. *"Onları yapmıştım ki benden lâyık idi, âkıbet böyle bir kara sel erişti."*

"Ben isti'dâdıma lâyık olan o fenâlıkları yaptım. Bu benim hâl-i evvelimdi. Âkıbet bu hâl-i evvelin hâl-i sânîsi olan böyle bir gam ve elemin kara seli erişti."

نوبت جستن اگر در من رسد　　وه که جان من چه سختیها کشد

2258. *"Aranmak nöbeti eğer bana erişirse vah ki benim canım ne sıkıntılar çeker!"*

در جگر افتاده استم صد شرر　　در مناجاتم ببین بوی جگر

2259. *"Benim ciğerime yüz kıvılcım düşmüştür. Münâcâtımda ciğerimin kokusunu gör!"*

این چنین اندوه کافر را مباد　　دامن رحمت گرفتم داد داد

2260. [2260] *"Böyle gam kâfire olmasın! Rahmet eteğini tuttum. İhsân! İhsân!"*

کاشکی مادر نزادی مر مرا ‌ ‌ ‌ ‌ یا مرا شیری بخوردی در چرا

2261. *"Kâşki anam beni doğurmaya idi. Yâhud beni mer'âda bir arslan yiye idi!"*

ای خدا آن کن که از تو می‌سزد ‌ ‌ ‌ ‌ که ز هر سوراخ مارم می گزد

2262. *"Ey Hudâ, onu yap ki senden lâyık olur, zîrâ her delikten beni yılan ısırıyor!"*

جان سنگین دارم و دل آهنین ‌ ‌ ‌ ‌ ور نه خون گشتی در این رنج و حنین

2263. *"Taş gibi can, demir gibi kalb tutarım. Yoksa bu renc ve hanîn içinde kan olurdu."*

"Benim canım taş gibi katı ve kalbim demir gibi serttir. Eğer böyle olmasa idi bu an meşakkat ve feryâd içinde canım ve kalbim kana tahavvül ederdi."

وقت تنگ آمد مرا و یك نفس ‌ ‌ ‌ ‌ پادشاهی کن مرا فریاد رس

2264. *"Vakit benim için dar ve bir nefes geldi; pâdişâhlık et ve benim feryâdıma eriş!"*

"Yâ Rab, benim için vakit pek daraldı ve bir nefesten ibâret kaldı. Şimdi beni aramağa gelecekler. Sen kerem sâhibi bir pâdişâh-ı azîmsin, pâdişâhlık et, benim feryâdıma eriş!"

گر مرا این بار ستاری کنی ‌ ‌ ‌ ‌ توبه کردم من ز هر ناکردنی

2265. *"Eğer bu def'a bana settârlık edersen her yapılması lâyık olmayandan tövbe ettim.*

"Nâ-kerdenî" (ناکردنی)'de "yâ", yâ-yı liyâkattir. Ya'ni, "Yâ Rab, eğer bu def'a da benim günâhımı halkın nazarından sıfat-ı settâriyyetin ile örter isen, ben yalnız bu fiilimden değil, her yapılması lâyık olmayan ya'ni senin rızâ-yı şerîfine muvâfik olmayan bilcümle amellerden tövbe ettim!"

توبه ام بپذیر این بار دگر ‌ ‌ ‌ ‌ تا ببندم بهر توبه صد کمر

2266. *"Bu kere de benim tövbemi kabûl et, tâ ki tövbe için yüz kemer bağlayayım!"*

"Yâ Rab, bu kere de tövbemi kabûl et, tâ ki bu tövbemin muhâfazası için birçok hizmetler edeyim!"

من اگر این بار تقصیری کنم   پس دگر مشنو دعا و گفتنم

2267. *"Eğer ben bu kerre bir taksîr edersem, sonra artık benim duâmı ve sözümü dinleme!"*

این همی‌زارید و صد قطره روان   که در افتادم به جلاد و عوان

2268. *Bu duâyı etti ve yüz katre akıcı olarak dedi ki: "Cellâda ve avvâna düştüm!"*

"Zârîden", ağlamak ve duâ etmek ma'nâlarına gelir. Burada "duâ etmek" ma'nâsı münâsibdir. "Katre"den murâd, göz yaşıdır. "Avvân", sıkı tutucu demek olup burada evvelki zamanlarda "şahne ve serheng" dedikleri "zâbıta me'mûrları"dır ki, zamânımızda "polis" derler. Beyt-i şerîfde şeddesiz zikri zarûret-i şiirden dolayıdır. Ya'ni, Nasûh bu duâyı ve bu niyâzı etti ve gözünden birçok yaşlar akıcı olarak dedi ki: "Eyvâh ki cellâd ve polis eline düştüm!"

تا نمیرد هیچ افرنگی چنین   هیچ ملحد را مبادا این حنین

2269. *"Hiçbir firenk böyle ölmesin! Hiçbir mülhidin böyle feryâdı olmasın!"*

"Firenk"ten murâd, kâfir ve "mülhid"den murâd dinsizdir. Ba'zı nüshalarda افرنگ yerine "tersâî" (ترسائی) vâki'dir. Ya'ni, "Hiçbir kâfir böyle benim ölümüm ile ölmesin ve hiçbir dinsizin böyle benim gibi feryâdı olmasın!" Ya'ni benim gibi muztarib bir hâle gelmesinler, demek olur.

نوحه ها می‌کرد او بر جان خویش   روی عزرائیل دیده پیش پیش

2270. *Kendi canı üzerine nevhalar etti. Önünde Azrâîl'in yüzünü ziyâde*
[2270] *görmüş idi.*

Nasûh erkekliği zâhir olduğu vakit muhakkak cellâd eline teslîm edileceğini bildiği için kendi canı üzerine nevhalar etti ve Hz. Azrâîl'in yüzü ona tecessüm etti.

ای خدا و ای خدا چندان بگفت   کان در و دیوار با او گشت جفت

2271. *O kadar "Ey Hudâ ve ey Hudâ!" dedi ki, kapı ve duvar ona çift oldu.*

Ya'ni, o kadar "Yâ Rab, yâ Rab!" diye cenâb-ı Hakk'a yalvardı ki, Nasûh kendinin yalvarmasına kapıların ve duvarların bile iştirâk ettiğine kâni' oldu. Zîrâ kendi Hakk'a teveccühde müstağrak idi. Nazarına müsâdif olan her şeyi de öyle Hak'ta müstağrak gördü.

در میان یا رب و یا رب بد او　　　بانگ آمد از میان جست و جو

2272. *O "Yâ Rab ve yâ Rab!" arasında idi. Cüst ü cû arasından ses geldi.*

Nasûh "Yâ Rab, yâ Rab!" diye münâcât ve niyâz ile meşgûl idi. Hamamda gevherin cüst ü cûsunda olan halk tarafından ses geldi ki, o sesin ifâde ettiği ma'nâ âtîdeki sürh-i şerîfde beyân buyrulur.

نوبت جستن رسیدن به نصوح و آواز آمدن که او را برهنه کنند که همه را
جستیم نصوح را بجویید و بیهوش شدن نصوح از آن هیبت و گشاده شدن کار
بعد از نهایت بستگی کما کان یقول رسول الله صلی الله علیه و سلم
إذا اصابه مرضٌ او هَمٌّ اِشْتَدّی أَزْمَةُ تَنْفَرِجِی

Aramak nöbetinin Nasûh'a erişmesi ve "Onu soyunuz ve arayınız, zîrâ cümleyi aradık, Nasûh'u da arayınız!" diye ses gelmesi ve heybetten Nasûh'un bîhûş olması ve bağlanmanın nihâyetinden sonra işin açılması. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) kendisine bir maraz ve gam isâbet ettiği vakit اِشْتَدّی أَزْمَةُ تَنْفَرِجِی ya'ni "Ey sıkıntı, şiddetlen ki açılasın!" buyururlardı.

Bu sürh-ı şerîfdeki hadîs-i nebevî İmâm-ı Ali (k.v) efendimizden rivâyet buyrulmuştur. Ebu'l-Fazl Yûsuf hazretleri tarafından matla' ittihâz edilerek uzun bir kasîde söylenmiş ve *Mesnevî-i Şerîf* şârihi İsmâîl Ankaravî (k.s.) hazretleri tarafından Türkçe'ye tercüme ve şerh buyrularak tab' dahi edilmiştir. Hadîs-i şerîfin mazmûnu "Bir iş dıyk oldukta müttesi' olur" ve "Meşakkat teysîri celbeder" gibi kavâid ile iştihâr etmiştir. Bu kāide ma'nâ ve sûret âlemlerini muhîttir. Nitekim sûret âleminde bir kap içinde son derece tazyîk olunan buhar o kabı patlatıp ittisâ' eder ve dağılır; ve hukemânın "aksü'l-amel" dedikleri kāide dahi ma'nâ-yı hadîs-i şerîfin netîcesidir. Bunun sırrı dahi herhangi bir ism-i ilâhînin hükmü ve te'sîri kemâlini bulduktan sonra onun mukābili olan ismin hüküm ve te'sîri başlamasıdır. Meselâ Müntakim ismi

kemâlini izhâr ettikten sonra Mün'im ismi icrâ-yı hükme başlar. Sâir esmâ-i ilâhiyye de buna kıyâs olunsun.

جمله را جستیم پیش آ ای نصوح — گشت بیهوش آن زمان پرید روح

2273. *"Ey Nasûh cümleyi aradık, ileri gel!" O zaman bîhûş oldu, rûh uçtu.*

Cüst ü cû arasında yükselen ses, "Ey Nasûh, hamamda bulunanların hepsini aradık, gevheri bulamadık, ileriye gel, seni de arayacağız!" diyordu. Bu da'vet üzere Nasûh'un işi bitti, kendinden geçti ve cisminden rûhu uçtu, ya'ni hareketsiz kaldı.

همچو دیوار شکسته در فتاد — هوش و عقلش رفت شد او چون جماد

2274. *Yıkılmış duvar gibi düştü. Onun aklı ve idrâki gitti. O cemâd gibi oldu.*

چون که هوشش رفت از تن بیامان — سر او با حق بپیوست آن زمان

2275. *Vaktâki onun idrâki cisminden aman vermeksizin gitti, o zaman onun sırrı Hakk'a ulaştı.*

Vaktâki Nasûh'un akıl ve idrâki bu âlem-i keserâttan gāib oldu ve Nasûh kendinin kendiliğinden geçti ve bu hâl emânsız ya'ni kendinin kendiliğini düşünmeye fırsat bulmaksızın vâki' oldu. O zaman onun sırrı ya'ni kalbi Hakk'a vâsıl oldu ve bu hâl içinde tövbesi kabûl oldu.

چون تهی گشت و وجود او نماند — باز جانش را خدا در پیش خواند

2276. *Vaktâki boş oldu ve onun vücûdu kalmadı, onun doğan kuşu olan canını Hak huzûruna çağırdı.*

Vaktâki sıfât-ı nefsâniyyesinin hâmili olan akıl ve idrâkinden boşaldı ve onun mevhûm olan vücûd-ı izâfîsi kalmadı ve fânî oldu, onun doğan kuşu gibi olan rûh-ı insânîsini Hak Teâlâ hazretleri huzûruna, vücûd-ı hakîkîsi cânibine çağırdı.

چون شکست آن کشتیٔ او بی‌مراد — در کنار رحمت دریا فتاد

2277. *Vaktâki onun gemisi murâdı olmayarak kırıldı, deryânın rahmet kenârına düştü.*

Vaktâki onun gemi mesâbesinde olan vücûd-ı kevnîsi ve izâfîsi kendisinin murâdı ve kasdı olmayarak, bir sebeb tahtında kırıldı ve hükümsüz kaldı ve

keserât âleminde yüzemez bir hâle geldi, vücûd-ı hakîkî deryâsının rahmet kenârına düştü.

چون به حق پیوست چون بیهوش شد   موج رحمت آن زمان در جوش شد

2278. *Vaktâki Hakk'a ulaştı, vaktâki bî-hûş oldu rahmet dalgası o zaman kaynamakta oldu.*

Vaktâki akıl ve idrâkinden sıyrılıp Hakk'a ulaştı, vücûd-ı hakîkî denizinin rahmet dalgası o zaman kaynamakta oldu.

چون که جانش وارهید از ننگ تن   رفت شادان پیش اصل خویشتن

2279. *Vaktâki onun canı cisim ayıbından kurtuldu, kendi aslî huzûruna sevinerek gitti.*

Ya'ni, Nasûh'un yaptığı ma'siyet ve günah ancak cisminin iktizâsı olan bir ayıp idi; ve onun canı da cismine bağlı idi. Vaktâki onun canı cisminin bu ayıbından kurtuldu, kendi aslı olan vücûd-ı hakîkî-i pâk tarafına sevine sevine gitti.

جان چو باز و تن مر او را کُنْدهٔ   پای بسته پر شکسته بندهٔ

2280. [2280] *Can doğan gibidir ve cisim ona bir bukağı gibidir. Ayağı bağlanmış, kanadı kırılmış bir bendedir.*

"Künde", mahbûsların ayaklarına bağladıkları bukağı ve pranga demektir. Ya'ni rûh-ı insânî doğan kuşu gibidir, âlem-i bâlâya uçmak ister; fakat cisim onun ayağına bağlanmış bir bukağı gibidir. Cisme taalluk eden o rûh ayağı bağlanmış ve kanadı kırılmış bir bendedir.

چون که هوشش رفت و پایش بر گشاد   می‌پرد آن باز سوی کیقباد

2281. *Vaktâki onun idrâki gitti ve onun ayağı açıldı, o doğan Keykubad tarafına uçar.*

"Keykubâd", aslı "keygubâd" (کیغباد), hak üzerine adâlet edici demektir. Zîrâ "key", âdil ve "gubâd", hak üzerine demektir. İran pâdişâhlarından birinin ismidir. Sonradan "gubâd", kaf ile ["kubâd] yazılmağa başlanmıştır. Burada murâd, "adl edici pâdişâh-ı hakîkî olan Hak"tır.

چون که دریاهای رحمت جوش کرد   سنگها هم آب حیوان نوش کرد

2282. *Vaktâki rahmet deryâları kaynadı, taşlar bile âb-ı hayâtı içti.*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Rûm'da olan فَانظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَتِ اللهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا (Rûm, 30/50) ya'ni "Allah'ın rahmetinin eserine bak ki, öldükten sonra arzı nasıl diriltti?" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

ذرۂ لاغر شگرف و زفت شد   فرش خاکی اطلس و زربفت شد

2283. *Zayıf zerre azîm ve cesîm oldu; toprağa mensûb döşeme atlas ve sırmalı kumaş odu.*

Zayıf bir zerre olan bir çekirdek büyüdü, koca bir ağaç oldu; yine o rahmet-i ilâhiyyeden toprak döşeme parlak yeşil atlas oldu ve aralarındaki sarı çiçekler ile sırmalı kumaş oldu.

مردۂ صد ساله بیرون شد ز گور   دیو ملعون شد بخوبی رشك حور

2284. *Yüz yıllık ölü mezardan dışarıya çıktı; kovulmuş şeytan güzellik ile hûrîlerin reşki oldu.*

Ya'ni, rahmet-i ilâhiyye kaynayınca zâhirde mümkin görünmeyen şeyler mümkin olur. Meselâ o rahmet-i ilâhiyye yüz yıllık ölüyü mezardan dışarıya çıkarır. Kovulmuş olan şeytanı bile hûrîlerin kıskanacağı bir güzel sûrete koyar.

این همه روی زمین سر سبز شد   چوب خشك اشکوفه کرد و نغز شد

2285. *Bütün bu yeryüzü yemyeşil oldu; kuru ağaç çiçek açtı ve latîf oldu.*

Nitekim yeryüzü o rahmet-i rahmâniyyeden yemyeşil bir hâle geldi. Kışın kupkuru kalan ağaç yine o rahmetten yeşillendi, çiçek açtı ve latîf oldu.

گرگ با بره حریف مَیْ شده   ناامیدان خوش رگ و خوش پَیْ شده

2286. *Kurt kuzu ile meyin harîfi oldu. Ümitsizler latîf damarlı ve latîf sinirli olmuştur.*

Kurt kuzuyu parçalayıp yemek lâzım gelirken rahmet-i ilâhiyye geldiği vakit, birbirleriyle muhabbet ve ülfet şarâbının mahremi ve arkadaşı olmuştur. Ümitsiz kimselerin damarları ve sinirleri gam ve elem ile münkabız bir hâlde iken o rahmet-i ilâhiyye onların damarını ve sinirini hoş ve latîf bir hâle getirmiştir ve kalblerine inbisât ilkā eylemiştir.

بانگ آمد ناگهان که رفت بیم   یافت شد گم گشته آن دُرِّ یتیم

2287. *Ansızın korku gitti, "O gāib olmuş dürr-i yetîm bulundu!" diye ses geldi.*

"Dürr-i yetîm", nazîri bulunmayan kıymetli inci tânesi demektir. Ya'ni, Nasûh kendinden geçtiği bir sırada hamam halkı arasında "Gāib olan inci bulundu!" diye bağrışma vâki' oldu. İkinci mısrâ' ba'zı nüshalarda شد پديد آن گم شده در يتيم sûretindedir. "O gāib olmuş dürr-i yetîm zâhir oldu!" demek olur.

يافت شدن گوهر و حلالى خواستن حاجبگان و كنيزكان شاه زاده از نصوح

Gevherin bulunması ve şâhzâdenin hâdime ve câriyelerinin Nasûh'tan helâllik dilemesi

بعد از آن خوف هلاك جان بده　　　مژده ها آمد كه اينك گم شده

2288. *Canın helâkine sebeb olmuş olan korkudan sonra, müjdeler geldi, dediler ki: "İşte gāib olmuş olan!"*

يافت شد اندر فرح دربافتيم　　　مژدگانى ده كه گوهر يافتيم

2289. *"Bulundu, feraha karıştık, müjdelik ver ki gevheri bulduk!"*

"Bâften", dokumak ma'nâsına; "der" (در), tekmîl-i vezn için zâiddir. "Ferah", bir kumaşa ve "gamlılar" dahi, ipliğe teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni, "Gāib olan inci bulundu, ferah kumaşı dokunurken biz de berâber dokunduk ve ferah kumaşına karıştık!" demek olur. Ba'zı nüshalarda bu birinci mısrâ' şöyledir: حزن شد واندر فرج در يافتيم Ya'ni "Hüzün gitti ve sürûra vâsıl olduk" demek olur.

از غريو و نعره و دستك زدن　　　پر شده حمام قد زال الحزن

2290. [2290] *"Hüzün zâil oldu!" diye feryâddan ve na'radan ve el çırpmadan hamam dolmuş idi.*

آن نصوح رفته باز آمد به خويش　　　ديد چشمش تابش صد روز پيش

2291. *O gitmiş olan Nasûh tekrar kendine geldi. Onun gözü önde yüz günün parlaklığını gördü.*

Ya'ni, baygın ve kendinden geçmiş olan Nasûh hamamda kadınların yaygaraları üzerine tekrar kendine geldi, onun gözünün önündeki korku karanlığı gitti, hayat gündüzünün aydınlığı parladı.

می حلالی خواست از وی هر کسی بوسه می‌دادند بر دستش بسی

2292. *Her bir kimse ondan helâllik istedi. Onun eline birçok bûseler verdiler.*

Ya'ni, Nasûh hakkında sû'-i zan eden her bir kimse ondan helâllik diledi ve birçok def'alar gönlünü almak için ellerini öptüler ve dediler ki:

بد گمان بردیم و کن ما را حلال گوشت تو خوردیم اندر قیل و قال

2293. *"Sû'-i zan ettik, bize helâl et, kıyl ü kāl içinde senin etini yedik!"*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Hucurât'taki âyet-i kerîmeye işâret buyrulur: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ (Hucurât, 49/12). Ya'ni "Ey mü'minler, zannın çoğundan sakının, zîrâ zannın ba'zısı günahtır ve tecessüs etmeyin ve birbirinizin gıyâbında kötü şeyler söylemeyin! Ölmüş kardeşinizin iğrendiğiniz etinden yemeyi biriniz sever mi? Ve Allah Teâlâ'dan korkun!"

ز انکه ظن جمله بر وی بیش بود ز انکه در قربت ز جمله پیش بود

2294. *Zîrâ ki cümlenin zannı onun üzerine ziyâde idi. Zîrâ ki yakınlıkta cümleden ileri idi.*

Hamam halkının Nasûh hakkındaki sû'-i zanlarının ziyâdeliğinin sebebi pâdişâhın kızına Nasûh'un herkesten daha yakın olması idi.

خاص دلاکش بد و محرم نصوح بلکه همچون دو تنی یك گشته روح

2295. *Nasûh onun husûsî ve mahrem dellâki idi. Belki rûhu bir olmuş iki cisim gibi idi.*

گوهر ار بردست او بردست و بس زو ملازم تر به خاتون نیست کس

2296. *"Eğer gevheri götürmüş ise ancak o götürmüştür; hâtûna ondan daha mülâzim kimse yoktur."*

"Hâtûn", yüksek âileye mensûb kadın demektir. Türkçe'de "kadın" kelimesi bundan muharreftir. Ya'ni, "pâdişâhın kızını ovan ve yıkayan ancak Nasûh'tur, onun hizmetine ondan daha devâmlı ve yakın kimse yoktur."

اول او را خواست جستن در نبرد بهر حرمت داشتش تأخیر کرد

2297. *Kargaşalıkta evvelâ onu aramak istedi. Hürmet için onu tuttu, te'hîr etti.*

"Neberd", cenk ma'nâsınadır. Burada hamam halkının kargaşalığı ve mücâdeleleri demektir. Ya'ni, şâhın kızının aramağa me'mûr olan hizmetçisi evvelâ inciyi aramağa Nasûh'tan başlamak istedi. Fakat sultânın husûsî dellâki olduğu için hürmet maksadıyla aramak keyfiyetini tuttu, te'hîr etti.

تا بود کان را بیندازد به جا اندر این مهلت رهاند خویش را

2298. *"Tâ ola ki onu bir yere ata, bu mühlet içinde kendini kurtara!"*

Hâdimin aramayı te'hîr etmesi dahi "şâyet inciyi almış ise, şiddetle arandığını görüp belki bir yere bırakır, bu müddet içinde dahi kendisini kurtarır!" fikrinden nâşî idi.

این حلالیها از او می‌خواستند و ز برای عذر برمی‌خاستند

2299. *Ondan bu helâllikleri dilediler ve özr için kıyâm ettiler.*

گفت بد فضل خدای دادگر ور نه ز آنچم گفته شد هستم بتر

2300. [2300] *Dedi: "Âdil olan Hudâ'nın fazlı oldu ve yoksa o şeyden ki bana söylenmiş oldu, daha fenâyım!"*

Nasûh onların helallik dilemelerine cevâben dedi: "Adâlet edici olan Hak Teâlâ hazretlerinin benim hakkımda fazl ve inâyeti zuhûra geldi; ve yoksa benim aleyhimde söylenmiş ve bana isnâd edilmiş olan fenâlıkların bende daha fenâsı vardır ve ben onların söyledikleri fenâdan daha fenâ ve berbâdım!"

چه حلالی خواست می‌باید ز من که منم مجرمتر اهل زمن

2301. *"Benden ne helâllik dilemek lâzım gelir ki, ben ehl-i zamânın en kabâhatlisiyim!"*

آن چه گفتندم ز بد از صد یکیست بر من این کشف است اگراو کس را شکیست

2302. *"O şeyi ki kötüden bana söylediler, yüzden biridir. Eğer onun şekki var ise de benim üzerime açıktır!"*

"Benim hakkımda söyledikleri fenâlık, bende olan fenâlıkların yüzde biridir. Eğer benim fenâlığımı söyleyen kimsenin o fenâlığında şâyet bir şübhesi

varsa o fenâlık benim üzerime açıktır ve ben onu herkesten daha iyi bilirim. Zîrâ herkes kendi nefsine basîret üzeredir."

کس چه می‌داند ز من جز اندکی　　　　از هزاران جرم و بد فعلی یکی

2303. *"Bir kimse benden ne bilir? Ancak binlerce cürümden biraz ve kötü fiillilikten birini!"*

کس چه می داند suâldir ve mâba'di cevâbdır. "Fi'lî" (فعلی)'de "yâ" masdariyyetdir. Ya'ni, "Bir kimse benim ahvâlimden ne bilir? Ancak binlerce kabâhatten birazını ve binlerce kötü fiillilikten birini bilir!" demek olur.

من همی‌دانم و آن ستار من　　　　جرمها و زشتئ کردار من

2304. *"Benim cürümlerimi ve fiilimin çirkinliğini ben bilirim ve benim Settâr'ım bilir!"*

"Benim halkın nazarından gizli olan suçlarımı ve yaptığım fiillerin çirkinliğini bir ben bilirim ve bir de benim rezâletlerimi örten Hak Teâlâ hazretleri bilir."

اول ابلیسی مرا استاد بود　　　　بعد از آن ابلیس پیشم باد بود

2305. *"Evvelen bir İblis benim üstâdım idi. Ondan sonra İblis önümde hava oldu."*

"Evvelâ ma'lûm olan bir İblis dalâlette benim üstâdım ve muallimim olmuş idi. Sonra ben o kadar azdım ve emr-i dalâletten o derece ileriye gittim ki İblis benim önümde hava ve hiç oldu. Ben İblîs'i fersah fersah ileri geçtim!"

حق بدید آن جمله را نادیده کرد　　　　تا نکردم در فضیحت روی زرد

2306. *"O cümleyi Hak gördü, görülmemiş yaptı. Hattâ beni rezâlet içinde sarı yüzlü etmedi."*

"Benim yaptığım suçların hepsini Hak Teâlâ gördü ve görülmemiş hükmünde tuttu. Hattâ beni halk arasında o rezâletler içinde utandırmadı."

باز رحمت پوستین دوزیم کرد　　　　توبهٔ شیرین چو جان روزیم کرد

2307. *"Tekrar rahmet benim kürkümü dikicilik etti. Can gibi tatlı olan tövbeyi bana kısmet etti."*

"Kürk"ten murâd, rûhu örten cisimdir. Zîrâ cisim ma'siyetler ile meşgûl olduğu vakit, ona türlü türlü belâlar ve elemler isâbet eder. Meselâ içkiye mübtelâ olan kimselerin cismi alîl olur. Velhâsıl emr-i ilâhîye muhâlefet hâlinde cisim kürkü maddî ve ma'nevî belâlar içinde yırtılır. "Kürk dikicilik"ten murâd emr-i ilâhîye muhâlefetten vazgeçmekten kinâyedir. Ya'ni, "Rahmet-i ilâhiyye benim canımın kürkü olan cismimi ve zâhirimi ıslâh etti; can gibi tatlı olan tövbeyi bana kısmet etti."

هر چه کردم جمله ناکرده گرفت　　　طاعت ناکرده آورده گرفت

2308. *"Her ne yaptım ise cümlesini yapılmamış tuttu. Yapılmamış tâatı getirilmiş tuttu."*

"Kerîm olan Allah'ım her ne fenâlık yaptım ise bunları tarafımdan yapılmamış addetti; ve yapmamış olduğum tâatleri ve iyilikleri nâmıma yapılmış olarak kayıt buyurdu." Ya'ni يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ (Furkān, 25/70) ya'ni "Allah Teâlâ onların kötülüklerini iyiliklere tebdîl eder" âyet-i kerîmesi mûcibince kötülüklerimi iyiliklere tebdîl buyurdu.

همچو سرو و سوسنم آزاد کرد　　　همچو بخت و دولتم دلشاد کرد

2309. *"Beni servi ve sûsen gibi âzâd etti. Ya'ni baht ve devlet gibi dilşâd etti."*

Ma'lûmdur ki, servi ağacı kışın yemyeşil ve soğuğun te'sîrinden âzâddır. "Sûsen" bir gülün ismidir. Bu da dört nevi'dir, birisi beyaz olur, ona "sûsen-i âzâd" derler. Diğeri mâvi olur, "sûsen-i ezrak" derler. Diğeri sarıdır, "sûsen-i hatâî" derler. Dördüncüsü sarı, beyaz ve mâvi karışık olur, "sûsen-i âsumân-gûnî" derler (*Burhân*). Beyt-i şerîfde sûsen-i âzâda işâret buyrulur. Ya'ni, "Hak Teâlâ beni ma'siyet bürûdetlerinden servi ve sûsen gibi âzâd etti ve baht ve devlet erbâbı gibi mesrûr etti."

نام من در نامهٔ پاکان نوشت　　　دوزخی بودم ببخشیدم بهشت

2310. [2310] *"Benim adımı pâklerin nâmesinde yazdı. Cehennemlik idim, bana cenneti bağışladı."*

"Benim adımı sâlih ve âbid kullarının defterine yazdı. Ben kötü fiillerim ile cehennemde azâba müstahak olmuş iken ni'met mahalli olan cennetine lâyık kıldı."

آه کردم چون رسن شد آه من　　　گشت آویزان رسن در چاه من

2311. *"Âh ettim, benim âhım ip gibi oldu. İp benim kuyuma asılıcı oldu."*

"Yaptığım fenâlığa nedâmet edip âh ettim; bu âhım bir ip gibi oldu ve düştüğüm nefsâniyet ve cismâniyet kuyusuna asıldı ve kuyunun dibine uzandı."

آن رسن بگرفتم و بیرون شدم　　　شاد و زفت و فربه و گلگون شدم

2312. *"O ipi tuttum ve dışarıya çıktım; mesrûr ve cesîm ve semiz ve gül renkli oldum."*

"O tövbe âhının ipini tuttum, o nefsâniyet ve cismâniyet kuyusundan dışarıya çıktım. O kuyunun içinde mağmûm ve zayıf ve sararmış bir hâlde iken dışarıya çıktıktan sonra mesrûr ve semiz ve gül renkli oldum."

در بن چاهی همی‌بودم زبون　　　در همه عالم نمی‌گنجم کنون

2313. *"Bir kuyu dibinde zebûn idim, şimdi bütün âleme sığmıyorum!"*

"Nefsâniyet ve cismâniyet kuyusunun dibinde zebûn ve âciz bir hâlde idim. Şimdi ise rûhâniyet sâhasına çıktım. Cismâniyet âleminin hey'et-i mecmûasına sığmaz bir hâle geldim!"

آفرینها بر تو بادا ای خدا　　　ناگهان کردی مرا از غم جدا

2314. *"Ey Hudâ, sana âferinler olsun, ansızın beni gamdan cüdâ ettin!"*

گر سر هر موی من یابد زبان　　　شکرهای تو نیاید در بیان

2315. *"Eğer benim her kılımın ucu dil bulsa senin şükürlerini beyâna getiremez!"*

"Yâ Rab, benim vücûdumdaki her bir kıl ucu bir dil hâline gelse hakkımda ibzâl buyurduğun lutfa karşı senin şükürlerini harf ve savt ile bu âlem-i sûrette ızhâr edemez!"

می‌زنم نعره در این روضه و عیون　　　خلق را یا لَيْتَ قَوْمِي يعلمون

2316. *"Bu bahçe ve pınarlar içinde halka, "Ne olaydı kavmim bilseler idi!" diye na'ra vuruyorum."*

"Şimdi âlem-i rûhâniyyetin bu bahçe ve pınarları ve çeşmeleri içinde zevk ve safâ ederek "Ne olaydı kavmim nâil olduğum bu ni'meti ve zevki bilseler idi!" diye na'ralar vuruyorum. يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ Yâsîn-i şerîf (36/26) sûresinde vâki' olup evvelce ba'zı ebyât-ı şerîfede geçti.

باز خواندن شه زاده نصوح را از بهر دلاکی بعد از
استحکام توبه و قبول توبه و بهانه کردن او و دفع گفتن

Tövbenin istihkâmından ve tövbenin kabûlünden sonra dellâklik için şehzâdenin Nasûh'u tekrar çağırması ve onun bahâne etmesi ve def' söylemesi

بعد از آن آمد کسی کز مرحمت　　دختر سلطان ما می‌خواندت

2317. *Ondan sonra bir kimse geldi, dedi ki: "Merhamet cihetinden seni sultânımızın kızı çağırıyor."*

Nasûh'un tövbesinden sonra ona bir kimse gelip dedi ki: "İnci ziyâ'ı mes'elesinden dolayı hamamda senin kalbini kırdılar. Sultânın kızı seni tatyîb için merhameten çağırıyor."

دختر شاهت همی‌خواند بیا　　تا سرش شویی کنون ای پارسا

2318. *"Şâhın kızı seni çağırıyor gel! Ey müttakî tâ ki onun başını yıkayasın!"*

"Parsâ", afîf, sâlih, mütedeyyin ve müttakî kimse ma'nâsınadır. Nasûh'un hamamda bayılması kendisine sirkat istinâdından müteessir olmasına atfolunduğundan, gelen kimsenin "Parsâ!" diye hitâbı bu ma'nâyadır.

جز تو دلاکی نمی‌خواهد دلش　　که بمالد یا بشوید با گلش

2319. *"Onun gönlü senden başka bir dellâk istemiyor ki ovsun, yâhud kil ile yıkasın!"*

گفت رو رو دست من بیکار شد   وین نصوح تو کنون بیمار شد

2320. *Dedi: "Git, git elim işsiz oldu ve senin bu Nasûh'un şimdi hasta oldu!"*
[2320]

Nasûh da'vete cevâben dedi: "Haydi git, elim iş görmekten âciz kaldı ve senin bu Nasûh'un şimdi cismâniyet âleminde hasta oldu!"

رو کسی دیگر بجو اشتاب و تفت   که مرا و الله دست از کار رفت

2321. *"Git, acele ve harâretle başka birini ara ki, vallâhi benim elim işten gitti!"*

با دل خود گفت کز حد رفت جرم   از دل من کی رود آن ترس و گُرْم

2322. *Kendi kalbi ile dedi ki: "Cürm hadden gitti, benim kalbimden o korku ve gam ne vakit gider?"*

"Gürm", şiddetli gam ve keder ve gönül tutukluğu demektir. Ya'ni, Nasûh kendi kendine içinden dedi ki: "Benim hamamda yaptığım kabâhat hadden aştı, benim kalbimde yerleşen o korku ve şiddetli gam ve keder hiç gider mi?"

من بمردم یك ره و باز آمدم   من چشیدم تلخئ مرگ و عدم

2323. *"Ben bir yol öldüm ve tekrar geldim. Ben ölümün ve ademin acılığını tattım!"*

"Yek-reh", bir yol demek ise de "bir kerre"den kinâyedir. Anadolu ahâlîsi arasında bir kerre ma'nâsında olarak "bir yol" müsta'meldir. Ya'ni, "Ben hamamda halkın yoklandığı esnâda şiddetli korkudan bir kerre öldüm ve tekrar hayâta geldim. Binâenaleyh ben ölümün ve yokluğun acılığını tattım. Hiç bir daha o elîm vaziyete düşmek ister miyim?"

توبهٔ کردم حقیقت با خدا   نشکنم تا جان شدن از تن جدا

2324. *"Hakîkaten Hudâ'ya bir tövbe ettim. Cân tenden ayrılıncaya kadar bozmam!"*

بعد از آن محنت که را بار دگر   پا رود سوی خطر الا که خر

2325. *O mihnetten sonra kimin ayağı tehlike tarafına gider? Meğer ki eşek ola!*

حکایت در بیان آنکه کسی توبه کند و پشیمان شود و باز از آن پشیمانیها را فراموش کند و آزموده را باز آزماید در خسارت ابد افتد، چون توبهٔ او را ثباتی و قوتی و حلاوتی و قبول مدد نرسد چون درخت بی‌بیخ هر روز زردتر و خشك تر بود، نعوذ بالله

Onun beyânında hikâyedir ki, bir kimse tövbe eder, peşîmân olur ve tekrar o peşîmanlıkları unutur ve tecrübe olunmuşu tekrar tecrübe eder. Ebed olan hasârete düşer. Mâdemki onun tövbesine bir sebât ve bir kuvvet ve halâvet ve kabûl erişmeye, köksüz ağaç gibi her gün ziyâde sararır ve ziyâde kurur. Allah'a sığınırız!

Ba'zı nüshalarda در خسارت ابد افتد ibâresinden sonra که مَنْ جَرَّبَ الْمُجَرَّبَ حَلَّتْ به النَّدَامَةُ kavli münderiçtir. "Kim ki tecrübe olunmuş bir şeyi tecrübe ederse nedâmete düşer" demek olur.

گازری بود و مر او را یك خری پشت ریش اشکم تهی و لاغری

2326. *Bir çamaşır yıkayıcı ve onun sırtı yara, karnı boş ve bir zaîf eşeği var idi.*

"Gâzur", çamaşır yıkayan kimseye derler. "İşkem tehî", karnı aç olmaktan kinâyedir.

در میان سنگلاخ بی گیاه روز تا شب بی‌نوا و بی‌پناه

2327. *Otsuz taşlık arasında, gündüz geceye kadar gıdâsız ve sığınacak yersiz idi.*

بهر خوردن غیر آب آن جا نبود روز و شب بد خر در آن کور و کبود

2328. *Yemek için orada sudan başka bir şey yok idi. Eşek onda gündüz geceye kadar gamlı idi.*

"Kûr u kebûd", kara gün, fenâ hâl ve gam ve endûh ma'nâlarına gelir *(Bahâr-ı Acem)*. Bu ma'nâlardan her birisi beyt-i şerîfin ma'nâsına münâsibdir.

آن حوالی نیستان و بیشه بود شیر بود آن جا که صیدش پیشه بود

2329. *O taraflar kamışlık ve orman idi. Orada arslan var idi ki onun san'atı av idi.*

شیر را با پیل نر جنگ اوفتاد   خسته شد آن شیر و ماند از اصطیاد

2330. [2330] *Arslana erkek fil ile cenk vâki' oldu. O arslan hasta oldu ve avlamaktan kaldı.*

مدتی واماند ز آن ضعف از شکار   بی‌نوا ماندند دد از چاشت خوار

2331. *Bir müddet o zaafından nâşî avdan âciz kaldı; yırtıcılar kuşluk gıdâsından azıksız kaldılar.*

"Çâşt-hâr", kuşluk vaktinde yenilen yemek. "Ded", yırtıcı hayvanlar. Ya'ni, arslan, erkek fil ile kavga edip yaralandı. Her sabah yapacağı avı yapamaz oldu. Bir müddet böyle avdan âciz kaldı. Onun avladığı hayvanların artığını o civardaki yırtıcı hayvanlar gelip yerler idi. Arslan avdan âciz kalınca o yırtıcılar da o arslanın artığını bulup yiyemez oldular.

ز انکه باقی خوار شیر ایشان بدند   شیر چون رنجور شد تنگ آمدند

2332. *Zîrâ ki arslanın artığını yiyici onlar idiler. Vaktâki arslan hasta oldu, daraldılar.*

شیر یك روباه را فرمود رو   مر خری را بهر من صیاد شو

2333. *Arslan bir tilkiye emretti ki, "Git benim için bir eşeği avlayıcı ol!"*

گر خری یابی به گرد مرغزار   رو فسونش خوان فریبانش بیار

2334. *"Eğer merg-zârın etrâfında bir eşek bulur isen git ona efsun oku, onu aldat, getir!"*

"Merg", bir nevi' yeşilliktir ki, otlayan hayvanlar onu kemâl-i rağbetle yerler (*Burhân*); "-zâr" mahall-i kesret demek olup "merg-zâr", yeşilliğin çok olduğu mahal ma'nâsınadır. "Füsûn", hîle.

چون بیابم قوتی از گوشت خر   پس بگیرم بعد از آن صید دگر

2335. *"Vaktâki eşeğin etinden bir kuvvet bulurum, böyle olunca ondan sonra başka av tutarım."*

اندکی من می خورم باقی شما   من سبب باشم شما را در نوا

2336. *"Birazını ben yerim, bâkîsini siz yersiniz. Ben gıdâda size sebeb olurum."*

یا خری یا گاوی بهر من بجوی　　ز آن فسونهایی که می‌دانی بگوی

2337. *"Ya bir eşeği ya bir öküzü benim için ara! Bildiğin o birtakım füsûnlardan söyle!"*

از فسون و از سخنهای خوشش　　از سرش بیرون کن و اینجا کشش

2338. *"Füsûnlardan ve latîf sözlerden onu baştan çıkar ve onu buraya çek!"*

Mesnevî-i Şerîf'in şerh-i Arabîsi olan *Menhec-i Kavî*'de bu kıssanın rumûzu şöyle îzâh olunur: "Tilki"den murâd hîlekâr adam ve "arslan"dan murâd, şeyh-i nâkıs ve "eşek"ten murâd, ahmak sâlik ve "yırtıcı hayvan"dan murâd, şeyh-i nâkısın mürîdleri. "Fil"den murâd, müteşerri' olan kimsedir ki, şeyh-i nâkısa gālib gelir. "Merg-zâr"dan murâd, lezâiz-i dünyeviyye mahallidir. İmdi hîlekâr adam, sâdedil sâlikleri intifâ' etmek için, şeyh-i nâkısın huzûruna getirir." Fakat âtîdeki sürh-ı şerîfde cenâb-ı Pîr efendimiz bu rumûzâtı îzâh buyururlar.

تشبیه کردن قطب که عارف واصل است در اجری دادن خلق از قوت مغفرت و رحمت بر مراتبی که حقش الهام دهد و تمثیل به شیر که اجری خوار و باقی خوار ویند بر مراتب قرب ایشان به شیر نه قرب مکانی بلکه قرب صفتی، و تفاصیل این بسیار است و الله الهادی

Hakk'ın kendisine ilham verdiği birtakım mertebeler üzerine mağfiret ve rahmet kuvvetinden halka fâideler vermek husûsunda ârif-i vâsıl olan kutbun teşbîhi ve arslana temsîlidir ki, yırtıcılar arslana yakınlığı mertebeleri üzerine nafakalar yiyici ve artık yiyicilerdir. Kurb mekânî değildir, belki kurb sıfâtîdir ve bunun tafsîlleri çoktur. Vallâhü'l-hâdî!

"Ücrâ", lügatte "bahşiş ve fâide" ma'nâsına olan "cervî" kelimesinin cem'idir. "Sûrî veyâ ma'nevî nafaka ve ta'yînât ve vazîfe" ma'nâsında isti'mâli müteâreftir. Bu sürh-ı şerîf yukarıdaki kıssayı müfessirdir. Ma'lûm olsun ki, kutbü'l-aktâb kalb-i Muhammedî üzere vâki' olup hakîkat-i muhammediyyenin mazharıdır ve bu i'tibâr ile "Ümmetim, ümmetim!" diyenlerden-

dir, "Nefsim, nefsim!" diyenlerden değildir. Sâir evliyâda bu mazhariyet yoktur. Onlar kutbun tasarrufu altındadır. Bu âlem-i şehâdette sûrî ve ma'nevî erzâk onun kabza-i tasarrufundan tevzî' olunur. Yeryüzünde Hakk'ın halîfesidir ve hazâin-i ilâhiyyenin emînidir. Binâenaleyh ekvâna olan Hakk'ın tecelliyât-ı lutfiyye ve kahriyyesi hep onun vâsıtası ile zâhir olur. Efrâd-ı halktan her birinin kutb-ı âlemden istifâdesi, ona sıfat i'tibâriyle yakınlığı nisbetindedir. Bu husûsta mekân yakınlığının te'sîri yoktur. Meselâ bir kimse kutb-ı zamân ile bir mekânda otursa sıfat i'tibâriyle ona ne kadar yakınlığı var ise o nisbette istifâde eder. Ve kutub hakkındaki îzâhât IV. cildin 3696 numarasına müsâdif olan beytin sürhünde îzâh olundu.

قطب شیر و صید کردن کار او   باقیان این خلق باقی خوار او

2339. *Kutub arslandır ve sayd etmek onun işidir. Bu halkın bâkîleri onun bâkîsini yiyicidir.*

Kutb-ı âlem arslan mesâbesindedir. Hakk'ın mağfiret ve rahmetini ve rahmet-i rahîmiyyesi ile rahmet-i rahmâniyyesini avlamak o kutbun işidir. Mahlûkāt-ı sâire o rahmetlerin kutubdan artanını alırlar.

تا توانی در رضای قطب کوش   تا قوی گردد کند صید وحوش

2340. [2340] *Mümkin oldukça kutbun rızâsına çalış; tâ ki kavî olsun da vuhûş saydetsin!*

Kutbun rızâsı, halk arasında dîn-i Hakk'ın te'yîdine ve ahlâk-ı hamîdenin kuvvetlenmesine çalışmak sûretiyle olur. Gerçi îman ve küfür ve hidâyet ve dalâlet halk arasında isti'dâdlarına göre kutbun kabza-i tasarrufundan tevzî' olunursa da, kutub ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehallik olduğundan وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ (Zümer, 39/7) ya'ni "Allah Teâlâ küfürden râzı değildir" âyet-i kerîmesi mûcibince dalâletten ve küfürden râzı değildir. Binâenaleyh dîn-i Hakk'a ve ahlâk-ı hamîdeye hâdim olanlardan kutb-ı zamân râzı olup, onun rûhâniyeti ve bâtını kavî olur ve o nisbette de esrâr-ı ilâhiyye vuhûşunu avlar; ve onun bakıyyesini, nefisleri yırtıcı hayvan mesâbesinde olan halk alırlar. "Vuhûş", "vahş"in cem'idir. "Vahş", kaçmak ve ürkmek ma'nâsına geldiği gibi insandan ürküp kaçan hayvana da derler. Ma'lûm olsun ki, esrâr-ı ilâhiyye rûhânî ve tabîî olur. Bu kadar keşfiyât-ı maddiyye ve fenniyye ve esrâr-ı tabîiyye kutb-ı zamânın kalbinden, isti'dâdlarına göre halk-ı âleme feyezân ettiği gibi rûhânî olan hakāik ve maârif dahi yine o hazretin kalb-i

şerîfinden yine isti'dâdlarına göre ehlinin kalblerine fâiz olur. Fakat kutbun rızâsı yukarıda beyân olunduğu üzere maddiyâta değil, ma'neviyâta teveccühtedir.

چون برنجد بی‌نوا ماند خلق　　　　کز کف عقل است جمله رزق حلق

2341. *Vaktâki incinir, halk bî-nevâ kalır. Zîrâ ki boğazın rızkı aklın elindendir.*

Halkın ef'âli ve ahlâkı bozuk bir hâle geldiği vakit kutub incinir. Bu sûrette halk maddî ve ma'nevî rızıktan mahrûm kalırlar. Maddî rızıktan halkın mahrûmiyeti kıtlık ve emsâli esbâb-ı zâhiriyye ile olur ki, bunun emsâli muhtelif zamanlarda çok vâki' olmuştur; ve halk bunun iç yüzünü bilmezler. Esbâb-ı tabîiyye ve zâhiriyyeye atfederler. Ma'nevî rızka gelince kutbun kalbinden halkın kalblerine füyûzât-ı ilâhiyye sârî olmaz olur. Zîrâ sû'-i halleri ile halk mecrâ-yı feyzlerini kapatmış olurlar. Zîrâ âlemin hey'et-i mecmûası bir cisim ve kutub o cismin aklı mesâbesindedir. Boğazın rızkını tedârik eden akıl olduğu gibi cism-i âlemin maddî ve ma'nevî rızıklarını dahi hazîne-i gayb-ı ilâhîden tedârik edip a'zâ-yı cism mesâbesinde olan halka tevzî' eden kutubdur.

ز انکه وجد خلق باقی خورد اوست　　　　این نگه دار ار دل تو صید جوست

2342. *Zîrâ ki halkın vecdi onun gıdâsının bâkîsidir. Eğer senin canın av arayıcı ise bunu hıfzet!*

"Vecd", bulmak demektir. Ya'ni, halkın gıdâ-yı maddî ve ma'nevîyi bulması kutbun gıdâsının artığıdır; bu ma'nâyı iyi ezberle, eğer senin canın ve kalbin kutbun avını arayıcı ise bunu hıfz ve kutbun rızâsını tahsîl et!

او چو عقل و خلق چون اعضای تن　　　　بستهٔ عقل است تدبیر بدن

2343. *O akıl gibi ve halk cismin a'zâsı gibidir. Bedenin tedbîri aklın bağlanmışıdır.*

ضعف قطب از تن بود از روح نی　　　　ضعف در کشتی بود در نوح نی

2344. *Kutbun za'fı cisimden olur rûhtan değil! Za'f gemide olur, Nûh'ta değil!*

Kutbun za'fı olursa ancak cisimden olur. Yoksa onun rûhu zayıf olmaz. Za'fı gemi mesâbesinde olan cisminde olur, Nûh (a.s.) mesâbesinde olan rû-

hunda değil. Ma'lûm olsun ki, kutub alelekser cismen zayıf olur ve ba'zı hastalıklar ile marîz olur, sâir nâsdan farkı olmaz. Fakat rûh-ı şerîfi bir arslan gibi olup cism-i zaîfine gālib olduğundan, za'f-ı cisimden müteessir ve muztarib değildir. Nâs onu kendileri gibi muztarib bir hâl içinde zannederler. Bu beyt-i şerîfde Hz. Pîr efendimiz zât-ı şerîflerine işâret buyururlar: Zîrâ Hz. Hüdâvendigârımız efendimiz zât-ı şerîflerinin kalb-i Muhammedî üzere vâki' olduğunu şu beyt-i şerîfte beyân buyururlar:

بگشادند خزینه همه خلعت پوشید   مصطفی باز بیامد همه ایمان دارید

Tercüme ve îzâh: "Hazîne-i füyûzât-ı ilâhiyyeyi açtılar. Ey nâs, geliniz hil'at-i aşk ve maârifini giyiniz! Zîrâ Mustafa (a.s.)ın hakîkatini hâmil olan bir kimse geldi, hepiniz îmân ediniz!"

Ve cism-i şerîflerinin za'fı hakkında dahi *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*daki şu hâdise bize ma'lûmât i'tâsına kâfidir:

Menkıbe: Hz. Hüdâvendigâr halkın kesret-i mürâcaatından melûl olunca hamama gider ve hamamda dahi su mahzenine girer idi. Bir def'a yine su mahzenine girip üç gün üç gece orada tevâlî-i tecelliyât ve tetâlî-i bârikāta müstağrak olmuşlar idi. Üç günden sonra Çelebi Hüsâmeddin hazretleri tazarru'-ı kesîr ile dışarıya çıkmalarını istid'â eylediler. Çelebi hazretleri cenâb-ı Hüdâvendigâr'ın mizâc-ı şerîflerini gāyet zayıf gördükde göz yaşının damlaları yanakları üzerinden aktı, ondan sonra: "Hüdâvendigârım, mizâc-ı şerîfiniz be-gāyet zayıftır. Eğer bu bîçârelerin istifâdesi için takviye buyursanız ne olur?" dedi. Hz. Hüdâvendigâr buyurdular ki: "Ey Çelebi, dağ bu kadar cesâmeti ile tecellî-i celâlîye tahammül edemedi; benim miskîn ve zayıf olan tenim üç gün üç gece on yedi kere şa'şaa-i âfitâb-ı celâl ve bârikāt-ı envâr-ı cemâle nasıl tahammül eder?"

قطب آن باشد که گرد خود تند   گردش افلاك گرد او بود

2345. *Kutub o olur ki, kendi etrâfını dolanır. Feleğin dönüşü onun etrâfında olur.*

Ya'ni, kutub cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhariyyeti i'tibâriyle bilcümle tecelliyât-ı Hakk'ı her an ve şânda kendi zâtında bulur ve bittabi' kendi etrâfını devreder. Fakat eflâkin sebeb-i hilkati kutbun zuhûru olduğundan eflâk onun etrâfını devreder. Beyt-i Sa'dî (k.s.):

ابر و باد ومه وخورشید فلك در كارند　　　تا تو نانی بكف آری و بغفلت نخوری

"Feleğin bulutu ve rüzgârı ve güneşi iş içindedirler, tâ ki sen eline bir ekmek getiresin ve gaflet ile yemiyesin!"

یاریئ ده در مرمۀ كشتی اش　　　گر غلام خاص و بنده گشتی اش

2346. *Eğer onun gulâm-ı hâssı ve bendesi oldun ise onun gemisini ta'mîrine yardım et!*

Kutbun cismi ism-i Zâhir'in mazharıdır. İsm-i Zâhir'in ihâtası altında ne kadar esmâ var ise kutub [o] esmânın dahi cem'iyyetini hâizdir. Kutbun cismi az yemek ve az uyumaktan ve sâir riyâzatlardan zayıf bir hâlde olduğundan onun hizmet-i husûsiyyesinde bulunan[lar] onun rûhâniyetine hizmet ettikleri gibi cismâniyetine âit olan hizmetleri dahi îfâ etmek lâzım gelir; ve onun cismâniyetine hizmet etmek onun mazhar olduğu cem'iyyet-i esmâiyyenin müsemmâsı olan Hakk'a hizmet etmektir. Ve onun cisim gemisinin ta'mîri, kutbun bu âlem-i zâhirde yapmak mecbûriyetinde bulunduğu hidemât-ı zâhirenin îfâsıyla olur.

یاری ات در تو فزاید نه اندر او　　　گفت حق اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ تَنْصُرُوا

2347. *Senin yârîliğin sende ziyâde olur, onda değil! Hak buyurdu ki: "Eğer siz Allâh'a yardım ederseniz yardım olunursunuz."*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Muhammed'de vâki' olan âyet-i kerîmeye işâret buyrulur: إِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ (Muhammed 47/7) Ya'ni "Eğer siz Allah'a yardım ederseniz, Allah Teâlâ da size yardım eder ve sizin ayaklarınızı tesbît eder". Bu âyet-i kerîme harbde nâzil olduğundan ma'nâ-yı zâhirîsi şudur: "Siz Resûlullah ile berâber düşmanla kıtâl etmek sûretiyle Allah'ın dînine ve Resûlüne yardım ederseniz, Allah Teâlâ da sizin kıtâlde ayaklarınızı tesbît ederek düşman üzerine gālib kılmak sûretiyle yardım eder." Ma'nâ-yı bâtınîsine gelince o da budur ki: Kutb-ı âlem yeryüzünde Hakk'ın halîfesidir. Zât-ı Hakk'ın ekmel sûrette zuhûru insân-ı kâmil libâsıyla vâki' olur. Nitekim Ferîdüddin-i Attâr (k.s.) hazretleri *Bî-ser-nâme*'sinde şöyle buyururlar:

احمدست اينجا احد ای مرد كار　　　سر حق را باتو گویم آشكار

"Ahmed bu âlem-i şehâdette ahaddir, ey iş adamı! Hakk'ın sırrını sana açıkça söylüyorum."

Ve kutub hakîkat-i muhammediyyenin hâmili ve vâris-i kâmil olduğundan ona yardım Hakk'a yardımdır. Ma'nâ-yı beyt: Ey mürîd, senin kutba olan hizmet-i zâhiriyyen, yine senin kendi nefsine yardımın ve muâvenetindir. Hakîkatte kutba değildir. Zîrâ kutb-ı âlem yukarıda îzâh olunduğu üzere âlem-i şehâdette zât-ı Hakk'ın libâs-ı ahîr ile tecellîsinden ibârettir. Ey sâmi', şârih-i fakîrin bu sözünden sakın kutbun sûreti ve taayyünü Hakk'ın zâtı olduğu i'tikādında bulunma! Zîrâ zât-ı Hak bilcümle taayyünât-ı sûrî ile zâhir olmakla berâber, zât onların cümlesinden münezzeh ve berîdir. Zîrâ taayyünâta i'tibâr yoktur, fânîdir; ve sûretten münezzeh olan zât-ı Hak bâkîdir.

همچو روبه صید گیر و کن فدیش تا عوض گیری هزاران صید بیش

2348. *Tilki gibi sayd tut ve ona fedâ et, tâ ki binlerceden ziyâde saydı bedel tutasın!*

Esbâb-ı dünyeviyyeyi tilki gibi avla ve ele geçir ve arslan mesâbesinde olan kutba fedâ et, tâ ki o ettiğin fedâ ve hizmet mukābilinde yüz binlerce maddî ve ma'nevî avı ele geçiresin! Yâhud "fedâ eyleyecek sayd"dan murâd, ehl-i dünyâdır. "Fedî" (فدی), "fedâ" (فدا)nın imâle olunmuşudur. Bu sûrette kāfiye tamâmdır.

رو بهانه باشد آن صید مُرید مرده گیرد صید کفتار مَرید

2349. *O mürîdin saydı tilkice olur. Serkeş olan sırtlan saydı ölü tutar.*

"Küftâr", sırtlan denilen serkeş ve vahşi hayvandır ki mezarlardan ölüleri çıkarıp yer. "Merîd", serkeş ve matrûd ma'nâsınadır. Ya'ni, mürîdin avladığı esbâb-ı dünyeviyye ve ehl-i dünyâ tilki gibi hîle isti'mâli ile olur. Onun avlayıp kutbun huzûruna getirdiği şikâr ölüdür. Çünkü onun saydı sırtlan dediğimiz serkeş ve vahşi hayvanın ölü hâlinde bulduğu ava benzer.

مرده پیش او کشی زنده شود چرك در پالیز روینده شود

2350. [2350] *Ölüyü onun huzûruna çekersen diri olur. Gübre, bağ ve bostanda neşv ü nemâ bulucu olur.*

Ey mürîd, sırtlan gibi avladığın ölüyü kutbun huzûruna çekip getirirsen, o ölü av onun huzûrunda hayât-ı ma'neviyye bulur. Nitekim gübre bağ ve bostana getirilip döküldüğü vakit ondan yeşillikler ve çiçekler neşv ü nemâ bulur. "Pâlîz", umûmen bağ, bostan ve ekinlik, kavun ve karpuz ve hıyar tarlası demektir (*Burhân*).

جواب گفته روباه شیر را

Tilkinin arslana cevab söylemesi

Bu sürh Ankaravî nüshasında yoktur, fakat fihristde kolaylık olduğu için derc olundu.

گفت روبه شیر را خدمت کنم　　　　حیله ها سازم ز عقلش بر کنم

2351. *Tilki arslana dedi: "Hizmet edeyim, hîleler yapayım, onun aklını koparayım!"*

"Tilki"den murâd, insân-ı kâmile intisâb edip henüz nefsinin ahkâmı altında zebûn olan kimsedir. İnsân-ı kâmil aynı zamanda sâhib-i siyâset bulunduğundan, zâhirî işlerde hîleye âşinâ olan bu gibi mürîdleri istihdâm eder; ve "eşek"ten murâd dahi, ehl-i Hak'tan yüz çeviren sâde-dil sofular ve zâhidlerdir. İnsân-ı kâmil bunların safvetlerini takdîr etmekle berâber, bu bîçâreler, insân-ı kâmilin mesleğini kendi akıllarınca Kur'ân'a ve hadîse muhâlif gördükleri için bunlardaki cehli ve hamâkat-ı ârızayı izâle etmek ister. Binâenaleyh bunu avlamağa hîle usûlünü bilen mürîdini me'mûr eder. Binâenaleyh "arslan"dan murâd dahi, insân-ı kâmil olur. Ya'ni, mürîd insân-i kâmile dedi: "Peki efendim, emriniz mûcibince hizmet edeyim. O bîçâre sâde-dil zâhidi avlamak için tedbîrler yapayım ve onun aklını kendi mertebesinden koparayım ve izâle edeyim!"

حیله و افسونگری کار من است　　　　کار من دستان و از ره بردن است

2352. *"Hîlekârlık ve efsûngerlik benim işimdir. Benim işim hîledir ve yoldan götürmektir."*

"Destân", kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır, burada "mekr ve hîle" ma'nâsınadır.

از سرِ کُه جانب جو می‌شتافت　　　　آن خر مسکین لاغر را بیافت

2353. *Dağ başından ırmak tarafına acele etti. O zayıf olan miskin eşeği buldu.*

"Dağ başı"ndan murâd, insân-ı kâmilin huzûru, "ırmak"tan murâd tecelliyât-ı esmâiyyenin mecrâsı olan âlem-i sûrettir. Zîrâ zâhidlerin nazargâhı âlem-i sûrettir. Çünkü onlarda nefislerinin cennetten mahrûm ve cehennemde muazzeb olması korkusu vardır ve bu korku ile Hakk'a yürürler. Nitekim yukarıdaki zâhid ve câriye kıssasının 2179 numaralı beytinde آن زعشق جان دوید واین زبیم ...الخ ["O, canın aşkından ve bu, korkudan koştu..."] buyrulmuş idi. Ya'ni, mürîd-i hîlekâr insân-ı kâmilin huzûrundan çıktı, âlem-i ma'nâdan âlem-i sûrete gitmek için acele etti ve o zühd-i sûrî içinde o sâde-dil sofuyu buldu.

پس سلام گرم کرد و پیش رفت　　　پیش آن ساده دل درویش رفت

2354. *İmdi harâretli selâm verdi ve ileriye gitti. O sâde-dil dervişin önüne gitti.*

Efsûnger olan kandırıcı sözler söylemesini bilen mürîd o zâhide muhabbetli ve harâretli selâm verdi ve ileriye yürüdü. O câhil ve ahmak dervişin önüne gitti.

گفت چونی اندر این صحرای خشك　　　در میان سنگلاخ و جای خشك

2355. *Dedi: "Bu kuru sahrâda taşlık kuru mahal arasında nasılsın?"*

"Kuru sahrâ"dan murâd, zâhidin aşksız olan hayât-ı dünyeviyyesidir. Zîrâ aşk-ı ilâhî olmazsa bu dünyâ âlemi taşlık ve kuru bir mahal mesâbesinde kalır; ve bu hâle "zühd-i bârid" ve "zühd-i huşk" derler. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar:

عمر که بی‌عشق رفت هیچ حسابش مگیر　　　آب حیاتست عشق در دل و جانش پزیر

Nazmen tercüme:

"Bî-aşk geçen ömrünü hiç katma hesâba
Aşk âb-ı hayattır, dil ü cândan onu ahz et"

Diğer Beyit:

عاشق شو و عاشق شو بگذر زحمیری　　　سلطان بچهٔ آخر تا چند اسیری

Nazmen tercüme:

"Âşık ol, âşık ol, elverdi, eşeklikten geç
Pâdişâhzâdesin ahırda eşeklik nenedir!"

گفت خر گر در غمم گر در ارم　　　قسمتم حق کرد من زین شاکرم

2356. *Eşek dedi: "Gerek gamdayım, gerek İrem'deyim, kısmetimi Hak yapmıştır, bundan dolayı şâkirim!"*

"İrem", Şeddâd denilen hükümdârın cennet nâmı ile yaptırdığı müzeyyen bahçenin ismidir. Ya'ni, zâhid mürîd-i hîlekâra cevâben dedi: "İster gam içinde ve ister müzeyyen bahçe içinde olayım, mâdemki نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا (Zuhruf, 43/32) ya'ni "Biz dünyâ hayâtında onların maîşetlerini onların arasında taksîm ettik" âyet-i kerîmesi mûcibince benim taksîmimi Hak yapmıştır, bu hâlimden dolayı Hakk'a şükrediciyim!"

شکر گویم دوست را در خیر و شر　　ز انکه هست اندر قضا از بد بتر

2357. *"Hayırda ve şerde dosta şükür söylerim. Zîrâ ki kazâda fenâdan daha fenâ vardır."*

"Hayır ve şer kazâ-yı ilâhî iktizâsından olduğundan hakîkî dost olan Hak Teâlâ'ya hem hayırda ve hem de şerde şükrederim. Zîrâ eğer şerde şükr etmez isem kazâ-yı ilâhî olan bu şerden daha fenâ şerler vardır ki onlar da kazâ-yı ilâhîdir."

چون که قسام اوست کفر آمد گله　　صبر باید صبر مفتاحُ الصِّلَه

2358. *"Mâdemki kısmet edici odur şikâyet küfür geldi, sabır lâzımdır. Sabır, sılanın anahtarıdır."*

"Mâdemki herkesin maddî ve ma'nevî hâlini ve rızıklarını taksîm eden Hak Teâlâ hazretleridir, bir kişinin bulunduğu hâlden memnûn olmayıp şikâyet etmesi küfürdür. Ya'ni bu taksim herkesin ayn-ı sâbitesinin lisân-ı isti'dâd ile taleb ettiği şeyin Hak Teâlâ tarafından atâsı ve ihsânıdır. Binâenaleyh bu atâ ni'mettir ve ni'metten şikâyet ise küfrân-ı ni'mettir. Eğer bu atâ ve ihsân-ı ilâhî, bu âlem-i kesâfette nefse mülâyim gelmezse, sabır lâzımdır. Zîrâ sabır sılanın anahtarıdır." "Sıla", vuslat ve atâ ma'nâlarınadır. Burada her iki ma'nâ da câiz olur.

غیر حق جمله عدوند اوست دوست　　با عدو از دوست شکوت کی نکوست

2359. *"Hakk'ın gayrı hep düşmandırlar, dost O'dur. Dosttan düşmana şikâyet ne vakit iyidir!"*

تا دهد دوغم نخواهم انگبین　　ز انکه هر نعمت غمی دارد قرین

2360. [2360] *"Bana ayran verdiği vakit bal istemem. Zîrâ ki her ni'mete mukārin bir gam vardır."*

"Hak Teâlâ hazretleri bana ayran ya'ni nefsimin hazzına muhâlif bir şey verdiği vakit, nefsimin hazzına muvâfık olan balı istemem. Çünkü her bir ni'met bir tecellî-i lutfîdir; ve her bir tecellî-i lutfîyi tecellî-i kahrî ta'kîb ettiği için her bir ni'mete mukārin bir gam vardır. Zîrâ nefis tecellî-i lutfîden mahzûz ve tecellî-i kahrîden mağmûm olur." Ma'lûm olsun ki, zâhidin sözleri kendi mertebesine göre doğrudur. Çünkü zâhid kendi nefsinin varlığından geçmediği için sözlerin hepsini kendi vücûd-ı izâfîsine ve varlığına nazaran söylemiştir. Sözleri aşk ve harâretten hâlîdir; ve mâdemki kendinin mevhûm olan varlığı vardır, bu sözleri taklîdîdir, kendi hâli değildir.

حکایت دیدن خرِ سَقَایی با نوایی اسبان تازی را در آخور خاص و تمنا بردن آن دولت را ، در موعظهٔ آن که تمنا نباید بردن الا مغفرت و عنایت که اگر چه صد لون رنج رسد چون لذت مغفرت بود همه شیرین شود ، باقی هر دولتی که آن را ناآزموده تمنی می‌بری با آن رنجی قرین است که آن را نمی‌بینی ، چنان که از هر دامی دانه پیدا بود و فخ پنهان ، تو در این یك دام ماندهٔ وتمنی می‌بری که کاشکی با آن دانه ها رفتمی ، پنداری که آن دانه ها بی‌دام است

Bir sakanın eşeğinin husûsî ahırda Arab atlarını gıdâ ile görmesi ve onun o devleti temennî etmesi hikâyesidir. Ve o mev'iza hakkındadır ki mağfiret ve inâyetin gayrı temennî gerekmez. Zîrâ her ne kadar yüz türlü meşakkat erişse, mâdemki mağfiret lezzeti vardır hepsi tatlı olur. Tecrübe etmemiş olduğun bâkî her bir devleti temennî edersen o devlete bir meşakkat karîndir ki onu göremezsin. Nitekim her bir tuzaktan dâne âşikâr ve tuzak gizli olur. Sen ise bu bir tuzakta kalmışsın ve "Keşke o dânelere gide idim!" diye temennî edersin. Zannedersin ki o dâneler tuzaksızdır

"Mağfiret", örtmek ve setretmek ma'nâsınadır. Mağfiretin merâtibi vardır: 1- Âsîlerin günahlarının setri. 2- Âbidlerin amellerinin nazarlarından setri. 3- Kâmillerin vücûd-ı izâfîlerinin vücûd-ı hakîkî ile ya'ni vücûd-ı abdânîlerinin vücûd-ı Hakkānî ile setridir. Ve bu mağfiret her mertebenin ehline göre

Hakk'ın inâyetidir; ve ma'rifetin en yüksek mertebesi vücûd-ı abdânînin vücûd-ı Hakkānî ile setridir. Böyle bir kimse ne ni'metin zevkinde ve ne nıkmetin gamında olur; zîrâ bunlar uşşâk-ı ilâhîdir. Bunların mâdûnunda olanlar kendi nefislerinin âşıkı olup gözleri ni'met-i ilâhîdedir ve Hakk'ın nıkmetinden ve kahrından korkup kaçarlar. Halbuki her ni'metin ve devletin zımnında bir meşakkat ve zahmet gizlidir. Âtîdeki ebyât-ı şerîfede bu ma'nâ tavzîh buyrulur:

بود سَقّایی مر او را یك خری   گشته از محنت دو تا چون چنبری

2361. *Bir saka ve onun bir eşeği var idi ki, mihnetten çenber gibi iki kat olmuş idi.*

"Sakkā", su taşıyan kimse demektir ki, Türkçe tahrîf ile "saka" derler.

پشتش از بار گران صد جای ریش   عاشق و جویان روز مرگ خویش

2362. *Onun sırtı ağır yükten on yaranın yeri idi. Kendi ölümünün gününü isteyici ve âşık idi.*

Sakanın eşeğinin sırtında ağır yükten dolayı on yara peydâ olmuş idi ki, onların acısından ve yük taşımadan eşek canından bıkmış ve ölüme âşık olmuş ve ecelinin gününü isteyici bir hâlde idi.

جَوْ کجا از کاه خشك او سیر نی   در عقب زخمی و سیخ آهنی

2363. *Arpa nerede! O kuru samandan tok değil idi. Arkasında bir darbe ve bir demir şiş var idi.*

Zavallı eşek arpayı bulamadıktan başka kuru samandan bile karnını doyuramaz idi. Bununla berâber yük taşırken yürümesi için saka arkasından dürter ve elindeki demir şişi batırır idi.

میر آخور دید او را رحم کرد   کاشنای صاحب خر بود مرد

2364. *Ahır beyi onu gördü ve rahm etti. Zîrâ adam eşek sâhibinin âşinâsı idi.*

Vaktin hükümdârının ahırlarına nezâret eden bey, o zavallı eşeği gördü ve hâline acıdı. Zîrâ bu bey olan adam eşek sâhibinin tanıdığı bir kimse idi.

پس سلامش کرد و پرسیدش ز حال   کز چه این خر گشت دو تا همچو دال

2365. *Binâenaleyh ona selâm verdi ve ona "Neden bu eşek dal gibi iki kat oldu?" diye hâlden sordu.*

Emîr-i âhur [İmrahor], eşek sâhibini tanımasına binâen ona selâm verdi ve "Bu eşek niçin böyle dal gibi incelmiş ve iki kat olmuş?" diye eşeğin hâlinden sordu.

گفت از درویشی و تقصیر من　　　　که نمی‌یابد جَو این بسته دهن

2366. *Dedi: "Benim fakirliğimden ve taksîrimdendir. Zîrâ bu ağzı bağlı arpa bulamaz."*

Eşek sâhibi cevâben dedi: "Eşeğin bu hâle gelmesi benim fakirliğimden ve ona hizmette kusûrumdandır. Zîrâ bu ağzı bağlı ya'ni karnı aç olan hayvan yiyecek arpa bulamaz."

گفت بسپارش به من تو روز چند　　　　تا شود در آخُرِ شه زورمند

2367. *Dedi: "Onu bana birkaç gün teslîm et, tâ ki şâhın ahırında kuvvetli olsun!"*

İmrahor eşek sâhibine dedi: "O eşeği sen birkaç gün bana teslîm et! Pâdişâhın ahırında lâyıkıyla yesin, içsin kuvvetlensin!"

خر بدو بسپرد و آن رحمت پرست　　　　در میان آخُر سلطانش بست

2368. *Eşeği ona teslîm etti ve o rahmet-perest onu sultanın ahırı içinde bağladı.*

"Rahmet-perest", vasf-ı terkîbî olup "rahmete tapıcı" demektir ki, merhamet etmeyi sevici olmaktan kinâyedir.

خر ز هر سو مرکب تازی بدید　　　　با نوا و فربه و خوب و جدید

2369. *Eşek her taraftan gıdâlı ve semiz ve güzel ve tâze olan Arab atlarını gördü.*

زیر پاشان روفته آبی زده　　　　کَه به وقت و جَو به هنگام آمده

2370. [2370] *Ayaklarının altı süprülmüş, sulanmış. Saman vaktinde ve arpa zamânında gelmiştir.*

خارش و مالِش مر اسبان را بدید　　　　پوز بالا کرد کای رب مجید

2371. *Atların kaşağılanmasını ve ovulmasını gördü. Ağzını yukarı kaldırıp dedi ki: "Ey Rabb-i Mecîd!"*

"Pûz", hayvanların ağızlarının kenarı ve dudak ve burun arası ma'nâsınadır (*Burhân*). Ya'ni, sakanın eşeği sultanın ahırında Arab atlarına böyle kemâl-i i'tinâ ile hizmet olunduğunu görünce ağzını ve yüzünü yukarı kaldırıp hâl diliyle dedi ki: "Ey Rabb-i Mecîd!"

نی که مخلوق توام گیرم خرم   از چه زار و پشت ریش و لاغرم

2372. *"Değil mi ki senin mahlûkunum, farz edeyim ki eşeğim; neden çelimsizim ve arkası yaralı ve zayıfım?"*

شب ز درد پشت و از جوع شکم   آرزومندم به مردن دمبدم

2373. *"Gece arka ağrısından ve karın açlığından dembedem ölmeye arzûluyum."*

حال این اسبان چنین خوش با نوا   من چه مخصوصم به تعذیب و بلا

2374. *"Bu atların hâli böyle latîf, gıdâlıdır. Ben niye ta'zîb ve belâya mahsûsum?"*

ناگهان آوازهٔ پیکار شد   تازیان را وقت زین و کار شد

2375. *Ansızın cenk âvâzesi oldu. Arab atlarının eğerlenme ve iş vakti oldu.*

Sakanın eşeği ahırdaki atların hallerine hased edip dururken ansızın cenk âvâzesi ya'ni seferberlik i'lânı oldu. Binâenaleyh hâl-i istirâhatte bulunan Arab atlarının eğerlenme ve iş görmeye çıkarılma zamânı geldi.

زخمهای تیر خوردند از عدو   رفت پیکانها در ایشان سو به سو

2376. *Düşmandan ok yaraları yediler; onlara taraf taraf temrenler girdi.*

Ya'ni, Arab atları gâzîler ile berâber harbe gittiler. Düşman tarafından atılan oklar o atların cismine isâbet etti ve vücûdlarına taraf taraf okların ucundaki demirden ma'mûl sivri temrenler saplandı.

از غزا باز آمدند آن تازیان   اندر آخر جمله افتاده ستان

2377. *O Arab atları gazâdan geri geldiler; ahırda hepsi tâkatsiz düşmüş.*

"Sitân", "istân" kelimesinin muhaffefi olup "arka üstü yatmış ve sabırsız ve tâkatsiz" ma'nâsınadır. Burada "tâkatsiz" ma'nâsı münâsibdir.

پایهاشان بسته محکم با نُوَار   نعل بندان ایستاده بر قطار

2378. *Onların ayakları nüvâr ile muhkem bağlanmış. Nalbandlar katâr üzre tutmuşlardır.*

"Nüvâr", ipten ördükleri bir ağdır ki hayvanların sırtına bağlarlar. (*Müeyyidü'l-Fuzalâ* ve *Gıyâsu'l-Lügât*). Ya'ni, vücûdlarına ok temrenleri batmış kalmış olan Arab atlarının ayakları ipten örülen ağlar ile sıkı sıkı bağlanmış ve onların vücûdlarındaki temrenleri çıkarmak için nalbantlar dahi katâr üzre ve sıra ile hazır durmuşlar.

می‌شکافیدند تنهاشان به نیش تا برون آرند پیکانها ز ریش

2379. *Yaradan temrenleri dışarıya çıkarmak için onların cisimlerini neşterler ile yardılar.*

آن خر آن را دید و می‌گفت ای خدا من به فقر و عافیت دادم رضا

2380. [2380] *O eşek onu gördü ve dedi ki: "Ey Hudâ, ben fakr ve âfiyete rızâ verdim!"*

O sakanın eşeği o zavallı atların o anda çektikleri eziyeti gördü ve dedi ki: "Ey Hudâ, ben evvelen ni'met içinde olup sonradan böyle kahr ve nıkmete düşeceğime âfiyet ile berâber hâl-i fakr içinde olmaya râzıyım!"

ز ان نوا بیزارم و از زخم زشت هر که خواهد عافیت دنیا بهشت

2381. *"O gıdâdan ve o çirkin yaradan bîzârım!.." Her kim âfiyet istedi, dünyâyı bıraktı!*

"Hişt", "hişten" masdarından fiil-i mâzîdir, "bırakmak ve terk etmek" demektir. Ya'ni "O Arab atlarının yediği latîf ve muntazam gıdâdan ve netîcede de aldıkları çirkin ok yarasından bîzârım!" Her kim âfiyet istediyse dünyânın ni'metlerinden vazgeçti. Dünyânın ni'metlerinden i'râz eden kimse için hem dünyevî hem de uhrevî âfiyet vardır. Dünyevî âfiyet budur ki, bir kimse karnının ve fercinin lezzetleriyle meşgûl olmazsa tıbben sahîhü'l-bünye olur. Nitekim hadîs-i şerîfde "Âdemoğlu mi'desinden daha şerli bir kap doldurmamıştır" buyrulur. Uhrevî âfiyet budur ki, dünyâ ni'metlerinden yüz çeviren kimseye âhiret ni'metleri ve râhatları teveccüh eder. Nitekim âyet-i kerîmede " وَمَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِن نَّصِيبٍ " (Nisâ, 4/134; Âl-i İmrân, 3/145; Şûrâ, 42/20) Ya'ni "Kim ki dünyânın sevâbını isterse ondan ona veririz ve âhirette onun için nasîb yoktur" buyrulur.

ناپسنديدن روباه گفتن خر را كه من راضيم به قسمت

Eşeğin "Ben kısmetime râzıyım!" diye söylenmesini tilkinin beğenmemesi

گفته روبه جستن رزق حلال   فرض باشد از براى امتثال

2382. *Tilki dedi: "İmtisâlden dolayı helâl rızık istemek farz olur."*

Tilki eşeğe cevâben dedi: "Cenâb-ı Hakk'ın emrine imtisâl ve itâattan dolayı helâl rızkı istemek ve aramak bize farz olur. Nitekim hadîs-i şerîfde طلب الحلال فريضة بعد الفريضة ya'ni "Helâl talebi farîzadan sonra farîzadır"; ve kezâ العبادة عشرة اجزاء تسعة منها طلب الحلال و جزء منها سائر الاعمال Ya'ni "İbâdet on cüzdür, onlardan dokuzu helâl talebidir ve onlardan bir cüz'ü dahi diğer amellerdir" buyrulur.

عالم اسباب و رزق بى‌سبب   مى‌نيايد پس مهم باشد طلب

2383. *Âlem-i esbâbdır ve rızk sebebsiz gelmez. Binâenaleyh taleb mühim olur.*

Ya'ni, dünyâ sebebler âlemidir ve rızık, esbâba teşebbüs edilmeyince ele girmez. Binâenaleyh bu âlem-i esbâb olan dünyâda rızk-ı helâl talebi mühim bir vazîfe olur.

وَ ابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللّٰه است امْرْ   تا نبايد غصب كردن همچو نَمِرْ

2384. *Emir "Allah'ın fazlından taleb ediniz!"dir. Tâ ki kaplan gibi gazab etmek lâzım gelmesin!*

Sûre-i Cum'a'da olan âyet-i kerîmeye işâret buyrulur: فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِن فَضْلِ اللّٰه (Cum'a, 62/10) Ya'ni "Cuma namazı bittiği vakit yeryüzüne dağılın ve Allah'ın fazlından rızkınızı taleb edin!" Bu âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü hakkında müfessirler şöyle buyururlar: Bir cuma günü Resûl-i Ekrem hazretleri hutbede iken, ashâb-ı kirâmdan Dihye-i Kelbî hazretlerinin zahîre yüklü olan kervanı Medîne-i Münevvere'ye gelmiş ve âdet üzre kervanın geldiğini i'lân için davul çalınmış; o sene kıtlık olduğundan, mescidde bulunan cemâat zahîre almak için derhal dışarıya çıkmışlar ve mescidde hulefâ-i râşidîn ile diğer on iki kadar ashâb-ı kirâm kalmıştır. Tafsîli tefsir kitâblarında vardır. "Nemr", kaplan dedikleri hayvandır. Ya'ni, "Herkes kaplan gibi birbirinin malı üzerine atılıp gasbetmemek için Hak Teâlâ fazl-ı ilâhîsinden rızk-ı helâl talebini emretmiştir."

گفت پیغمبر که بر رزق ای فتا　　در فرو بسته ست و بر در قفلها

2385. *Peygamber buyurdu ki: "Ey delikanlı, rızık üzerine kapı bağlanmıştır ve kapı üzerinde kilitler vardır."*

Ya'ni اطلبوا الرزق فی خبایا الارض ya'ni "Yeryüzünün gizli yerlerinde rızkı taleb ediniz!" ve keză ابواب الارزاق مقفولة والحرکة مفتاحها ya'ni "Rızıkların kapıları kilitlenmiştir ve hareket onların anahtarıdır" buyrulmuştur. Ey gücü, kuvveti yerinde olan delikanlı, rızık üzerindeki kapı kapalıdır ve kapının üzerinde de kilitler vardır.

جنبش و آمد شد ما و اکتساب　　هست مفتاحی بر آن قفل و حجاب

2386. *Bizim hareketimiz ve gidip gelmemiz ve iktisâbımız o kilit ve hicâb üzerine bir anahtardır.*

بی‌کلید این در گشادن راه نیست　　بی‌طلب نان سُنَّتِ اَللّٰه نیست

2387. *Anahtarsız bu kapı açılmağa yol yoktur. Talebsiz ekmek Allah'ın sünneti değildir.*

"Kilîd", anahtar demektir. Ya'ni, rızkın kapısının anahtarı hareket ve çalışmaktır. Eğer bir kimse çalışmazsa bu rızık kapısı açılmaz. Zîrâ taleb-i fiilî olmaksızın ekmek, ya'ni rızık vermek Allah Teâlâ hazretlerinin sünneti ve âdeti değildir.

جواب دادن خر گفت رو باه را که امرست باکتساب ورضا بقسمت
ترك اکساب نیست که تو فهم کنی وگفتن خر که آن امر کسب زضعف توکلست

Tilkinin sözüne eşeğin "İktisâba emir vardır ve kısmete rızâ, senin anladığın terk-i iktisâb değildir!" diye cevâb vermesi ve eşeğin o kesb emri tevekkülün zaafından nâşîdir demesi

گفت از ضعف توکل باشد آن　　ور نه بدهد نان کسی که داد جان

2388. *Dedi: "O tevekkülün za'fından olur ve yoksa cân veren kimseye ekmek de verir."*

Eşek tilkinin sözüne cevâben dedi: "O senin dediğin çalışıp kazanmak hak olan tevekkülün za'fından nâşîdir. Yoksa sana hiç sa'yin olmadığı hâlde can veren ve canına hareket bahşeden Hak Teâlâ, sana kazanmanın dahli olmaksızın dahi ekmek verir." Nitekim Resûl-i Ekrem hazretleri لو انكم تتوكلون على الله حق توكله لرزقكم كما يرزق الطير ya'ni "Eğer Allah Teâlâ'ya hakîkat-i tevekkül ile tevekkül etseniz kuşları rızıklandırdığı gibi elbette sizleri de rızıklandırır idi" buyurmuştur.

هر كه جويد پادشاهى و ظفر　　كم نيايد لقمهٔ نان اى پسر

2389. *Her kim pâdişâhlık ve zafer isterse ey oğul, ekmek lokması eksik gelmez.*

Her kim bu âlem-i esbâb hâricine çıkıp o esbâb âlemine hâkimlik ve pâdişâhlık ve nefsine galebe ve zafer isterse, ey oğul öyle bir kimseye ekmek lokması ve rızık onun ihtiyâcından noksan gelmez. Nitekim âyet-i kerîmede sûre-i Talâk'ta وَمَن يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَل لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ (Talâk, 65/2-3) ya'ni "Kim ki Allah'a ittikâ ederse onun için Allah Teâlâ bir mahreç kılar ve onu hesâb etmediği cihetten rızıklandırır" buyrulur.

دام و دد جمله همه اُكّال رزق　　نى پى كسب اند نى حمال رزق

2390. [2390] *Cümle dâm ve yırtıcı hayvanlar hep rızık yiyicidirler. Ne kesb arkasındadırlar ne de rızk hammalıdırlar.*

"Dâm", yırtıcı olmayan vahşî hayvanlardır; âhû ve gazâl gibi ve av hayvanları ve haşerâtü'l-arz ma'nâsınadır (*Burhân*). "Ükkâl", ism-i fâil olan "âkil" kelimesinin cem'-i mükesser sîgasıdır, "yiyiciler" demek olur. Ya'ni, yırtıcı olmayan ve yırtıcı olan vahşî hayvanlar hep rızık yiyicidirler. Ne ticâret ve kesb arkasında koşarlar, ne de rızıklarını bir yere cem' edip gittikleri yere naklederler. Nitekim âyet-i kerîmede sûre-i Ankebût'ta وَكَأَيِّن مِن دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللّٰهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ (Ankebût, 29/60) ya'ni "Hayvânâtın çoğu kendi rızkını yüklenip taşımaz. Onları ve sizi Allah Teâlâ rızıklandırır" buyrulur.

جمله را رزاق روزى مى‌دهد　　قسمت هر يك به پيشش مى‌نهد

2391. *Rezzâk cümleye rızık verir. Her birinin kısmetini önüne koyar.*

رزق آيد پيش هر كه صبر جست　　رنج كوششها ز بى‌صبرئ تست

2392. *Her kim ki sabrı istedi, rızık önüne gelir. Çalışmaların meşakkati senin sabırsızlığındandır.*

Bir kimse hiç çalışmayıp ibâdet-i Hak'la meşgûl olsa onun mukadder olan rızkı önüne gelir. Binâenaleyh ey rızık taleb eden kimse, senin rızık husûsunda telâş edip çalışmaların hep senin sabırsızlığındandır ve Hakk'ın rezzâklığına olan i'timâdsızlıktandır. Rızık ezelde taksîm olunmuştur. Binâenaleyh kısmetin olan rızık arkandan koşup herhangi bir sûretle seni bulur. Nitekim hadîs-i şerîfde لو ان ابن آدم یهرب من رزقه کما یهرب من الموت لادرکه رزقها کما یدرکه الموت ya'ni "Eğer Âdemoğlu ölümden kaçtığı gibi rızıktan kaçsa onun rızkı ölüm ona eriştiği gibi elbette erişir" buyrulur.

جواب گفتن روبه خر را

Tilkinin eşeğe cevâb söylemesi

گفت روبه آن توکل نادر است   کم کسی اندر توکل ماهر است

2393. *Tilki dedi ki: "O tevekkül nâdirdir, az bir kimse tevekkülde mâhirdir."*

Tilki eşeğe cevâben dedi ki: "O senin bahsettiğin tevekkül nâdirdir ve istisnâdır. İstisnâ ise kāide olmadığından böyle bir tevekkülde pek az kimse mahâret sâhibidir; ve bu kimsenin kalbinde "Acabâ çalışmadan rızkım gelir mi?" şübhesi bulunmamak îcâb eder ki, nefsinin bu acabâdan kurtulması son derece müşkildir. Velhâsıl nâdir ma'dûm kabîlinden olduğundan bu âlem-i esbâb olan dünyâda çalışmak ve kazanmak kāidesine tâbi' olmalıdır."

گرد نادر گشتن از نادانی است   هر کسی را کی شه و سلطانی است

2394. *"Nâdirin etrâfında olmak câhilliktendir. Her bir kimseye ne vakit şâhlık ve sultanlık vardır?"*

Ma'dûm kabîlinden olan nâdirin ve istisnânın etrâfında dolaşmak câhillik îcâbıdır. Görmez misin, her bir kimse şâh ve sultan olur mu? Zîrâ şâhlık ve sultanlık milyonlarda bir kişiye nasîb olur bir hâl-i istisnâdır. Bunun arkasında dolaşmak câhillik ve hamâkattir.

چون قناعت را پیمبر گنج گفت   هر کسی را کی رسد گنج نهفت

2395. *"Mâdemki peygamber kanâate "hazîne" dedi, her bir kimseye gizli hazîne ne vakit erişir?"*

Peygamber (a.s.) kanâat hakkında القناعة كنز لا يفنى ya'ni "Kanâat tükenmez bir hazînedir" buyurdu. Ve hazîne kıymetli ve gizli bir şeydir. Binâenaleyh bu kanâat hazînesi öyle kolayca herkesin eline geçmez. Kanâat ettiklerini iddiâ edenler kendi zanlarına tâbi' olurlar. Yoksa onların hâli hakîkat-i kanâatten pek uzaktır.

حد خود بشناس و بر بالا مپر   تا نیفتی در نشیب شور و شر

2396. *"Kendi haddini tanı ve yükseğe uçma, tâ ki şûr u şer çukuruna düşmeyesin!"*

"Gerçi tevekkül ve kanaat vardır, fakat sen bunun ehli değilsin. Binâenaleyh kendi haddini tanı ve yüksek makām ve mertebelere uçma. Tâ ki bu âlî mertebeler ehline taklîd yüzünden şûr u şer çukuruna düşüp helâk olmayasın!"

جواب گفتن خر روباه را

Eşeğin tilkiye cevâb söylemesi

گفت این معکوس می گویی بدان   شور و شر از طمع آید سوی جان

2397. *Dedi: "Bil ki, bunu sen ters söylüyorsun. Şûr u şer can tarafına tama'dan gelir."*

Eşek tilkiye cevâben dedi ki: "Sen tevekkül ve kanâatten uğursuzluğa ve şerre düşeceğimi söylersen, senin bu hükmün terstir. Zîrâ asıl uğursuzluk ve şer, kişinin canına tama'dan gelir. Çünkü tama' sâhibi ne kadar zengin olsa yine fakirdir ve üzüntü içindedir."

از قناعت هیچ کس بی‌جان نشد   از حریصی هیچ کس سلطان نشد

2398. *"Hiç kimse kanâatten cansız olmadı. Hiç kimse harîslikten sultân olmadı."*

"Tama' sâhibi sa'y-i mütemâdîden yorgun ve cansız bir hâle geldiği hâlde kanâat sâhibi müsterih ve dinç bir hâlde bulunur ve halsiz olmaz. Halbuki bir kimse, ne derece harîs olursa olsun ve ne kadar çalışırsa çalışsın hükümdarlık makāmını elde edemez. Binâenaleyh onun sa'y ve ictihâdı boş olur."

نان ز خوکان و سگان نبود دریغ   کسب مردم نیست این باران و میغ

2399. *"Ekmek domuzlardan ve köpeklerden dirîğ olmaz. Bu yağmur ve bulut adamların kesbi değildir."*

"Ekmek ve gıdâ, rızıkları husûsunda esbâba teşebbüs etmeyen domuzlardan ve köpeklerden ve sâir hayvanlardan esirgenmez. Nitekim sûre-i Hûd'da وَمَا مِن دَآبَّةٍ فِي الأَرْضِ إِلاَّ عَلَى اللهِ رِزْقُهَا (Hûd, 11/6) ya'ni "Yeryüzünde gezen hayvanlardan hiçbirisi yoktur ki onların rızkı Allah Teâlâ üzerine lâzım olmasın!" buyrulur. Görmez misin havadaki yağmur ve bulut adamların kesbi ve kazancı netîcesi midir?"

آن چنان که عاشقی بر رزق زار   هست عاشق رزق هم بر رزق خوار

2400. [2400] *"Nitekim sen rızık üzerine nâlân olarak âşıksın. Rızık dahi rızık yiyiciye âşıktır."*

"Zâr", burada nâlân ve giryân, ya'ni "ağlayıcı ve inleyici" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Sen rızkının arkasında koşarsın. Halbuki ezelde taksîm olunmuş olan rızkın dahi senin arkandan koşar ve nerede olsa seni bulur." Cenâb-ı Pîr efendimiz bu ma'nâda *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 48. faslında şöyle buyururlar: "Ben kāide-i rızkı muhakkak bilmişimdir. Boş yere koşmak ve zarûretsiz meşakkat çekmek benim âdetim değildir. Benim altın ve gümüşe ve taâm ve kisveye ve bâr-ı şehvete müteallık olan rızkım oturduğum hâlde bana gelir. Ben bu rızkın talebinde niçin koşayım? Bunları aramak bizi rencîde ve âciz ve zelîl kılar; ve eğer sabredip bir yerde oturur isem meşakkatsiz ve zilletsiz o bana gelir. Zîrâ rızık dahi bana tâlibdir ve o beni çeker. Mâdemki beni çekebiliyor ve bana geliyor ben öyle onu cezb edemem ki arkasından gideyim! Hasılı kelâm budur ki, dîn umûruna meşgûl ol, tâ ki dünyâ senin arkandan koşsun! Ve bu oturmaktan murâd dîn umûru üzerinde oturmaktır. Böyle bir kimse her ne kadar koşar-

sa dîn husûsunda koşmuş olacağından o kimse yine oturmuş hükmündedir. Eğer oturduğu vakit dünyâ için oturmuş ise yine koşmuş hükmündedir."

گر تو نشتابی بیاید بر درت　　　در تو بشتابی دهد درد سرت

2401. *"Eğer sen acele etmezsen senin kapının üzerine gelir; ve eğer sen acele edersen sana baş ağrısı verir."*

Ma'lûm olsun ki, insanın muharriki fikri ve i'tikādıdır; ve Hak Teâlâ kulun i'tikādına göre tecellî eder. Eğer kul çalışmaksızın eline rızkı giremeyeceği i'tikādında bulunursa cenâb-ı Hak onun rızkını çalışmak ıztırâbı içinde verir. Ve eğer kul rızkının çalışsa da çalışmasa da eline gireceğini i'tikād eder ve sa'yini tâât ve ibâdâta hasrederse, Hak Teâlâ onun rızkını hesâb etmediği ve ummadığı bir cihetten kendisine îsâl eder. Binâenaleyh bu bahislerde iki tarafın birbirini iknâ için söyledikleri sözler ve getirdikleri delîller doğrudur. Zîrâ rızkın sûret-i husûlünde yakîn ile şekkin te'sîri vardır. Yakîn sükûn ve itmi'nânı ve şek hareket ve ıztırâbı mûcib olur.

در تقریر معنیٔ توکل حکایت آن زاهد که توکل را امتحان می‌کرد از میان اسباب
واز شهر بیرون آمد و از قوارع و رهگذرهای خلق دور شد و به بُنِ کوهی مهجوری ومفقودی
در غایت گرسنگی سر بر سنگی نهاد و خفت و با خود گفت توکل کردم بر سبب
سازیٔ و رزاقیٔ تو و از اسباب منقطع شدم تا ببینم سببیت توکل را

Tevekkülün ma'nâsının takrîri hakkında o zâhidin hikâyesidir ki tevekkülü tecrübe etti. Esbâb ve şehirden dışarıya geldi. Caddelerden ve halkın geçeceği yollardan uzak oldu ve bir dağ eteğinde bir metrûk ve bir mefkūd olarak son derece açlık içinde başını bir taş üzerine koydu ve yattı, kendi kendine dedi ki: "Senin sebeb yapıcılığına ve rezzâklığına tevekkül ettim ve sebeblerden munkatı' oldum, tâ ki tevekkülün sebebiyetini göreyim!"

"Kavâri'", "kāri'a"nın cem'idir; ve "kāria", yolun yükseği ve dört yolun başı ve yol ortası ma'nâlarına da gelir. Ba'zı nüshalarda "kavâri'" (قوارع) yerine

"şevâri'" (شوارع) vâki' olmuştur. Bu da "büyük yol ve cadde" ma'nâsına olan şer' (شرع) kelimesinin cem'idir. Ya'ni zâhidin birisi tevekkülde mücâhede sâhibi idi. Fakat dünyâ âlem-i esbâb ve sûret olduğundan rızkının bir sebeb sûretiyle var olacağını da bilir idi. Bunu tecrübe ve tahkîk için cem'iyyet-i beşeriyyeden uzak ve ıssız bir dağ eteğine gidip karnı son derece aç olduğu hâlde başını bir taş üzerine koyup yattı ve rızkının sûret-i vürûduna muntazır oldu.

آن یکی زاهد شنود از مصطفی   که یقین آید به جان رزق از خدا

2402. *O bir zâhid Mustafâ'dan işitti ki, "Muhakkak Hudâ'dan cana rızık gelir."*

Zâhidin biri Mustafâ (a.s.) Efendimiz'in رزقك يطلبك كما انت تطلبه ya'ni "Senin rızkın seni taleb eder, nitekim sen onu taleb edersin" hadîs-i şerîfini işitti.

گر تو خواهی ور نخواهی رزق تو   پیش تو آید دوان از عشق تو

2403. *"Eğer sen rızkını istesen ve eğer istemesen senin aşkından dolayı koşarak senin önüne gelir."*

Ya'ni diğer bir hadîs-i şerîfde dahi لو ان ابن آدم يهرب من رزقه كما يهرب من الموت لادركه رزقه كما يدركه الموت ya'ni "Eğer Âdemoğlu ölümden kaçtığı gibi rızkından kaçsa onun rızkı ona ölüm eriştiği gibi elbette erişir" buyrulduğunu da zâhid işitmiş idi.

از برای امتحان آن مرد رفت   در بیابان نزد کوهی خفت تفت

2404. *O adam tecrübe için sahrâda bir dağ indinde harâretle yattı.*

که ببینم رزق می‌آید به من   تا قوی گردد مرا در رزق ظن

2405. *Dedi ki: "Göreyim rızık bana gelir mi? Tâ ki benim rızık hakkında zannım kavî olsun!"*

کاروانی راه گم کرده کشید   سوی کوه آن مُمتَحِن را خفته دید

2406. *Bir kervan yolu kaybedip dağ tarafına çekildi, o imtihan ediciyi yatmış gördü.*

Bir kervan yolunu kaybetti. O tevekkül sebebiyetini tecrübe etmek isteyen zâhidin bulunduğu dağ tarafına çekildi ve o zâhidi orada yatmış bir hâlde gördü.

گفت این مرد این طرف چون است عور   در بیابان از ره و از شهر دور

2407. *Dedi: "Bu adam niçin bu tarafta ûrdur? Sahrâda yoldan ve şehirden uzaktır?"*

"Ûr", uryan, çıplak demektir. Ya'ni, o kervan halkı taaccüb edip dedi: "Bu adam bu ıssız yerde böyle yiyecek ve içecekten ârîdir ve sahrâda yoldan ve halkın bulunduğu şehirden uzaktır?"

ای عجب مرده است یا زنده که او   می‌نترسد هیچ از گرگ و عدو

2408. *"Acabâ ölü müdür, yâhud diri midir ki o hiç kurttan ve düşmandan korkmuyor?"*

آمدند و دست بر وی می‌زدند   قاصدا چیزی نگفت آن ارجمند

2409. *Geldiler, onun üzerine el vurdular. O azîz kasden bir şey söylemedi.*

"Ercümend", "erc" ve "mend" kelimelerinden mürekkebdir. "Erc", kadr ve mertebe ma'nâsınadır; ve "mend", edât-ı nisbettir, "azîz ve sâhib-i kadr ve mertebe" demek olur. Kervan halkı onun yanına gelip el sürdüler. O azîz olan zâhid dahi kasden onlara hiçbir şey söylemedi.

هم نجنبید و نجنبانید سر   وا نکرد از امتحان هم او بصر

2410. [2409] *Kımıldanmadı da ve başını da kımıldatmadı, tecrübe cihetinden gözünü de açmadı.*

پس بگفتند این ضعیف بی‌مراد   از مَجاعت سَکْتَه اندر اوفتاد

2411. *Binâenaleyh dediler ki: "Bu murâdsız zayıf açlıktan sekteye düştü."*

"Sekte", bir hastalığın adıdır, bu hastalığa mübtelâ olan kimse ölü gibi hareketsiz kalır. Ya'ni, kervan halkı dediler ki: "Bu zavallı açlıktan sekte illetine mübtelâ olmuştur. Binâenaleyh bunu it'âm etmek lâzımdır."

نان بیاوردند و در دیگی طعام   تا بریزندش به حلقوم و به کام

2412. *Onun boğazına ve ağzına dökmek için ekmek ve bir kap içinde yemek getirdiler.*

"Kâm", birkaç ma'nâya gelir. Burada "ağız" demektir (*Burhân*).

پس به قاصد مرد دندان سخت کرد　　　تا ببیند صدق آن میعاد مرد

2413. *Böyle olunca adam mîâdın sıdkını görmek için, adam kasden dişini sıktı.*

Zâhid kervan halkının yemek getirdiklerini görünce, Resûl-i Ekrem hazretlerinin rızk husûsundaki va'dinin doğruluğunu görmek ve ilme'l-yakîn mertebesinden ayne'l-yakîn mertebesine terakkî etmek için o zâhid adam kasden dişlerini sıktı. "Mîâd", va'de mahalli ve va'de vermek ma'nâlarınadır. Burada ikinci ma'nâ münâsibdir.

رحمشان آمد که این بس بی‌نواست　　　وز مجاعت هالك مرگ و فناست

2414. *Onlara merhamet geldi ki, "Bu çok gıdâsızdır ve açlıktan ölümün ve fenânın hâlikidir!"*

Kervan halkı, "Bu zavallı çok gıdâsızdır ve açlıktan ölüme ve fenâya mahkûmdur!" diye zâhide acıdılar.

کارد آوردند قوم اشتافتند　　　بسته دندانهاش را بشکافتند

2415. *Halk bıçak getirdiler, acele ettiler, onun bağlanmış dişlerini ayırdılar.*

ریختند اندر دهانش شوربا　　　می‌فشردند اندر او نان پاره ها

2416. *Çorbayı onun ağzına döktüler. Onun içine ekmek parçalarını doğradılar.*

گفت ای دل گر چه خود تن می‌زنی　　　راز می‌دانی و نازی می کنی

2417. *Dedi: "Ey gönül, gerçi susuyorsun, sırrı biliyorsun ve nâz ediyorsun."*

Zâhid bu hâli görünce kendi kalbine hitâben dedi ki: "Ey gönül, gerçi kervan ehline karşı sâkit bir hâldesin, fakat bu yaptığın işin sırrını ve iç yüzünü biliyorsun ve nazlanıyorsun."

گفت دل دانم و قاصد می‌کنم　　　رازق الله است بر جان و تنم

2418. *Gönül dedi: "Biliyorum ve kasden yapıyorum; canım ve tenim üzerine rızık verici Allah'tır."*

Zâhidin kalbi cevâben dedi ki: "Evet, senin bu vaziyetinin sırrını biliyorum ve kasden böyle yapıyorum ve anlıyorum ki, canım ve cismim üzerine rızık verici Allah Teâlâ hazretleridir."

امتحان زین بیشتر خود چون بود　　　　رزق سوی صابران خوش می‌رود

2419. *Bundan daha ziyâde tecrübe nasıl olur? Rızık sabrediciler tarafına hoş gider.*

Rızkın çalışmaksızın insanın ayağına gelip gelmeyeceğinin tecrübesi bu kadar olur. Bundan daha ziyâde tecrübeye hâcet yoktur. Bu tecrübelerden anlaşılır ki, rızık sabreden kimselerin tarafına gâyet münâsebet dâiresinde ve hoş olarak gider. Bu kıssa eşek tarafından tilkiye anlatılmış bir kıssa mâhiyetinde mezkûrdur.

جواب دادن روبه خر را و تحریض کردن او خر را بر کسب

Tilkinin eşeğe cevâb vermesi ve onun eşeği kesb üzerine tahrîz etmesi

گفت روبه این توکل را بهِل　　　　دستها بر کسب زن جُهْدُ الْمُقِل

2420. [2419] *Tilki dedi ki: "Bu tevekkülü bırak, ellerini fakîr kimsenin çalışması sûretiyle kesb üzerine vur!"*

"Cühdü'l-mükıll", fakîrin rızkını tedârik için vâki' olan çalışması ma'nâsınadır. Ya'ni, "Hakkıyla tevekkül nâdir ve gâyet güç bir iştir. Zâhidlerin çoğu bu tevekkülün adını işitmemiş ve hiçbirisi mütevekkil olamamıştır. Binâenaleyh bu taklîdî olan tevekkülü bırak, bir fakir rızkını tedârik için nasıl çalışırsa sen de ellerini öylece kesb üzerine vur!"

دست دادستت خدا کاری بکن　　　　مکسبی کن یاریٔ یاری بکن

2421. *"Hudâ sana el vermiştir, iş yap, kesb et, dostun muâvenetini yap!"*

"Hak Teâlâ hazretleri sana el vermiştir. Bu el vermek çalış ve iş yap demeğe işârettir. Binâenaleyh bir işin sâhibi ol ve kazan ve kazancından dostlarına da yardım et!" Beyt-i Yûnus Emre (k.s.):

Derviş, kazan ye, yedir, bir gönül ele getir
Bin Kâ'beden yeğrekdir bir gönül imâreti!

هر کسی در مکسبی پا می‌نهد   یاریٔ یاران دیگر می کند

2422. *Her bir kimse bir meksebe ayak koyar. Diğer dostlarına muâvenet eder.*

"Mekseb", masdar-ı mîmîdir. Ya'ni, her bir kimse bir kesbe ayak basar ve kazanır. Kendi intifâ' ettikten sonra diğer dostlarına ve muhtaç olan hemcinsine yardım eder.

ز انکه جملهٔ کسب ناید از یکی   هم دروگر هم سقا هم حایکی

2423. *Zîrâ ki cümle kesb hem dülgerlik, hem sakalık, hem çulhalık bir kimseden gelmez.*

Ya'ni, bu âlem-i sûrette esbâb-ı maîşet ve tarz-ı kesb çoktur. Meselâ dülgerliği ve sakalığı ve çulhalığı bir adam kendisinde cem' edip yapamaz. Herkes birbirinin san'atına muhtaçtır. Kunduracı ekmekçiye ve ekmekçi kunduracıya arz-ı ihtiyaç eder. Beşerin hayât-ı dünyeviyyesi teâvün ve tenâsur esâsı üzerine mevzû'dur.

این به انبازی است عالم برقرار   هر کسی کاری گزیند ز افتقار

2424. *Âlem bu ortaklık ile karâr üzerinedir. İftikār cihetinden her bir kimse bir iş ihtiyâr eder.*

"Enbâz", şerîk ve ortak ve refîk ma'nâlarınadır. Ya'ni, nizâm-ı âlem efrâd-ı beşerin kesbde bu ortaklığı ile ve birbirlerine san'atta yardımları ile karar üzerindedir. Mâdemki cenâb-ı Hak tarafından nizâm-ı âlem bu esas üzerine binâ olunmuştur, her bir kimse kendi rızkına iftikār ve ihtiyaç cihetinden bir iş ve bir san'at ihtiyâr etmiştir.

طبل خواری در میانه شرط نیست   راه سنت کار و مکسب کردنی است

2425. *Ortada bedâva (bâd-ı havâ) yiyicilik şart değildir. Sünnet yolu kâr ve kesb etmekliktir.*

"Tabl-hâr", bâd-ı havâ (bedâva) yiyici ve lüpçü demektir. Ya'ni, efrâd-ı beşerden her birisi bir kesbe ve bir san'ata sarılıp kendi nefsini ve âilesi efrâdını infâk ederken bunların arasında bir kimsenin tembel tembel oturup bedâvaya yiyicilik ve lüpçülük etmesi şart-ı insaf değildir. Hayât-ı dünyeviyyede âdet-i ilâhiyye yolu kâr ve kesb etmektir.

جواب گفتن خر روباه را که توکل بهترین کسبهاست که هر کسی محتاجست
به توکل که ای خدا این کار مرا راست آر و دعا متضمن توکل است و توکل
کسبی است که به هیچ کسب دیگر محتاج نیست

Eşeğin tilkiye cevâben demesidir ki: "Tevekkül kesblerin en iyisidir. Zîrâ her bir kimse tevekküle muhtaçtır. Der ki, "Ey Hudâ, benim işimi rast getir!" ve duâ tevekkülü mutazammındır; ve tevekkül bir kesbdir ki hiç başka kesbe muhtaç değildir!"

Ya'ni, "Sen kesbin lüzûmundan bahsediyorsun, halbuki tevekkül dahi bir kesbdir. Hem de kesblerin en iyisidir. Zîrâ hakîkatte tevekkül etmeyen hiçbir kimse yoktur. Çünkü bir kimse bir iş tuttuğu vakit, "Yâ Rab benim bu tuttuğum işi iyi netîcelendir!" diye duâ eder. Ve bu duâ ise Hakk'a tevekkülü ve i'timâdı tazammun eder. Binâenaleyh tevekkül bir kesb-i latîf olur ve bu kesbe tevessül eden kimse hiç başka bir kesbe muhtaç olmaz!"

گفت من به از توکل بر ربی   می‌ندانم در دو عالم مکسبی

2426. *Dedi ki: "Ben Rabbime tevekkülden iyi iki âlemde bir mekseb bilmiyorum."*

Eşek tilkiye cevâben dedi ki: "Ben Rabbime tevekkülden ve i'timâddan daha iyi ve mükemmel dünyâda ve âhirette bir kesb bilmiyorum." "Mekseb", masdar-ı mîmîdir, "kesb" ma'nâsınadır.

کسب شکرش را نمی‌دانم ندید   تا کشد شکر خدا رزق مزید

2427. *"Onun şükrünün kesbine mümâsil biliyorum. Âkıbet Hudâ'nın şükrü mezîd olan rızkı çeker."*

"Hakk'a tevekkül ve i'timâd edip onun verdiğine kanâatle şükretmek en büyük kesbdir. Ben bu şükür kesbine benzer bir kesb bilmiyorum. Hakk'ın

şükrü nihâyet ziyâde olan rızkı celbeder. Nitekim âyet-i kerîmede لَئِن شَكَرْتُمْ لأَزِيدَنَّكُمْ (İbrâhim, 14/7) ya'ni "Eğer şükrederseniz elbette ni'metinizi çoğaltırım" buyrulur." Ba'zı nüshalarda (مزيد) yerine (جديد) vâki'dir. "Şükr-i Hak yeni rızkı çeker" demek olur.

بحث شان بسيار شد اندر خطاب   مانده گشتند از سؤال و از جواب

2428. *Onların bahsi hitâbda çok oldu. Suâlden ve cevâbdan âciz oldular.*

Onların tevekkül ve kesb bahsi, birbirlerine vâki' olan hitâbda çok oldu ve uzadı. Suâlden ve cevâbdan usanıp âciz kaldılar.

جواب گفتن روباه خر را

Tilkinin eşeğe cevâb söylemesi

بعد از آن گفتش بدان در مهلكه   نهى لا تلقوا بايدى تهلكه

2429. *Ondan sonra ona dedi: "Mehlekede eliniz ile tehlikeye ilkā etmeyin!" nehyini bil!"*

"Mehleke", düşmek yeri ve fevt olmak yeri. Bu beyt-i şerîfde sûre-i Bakara'da olan وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ (Bakara, 2/195) ya'ni "Nefislerinizi elleriniz ile tehlikeye koymayın!" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni, suâl ve cevâb uzadıktan sonra tilki eşeğe dedi: "Düşme ve fevt olma yerinde dikkat lâzımdır. Böyle mevki'lerde وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ (Bakara, 2/195) ["Nefislerinizi elleriniz ile tehlikeye koymayın!"] âyet-i kerîmesinde nehy-i ilâhîyi bil!"

صبر در صحراى خشك و سنگلاخ   احمقى باشد جهان حق فراخ

2430. [2429] *"Kuru ve taşlık sahrâda sabır ahmaklık olur. Hakk'ın cihânı geniştir!"*

نقل كن ز ينجا به سوى مرغزار   مى چر آن جا سبزه گرد جويبار

2431. *"Buradan yeşillik tarafına naklet, orada akarsu etrâfında yeşillik otla!"*

مرغزاری سبز مانند جنان   سبزه رسته اندر آن جا در میان

2432. *"Cennetler gibi yeşil bir çemenzârdır, orada bele kadar yeşillik bitmiştir."*

"Benim sana tevcîh ettiğim yer cennetler gibi yemyeşil bir çemenzârdır. Orada yarı bele kadar yeşil otlar ve çimenler bitmiştir."

خرم آن حیوان که او آن جا رود   اشتر اندر سبزه ناپیدا شود

2433. *"Mesrûrdur o hayvan ki oraya gide! O yeşillik içinde deve nâ-peydâ olur."*

"Tavsiye ettiğim yere giden hayvan mesrûr ve hoş-hâl olur. Yeşillikler o kadar büyümüştür ki, oraya deve girse onlar arasında görünmez olur."

هر طرف در وی یکی چشمه روان   اندر او حیوان مرفه در امان

2434. *"Onda her tarafta bir çeşme akıcıdır. Onda hayvan eman içinde müreffehtir."*

"Seni da'vet ettiğim yerde her tarafta bir latîf pınar akıcıdır. Orada hayvan her türlü taarruzdan masûn ve rahat bir hâldedir." Ma'lûm olsun ki, bu kıssada işâret buyrulan husûs 2350 numaralı beyitte îzâh edilmiş idi. "Eşek" ta'bîri belâdet ve hamâkat ma'nâsını mutazammındır. Ehl-i hakîkatten yüz çeviren ve onlara mu'teriz bulunan zühd-i bârid ashâbının hamâkati ise muhtâc-ı îzâh değildir. Onlar tevekkülü ve kanâati işitmişlerdir ve taklîden bunları yaptıklarını zannederler. Halbuki hakkıyla tevekkül nefsinin hazzından ve kendinin mevhûm varlığından fânî ve Hak'la bâkî olan ehl-i hakîkatin kârıdır; bunlar da nâdirdir. İşte arslan mesâbesinde olan insân-ı kâmil, tilki mesâbesinde olan bir mürîdi vâsıtasıyla o zâhidi çemenzâr-ı irfân olan kendi huzûruna ve sohbetine celbetmek ister. Mürîd dahi kuru ve taşlık sahrâ mesâbesinde olan, zühd-i bârid mertebesinden bu çemenzâra da'vet eder. Fakat mürîd medhinde işittiğini söyler, söylediklerini zevkan hissetmiş değildir. Zîrâ henüz sıfât-ı nefsâniyyesinin zebûnu ve mağlûbudur.

از خری او را نمی گفت ای لعین   تو از آن جایی چرا زاری چنین

2435. *Eşeklikten ona demedi ki, "Ey laîn sen o yerdensin, niçin böyle zayıfsın?"*

"Laîn", mel'ûn ma'nâsınadır, "sürülmüş ve uzak olmuş" demektir; ve "ekin arasında vuhûşu tenfîr için diktikleri korkuluk" ma'nâsına da müs-

ta'meldir. Ya'ni, zâhid, o mürîdi gördü ve sözlerini dinledi, fakat kendisinin rûhunda bir semizlik görmediği için eğer zekâveti olsa idi derdi ki: "Ey rûhâniyet mertebesinden uzak olmuş kimse, mâdemki sen o yerdensin niçin böyle nûrsuz ve fersizsin ve zayıfsın?" Fakat hamâkatinden bunu diyemedi.

کو نشاط و فربهی و فر تو　　چیست این لاغر تن مضطر تو

2436. "*Hani senin neşâtın ve semizliğin ve letâfetin senin bu muztar olan cismin nedir?*"

"Senin bana medhettiğin yerden niçin istifâde edemedin?"

شرح روضه گر دروغ و زور نیست　　پس چرا چشمت از آن مخمور نیست

2437. "*Bahçenin şerhi eğer yalan ve iftirâ değil ise o hâlde niçin senin gözün ondan mahmûr değildir?*"

این گدا چشمی و این نادیدگی　　از گدایی تست نه از بگلربگی

2438. *Bu dilenci gözlülük ve bu görmemişlik senin dilenciliğindendir, beylerbeyilikten değildir.*

Ya'ni, "Sendeki sıfât-ı nefsâniyyeye bakılırsa isti'dâdının süfliyeti görünür. Binâenaleyh senden beylerbeyilik isti'dâdı uzaktır."

چون ز چشمه آمدی چو نی تو خشك　　ور تو ناف آهویی کو بوی مشك

2439. "*Mâdemki çeşmeden geldin, sen niçin kurusun? Ve eğer sen âhûnun göbeği isen hani misk kokusu?*"

"Mâdemki feyiz çeşmesinden geldin, niçin o feyzin eseri sende yoktur? Ve eğer sen hakîkat âhûsunun göbeği isen niçin sende hakîkat miskinin kokusu yoktur?"

زآنکه می گویی و شرحش می کنی　　چون نشانی نیست در تو ای دنی

2440. [2439] "*O şeyden ki söylüyorsun ve onu şerh ediyorsun, ey alçak niçin sende bir nişan yoktur?*"

Velhâsıl zâhid kemâl-i hamâkatinden kendisini kandırmaya gelen mürîd-i nefsânînin ahvâline dikkat edip ona bu sözleri söyleyemedi ve bu tevbîhâtı icrâ edemedi.

مثل آوردن اشتر در بیان آن که در مخبر دولتی فرّ و اثر آن چون نبینی
جای متهم داشتن باشد که او مقلد است وآن را شنیده است و بر خود می بندد

Deveyi mesel getirmedir. Onun beyânındadır ki, bir devletin muhbirinde ki onun letâfetini ve eserini mâdemki görmezsin müttehem tutmak mahalli olur ki, o mukalliddir ve onu işitmiştir

Bu sürh-ı şerîfde şu ma'nâ beyân buyrulur ki: Bir devletin ve ni'metin vücûdundan haber veren bir kimsede sen o devletin ve ni'metin letâfetini ve eserini göremez isen, o kimse o haberi taklîden ve işitmiş olduğundan dolayı söylüyor. Yoksa kendisi o devleti ve ni'meti zevkan ve vicdânen hissetmiş değildir. Binâenaleyh böyle bir kimseyi "Mukalliddir!" diye müttehem tutmak îcâb eder. Nitekim yukarıda zâhid tevekkülden ve nefsânî olan mürîd dahi insân-ı kâmilin indindeki çemenzâr-ı irfândan bahsetmiş idi ki, ikisinde dahi bu devlet ve ni'metlerin letâfeti ve eseri yok idi. Zîrâ kendilerinin mevhûm olan varlıkları içinde müstağrak idiler. Kendinin hâli değil iken söz söyleyen kimseye burada deve mesel olarak getirilmiştir.

آن یکی پرسید اشتر را که هی　　　　از کجا می‌آیی ای اقبال پی

2441. *O bir kimse deveye: "Hey! Ey mübârek izli, nereden geliyorsun?" diye sordu.*

گفت از حمام گرم کوی تو　　　　گفت خود پیداست از زانوی تو

2442. *Dedi: "Sizin mahallenizin sıcak hamamından!" Dedi: "Senin dizinde zâhirdir."*

Ya'ni, birisi deveye "Nereden geliyorsun?" diye sordu. Deve de cevâben, "Sizin mahallenizin sıcak hamamında yıkandım, oradan geliyorum!" dedi. Soran kimse dahi tekrar ona istihzâ tarîkıyle böyle dedi: "Evet, dizlerindeki çamurların kesâfetine bakılırsa hamamdan geldiğin belli!" Bunun gibi, bir nefsânî ve cismânî kimse sülûk ve dervişlik da'vâsında bulunup, bir insân-ı kâmilin sohbetinden geldiğini beyân ettiği vakit ehl-i dil olan bir kimse onun

mülevves ahvâlini görüp, istihzâ tarîkıyle "Evet, insân-ı kâmilin huzurundan geldiğin belli! Mâşâallah, çok istifâde etmişsin!" diye mukâbele eder.

مار موسی دید فرعون عنود　　　　مهلتی می‌خواست و نرمی می‌نمود

2443. *İnâdcı Fir'avn Mûsâ'nın yılanını gördü, bir mühlet istedi ve yumşaklık gösterdi.*

Ulûhiyet ve rubûbiyet da'vâsında bulunan inâdcı Fir'avn Mûsâ (a.s.)ın mu'cizesi olan asânın yılan olduğunu gördü. Da'vâsı yalan olduğu için aczinden dolayı Mûsâ (a.s.)dan mühlet istedi ve yumşaklık gösterdi.

زیرکان گفتند بایستی که این　　　　تندتر گشتی چو هست او رب دین

2444. *Zekîler dediler ki: "Mâdemki o dînin rabbidir, daha şiddetli olmak gerek idi!"*

Bu mu'cize karşısında Fir'avn'un yumuşayıp mühlet istediğini gören zekîler ve akıllı kimseler dediler ki: "Mâdemki Fir'avn dînin rabbi ve Allah idi, Hz. Mûsâ'nın onu bu sûretle tedhîşine karşı daha ziyâde öfkelenip şiddetli davranmak îcâb ederdi!"

معجزه گر اژدها گر مار بد　　　　نخوت و خشم خدایی‌اش چه شد

2445. *"Mu'cize ister ejderhâ ister yılan olsun, onun hudâlığının nahveti ve hışmı ne oldu?"*

"Hz. Mûsâ'nın mu'cizesi ister büyük yılan ve ejderhâ olsun, ister küçük yılan olsun, mâdemki ulûhiyet iddiâ eden Fir'avn'u tedhîş için meydana çıkarıldı; rabde ve ilâhta kibir ve hışım olur; o Fir'avn'un hudâlığının kibri ve azameti ve gazabı nereye gitti ki Mûsâ (a.s.) önünde zelîl oldu."

رب اعلی گر وی است اندر جلوس　　　　بهر یك کرمی چی است این جابلوس

2446. *"Eğer cülûsda rabb-i a'lâ o ise bir kurt için bu yaltaklanmak nedir?*

"Eğer sıfat-ı ulûhiyyet üzerine oturuşta أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلٰى (Nâziat, 79/24) ya'ni "Ben sizin rabb-i a'lânızım!" da'vâsında sâdık ise Hz. Mûsâ'nın gösterdiği ejderhâ böyle bir rabb-i a'lânın indinde küçük bir kurtçağızdan ibâret kalır. Binâenaleyh bir kurtçağız için rabb-i a'lâ'nın yaltaklanması ve Mûsâ (a.s.)a temelluk ve müdâhane etmesi ne demek olur?" Zamânın akıllıları Fir'avn'un hâline bakıp böyle söylediler.

نفس تو تا مست نقل است و نبید   دان که روحت خوشهٔ غیبی ندید

2447. *Senin nefsin mezenin ve şarâbın sarhoşu oldukça bil ki, senin rûhun gayba mensûb salkımı görmedi.*

"Nukl", içki mezesi; "nebîz", Arabî'de zâl harfiyle, hurmadan yapıp tahammür ettirdikleri hoşaftır ki sekr verir. Fârisî'de, zal ve dal harfleriyle, mutlak şarâb ma'nâsında isti'mâl olunur. "Hûşe", hurma ve üzüm salkımları ve buğday başakları demektir. Beyt-i şerîfde "meze ve şarâb"dan murâd, lezzât ve huzûzât-ı cismâniyye ve "hûşe-i gaybî"den murâd, hakāyık ve maârif-i ilâhiyyedir. Ya'ni, cenâb-ı Pîr efendimiz cismânî ve nefsânî olan mürîdleri irşâd ve îkāz için buyururlar ki: Ey mürîd, senin nefsin lezzât-ı dünyeviyye ve huzûzât-ı cismâniyyeden sarhoş oldukça, rûhunun gözü hakāyık ve maârif-i ilâhiyye nûru salkımlarını görmedi.

که علامات است ز آن دیدار نور   اَلتَّجَافِى مِنْكَ عَنْ دَارِ الْغُرُورِ

2448. *Zîrâ o nûrun dîdârından dolayı alâmetler vardır ki, senin cânibinden dâru'l-gurûrdan uzaklıktır.*

Bir kimse "Benim kalbime hakāyık ve maârif-i ilâhiyye nûrları mün'akistir" diye da'vâ etse, onun hâline bakılır; eğer kendisinde hırs-ı dünyâ ve lezâiz-i cismâniyyeye muhabbet var ise da'vâsında yalancıdır. Zîrâ bu nûrun kalbe görünmesinden dolayı zâhirde alâmetler hâsıl olur. O da budur ki, senin nefsin dâru'l-gurûr olan bu dünyâdan ve onun huzûz ve lezzetlerinden uzaklaşmaktan zevk alır. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz أَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللّٰهِ (Zümer, 39/22) ya'ni "Acabâ kalbini Allah'ın İslâm için genişlettiği kimse ki, o Rabbi tarafından nûr üzerindedir, Allah'ın zikrinden kalblerinin kasveti için şiddet-i azâbda olanlara benzer mi?" âyet-i kerîmesini okudu ve ondan sonra buyurdu ki اذا دخل النور فى القلب انشرح و انفسح ya'ni "Nûr kalbe dâhil olduğu vakit münşerih olur ve genişler". Ashâb-ı kirâm "Alâmeti nedir, yâ Resulullah?" diye sordular. Buyurdular ki: التجافى عن دار الغرور و الانابة الى دار السرور و التأهب للموت قبل نزوله Ya'ni "Dâr-ı gurûrdan uzak olmak ve dâr-ı sürûr olan âhirete rücû' etmek ve ölümün nüzûlünden evvel ölüme hazırlanmaktır".

مرغ چون بر آب شوری می‌تند   آب شیرین را ندیده ست او مدد

2449. *Eğer kuş bir acı su üzerine teveccüh ederse o tatlı suyun yardımını görmemiştir.*

"Kuş"tan murâd, tâlib-i ma'rifet olan kimse. "Acı su"dan murâd, ulûm-ı zâhiriyye ve istidlâliyye, "tatlı su"dan murâd, ulûm-i bâtıniyye ve ledünniyyedir. Ya'ni, tâlib-i ma'rifet olan bir kimse ulûm-i istidlâliyye sâhibi olan bir âlim-i zâhirînin üzerine teveccüh eder ve ondan istifâde kasdında bulunursa o ulûm-ı ledünniyye sâhibi olan insân-ı kâmilin yardımını görmemiştir.

بلکه تقلید است آن ایمان او   روی ایمان را ندیده جان او

2450. [2449] *Belki onun o îmânı taklîddir. Onun canı îmânın yüzünü görmemiştir.*

O âlim-i zâhirînin sohbetine müteveccih olan kimse ma'rifette o âlimin istidlâlât-ı fikriyyesini taklîd ettiği için onun îmânı taklîddir. Onun canı îmân-ı şühûdînin yüzünü görmemiştir. O "acabâ" ya'ni şübhe içindedir.

پس خطر باشد مقلد را عظیم   از ره و ره زن ز شیطان رجیم

2451. *Binâenaleyh mukallid için yoldan ve şeytân-ı racîm tarafından olan yol vurucudan azîm tehlike olur.*

Binâenaleyh böyle nazar-ı fikrî sâhibi olan bir âlim-i zâhirîye tâbi' olan mukallid için Hak yolundan ve şeytân-ı racîmin yol vuruculuğundan büyük tehlike vardır. Nitekim zâhid tevekkülü bir âlim-i zâhirîden işitmiş ve tevekkül etmek azminde bulunmuştur. Fakat hakîkat-i tevekkül yukarılarda îzâh olunduğu üzere kolay bir şey değildir. Şeytan böyle taklîd sûretiyle tevekküle azmedenler ile her an istihzâ eder ve onun bir hâlinden fırsat bulup onun ihlâsını kökünden koparır.

چون ببیند نور حق ایمن شود   ز اضطرابات شك او ساکن شود

2452. *Vaktâki Hakk'ın nûrunu görür, emîn olur. O şekkin ıztırâblarından sâkin olur.*

Vaktâki o tâlib-i ma'rifet Hakk'ın nûru olan insân-ı kâmili görür ve tatlı su mesâbesinde olan onun ulûm-ı ledünniyyesinden istifâde eder, öğrendiği maârif-i ilâhiyyeden emîn olur. Kalbi dahi îmân-ı taklîdînin verdiği şekkin ıztırâblarından sâkin olur.

تا کف دریا نیاید سوی خاك   کاصل او آمد بود در اصطکاك

2453. *Deniz köpüğü toprak tarafına gelmedikçe -ki onun aslı geldi- birbirine çarpmakta olur.*

Ma'lûmdur ki, deniz suyu sâf değildir. Klorür ve sodyum ve mağnezyum gibi birtakım tuzlardan mürekkebdir. Bu sebeble tatlı sudan ağırdır. Deniz suyu çalkandığı ve dalgalandığı vakit bu tuzların vücûdu köpükde kesâfet peydâ eder ki, bu tuzlar toprak cinsinden olan maddelerdir. "Istıkâk", tokuşmak ve birbirine çarpmaktır. Ya'ni, denizin köpüğünün aslı topraktır, kendi aslı olan toprak tarafına gelmedikçe birbirleriyle tokuşurlar ve yekdiğerine çarparlar. Bu misâlde "köpük" ta'bîriyle eşyânın vücûdât-ı izâfiyyelerine ve "deryâ" ile de Hakk'ın nûr-ı vücûduna işâret buyrulur. Zîrâ bu vücûdât-ı izâfiyyenin aslı Hakk'ın nûr-ı vücûdudur.

خاکی است آن کف غریب است اندر آب   در غریبی چاره نبود ز اضطراب

2454. *O köpük toprağa mensûbdur. Su içinde garîbdir. Gârîblikde, ıztırâbdan çâre olmaz.*

Ya'ni, kendi aslından ayrılmış olan her şey garîbdir ve kendi aslına vâsıl olmak için çarpınır durur. Gâribin bu ıztırâbdan ve çarpınmakdan sükûnet bulmasına çâre yoktur.

چون که چشمش باز شد و آن نقش خواند   دیو را بر وی دگر دستی نماند

2455. *Vaktâki onun gözü açıldı ve o nakşı okudu, artık onun üzerinde şeytanın eli kalmadı.*

Vaktâki o mukallidin gözü açıldı, tatlı su menba'ı mesâbesinde olan insân-ı kâmilin nakşını gördü ve ona intisâb etti, artık onun üzerinde şeytanın eli ya'ni tasarrufu ve te'sîri kalmadı. Zîrâ şeytan insân-ı kâmilin gölgesinden bile kaçar.

Menkıbe: Ehl-i keşf olan evliyâdan birisi bir mescidin önünde insan sûretiyle mütemessil olan İblîs'i görür. Orada ne için dolaştığını sorar. İçeride namaz kılan bir zâhidi iğfâl edeceğini söyler. O velî "Ya niçin iğfâl etmeyip de buralarda dolaşırsın?" der. İblîs "İçeride o namaz kılanın yanında birisi yatmış uyuyor, ondan korkuyorum da yaklaşamıyorum" diye cevâb verir.

گر چه با روباه خر اسرار گفت   سرسری گفت و مقلدوار گفت

2456. *Gerçi tilki ile eşek esrâr söyledi, serseri söyledi ve mukallidçe söyledi.*

Ya'ni, gerçi tilki ile eşek ya'ni hîlekâr mürîd ile ahmak zâhid birbirlerine esrâr-ı dîniyyeden bahsettiler. Fakat serseri ya'ni mülâhazasız ve hakîkatine

muttali' olmaksızın söylediler ve mukallidçe söylediler. "Serseri", burada teemmülsüz ve mülâhazasız demektir.

آب را بستود و او تایق نبود　　　رخ درید و جامه او عاشق نبود

2457. *Suyu medhetti, halbuki o şevkli değil idi. Yüzünü ve elbisesini yırttı, o âşık değil idi.*

Ya'ni, onların hâli o kimselerin hâline benzerdi ki, meselâ birisi suyu medhetti, fakat suya müştâk bir hâlde değil idi. Ve kezâ bir kimse bir âşık vaziyeti göstererek yüzünü ve elbisesini yırttı. Halbuki onun kalbinde aslâ aşktan eser yok idi. Nitekim tiyatrolarda rol yapan oyuncular kendilerinin hâli olmadığı hâlde birtakım vaziyetler gösterirler.

از منافق عذر رد آمد نه خوب　　　ز انکه در لب بود آن نی در قلوب

2458. *Münâfıktan özür merdûd geldi, güzel değil! Zîrâ ki dudakta idi, kalblerde değil!*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Tövbe'de olan يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ (Tevbe, 9/94) ya'ni "Siz gazâdan döndüğünüz vakit, münâfıklar gazâya gitmediklerinden dolayı sizden özür dilerler. Ey Resûlüm de ki, özür dilemeyin, zîrâ size inanmayız!" âyet-i kerîmesinde işâret buyrulur. Ya'ni münâfık ağzıyla kalbinde olmayan sözleri söylediğinden herhangi bir mes'elede özrünü beyân etse reddolunur. Onun özrü güzel ve makbûl gelmez. Nitekim Hak Teâlâ onlar hakkında buyurur: يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ (Fetih, 48/11) Ya'ni "Onlar dilleriyle kalblerinde olmayan şeyi söylerler."

بوی سیبش هست جزو سیب نیست　　　بو در او جز از پی آسیب نیست

2459. *Ona elmanın kokusu vardır ve elmanın cüz'ü yoktur. Onda koku ezânın gayrı için değildir.*

"Âsîb", müsâdeme, sa'y, renc, ezâ, incitmek ma'nâlarınadır. "Elma"dan murâd, hakāyık ve maârif-i ehlullahtır. Ya'ni o münâfık olan şeyh-i müzevvir ehlullahın hakāyık ve maârifinin kokusunu duymuştur. Fakat o maârif ve esrârın kalbinde hiçbir cüz'ü yoktur. Ondaki bu koku dahi ancak halkı avlayıp rûhlarına ezâ etmek ve onları aldatıp incitmek içindir.

حملهٔ زن در میان کارزار　　　نشکند صف بلکه گردد کار زار

2460. [2459] *Cenk içinde kadının hamlesi safı yaramaz. Belki zayıf iş olur.*

"Kâr-zâr", cenk ve "kâr-ı zâr", zayıf iş demek olduğundan beyt-i şerîfin kāfiyesi tamâmdır. Ya'ni, nefis ve şeytan ile vâki' olan cihâd-ı ekberde kadın meşrebinde olan şeyh-i kâzibin hamlesi nefis ve şeytan düşmanlarının safını yaramaz. Belki onun lisânen yaptığı hücûmlar zayıf bir iş olur ve aslâ te'sîri olmaz.

گر چه می‌بینی چو شیر اندر صفش   تیغ بگرفته همی‌لرزد کفش

2461. *Gerçi onu safta arslan gibi kılıç tutmuş görürsün; onun eli titrer.*

Gerçi meclis-i va'z ve nasîhatte onu bir insân-ı kâmil gibi şerîat kılıcını tutmuş görürsün. Fakat esrâr-ı şerîate vâkıf olmadığından ve nefsinin hazlarından kurtulmadığından o kılıcı tutarken eli titrer ve nefis ve şeytan onun bâtınına şekler ve şübheler îkā eder.

وای آنکه عقل او ماده بود   نفس زشتش نر و آماده بود

2462. *Vay o kimseye ki onun aklı dişi ola! Onun çirkin nefsi erkek ve âmâde ola!*

Vay o kimsenin hâline ki, aklı Hak yolunda dişi ve kadın meşrebinde ola ve onun çirkin olan nefsi de erkek ve her türlü fenâlığa hazır ve âmâde olup onun aklını mağlûb etmiş ola!

ای خنك آن کس که عقلش نر بود   نفس زشتش ماده و مضطر بود

2463. *Ey ne mutlu o kimseye ki, onun aklı erkek ola! Onun çirkin nefsi dişi ve muztar ola!*

Ya'ni, aklı Hak yolunda erkek olup dişi olan nefsini mağlûb etmiş ve onu muztar kılmış olan kimse, ehl-i saâdettir.

عقل جزوی اش نر و غالب بود   نفس انثی را خرد سالب بود

2464. *Onun akl-ı cüz'îsi erkek ve gālib ola! Akıl, dişi olan nefsi selbedici ola!*

حملهٔ ماده به صورت هم جری است   آفت او همچو آن خر از خری است

2465. *Dişinin hamlesi dahi sûrette cerîdir. Onun âfeti o eşek gibi eşeklikten dir.*

"Cerî", "cür'et"tendir, "şecî' ve mukaddem" demektir. Ya'ni, aklı nefsine mağlûb olan kadın meşrebindeki kimse dahi sûrette şecî' ve mukaddemdir. Onun âfeti kıssada beyân olunan eşekteki eşeklikten ve hamâkattendir. Zîrâ

Rehnümâ-ı Ma'rifet nâmındaki risâlede buyrulur ki: "Nefse bir sûret verilse şekli şudur: Başı kibir, gözü ucüb, ağzı hased, lisânı kizb ve gıybet, kulağı nisyân, göğsü hıkd ve kîn, karnı şehvet ve bühtân, elleri hıyânet ve sirkat, ayakları emel, kalbi gaflet, rûhu küfürdür. Nefsin aklı, fehmi yoktur. O dâr-ı fenâdaki bir saatlik şehvete cenneti ve ni'metlerini ve cennette hulûdü satıverir.

وصف حیوانی بود بر زن فزون　　ز انکه سوی رنگ و بو دارد رکون

2466. *Hayvanlığın vasfı kadının üzerinde ziyâdedir. Zîrâ ki renk ve koku tarafına meyil tutar.*

Ya'ni, kadın hamlesinin metânetsiz olması sûret-i cür'etinden değildir. Zîrâ ba'zı kadın olur ki, zâhirî kuvvette birkaç erkeğe mukābil ve muâdil olur. Belki onun metânetsizliği onun üzerinde nefs-i hayvânî ahkâmı gālib olmasındandır. İşte bu sebeble o kadın dünyânın renklerine ve kokularına meclûb olup meyil ve muhabbet eder. Binâenaleyh âlâyiş-i dünyeviyyeye meyleden erkekler dahi her ne kadar sûrette sakal ve bıyık sâhibi bir erkek görünür iseler de onlar da kadın hükmündedir.

رنگ و بوی سبزه زار آن خر شنید　　جمله حجتها ز طبع او رمید

2467. *Çemenzârın rengi ve kokusunu o eşek istedi. Cümle hüccetler, onun tab'ından ürktü.*

Ya'ni, kıssadaki eşek ya'ni zâhid-i ahmak yeşilliğin rengini ve kokusunu hîlekâr ve efsunkâr mürîdden işitti. Tevekkül ve kanâat hakkında bu kadar delîller ve hüccetler beyân ettiği hâlde onun nefsinin tab'ına te'sîr etmedi. Âkıbet o çemenzâr tarafına meyletti.

تشنه محتاج مطر شد و ابر نی　　نفس را جوع البقر بد صبر نی

2468. *Susamış yağmura muhtâç oldu. Halbuki bulut yok, nefse cûu'l-bakar oldu, sabır yok!*

O tevekkül ve kanâatte mukallid olan zâhidin hâli şuna benzer ki, bir susamış kimse su bulmak için yağmura muhtaç oldu. Fakat havada bulut olmadığından ıztırâba düştü; ve kezâ bir kimsenin nefsine "cûu'l-bakar" hastalığı vâki' oldu ve ekmek bulamadı, çırpındı durdu. "Cûu'l-bakar" bir hastalık ismidir, mübtelâ olan doymak bilmez.

اسپر آهن بود صبر ای پدر　　　حق نبشته بر سپر جَاءَ الظَّفَرْ

2469. *Ey baba, sabır demir kalkan olur. Hak kalkan üzerine "Zafer geldi" diye yazdı.*

من صبر ظفر Ya'ni "Sabreden kimse zaferi buldu" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Ya'ni, Hak yolunda nefsinin huzûzâtına karşı sabretmek düşman şeyâtînin hücûmlarına karşı demirden kalkan olur ki, bu sabır kalkanı üzerine Hak Teâlâ "Zafer geldi" diye yazdı; ve ancak bu sabır netîcesinde sâlik maksûdu olan Hakk'a vâsıl olur.

صد دلیل آرد مقلد در بیان　　　از قیاسی گوید آن را نه از عیان

2470. [2470] *Mukallid beyânda yüz delîl getirir. Onu bir kıyâstan söyler, 'ayândan değil!*

Mukallid işittiğini veyâ okuduğunu ezberleyip papağan kuşu gibi söyleyen ve fakat söylediği sözün ma'nâsını zevkan ve hâlen idrâk etmemiş olan kimseye derler. Böyle bir mukallid, dînî ve ahlâkî bir mes'ele hakkında söz söylediği vakit aklınca bir kıyâs yaparak Kur'ân'dan ve hadisten birçok delîller getirir. Fakat bu getirdiği delîllerin hakîkatini ve zevkini kendi nefsinde müşâhede etmiş değildir. Meselâ tevekkül ve kanâat hakkındaki âyetleri ve hadîsleri okur ve bunları kıyâs-i aklîsine göre tefsîr ve îzâh dahi eder. Fakat kendi hâli tevekkül ve kanâatten uzaktır.

مشك آلود است الا مشك نیست　　　بوی مشك استش ولی جز پشك نیست

2471. *Miske bulaşmıştır ancak misk değildir. Onun misk kokusu vardır, fakat gübreden gayrı değildir.*

Bir mukallidin ağzında misk mesâbesinde olan enbiyâ ve evliyânın kelâmı bulunduğundan miske bulaşmıştır. Fakat kendisi misk değildir. Onun ağzında misk kokusu vardır. Fakat kendisi nefsinin sıfâtıyla mülevves olduğundan gübre mesâbesindedir. "Püşk", koyun ve deve ve emsâli hayvanların gübrelerine derler.

تا که پشکی مشك گردد ای مرید　　　سالها باید در آن روضه چرید

2472. *Ey mürîd, bir gübre misk olmak için senelerce o bahçede otlamak gerektir.*

Ey nefsinin kötü sıfatlarıyla mülevves olan mürîd, senin o gübre mesâbesinde olan cismin baştan ayağa kadar misk olmak için, senelerce o ta'rîf

ettiğin insân-ı kâmilin irfan bahçesinde hakāyık ve maârif çimenlerini ve çiçeklerini otlamak lâzımdır. Bu beyt-i şerîf yukarıda 2433 numarada geçen beyitte mürîd-i füsûnkârın medhettiği merg-zâra ve çemenzâra işârettir.

که نباید خورد و جو همچون خران　　　آهوانه در ختن چر ارغوان

2473. *Eşekler gibi saman ve arpa yemek gerekmez. Huten'de âhûlar gibi erguvân otla!*

Bağ-ı maârif olan insân-ı kâmilin tekyesinde eşekler gibi saman ve arpa ya'ni gıdâ-yı sûrî yiyip nefsini beslemek ve cismini semirtmek câiz değildir. Huten vilâyetindeki âhûlar gibi latîf erguvân mesâbesinde olan hakāyık ve maârif-i ilâhiyye çiçeklerini otlamak lâzımdır.

جز قرنفل یاسمن یا گل مچر　　　رو به صحرای ختن با آن نفر

2474. *Karanfilin, yâseminin yâhud gülün gayrını otlama! O cemâat ile Huten sahrâsına git!*

"Karanfil, yâsemin ve gül"den murâd, tevhîd-i ef'âl ve tevhîd-i esmâ ve sıfât ve tevhîd-i zât ma'rifetleridir; ve "Huten sahrâsı"ndan murâd dahi, âlem-i ervâhdır. Ya'ni, ey henüz nefsinin sıfâtından geçmemiş olan mürîd-i hîlekâr, insân-ı kâmilin tekyesinde tevhîd-i ef'âl ve tevhîd-i esmâ ve sıfât ve tevhîd-i zât ma'rifetlerinden başka gıdâ isteme! Ve rûhâniyet âlemine müteveccih olan cemâat-i mürîdân ile berâber o rûhâniyet âlemine git ve cismâniyet âleminden gözlerini kapa!

معده را خو کن بدان ریحان و گل　　　تا بیابی حکمت و قوت رسل

2475. *Mi'deyi o fesleğen ve güle alıştır, tâ ki resûllerin hikmetini ve gıdâsını bulasın!*

Rûhunun ve kalbinin mi'desini enbiyâ ve evliyânın maârifini hazmetmeye alıştır, tâ ki rusül-i kirâm hazarâtının hikemiyâtı ve gıdâ-yı rûhânîleri sende de zâhir olsun ve kalbin hikemiyât ve esrâr-ı ilâhiyyenin menba'ı olsun!

خوی معده زین کَه و جَوْ باز کن　　　خوردن ریحان و گل آغاز کن

2476. *Mi'denin huyunu bu samandan ve arpadan geri çevir! Fesleğen ve gül yemeğe başla!*

"Arpa ve saman"dan murâd, iki vecih üzere olmak câizdir. Bir vechi ulûm-i nazariyye ve istidlâliyyedir ki, onlar dimâğ-ı cismin zekâsından münbaisdir ve bu ilim ulûm-i ledünniyye yanında arpa ve saman mesâbesindedir. İkinci vechi dahi gıdâ-yı sûrîdir. Birinci veche göre ma'nâ: "Ey kimse, sen arpa ve saman mesâbesinde olan ulûm-ı nazariyye ve istidlâliyyeyi bırak da fesleğen ve gül mesâbesinde olan ulûm-ı enbiyâ ve evliyâyı gıdâ-yı rûh ittihaz et!" İkinci veche göre ma'nâ: "Ey kimse, gıdâ-yı sûrîyi nefsânî ve cismânî kimselere bırak ve mi'deni bunlardan vazgeçir de ulûm-ı enbiyâ ve evliyâyı rûhunun gıdâsı yap!"

معدهٔ تن سوی کهدان می کشد   معدهٔ دل سوی ریحان می کشد

2477. *Cismin mi'desi samanlık tarafına çeker; kalbin mi'desi fesleğen tarafına çeker.*

هر که کاه و جو خورد قربان شود   هر که نور حق خورد قرآن شود

2478. *Her kim saman ve arpa yerse kurban olur. Her kim Hakk'ın nûrunu yerse Kur'ân olur.*

Saman ve arpa mesâbesinde olan sûrî gıdâ lezzetleriyle meşgûl olan kimsenin nefsi hayvâniyet mertebesinde olduğundan şeytanın kurbanı olup helâk olur. Fakat Hakk'ın nûru olan ulûm-ı enbiyâ ve evliyâyı yiyen kimse Kur'ân olur, ya'ni makām-ı cem'e vâsıl olup vücûd-ı Hakkānî ile kāim olur.

نیم تو مشک است و نیمی پشک هین   هین میفزا پشک افزا مشک چین

2479. *Âgâh ol, senin yarın misktir ve yarın gübredir. Âgâh ol gübreyi çoğaltma, müşk-i Çîn'i çoğalt!*

Ey sâlik-i tarîk-ı Hak, senin vücûdunun yarısı misktir, ya'ni rûhtur ve yarısı dahi gübredir, ya'ni kokmuş cisimdir. Âgâh ol, gıdâ-yı sûrî ile gübre yığını mesâbesinde olan cismini semirtme! Çin'in müşkünü, ya'ni gıdâ-yı rûhânî olan ulûm ve maârif-i rabbâniyyeyi çoğalt! "Müşk-i Çîn" ta'bîriyle اطلبوا العلم ولو بالصين ya'ni "Çin'de bile olsa ilmi taleb ediniz!" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur.

آن مقلد صد دلیل و صد بیان   در زبان آرد ندارد هیچ جان

2480. *O mukallid yüz delîli ve yüz beyânı dile getirir, hiç can tutmaz.*
[2480]

Fakat ulûm ve maârif-i hakkayı, ehli olan insân-ı kâmilden taleb et, mukallidden taleb etme! Zîrâ kitâblarda okuduğu veyâhud bir kâmilden dinlediği o ulûm ve maârif-i hakkayı taklîden söyleyen kimse, onları îzâh için Kur'ân'dan ve hadisten birçok delîller getirir ve lisânındaki fıtrî fesâhat ve belâgat dâiresinde türlü türlü beyânâtta bulunur. Fakat bunlardan hiçbirinde can da olmadığı için, dinleyen kimselerin kalbine o ulûmun nûru müstevlî olmaz.

چون که گوینده ندارد جان و فر   گفت او را کی بود برگ و ثمر

2481. *Çünkü söyleyici can ve fer tutmaz. Onun sözünün ne vakit yaprağı ve meyvesi olur?*

Bu söyleyici olan mukallidin rûhu sıfât-ı nefsâniyyesi altında mağlûb olduğundan onun kendisinde can ve revnak yoktur. Binâenaleyh onun sözünün dinleyenler üzerine te'sîri olamaz. Zîrâ sözün yaprağı idrâk ve meyvesi te'sîridir. Ve insân-ı kâmil, söylediği sözün idrâkini sâmi' üzerinde kâmil kılar ve kalbine de te'sîrini bahşeder.

می کند گستاخ مردم را به راه   او به جان لرزان تر است از برگ کاه

2482. *Küstah adamları yola koyar. O can ile saman yaprağından daha ziyâde lerzândır.*

Cür'etkâr olan mukallid şeyhlik da'vâsına kıyâm edip başına topladığı mürîdleri tarîk-i Hakk'a teslîk eder. Halbuki o kendisi o tarîk-i Hak'ta saman yaprağından daha ziyâde korkucu ve titreyicidir. Binâenaleyh kendisinin korkup titrediği yola başkalarını sevk etmesi acîb bir hâl olur.

پس حدیثش گر چه بس با فر بود   در حدیثش لرزه هم مضمر بود

2483. *Binâenaleyh onun sözü gerçi çok revnaklı olur; sözünde titreme dahi muzmer olur.*

Halka taklîden ulûm-ı hakkayı ve maârif-i rabbâniyyeyi söyleyen kimsenin sözü fesâhat ve belâgat-ı fıtriyyesi cihetinden gerçi zâhirde çok parlak olur. Cehele-i nâs ağızlarını açıp hayretle dinlerler. Fakat onun sözünde titreme ya'ni şek ve şübhe gizlidir. Zîrâ o mukallid söylediği sözün ma'nâsıyla tahakkuk etmemiştir.

فرق میان دعوت شیخ کامل و واصل و میان سخن ناقصان فاضل فضل تحصیلی بر بسته

Kâmil ve vâsıl olan şeyhin da'veti arası ile, fazl tahsîli ile fâzıl olan berbeste nâkısların sözü arasının farkı

"Berbeste", fayda tutmak demektir. Ya'ni, kâmil ve Hakk'a vâsıl olmuş olan şeyhin nâsı Hakk'a da'vet için söylediği sözler ile, senelerce mekteblerde ve medreselerde ulûm-ı nazariyye tahsîli ile meşgûl olup fayda hâsıl etmeyen ve fakat zevki istidlâlât-ı akliyye derecesinden ileri geçememiş olan fâzıl-ı nâkısların sözleri arasında çok fark vardır. Zîrâ kâmilin sözü vahiy ve ilhâm-ı rabbânîdir. Ve fakat ulûm-ı nazariyye ve istidlâliyye sâhibi olan fâzılın sözleri ise akl-i dimâğînin mahsûlüdür ki, vehimle karışık olduğundan onun bu ilmi ne o fâzılın kendisini ve ne de dinleyen kimseyi şek ve şübheden kurtaramaz.

شیخ نورانی ز ره آگه کند   با سخن هم نور او همره کند

2484. *Nûrânî olan şeyh yoldan âgâh eder. Onun nûru söz ile de hemrâh olur.*

Kâmil ve Hakk'a vâsıl olan nûrânî şeyh, sâliki Hak yolundan âgâh eder ve bu husûsa dâir söylediği sözleri dahi Hakk'ın nûruyla berâber sâmi'in kalbine ve dimâğına nüfûz eder; ve sâlikin kalbinde aslâ şek ve şübhe ukdeleri bırakmaz. Nâkıs fâzılın sözleri ise sâlikin kalbindeki şübheyi kökünden koparamaz ve binâenaleyh sâliki amele sevk edebilecek bir te'sîri dahi olmaz.

جهد کن تا مست و نورانی شوی   تا حدیثت را شود نورش روی

2485. *Çalış, tâ ki sarhoş ve nûrânî olasın! Tâ ki senin sözüne onun nûru revî ola!*

"Revî", iri dâneli katra yağdıran buluta ve ilm-i arûzda "kāfiye harfi"ne derler ki, her beyitte tekrar eder. Bu beyitte teşbîh tarîkiyle her iki ma'nâ da münâsib olur. Ya'ni, ey sâlik, çalış, tâ ki nûrânî olan insân-ı kâmilin sana içirdiği aşk-ı ilâhî şarâbıyla sarhoş olup nûrânî olasın! Tâ ki sen dahi hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeye dâir söz söylediğin vakit iri katralı yağmur yağdıran bu-

lut gibi o şeyh-i kâmilin nûru iri katralar yağdırsın! Yâhud kāfiye harfi senin her kelâmında mükerrer olsun!

هر چه در دوشاب جوشیده شود　　　در عقیده طعم دوشابش بود

2486. *Her ne ki pekmez içinde kaynamış ola, akîdeden onun pekmez ta'mı olur.*

Burada "akîde", ateşte kıvâma gelmiş bal ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîfde sâlikin fenâ-fi'ş-şeyh mertebesine işâret buyrulur. Ya'ni, bir sâlik nûrânî olan şeyh-i kâmile intisâb edip onun nûrunda müstağrak olduğu vakit nûrânî bir hâle gelir. Nitekim pekmezin içinde ateşte kaynatılmış olan elma, armut ve ayva gibi meyveler akîdelendiği ya'ni ağdalandığı vakit pekmez taâm ve lezzetini hâiz olurlar.

از جزَرْ وا ز سیب و به و ز گردکان　　　لذت دوشاب یابی تو از آن

2487. *Havuçtan ve elmadan ve ayvadan ve cevizden; ondan pekmez lezzetini bulursun.*

"Cezer", Arabî'de havuç demektir; Fârisî'de "gezer"dir. "Bih" ayva, "gerdkân", ceviz demektir. Birinci mısrâ' yukarıdaki beyte merbûttur. Ya'ni, "Pekmez içinde havuçtan ve elmadan ve ayvadan ve cevizden her ne kaynamış olsa onun pekmez ta'mı olur. Ondan pekmez lezzetini bulursun" demek olur. Binâenaleyh bu iki beyit birbirine girift olmuş bir cümle teşkil ederler.

علم اندر نور چون فرغرده شد　　　پس ز علمت نور یابد قوم لُدّ

2488. *Vaktâki ilim nûr içinde yoğruldu, binâenaleyh senin ilminden azgın kavim nûr bulur.*

"Fergarde", berâber yoğrulmuş demektir. "Lüdd", husûmette pek azgın ve pek kuvvetli olan kimse ma'nâsınadır. Vaktâki ilim, mertebe-i şekten kurtulup, nûr-ı yakîn içinde o nûr ile berâber yoğruldu ve insân-ı kâmilin nûruna boyandı, artık senin ilmin ve kelâmın müessir bir hâle gelir; ve pek azgın kimseler bile senin ilminden ve kelâmından nûr-ı kalb bulur ve tarîk-ı husûmet ve inâdı terk ederler.

هر چه گویی باشد آن هم نورناك　　　کاسمان هرگز نبارد غیر پاك

2489. *Her ne söyler isen o da nûrlu olur. Zîrâ gök temizden başkasını yağdırmaz.*

Senin nûr-ı Hak ile yoğrulmuş olan ilmin harf ve savt ile ağzından çıktığı vakit o da nûrlu olur ve dinleyenlerin kalblerini nûrlandırır. Zîrâ o nûr-ı Hak sâyesinde gök gibi letâfet hâsıl ettiğin ve havâ-yı latîften temiz su döküldüğü gibi senden de saf ve pâk olan maârif-i ilâhiyye suları dökülür. İkinci mısrâ'da sûre-i Furkān'da olan وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا (Furkān, 25/48) ya'ni "Biz semâdan temiz olarak su indirdik" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

آسمان شو ابر شو باران ببار ناودان بارش كند نبود بكار

2490. *Gök ol, bulut ol, yağmur yağdır! Oluk yağış yapar, kârlı olmaz.*
[2490]

Maârif ve hikemiyât-ı ilâhiyyenin göğü ve bulutu ol! Ulûm-ı ledünniyye yağmurunu yağdır! Başkalarına vârid olan maârif-i ilâhiyye yağmurunun oluğu ya'ni tercümanı olma! Zîrâ oluk dahi yağmur suyunu alıp yağdırış yapar. Velâkin onun yağdırdığı o kadar kârlı ve faydalı olmaz.

آب اندر ناودان عاريتى است آب اندر ابر و دريا فطرتى است

2491. *Su olukta âriyete mensûbtur; su bulutta ve deryâda fıtrata mensûbtur.*

Su olukta âriyet bir şey olduğu gibi, işittiğin ve kitâblarda okuyup öğrendiğin maârif-i enbiyâ ve evliyâ dahi sende âriyettir. Fakat su bulutta ve denizde fıtrî ve cibillî olduğu gibi cenâb-ı Hak'tan kulûb-ı sâfiye erbâbına vârid olan ulûm-ı ledünniyye dahi aslî ve fıtrîdir. Hazret-i Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 13. faslında şöyle buyururlar: "Sizin dahi bu sözleri bâtınınızdan işitmenizi Hak'tan ümîd eyleriz. Zîrâ müfid olan odur(...) Hâricen bin söz söylersen, bâtınen musaddık olmadıkça fayda vermez. Nitekim bir ağacın kökünde yaşlık olmazsa eğer bin sene su döksen fayda vermez. Onun neşv ü nemâsına meded etmek için kökü yaş olmak lâzımdır."

فكر و انديشه ست همچون ناودان وحى و مكشوف است ابر و آسمان

2492. *Fikir ve düşünce oluk gibidir. Keşfolunmuş olan vahiy bulut ve göktür.*

Fikir ve düşünce oluk mesâbesindedir ve istidlâlât-ı akliyye ile fikirden ve düşünceden hâsıl olan ilim dahi oluktan gelen suya benzer. Halbuki enbiyâya gelen vahy-i ilâhî ve evliyâya vârid olan ilhâm-ı rabbânî gök ve bulut gibidir ve onlardan hâsıl olan ilm-i ledünnî dahi bol bol yağan yağmurlara benzer.

زبون شدن خر در دست روباه از حرص علف

Hırs-ı aleften nâşî eşeğin tilki elinde mağlûb olması

Bu sürh Ankaravî hazretlerinin nüshasında yoktur. Fihristinde kolaylık olmak için Hind nüshalarından alındı.

خر دو سه حمله به روبه بحث کرد　　　چون مقلد بد فریب او بخورد

2493. *Eşek tilki ile iki üç hamle bahsetti. Mukallid olduğundan onun hîlesini yuttu.*

Zâhid hîlekâr mürîd ile tevekkül ve kanâat bahsinde iki üç hamle ve münâzarada bulundu ve kendi akl-i nazarîsine göre delîller getirdi. Fakat mukallid olduğundan, ya'ni tevekkül ve kanâatin ma'nâsını zevkan ve vicdânen kendi nefsinde tutmadığından o hîlekâr mürîdin hîlesini yuttu ve mağlûb oldu.

طنطنه ادراك بینایی نداشت　　　دمدمهٔ روبه بر او سکته گماشت

2494. *Tantana, görücülük idrâkini tutmadı. Tilkinin demdemesi onun üzerine sekte havâle etti.*

"Tantana", sıyt ü şöhret; "demdeme", hîle ve mekr; "sekte", bir hastalığın ismidir ki, ona mübtelâ olan kimse ölü gibi hareketsiz kalır. Burada murâd eşeğin mağlûbiyetidir, Ya'ni, zâhidin zühddeki sıyt ü şöhreti hakîkati görücü olan kimselere mahsûs olan idrâki tutmadı. Zîrâ bildiği şeyleri işitmemiş ve kendisine mâl ve zevk etmemiş idi. Binâenaleyh hîlekâr mürîdin hîlesi ve mekri onun idrâki üzerine sekte havâle etti ve söyleyecek bir söz bulamayıp o mürîde mağlûb oldu.

حرص خوردن آن چنان کردش ذلیل　　　که زبونش گشت با پانصد دلیل

2495. *Yemek hırsı onu öyle zelîl etti ki, beş yüz delîl ile berâber onun zebûnu oldu.*

Ya'ni, zâhid hakîkatinden bîhaber bulunduğu tevekküle ve kanâate tevessül ettiğini zannederek zühd-i huşk içinde hayatını geçirirken bir mürşid-i kâ-

milin tekyesinde bulunup henüz nefsinin sıfatlarından geçmemiş ve işittiği hakāyık ve maârif-i evliyâyı ezberlemiş olan bir mürîd o zâhidi avlayıp tekyeye getirmek için dedi ki: "Niçin zühd-i huşk içinde kalıp şunun bunun muâvenetine muhtaç bir hâldesin? Haydi gel, bizim tekyeye gidelim. Orada yiyecek ve içecek boldur." Zâhidin nefsi yemeğe harîs olduğundan mürîdin tavsîf ettiği ni'metlere karşı dayanamadı; çünkü henüz sıfât-ı nefsâniyyesi altında zebûn idi. Böyle bir kimsenin hakkıyla tevekkül ve kanâat tarîkını ihtiyâr etmesine imkân yoktur. Zîrâ tevekkül ve kanâat nefsinden fânî ve Hak'la bâkî olan bir kimsenin ihtiyâr edebileceği bir meslektir. Binâenaleyh zâhid birçok delîller ile müdâfaa ettiği taklîdî tevekkül ve kanâatten vazgeçip mürîdin mağlûbu oldu ve onun kavli fiiline uymadı. Âtîdeki kıssa kavli fiiline uymayan kimselerin hâlini tasvîr için beyân buyrulmuştur.

حکایت آن مخنث و پرسیدن لوطی از او در حالت لواطه که این خنجر از بهر چیست گفت از برای آن که هر که با من بد اندیشد اشکمش بشگافم ، لوطی بر سر او آمد و شد کرد و می‌گفت الحمد لله که من بد نمی‌اندیشم

بیت من بیت نیست اقلیم است   هزل من هزل نیست تعلیم است

قوله تعالی إِنَّ اللّٰهَ لا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا ما بَعُوضَةً فَما فَوْقَها فی تغییر النفوس بالانکارات ، ما ذا أَرادَ اللّٰهُ بِهذا مَثَلًا ، و آن که جواب می‌فرماید که این خواستم يُضِلُّ بِهِ كَثِيراً وَ يَهْدِي بِهِ كَثِيراً ، که هر فتنهٔ همچو میزان است بسیاران بدو سرخ رو شوند و بسیاران بی‌مراد شوند ، وَ لَوْ تَأَمَّلْتَ فیه قلیلاً لَوَجَدْتَ مِنْ نَتایجه الشریفة کثیراً

O muhannesin hikâyesidir ve lûtînin ondan livâta hâlinde sormasıdır, demesidir ki: "Bu hançer ne içindir?" Dedi: "Onun içindir ki, her kim bana kötü düşünürse onun karnını yararım." Lûtî onun üzerine varıp gelmeye başladı ve: "Elhamdülillah ki, ben kötü düşünmüyorum!" der idi.

"Benim beytim beyit değildir, iklîmdir
Benim hezlim hezl değildir, ta'lîmdir"

"Muhakkak Allah Teâlâ küçük sivrisineği ve onun fevkını," (...) "Allah bu mesel ile ne murâd etti?" diye vâki' olan inkârlar ile nefislerinin tağyîrinde, "mesel darb etmekten istihyâ etmez!" Ondan sonra buyurdu ki: Bunu murâd ettim ki, "Onunla çok kimse dalâlete düşsün ve onunla çok kimse hidâyet bulsun!" (Bakara, 2/26) Zîrâ her fitne bir mîzân gibidir. Çokları onunla kırmızı yüzlü olurlar ve çokları murâdsız olurlar. Ve eğer sen onda az teemmül edersen elbette kesîr olarak onun netâyic-i şerîfesini bulursun

Ma'lûm olsun ki, *Mesnevî-i Şerîf*'de bu gibi müstehcen kıssaların mesel olarak îrâdı sâmi'leri iki fırkaya ayırmak hassasını hâizdir. Bir zümre "*Mesnevî-i Şerîf* gibi bir kitâbda beynennâs mûcib-i istihyâ olan bu gibi çirkin kıssaların zikrine ne lüzum vardır?" diye *Mesnevî-i Şerîf* hakkında nefislerini tağyîr edip ve içlerini bulandırıp inkâr vâdîsine gider ve dalâlete düşer. Ve diğer bir zümre dahi kıssanın çirkinliğinden kat'-ı nazar ile onda mündemiç olan dekāyık-ı hikemiyâtı teemmül ederler ve mazhar-ı hidâyet olurlar. Nitekim Hz. Pîr efendimiz "Benim beytim beyit değil, iklimdir." Ya'ni, "Bir küçük ev mesâbesinde olan bir beyit değildir, belki vâsi' bir iklîm-i ma'nâdır." "Ve hezlim dahi hezl değildir, ta'lîmdir ve nasâyihtir" buyururlar. Bu tagayyür-i nüfûs ile vâki' olan inkârları, Kur'ân-ı Kerîm hakkında da yapanlar vardır. İstihzâ tarîkıyla derler ki: "Allah Teâlâ'nın kendi kelâmında sinek ve örümcek gibi ehemmiyetsiz birtakım haşerâtı darb-ı mesel olarak îrâd etmesi azamet-i ulûhiyetine yakışır şey değildir. Acabâ bunları zikr ile Allah ne murâd ediyor?" Cenâb-ı Hak onlara cevâben buyurur ki: "Ben bu mesel ile çok kimselerin dalâlete düşmelerini, çok kimselerin hidâyete vusûllerini murâd ettim". Zîrâ halk iki kısımdır, birisi ehl-i hidâyet, diğer biri ehl-i dalâlettir. Her iki tâifenin isti'dâdları gizlidir. Bir muharrik ve bir mîzân olmadıkça bu isti'dâdlar inkişâf edemez. Binâenaleyh bu meseller her iki tâifenin mâhiyet-i isti'dâdını ızhâr için birer mîzandır. *Mesnevî-i Şerîf* dahi kelâmullah üslûbu üzere olduğundan bu mîzânları hâizdir. Ehl-i hidâyet ezvâk-ı ma'neviyye hâsıl ettiklerinden dolayı mesrûr ve ehl-i inkâr ve dalâlet ise o zevklerden mehcûr ve bî-murâddır.

Hz. Pîr efendimiz buyururlar ki: Bu getirdiğimiz meseli az teemmül edersen, birçok şerîf ve azîz olan netîcelerini bulursun. Ezcümle o netîcelerden ba'zıları budur ki: 1- İnsan indinde kıymeti inkâr olunamayan ırz ve nâmustan mahrûmiyet, fâil ile mef'ûl arasında fenâlık addolunmuyor. Maahâzâ bu

şenî' fiilin muvâcehe-i halkda icrâsı rezâlet olacağını da müdriktir. 2- Mef'ûl kendi hakkında fenâlık düşünenlerin hançeriyle karnını yaracağını beyân ettiği hâlde cevher-i nâmûsunu pâymâl eden fâil hakkında o hançeri kullanmak ehliyetinden sâkıt oluyor. 3- Fiili habîs ve şenî iken fâil dahi mef'ûl hakkında fenâlık yapmadığını söylüyor.

گندهٔ را لوطئ در خانه برد سر نگون افكندش و در مى فشرد

2496. *Bir lûtî bir kokmuşu eve götürdü. Onu yüz üstü yatırdı ve kıstırdı.*

"Gende", kokmuş ve her fenâ kokulu olan şey (*Burhân*). "Lûtî", Lût kavminin kötü fiilini işleyen kimse demektir. Beynennâs "gulampâre" demekle meşhûrdur. "Kokmuş"tan murâd, mef'ûl olan habîs ma'nâsınadır.

بر ميانش خنجرى ديد آن لعين پس بگفتش بر ميانت چيست اين

2497. *O laîn onun belinde bir hançer gördü; müteâkıben ona "Bu belindeki nedir?" dedi.*

"Laîn", mel'ûn ma'nâsınadır ki, "matrûd ve kovulmuş" demektir. Bu ta'bîr ile şu hadîs-i şerîfe işâret buyrulur: لعن الله من عمل عمل قوم لوط Ya'ni "Lût'un fiilinin amelini işleyen kimseye Allah Teâlâ la'net eyledi." Ya'ni, o mel'ûn olan fâil mef'ûlün belinde bir hançer görüp "Bu nedir?" ya'ni "Bunu ne yapacak ve nerede kullanacaksın?" demek idi.

گفت آنكه با من ار يك بدمنش بد بينديشد بدرم اشكمش

2498. *Dedi: "Eğer bir kötü huylu olan kimse, bana fenâ düşünürse onun karnını yararım!"*

"Meneş" ve "meniş", huy, hulk ve tabîat ma'nâsına olup "bed-meniş", fenâ huylu ve tabîatlı demektir. Ya'ni, mef'ûl, fâil-i habîsin suâline cevâben dedi: "Eğer kötü huylu ve ahlâksız bir kimse bana fenâ nazar ile bakarsa bu hançer ile onun karnını yararım!"

گفت لوطى حمد لله را كه من بد نه انديشيده ام با تو به فن

2499. *Lûtî dedi: "Elhamdülillah ki, ben sana hîle ile kötü düşünmemişimdir!"*

Ya'ni, fâil livâta hâlinde iken, mef'ûlün bu sözü üzerine dedi ki: "Cenâb-ı Hakk'a hamd olsun ki, ben sana hîlekârâne bir sûrette fenâ nazar ile bakmamış ve senin hakkında fenâ fikirde bulunmamışımdır."

İşte işi gücü her günkü muâmelâtında fitne ve fesâd ve ızrâr-ı ibâd olduğu hâlde istikāmetten ve hamiyetten bahsedenlerin hâli de bu lûtînin hâline mümâsildir.

چون که مردی نیست خنجرها چه سود   چون نباشد دل ندارد سود خود

2500. [2501] *Vaktâki bir merd yoktur, hançerler ne fâide? Vaktâki gönül olmaya, tolga fâide tutmaz.*

"Hûd", harbde başa giyilen zırhlı külâh ki, Arabî'de "miğfer", Türkçe'de "tolga ve toğulga" derler. Bu beyt ve âtîdeki beyitler irşâd-ı Hz. Pîr'dir. Ya'ni, vaktâki meydanda bir er yoktur ve ancak kadınlar vardır, ortadaki hançerlerin ne faydası olur. Zîrâ onları kullanacak er lâzımdır. Ve kezâ harb ve darba dayanıklı bir kuvvetli kalb olmazsa tolganın ne faydası olur.

از علی میراث داری ذو الفقار   بازوی شیر خدا هستت بیار

2501. *Ali'den zülfikārı mîrâs tutarsın. Senin Şîr-i Hudâ pazun var ise getir!*

Farzedelim ki, İmâm-ı Ali (k.v.) hazretlerinin zülfikār isimli kılıcı mîrâs olarak senin eline girdi. Eğer sende Allah'ın arslanı olan o hazretin pazusu var ise getir! Kuvvet-i fâiliyye olmadıkça âlet ne işe yarar?

گر فسونی یاد داری از مسیح   کو لب و دندان عیسی ای وقیح

2502. *Eğer hatırında Mesîh'ten bir füsûn var ise ey vakîh, Îsâ'nın dudağı ve dişi hani?*

"Vakîh", utanmaz ve hayâsız kimse demektir. Ya'ni, ey havârik-ı âdâttan ve kerâmâttan bahseden ve makām-ı evliyâyı hâiz olduğunu iddiâ eden hayâsız, eğer Mesîh Îsâ (a.s.)dan hatırında bir kelâm ve nakış var ise, Îsâ (a.s.) meşrebinde olan insân-ı kâmilin, o kelâm-ı müessiri söyleyen dudağı ve dişi sende var mı?

کشتیٔ سازی ز توزیع و فتوح   کو یکی ملاح کشتی همچو نوح

2503. *Tevzî'den ve fütûhtan bir gemi yaparsın. Hani geminin Nûh gibi bir gemicisi?*

"Gemi"den murâd, yalancı bir şeyhin yaptığı tekye; "tevzî'", birçok kimselere bir şey dağıtmak demektir. Burada murâd, şeyh tarafından mürîdleri-

ne yapılacak tekyenin masârif-i inşâiyyesi için bir para tahsîsidir. "Fütûh", burada, ashâb-ı hayır tarafından şeyh efendiye verilen bir meblağ ma'nâsınadır. Ey müzevvir şeyh, mürîdlere tevzî' ettiğin paraları ve fütûhtan hâsıl olan mebâliği toplayarak gemi mesâbesinde olan tekyeni yaparsın. Fakat o gemiyi idâre edecek ve mürîdânı Hakk'a îsâl edecek Nûh (a.s.) meşrebinde bir gemici ve mürşid-i kâmil nerede!

بت شكستى گيرم ابراهيم وار　　　　كو بت تن را فدا كردن به نار

2504. *Tutayım ki İbrâhim gibi putu kırdın, hani ten putunu ateşe fedâ etmek!*

Ya'ni, ey fenâ ve bekā mertebelerine gelmeksizin halkı irşâd da'vâsına kıyâm eden ve henüz zühd mertebesinde bulunan şeyh efendi, farz edelim ki, sen şerîatte put mesâbesinde olan kötü hayâllerden ve fiillerden kendi nefsini ve halkı men' ettin ve bu putları kırdın. Fakat cismine olan muhabbetin bâkîdir. Onu, hasta olurum korkusuyla riyâzet ateşi içine atamadın. Binâenaleyh İbrâhim (a.s.) gibi zâhirî putları kırdın; fakat cismini onun gibi Hak yolunda ateşe fedâ edemedin; ve kezâ ateş mesâbesinde olan halkın ezâ ve cefâsına tahammül edemeyip kaçtın ve onlar ile mücâdele etmedin. Bu beyt-i şerîfden anlaşılır ki bekābillah mertebesine hâiz olmayan kimsenin irşâda kıyâmı, Hakk'a vâsıl olmak isteyen kimseleri aldatmak demek olur; ve hadîs-i şerîfde من غشنا ليس منا ya'ni "Bizi aldatan bizden değildir" buyrulduğuna göre bu hâle cür'et edenlerin âkıbetleri vahîmdir.

گر دليلت هست اندر فعل آر　　　　تيغ چوبين را بدان كن ذو الفقار

2505. *Eğer senin delîlin varsa fiile getir! Tahta kılıcı onunla zülfikār yap!*

"Delîl"den murâd, te'sîr ve tasarruftur. Ya'ni, ey şeyh efendi, eğer mürîdler üzerinde senin kemâline delâlet eden te'sîr ve tasarruf varsa onu fiilen izhâr et ve onlar üzerinde sözlerinin te'sîrini göster. Tahta kılıç mesâbesinde olan elfâzı o te'sîr ve tasarruf vâsıtasıyla bir zülfikār yap ve sözlerin ma'nâyı hakîkîlerini mürîdlerin kalbine zevkan ve vicdânen yerleştir.

آن دليلى كه ترا مانع شود　　　　از عمل آن نقمت صانع بود

2506. *O bir delîl ki amelden sana mâni' olur, o Sâni'in nıkmeti olur.*

Ya'ni, kelâm-ı evliyâyı ezberleyip söylemek kâfî değildir. O sözlerin özleriyle amel etmek lâzımdır. Mâdemki senin bir ma'nâyı te'yîd için âyetten

ve hadîsden getirdiğin delîller sana o sözlerin özleriyle amel etmeye mâni' oluyor, o delâil senin hakkında Sâni' Teâlâ hazretlerinin nıkmeti ve azâbı olur.

خائفان راه را کردی دلیر   از همه لرزان تری تو زیر زیر

2507. *Yolun korkaklarını cesûr ettin. Sen hepsinden aşağıdan aşağıya titreyicisin.*

Ya'ni, "Hak yolunun korkakları"nda iki vecih vârid-i hâtır olur. Birisi budur ki, şeyh-i nâkıs başına toplanan kimselere birtakım âyetler ve hadisler okuyarak bir pîr-i tarîkatın tarîkına teşvîk ve onları bu sûretle Hak yoluna da'vet eder. Onlardan bir kısmı bu teşvîk üzerine o pîrin tarîkına intisâb husûsunda cesûr olurlar. Halbuki bu şeyh-i nâkıs söylediği sözlerin özünü zevkan ve hâlen müdrik olmadığından şek ve şübhe içinde olup onlardan daha korkak ve daha ziyâde titreyicidir. Fakat bu hâl-i bâtınîsini kimselere ızhâr edemez. İkinci vecih budur ki, bu şeyh-i nâkısın evliyânın âsârından okuduğu birtakım hakāyık ve esrâr-ı ilâhiyyeyi başına toplanan kimselere ifşâ eder. Onlar da evvelâ Hak yolu olan ahkâm-ı dîniyyede korkak ve amele râğıb iken bu def'a bu keşf olunan esrârı yanlış anlamalarından dolayı amelde tekâsüle başlarlar ve terk-i amelde cesur olurlar. Meselâ şeyh-i nâkıs vahdet-i vücûd esrârını söyler, ukūl-i zaîfe erbâbı: "Mâdemki her şey Hak imiş, kim kime ibâdet edecektir?" diyerek amelden fâriğ olup hattâ irtikâb-ı maâsîde de cür'etkâr olurlar. Şeyh-i nâkıs ise bu kurduğu dolabın böyle ters dönmesinden dolayı onlardan daha çok korkak bir hâlde bulunur.

بر همه درس توکل می‌کنی   در هوا تو پشّه را رگ می‌زنی

2508. *Cümleye tevekkül dersini ediyorsun, havadan sivrisineğin damarını vuruyorsun.*

Ey şeyh efendi, meselâ herkese tevekkül dersini veriyorsun, fakat sen fakr ve zarûrete dûçâr olmak korkusundan dolayı onlardan daha ziyâde titrersin ve hırs sâikasıyla havada uçan sivrisinekten bile istifâde etmeye çalışırsın.

ای مخنث پیش رفته از سپاه   بر دروغ ریش تو کیرت گواه

2509. *Ey askerden ileri gitmiş muhannes, senin sakalın yalanına zekerin şâhiddir!*

"Muhannes", aslında hem ferci hem de zekeri olan kimseye derler. Ona "hunsâ" da derler. Mef'ûl olan gençlere de kinâye tarîkıyla muhannes derler. Burada "muhannes"ten murâd, zâhiren kuru lâf ile tarîk-i Hak'ta erlik da'vâsında olan bâtınen nefis ve şeytanın mef'ûlü olan kimsedir. Ya'ni, ey nefis ve şeytanın mef'ûlü olup da'vâda ricâlullahdan ileriye gitmiş olan müddeî, o ricâlullahın indinde senin sakalın, ya'ni te'sîrsiz sözlerin ve zekerin ya'ni tasarruf-ı ma'neviyyeden hâlî olan sırrın ve bâtının, mef'ullüğünün ve muhannesliğinin şâhididir.

چون ز نامردی دل آگنده بود   ریش و سبلت موجب خنده بود

2510. [2511] *Vaktâki nâmerdlikten gönül dolmuş ola, sakal ve bıyık mûcib-i hande olur.*

Vaktâki bâtın ve kalb, nâmerdlik ve nefis ve şeytanın mef'ûllüğü hâliyle dolmuş ola, zâhirde mürşidlik kılık ve kıyâfeti ve sözleri, ricâlullâhın indinde mûcib-i hande olur ve onlar bâtına nazar edip müddeînin bu hâline karşı gülerler.

توبه کن اشك باران چون مطر   ریش و سبلت را ز خنده باز خر

2511. *Tövbe et, yağmur gibi göz yaşı yağdır, sakalı ve bıyığı handeden kurtar!*

"Bâz harîden", kurtarmak ve halâs etmekten kinâyedir. Ey müddeî-i müzevvir, bu yaptığın işten rücû' et ve nedâmet edip göz yaşını akıt! Afv ve mağfiret için Hak Teâlâ hazretlerine yalvar! O takma ve yapma olan ef'âlini hakîkate tahvîl edip ricâlullâhın hande ve istihzâsından kurtar!

داروی مردی بخور اندر عمل   تا شوی خورشید گرم اندر حمل

2512. *Amel içinde mertlik ilâcı ye, tâ ki Hamel'de sıcak güneş olasın!*

Ya'ni, ricâlullâhın gittiği yolda git ve onların yaptığı mücâhede ve riyâzâtı işle ki bunlar erkekliğin ilâcıdır. Bunları yaptıktan sonra Hakk'ın sana tecellîsi vâki' olur. O vakit bahar mevsiminde Hamel burcuna intikāl eden sıcak güneş gibi halka te'sîr-i nâfi'i olan bir güneş olursun.

معده را بگذار و سوی دل خرام   تا که بی‌پرده ز حق آید سلام

2513. *Mi'deyi bırak, gönül tarafına salın, tâ ki perdesiz Hak'tan selâm gelsin!*

Ya'ni, gıdâ-yı cismânîyi ve lezâiz-i nefsânîyi terk et de tevekkül tarafına doğru salın ve teveccüh et ki, tabîat cehenneminden kurtulup kalb cennetine giresin! Bu cennet içinde seni tecellî-i zâtî nûru kaplasın! سَلَامٌ قَوْلًا مِن رَبٍّ رَحِيمٍ (Yâsîn, 36/58) Ya'ni "Rahîm olan Rab tarafından kavlen selâm vardır" âyet-i kerîmesi mûcibince sana Rabbü'l-âlemin hazretleri tarafından bu cennet içinde perdesiz ve vâsıtasız selâm gelsin!

يك دو گامى رو تكلف ساز خوش   عشق گيرد گوش تو آن گاه كَش

2514. *Bir iki adım git ve hoş tekellüf yap! Aşk senin kulağını sonra da koltuğunu tutar.*

"Keş", kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır, burada "koltuk" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, mücâhede ve riyâzet tarîkında bir iki adım yürü ve bu bir iki adım için de külfete ve zahmete katlan. Onun netîcesinde kalbine bir cezbe-i ilâhî gelir ve aşk-ı Hak seni istîlâ edip evvelâ kulağına yapışır, ya'ni kelâm-ı evliyâyı kulağın zevk ve lezzet ile kabûl eder. Sonra o aşk senin koltuğuna girip huzûr-ı ma'şûka kadar götürür. Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ' تا ترا عشقش كشد اندر برش Ya'ni "Onun aşkı tâ ki seni onun sînesine çeksin!" sûretinde vâki'dir.

غالب شدن حيلهٔ روباه بر استعصام و تعفف خر و كشيدن روبه خر را سوى شير به بيشه

Tilki hîlesinin eşeğin isti'sâmı ve teaffüfü üzerine gālib gelmesi ve tilkinin eşeği ormanda olan arslan tarafına çekmesi

"İsti'sâm", fenâlıktan hıfz istemek; "teaffüf", sâlihlik göstermek ve harâmdan sakınmak demektir. Ya'ni, hîlekâr mürîdin hîlesi ve fenâlıktan hıfz isteyen ve sâlihlik gösteren ahmak zâhide gālib gelip onu şeyhinin emri vech ile avlayarak yiyeceği ve içeceği bol olan tekyedeki şeyhinin huzûruna çekti ve götürdü.

روبه اندر حيله پاى خود فشرد   ريش خر بگرفت و سوى نيشه برد

2515. *Tilki hîlede kendi ayağını sıkıştırdı. Eşeğin sakalını tuttu ve orman tarafına çekti.*

"Pâ hod füşürden" (پا خود فشردن) sebât etmekten kinâyedir. "Rîş giriften", (ریش گرفتن) gālib olmaktan kinâyedir. Ya'ni, tilki hîlekârâne olan sözlerinde sebât etti ve eşeğe gālib gelerek onu orman tarafına çekti.

مطرب آن خانقه کو تا که تفت   دف زند که خر برفت و خر برفت

2516. *O tekyenin mutrıbı nerede? Tâ ki eşek gitti, eşek gitti diye def çalsın!*

Ma'lûmdur ki, bu kıssanın esâsı arslanın emriyle tilkinin ava çıkıp avlandığı şeyi arslanın önüne getirmesi ve arslana fedâ etmesidir. Nitekim 2348 numaralı beyitte همچو روبه صید گیر و کن فدیش   تا عوض گیری هزاران صید بیش ["Tilki gibi sayd tut ve ona fedâ et, tâ ki binlerceden ziyâde saydı bedel tutasın!"] buyrulmuş idi. Ve "arslan"dan maksad, kutub ve "tilki"den murâd, onun hîlekâr mürîdi olduğu sırası geldikçe îzâh olundu. İşte o mürîd bir zâhidi kutbun dergâhında yemek ve içmek çok olduğundan bahisle kandırdı ve tekyeye getirdi. Fakat zâhid nefs-i hayvânîsinin hazzına mağlûb olarak geldiği hâlde, hakîkatte kutbun nazarı altında onun bu nefs-i hayvânîsi gidecek ve yok olacak idi. Bu hâle işâreten bu beyt-i şerîfde buyrulur ki: O tekyenin mutrıbı neredédir ki, zâhid gelirken onun bu nefs-i hayvânîsinin gideceğine işâretle: "Eşek gitti, eşek gitti!" diye makam ve tegannî ile def çalsın! Şurası da şâyân-ı dikkattir ki, bu kandırıcı mürîdler iki türlüdür: Ya şeyh-i kâmilin ve yâhud şeyh-i nâkısın dergâhına mensûb olurlar. Kandırılıp şeyh-i kâmilin dergâhına götürülen kimse nefs-i hayvânîsinin hükmünden kurtulur. Şeyh-i nâkısın dergâhına götürülen kimsenin taklîdî olan zühdü ve takvâsı dahi kalmadığı gibi elindeki dünyâlığı dahi soyulup müflis bir hâlde kalır. Nitekim II. cildin 510 numaralı beytinin başındaki "Sûfilerin semâ' için müsâfirin hayvanını satmaları" unvânı altında bu ma'nâda bir kıssa beyân buyrulmuş ve 533 numarada dahi: زین حراره پای کوبان تا سحر   کف زنان خر رفت و خر رفت ای پسر ["Bu harâretten seher vaktine kadar" Gitti eşek, gitti eşek ey oğul!" diye ayak vurucu ve el çırpıcı oldular."] beyti geçmiş idi.

چونکه خرگوشی برد شیری به چاه   چون نیارد روبهی خر تا گیاه

2517. *Mâdemki bir tavşan bir arslanı kuyuya kadar götürdü, bir tilki bir eşeği otluğa kadar niçin götürmesin?*

Bu beyt-i şerîfde I. cildde 1328 numaralı beytin başındaki "Arslanın kuyuya bakması ve kendisinin ve o tavşanın aksini görmesi" kıssasına işâret buyrulur. Ya'ni bir tavşan bir arslanı kandırıp kuyuya kadar götürür ve onun

enâniyetini o kuyuda mahvederse, bir tilkinin bir eşeği kandırıp otlağa kadar götürmesini ve orada onun eşekliğinin mahvını çok görme!

گوش را بر بند و افسونها مخور جز فسون آن ولى دادگر

2518. *Kulağını tıka ve o dâd-ger olan velînin efsûnundan başka efsunları yutma!*

Ey Hak yolunun tâlibi, bu âlemde ahkâm-ı şerîate ve tarîkate dâir söz söyleyen çok mukallidler vardır ve onlar bu mukallidâne sözleri makāsıd-ı nefsâniyyelerine hâdim olmak için halka söylerler; ve ellerini öptürüp halkın indinde haysiyet kazanmak ve maddî menfaat celbetmek için makām-ı riyâsette bulunma fikrini beslerler. Bunlara karşı kulağını tıka! Onların ahvâlini ve ef'âlini tedkîk et! Eğer bu sözleri söyleyen kimseyi, hiçbir kimseden maddî bir menfaat beklemez ve bilakis elindeki malı fukarâya bezleder ve benliğini ve enâniyetini ayakları altında çiğneyip halka mütevâzi' bir hâlde bulunur ve ulûm-ı evliyâdan hiçbirine muârız ve muhâlif bulunmaz bir hâlde görür isen, bil ki, o veliyy-i Hak'tır. O dâd-ger olan velînin te'sîrli sözünden başkasının sözlerini dinleme! Ba'zı nüshalarda "me-hor" (مخور) yerine "me-har" (مخر) vâki'dir, "satın alma!" demek olur.

آن فسونى خوشتر از حلواى او آن كه صد حلواست خاك پاى او

2519. *O bir füsûn, onun helvasından daha hoştur. O ki yüz helvadır, onun ayağının toprağıdır.*

Ya'ni, o dâd-ger olan kâmilin müessir olan bir sözü onun tekyesinde yenilen zâhirî helvadan ve gıdâdan daha latîftir. O şey ki, onun dergâhında yüz helva ve mebzûl olan gıdâ-yı zâhirîdir, o kâmilin ayağının toprağıdır. Ya'ni kâmilin nazarında ehemmiyetsiz ve zelîl ve maddî ve cismânî bir şeydir. Binâenaleyh ey tâlib-i hakîkat olan sâlik, insân-ı kâmilin dergâhındaki mebzûliyyet-i gıdâ ile meşgûl olma, ondan daha lezîz ve hoş olan o kâmilin esrâr-ı ilâhiyyeye ve maârif-i rabbâniyyeye dâir söylediği sözlere bak! Ba'zı nüshalarda "füsûn" (فسون) kelimesi yâ-yı vahdetsiz آن فسون خوشتر sûretinde ve terkîb-i tavsîfî olarak mezkûrdur. Fakat bu sûrette beytin yukarıya ve aşağıya olan râbıtasını te'min için tekellüf îcâb ediyor. Ba'zı nüshalarda dahi birinci mısrâ' آن فسونها خوشتر از حلواى او ya'ni "O füsûnlar onun helvasından daha hoştur" demek olup îzâh-ı fakîrde gösterilen ma'nâyı müeyyid olur.

خنبهای خسروانی پر ز می　　　مایه برده از می لبهای وی

2520. *Meyden dolu olan hüsrevlere mensûb küpler, onun dudaklarından maya*
[2521] *götürmüştür.*

Ya'ni, zâhirî hükümdarlara mensûb ve mahsûs olan zâhirî meyden dolu bulunan küpler o insân-ı kâmilin dudaklarından sâdır olan kelâm ve maârif-i ilâhiyye meyinin zevk ve neşâtından maya almıştır. Ya'ni zâhirî meyler sarhoşluk neşesini verir ve kelâm-ı evliyâ dahi aklı sarhoş edip zevk ve neşât verir. Bu neşât ve zevkin biri cismânî ve diğeri rûhânîdir; ve cismâniyet ise rûhâniyetten maya almıştır.

عاشق می باشد آن جان بعید　　　کاو می لبهای لعلش را ندید

2521. *O uzak can meyin âşıkı olur. O, onun la'l dudaklarının meyini görmedi.*

Ya'ni, cismâniyet âleminde müstağrak olup kendi âleminden uzaklaşmış olan rûh-ı insânî, zevk ve neşât-ı cismânî bulmak için zâhirî meyin âşıkı olur ve içkiye mübtelâ bulunur. O bîçâre rûh, insân-ı kâmilin aşk-ı ilâhî ateşiyle la'l gibi kızarmış olan dudaklarının meyini ya'ni müessir kelâmını işitip sarhoş olmamış ve zevk-i rûhânî duymamıştır.

آب شیرین چون نبیند مرغ کور　　　چون نگردد گرد چشمهٔ آب شور

2522. *Vaktâki kör kuş tatlı suyu görmez, acı su pınarının etrâfını niçin dolaşmasın?*

Rûhânî sarhoşluğun zevkini duymamış olan bir kimse cismânî zevklerin sarhoşlukların etrâfını dolaşır. Nitekim içki ve kokain ve esrar gibi uyuşturucu maddeleri kullananlar hep zevk ve neşât tahayyülü arkasında koştukları için bu vesâit-i maddiyyeye mürâcaat ederler.

موسیٔ جان سینه را سینا کند　　　طوطیان کور را بینا کند

2523. *Can Mûsâ'sı sîneyi Sînâ eder, kör tûtîleri görücü eder.*

İnsân-ı kâmilin Mûsâ (a.s.) gibi olan canı, tâliblerin sînesini ve kalblerini Tûr-i Sînâ gibi tecellî-i rabbânîye mazhar kılar. Kör tûtî kuşu gibi olan sâliklerin rûhlarını hakāyık-ı eşyâyı ve onların verâsında olan cemâl-i Hakk'ın müşâhedesine nâil eder.

خسرو شیرین جان نوبت زده ست　　لاجرم در شهر قند ارزان شده ست

2524. *Can Şîrîn'inin Hüsrev'i nevbet vurmuştur. Şübhesiz şehirde şeker bol olmuştur.*

"Can", Şîrîn'e ve "insân-ı kâmil" dahi Hüsrev'e teşbîh buyrulmuştur. Zîrâ kıssaları beynennâs meşhûr olduğu üzere, Hüsrev bir hükümdar olup Şîrîn ismindeki mahbûbeyi zevceliğe kabûl etti ve Ferhâd dahi Şîrîn'in âşıkı idi. Nitekim şâir şu beyitte böyle söyler:

Haclegâh-ı Hüsrev'i ol dem ki tezyîn ettiler
Hûn-i Ferhâd'ı hınâ-yı pây-ı Şîrîn ettiler

Bu beyt-i şerîfde cenâb-ı Pîr efendimiz zât-ı şerîflerine işâret buyururlar. Ya'ni, bu zamanda cân Şîrîn'inin Hüsrev'i olan ve onu taht-ı tasarrufuna alan zâtım. Kutbiyet nevbetini ve mızıkasını çalmıştır. Şübhesiz bulunduğum şehirde maârif-i ilâhiyye ve esrâr-ı rabbâniyye şekerleri bol olmuştur; ve husûsiyle bu *Mesnevî-i Şerîf*'de ibâdullaha ibzâl edilmiştir.

یوسفان غیب لشکر می کشند　　تنگهای قند و شکر می کشند

2525. *Gayb Yûsufları leşker çekerler, şeker denklerini taşırlar.*

"Gayb Yûsufları"ndan murâd, her zamanda vücûdları âlemlere rahmet olan kâmillerdir. "Leşker"den murâd, onların terbiye buyurdukları ve yetiştirdikleri zevâttır ki, tâbi' oldukları kâmilden aldıkları maârif ve hakāyıkın hâmilidirler.

اشتران مصر را رو سوی ما　　بشنوید ای طوطیان بانگ دَرا

2526. *Mısır develerinin yüzü bizim tarafımızadır. Ey tûtîler, çıngırağın sesini dinleyin!*

"Derâ", çıngırak demektir. *Gıyâsü'l-Lügāt*'ta dalin kesri ile "dirâ" gösterilmiştir. "Mısır develeri"nden murâd, esrâr ve hakāyık-ı ilâhiyyeyi hâmil olan âriflerdir. "Tûtîler"den murâd, Hak yolunun tâlibi olan mü'minlerdir. "Çıngırak sesi"nden murâd bu esrâr ve hakāyık-ı ilâhiyyenin harf ve savt ile ifşâsıdır. "Bizim tarafımıza" ta'bîriyle Hz. Pîr efendimiz zât-ı saâdetlerinin makām-ı kutbiyette bulunduklarına işâret buyururlar. Ya'ni, urefâ-i ilâhiyyenin teveccühü hâiz olduğum makām-ı kutbiyyet i'tibâriyle bizim tarafımızadır. Ey tûtî mesâbesinde olan Hakk'ın ve maârif şekerlerinin tâlibi olan mü'minler, dikkat edin ve onların kelâmlarını dinleyin!

شهر ما فردا پر از شکر شود　　　شکر ارزان است ارزن تر شود

2527. *Bizim şehrimiz yarın şekerden dolu olur. Şeker mebzûldür, daha dolu olur.*

Bizim şehrimizde esâsen maârif-i ilâhiyye şekerleri bol ve mebzûl idi. Fakat o urefâ-i ilâhiyyenin bizim tarafımıza vâki' olan teveccühlerinden dolayı bu şekerler bundan sonra daha bol ve mebzûl olur.

در شکر غلطید ای حلوائیان　　　همچو طوطی کوریِ صفرائیان

2528. *Ey tatlıcılar, safrâvîlerin körlüğüne tûtî gibi şeker içinde yuvarlanınız!*

"Tatlıcılar"dan murâd, المؤمن حلو يحب الحلو ya'ni "Mü'min tatlıdır, tatlıyı sever" hadîs-i şerîfi mûcibince tâlib-i hakîkat olan mü'minlerdir. "Safrâîler"den murâd, havsala-i isti'dâdları maârif-i evliyâ şekerlerini kabûl edemeyen ehl-i zâhirdir. Ey hakîkat şekerini seven mü'minler, münkir-i evliyâ olan ehl-i zâhirin körlüğüne, tûtî kuşu gibi maârif-i evliyâ şekerleri içinde yuvarlanınız!

نیشکر کوبید کار این است و بس　　　جان بر افشانید یار این است و بس

2529. *Şeker kamışını dövünüz, iş ancak budur! Can saçınız, yâr ancak budur.*

"Şeker kamışı"ndan murâd, evliyânın hakāyık ve esrâr şekerleriyle dolu olan kelâm ve ibârât-ı zâhirîleridir. "Döğünüz" ta'bîriyle bu kelâmın yalnız zâhiriyle meşgûl olmayıp içinde gizli olan maârif ve esrâr şekerlerini ta'mîk-ı fikr ederek çıkarmaya işâret buyrulur. Nitekim bu hâl bu *Mesnevî-i Şerîf*'in kıssalarında ve ibârelerinde zâhirdir. Bu satırları yazan fakir dahi, bu emir dâiresinde it'âb-ı zihin etmektedir. Ya'ni, şeker kamışı mesâbesinde olan kelâm-ı evliyâyı it'âb-ı zihin ederek anlamaya çalışınız! İş ancak budur. Bu husûsta can nisâr ediniz; zîrâ âlem-i ebediyyette rûhunuzun yâri ancak bu maârif ve esrâr-ı ilâhiyyedir.

یك ترش در شهر ما اینك نماند　　　چون که شیرین خسروان را بر نشاند

2530. [2531] *Bizim şehrimizde şimdi bir ekşi kalmadı. Çünkü Şîrîn Hüsrevleri nasbetti.*

"Ekşi"den murâd, Hz. Pîr efendimizin zamân-ı şerîflerinde kendilerini münkir olan ulemâ-i zâhirden ba'zılarıdır. "Şîrîn"den murâd, cenâb-ı Pîr efendimizin rûh-ı şerîfleridir; ve "Hüsrevler"den murâd, yetiştirdikleri âriflerdir ki, onlardan meşhûr olan ba'zıları Hüsâmeddin Çelebi, Sultan Veled, Ferîdun Si-

pehsâlâr ve Çelebi Celâleddin Ferîdun ve Mevlânâ Sirâceddin Bayburtî, Bahâeddin Bahrî, Fahreddin Sivâsî, Evlâd-ı Müderris, Beytemur, Mevlânâ Salâhaddin Fakîh, Nizâmeddin Hattât, Mevlânâ İzzeddin Erzincânî ve Mecdeddin Merâgî (kaddesallâhu esrârâhum) hazarâtıdır.

نُقْل بر نُقْل است و می بر می هلا   بر مناره رو بزن بانگ صلا

2531. *Meze meze üstüne ve mey mey üstüne! Âgâh ol, minâre üzerine git, salâ sadâsını vur!*

Aşk-ı ilâhî şarabları birbiri üstünedir ve maârif ve hakāyık-ı ilâhiyye mezeleri de kat kattır. Ey tâlib, âgâh ol, git minâreye çık da halkı bu meclis-i ayş ve işrete da'vet et!

سرکهٔ نه ساله شیرین می‌شود   سنگ و مرمر لعل و زرین می‌شود

2532. *Dokuz yıllık sirke tatlı olur; taş ve mermer la'l ve zerrîn olur.*

Dokuz yıl bize muârız olup sirke gibi ekşi olan bir münkir, ikrâra meyledip bize karşı tatlılaşıyor. Taş ve mermer gibi kaskatı olan kalbi nûr-ı ilâhî ile parlayıp la'l ve altın gibi parıl parıl parlıyor. Ma'lûm olsun ki, zamân-ı Hz. Pîr'de zât-ı şerîflerine muârız olan ba'zı kimseler var idi ki, Sipehsâlâr hazretleri onlardan ba'zılarını yazdığı menâkıbda zikretmiştir. Burada da zikri uzun olur. Bilâhare onlar inkârlarından vazgeçip zât-ı hazretlerine mürîd olmuşlardır.

آفتاب اندر فلك دستك زنان   ذره ها چون عاشقان بازی‌کنان

2533. *Güneş felekte el çırpıcıdır; zerreler âşıklar gibi raksedicilerdir.*

Ma'rifet-i ilâhiyyenin beşer arasında intişârından dolayı güneş felekte sevincinden el çırpar ve zerrât-ı mevcûdât âşıklar gibi sevinip raksederler. Zîrâ kâinâtın halkından maksûd olan insandır ve insanın halkından maksûd olan dahi maârif-i ilâhiyye tahsîlidir. Nitekim hadîs-i kudsîde يا ابن آدم خلقت الاشياء لاجلك و خلقتك لاجلى ya'ni "Ey âdemoğlu, eşyâyı senin için yarattım ve seni de benim için yarattım" buyrulur.

چشمها مخمور شد از سبزه زار   گل شکوفه می‌کند بر شاخسار

2534. *Gözler yeşillikten mahmûr oldu. Gül, ağaç üzerinde çiçek yapar.*

Tâlib-i Hak olanların basîret gözleri maârif-i ilâhiyye yeşilliklerinden mahmûr oldu. Esrâr ve hakāyık-ı ilâhiyye gülleri gül ağacı mesâbesinde olan tâlib-i Hak olanların cisimlerinde çiçekler açtı, ya'ni zâhir oldu.

چشم دولت سحر مطلق می کند روح شد منصور انا الحق می‌زند

2535. *Devletin gözü sihr-i mutlak yapıyor. Rûh Mansûr oldu, "Ene'l-Hak!" vuruyor.*

"Devlet gözü"nden murâd, insân-ı kâmilin nazarıdır. "Sihr-i mutlak", sebebi akıl ile ma'lûm olmayan tahvîl ve tebdîl demektir. Ya'ni, sâhib-i devlet olan insân-ı kâmilin nazar-ı inâyeti sihr-i mutlak yapıp sâlikin nefsâniyetini ve cismâniyetini rûhâniyete tahvîl eder. Sâlikin rûhu sıfât-ı nefsâniyye alâkalarından sâfî olduğu vakit Mansûr hazretleri gibi "Ene'l-hak", "Ben Hakk'ım!", ya'ni "Ben kalmadım, Hak kaldı!" diye nâra vurur. Zîrâ rûh-ı insânî nûr-ı Hakk'ın pertevidir ve halîfe-i Hak'tır.

گر خری را می‌برد روبه ز سر گو ببر تو خر مباش و غم مخور

2536. *Eğer tilki bir eşeği baştan götürürse; götür, de. Sen eşek olma ve gam yeme!*

Ya'ni, eğer insân-ı kâmile intisâb eden eşek meşrebindeki ahmaklardan birisini tilki mesâbesinde olan bir hîlekâr, tarîkat nâmına kandırıp baştan çıkarırsa, ey mürîd-i âkılim, sen "Zâten o ahmaktan fâide yoktur, al götür" de! Fakat sen de giden eşek gibi eşek ve ahmak olma ve onun baştan çıktığına gam yeme! Çünkü bu âlemde herkes isti'dâd-ı ezelîsine göre muâmele yapar.

حکایت آن شخصی که از ترس خویشتن را در خانهٔ انداخت رخها زرد چون زعفران لبها کبود چون نیل و دست لرزان چون برگ درخت ، خداوند خانه پرسید که خیر است چه واقعه است ، گفت بیرون خر می گیرند به سخره . گفت مبارك ، خر می گیرند تو خر نیستی چه می‌ترسی ، گفت سخت به جد می گیرند تمییز برخاسته است امروز ترسم که مرا بجای خر گیرند

O bir şahsın hikâyesidir ki, korkudan kendisini yanakları za'feran gibi sarı, dudakları nîl gibi mâvi ve eli ağaç yaprağı gibi titreyici olarak bir eve attı. Ev sâhibi "Hayrola, ne hâdise vardır?" diye sordu. "Dışarıda angarya ile eşek tutuyorlar!" dedi. "Ey mübârek,

eşek tutuyorlar, sen eşek değilsin, ne korkuyorsun?" dedi. "Pek cidd ile tutuyorlar, temyîz kalkmıştır, bugün beni de eşek yerine tutarlar!" diye korkuyorum dedi

"Nîl", fil haşîşi dedikleri bir nebâttır ki, onun mâvi renkteki üsâresiyle elbise ve kumaş boyarlar. "Sühre", ücretsiz iş yapmak, angarya demektir.

آن یکی در خانهٔ در می گریخت   زرد روی و لب کبود و رنگ ریخت

2537. *O birisi bir evin içine kaçtı. Yüzü sarı ve dudağı mâvi ve rengi dökülmüş.*

"Reng rîht", Türkçe şîvesinde "rengi uçmak" diye tercüme olunur. Ya'ni, bir adam bir eve kaçtı, yüzü sararmış ve dudağı morarmış ve rengi uçmuş idi.

صاحب خانه بگفتش خیر هست   که همی لرزد ترا چون پیر دست

2538. *Ev sâhibi ona dedi: "Hayır mıdır ki senin elin ihtiyar gibi titriyor?"*

Ev sâhibi kaçan kimseye dedi: "Hayrola, sana ne oldu ki böyle elin bir ihtiyarın eli gibi titremektedir?"

واقعه چون است چون بگریختی   رنگ رخساره چنان چون ریختی

2539. *"Vâkıa nasıldır, nasıl kaçtın; yüzünün rengini niçin böyle döktün?"*

"Nasıl bir hâdise zuhûra geldi, niçin kaçtın? Yüzünün rengini niçin böyle uçurdun ve betin benzin attı?"

گفت بهر سخرهٔ شاه حرون   خر همی گیرند امروز از برون

2540. *Dedi: "Harûn şâhın angaryası için bugün dışarıdan eşek tutuyorlar!"*
[2541]

"Harûn", serkeş ata derler, burada müstebid ve zâlimden kinâyedir. Ya'ni kaçan adam cevâben dedi: "Zâlim ve müstebid olan pâdişâh bedâva olarak halkın eşeklerinin toplanmasını emretmiş. Birtakım me'mûrlar, angarya olarak, dışarıda rast geldikleri eşeği tutuyolar!"

گفت می گیرند کو خر جان عم   چون نهٔ خر رو ترا زین چیست غم

2541. *Dedi: "Tutsunlar, hani eşek? Ey amcanın canı, mâdemki sen eşek değilsin, git, bundan sana ne gam vardır?"*

"Amca"dan murâd, ev sâhibidir. "Amcanın canı" demek, ey benim canım, demek olur. Ya'ni, hâne sâhibi cevâben dedi: "Ey benim canım, dışarıda eşek tutuyorlar ise, varsın tutsunlar! Sen eşek misin? Mâdemki eşek değilsin, onların bu eşek tutmalarından sana ne gam vardır?"

گفت بس جدّند و گرم اندر گرفت گر خرم گیرند هم نبود شگفت

2542. *Dedi: "Tutmada çok cidd ve hârdırlar. Eğer beni de eşek farzederlerse acîb olmaz!"*

Ya'ni, "Me'mûrlar eşek tutmada çok ciddiyetle hareket ediyorlar ve gözleri kızmıştır. Eğer bu ciddiyet ve kızgınlık içinde beni de eşektir diye tutarlarsa acîb olmaz!"

بهر خر گیری بر آوردند دست جدّ جد تمییز هم برخاسته ست

2543. *"Eşek tutuculuk için ciddin ciddi olarak el kaldırdılar. Temyîz dahi kalkmıştır."*

"Öyle bir ciddiyetle eşek tutmağa başladılar ki, gözlerinde fark ve temyîz kalmadı." "Cidd-i cidd", terkîb-i izâfî olup mübâlağa ve te'kîd ma'nâsını mutazammındır. Nitekim Türkçe'de bir işin son derece müşkil ve zor olduğunu anlatmak için "müşkilin müşkili" derler.

چون که بی‌تمییزیان ما سرورند صاحب خر را به جای خر خرند

2544. *"Mâdemki bizim temyîzsize mensûb olanlarımız serverdirler, eşeğin sâhibini eşek yerine satın alırlar."*

"Bî-temyîziyân" kelimesindeki "yâ", nisbet içindir, "temyîzsize mensûb olanlar" demek olur ki, bundan murâd, temyîzsiz olan harûn pâdişâha mensûb me'mûrlardır. Ya'ni, "Mâdemki temyîz sâhibi olmayan zâlim hükümdâra mensûb me'mûrlar başımızda hâkim ve reis olmuşlardır, onlar bu temyîzsiz şâhın emrini körü körüne icrâ için son derece harâretle çalışırlar ve eşeğin sâhibini de eşek yerine alırlar." Ba'zı nüshalarda خرند yerine برند vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ, "Eşeğin sâhibini eşek yerine götürürler," demek olur.

نیست شاه شهر ما بیهوده گیر هست تمییزش سمیع است و بصیر

2545. *"Bizim şehrimizin şâhı beyhûde tutucu değildir. Onun temyîzi vardır, işidici ve görücüdür.*

Bu beyt-i şerîf müzevvir şeyhlerin ve nâkıs mürşidlerin ortalığa saldıkları hîlekâr da'vetçilerden, insân-ı kâmilin münevver mürîdlerinden birinin hânesine kaçan bir şâhsa, o mürîd tarafından verilen cevâbdır. "Sâhib-i hâne"den murâd, dahi bu mürîddir; ve "şâh"tan murâd dahi, ma'nâ-yı husûsîsi i'tibâriyle zamân-ı şerîflerinde Hz. Mevlânâ efendimiz olur. Nitekim bir beyt-i şerîflerinde şöyle buyururlar:

نیم آن شاه که از تخت بتابوت روم　　　خالدین ابدا شد رفتم منشورم

"Ben o şâh değilim ki tahttan tabuta gideyim. Benim menşûr-ı saltanatımın yazısı 'hâlidîne ebedâ'dır!"

Beytin umûmiyet-i ma'nâsı i'tibâriyle her asırda mevcûd olan insân-ı kâmil olur. Ya'ni, "Bizim şehr-i tarîkat ve ma'rifetimizin şâhı, isti'dâdı olmayan ahmakları beyhûde olarak tutucu değildir. Onun temyîzi vardır. Mürîdin rûhunun lisân-ı isti'dâd ile söylediğini işitir ve onun ayn-ı sâbitesini müşâhede eder." Zîrâ onun hâli فاذا احببت عبدا کنت له سمعا و بصرا و لسانا و یدا و بی یسمع وبی یبصر و بی ینطق و بی یبطش ... الخ ya'ni "Ben kulumu sevdiğim vakit onun sem'i ve basarı ve lisânı ve eli ben olurum. Benim ile işitir, benim ile görür ve benim ile söyler ve benim ile tutar ilh..." hadîs-i kudsîsinde beyân buyrulan haldir.

آدمی باش و ز خر گیران مترس　　　خر نهٔ ای عیسی دوران مترس

2546. *Âdemî ol ve eşek tutuculardan korkma! Ey devrânın Îsâsı, eşek değilsin, korkma!*

Ey insân-ı kâmile mensûbun rehberliğine iltică eden kimse, sen Îsâ mesâbesinde olan rûh ile eşek mesâbesinde olan nefisten mürekkebsin. Binâenaleyh rûhuna nazaran eşek değilsin. Belki devrânın Îsâ'sısın. Çünkü Hz. Îsâ rûhullah idi. Rûh cihetinden Îsâ (a.s.) ile senin aranda müşâreket vardır. Eğer rûhunu ihmâl edip nefsine hizmet edersen o vakit eşek olursun ve seni tilkiler aldatıp helâke sevk ederler. Binâenaleyh adam ol, insân-ı kâmilin huzûrundan kaçma!

چرخ چارم هم ز نور تو پر است　　　حاش لله که مقامت آخر است

2547. *Dördüncü felek dahi senin nûrundan doludur. Hâşe lillâh ki senin makāmın ahırdır.*

"Dördüncü felek"ten murâd, âlem-i ervâhdır: 1- Sûret-i kesîf-i insânî, 2- Âlem-i şehâdet, 3- Âlem-i misâl, 4- Âlem-i ervâhdır. "Ahır"dan murâd,

cism-i insanın beslendiği ve sâkin olduğu âlem-i şehâdettir. "Hâşe lillâh", "Ben Allah'ı cemî-i nekāisdan tenzîh ederim!" ma'nâsında bir terkîbdir. Ya'ni, "Ey insan, âlem-i ervâh dahi, senin rûhunun nûrundan doludur. Ben Allah'ı tenzîh ederim ki, senin makāmın eşek mesâbesinde olan cism-i beşerin ahırı bulunan bu dünyâ ve âlem-i kesâfet değildir."

تو ز چرخ و اختران هم برتری — گر چه بهر مصلحت در آخری

2548. *Her ne kadar maslahat için ahırda isen de sen feleklerden ve yıldızlardan daha yükseksin!*

Ya'ni, sen şimdi sûretin ve cismin ile her ne kadar Hakk'ın murâd ettiği maslahat için, ahır mesâbesinde olan bu dünyâda bulunur isen de, ma'nân ile felekten ve yıldızlardan ve ecrâm-ı semâviyyenin hepsinden daha yükseksin. Zîrâ bunların cümlesi insanın zuhûru için halkolunmuştur.

میر آخور دیگر و خر دیگر است — نی هر آن که اندر آخر شد خر است

2549. *Ahırın beyi başka, ahır başkadır. Ahırda bulunan her bir kimse eşek değildir.*

"Ahırın beyi"nden murâd, enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâdır; ve "eşek"ten murâd, cismânî ve nefsânî olan kimselerdir. Ya'ni, gerçi ahırın beyi olan enbiyâ ve evliyâ dahi bu ahır mesâbesinde olan âlem-i şehâdete geldiler. Fakat hayvanlara nezâret için bu ahıra girdiler. Binâenaleyh bu ahıra girmiş olan efrâd-ı beşerin hepsi eşek değildir, ahırın beyi başka ve eşek başkadır.

چه در افتادیم در دنبال خر — از گلستان گوی و از گلهای تر

2550. [2551] *Niye eşeğin arkasına düştük? Gülistandan ve tâze güllerden söyle!*

Bu beyt-i şerîfde Hz. Pîr efendimiz zât-ı şerîflerine hitâb buyururlar: Ya'ni, biz bahsimizde niçin böyle eşeklerin ahvâli arkasına düştük ve ahırın içinde dolaştık. Ey Mevlânâ, gülistandan ya'ni âlem-i ma'nâdan ve tâze hakāyık ve maâriften bahset!

از انار و از ترنج و شاخ سیب — وز شراب و شاهدان بی‌حسیب

2551. *Nardan ve turunçdan ve elma dalından ve şarâbdan ve hesâbsız mahbûblardan söyle!*

"Hisîb", "hisâb" kelimesinin imâle olunmuşudur. Narda kesîf kabuk ve latîf iç olduğu cihetle âlem-i kevnin zâhirine ve bâtınına; ve turunçda dahi kokusu latîf olan kabuk ile kezâ latîf iç bulunduğundan âlem-i ervâhın zâhirine ve bâtınına; ve elma dalı ile de tecelliyât-ı sıfât ve esmâiyyeye; ve şarâb ile aşk ve muhabbet-i ilâhîye; ve mahbûb ile maârif ve esrâr-ı ilâhiyyeye işâret buyrulur. Ya'ni, eşeği bırak da âlem-i kevnin ve âlem-i ervâhın zâhir ve bâtınlarına ve tecelliyât-ı sıfâtiyye ve esmâiyyeye ve aşk şarabına ve maârif ve esrâr-ı rabbâniyyeye müteallık sözleri söyle!

یا از آن دریا که موجش گوهر است گوهرش گوینده و بیناور است

2552. *Yâhud o deryâdan ki, onun dalgası gevherdir, onun gevheri söyleyici ve görücüdür.*

"Deryâ"dan murâd, vücûd-ı vâhid-i hakîkîdir. "Gevher"den murâd, mutlakan benî-âdemdir. "Dalga"dan murâd, suver-i cismiyye-i insâniyyedir. Ya'ni, vücûd-i vâhid-i hakîkî deryâsından söyle ki, onun dalgası olan suver-i insâniyye söyleyici ve görücü olan gevherdir ve incidir. Zîrâ suver-i cismiyye-i insâniyye ahsen-i takvîm üzere zâhir olduğundan suver-i kevniyyenin cümlesine fâiktir.

یا از آن مرغان که گل چین می کنند بیضه ها زرین و سیمین می کنند

2553. *Yâhud o kuşlardan ki, gül toplayıcılık ederler, yumurtaları altınlı ve gümüşlü yaparlar.*

"Kuşlar"dan murâd, tâlib-i muvakkat olan sâliklerdir. "Gül-çîn", vasf-ı terkîbî olursa "gül toplayıcı" demek olur. "gül-çînî" (گل چینی) takdîrinde olup yâ-yı masdariyet mahzûfdur, "gül toplayıcılık" demek olur. "Zerrîn ve sîmîn yumurtalar"dan murâd, tâliblerin derecât üzerine olan isti'dâdlarıdır. Onlar maârif-i ilâhiyye güllerini toplarlar ve onların kendi derecelerine göre isti'dâdları inkişâf eder. Ba'zısının isti'dâdı altın ve ba'zısının dahi gümüş gibi olur. Ya'ni, yâhud o tâliblerden bahset ki, onlar maârif-i ilâhiyye güllerini toplayıcılık ederler ve derecelerine göre de isti'dâdları inkişâf eder.

یا از آن بازان که کبکان پرورند هم نگون اشکم هم استان می‌پرند

2554. *Yâhud o doğanlardan ki, keklikleri beslerler, hem karınları aşağı hem arka üstü uçarlar.*

"Doğan"dan murâd, mürşidlerdir. "Keklik"lerden murâd, tâliblerdir. "Karınları aşağı uçmak"tan murâd, mürşidlerin tâlibleri irşâd için âlem-i süflîye teveccühleridir; ve "arkası üstü uçmak"tan murâd dahi, âlem-i ulvîye teveccühleridir. Ya'ni, o mürşidler fenâ ve bekā mertebelerinde olup halka teveccüh ile Hak'tan hicâba düşmedikleri gibi, Hakk'a teveccüh ile de halktan hicâba düşmezler, demek olur.

نردبانهایی است پنهان در جهان پایه پایه تا عنان آسمان

2555. *Cihanda göğün inânına kadar basamak basamak gizli merdivenler vardır.*

"İnân", *Akrebü'l-Mevârid*'in beyânına göre "suyu tutan bulut ve göğe bakıldığı vakit gözün gördüğü irtifâ' ve taraf" ma'nâlarına gelir. Burada "suyu tutan bulut" ma'nâsı münâsibdir ki, bundan âlem-i halk murâd buyrulur. Dîğer ma'nâların tevcîhi de mümkindir. Ve "gök"ten murâd âlem-i halkın yukarısı olan âlem-i emrdir; ve âlem-i halk âlem-i emrin hâl-i kesâfetidir. Ya'ni, âlem-i halkın göğü olan âlem-i emre kadar basamak basamak gizli birtakım merdivenler vardır ki, efrâd-ı beşerden her birisi isti'dâdlarına göre o basamaklardan âlem-i emre çıkar.

هر گره را نردبانی دیگر است هر روش را آسمانی دیگر است

2556. *Her tâife için başka bir merdiven vardır; her reviş için başka gök vardır.*

Her bir tâifenin kendi isti'dâdına göre bir merdiveni vardır. Zîrâ الطرق الى الله بعدد انفاس الخلائق ya'ni "Allah'a giden yollar halâikın nefesleri adedincedir" denilmiştir; ve her gidişin dahi başka bir göğü vardır. Ya'ni, âlem-i emre muallak olan bir rengi ve bir çeşidi vardır ki, o renk ve çeşit onların ayn-ı sâbitelerinin mazhar olduğu âsumânın hâssıyetidir.

هر یکی از حال دیگر بی‌خبر ملك با پهنا و بی‌پایان و سر

2557. *Her biri başkasının hâlinden bîhaberdir. Mülk vüs'atli ve nihâyetsiz ve evvelsizdir.*

Her biri başkasının hâlinden bîhaberdir. Çünkü mazhar oldukları esmâ-i ilâhiyyenin hâssıyeti başka başkadır. Meselâ Rahmân Rahîm'e, Rahîm Gafûr'a, Gafûr Şekûr'a delâlet etmez; ve Dârr isminin hâssıyeti Nâfi' isminin hâssıyetinden başkadır, diğer esmâ dahi böyledir; ve esmâ-i ilâhiyenin hasr ve ta'dâdı kābil olmadığından, bunların mezâhirini hâvî olan mülk-i ilâhî da-

hi gāyet geniş ve nihâyetsizdir; ve o mülkün evveli ve başı yoktur. Çünkü Hak Teâlâ ezelen ve ebeden Hâlık'tır ve esmâ-i ilâhiyye ahkâmı ta'tîl kabûl etmediğinden Hakk'ın tecellî etmediği bir ân yoktur. كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ (Rahmân, 55/29) ["O her ân bir tecellîdedir"] âyet-i kerîmesi mûcibince Hak Teâlâ dâimü't-tecellîdir.

این در آن حیران که او از چیست خوش　　و آن در این خیره که حیرت چیستش

2558. *Bu onun hakkında "Neden hoştur?" diye hayrandır; ve o bunun hakkında "Onun hayreti nedir?" diye mütehayyirdir.*

Bu muhtelif merdivenlerde bulunan efrâddan her birisi diğerinin hâline bakıp, "Bu şahıs bulunduğu mertebede neden dolayı hoş ve zevklidir, eğer ben onun yerinde olsaydım ıztırâb içinde bulunur ve aslâ zevk bulamaz idim!" diyerek hayrete düşer. Ve o kendi mertebesinden zevk duyan kimse dahi kendisine karşı hayrette kalan şahsın hâline bakıp, "Bu şahıs niçin benim hâlime hayret ediyor?" diyerek, onun hâline hayret eder ve bu sûretle iki taraf birbirinin hâline ve zevkine karşı hayret içinde kalır.

صحن ارض الله واسع آمده　　هر درختی از زمینی سر زده

2559. *Allah'ın arzının sahnı geniş gelmiştir. Her bir ağaç bir yerden zâhir olmuştur.*

"Sahn", meydan demektir. Allah'ın vücûd-ı izâfîsinin meydanı geniş gelmiştir. Her bir ağaç ya'ni her bir ismin mazharı o vücûd-ı izâfî zemîninden baş çıkarıp zâhir olmuştur.

بر درختان شکر گویان برگ و شاخ　　که زهی ملک و زهی عرصهٔ فراخ

2560. [2561] *Yaprak ve dal ne güzel mülk ve ne güzel geniş arsadır, diye ağaç üzerinde şükür söyleyicidir.*

بلبلان گرد شکوفهٔ پر گره　　که از آن چه می‌خوری ما را بده

2561. *Bülbüller düğüm dolu çiçekler etrâfında derler ki: "Yediğin şeyden bize ver!"*

"Pür-girih", düğüm dolu ta'bîri çiçeklerin birbirine girift bir hâlde kesret-i zuhûrundan kinâyedir. Ya'ni mürşidlerin ağaç gibi olan vücûdlarından bu âlem-i sûrette birbirini müteâkib maârif-i ilâhiyye ve hakāyık-ı rabbâniyye

gülleri ve çiçekleri zuhûr eder; ve onun etrâfında dolaşan âşıklar dahi "Size olan tecelliyât-ı ilâhiyyeden ve ulûm-ı ledünniyyeden bize de bir şey veriniz!" derler.

این سخن پایان ندارد کن رجوع   سوی آن روباه و شیر و سُقْم و جوع

2562. *Bu sözün nihâyeti yoktur. O tilki ve arslan ve hastalık ve açlık tarafına rücû' et!*

"Sükm"den ve "cû'"dan murâd 2330 numaralı beyitte geçen arslanın yaralanması ve aç kalmasıdır.

بردن روباه خر را پیش شیر و جستن

خر پیش شیر و عتاب کردن روباه با شیر که هنوز خر دور بود تعجیل کردی

و عذر تعجیل گفتن شیر و لابه کردن روبه را شیر که برو بار دیگرش بفریب

Tilkinin eşeği arslanın önüne götürmesi ve eşeğin arslanın önünden sıçraması ve tilkinin arslana "Eşek henüz uzak idi, ta'cîl ettin!" diye itâb etmesi ve arslanın ta'cîl özrünü söylemesi ve arslanın tilkiye "Git onu tekrar aldat!" diye yalvarması

چون که بر کوهش بسوی مرج برد   تا کند شیرش به حمله خُرْد و مُرْد

2563. *Vaktâki onu dağ üzerine otlak tarafına götürdü, tâ ki arslan onu hamle ile hurd u mürd ede!*

"Merc", otlak ve mer'â; "hurd u mürd", parça parça etmek demektir. Ya'ni, tilki arslan parça parça etmek için eşeği dağ üzerine otlak tarafına götürdü.

دور بود از شیر و آن شیر از نبرد   تا به نزدیك آمدن صبری نکرد

2564. *Arslandan uzak idi ve o arslan yakın gelinceye kadar cenkten bir sabretmedi.*

Tilki eşeği o tarafa götürdü, fakat arslanın pek yakınına kadar gelmemişken arslan eşeği görünce hamleden sabredemedi ve hücûm etti.

گنبدی کرد از بلندی شیر هول   خود نبودش قوت و امکان حول

2565. *Heybetli arslan bir yüksekten sıçradı. Halbuki ona kuvvet ve hareket imkânı olmadı.*

"Gunbedî kerden", sıçramak demektir (*Gıyâsü'l-Lügāt*). Arslan uzaktan eşeği görünce yattığı bir yüksek mahalden sıçradı. Halbuki yaralı ve hasta olduğundan ona eşeğe kadar gitmek ve hareket etmek imkânı olmadı.

خر ز دورش دید و برگشت از گریز   تا به زیر کوه تازان نعل ریز

2566. *Eşek uzaktan onu gördü. Kaçmadan dolayı nal dökücü olduğu hâlde koşarak dağ altına kadar döndü.*

"Na'l-rîz", vasf-ı terkîbî olup "nal dökücü" demektir; şiddetli koşmaktan kinâye olur. Ya'ni, eşek uzaktan arslanın hücûma hazırlandığını görünce öyle bir kaçış kaçtı ki, ayaklarındaki nalları söküldü ve koşa koşa dağ altına kadar geri döndü. Hind nüshalarında bu beyit şu sûrettedir:

خر زدورش دید و برگشت و گریخت   تا بزیر کوه تازان نعل ریخت

Ya'ni "Eşek uzaktan onu gördü ve döndü ve kaçtı. Dağ eteğine kadar koşarak nal döktü".

گفت روبه شیر را ای شاه ما   چون نکردی صبر در وقت وغا

2567. *Tilki arslana dedi: "Ey bizim şâhımız, vegā vaktinde niçin sabretmedin?"*

"Vegā", kavga ve hamle demektir. Ba'zı nüshada "vegā" yerine "degā" (دغا) vâki' olmuştur, "hîle" ma'nasınadır. Ya'ni, eşek kaçınca tilki arslana dedi ki: "Ey bizim şâhımız, ben eşeği aldatıp buraya kadar getirdim, fakat sen niçin hamle vaktinde veyâhud hîlenin tatbîki vaktinde sabredemedin de eşeği kaçırdın?"

تا به نزدیك تو آید این غوی   تا به اندك حملهٔ غالب شوی

2568. *"Tâ ki bu gavî senin yakınına gele, tâ ki az hamle ile gālib olasın!"*

Ya'ni, "bu azgın hayvan senin yakınına gelinceye kadar ve sen dahi ona az bir hamle ile gālib oluncaya kadar niçin sabretmedin de daha uzakta iken hücûm vaziyeti göstererek onu ürküttün?"

مکر شیطان است تعجیل و شتاب   لطف رحمان است صبر و احتساب

2569. *Ta'cîl ve şitâb şeytanın mekridir. Sabır ve ihtisâb Rahmân'ın lütfudur.*

"Şitâb", ta'cîl kelime-i Arabî'sinin mürâdifi olan kelime-i Fârisi'dir. Cenâb-ı Pîr efendimizin âdet-i latîfleri *Mesnevî-i Şerîf*'de lügat dahi ta'lîm buyurmaktır. Bu beyt-i şerîfde العجلة من الشيطان التأنى من الرحمن ya'ni "Acele şeytandan ve teennî Rahman'dandır" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Ya'ni, işlerde acele etmek şeytanın insanların kalbine ilkā ettiği hîlekârâne bir duygudan neş'et eder; ve sabr ve hisâb ile hareket etmek ise Rahmân'ın insanlara olan bir lütfudur.

دور بود و حمله را دید و گریخت   ضعف تو ظاهر شد و آب تو ریخت

2570. [2571] *"Uzak idi ve hamleyi gördü ve kaçtı; senin za'fın zâhir oldu ve senin suyun döküldü."*

"Eşek uzak idi ve senin hamleni gördü ve kaçtı. Sen de onu ta'kîb edemedin. Binâenaleyh senin ona karşı za'fın zâhir oldu ve yüzünün suyu döküldü, ya'ni nâmus ve haysiyetin kırıldı."

گفت من پنداشتم بر جاست زور   تا بدین حد می‌ندانستم فتور

2571. *Dedi: "Ben kuvvet yerindedir zannettim. Bu hadde kadar olan fütûru bilmedim."*

"Arslan tilkiye cevâben dedi: "Ben kuvvetim yerindedir zannettim, za'fımın ve gevşekliğimin bu dereceye kadar geldiğini bilemedim."

نیز جوع و حاجتم از حد گذشت   صبر و عقلم از تجوع یاوه گشت

2572. *"Açlığım ve hâcetim dahi hadden geçti. Açlıktan sabrım ve aklım kayboldu."*

گر توانی بار دیگر از خرد   باز آوردن مر او را مسترد

2573. *"Eğer onu akıldan döndürülmüş olarak bir kere daha tekrar getirmeye kādir isen;"*

"Eğer sen o eşeği akıl mertebesinden döndürülmüş ve rey tedbîri muattal bırakılmış olarak bir kere daha hîlelerin ile kandırıp benim tarafıma getirmeye kādir olur isen;"

منت بسیار دارم از تو من جهد کن باشد بیاری اش به فن

2574. *"Ben senden çok minnet tutarım. Çalış, ola ki onu hîle ile getiresin!"*

Ya'ni, "Beni minnetliğin altına almış olursun ve ben sana çok minnettâr olurum. Çalış, belki hîlelerin ile yine kandırıp benim tarafıma getirirsin!"

گفت آری گر خدا یاری دهد بر دل او از عمی مهری نهد

2575. *Dedi: "Peki, eğer Hudâ yardım verirse onun kalbi üzerine körlükten bir mühür koyar."*

Tilki arslana cevâben dedi: "Peki, o eşeği bir daha aldatmağa ve senin önüne getirmeye teşebbüs edeyim. Eğer bu husûsta bana Hak Teâlâ'nın yardımı olur ise, onun kalbi üzerine, körlüğüne sebeb olacak bir mühür koyar ve gördüğünü unutup göremez bir hâle gelir."

پس فراموشش شود هولی که دید از خریٔ او نباشد این بعید

2576. *"Binâenaleyh ona gördüğü hevli unutma olur. Onun eşekliğinden bu uzak olmaz."*

Ya'ni, "Hak Teâlâ onun kalbine körlüğüne sebeb olacak bir mühür vaz'edince o evvelce görmüş olduğu hevli ve heybeti unutur; ve bu unutmak keyfiyeti onun eşekliğinden ve hamâkatinden uzak bir şey değildir."

لیك من آرم چون او را بر متاز تا به بادش ندهی از تعجیل باز

2577. *"Fakat ben onu getirdiğim vakit koşma, tâ ki tekrar ta'cîlden dolayı onu havaya vermeyesin!"*

گفت آری تجربه کردم که من سخت رنجورم مخلخل گشته تن

2578. *Dedi: "Evet, tecrübe ettim ki ben pek hastayım, cisim zayıf olmuştur."*

Arslan tilkiye cevâben dedi: "Evet, onu helâk etmek için hücûmda acele etmenin doğru olmadığını bittecrübe anladım. Zîrâ ben pek hasta bir hâldeyim ve cismim dahi pek zayıf olmuştur." "Muhalhal", eczâ-yı cismin müteferrık olması ma'nâsınadır. Burada za'f-ı şedîd murâd buyrulur.

تا به نزدیکم نیاید خر تمام من نجنبم خفته باشم در قوام

2579. *"Eşek tamâmen yakınıma gelmedikçe ben kımıldamam, kıvâmda uyumuş olurum."*

"Kıvâm", direk ve nizam ma'nâlarınadır. Burada nizam ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "Eşek bir daha tarafıma gelirse tamâmen yakınıma gelmedikçe yerimden kımıldamam ve uykuya dalmış olanların nizâmı ve tertîbi hâlinde uyumuş görünürüm."

رفت روبه گفت ای شه همتی　　تا بپوشد عقل او را غفلتی

2580. [2581] *Tilki gitti, dedi: "Ey şâh, himmet, tâ ki onun aklını bir gaflet örtsün!"*

Tilki arslanın yanından gitti ve yola çıktı ve içinden dedi ki: "Ey şâh, himmetine muhtâcım, tâ ki bu himmetin te'sîri ile o ahmağın tavr-ı aklını bir gaflet örtsün ve aklının hükmünden istifâde edemesin!"

توبه ها کرده است خر با کردگار　　که نگردد غرهٔ هر نابکار

2581. *Eşek Kirdigâr'a tövbe etmiştir ki her nâbekârın aldanmışı olmaya!*

"Kirdigâr", ism-i ilâhîdir. "Nâbekâr", menfaatten ve fâideden hâlî ve yaramaz olan demektir. Ya'ni bu tarafta arslan ile tilki arasındaki mâcerâ böyle olduğu gibi diğer tarafta da eşek bir daha her yaramaz kimsenin hîlesine aldanmamak için Cenâb-ı Hakk'a tövbe etmiştir.

Ma'lûm olsun ki, yukarılarda da îzâh olunduğu üzere bu kıssadaki işâret, zühd da'vâsında bulunup, hakîkat-i zühdü kendisine hâl edinmemiş olan kimsenin insân-ı kâmil tarafından henüz nefsin sıfatlarından kurtulmamış olan bir mürîdi vâsıtasıyla kendi tarafına celbidir ki, o insân-ı kâmil o zâhidin vücûd-i mevhûmunu ve enâniyet-i muhayyelesini kahra müteveccihdir. Mürîd aldatıp zâhidi insân-ı kâmilin huzûruna getirir, fakat insân-ı kâmil ona heybetiyle kendi mertebesinden göründüğü vakit kaçar. Zîrâ zâhidin mertebesiyle insân-ı kâmilin mertebesi arasında çok uzaklık vardır. Zâhid bu uzak olan kendi mertebesinden insân-ı kâmili gördüğü vakit metânetsiz olan kalbinde bir ürküntü husûle geldiği cihetle kaçmıştır. Bunun üzerine keserât âleminin ahkâmında müstağrak olan mürîd der ki: "Ey bizim şâhımız, sen vakt-i teveccühte onu kendi varlığından geçirmek için acele ettin. Eğer bu azgın sofu usûl-i sülûk ile senin sıfatlarına yaklaşmış ve senin hâlin ile ülfet etmiş olsa idi, sen az bir teveccüh ile onu vücûd-ı mevhûmundan geçirmiş olurdun. Halbuki o hâlen kendi mertebe-i aklından sana uzak idi ve senin heybetli olan teveccühünü gördü ve kaçtı. O anda sen kendi mertebenin ahkâmında müstağrak olduğundan onun mertebesine tenezzül edemedin. Bu husûsta senin za'fın zâhir oldu ve onun indinde tasarruf sâhibi olamadığın zan-

nı hâsıl oldu. Zîrâ insân-ı kâmilin ahvâli muhteliftir. Ba'zan azîm bir tecellî-i Hak içinde olur ve o tecellînin heybetinden dolayı kulûb-ı zaîfe ashâbı, huzûrundan kaçar; ve ba'zan dahi beşeriyet mertebesinde zâhir olur. Efrâd-ı nâstan her birinin kendi mertebesine göre muâmele eder. O vakit nâs onun etrâfına toplanırlar. Nitekim Şeyh Sa'dî (k.s.) buyurur:

بگفت احوال ما برق جهانست   دمی پیدا و دیگر دم نهانست

گهی بر طارم اعلی نشینم   گهی بر پشت پای خود نبینم

اگر درویش بر حالی بماندی   سرو دست از دو عالم بر فشاندی

"Sorulan suâl üzerine insân-ı kâmil dedi: Bizim ahvâlimiz cihânın şimşeği gibidir, bir anda zâhir ve bir anda gizlidir. Ba'zan en yüksek felek üzerinde otururum, ba'zan da ayağımın altını göremem. Eğer derviş bir hâl üzerinde kalaydı, başını ve elini dünyâdan ve âhiretten kaldırırdı".

Velhâsıl mürîdin bu beyânı üzerine o şeyh-i kâmil cevâb verip dedi ki: "Bana vâki' olan tecellî-i Hak içinde ben bu kadar za'fa dûçâr olduğumu tahmîn edemedim. Binâenaleyh zâhidin mertebesine tenezzüle kudretim olduğunu zannettim. Benim Allah'ın kullarına hidâyet-bahş olmaktaki açlığım ve ihtiyâcım çok şiddetlendi. Sabrım ve aklım bu ihtiyaçtan dolayı kayboldu. Eğer sen o zâhidi akl-ı maâşının hükmünden döndürerek kandırıp tekrar bana getirir isen, sana çok minnettâr olurum."

Mürîd dahi cevâben dedi: "Eğer Hak Teâlâ bana yardım eder ve onun kalbine bir körlük mührünü koyarsa, evvelce senden görmüş olduğu hevli ve heybeti unutur. Zîrâ o zâhidin hamâkatinden bu unutmak hâli uzak bir şey değildir. Fakat ben onu tekrar kandırıp getirdiğim vakit acele edip ona kendi mertebenin hâli içinde teveccüh etme ki tekrar kaçmasın!"

Şeyh-i kâmil cevâben dedi: "Evet, tecrübe ettim ki, ben tecellî-i Hakk'ın zebûnuyum, mertebe-i cismiyyete tenezzülüm zayıf olmuştur. O zâhid benim huzûruma alışarak yakınıma gelmedikçe teveccüh etmeyeyim ve onu kendi hâline bırakayım!"

Bu mükâleme üzerine mürîd yola çıktı ve şeyh-i kâmilin mertebesini bildiği için derdi ki: "Ey şâh-ı hakîkat, himmet et ve onun akl-ı maâşına bir gaflet havale et ki evvelki heybeti unutsun!"

Diğer taraftan zâhid dahi evvelce gördüğü heybeti ve hevli tahattur ederek kendisini şeyh-i kâmilin huzûruna götüren kimseye nâbekârlık ve yara-

mazlık isnâd etmiş ve bir daha böyle kimselerin mekrine aldanmamak için cenâb-ı Hakk'a tövbe etmiştir. Âtîdeki ebyât şeyh-i kâmilin lisânındandır.

توبه ها اش را به فن بر هم زنیم　　ما عدوی عقل و عهد روشنیم

2582. *"Onun tövbelerini fen ile birbirine vururuz. Biz aklın ve parlak ahdin düşmanıyız."*

"O zâhidin nefy-i vücûd hakkında vâki' olan tövbelerini biz tasarrufât-ı ma'neviyyemiz ile birbirine vurur ve bozarız. Zîrâ biz akl-ı maâşın düşmanı ve bu akl-ı maâş ve cüz'î üzerine vâki' olan parlak ve açık ahidlerin düşmanıyız." Zîrâ akl-ı maâş dünyâya ve Hakk'ın mâsivâsına müteveccihdir ve onun ahidleri de bu teveccüh üzerine olur.

کلهٔ خر گوی فرزندان ماست　　فکرتش بازیچهٔ دستان ماست

2583. *"Eşeğin kellesi bizim evlâdlarımızın topudur. Onun fikri bizim ellerimizin oyuncağıdır."*

"Akl-ı maâş mertebesinden ayrılmak istemeyen zâhidin kellesi ve başı bizim evlâdlarımız olan mürîdânımızın topudur. Bizim mürîdlerimiz bile işittikleri hakāyık ve maârif sayesinde onun zihnini kolayca çelerler. O ahmak zâhidin düşüncesi ve fikri bizim kudret-i ma'neviyyemizin oyuncağıdır. Biz onun fikirlerinde tasarruf ederiz." "Destân", hîle ma'nâsına da gelir; burada "hîle ve tedbîr" ma'nâsı da münâsib olur.

عقل کان باشد ز دوران زحل　　پیش عقل کل ندارد آن محل

2584. *Akıl ki Zühal'in devrânından ola, akl-ı kül önünde o mahal tutmaz.*

Zühal seyyâresi ilm-i nücûm nokta-i nazarından nahs-i ekberdir. Bu seyyâreye mensûb olanlarda büyük uğursuzluk tahayyül olunur. Akl-ı maâş dahi hayât-ı fâniye-i dünyeviyye umûrunda müstağrak ve hayât-ı bâkıye-i uhreviyyeden gāfil olduğundan bu beyt-i şerîfde Zühal'in deverânına nisbet buyrulmuştur. Ve akl-ı kül bekābillah makāmında bulunan kâmillerin aklı olduğundan, bu akl-ı maâşın akl-ı kül önünde aslâ yeri ve kıymeti yoktur.

از عطارد وز زحل دانا شد او　　ما ز داد کردگار لطف خو

2585. *O Utârid ve Zühal'den bilici oldu. Biz lütuf huylu olan Kirdigâr'ın atâsından!*

Bu akl-ı maâş ve akl-ı cüz'î Utârid ve Zühal seyyârelerinin te'sîrinden bilici ve idrâk sâhibi olmuştur. Ma'lûm olsun ki, ilm-i nücûm erbâbı indinde manzûme-i şemsiyyenin hey'et-i mecmûası bir şahs-ı beşer mesâbesindedir. Cism-i beşer a'zâsının birbiriyle revâbıt ve münâsebâtı olduğu gibi seyyârâtın her birisi de bir uzuv hükmünde olup yekdiğerinin te'sîri altındadır. Binâenaleyh seyyârâttan her birinin küre-i arz üzerine te'sîrât-ı muhtelifesi vardır. Nutfe ana rahmine düştüğü vakit Zühal'in terbiyesinde olur. İkinci ayda Müşterî, üçüncü ayda Merih, dördüncü ayda Güneş terbiye edip hayat bulur. Beşincide Zühre, altıncıda Utârid, yedincide Ay terbiye eder. Bu müddette doğan çocuğun yaşaması câiz olur. Sekizinci ayda tekrar Zühal'in terbiyesine girer, bu terbiyede iken doğan çocuk yaşamaz. Zîrâ Zühal nahs-i ekberdir ve tabîatında soğukluk ve kuruluk vardır ki mevt-i tabîî hâlidir. Dokuzuncuda Müşterî terbiye eder ki, çocuğun doğum zamânıdır ve çok yaşaması me'mûldür. Binâenaleyh çocuğun cismi bu seyyârâtın terbiyesi sırasında nühûseti ve saâdeti mümtezic bir sûrette alır. Eğer çocuk hâl-i hayâtında akl-ı maâşın hükmüne tâbi' olursa onda hükümrân olan Zühal'in ve Utârid'in nühûseti te'sîrinden olur. Ya'ni, akl-ı maâş ve cüz'î, Utârid'in ve Zühal'in terbiyesinden tekemmül eden cismin muktezâsı olup onun biliciliği bu terbiyeden husûle geldi. Biz kâmillerin aklı ise, akl-ı kül mertebesine vâsıl olup bildiğimiz şeyleri lütuf huylu olan Hak Teâlâ'nın atâsından ve ihsânından bildik. Binâenaleyh bizim ma'lûmâtımız akl-ı maâş istidlâlâtına müstenid değildir. Hakk'ın Alîm ism-i şerîfinin tecellîsiyle hâsıldır ve ilm-i ledünnîdir.

عَلَّمَ الْإِنْسَانَ خم طغراى ماست　　　　علم عند الله مقصدهاى ماست

2586. *Alleme'l-insan bizim tuğrâmızın kıvrıntısıdır. Allah indindeki ilim bizim maksadlarımızdır.*

Sûre-i Alak'ta olan عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (Alak, 96/5) ya'ni "Allah Teâlâ insana bilmediği şeyi öğretti" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. "Tuğrâ", eski zaman hükümdarlarının isimlerini hâvî kıvrıntılı ve büküntülü bir sûrette tertîb olunmuş olan yazıdır ki, fermanların yukarısına resmolunur. Ya'ni, biz insân-ı kâmiller ma'nevî şâhlarız; bize mahsûs olan tuğrânın kıvrıntısı "Alleme'l-insân" yazısını hâvîdir; ve bizim maksadımız Allah'ın indindeki ilimdir ki, Hak Teâlâ o ilim hakkında وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا (Kehf, 18/65) ya'ni "Biz o kulumuza indimizden bir ilim ta'lîm ettik" buyurur; ve bu ilim insanların akl-ı maaşlarının istidlâlâtından hâsıl olan ilim değildir. Nitekim bu *Mesnevî-i Şerîf*'teki maârif ve hakāyık dahi o ilim cümlesindendir.

تربیه آن آفتاب روشنیم ربی الاعلی از آن رو می‌زنیم

2587. *O parlak güneşin terbiyesiyiz. O yüzden "Rabbiye'l-a'lâ!" vururuz.*

Ya'ni, biz kâmiller parlak güneş gibi zâhir olan vücûd-i hakîkî-i Hakk'ın terbiye olunmuşuyuz. Ondan dolayı "Bizim mürebbîmiz a'lâdır" na'rası vururuz.

تجربه گر دارد او با این همه بشکند صد تجربه زین دمدمه

2588. *Eğer o tecrübe tutarsa, bu cümle ile berâber, bu demdemeden yüz tecrübe bozulur.*

"Demdeme", lügatte "sözü öfke ile söylemek ve tahrîk etmek ve helâk etmek ve yere yapıştırmak" ma'nâlarınadır. Ya'ni, eğer o ahmak zâhidin her ne kadar tecrübesi olup bizden kaçsa, onun bu bütün tecrübesiyle berâber bizim bu demdeme-i tasarrufumuzdan onun yüz tecrübesi bozulur ve bizim tasarrufumuzun te'sîrinden ve tahrîkinden kurtulamaz.

بو که توبه بشکند آن سست خو در رسد شوم شکسته اندر او

2589. *Ola ki gevşek huylu tövbesini boza! Bozmanın uğursuzluğu ona erişe!*

"Şom", uğursuzluk ma'nâsınadır. Fakat bu uğursuzluk zâhidin kendi i'tikādına göre olan uğursuzluktur. Zîrâ zâhid vücûd-ı mevhûmundan kurtulmayı uğursuzluk addeder. Ya'ni, câiz ki bu huyu ve tabîatı gevşek ve metânetsiz olan zâhid, bizim huzûrumuza gelmemek için yaptığı tövbeyi bozar ve onun bu tövbesini bozmanın uğursuzluğu da ona erişir. Ya'ni ona, uğursuzluk addettiği mevt-i ihtiyârî isâbet eder. Ma'lûm olsun ki, tövbe, yapılan bir işten pişman olup bir daha bu işi yapmayacağım diye ahdetmektir; ve yapılan işin iyiliği veyâ fenâlığı pişman olan kimsenin nokta-i nazarına ve i'tikādına göredir. Ba'zan bir kimse yapılması iyi olan bir işe yaklaşmamaya azmeder. Zâhidin huzûr-ı kâmilden kaçması ve gitmemeye azmetmesi bu kabîldendir. Eğer bu ahid ve azm bozulursa netîcede nefsin hazzına muhâlif bir hâl vâki' olup bu kimse onu şeâmet addeder; ve ba'zan yapılması fenâ olan bir işe yaklaşmamaya azmeder. Eğer bu ahid hilâfında hareket ederse o fenâlığın uğursuzluğu ona isâbet eder. Âtîdeki sürh-ı şerîfde bu ikinci hâl beyân buyrulur.

در بیان آن که نقض عهد و توبه موجب نزول بلا بود بلکه موجب مسخ است چنان که در حق اصحاب سبت و در حق اصحاب مائدهٔ عیسی علیه السلام وَ جَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَ الْخَنَازِيرَ، و اندر این امت مسخ دل باشد و به قیامت تن را صورت دل دهند

Onun beyânındadır ki, ahdi ve tövbeyi bozmak belâ nüzûlünü mûcib olur. Belki ashâb-ı sebt hakkında ve Îsâ (a.s.)ın ashâb-ı mâidesi hakkında olduğu gibi meshi mûcibdir. "Ve onlardan maymun ve domuz yaptı" ve bu ümmette kalb meshi olur ve kıyâmette cisme kalbin sûretini verirler

"Ashâb-ı sebt"ten murâd, yahûdîlerdir. Zîrâ şerîat-ı mûseviyyede onlara cumartesi günleri çalışmak harâm kılınmış idi. Onlar da o gün çalışmamağa ahdetmişler idi. Fakat onlar bu ahidlerini bozup hîlekârâne bir sûrette çalıştılar ve nehirden balık avladılar. Nitekim tafsîli sûre-i Bakara'da olan وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ (Bakara, 2/65) ya'ni "Siz elbette cumartesi günü sizden haddi tecâvüz eden kimseleri bildiniz. Biz onlara zelîl olarak maymun olunuz dedik" âyet-i kerîmesinin tefsîrinde beyân olunur. Ve ashâb-ı Mâide hakkında dahi sûre-i Mâide'de vâki' قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ (Mâide, 5/60) ya'ni "Ey ehl-i kitab, şer dediğiniz ve Allah indinde cezâları zâhir olmuş kavmi size haber vereyim mi ki? Allah Teâlâ onlara lâ'net etti ve üzerlerine gazab etti ve onlardan ashâb-ı sebti maymun sûretine ve Îsâ (a.s.)ın mâidesini inkâr edenleri domuz sûretine mesh etti" âyet-i kerîmesinin tefsîrinde ehl-i tefsîr îzâhât-ı kâfiye i'tâ etmişlerdir, burada zikri uzun olur.

"Mesh" (مسخ), sûret-i insâniyyenin sûret-i hayvâniyyeye inkılâbı ma'nâsınadır. Ya'ni, eski ümmetlerde nakz-i ahd mesh-i sûreti mûcib olmuştur. Fakat ümmet-i Muhammed (a.s.)ın ümmetinde nakz-i ahdden dolayı sûretin meshi ref'olunmuştur. Ancak kalbin ve bâtının meshi vardır. Kıyâmette cismin hükmü zâhir olduğu vakit bâtında hangi hayvanın sıfatı gâlib ise, o kimse o sıfatta ve o sûrette haşrolunur. Nitekim II. cildin 1408 numarasında geçen şu: سیرتی کان بر وجودت غالبست هم برآن تصویر حشرت واجبست ["Bir sîret ki, o senin vücû-

dunda gālibdir, o tasvîr üzerine de haşrin vâcibdir."] buyrulmuş idi. Ve bu cildin yukarıda geçen 2211 numaralı beytinde dahi bu ma'nâ îzâh olundu.

نقض میثاق و شکست توبه ها　　موجب لعنت شود در انتها

2590. [2591] *Mîsakı bozmak ve tövbeleri kırmak intihâda mûcib-i la'net olur.*

نقض توبه و عهد آن اصحاب سبت　　موجب مسخ آمد و اهلاك و مقت

2591. *O ashâb-ı sebtin tövbeyi ve ahdi bozması meshi ve ihlâki ve makti mûcib geldi.*

"Makt", buğz ve adâvet etmek demektir. Ya'ni, yahûdîlerden bir tâifenin tövbelerini ve ahidlerini bozması sûretlerinin hayvan sûretine inkılâbını ve ma'nen helâklerini ve buğz-ı ilâhîyi mûcib oldu.

پس خدا آن قوم را بوزینه کرد　　چون که عهد حق شکستند از نبرد

2592. *Binâenaleyh Hudâ o kavmi maymun yaptı. Çünkü muhâlefetten dolayı Hakk'ın ahdini bozdular.*

اندر این امت نبد مسخ بدن　　لیك مسخ دل بود ای بو الفطن

2593. *Bu ümmette cisim meshi olmadı, ey fıtnatlar sâhibi gönül meshi olur.*

چون دل بوزینه گردد آن دلش　　از دل بوزینه شد خوار آن گلش

2594. *Mâdemki onun kalbi maymunun kalbi olur, maymunun kalbinden dolayı onun o kili zelîl olur.*

Ya'ni, nakz-i ahd eden kimsenin bâtını mesh olunarak onun kalbi maymunun kalbi mertebesine sukūt etti. Binâenaleyh onda hâsıl olan bu maymun kalbinden dolayı onun o cismi ve sûret-i unsuriyyesi dahi zelîl oldu. Zîrâ onun cisminden zâhir olan ef'âl maymun mesâbesinde olan kalbinin hükmüyledir; ve maymun taklîdci olduğundan onun ef'âli de hep taklîd olur.

گر هنر بودی دلش را ز اختیار　　خوار کی بودی ز صورت آن حمار

2595. *Eğer ihtiyâr cihetinden onun kalbinin hüneri olaydı o eşek sûret cihetinden ne vakit zelîl olurdu?*

Meselâ eşeğin kalbinde ihtiyâr, ya'ni iyiyi ve kötüyü tefrîk edebilecek bir temyîz ve hüner olaydı, sûret cihetinden de zelîl olmazdı. Zîrâ cisme ve sûre-

te i'tibâr yoktur. İ'tibâr, ma'nâya ve akıl ve temyîz hassasınadır. Binâenaleyh sûret-i insâniyyede bulunduğu hâlde akıl ve temyîzden ve hünerden bî-behre olan mukallide i'tibâr olunmaz. Ba'zı nüshalarda "ihtiyâr" yerine "ihtibâr" vâki'dir. "Kalbinde tecrübeden hüner olaydı" demek olur ki aynı ma'nâya gelir.

آن سگ اصحاب خوش بد سیرتش هیچ بودش منقصت ز آن صورتش

2596. *O ashâbın köpeği ki onun sîreti latîf oldu. Onun sûretinden ona hiç noksan olmadı.*

O ashâb-ı kehfin köpeği ki onun sîreti ve ma'nâsı latîf oldu ve letâfet ma'nası sebebiyle ashâb-ı kehfden ayrılmadı. Onun köpek sûretinde bulunması kıymet-i ma'neviyyesine noksanlık vermedi. Nitekim kıssası sûre-i Kehf'de mezkûrdur.

مسخ ظاهر بود اهل سبت را تا ببیند خلق ظاهر کبت را

2597. *Halk zilleti zâhiren görmeleri için ehl-i sebte mesh zâhir oldu.*

"Kebt", zelîl etmek demektir. Ya'ni, ehl-i sebt olan yahûdîlerden bir tâifenin zilleti ve hakāreti âşikâr olmak için ve halk onların zilletini zâhiren görmek için onlara mesh-i sûret zâhir oldu.

از ره سر صد هزاران دگر گشته از توبه شکستن خوك و خر

2598. *Sır yolundan diğer yüz binlerce kimse tövbe bozmaktan dolayı domuz ve eşek olmuştur.*

Ya'ni, yüz binlerce kimse bir ma'siyetten tövbe ettikleri hâlde bu tövbelerini bozdukları için sûret-i cismâniyyeleri insan olmakla berâber onların bâtınlarının sûreti domuz ve eşek olmuştur. Ma'lûm olsun ki, bir kimse bir günah işlese onun bâtını o günâhın münâsibi olan hayvan sûretine mesh olunur. Meselâ şehvete ve zinâya mübtelâ olsa bâtını eşek ve köpek; ve livâtaya mübtelâ olsa domuz ve ayı; ve hırsa mübtelâ olsa karınca; ve halkı incitmeye me'lûf olsa yılan ve akrep sûretlerine inkılâb eder. Ve eğer bu sûretlerden pişman olup ağlayarak Hak'tan mağfiret taleb ederse yine insan sûretine rücû' eder; ve eğer bu hallere nedâmet etmez ve musırr olur ve bu haller içinde ölürse, ölüm vâsıtasıyla cesedinin sûret-i insâniyyesi bozulur bâtınında iktisâb ettiği sûret-i hayvâniyyesi kalır. Onun için Resûl-i Ekrem Efendimiz عجلوا بالتوبة قبل الفوت ya'ni "Fevtten evvel tövbeye acele ediniz" buyururlar.

Sâhib-i keşf olan evliyâ-yı kirâm bu hayât-ı dünyeviyyede onların bâtınlarını müşâhede ederler. Nitekim *Nefehâtü'l-Üns*'te Hâce Şemseddin Muhammed el-Kûsevî el-Câmî hazretlerinden naklen şöyle buyrulur: "Ba'zı vakitlerde insanları, nefislerine gālib olan sıfatların sûretlerinde görür idi. Bir gün dedi ki: "Bizim ashâbımız vakit vakit sûret-i insânîden dışarıya çıkarlar. Fakat yine çabuk avdet ederler." Ve bir iki kişinin adını söyledi de dedi ki: "Bunlar benim avluma geldikleri vakit dört gözlü köpekler sûretinde görünürler".

دوم بار آمدن روبه بر این خر گریخته تا باز بفریبدش

Tilkinin bu kaçmış olan eşeğe, onu aldatmak için ikinci def'a gelmesi

پس بیامد زود روبه سوی خر　　گفت خر از چون تو یاری الحذر

2599. *İmdi tilki acele eşek tarafına geldi. Eşek dedi: "Senin gibi bir dosttan el-hazer!"*

Tilki ikinci def'a kandırmak üzere çabuk eşek tarafına geldi. Eşek tilkiyi görünce dedi: "Senin gibi bir dosttan ve arkadaştan hazer etmek lâzımdır!"

ناجوانمردا چه کردم من ترا　　که به پیش اژدها بردی مرا

2600. [2601] *"Ey alçak ben sana ne yaptım ki beni ejderhâ önüne götürdün?"*

موجب کین تو با جانم چه بود　　غیر خبث جوهر تو ای عنود

2601. *"Ey inâdcı, senin cevherinin habsinden gayrı benim canıma senin kîninin mûcibi ne idi?"*

"Ey doğru harekete karşı muhâlif ve inâdcı olan tilki, benim canıma karşı senin kîn beslemenin mûcibi ve sebebi ne idi? Bittabi' bir sebeb yok idi. Fakat ancak senin cevherinin ve aslının murdarlığı ve fenâlığı bana karşı bu sû'-i kasde sebeb oldu."

همچو کژدم کاو گزد پای فتی　　نارسیده از وی او را زحمتی

2602. *"Akrep gibi ki o bir delikanlının ayağını ısırır. Ona ondan bir zahmet erişmiştir."*

"Senin hâlin bir akrebin hâline benzer. Meselâ, bir akrep bir delikanlının ayağını sokar. Halbuki o delikanlıdan o akrebe bir zahmet ve zarar erişmemiştir. Zîrâ onun hilkati ve tabîatı böyle bilâ-sebeb zarar eriştirir."

یا چو دیوی کاو عدوی جان ماست　　نارسیده زحمتش از ما و کاست

2603. *"Yâhud bir şeytan gibi ki, o bizim canımızın düşmanıdır, ona bizden zahmet ve noksan erişmemiştir."*

"Yâhud senin hâlin bir İblîs'in hâline benzer ki o İblîs bizim canımızın düşmanı olup bilâ-sebeb bizi helâk etmek ister. Halbuki o iblîse bizden zahmet ve noksan erişmemiştir."

بلکه طبعاً خصم جان آدمی است　　از هلاك آدمی در خرمی است

2604. *Belki tab'an âdemînin canının düşmanıdır. Âdemînin helâkinden sürûr içindedir.*

Ya'ni, İblîs benî-âdemin canının düşmanı olarak halk olunmuştur. Binâenaelyh benî-âdemin helâkinden mahzûz ve mesrûr olur.

از پی هر آدمی او نگسلد　　خو و طبع زشت خود او کی هلد

2605. *O her bir adamın arkasından kesilmez. Kendi çirkin huyunu ve tab'ını ne vakit bırakır?*

O İblîs her bir adamı helâk-i ma'nevîye düşürmek için dâimâ arkasını ta'kîb eder ve bu işten aslâ bıkmaz ve usanmaz. Zîrâ böyle bir çirkin huy ve tabîat üzerine halk olunmuştur. O bu çirkin huyu bırakır mı?

ز انکه خبث ذات او بی‌موجبی　　هست سوی ظلم و عدوان جاذبی

2606. *Zîrâ ki onun zâtının hubsü sebebsizdir. Zulüm ve düşmanlık tarafına bir câzibdir.*

Zîrâ ki İblîs'in zâtında ve aslında bir murdarlık vardır ki, benî-âdeme karşı onun bu murdarlığı ve habâseti sebebsizdir; ve o hubs-i zâtî onu zulüm ve düşmanlık tarafına çekicidir.

هر زمان خواند ترا تا خرگهی　　که در اندازد ترا اندر چهی

2607. *Her zaman seni bir hargâha kadar da'vet eder ki seni bir kuyuya ata!*

"Hargâh", büyük çadır ve hoşluk mahalli demektir. Ya'ni, İblîs her zaman seni nefsinin hoşlanacağı bir mahalle da'vet eder. Bu da'vetten murâdı seni bir ma'nevî kuyuya atıp rûhunu boğmaktır.

که فلان جا حوض آب است و عیون　　　تا در اندازد به حوضت سر نگون

2608. *Der ki: "Filân yerde su havuzu ve pınarlar vardır!" Tâ ki seni baş aşağı havuza atsın!*

"Su havuzu ve pınarlar"dan murâd, huzûzât-ı nefsâniyye ve lezâiz-i cismâniyyedir.

آدمی را با همه وحی و نظر　　　اندر افکند آن لعین در شور و شر

2609. *Âdemîyi bütün vahy ve nazar ile berâber, o laîn şûr u şere bıraktı.*

"Vahy"den murâd, burada, benî-âdemin kalbine vârid olan havâtır-ı rahmânîdir. Zîrâ kalbe vârid olan havâtır dörttür: Rahmânî, melekî, nefsânî ve şeytânî olur. "Nazar"dan murâd, nazar-ı aklîdir. Ya'ni, o huzûr-ı ilâhîden kovulmuş olan İblîs, benî-âdemin kalbi havâtır-ı rahmâniyyenin mahalli ve nazar-ı aklî sâhibi iken o benî-âdemi şûr u şere bıraktı ve ilkāat-ı şeytâniyyesi ile onu aldatarak helâk-i ma'nevîye düşürdü. Ba'zı nüshalarda bu beyit şu sûrettedir: آدمی را باهمه وحی و نذیر　اندر افکند آن لعین بردش به بیر Ya'ni "Âdemîyi bütün vahiy ve nezîr ile berâber o laîn onu götürdü, kuyuya bıraktı" demek olur. "Nezîr"den murâd, enbiyâ-i izâm hazerâtıdır.

بی گناهی بی گزند سابقی　　　کی رسد او را ز آدم ناحقی

2610. [2611] *Günahsız ve sâika mensûb zararsız ne vakit Âdem'den ona haksızlık erişti?*

İblîs'in Âdem'e yaptığı fenâlık Âdem'in kendisine karşı yaptığı bir fenâlığa ve geçmiş zamanda yaptığı bir zarara mukābil değildir. Benî-âdemden o İblîs'e ne vakit haksızlık ve zulüm yapılmıştır?

گفت روبه آن طلسم سحر بود　　　که ترا در چشم آن شیری نمود

2611. *Tilki dedi: "O sihir tılsımı idi ki, senin gözüne o bir arslan göründü."*

"Tılsım" (Tılısm"), (طلسم) eczâ-yı arz âsârıyla semâvî olan âsârı cem' etmektir. Bu sûrette onlardan bir hâl-i acîb zâhir olur ve bu maddeyi bir şeyin hıfzına nasbederler. Nitekim "tılsım" (طلسم) kelimesinin harfleri kalbolundu-

ğu vakit "musallat" (مسلط) kelimesi zâhir olur ki, ma'nâsı ancak bu "musallat" kelimesinin ma'nâsından ibârettir. Burada tılsım ile cem'iyet-i esmâiyyeye mazhar olan insân-ı kâmilin sûret-i unsuriyyesine işâret buyrulur. Zîrâ yukarılarda îzâh olunduğu üzere, "tilki"den murâd, zâhidi avlamak me'mûriyeti ile giden mürîd idi. Binâenaleyh bu bahisler yukarıda geçen îzâhâta göre teemmül olunmak îcâb eder.

ور نه من از تو به تن مسکین ترم　　که شب و روز اندر آن جا می‌چرم

2612. *"Yoksa cisimde ben senden daha miskînim ki, gece ve gündüz orada otlarım."*

"O tılsımın hayâl olduğunun isbâtı budur ki, ben cisimde senden daha küçük ve miskîn olduğum hâlde gece ve gündüz orada otlarım ve bana aslâ o sûretten bir zarar isâbet etmez."

گر نه ز آن گونه طلسمی ساختی　　هر شکم خواری بدآن جا تاختی

2613. *"Eğer o nevi'den bir tılsım yapılmasa idi her obur oraya koşar idi."*

"Sâhtî", fiil-i lâzım olduğuna göre tercüme böyle olur. Eğer fiil-i müteaddî olursa ma'nâ: "Eğer o nevi'den bir tılsım yapmasa idi" demek olur. Bu sûrette fâil, mahzûfu'z-zikr sihirbaz olur. Ya'ni, "Eğer sihirbaz o nevi'den bir tılsım ve hayâl yapmasa idi her obur karnını doyurmak için o tarafa koşar idi."

يك جهان بی‌نوا پر پیل و ارج　　بی‌طلسمی کی بماندی سبز مرج

2614. *"Azıksız fil ve gergedan ile dolu olan bir cihan bir tılsımsız ne vakit yeşil mer'â kalır idi."*

"Erc", gergedan denilen hayvan. Ya'ni, "Azıksız ve gıdâsız fil ve gergedan gibi cesîm hayvanlar ile dolu olan yeşillikli bir cihan, eğer böyle bir tılsım olmasa yeşil bir mer'â hâlinde kalmaz idi. Bu aç hayvanlar mahzâ böyle bir tılsımdan korktukları için oraya gelemezler."

من ترا خود خواستم گفتن به درس　　که چنان هولی اگر بینی مترس

2615. *"Ben sana eğer böyle bir hevl görürsen "Korkma!" diye ders söylemek isterdim."*

"Ben sana o mer'âya gitmezden evvel, eğer böyle bir heybetli hayâl görürsen, "Sakın korkma!" diye ders vermek isterdim.

لیك رفت از یاد علم آموزی ات　　　که بدم مستغرق دل سوزی ات

2616. *"Fakat sana ilim öğreticilik hatırdan gitti. Zîrâ senin dilsûzluğuna müstağrak oldu."*

Ya'ni, "Senin gönül yakıcı olan hâline daldım da sana ders verip bu ilmi ta'lîm edemedim."

دیدمت در جوع کلب و بی‌نوا　　　می‌شتابیدم که آیی تا دوا

2617. *"Seni cû'-i kelb içinde azıksız gördüm. İlâca gelesin diye acele ettim."*

"Cûu'l-kelb", doymak bilmez olan açlık hastalığı demektir. Ya'ni, "Seni cû'-i kelb illetine mübtelâ olmakla berâber gıdâsız ve azıksız bir hâlde gördüm, içim yandı. Çabuk ilâç ve doymak tarafına gelmeni istedim. Bu tılsım hakkında sana ma'lûmat veremedim."

ور نه با تو گفتمی شرح طلسم　　　کان خیالی می‌نماید نیست جسم

2618. *"Yoksa sana bir hayâl görünür, cisim değildir, diye tılsımın şerhini söylerdim.*

Yukarılarda dahi îzâh olunduğu üzere "mer'â"dan murâd, mer'â-yı ulûm-ı ledünniyye ve maârif-i rabbâniyyedir; ve bu mer'ânın hâkimi arslan mesâbesinde olan insân-ı kâmildir ve onun sûret-i cismâniyyesi bu mer'ânın tılsımı mesâbesindedir. Sûrette görünür fakat hakîkatte hayâldir. Bu mer'âda otlamak için vücûd-ı mevhûmun fedâsı lâzımdır. Erbâb-ı zühd kendi vücûd-ı mevhûmlarına merbût bulunduklarından o tılsımın heybetinden kaçarlar. Onlara zâhir olan hevl ve heybet ise Hakk'ın heybetidir. Nitekim I. cildin 1449 numarasında هیبت حقست این خلق نیست　هیبت این مرد صاحب دلق نیست Ya'ni "Bu Hakk'ın heybetidir, mahlûktan değildir. Bu eski püskü esvâblı adamın heybeti değildir" buyrulmuş idi.

Ve kezâ *Fîhi Mâ Fîh*'in 13. faslında da bu ma'nâ hakkında şöyle buyururlar: "Muvahhid-i müstağrak o kimsedir ki, deryâ onda tasarruf eder ve onun deryâ üzerinde tasarrufu yoktur. Yüzen kimse ile gark olan kimsenin her ikisi de deryâdadırlar. Fakat müstağrakı su götürür ve mahmûldür; ve yüzen kimse ise kendi kuvvetinin hâmilidir ve kendi ihtiyârı iledir. Binâenaleyh müstağraktan sâdır olan her bir hareket ve her bir fiil ve kavl o sudan hâsıl olur, kendisinden değildir. Onun vücûdu ortada bir bahânedir. Meselâ, duvardan bir sadâ işitirsen, bilirsin ki duvardan değildir, duvarı söyleten bir kimse

vardır. İşte evliyâ da böyledir. Kable'l-mevt ölmüşlerdir ve duvar hükmüne girmişlerdir. Onlarda bir kıl ucu kadar varlık kalmamıştır. Dest-i kudret-i Hak'da bir kalkan gibidirler; ve kalkanın hareketi kendinden değildir. İşte "Ene'l-Hakk"ın ma'nâsı budur. Kalkan der ki, ben ortada yokum, hareket dest-i Hak'tandır. Bu kalkanı Hak görünüz ve Hak ile pençeleşmeyiniz!"

جواب گفتن خر روباه را

Eşeğin tilkiye cevâb söylemesi

گفت رو رو هین ز پیشم ای عدو   تا نبینم روی تو ای زشت رو

2619. *Dedi: "Ey düşman, önümden git, git! Ey çirkin yüzlü, tâ ki senin yüzünü görmeyeyim!"*

Eşek tilkiye dedi: "Ey düşman, ey çirkin yüzlü karşımdan çekil git! Senin yüzünü görmek istemem." Ma'lûmdur ki, yukarıda "eşek"ten murâd, zâhid olduğu beyân edilmiş idi. Kārîler tarafından zâhidlerin tahkîr edilmiş olmak ma'nâsı çıkarılmasına mahal yoktur. Zîrâ zühd ve takvâ haddi zâtında gāyet kıymetli bir şeydir; ve muhakkıkîn hazerâtının cümlesi zühd ve takvâ ile muttasıftır; ve zühd ve takvânın hakîkatiyle amel edenler ancak bu zevât-ı kirâmdır. Bu kıssada murâd olunan zâhid kendi nefsinin ve dünyânın muhabbetinden kalbini kurtaramamış olduğu hâlde hakîkî zâhidleri taklîde yeltenen humakādır ki, bunlar kalblerinin alâka ettiği bir şeyi gördükleri vakit tahammül edemeyip üzerine atılırlar.

آن خدایی که ترا بد بخت کرد   روی زشتت را کریه و سخت کرد

2620. [2621] *"O bir Hudâ ki seni bedbaht etti, senin çirkin yüzünü iğrenç ve pek yaktı."*

"Bedbaht", şakî; "saht" (سخت), pek ve katı demek olup, "saht-rû", katı ve pek yüzlü ve hayâsız ma'nâsındadır. Ya'ni, "O bir Hudâ seni şakî olarak yarattı ve senin zâhirinin ve bâtınının yüzünü iğrenç ve katı ve hayâsız yaptı."

با کدامین روی می‌آیی به من   این چنین سَغری ندارد کرگدن

2621. *"Bana hangi yüz ile geliyorsun? Böyle deriyi gergedan tutmaz!"*

"Seğrî", "sâğrî" kelimesinin muhaffefidir; ve "sâğrî", *Bahâr-ı Acem*'in beyânına göre "kîmuht" ta'bîr ettikleri "deri" ma'nâsınadır. Ve *Heft Kulzüm*'ün beyânına göre "kîmuht", husûsî sûrette dibâgat olunan atın ve eşeğin kaynaklarının derisine ıtlâk olunur. "Gergeden", burnu üzerinde yalnız bir boynuzu olan cesîmü'l-cüsse bir hayvandır ve derisi gāyet kalındır. Ya'ni, "Ey tilki, bana hangi yüz ile geliyorsun, utanmıyor musun, senin yüzünün derisi o kadar kalındır ki, böyle kalın deri gergedan denilen hayvanın kaba etinde ve kaynaklarında bile yoktur."

رفتهٔ در خون جانم آشکار   که ترا من ره برم تا مرغزار

2622. *"Ben sana çemenzâra kadar rehberim!" diye âşikâr olarak benim canımın kanına gitmişsin!"*

تا بدیدم روی عزرائیل را   باز آوردی فن و تسویل را

2623. *"Nihâyet Azrâîl'in yüzünü gördüm. Fen ve tesvîli açık getirdim."*

"Tesvîl", süslemek. Ya'ni "Bana rehber oldun, nihâyet Azrâîl gibi canımı alacak olan arslanın yüzünü gördüm; hîleyi ve fenâ şeyi süslemek usûlünü apaçık bir sûrette yaptın."

گر چه من ننگ خرانم یا خرم   جانورم جان دارم این را کی خرم

2624. *"Gerçi ben eşeklerin nengiyim, yâhud eşeğim. Canlıyım, can tutarım; bunu ne vakit alırım?"*

"Ben her ne kadar eşek zümresinin ayıbı ve lekesi veyâhud sâde bir eşek isem de, canlıyım ve canım vardır. Binâenaleyh gördüğüm heybeti unutup da senin bu aldatıcı sözlerini alır mıyım?"

آن چه من دیدم ز هول بی‌امان   طفل دیدی پیر گشتی در زمان

2625. *"O şeyi ki ben bî-amân heybetten gördüm, çocuk göreydi derhal ihtiyar olurdu."*

"Benim merhametsiz heybetten gördüğüm şeyi çocuk göreydi, saçları ağarıp korkudan derhal ihtiyar olurdu." Saç ve sakal ağarmasını şiddetli kor-

kunun ve elemin te'sîri olduğu bu beyt-i şerîfden anlaşılır; ve âyet-i kerîmede dahi sûre-i Müzzemmil'de şöyle buyrulur: فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا (Müzzemmil, 73/17-18) Ya'ni "Ey müşrikler, eğer küfür üzerine kalırsanız kendinizi azâbdan nasıl kurtarırsınız ki, o günde heybet ve şiddetten çocukların saçları ağarır, gök yarılıp va'dullah işlenir".

بی‌دل و جان از نهیب آن شُکُوه — سر نگون خود را در افگندم ز کوه

2626. "*Gönülsüz ve cansız olarak o şükûhun nehîbinden kendimi dağdan baş aşağı bıraktım.*"

"Şükûh", heybet ve azamet ve "şikûh" korku demektir (*Gıyâsü'l-Lügāt*). "Nehîb", yağmalamak ve kapmak ve havf ma'nâsında müsta'meldir. (*Ahterî*). Beyt-i şerîfdeki "şükûh" (شکوه) birinci şekil ve ma'nâya "nehîb" (نهیب) korku ma'nâsınadır. Ya'ni "O şükûhun ya'ni heybetin nehîbinden ya'ni korkusundan kalbi ve canı gitmiş bir hâlde olarak kendimi dağdan baş aşağı bıraktım."

بسته شد پایم در آن دم از نهیب — چون بدیدم آن عذاب بی‌حجیب

2627. "*Vaktâki o hicâbsız azâbı gördüm, o demde korkudan ayağım bağlanmış oldu.*"

"Nehîb", korku demektir. "Hicîb", "hicâb" kelimesinin imâle olunmuşudur. Ya'ni, "Vaktâki arslanın benim varlığımı ve benliğimi mahvetmek için hücûma hazırlanması azâbını perdesiz ve hicâbsız apaçık gördüm, o demde korkudan dizlerimin bağı çözüldü ve yürümeyecek bir hâle geldim."

عهد کردم با خدا کای ذو المنن — بر گشا زین بستگی تو پای من

2628. "*Hudâ'ya ahdettim, dedim ki: Ey ihsânlar sâhibi, sen benim ayağımı bu bağlanmışlıktan aç!*"

تا نیوشم وسوسهٔ کس بعد از این — عهد کردم نذر کردم ای معین

2629. "*Tâ ki bundan sonra kimsenin vesvesesini dinlemeyeyim, ey muîn, ahdettim ve nezrettim!*"

"Niyûşîden", "şenîden" masdarı gibi dinlemek ve işitmek ma'nâsınadır.

حق گشاده کرد آن دم پای من — ز آن دعا و زاری و ایمای من

2630. [2631] "*Hak o demde o duâmdan ve zârîmden ve îmâmdan ayağımı açtı.*"

Ya'ni, "O gördüğüm heybetten dolayı pek ziyâde korktum, ayaklarım yürüyemez ve dilim söyleyemez bir hâle geldi; bâtınımdan Hakk'a yalvardım ve ağladım ve inledim. Hak Teâlâ benim îmâ ve işâret ile vâki' olan niyâzımı kabûl buyurdu, ayaklarımı açtı ve kuvvet verdi, kaçtım."

ور نه اندر من رسیدی شیر نر　　　　چون بدی در زیر پنجهٔ شیر خر

2631. *"Ve yoksa erkek arslan bana erişirdi. Eşek, arslanın pençesi altında nasıl olurdu?"*

Ya'ni, "Arslanın pençesi altında bir eşeğin hali nasıl olurdu?"

باز بفرستادت آن شیر غُرین　　　　سوی من از مکر ای بئس القرین

2632. *"Ey fenâ arkadaş, o bağırıcı arslan mekrden dolayı tekrar seni benim tarafıma gönderdi."*

"Gurîn", "gurîden" masdarından "yüksek sesle bağıran ve feryâd eden" demektir. Ya'ni, "Ey kötü arkadaş, o kükreyen ve bağıran arslan beni kandırmak için tekrar seni benim tarafıma yolladı." Ba'zı nüshalarda "gurîn" (غرین) yerine "arîn" (عرین) vâki' olmuştur; "orman ve ağaç dolu olan sahrâ" ma'nâsınadır. Arslan dahi ekseriyâ böyle yerlerde dolaştığından bu ma'nâ da münâsibdir.

حقّ ذات پاك اللّه الصمد　　　　که بود بهْ مار بد از یار بد

2633. *"Samed olan Allah'ın zât-ı pâki hakkı için ki, kötü yılan kötü dosttan iyidir."*

Cemî'-i mahlûkātın muhtaç olduğu Allâh'ın zât-ı pâkine yemîn ederim, fenâ yılan fenâ dosttan daha iyidir. Nitekim hadîs-i şerîfde ایاکم و جلیس السوء ya'ni "Kötü celîsden sakınınız!" buyrulmuştur.

مار بد جانی ستاند از سلیم　　　　یار بد آرد سوی نار مقیم

2634. *"Kötü yılan selîmden bir can alır. Kötü dost nâr-ı mukîm tarafına getirir."*

"Selîm", burada "yılan tarafından sokulmuş" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Kötü yılanın kötü dosttan iyi olmasının sebebi budur ki, kötü yılan sokulmuş bir kimsenin rûh-ı hayvânîsini izâle edip cismini harâb eder. Fakat kötü dost ise onun rûh-ı insânîsini sokup onu helâk-i ma'nevî tarafına götürür ve azâb-ı

mukîm tarafına sevk eder." Ba'zı nüshalarda از سليم yerine اى سليم vâki'dir. "Ey selîmü'n-nefs" demek olur.

از قرين بى‌قول و گفت و گوى او   خوى دزد دل نهان از خوى او

2635. *Karînden, onun kıyl ü kāli olmaksızın, kalb onun huyundan gizli huy kapar.*

Sûrî ve cismânî olan yakınlığın kalb üzerine mühim bir te'sîri vardır. Binâenaleyh bir kimse kendi karîni olan arkadaşının sözü ve kıyl ü kāli olmaksızın onun huyundan haberi olmayarak gizli huy kapar; ve onun huyu ve ahlâkı kalbine sirâyet eder. Bu sereyân âlem-i tabîatta gizli bir hâldir. Eğer karîn iyi olursa onun güzel huyu ve ahlâkı insana sârî olur; ve eğer fenâ olursa onun fenâ huyları, onun kalbine müessir olur. Bunun için âyet-i kerîmede وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ (Tevbe, 9/119) ya'ni "Sâdıklar ile berâber olunuz!" buyrulmuştur.

چون كه او افكند بر تو سايه را   دزدد آن بى‌مايه از تو مايه را

2636. *Vaktâki o senin üzerine sâye bırakır, o mâyesiz senden mâye çalar.*

O kötü arkadaş senin üzerine fikir ve ahlâk sâyesini bıraktığı vakit o cevher-i aslîden mahrûm olan, senin cevherini çalar ve senin kalbinin nûrunu zulmete kalbeder.

عقل تو گر اژدهايى گشت مست   يار بد او را زمرد دان كه هست

2637. *Eğer senin aklın mest bir ejderhâ oldu ise, kötü dost bil ki, onun için zümrüddür.*

Ey kimse, benim aklım vardır, kötü arkadaşın fenâlıklarını görür ve reddederim. Binâenaleyh onun fenâ huyları bana sirâyet edemez, deme! Zîrâ bilfarz senin aklın mest ve azgın bir ejderhâ mesâbesinde olsa bile kötü dostu zümrüt mesâbesinde bil! Zümrüdün havâssından birisi yılanın gözünü kör etmek olduğu gibi, kötü arkadaş da o senin ejderhâ mesâbesinde olan aklını zümrüt gibi kör eder. Binâenaleyh aklının gözü kör olduktan sonra sen onun fenâlıklarını temyîz edip göremez bir hâle gelirsin. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu beyitlerde sâliklerin müzevvir şeyhlerden ictinâb etmelerine işâret buyururlar. Zîrâ müzevvir şeyhler sâlike nûr verememekle berâber onların nûrunu izâle ederler.

دیدهٔ عقلت بدو بیرون جهد　　　　طعن اوت اندر کف طاعون نهد

2638. *Senin aklının gözü onun sebebiyle dışarıya fırlar. Onun ta'nı seni tâûnun avucuna koyar.*

"Ta'n", dürtmek ve saplamak ma'nâsınadır. "Tâûn", sârî olan vebâ hastalığının ismidir. Ya'ni, senin ejderhâ mesâbesinde olan aklının gözü o zümrüd mesâbesinde olan kötü dost sebebiyle dışarıya fırlar ve kör olur. Onun kötü fikirleriyle ve sözleriyle senin bâtınını dürtmesi ve onları mızrak gibi saplaması, seni tâûn mesâbesinde olan helâk-i ma'nevînin avucuna koyar.

جواب گفتن روباه خر را

Tilkinin o eşeğe cevâb söylemesi

گفت روبه صاف ما را درد نیست　　　　لیك تخییلات وهمی خرد نیست

2639. *Tilki dedi: "Bizim sâfîmize tortu yoktur. Fakat vehmî olan tahyîlât küçük değildir."*

"Tilki"den murâd, insân-ı kâmilin mürîdi olduğu yukarılarda îzâh olundu. Ya'ni, "Bizim nefs-i sâfiye sâhibi olan insân-ı kâmilimizde sıfât-ı cismâniyye tortusu yoktur. Fakat bu vücûd-ı vehmîye mensûb olan tahyîlât ve tefekkürât küçük bir şey değildir. Şahıs üzerinde pek müessirdir. Zîrâ âlem-i keserâtta hükümrân olan fikirler hep şahsın mevhûm olan varlığından neş'et ve teselsül eder."

این همه وهم تو است ای ساده دل　　　　ور نه بر تو نه غشی دارم نه غل

2640. [2641] *"Ey sâde dil, bu hep senin vehmindir. Yoksa ben senin üzerine ne bir gış ne bir gıll tutarım."*

"Gış", safvetten ârî ve karışık olmak; "gıll", hıyânet etmek. Ya'ni, "Ey sâde-dil ve ahmak, bu gördüğün suver-i vücûdiyye vehmîdir. Binâenaleyh senin varlığına sûikasd fikri dahi senin vehminden münbaisdir. Yoksa hakîkatte ben senin üzerine karışıklık ve hıyânet ile mütecâviz değilim!"

از خیال زشت خود منگر به من　　　بر محبان از چه داری سوء ظن

2641. *"Bana kendi kötü hayâlin cihetinden bakma! Muhibler üzerine neden sû'-i zan edersin?"*

ظن نیکو بر بر اخوان صفا　　　گر چه آید ظاهر از ایشان جفا

2642. *"Her ne kadar onlardan zâhiren cefâ gelirse de ihvân-ı safâya hüsn-i zan et!"*

"Her ne kadar ehl-i safvet olan arkadaşlardan sâdır olan ef'âl-i zâhirede senin vehmine göre cefâ gelir ise de sen onlara hüsn-i zann et! O fiilin hakîkatini ta'mîk edip anla ve onlara hüsn-i zann et!"

این خیال و وهم بد چون شد پدید　　　صد هزاران یار را از هم برید

2643. *"Vaktâki bu kötü hayâl ve vehim zâhir oldu, yüz binlerce dostu birbirinden kesti."*

"Şahsın vehminden mütevellid olan efkâr-ı hayâliyye zuhûr ettiği vakit birçok dostları birbirinden ayırdı ve yekdiğerine karşı düşman yaptı."

خاصه من بد رگ نبودم زشت اسم　　　آن که دیدی بد نبد بود آن طلسم

2644. *"Husûsiyle kötü isimli olan ben kötü damarlı olmadım. Onu ki gördün kötü değil idi, o tılsım idi."*

"Kötü isimli olmak"tan murâd, kıssanın zâhirine göre tilkinin hîlekârlık ile meşhûr olmasıdır. Kıssanın bâtınına göre sülûkü nâkıs olan mürîddir. "Kötü damarlı olmak"tan murâd, şekāvet-i ezeliyye sâhibi olmaktır. Ya'ni, "Ben her ne kadar sıfât-ı nefsâniyyeden kurtulmamış bir sâlik isem de insân-ı kâmilin lüzûm-i terbiyesini takdîr ettiğim cihetle şekāvet-i ezeliyye ashâbından değilim. Seni gördüğüm yerde, gördüğün arslan sûreti dahi kötü bir şey değildi. Onun sûreti bir tılsım sûreti gibi mevhûm idi." Ba'zı nüshalarda زشت اسم yerine زشت قسم vâki'dir. "Çirkin kısım ve tâifeden olan ben" demek olur.

ور بدی بد آن سگالش قدر را　　　عفو فرمایند یاران ز آن خطا

2645. *"Ve eğer o fikrin kadri kötü idiyse bile dostlar o hatâdan dolayı afv buyururlar."*

"Sigâliş", düşmanlık ve husûmet etmek ve fikir ve endîşe etmek ve kötü söz söylemek ma'nâlarınadır. "Kadr", takdîr ve mikdâr ma'nâları vardır, bu-

rada "takdîr" ma'nâsı münâsib olur. Ya'ni, "Senin takdîrin cihetinden o fikir kötü olsa ve benim sana karşı husûmet ettiğime zâhib olsan bile dostlar dostların hatâsını afv buyururlar."

مشفقی گر کرد جور و امتحان   عقل باید که نباشد بد گمان

2646. *"Eğer bir müşfik cevr ve imtihan etse, akıl gerektir ki kötü zan edici olmaya!"*

"Eğer bir müşfik dost zâhiren cevredip kendi dostunu imtihan ve tecrübe etse, akıl sâhibi lâzımdır ki, kötü zan edici olmasın ve onun yaptığı bu cevr-i zâhirînin zımnında bir fâide ve maksad olup olmadığını tedkîk edebilsin!"

عالم وهم و خیال طمع و بیم   هست رهرو را یکی سدّ عظیم

2647. *Vehim ve hayâl ve tama' ve korku âlemi sâlike bir büyük seddir.*

Ey zühd-i bârid sâhibi, vücûd-ı vehmî ve bu vücûd-ı vehmîye müstenid olan hayâl ve vücûda mülâyim gelen eşyâya tama' ve vücûda mülâyim gelmeyen eşyâdan korkmak hep ayrı ayrı birer âlemdir; ve bunların hepsi Hak yolunun sâlikleri için birer büyük mânia ve seddir. Sâlik vücûd-ı mevhûmundan geçtikten sonra vehim ve hayâl ve tama' ve korku kalmaz. Nitekim âyet-i kerîmede أَلاَ إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللهِ لاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ (Yûnus, 10/62) ya'ni "Muhakkak evliyâ-i ilâhî üzerine ne korku ve ne de hüzün yoktur!" buyrulur. Zîrâ bunların hepsi sâlik kendisinde ve muhîtinde varlık gördüğünden neş'et eder.

نقشهای این خیال نقش بند   چون خلیلی را که کُه بُد شد گزند

2648. *Nakş bağışlayıcı olan bu hayâlin nakışları bir Halîl gibiye ki dağ idi, zarar oldu.*

Ya'ni, kalblerde nakış bağlayıcı olan bu hayâl âleminin nakışları nübüvvete namzed olup zevk-i vahdette bir dağ misâli sâbit olan Halîl (a.s.) gibi bir zât-ı şerîfe zarar oldu.

گفت هذا ربّي ابراهیم راد   چون که اندر عالم وهم اوفتاد

2649. *Ârif olan İbrâhim "İşte bu benim Rabbimdir!" dedi. Çünkü vehim âlemine düştü.*

"Râd", kerîm, cömert, şecî', dilâver, hakîm ve ârif ve söz söyleyici ma'nâlarınadır. Burada "hakîm ve ârif" ma'nâları münâsibdir. Ya'ni, nübüvvete

namzed olması i'tibâriyle fıtraten hakîm ve ârif olan İbrâhim (a.s.) parlak yıldızı gördüğü vakit "İşte bu benim Rabbimdir!" (En'âm, 6/76) dedi. Çünkü vehim âlemine düştü. Ma'lûmdur ki, insan kendini ve muhîtini idrâk etmeye başladığı vakit bir varlık görür. Bu varlığın menşeini ve mûcidini ve sûret-i zuhûrunu aramak ve anlamak merâk ve azminde bulunanlar olduğu gibi bu merâka ve azme lâkayd kalıp tabîat ahkâmının zevkiyle yaşamağa râzı olanlar da vardır. Kitle-i beşerin kısm-ı a'zamı bu ikinci sınıftandır. Birinci sınıfın merâkı ve azmi dahi derecât üzerinedir. Bunların en yüksek derecede bulunanları fıtraten peygamber olmak üzere doğanlardır. Bunlar nüfûs-ı beşerin külliyetine nazaran pek azdır. Bu zevât-ı kirâm beşer arasında vahy-i ilâhî ile mümtâz bir mevki'de bulunup onlara imâm olurlar. İmdi bu varlığın menşeini ve mûcidini ve sûret-i zuhûrunu nazar-ı rakîka alanlar bittabi' ibtidâ gördükleri şeylerden başlarlar. Halbuki gördükleri eşyâ vücûdât-ı hakîkiyye sâhibi olmayıp, vücûd-ı hakîkî-i Hakk'a muzâf olan birtakım varlıklardan ibârettir. Binâenaleyh bu taharriyât, akıl nûrunun delâletiyle âlem-i vehm içinde vâki' olur. Fakat aklın nûru mütefâvittir. Bir nûr vardır ki güneş gibidir; bu nûr âlem-i vehmin karanlıklarını yırtar. Nitekim bu cildin 460 [, 461, 462] numarasında şöyle buyrulmuş idi:

این تفاوت عقلها را نیك دان   در مراتب از زمین تا آسمان
هست عقلی همچو قرص آفتاب   هست عقلی کمتر از زُهره و شهاب
هست عقلی چون چراغ سرخوشی   هست عقلی چون ستارهٔ آتشی

[Ya'ni "Akıllar için yerden göğe kadar olan merâtibde bu tefâvütü iyi bil! Bir akıl vardır, güneş kursu gibi; bir akıl vardır Zühre ve şihâbdan daha aşağıdır. Bir akıl vardır, sarhoş çerâğı gibidir; bir akıl vardır, bir ateşin kıvılcımı gibidir."] İşte İbrâhim (a.s.) dahi bi'setten mukaddem meşhûdu olan eşyâ arasında ve âlem-i vehimde kendi ve muhîtindeki eşyâ varlıklarının mûcidini aradı. Zühre veyâ Müşterî seyyâresini gördü. "Rabbim budur!" dedi; gurûb edince beyenmedi, "Ben kaybolanları sevmem!" dedi. Ayı gördü, "Rabbim budur!" dedi. Gurûb edince onu da beğenmedi. Güneş doğdu, "Bu hepsinden büyüktür, Rabbim budur!" dedi. Gurûb edince onu da beğenmedi. "Ben yüzümü hulûs ile gökleri yaratan Zât-ı Hakk'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim!" dedi. Nitekim bu kıssa sûre-i En'âm'da فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هٰذَا رَبِّي ... (En'âm, 6/76) ["Gece karanlık basınca, bir yıldız gördü. "Bu Rabbimdir" dedi...] âyet-i kerîmesi ile onu ta'kîb eden âyetlerde mezkûrdur. Binâenaleyh İb-

râhim (a.s.)ı güneş gibi olan aklının nûru âlem-i vehmin karanlığını yırttı; ve eşyânın bâkî olan vücûd-ı hakîkî değil, belki fânî olan vücûd-ı izâfî olduğunu anladı. İbrâhim (a.s.) gibi bir nebî-i zîşâna âlem-i vehmin böyle te'sîri olunca ukūl-i nâkısa erbâbının hâlini var kıyâs et!

ذکر کوکب را چنان تأویل گفت آن کسی که گوهر تأویل سفت

2650. [2651] *Yıldızın zikrine öyle te'vîl söyledi, o bir kimse ki te'vîl gevherini deldi.*

Ya'ni, yıldızın "Rabbimdir!" diye vâki' olan zikrini ba'dehû onun gurûbu üzerine böyle te'vîl etti ve döndürdü. İbrâhim (a.s.) gibi o bir kimse âlem-i hayâlin cereyânına ve te'sîrine kapıldıktan sonra te'vîl gevherini bu sûretle deldi ve nûr-ı aklı delîl olarak söylediği sözden rücû' etti.

عالم وهم و خیال چشم بند آن چنان کُه را ز جای خویش کند

2651. *Göz bağlayıcı vehim ve hayâl âlemi öyle dağı kendi yerinden kopardı.*

تا که هذا ربّی آمد قال او خربط و خر را چه باشد حال او

2652. *Tâ ki onun kāli: "İşte benim Rabbim budur!" geldi. O ahmağın ve eşeğin hâli ne olur?*

Ya'ni, aklın gözünü bağlayıcı olan vehim ve hayâl âlemi, İbrâhim (a.s.) gibi öyle akıl ve fetânette dağ mesâbesinde olan bir zât-ı şerîfi, kendi makām-ı fetânet ve dirâyetinden kopardı. Nihâyet onun kelâmı, yıldızı görünce: "İşte benim Rabbim budur!" demek oldu. Acaba bu âlem-i hayâl içinde o akılsız ahmağın ve eşek gibi idrâksiz bir şahsın hâli ne olur, var kıyâs et!

غرقه گشته عقلهای چون جبال در بحار وهم و گرداب خیال

2653. *Dağlar gibi olan akıllar vehim denizlerinde ve hayâl girdâbında gark olmuştur.*

کوهها را هست زین طوفان فضوح کو امانی جز که در کشتئ نوح

2654. *Dağlara bu tûfandan fezâhatlar vardır. Nûh'un gemisinin gayrında bir emân nerede!*

Dağlar gibi olan yüksek akıllara bu vehim ve hayâl tûfanından rüsvaylıklar vardır. Nûh'un gemisi mesâbesinde olan enbiyâ ve evliyâ yolunun gayrında haz ve emân yoktur. Bu tûfânın belâsından mahfûz kalmak isteyenler insân-ı kâmilin tarîkıne ve sohbetine intisâb etmelidirler.

زین خیال ره زن راه یقین گشت هفتاد و دو ملت اهل دین

2655. *Yakîn yolunun rehzeni olan bu hayâlden ehl-i dîn yetmiş iki millet oldu.*

Bu beyt-i şerîfde افترقت الیهود علی احدی و سبعین فرقة و تفرقت النصاری علی اثنین و سبعین فرقة و تفرقت امتی علی ثلاث و سبعین فرقة ya'ni "Yahûdiler yetmiş bir fırka ve nasrânîler yetmiş iki fırka ve benim ümmetim yetmiş üç fırka üzerine müteferrik oldu" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Bu yetmiş üç fırkanın yetmiş ikisi evhâm ve hayâl yüzünden bâtıl i'tikādâta saplandılar. Ancak bir fırkası dalâletten yakasını kurtardı ki, onlar da peygamberin isrine tâbi' olanlardır. Bu yetmiş iki fırkanın i'tikādâtı *Milel ve Nihal* adlı risâlede tafsîl olunmuştur.

مرد ایقان رست از وهم و خیال موی ابرو را نمی گوید هلال

2656. *Îkān adamı vehimden ve hayâlden kurtuldu. Kaşın kılına hilâl demez.*

"Îkān", bir şeyi tahkîk üzre şübhesiz bilmek demektir. Mertebe-i yakîne vâsıl olan kimse vehim ve hayâl âleminden kurtulduğu için kaşından sarkan kıla hilâl demez ve onu gökteki hilâl zannetmez. Nitekim Hz. Ömer (r.a.) zamânında vâki' olan bu hâdise II. cildin 112 numaralı beytinden i'tibâren beyân buyrulmuştur. Hülâsası budur ki: Hz. Ömer zamânında bir ihtiyarın kaşının kılı gözüne sarkmış "Hilâli görüyorum!" demiş. Hz.Ömer "Elini ıslat da kaşına sür!" demiş. Öyle yapmış, hilâl nazarından kaybolmuştur.

و آنکه نور عمرش نبود سند موی ابروی کژی راهش زند

2657. *O kimseye ki Hz. Ömer'in nûru sened olmaya, kaşın bir eğri kılı onun yolunu vurur.*

Hilâl gördüğünü zanneden ihtiyara Hz. Ömer'in nûr-i akl ve idrâki sened olduğu gibi, bir kimseye Hz. Ömer gibi olan bir insân-ı kâmilin akıl ve idrâki sened olmazsa onun kaşının bir eğri kılı ya'ni kuvve-i vâhimesinden mütevellid olan bir fikir, onun yolunu vurur ve onu vehim ve hayâlde berbâd eder.

صد هزاران کشتیٔ با هول و سهم تخته تخته گشته در دریای وهم

2658. *Yüz binlerce heybetli ve korkunç gemi vehim deryâsında tahte tahte olmuştur.*

"Sehm", Fârisî'de "korku" demektir. "Tahte tahte", parça parça olmaktan kinâyedir. "Gemi"den murâd, kuvvet ve şevket-i zâhiriyye sâhibi olan kimselerdir. Ya'ni, bu âlemde birçok heybetli ve kendilerinden korkulan as-

hâb-ı kudret ve şevket vehim deryâsında tûfan-ı hayâle tutulup parça parça olmuşlardır.

کمترین فرعون چست و فیلسوف ماه او در برج وهمی در خسوف

2659. *En aşağısı çâlâk ve feylesof olan Fir'avn'dur. Onun ayı vehme mensûb olan burçda husûfdadır.*

O heybetli ve korkunç gemilerin en aşağısı idâre-i saltanatında çevik ve feylesof olan Fir'avn'dur. Onun ay gibi olan aklı, vehme mensûb olan burçda husûftadır ve tutulmuştur; ve zulmet-i vehim onun nûr-ı aklına gālib gelmiştir. Fir'avn'un feylesofluğunun bir numûnesini Fass-ı Mûsevî'de cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri şöyle beyân buyururlar: و اما حکمة سؤال فرعون عن الماهية الالهية فلم يکن عن جهل و انما کان عن اختيار حتى يرى جوابه مع دعواه الرسالة عن ربه و قد علم فرعون مرتبة المرسلين في العلم Ya'ni "Fir'avn'un Hz. Mûsâ'ya mâhiyet-i ilâhiyyeden suâlinin hikmetine gelince, cehilden nâşî değil idi. Belki Rabbinden risâlet da'vâsıyla berâber onun cevâbını görmek için imtihandan nâşî idi; ve Fir'avn mürselînin ilimde mertebesini bilir idi." Bu bâbdaki tafsîlat mezkûr fasdadır.

کس نداند روسپی زن کیست آن وان که داند نیستش بر خود گمان

2660. [2661] *Kimse bilmez orospu kadın kimdir; ve o kimse bilir ki, kendisi üzerinde ona şübhe yoktur.*

Bu beyt sâhib-i vehimle sâhib-i yakîne misâldir. Ya'ni, kadınlar arasında fâhişe olan vardır. Fakat onun fuhşunu ancak onunla münâsebet-i gayr-ı meşrûada bulunan kimse yakînen ve muhakkakan bilir. Münâsebette bulunmayanların bilişi vehmîdir, yakînî değildir. Zîrâ bu fâhişe kadınla münâsebette bulunan bir kimseye onun iffeti ve nâmûsu hakkında bin delîl getirse onun yakînine şek ârız olmaz. Fakat münâsebette bulunmayanlar onun iffeti hakkında bir delîl ile şübheye düşüp fikirlerinden rücû' ederler. Bunun gibi Fir'avn أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى (Nâziât, 79/24) "Ben sizin Rabb-i a'lânızım!" da'vâsında mütevehhim idi ve mütehakkık değil idi. Fakat Hz. Mansûr ene'l-Hak da'vâsında mütehakkık idi. Binâenaleyh Fir'avn belâ-yı garkı görünce da'vâsından rücû' etti ve أَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ (Yûnus, 10/90) "Ben müslümanlardanım!" dedi. Fakat Hz. Mansûr belâ-yı i'dâmı gördü, da'vâsından rücû' etmedi.

چون ترا وهم تو دارد خیره سر از چه گردی گرد آن وهم دگر

2661. *Mâdemki senin vehmin seni sersem tutar, neden başkasının vehmi etrâfına dolaşırsın?*

Mâdemki senin mevhûm olan varlığın ve enâniyetin seni vücûd-ı hakîkî-i Hak muvâcehesinde sersem bir hâlde tutuyor, neden kendin gibi vehm-i enâniyyetten kurtulmamış olan yalancı mürşidlerin etrâfında dolaşıp durursun? İki vehim sâhibinin musâhebesinden ne fayda hâsıl olur?

عاجزم من از منئ خويشتن　　　چه نشستی پر منی تو پيش من

2662. *Ben kendimin benliğinden âcizim. Benim önümde benlik dolu olarak ne oturdun?*

Ey zâhid, ben kendimin mevhûm olan benliğinden ve varlığından âcizim ve ondan bîzârım. Sen o mevhûm olan benliğin duygusuyla dolu olarak benim karşımda niçin oturdun?

بی‌من و مايی همی‌جويم به جان　　　تا شوم من گوی آن خوش صَوْلَجان

2663. *Bensizliği ve bizsizliği cân ile arıyorum, tâ ki ben o latîf çevgânın topu olayım!*

"Savlecân", cirit oynayanların top çeldikleri ucu eğri sopadır ki, "çevgân" dahi derler. Ya'ni, ben bensizliği ve bizsizliği ve mevhûm olan varlıktan geçmeyi arıyorum ve istiyorum. Tâ ki ben Hakk'ın latîf bir çevgân mesâbesinde olan kudret elinin çeldiği ve istediği gibi tasarruf ettiği bir top mesâbesinde olayım!

هر كه بی‌من شد همه منها در اوست　　　يار جمله شد چو خود را نيست دوست

2664. *Her kim bensiz oldu, bütün benler ondadır. Vaktâki kendine dost değildir, cümlenin yâri oldu.*

Her kim kendinin vücûd-ı mevhûmunu terk etti ve kendi varlığını Hakk'ın varlığı bildi ise bütün varlıkları câmi' oldu. Vaktâki kendi nefsinin dostluğu ve muhabbetini terk etti, cümlenin dostu ve yâri oldu. Zîrâ muhîtini düşman görmek kişinin kendi nefsine olan muhabbetindendir.

آينه بی‌نقش شد يابد بها　　　ز آنكه شد حاكیِ جمله نقشها

2665. *Ayna nakışsız oldu, bahâ bulur. Zîrâ ki bütün nakışları hikâye edici oldu.*

İnsanın kalbi vücûd-ı mevhûmuna taalluk eden evhâm ve hayâlât nakışlarından pâk olduğu vakit ona kâinâtın nakışları muntabi' olur. Nitekim ay-

nanın yüzü nakışsız ve mücellâ olursa güzellik bulur veyâhud o ayna kıymetdâr olur. Zîrâ musaffâ ve mücellâ olan ayna kendisine mün'akis olan nakışları gösterici ve hikâye edici olur. "Behâ", güzellik ve kıymet ma'nâlarına gelir, burada iki ma'nâ dahi münâsibdir.

حکایت شیخ محمد سر رزی غزنوی قدس الله سره

Şeyh Muhammed Serrezî-i Gaznevî (k.s.)nun hikâyesidir

Bu sürh-ı şerîf yukarıdaki 2663, 2664 ve 2665 numaralı üç beytin ma'nâsını te'yîd için îrâd buyrulmuştur. "Serrez", asma filizi demektir. Bu zât-ı şerîfin asma filizine mensûbiyet ve iştihârı, dâimâ riyâzâtla meşgûl olup asma filiziyle tegaddî etmesinden nâşîdir. Nitekim âtîde beyân buyruluyor. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu zâtın bir menkıbesini *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 10. faslında şöyle beyân buyururlar: "Şeyh Muhammed Serrezî mürîdlerin arasında oturmuş ve mürîdin birisi de baş kebabı iştihâ eylemiş idi. Şeyh "Filân için baş kebabı getiriniz!" emretti. "Onun baş kebabına ihtiyâcı olduğunu ne ile bildin?" dediler. Cevâb verdi ki: "Otuz senedir bende ihtiyaç kalmamıştır ve kendimi bütün ihtiyaçlardan pâk etmişimdir ve münezzehim ve ayna gibi sâf ve nakışsız olmuşum. Vaktâki hatırıma baş kebabı geldi. Bende iştihâ peydâ ve ihtiyaç hâsıl oldu. Onu filânın takāzâsı olduğunu bildim, zîrâ ayna nakışsızdır. Eğer aynada nakış görünürse o gayrın nakşıdır."

زاهدی در غزنی از دانش مزی　　بد محمد نام و کنیت سر رزی

2666. *Gaznin'de ilimden meziyetli bir zâhid var idi. Adı Muhammed ve künyesi Serrezî idi.*

"Miz", bir şeyin diğer şey üzerine fazlı ve ziyâdelik ve meziyet demektir (*Sarrâh*). "Yâ" nisbet içindir, "fazıllı ve meziyetli" demek olur. Ya'ni, Gaznin şehrinde ilim cihetinden fazıllı ve meziyetli hakîkî bir zâhid var idi. Adı Muhammed ve künyesi de Serrezî idi.

بود افطارش سر رز هر شبی　　هفت سال او دائم اندر مطلبی

2667. *Her bir gece onun iftârı asma filizi idi. O yedi yıl bir matlabda idi.*

Ya'ni, gündüzleri oruç tutar ve akşamları da asma filiziyle iftâr ederdi. O zât-ı şerîf yedi yıl bir maksadın husûlünü ister dururdu.

بس عجائب دید از شاه وجود　　　　لیك مقصودش جمال شاه بود

2668. *O cûd şâhından çok acîbeler gördü. Fakat onun maksûdu şâhın cemâli idi.*

Şeyh Muhammed hazretleri cûd ve kerem sâhibi bir şâh olan Hak Teâlâ hazretlerinin birçok acîb tecelliyâtını gördü. Fakat bunlar tecelliyât-ı sıfâtiyye ve esmâiyye olduğundan kanâat etmedi. Onun maksûdu tecellî-i zâtîye mazhar olmak ve cemâl-i Hakk'ı müşâhede etmek idi.

بر سر كُه رفت آن از خويش سير　　　　گفت بنما يا فتادم من به زير

2669. *O kendinden doymuş dağ başına gitti, dedi: "Göster, yâhud ben aşağıya düştüm!"*

O kendinin vücûd-ı mevhûmundan doymuş, ya'ni bıkmış ve usanmış olan Şeyh Muhammed hazretleri dağ başına gitti ve cenâb-ı Hakk'a hitâben dedi: "Ey benim ma'şûkum olan Hak Teâlâ, ya kendini bana göster veyâhud seni müşâhedeye mâni' olan bu vücûd-ı mevhûm perdesini izâle etmek için kendimi dağdan aşağıya atarım!"

گفت نامد مهلت آن مَكرُمَت　　　　ور فرو افتى نميرى نكشمت

2670. [2671] *Dedi: "O mekrümetin mühleti gelmedi ve eğer aşağıya düşsen ölmezsin seni öldürmem!"*

Cenâb-ı Hak tarafından onun sırrına hitâben buyruldu ki: "O keremin zamânı gelmedi; ve eğer kendini dağdan aşağıya da atsan ölmezsin ve seni öldürmem. Çünkü senin ayn-ı sâbitenin isti'dâdına göre bu hayât-ı dünyeviyyede senden zuhûru îcâb eden ahvâl vardır. "Mekrümet", izzet ve şeref ve kerem ma'nâlarınadır.

او فرو افكند خود را از وداد　　　　در ميان عمق آبى اوفتاد

2671. *O muhabbetten nâşî kendisini aşağıya attı. O bir derin suyun içine düştü.*

Şeyh Muhammed hazretleri sırrına vâki' olan hitâb-ı ilâhîye rağmen firkate tahammül edemedi ve aşkın ve muhabbetin galebesinden dolayı kendisini dağdan aşağıya attı. Fakat bir derin suyun içine düştü ve helâk olmadı.

فراق دوست اگر اندك است اندك نيست   درون ديده اگر نيم موست بسيارست

"Dostun firâkı az bile olsa âşık indinde az değildir. Zîrâ göz içinde bulunan yarım kıl bile çoktur."

چون نمرد از نكس آن جان سير مرد   از فراق مرگ بر خود نوحه كرد

2672. *Vaktâki o canından doymuş olan adam neksten ölmedi, ölüm firâkından kendi üzerine teveccüh etti.*

"Neks", baş aşağı etmek, "nüks", sıhhat bulduktan sonra hastalık geri dönmek demektir. Ya'ni, vaktâki o canına doymuş ve bıkmış olan adam kendisini baş aşağı etmekten ve dağdan baş aşağı yuvarlanmaktan ölmedi, ölümden ayrıldığı ve bir an evvel ölüme kavuşamadığı için kendi üzerine feryâd edip ağladı.

كاين حيات او را چو مرگى مى‌نمود   كار پيشش بازگونه گشته بود

2673. *Zîrâ bu hayat ona bir ölüm gibi göründü. İş onun önünde ma'kûs olmuş idi.*

Onun dağdan aşağıya kendini atıp intihara tasaddî etmesinin sebebi bu idi ki, bu hayât-ı dünyeviyye ona bir ölüm gibi ve ölüm dahi hayat göründü. Bu hayat işi onun önünde tersine ve ma'kûs olmuş idi. Ya'ni hayât-ı dünyeviyyeyi ölüm ve ölümü de hayat bilmiş idi. Ma'lûmdur ki, intihar şer'an mezmûmdur. Fakat aşk-ı ilâhî ile kendinin kendiliğinden geçenler bu fiillerinde ma'zûrdurlar. Onların bu intiharları ehl-i gafletin intiharları gibi değildir.

موت را از غيب مى‌كرد او گدى   انّ فِي مَوْتِي حَيَاتِي مى‌زدى

2674. *O, ölümü gaybdan dilenir idi. "Muhakkak benim hayâtım ölümümdedir!" der idi.*

"Gedî" ve "gedbe", dilenmek ma'nâsınadır. Şeyh Muhammed hazretleri ölümü cânib-i gaybdan dilenir ve temennî eder idi. Zîrâ bilirdi ki, bu cisim cemâl-i Hakk'ın perdesi ve hicâbıdır; ve bu perde ölüm vâsıtasıyla aradan kalkar. Nitekim hadîs-i şerîfde انكم لن تروا ربكم عز و جل حتى تموتوا ya'ni "Muhakkak sizler ölmedikçe Rabbiniz azze ve celle hazretlerini göremezsiniz" buyrulur. Bunun için o hazret, "Benim hayâtım ölümümdedir!" derdi.

موت را چون زندگى قابل شده   با هلاك جان خود يك دل شده

2675. *Ölümü dirilik gibi kabûl edici olmuş idi. Kendi canının helâki ile müttehid olmuş idi.*

سیف و خنجر چون علی ریحان او　　نرگس و نسرین عدوی جان او

2676. *Kılıç ve hançer Ali gibi onun reyhânı idi. Nergis ve beyaz gül onun canının düşmanı idi.*

Kılıç ve hançer şâh-ı velâyet İmâm-ı Ali (k.A.v.) hazretlerine nasıl reyhân ve misk gibi kokan fesleğen mesâbesinde olmuş idiyse, Şeyh Muhammed hazretlerine dahi öyle olmuş idi. Hayât-ı sûriyyenin zevk aldığı nergis ve beyaz gül onun canının düşmanı idi. Ve dünyânın müzeyyenâtından asla zevk almaz bir hâle gelmiş idi.

بانگ آمد رَوْ ز صحرا سوی شهر　　بانگ طرفه از ورای سر و جهر

2677. *Sahrâdan "Şehir tarafına git!" diye ses geldi. Sırrın ve cehrin verâsından acîb ses!*

Şeyh Muhammed hazretleri bu hâl içinde iken taraf-ı ilâhîden: "Sahrâdan şehir tarafına git!" diye bir ses geldi. Fakat bu ses bildiğimiz seslerden değildi. Âlem-i zâhir ve bâtının arkasından gelen acîb bir ses idi ki, tefrîkı mümkin değildir. Ancak zevkan idrâk olunur.

گفت ای دانای رازم مُو به مُو　　چه کنم در شهر از خدمت بگو

2678. *Dedi: "Ey benim sırrımı mû-be-mû bilici, şehirde hizmetten ne yapayım? Söyle!"*

Şeyh Muhammed hazretleri bu hitâba cevâben dedi: "Ey benim sırrımı inceden inceye bilici olan Rabbim, şehre gittiğim vakit orada ne hizmet yapacağım ve vazîfem ne olacaktır, emret!"

گفت خدمت آن که بهر ذل نفس　　خویش را سازی تو چون عباس دبس

2679. *Dedi: "Hizmet odur ki, nefsin züllü için sen kendini Abbâs-ı Debs gibi yapasın!"*

"Abbâs-ı Debs", dilencilikte gâyet mâhir olan bir cerrâr kimsenin adıdır ki, müessir sözler ile halkı ba'zan ağlatır ve ba'zan de gülünç sözlerle güldürür ve herkesten para koparır idi. Onun ekser-i letâifi *Câmiü'l-Hikâyât* ismindeki kitâbda mezkûrdur. Ya'ni, Şeyh Muhammed hazretlerine cenâb-ı Hak tarafından buyruldu ki: "Şehre gittiğin vakit orada yapacağın hizmet, nefsini tezlîl ve tahkîr için kendini Abbâs-ı Debs gibi cerrâr bir dilenci hâline koyacaksın ve musırrâne dileneceksin!"

مدتی از اغنیا زر می‌ستان　　　　پس به درویشان مسکین می‌رسان

2680. [2681] *"Bir müddet zenginlerden altın al, sonra âciz olan fakirlere eriştir!"*

خدمتت این است تا یك چند گاه　　　　گفت سمعاً طاعةً ای جان پناه

2681. *"Birkaç vakte kadar senin hizmetin budur!" Dedi: "Ey cân-penâh, sem'an ve tâaten!"*

"Birkaç müddet zenginlerden dilendiğin paraları âciz olan fakirlere tasadduk et! Sana diğer bir emrim gelinceye kadar şehirdeki hizmetin budur!" Şeyh Muhammed hazretleri bu emr-i ilâhîye karşı "Ey canın ilticâgâhı olan Rabbim, emrini dinledim ve itâat ettim!" dedi.

بس سؤال و بس جواب و ماجری　　　　بد میان زاهد و رب الوری

2682. *Çok suâl ve çok cevâb ve mâcerâ, zâhid ile Rabbü'l-verâ arasında oldu.*

Ya'ni, Şeyh Muhammed hazretleri bu emr-i ilâhîyi telakkî ettiği esnâda kendisiyle mahlûkātın Rabb'i arasında diğer birtakım suâller ve cevâblar ve ba'zı tecelliyât-ı ilâhiyye dahi vâki' oldu.

که زمین و آسمان پر نور شد　　　　در مقالات آن همه مذکور شد

2683. *Öyle ki yer ve gök nûr dolu oldu, Makālât'ta o cümle mezkûr oldu.*

Makālât bir kitabın ismidir ki, onda Şeyh Serrezî hazretlerinin ahvâli ve makālâtı mezkûrdur. (Hind şârihlerinden Mîr Eyyûb ve Velî Muhammed Ekberâbâdî). Fakir bu kitabı görmedim ve işitmedim. Fakat Hind şârihleri görmüş olacaklardır ki, şerhlerinde bundan bahsetmişlerdir. Ya'ni, o suâl ve cevâb arasında öyle tecelliyât-ı Hak vâki' oldu ki, yer ve gök nûr ile doldu. Bu bâbdaki tafsîlât *Makālât-ı Şeyh Serrezî* ismindeki kitâbda münderiçdir.

لیك کوته کردم آن گفتار را　　　　تا ننوشد هر خسی اسرار را

2684. *Fakat o sözü kısa yaptım, tâ ki her bir denî esrârı dinlemeye!*

Fakat o *Makālât*'taki sözleri burada kısa kestim. Zîrâ bu sözlerde birçok esrâr-ı ilâhiyye ve hikmet-i rabbâniyye vardır. Bu esrârın ehli olmayan deniyyü't-tab' olanlara bunların ifşâsı ve ibzâli câiz değildir.

آمدن شیخ بعد از چندین سال از بیابان به شهر غزنین و زنبیل گردانیدن به اشارت غیبی و تفرقه کردن آن چه جمع آید بر فقرا بروفق اشارت غیبی بیت:

هر که را جان ز عز لبیك است　　نامه بر نامه پیك بر پیك است

چنان که روزن خانه باز باشد آفتاب و ماهتاب و باران و نامه و غیره منقطع نباشد

Şeyhin bu kadar yıldan sonra sahrâdan Gaznin şehrine gelmesi ve işâret-i gaybî ile zenbil döndürmesi ve toplanan şeyi işâret-i gaybî vefkı üzere fukarâya dağıtması. Beyt:
Her kime lebbeyk izzetinden can vardır, nâme, nâme üzerine ve peyk, peyk üzerinedir.
Nitekim evin penceresi açık olursa güneş ve ay aydınlığı ve yağmur ve mektûb ve sâire munkatı' olmaz.

Ya'ni, Şeyh Muhammed Serrezî hazretlerinin bu kadar sene sonra emr-i ilâhî ile sahrâdan şehir tarafına gelmesi ve kezâ emr-i ilâhî ile şehirde kapı kapı dolaşarak zenbilini tutup dilenmesi ve zenbiline paradan ve sâir şeylerden toplanan sadakaların işâret-i gaybîye tevfîkan fukarâya dağıtması beyânındadır. Sürh-ı şerîfdeki beyit Hakîm Senâî hazretlerinin *İlâhînâme*'sinden muktebesdir. Ya'ni, her kimin münâcâtına Hak Teâlâ'nın lebbeyk hitâbına nâiliyet izzetinden beslenmiş canı var ise, ona Hak tarafından mektûb mektûb üzerine ve hâdim hâdim üzerine vârid olur. Zîrâ onun hâne-i kalbinin penceresi açıktır. Nitekim bir evin penceresi açık olursa ev içine lâ-yenkatı' güneş ve ay aydınlığı ve yağmur gelir; ve müvezzi' getirdiği mektûbu içeriye atar.

رو به شهر آورد آن فرمان پذیر　　شهر غزنین گشت از رویش منیر

2685. *O emir kabûl edici yüzü şehre getirdi. Gaznin şehri onun yüzünden nûrlanıcı oldu.*

O Hakk'ın emrini kabûl edici olan Şeyh Muhammed hazretleri, sahrâdan şehre müteveccih oldu ve Gaznin şehri ahâlîsinin kalbi onun kalbinin nûrundan nûrlandı.

از فرح خلقی به استقبال رفت   او در آمد از ره دزدیده تفت

2686. *Birtakım halk ferahtan nâşî istikbâle gitti. O çalınmış yoldan harâretle geldi.*

Gaznin şehrinin bir kısım halkı Şeyh Muhammed hazretlerinin sahrâdan şehre müteveccih olduğunu duydular. Sevinçlerinden dolayı istikbâle ve karşılamağa gittiler. Halbuki Hz. Şeyh çalınmış, ya'ni gizli yoldan acele ve harâretle şehre girdi.

جمله اعیان و مهان برخاستند   قصرها از بهر او آراستند

2687. *Bütün a'yân ve büyükler kalktılar, onun için köşkler bezediler.*

O vaktin ahâlisinde saâdet-i uhreviyyeye nâiliyet duygusu gālib olduğundan şehrin bütün a'yân ve eşrâfı ve büyükleri bu haberden dolayı harekete geldiler ve şeyh hazretleri için köşkler döşeyip hazırladılar. Gerek şeyhin ve gerek mürîdlerinin istirâhatlarını te'mîne çalıştılar.

گفت من از خود نمایی نامدم   جز به خواری و گدایی نامدم

2688. *Dedi: "Ben hod-nümâlıktan nâşî gelmedim. Zilletin ve dilenciliğin gayrı ile gelmedim!"*

Hazret, halkın bu hazırlıklarını duyduğu vakit dedi ki: "Ben şehir halkına kendimi göstermek ve satmak için gelmedim. Benim şehre gelmem ancak hakîrlik ve zillet ve dilencilik yapmak içindir. Şehirde bundan başka bir işim yoktur."

نیستم در عزم قال و قیل من   در بدر گردم به کف زنبیل من

2689. *"Ben kāl ü kıyl azminde değilim. Ben elde zenbil derbeder olurum!"*

"Ben şehir halkına ilim ve fazîlet göstermek için kāl ü kıyl azminde değilim. Benim vazîfem şehir içinde elimde zenbil olduğu hâlde kapı kapı dolaşarak dilenmektir."

بنده فرمانم که امر است از خدا   که گدا باشم گدا باشم گدا

2690. [2691] *"Emir kuluyum, zîrâ Hudâ'dan emir vardır ki, dilenci olayım, dilenci olayım, dilenci!"*

در گدایی لفظ نادر ناورم جز طریق خس گدایان نسپرم

2691. *"Dilencilikte nâdir olan lafzı getirmem, denî dilencilerin yolundan başkasına gitmem!"*

"Lafz-ı nâdir"den murâd, esrâr ve hakâika mütaallik acîb sözler. "Süpürden" ve "süpürîden", vermek ve teslîm etmek ve kanâat etmek (*Bahâr-ı Acem*). "Sipürden", emânet bırakmak. (*Müzîlü'l-Ağlât*). "Siperden", tayyetmek ve yola gitmek ve pâmâl etmek (*Reşîdî*). *Medâr* ve *Keşf* ve *Müeyyidü'l-Fuzalâ* lügatlerinde "Süperden" ve *Ferheng-i Cihangîrî*'de "Sipürden" *Medâr*'da "sepürden", "gitmek ve pâmâl etmek" ma'nâsınadır; ve *Burhân*'da "sipürden", bir şeyi bir kimsenin önünde emânet bırakmak ve kanâat etmek ve pâmâl etmek; ve "siperden" tayyetmek ve yola gitmek ma'nâsınadır. Beyt-i şerîfde "yola gitmek" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "Ben dilencilik hâli içinde halka esrâr ve hakâika müteallik acîb sözler söylemem; ve ben zelîl ve hakîr dilencilerin ta'kîb ettikleri yoldan başka bir yola gitmem!"

تا شوم غرقهٔ مذلت من تمام تا سقطها بشنوم از خاص و عام

2692. *"Tâ ki ben tamâmen mezelletin garkı olayım! Tâ ki hâs ve âmmdan fenâ sözler işiteyim!"*

"Sekat", fenâ metâ', çirkin muâmele ve fenâ söz ve sövme ma'nâlarınadır. Burada "sövme ve ağzını bozma" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ben yüzsüz dilencilerin usûlüne göre hareket ediciyim. Tâ ki musallat olup kendilerinden dilendiğim havâs ve avâm-ı halk bana sövsünler ve beni defol diye kovsunlar! Ve ben de bu sûretle zillete ve hakârete tamâmen ma'rûz kalayım!"

امر حق جان است و من آن را تَبَعْ او طمع فرمود ذَلَّ مَنْ طَمَعْ

2693. *"Hakk'ın emri candır ve ben ona tâbiyim. O tama' emretti, tama' eden kimse zelîl oldu."*

Ya'ni, "Hak Teâlâ hazretleri bana böyle emretti ve Hakk'ın emri ise can menzilesindedir. Rûh nasıl muharrik-i ecsâm ise, emr-i Hak dahi öylece benim muharrikimdir. Hak Teâlâ bana tama' edip dilenmemi emretti. Ve عزّ من قنع ذلّ من طمع ya'ni "Kanâat eden azîz oldu, tama' eden kimse zelîl oldu" hadîs-i şerîfi mûcibince tama' eden kimse zelîl olacağından bana zilletle emretti. Binâenaleyh bana zâhirde zillet ve tama' lâzım geldi."

چون طمع خواهد ز من سلطان دين   خاك بر فرق قناعت بعد از اين

2694. *"Mâdemki dînin sultânı benden tama' ister, bundan sonra kanâatin başına toprak olsun!"*

"Dînin sultânı olan Hak Teâlâ, mâdemki tama' edip dilenmemi emir buyurdu, bundan sonra kanâat yere geçsin ve kanâatin başına topraklar saçılsın!"

او مذلت خواست كى عزت تنم   او گدايى خواست كى ميرى كنم

2695. *"O mezellet istedi, ne vakit izzete iltifât ederim? O dilencilik istedi, ne vakit beylik ederim?*

"Tenem", "tenîden" masdarındandır; ve "tenîden", burada teveccüh ve iltifât ma'nâsınadır.

بعد از اين گد و مذلت جان من   بيست عباس اند در انبان من

2696. *"Bundan sonra benim canım dilenmek ve mezellettir. Benim zenbilimde yirmi Abbas vardır."*

"Bundan sonra dilenmek ve halkın önünde zelîl ve hakîr olmak benim canımdır. Zîrâ benim zenbilimin içinde yirmi tâne yüzsüz ve arsız Abbâs-ı Debs ismindeki dilenciler gizlidir. Halk bir Abbâs'ın yüzsüzlüğünden müştekî olursa, yirmi Abbâs'a karşı ne hâle gelirler, kıyâs olunsun!"

شيخ بر مى گشت و زنبيلى به دست   شئ لله خواجه توفيقيت هست

2697. *"Efendi, şey'e lillâh (şey'en lillâh), sana bir tevfîk var mıdır?" diye şeyh elde bir zenbil dolaşır idi.*

Şeyh Muhammed hazretleri, şehirde büyük ve küçük her kim olursa önüne gidip, "Efendi, Allah rızâsı için bir şey vermeğe sana Hakk'ın tevfîki var mıdır?" diyerek elinde bir zenbil olduğu hâlde dolaşır durur idi.

برتر از كرسى و عرش اسرار او   شئ لله شئ لله كار او

2698. *Onun esrârı kürsî ve arşdan daha yüksek idi. Onun işi şey'en lillâh, şey'en lillâh idi.*

Hz. Şeyh'in âlem-i bâtına âit olan esrârı ve ahvâli âlem-i halk olan kürsî ve arşdan daha yüksek idi. Böyle iken onun âlem-i zâhirdeki ahvâli ve muâmelesi "Allah için bir şey, Allah için bir şey" diyerek halktan dilenmek idi.

انبيا هر يك همين فن مى‌زنند   خلق مفلس گديه ايشان مى كنند

2699. *Enbiyânın her biri hep bu fenni vururlar. Halk müflistir, suâli onlar ederler.*

Ya'ni, Şeyh hazretlerinin ahvâli peygamberlerin ahvâline benzer. Çünkü peygamberler türlü türlü hârikalar ve mu'cizeler ile âlem-i zâhirde mutasarrıf oldukları hâlde bu tasarruflarını terk edip emr-i maîşette hayât-ı fakîrâneyi ihtiyâr buyurdular ve maîşetlerini temin için halktan borç para ve eşyâ aldılar ve her birisi zâhirde birer san'at ihtiyâr ettiler. Meselâ İdris (a.s.) dikiş diker ve Süleyman (a.s.) bu kadar kudret-i tasarruf ile berâber zenbil örer ve Dâvûd (a.s.) zırh yapar idi. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in şundan bundan istikrâz buyurdukları ve sonra mâl-i ganîmetten ödedikleri ma'lûmdur. Onların bu kudret-i tasarruflarına nazaran halk müflis iken zâhirî mâişetlerinin te'mîni husûsunda bu hazretler o müflis olan halktan mutâlebede bulundular. Şeyh Muhammed hazretleri de bu hâlde idi.

أَقْرِضُوا اللّٰهَ أَقْرِضُوا اللّٰهَ مى‌زنند   بازگونه بر انصروا اللّٰه مى‌تنند

2700. [2701] *"Allah'a ikrâz edin! Allah'a ikrâz edin!" derler. Ma'kûs olarak "Unsurullâh!"a teveccüh ederler.*

Peygamberler "Allâh'a ikrâz edin!" derler ve ma'kûs olarak "Allah'a yardım edin!" sûretindeki emr-i ilâhînin icrâsına teveccüh ve iltifât ederler. Bu beyt-i şerîfin birinci mısrâ'ında sûre-i Müzzemmil'de olan وَأَقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا (Müzzemmil, 73/20) ya'ni "Karz-ı hasen olarak karz verin!" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Hakk'a borç vermekten murâd ne olduğu bu cildin 146. numarasına müsâdif olan: اَقْرِضُوا اللّٰه قرض ده زين برگ تن   تا برويد در عوض در دل چمن ["Allâh'a ikrâz edin, bu tenin azığından karz ver! Tâ ki ivazında gönülde çimen bitsin!"] beytinde geçti. Ve ikinci mısrâ'da dahi Sûre-i Muhammed'de vâki' يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ (Muhammed, 47/7) ya'ni "Ey mü'minler, eğer siz Allah'a yardım ederseniz, size yardım eder" âyet-i kerimesine işâret buyrulur. Ve "Allah'a yardım etme"den murâd dahi bu cildin 2347 numarasına müsâdif olan: ياريت در تو فزايد نه اندر او   گفت حق ان تنصروا اللّٰه تنصروا ["Senin yârîliğin sende ziyâde olur, onda değil! Hak buyurdu ki: "Eğer siz Allah'a yardım ederseniz yardım olunursunuz"] beytinde geçti.

دربدر اين شيخ مى‌آرد نياز   بر فلك صد در براى شيخ باز

2701. *Bu Şeyh kapı kapı niyâz getiriyor. Felek üzerinde Şeyh için yüz kapı açıktır.*

Bu Şeyh Serrezî hazretleri için felek-i ulvî üzerinde yüz kapı açık olduğu hâlde o kapılara mürâcaat etmiyor ve bu âlem-i süflîde hakîkatte müflis olan halkın kapılarını çalıp yalvara yalvara onlardan tese'ül ediyor idi.

کان گدایی کان به جد می کرد او   بهر یزدان بود نه از بهر گلو

2702. *Zîrâ o bir dilenciliği ki, o cidd ile ederdi, halk için idi, boğazı için değil!*

ور بکردی نیز از بهر گلو   آن گلو از نور حق دارد غلو

2703. *Ve eğer boğazından dolayı dahi istese idi, o boğaz nûr-ı Hak'tan gulüv tutar.*

Zîrâ Şeyh Muhammed hazretlerinin kemâl-i cidd ve sa'y ile yaptığı dilencilik Hâlık Teâlâ hazretlerinin emrinden nâşî idi. Yoksa kendi boğazını doyurmak ve nefsinin hırsını tatmîn etmek için değil idi; ve bilfarz bu mutâlebeyi ve suâli kendi boğazının gıdâsını te'min için yapmış olsa idi bile, onun boğazı nûr-ı Hak'tan dolayı gıdâya hücûm ettiği cihetle, onun hakkında mezmûm olmaz. "Gulüv", haddi tecâvüz etmek ve hücûm etmek ma'nâlarınadır. Ma'lûm olsun ki, gıdâ insân-ı kâmil için muzır değildir. Zîrâ her bir gıdâ onun vücûdunda nûr-ı Hakk'a mübeddel olur ve onun vücûduna giren gıdâ sûreti ma'nâya ve maârif ve hakāyık-ı ilâhiyye nûruna münkalib olur. Nitekim I. cildin 276 numarasına müsâdif beyitte şöyle buyrulmuş idi: این خورد گردد پلیدی زو جدا وآن خورد گردد همه نور خدا [Bu yer, ondan murdarlık ayrılır; ve o yer, hep nûr-ı Hudâ olur."] Ya'ni, ehl-i nefs ve cismânî olan kimseler, yerler ve içerler; ve onlardan ma'nen ve maddeten murdarlık zuhûr eder. Ve enbiyâ ve evliyânın yediği ve içtiği ise nûr-ı Hudâ olup, halkı maârif ve hakāyık ile tenvîr ederler. Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ'da "gulüv" (غلو) yerine "ulüv" (علو) vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ, "O boğaz nûr-ı Hak'tan yükseklik tutar" demek olur.

در حق او خورد نان و شهد و شیر   به ز چلّه وز سه روزهٔ صد فقیر

2704. *Onun hakkında ekmek ve bal ve süt yemek, yüz fakîrin çilesinden ve üç günlük oruçtan iyidir.*

İnsân-ı kâmilin ekmek ve bal ve süt yemesi, nefsiyle mücâhede eden yüz dervişin çilesinden ve riyâzetinden ve üç günlük oruç tutmasından daha iyidir.Çünkü yediğini aslâ gafletle yemez ve yedikten sonra o gıdâyı cemâdiyet ve hayvâniyet mertebesinden kurtarıp rûhâniyet mertebesine getirir. Ehl-i nefs olanlar ise yediklerini maddeten necis ve ma'nen dahi kötü ahlâk ve ma'nâya kalbederler; ve onları daha aşağı mertebeye tenzîl ederler.

نور می‌نوشد مگو نان می‌خورد   لاله می‌کارد به صورت می‌چرد

2705. *Nûr yiyor! Ekmek yiyor, deme! Lâle ekiyor, sûrette otluyor.*

O insân-ı kâmili ekmek yerken görürsen, ekmek yiyor deme! O ekmeğin canını ve Hakk'ın ekmekte olan nûr tecellîsini yiyor ve yediği nûru da etrâfına saçıyor. O her ne kadar sûrette otluyor ve yiyor ise de ism-i şerîfinden, ba'de't-tegaddî zuhûr edecek maârif ve hakāyık lâlelerini ekiyor.

چون شَرَاری کاو خورد روغن ز شمع   نور افزاید ز خوردش بهر جمع

2706. *Bir şerâr gibi ki, o şem'den yağı yer, onun yemesinden cem' için nûr ziyâde olur.*

"Şerâr", ateş parçası demektir ve Fârisî'de "kıvılcım" ma'nâsında isti'mâl olunur. (*Gıyâsü'l-Lügāt*). Burada murâd, "mumun alevi"dir. Ya'ni, insân-ı kâmilin gıdâ-yı sûrî yemesi alevin mumu eritmesine benzer. Alev mumu yedikçe bir odada toplanmış olan halk için aydınlık ziyâde olur. İnsân-ı kâmil dahi gıdâ-yı sûrîyi yedikçe cismi ve dimâğı kuvvet bulup etrâfına toplanan kimseleri ilim ve irfan nûruyla nûrlandırır.

نان خوری را گفت حق لا تسرفوا   نور خوردن را نگفته ست اکتفوا

2707. *Ekmek yiyicilik için Hak "İsrâf etmeyin!" dedi. Nûr yemek için "İktifâ edin!" dememiştir.*

Hak Teâlâ gıdâ-yı sûrî hakkında وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا (A'râf, 7/31) ya'ni "Yiyin ve için ve isrâf etmeyin!" buyurdu. "Nûr yemek"ten murâd, gıdâ-yı sûrîyi şehvet-i hayvâniyyeye kalbetmeyip ilim ve irfâna tahvîl etmektir. Nitekim bu âyet-i kerîme bu cildin 582 numarasına müsâdif olan: پس كُلُوا از بهر دام شهوتست بعد از آن لا تُسْرِفُوا آن عفتست ["İmdi "Külû!" şehvet tuzağından dolayıdır. Ondan sonra "Lâ tüsrifû!" o, iffettir."] beytinde de geçti ve orada îzâhât verildi. Binâenaleyh gıdâ-yı sûrî ilim ve irfan nûruna mübeddel olursa, bu nûr için Hak tarafından "İktifâ edin!" buyrulmamıştır. Bilakis Server-i âlem Efendimiz رب زدنی علما ya'ni "Yâ Rab, bana ilmi ziyâde et!" buyurmuşlardır.

آن گلوی ابتلا بد وین گلو   فارغ از اسراف و ایمن از غلو

2708. *O boğaz ibtilâ idi; ve bu boğaz isrâfdan fâriğ ve gulüvden emîndir.*

O cismânî olan kimsenin boğazı ibtilâ ve isrâf ile me'lûf olan bir boğazdır. Fakat bu rûhânî olan boğaz isrâftan vazgeçmiş ve hadde tecâvüzden emîn olmuş olan bir boğazdır.

امر و فرمان بود نی حرص و طمع　　　آن چنان جان حرص را نبود تبع

2709. *Emir ve fermân idi, hırs ve tama' değil. Öyle can hırsa tâbi' olmaz.*

Velhâsıl Hz. Şeyh'in dilenmesi Hakk'ın emir ve fermânına müstenid idi. Nefsinin hırsı ve tama'ı değil idi. Zîrâ öyle doğrudan doğruya Hak'tan emir telakkî eden can hırs-ı nefsânîye tâbi' olmaz.

گر بگوید کیمیا مس را بده　　　تو به من خود را طمع نبود فره

2710. [2711] *Eğer kimyâ bakıra "Sen kendini bana ver!" derse, tama' ziyâde olmaz.*

"Kîmyâ", bakırı altına tahavvül eden kimyâgerlerin kullandıkları iksîrdir. "Firih", ziyâde ve efzûn ma'nâsınadır (*Burhân* ve *Şemsü'l-Lügāt*). Ya'ni, meselâ iksîr bakıra, "Sen kendini bana ver ve teslîm et!" derse iksîrin tama'ı ziyâde olmaz; ve bakırın ona kendisini teslîm etmesinde iksîre bir fayda olmaz. Belki bakır altına tebeddül ettiği için bu teslîmiyet bakırın nefsine faydalı olur. Binâenaleyh bir kimse insân-ı kâmile bir şey verse ve ona hizmet etse, bunlardan o kimsenin kendisi müstefîd olur.

گنجهای خاك تا هفتم طبق　　　عرضه کرده بود پیش شیخ حق

2711. *Toprağın yedi tabakasının hazînelerini, Hak Şeyh'in önüne arz etti.*

Hz. Şeyh-i Ekber (k.s.) *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâh-ı Memleketi'l-İnsâniyye* ismindeki kitâb-ı latîfinin on yedinci bâbında şöyle buyurur: و اما الارض فسبع طبقات ارض سوداء و ارض غبراء و ارض حمراء و ارض صفراء و ارض بيضاء و ارض زرقاء و ارض خضراء Ya'ni "Arza gelince, yedi tabakadır ki: Kara, boz, kızıl, sarı, beyaz, mâvi ve yeşil renklidir". Bu beyt-i şerîfdeki tabakalardan murâd dahi bu tabakalardır. Bu tabakalardan her birinin birer hâssası ve esrârı olduğundan her birisi bu esrâr ve havâssın hazîneleridir. İşte Hak Teâlâ hazretleri Şeyh'in önüne bu tabakaların hazînelerini arz etti.

شیخ گفتا خالقا من عاشقم　　　ور بجویم غیر تو من فاسقم

2712. *Şeyh dedi: "Ey Hâlık, ben âşıkım ve eğer senin gayrını istersem fâsıkım!"*

Hazret bu hazînelerden hiçbirisine iltifât etmeyip dedi: "Ey âlem-i kevnin hâlıkı olan Rabbim, ben senin cemâline âşıkım ve eğer senin gayrın olan bu âlem-i kevni ister ve ona gönül bağlar isem aşk yolunun hâricine çıkmış olurum."

هشت جنت گر در آرم در نظر ور کنم خدمت من از خوف سقر

2713. *"Eğer sekiz cenneti nazara getirir isem ve eğer ben cehennem korkusundan hizmet edersem;"*

مؤمنی باشم سلامت جوی من ز انکه این هر دو بود حظ بدن

2714. *"Selâmet isteyici mü'min olurum. Zîrâ ki bu her iki, bedenin hazzı olur."*

"Ey benim Rabbim, eğer ben sekiz cennetine muhabbet edip iltifât eylediğim için veyâhud senin yedi tabaka olan cehenneminden korktuğum için hizmet eder ve sana kulluk etmeğe çalışır isem, cisminin ve kendi varlığının selâmetini isteyici bir mü'min olmuş olurum. Zîrâ cennette nefsin telezzüzü vardır. Nitekim âyet-i kerîmede وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ (Zuhruf, 43/71) ya'ni "Ve sizin için cennette nefsinizin iştihâ ettiği ve gözlerin lezzet bulduğu şey vardır" buyrulur. Ve cehennem hakkında وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (Âl-i İmrân, 3/162) ya'ni "Ne fenâ yerdir!" buyrulur. Binâenaleyh cennet ve cehennem cismin hazzına âit şeyler olur. Ya'ni cennete giden kimsenin nefsi mahzûz olduğu gibi cehennemden kurtulan kimsenin dahi nefsi mahzûz olur.

عاشقی کز عشق یزدان خورد قوت صد بدن پیشش نیرزد تره توت

2715. *Bir âşık ki Hâlik'ın aşkından gıdâ yer, onun önünde yüz beden dut yaprağına değmez.*

"Terre/Tere", ma'nâ-yı umûmîsi i'tibâriyle taâm esnâsında yenilen yeşilliklere derler. "Tût", bizim "dut" dediğimiz ma'lûm bir meyvedir (*Burhân*). "Tere-tût", dut yaprağı ma'nâsına olmak münâsibdir. "Tere-tût" (تره توت) terkîbinin müstakil bir ma'nâya delâlet ettiği lügatlerde bulunamadı. Fakat Ankaravî hazretleri kendi şerhlerinde "Tere-tût", hıyârşenbe gibi bir nevi' ottur ki, Acem diyarlarında olur imiş" buyurduklarına göre bunun ma'nâsını bir sûretle böyle tahkîk buyurdukları anlaşılır. Ya'ni, Hâlik'ın aşkıyla gıdâlanan bir âşığın indinde cismin aslâ ehemmiyeti yoktur. Onun kıymeti bir yeşillik yaprağına bile tekābül etmez.

واین بدن که دارد آن شیخ فَطَنْ چیز دیگر گشت کم خوانش بدن

2716. *O ârif olan şeyhin tuttuğu bu beden başka şey oldu. Ona az beden ta'bîr et!*

"Fetan", zekî ve ârif ma'nâsınadır. Ya'ni, o Şeyh Muhammed hazretlerinin cismi telattuf etmiş ve hâl-i kesâfetten kurtulmuş olduğundan başka bir şey olmuştur. Binâenaleyh sen artık sûret-i müteayyinesine cisim ta'bîrini az yap, ya'ni sûret-i müteayyinesi sâir müteayyin olan ecsâma benzediği için cisim denilebilir ise de, sâir cisimlerdeki kesâfet ondan zâil olduğundan kâmilen cisim ta'bîr etmek de mümkin değildir. Bunun için kâmiller ارواحنا اشباحنا و اشباحنا ارواحنا ya'ni "Bizim ervâhımız cisimlerimiz ve cisimlerimiz de ervâhımızdır" buyurmuşlardır. Bu i'tibâr ile onlarda mevhûm olan vücûd kalmamıştır.

عاشق عشق خدا و آن گاه مزد　　جبرئيل مؤتمن و آن گاه دزد

2717. *Aşk-ı Hudâ'nın âşıkı, sonra da ücret! Mü'temen olan Cebrâîl, sonra da hırsız!*

Cennetin zevkıne nâil olmak ve cehennemin âlâmından kurtulmak emeliyle Hakk'a mutî' olup Hakk'a âşık olmak da'vâsında bulunmak Hakk'a ücretle âşık olmak ma'nâsını mutazammın olduğundan bu da'vâ kâzibdir. Hem âşıklık ve hem de ücret beklemek bir yerde ictimâ' etmez. Bu hâl Cibrîl-i Emîn olmak da'vâsıyla berâber hırsız olmaya benzer. Hem emînlik ve hem de hırsızlık mümkin değildir.

عاشق آن ليلئ كور و كبود　　ملك عالم پيش او يك تره بود

2718. *O kör ve kebûd olan Leylâ'nın âşıkı, onun önünde âlemin mülkü bir yaprak idi.*

"Kûr u kebûd", kara gün, fenâ hâl ve gam ve enduh ma'nâsınadır (*Bahâr-ı Acem*). Burada "fenâ ve çirkin" ma'nâsı murâd olunur. Ya'ni, o çirkin olan Leylâ'nın âşıkı bulunan Mecnûn'un önünde âlemin mülkü bir yaprak mesâbesinde kıymetsiz bir şeydi. Ya'ni Mecnûn'a âlemin mülkünü verseler Leylâ'yı fedâ edemezdi. Bir vücûd-ı mecâzî âşıkının fedâkarlığı bu derecede olursa vücûd-ı hakîkî-i Hakk'ın âşığı nasıl olur? Onun nazarında kendi vücûdunun kıymeti kalır mı?

پيش او يكسان شده بد خاك و زر　　زر چه باشد كه نبد جان را خطر

2719. *Onun önünde toprak ve altın berâber olmuş idi. Altın ne olur ki, canın hatırı yok idi.*

Leylâ'nın âşıkı olan Mecnûn'un önünde kıymetçe toprak ve altın berâber olmuş idi. Altından bahsetmek ne demek!? Mecnûn'da kendi canının korkusu bile kalmamış idi.

شیر و گرگ و دد از او واقف شده   همچو خویشان گرد او گرد آمده

2720. *Arslan ve kurt ve yırtıcı hayvânât ondan vâkıf olmuş, akrabâsı gibi*
[2721] *onun etrâfına toplanmışlar idi.*

Leylâ'nın aşkı Mecnûn'u o derece kendinden geçirmiş idi ki, dağlarda gezer ve arslan ve kurt ve sâir yırtıcı hayvanlar onun hâline vâkıf olduklarından akrabâsı gibi etrâfına toplanırlar, ona aslâ bir zarar îkā etmezler idi.

کاین شده ست از خوی حیوان پاك پاك   پر ز عشق و لحم و شحمش زهرناك

2721. *Zîrâ bu hayvan huyundan pâkin pâki olmuştur. Aşktan dolu ve onun eti ve yağı zehirli olmuştur.*

Zîrâ bu Mecnun aşk-ı mecâzîde müstağrak olduğundan onda zerre kadar ahlâk-ı hayvâniyye kalmamıştır ve o aşk denilen ma'nâ-yı latîf Mecnun'un zerrât-ı vücûdunu tamâmen kaplamış; ve binâenaleyh onun eti ve yağı hayvânât için zehirli olmuştur.

زهر دد باشد شکر ریز خرد   ز انکه نیك نیك باشد ضدّ بد

2722. *Aklın şeker dökücüsü yırtıcılık zehri olur. Zîrâ ki her iyinin iyisi kötünün zıddı olur.*

Bu beyt-i şerîf yukarıki beytin illetidir. "Şeker-rîz", vasf-ı terkîbidir ve "şeker-rîz-i hıred" (شکر ریز خرد) terkîb-i izâfîdir. "Aklın şeker dökücüsü" demek olur ki, akla şeker saçıcı, ya'ni insana lezzet bahşedici ma'nâsı murâd buyrulur; ve akla şeker saçan ve insana lezzet bahşeden aşktır; ve "yırtıcı"dan murâd, hayvânât olduğu gibi hayvanlık mertebesinde bulunan insanlardır. Ya'ni, akla şeker saçıcı olan aşk yırtıcılığın zehri olur. Niçin aşk yırtıcılığın zehri olur? Zîrâ iyinin iyisi ya'ni iyide zâhir olan iyi, kötünün zıddı olur. Meselâ aşkın galebesi insanı rûhâniyet ve melekiyet mertebesine çıkarır. Bu hâl iyi insanda zâhir olan bir iyidir; ve bu melekiyetin ve rûhaniyetin zıddı ise nefsâniyet ve hayvâniyet mertebesidir. Bu mertebenin kötü ve süflî olduğu da meydandadır. Binâenaleyh iyi kötünün ve kötü de iyinin zıddıdır; ve zıd, zıddın zehridir. Zîrâ hâssıyyet-i esmâ zıd ve mütekābildir. Meselâ Nâfi' ismi hükmünü icrâ ettiği yerde Dârr isminin ahkâmı ve Dârr isminin ahkâmı câri olduğu yerde dahi Nâfi' isminin ahkâmı mestûr kalır. Zîrâ iki zıd bir yerde müctemi' olmaz, biri dîğerinin hükmünü ibtâl eden zehirdir. Ba'zı nüshalarda زهر دد yerine زهر دو vâki' olmuştur. Bu sûrette ma'nâ "Akla şeker

saçıcı olan aşk, her ikinin ya'ni aşk ile dolu olan etin ve yağın zehri olur", demektir.

لحم عاشق را نيارد خورد دد   عشق معروف است پیش نیك و بد

2723. *Âşıkın etini yırtıcı yemeğe kādir olmaz. Aşk iyi ve kötü önünde ma'rûfdur.*

Burada "âşıkın etini yemek", ona sûrette ve ma'nâda tecâvüz edip mağlûb etmekten kinâyedir. Ya'ni, yırtıcı hayvan ve hayvanlık mertebesinde bulunan insan âşıka sûrette ve ma'nâda tecâvüz edip mağlûb edemez. Zîrâ aşk iyinin ve kötünün indinde ma'rûfdur. Çünkü Sultan Veled hazretlerinin buyurdukları gibi bilcümle mevcûdât, hubb-i zâtîden vücûd bulmuşlardır. Nitekim hadîs-i kudsîde كنت كنزاً مخفيا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف ya'ni "Ben bir gizli hazîne idim. Bilinmeğe muhabbet ettim, halkı bilinmem için yarattım" buyrulmuştur. Hubb-i zâtî cemî'-i eşyâya sârî olduğu için aşkta müstağrak olan bir âşıka gerek sûrette yırtıcı olan hayvanlar ve gerek sîrette yırtıcı hayvan olan insanlar tecâvüz edip zarar edemezler; ve sevk-i tabîî ile o âşıka serfürû ederler. Velâkin iki tarafda [da] hayvâniyet olursa yekdîğerine tecâvüz edip kavî olan zayıfı mağlûb eder. Yırtıcı hayvanların evliyâ-i Hakk'a itâatı menâkıbı çoktur.

Ezcümle *Nefehâtü'l-Üns*'de şöyle bir menkıbe naklolunur: "İbrâhim b. Ahmed b. Mevlid es-Sûfî er-Rakkî (k.s.) nakleder ki: "Ben sülûkümün ibtidâsında Müslim Mağribî'nin ziyâretine teveccüh ettim. Onun mescidine girdim, imâmet ediyor idi. Namaz esnâsında Fâtiha'yı birçok yerde hatâ ile okudu. İçimden dedim ki: "Eyvah, ziyârete gelmek için çektiğim yol zahmeti boşa gitti!" O gece orada kaldım. Ertesi günü tahâret için Fırat nehri kenarına kadar gittim. Bir arslanın yol üzerinde yattığını gördüm, geri döndüm. Bir arslan dahi arkamdan geliyordu. Âciz kalıp bağırdım. Müslim hazretleri tekyesinden dışarıya çıktı, arslanlar onu gördükleri vakit tevâzu' gösterdiler ve cenâb-ı Müslim onların kulaklarını tutup burdu da dedi ki: "Ey Hak Teâlâ'nın köpekleri, ben size demedim mi ki, benim misâfirlerime taarruz etmeyin!" Ondan sonra bana dedi: "Yâ İbrahim, zâhirinizi doğrultmağa meşgûl olduğunuz için mahlûkattan korkarsınız; ve biz bâtınımızı doğrultmağa meşgûl olduğumuz için mahlûkât bizden korkarlar."

ور خورد خود فی المثل دام و ددش   گوشت عاشق زهر گردد بکشدش

2724. *Ve eğer fi'l-mesel dâm ü ded onu yer ise dahi âşıkın eti zehir olur, onu öldürür.*

"Dâm", âhû ve gazâl gibi umûmen yırtıcı olmayan hayvanlar ma'nâsınadır; ve "ded", yırtıcı ve vahşî hayvanlar demektir. Binâenaleyh "dâm", "ded" kelimesinin zıddı olan ma'nâyı mutazammındır. Ya'ni bilfarz yırtıcı olmayan veyâhud yırtıcı olan hayvanlar âşığın etini ve yağını yeseler, o et ve yağ onlara zehir olup öldürür; ve eğer hayvan sîretinde ve tabîatında olan insanlar âşıka tecâvüze ve taaddîye kasdetseler, kendileri zehirlenip ölür. Nitekim *Reşehât*'da bu ma'nâyı temsîl eden şu menkıbe mezkûrdur:

"Sâdât-ı Nakşibendiyye'den Mevlânâ Alâaddin hazretleri naklederler ki, bir gün Şeyh Abdülkebîr Yemenî hazretlerinin meclis-i şerîflerine dâhil oldum. Sâdât ve meşâyih ve ulemâ ve fukahâ-yı haremden meclislerinde çok kimseler var idi; ve Şeyh hazretleri maârif-i ilâhiyyeden söz söylerler idi. Nâgâh ulemâ arasından galîzu't-tab' bir fakîh ki ehlullâha ve kelâm-ı ehlullâha münkir idi, i'tirâz vechi üzere Şeyh'in sözlerine dahleyledi. A'yân-ı meclisden biri ol fakîhi, "Sus!" diye tekdîr etti. Fakîh dedi ki: "Eğer nâ-meşrû' ve nâ-ma'kûl söylersem beni men' eyleyiniz! Eğer sözüm meşrû' ve ma'kûl ise niçin mâni' olursunuz?" Fakih bu sözü söyleyince Hz. Şeyh bana müteveccih olup يا عجم خلصنى منه ya'ni "Yâ acem, beni bundan kurtar!" buyurdular. Fakîh dedi ki: "Acabâ ben zulüm mü ediyorum ki halâs istersiniz? Bir söz söylediniz, bana şübhe ârız oldu, cevâb isterim. Cevâb vermek gerek. Bu mertebe mübâlağanın ne ma'nâsı vardır?" Bunu müteâkib Hz. Şeyh'e gazab târî olup o fakîhe müteveccih olarak buyurdular: "Şübhen nedir, söyle! Fakîh söylemek isteyince yüzü üzerine düşüp aklı başından gitti. Şeyh hazretleri kalkıp odalarına gittiler, meclis dağıldı, o fakîh bî-hûş yüzü üstü düşmüş yatar idi. Nihâyet fakîhi kilim içine koyup dışarıya çıkardılar. Henüz Şeyh hazretleri odalarından çıkmamış idi ki can verdi."

هر چه جز عشق است شد مأكول عشق   دو جهان يك دانه پيش نُول عشق

2725. *Aşkın gayrı olan her şey aşkın me'kûlü oldu. Aşkın gagası önünde iki cihan bir tânedir.*

"Nûl", kuşların gagası ve ağzın etrâfı, lüle ve sürâhi gerdeni ma'nâlarınadır. Burada "tâne" karînesine nazaran "gaga" murâd buyrulur. Ya'ni, aşk kendisinin gayrı olan her şeyi yer ve izâle eder. Binâenaleyh aşk ankāsının gagası önünde dünyâ ve âhiret bir yem tânesi mesâbesindedir. Hakk'a âşık olanlar ne dünyânın ve ne de âhiretin mülküne nazar etmezler. Nitekim Râbia-i Adeviyye hazretleri cenâb-ı Hakk'a olan münâcâtında şöyle buyurur: الهى بعزتك و جلالك ما عبدتك خوفا من نارك ولا رغبة فى جنتك بل لوجهك الكريم ya'ni "Ey be-

nim Allah'ım, senin izzetine ve celâline yemîn ederim ki ben senin cehenneminden korkarak ve cennetine rağbet ederek sana ibâdet etmedim. Belki sana vech-i kerîmin için taptım!" Aşk kelimesinin "sarmaşık" ma'nâsına olan "aşaka" (عشقة)dan almışlardır. Sarmaşık bir ağaca sarıldığı vakit o ağacı kurutup ondaki yeşilliği mahveder ve ancak kendi yeşilliğini izhâr eder. Aşk-ı Hak dahi bir kalbe müstevlî olduğu vakit o kalbde olan muhabbetlerin hepsini mahvedip ancak kendi kalır. Zîrâ aşkı ancak dîğer bir aşk izâle eder. Nitekim bu cildin 2227 numaralı beytini ta'kîb eden sürh-i şerîfde: نبرد عشق را جز عشق دیگر چرا یاری نگیری زو نکوتر ya'ni "Aşkı ancak dîğer bir aşk götürür. Niçin ondan daha iyi bir dost tutmazsın?" buyrulmuş idi.

دانۂ مر مرغ را هرگز خورد　　　　کاهدان مر اسب را هرگز چرد

2726. *Bir tâne, hiç kuşu yer mi? Samanlık atı hiç otlar mı?*

"Bir tâne"den murâd, dünyâ ve âhiret, "kuş"tan murâd, âşık-ı Hak, "samanlık"tan murâd, dünyâ; "at"dan murâd, aşkın merkûbu olan âşıkın vücûdudur. Ya'ni, bir yem tânesi mesâbesinde olan dünyâ ve âhiret muhabbeti Hak âşığını mağlûb eder mi ve samanlık mesâbesinde olan dünyâ âlâyişi bir küheylân at mesâbesinde âşıkı yutup mağlûb edebilir mi?

بندگی کن تا شوی عاشق لَعَلْ　　　　بندگی کسبی است آید در عمل

2727. *Kulluk et, belki nihâyet âşık olasın! Bendelik kesbîdir, amele gelir.*

"Lealle", Arabî'de harf-i tereccîdir, "me'mûldür" ma'nâsında müsta'meldir. Ya'ni, Hakk'ın emrine ittibâ' ve nehyinden ictinâb etmek sûretiyle kulluk et! Me'mûldür ki, nihâyet Hak seni sevsin ve O'nun muhabbeti seni cezb etsin de, sen dahi Hakk'a âşık olasın! Çünkü kulluk senin irâdene tâbi' olup amel etmek sûretiyle kazanılır. Binâenaleyh kulluk kesbîdir, fakat aşk vehbîdir, Hakk'ın sana olan muhabbetinden münbaisdir. Ma'lûm olsun ki, Hakk'ın kuluna muhabbeti bir inâyet-i ezeliyyedir ve inâyetin sebebi yoktur. Bunun için her kulluk eden kimse hakkında bu inâyetin tecellîsi mutlak olmadığından cenâb-ı Pîr efendimiz beyt-i şerîfde harf-i tereccîyi isti'mâl buyurmuştur. Ya'ni her kulluk eden kimsede bir inâyet-i ezeliyye olan Hakk'ın muhabbeti zâhir olmaz. Fakat Hakk'ın âşıkları kulluk edenler arasında bulunur. Her kulluk eden kimsede aşk zâhir olmamakla berâber dîğer sûretle ikrâm-ı ilâhî vâki' olur ve kulluk eden her kimse mutlakā me'cûr olur. Kalbinde aşk-ı ilâhî zuhûru hubb-i ilâhîye mütevakkıfdır. Beyt-i Kuddûsî (k.s.):

İbâdet çokluğuna yok i'tibâr hiç
Kulundan Hâlik'ı hoşlanmayınca

Ve Hz. Pîr efendimiz bu ma'nâyı *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 59. faslında şöyle beyân buyururlar: "Aslolan inâyettir. Sen bir emîrsin, iki kölen var. Birisi çok hizmet edip senin için birçok seferler kılar ve dîğeri ise kölelik husûsunda tembeldir. Sonunda görüyorum ki, senin o tembel olan köleye o hizmet eden bendeden ziyâde muhabbetin vardır. Evvelki hizmetkârı da metrûk bırakmazsın. Bu böyle vâki' olur. İnâyete hükmet[me]mek mümkin değildir ilh..."

بنده آزادى طمع دارد ز جد عاشق آزادى نخواهد تا ابد

2728. *Kul sa'yden âzadlık tama'ı tutar. Âşık ebede kadar âzadlık istemez.*

"Cedd", kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "sa'y ve cehd" ma'nâsınadır. Ya'ni, hizmetkâr kul ile âşık olan kul arasındaki fark budur ki, hizmetçi olan kul sa'yden ve cehdden âzad olmak ve kurtulmak tama'ını tutar ve ona efendisinin hizmeti ağır gelir. Binâenaleyh kendi nefsinin râhatına ve hazzına mütemâyil olur. Âşık olan kul ise ebede kadar efendisinin emir ve fermânına tâbi' olarak kalmak ister. Hizmetçi kul efendisinin cebri altında bulunduğunu düşünerek nefsi muztarib olur. Âşık kul ise ma'şûkunun emrini canına minnet bildiğinden cebri düşünmekten ve bu düşüncenin ıztırâbından uzaktır. Nitekim I. cildin 1488 numaralı beytinde:

لفظ جبرم عشق را بى صبر كرد هر كه عاشق نيست حبس جبر كرد

Ya'ni "Lafz-ı cebir beni aşka sabırsız etti. Her kim ki âşık değildir, habs-i cebr etti" buyrulur.

بنده دائم خلعت و ادرار جوست خلعت عاشق همه ديدار دوست

2729. *Kul dâimâ hil'at ve idrâr isteyicidir. Âşıkın hil'ati hep dostun dîdârıdır.*

"Hil'at", ikrâm için bir kimseye giydirilen dikilmiş elbise; "idrâr", mütevâlî olan ihsân ve atâ demektir. Ya'ni, kul hizmetine mukâbil efendisinden hil'at ve mütevâlî olan atâ ve ihsân bekler. Fakat âşıkın nazarında hil'at ve ihsân ma'şûkun cemâlini müşâhededir.

در نگنجد عشق در گفت و شنيد عشق دريايى است قعرش ناپديد

2730. [2731] *Âşk güft ü şinîde sığmaz. Âşk bir deryâdır, onun ka'rı nâ-bedîddir.*

Aşkın hâli, söylemekle ve dinlemekle anlaşılmaz. Zîrâ hurûf ve kelimât dardır, ma'nâ-yı aşkı istîâb edemez. Çünkü aşk dibi ve kenârı bulunmayan bir deryâdır.

قطره های بحر را نتوان شمرد   هفت دریا پیش آن بحر است خرد

2731. *Denizin katrelerini saymak mümkin olmaz. Yedi deryâ, o deryânın önünde küçüktür.*

Meselâ, bu sûrî denizin katrelerini saymak mümkin değildir. Halbuki bu sûrî olan yedi deryâ o aşk deryâsının önünde küçük bir şeydir. Onun katreleri ve dalgaları olan ahvâli ve tecelliyâtı sayıp dökmek nasıl mümkin olur?

این سخن پایان ندارد ای فلان   باز رو در قصهٔ شیخ زمان

2732. *Ey fülân, bu sözün nihâyeti yoktur. Tekrar şeyh-i zamânın kıssasına git!*

Ey aşkı anlamak isteyen sâmi', bu aşk sözünün nihâyeti yoktur. Şeyh-i zamân olan Muhammed Serrezî hazretlerinin kıssasına rücû' et!

در معنیٔ لولاك لما خلقت الافلاك

"Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım!" hadîs-i kudsîsinin ma'nâsı hakkındadır

شد چنین شیخی گدایی کو به کو   عشق آمد لا ابالی اتّقوا

2733. *Böyle bir şeyh mahalle mahalle dilenci oldu. Aşk lâübâlî geldi, sakının!*

"Lâübâlî", terkîb-i Arabî olup "çekinmem ve mukayyed olmam" ma'nâsınadır. Burada kayıdsız olmaktan kinâyedir. Ya'ni, Şeyh Muhammed Serrezî hazretleri gibi bir ârif ve kâmil mahalle mahalle dolaşıp dilenen bir dilenci oldu. Zîrâ aşkta lâübâlîlik ve çekinmemezlik vardır. Eğer sizde aşkın bu hâline karşı adem-i tahammül varsa aşktan sakının! Çünkü âşık olmak her yiğidin kârı değildir. Binâenaleyh kulluk ve hizmet ile iktifâ edin!

عشق جوشد بحر را مانند دیگ　　　عشق ساید کوه را مانند ریگ

2734. *Aşk, denizi çömlek gibi kaynatır. Aşk dağı kum gibi ezer.*

Aşk esrâr ve maârif-i ilâhiyye deryâsı olan bir kâmili çömlek gibi kaynatır. Aşk dağ gibi metîn ve temkîn sâhibi olan bir insân-ı kâmili kum gibi ezer ve onu türlü türlü hallere koyar.

عشق بشکافد فلك را صد شکاف　　　عشق لرزاند زمین را از گزاف

2735. *Aşk feleği yüz yarık ile yarar. Aşk yeryüzünü hesâbsız titretir.*

"Güzâf", burada "hadsiz ve hesâbsız" ma'nâsınadır. "Aşkın feleği yüz yarık ile yarması" كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف ya'ni "Ben bir gizli hazîne idim, bilinmeğe muhabbet ettim, halkı, bilinmekliğim için yarattım" hadîs-i kudsîsi mûcibince felekten zuhûr eden bilcümle mezâhirin hubb-i zâtîden mevcûd olmalarıdır. "Felek"ten murâd, "felek-i esîr" olmak münâsibdir. Nitekim sûre-i Enbiyâ'da vâki' olan أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ (Enbiyâ, 21/30) ya'ni "Münkirler görmezler mi ki, muhakkak gökler ve yer bitişik idiler, biz onları ayırdık ve her şeyin hayâtını da sudan yaptık, inanmıyorlar mı?" buyrulur. Ve ikinci mısrâ'da dahi sûre-i Hacc'da olan وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ (Hac, 22/5) ya'ni "Sen arzı kuru ve revnaksız görürsün. Vaktâki biz onun üzerine yağmur indiririz; titrer, şişer ve behîc olan her çiftten biter" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni, hubb-i zuhûr-ı ilâhî fezâda felek-i esîri birçok yarıklar ile yarar ve birçok manzûme-i şemsiyyeler izhâr eder. Kezâ bu hubb-i zuhûr yeryüzünün hadsiz ve hesâbsız titretip envâ'-ı nebâtâtı peydâ eder.

با محمد بود عشق پاك جفت　　　بهر عشق او را خدا لولاك گفت

2736. *Aşk-ı pâk Muhammed ile çift oldu. Hudâ aşktan dolayı ona "Levlâk!.." dedi.*

Ya'ni hubb-ı zuhûrun kemâli insân-ı kâmilin vücûduyla hâsıl ve insân-ı kâmil bi'l-asâle zât-ı muallâ-yı Hz. Muhammedî olduğundan aşk-ı pâk-i ilâhî, Muhammed (a.s.) Efendimiz'in vücûd-ı şerîfi ile tev'em ve çift oldu. Binâenaleyh cenâb-ı Hak bu aşk-ı pâkden dolayı sürh-ı şerîfde mezkûr لولاك لما خلقت الافلاك ya'ni "Ey mahbûbum, matlûb olan senin zuhûr-i vücûdun olmasa idi, felekleri yaratmazdım!" hadîs-i kudsîsi ile hitâb buyurdu. Zîrâ insân-ı

kâmil ağaç mesâbesinde olan âlem-i halkın meyvesi ve zübdesidir; ve bahçıvan ağacı meyvesinden dolayı dikip terbiye eder. Çünkü bahçıvanın aşkı ve muhabbeti meyvenin zuhûrunadır. Binâenaleyh bu hadîs-i kudsî verâsetleri hasebiyle insân-ı kâmillerin kâffesine de râci' olur.

منتهی در عشق چون او بود فرد   پس مر او را ز انبیا تخصیص کرد

2737. *Mâdemki aşkta müntehî yalnız o idi, binâenaleyh enbiyâdan onu tahsîs etti.*

Ya'ni, Server-i âlem Efendimiz aşkta kâmil ve münferid idi ve aşkın nihâyetine vâsıl olmuş idi. Zîrâ onun hakîkati bilcümle kemâlâtın câmi'idir ve her mertebede onlarda aşkın kemâli zâhir olmuştur; binâenaleyh bu sebeble sâir peygamberler üzerine tafdîl olunmuştur; ve onların fazlı cümlesindendir ki, Server-i enbiyâ Efendimiz her mertebede ezelden nebîdirler. Dîğer peygamberlerin nübüvvet ve velâyetlerine onların imdâd ve ifâzası vâki' olur; ve bilcümle enbiyâ nübüvvet ve velâyette o hazretin nâibidirler. Nitekim hadîs-i şerîfde کنت نبیا و آدم بین الماء و الطین ya'ni "Âdem su ile çamur arasında iken ben peygamber idim" buyrulur. Bunun için Hak Teâlâ hazretleri لولاك لما خلقت الافلاك hadîs-i kudsîsini bilhassa Server-i âlem Efendimiz'e hitâben beyân buyurdu. Binâenaleyh bu hitâbda niyâbetleri hasebiyle sâir enbiyâ ve verâsetleri hasebiyle de evliyâ dâhildirler.

گر نبودی بهر عشق پاك را   کی وجودی دادمی افلاك را

2738. *Eğer pâk olan aşktan dolayı olmaya idin, ne vakit eflâke bir vücûd verir idim?*

Bu beyt-i şerîf hadîs-i kudsînin tefsîridir. نبودی [: olmaya idin] deki "yâ", yâ-yı hitâb olduğuna göre ma'nâ budur. Ya'ni, "Ey habîbim, sen pâk ve mukaddem olan hubb-i zâtîmden dolayı mevcûd olmaya idin, eflâke vücûd ve varlık vermez idim. Eflâke vücûd vermekliğim senin zuhûrun için olmuştur." Eğer نبودی'deki "yâ", yâ-yı hikâye olursa ma'nâ böyle olur: "Ey habîbim, senin zuhûrun benim hubb-i zâtîmden dolayı olmasa idi, eflâke vücûd vermez idim!"

من بدان افراشتم چرخ سنی   تا علو عشق را فهمی کنی

2739. *Ben o sebeble yüksek olan feleği yükselttim, tâ ki aşkın yüksekliğini fehmedesin!*

Ben o pâk olan aşk sebebiyle feleği yüksek binâ ettim, tâ ki aşkın neler doğurduğunu bilip o aşkın şânının yüksekliğini anlayasın! Ba'zı nüshalarda فهمى yerine پيدا vâki' olmuştur. Bu sûrette ma'nâ şöyle olur: "Ben çerhi o aşk sebebiyle yükselttim ve sana vücûd verdim, tâ ki ma'nâ-yı aşkın yüksekliğini âlem-i insâniyyette peydâ ve ızhâr edesin!"

منفعتهاى دگر آيد ز چرخ — آن چو بيضه تابع آيد اين چو فرخ

2740. [2741] *Felekten başka menfaatler de gelir. O yumurta gibi, bu piliç gibi tâbi' gelir.*

"Felek"ten murâd, manzûme-i şemsiyyemizin hey'et-i mecmûasıdır. Ya'ni, manzûme-i şemisiyyenin vücûdundan başka menfaatlar dahi zuhûra gelir. O felek yumurta gibi ve bu menfaatlar dahi bu yumurtaya tâbi' olan piliç gibi zâhir olur. Bu menfaatlerin kimi zâhirî ve kimi de bâtınîdir.

خاك را من خوار كردم يك سرى — تا ز ذُلّ عاشقان بويى برى

2741. *Toprağı baştan ayağa kadar zelîl ettim, tâ ki âşıkların zilletinden bir koku alasın!*

O manzûmede toprağı kâmilen zelîl ve mütevâzi' bir hâlde yarattım. Çiğnenir ve mülevvesâtı setreder; ve bir avuç toprak alıp havaya atsan aşağıya sukût eder; ve her ne ekilirse fazlasıyla iâde eder. Bu nef'-i zâhirîdir. Bâtınî olan nef'i budur ki, âkıller keskin nazarlarıyla toprağın bu hâlinden ibret alıp âşıkların mertebe-i zilletini idrâk ederler ve onların topraklık mertebesine tenezzülünü bilirler.

خاك را داديم سبزى و نوى — تا ز تبديل فقير آگه شوى

2742. *Toprağa yeşillik ve yenilik verdik, tâ ki fakîrin tebdîlinden âgâh olasın!*

Toprağın bu zilletine ve tevâzu'una mukâbil yeşillikler ve yenilikler verdik. Ondan türlü türlü çiçekler zuhûr etti. Yeni yeni letâfetler peydâ oldu. Bunlar menâfi'-i sûriyyedir; ve nef'-i mânevî ise bu sûretten ma'nâya intikâldir. O da budur ki, topraktan tekevvün eden âşıkın cismi zillet ve tevâzu' içinde bulunduğu için onda türlü türlü tebeddülât vâki' olur ve her an içinde bir şe'nde bulunup tecelliyât-ı Hakk'ın envâ'ı zuhûr eder. Ezcümle esrâr-ı ilâhiyye ve maârif-i rabbâniyye çiçekleri neşv ü nemâ bulur.

با تو گويند اين جبال راسيات   وصف حال عاشقان اندر ثبات

2743. *Bu muhkem olan dağlar sebât içinde olan âşıkların hâlinin vasfını sana söyler.*

Feleğin dîğer menfaatlerinden birisi de budur ki, muhkem ve kavî olan dağların yerlerinde sebâtı da âşıkların tarîk-i aşktaki sebâtlarını lisân-ı hâl ile sana söyler; ve şiddetli yağmurlar ve sellerden ve fırtınalardan kendilerine tezelzül gelmediği gibi âşıklar dahi ma'şûkları olan Hakk'ın kendilerine tevcîh ettiği türlü belâ ve mihnetlerden asla mütezelzil olmazlar ve aslâ şikâyet etmezler. Beyt-i Mısrî Niyâzî (k.s.):

Aşk yolu belâlıdır, her kârı cefâlıdır
Cânından ümîdin kes, cânâna erem dersen

گر چه آن معنى است و اين نقش اى پسر   تا به فهم تو كند نزديكتر

2744. *Ey oğul, senin fehmine pek yakın etmek için gerçi o ma'nâdır, bu nakıştır.*

Ey oğul ve ey mübtedî sâlik, gerçi o âşık ve aşk ma'nâdır ve bu toprak ise nakışdır ve sûrettir. Fakat bu toprak ve dağ misâli, o ma'nâyı senin anlayışına yaklaştırmak için söylenmiştir.

غصه را با خار تشبيهى كنند   آن نباشد ليك تنبيهى كنند

2745. *Gussayı dikene teşbîh ederler; o olmaz, fakat bir tenbîh ederler.*

Ya'ni, misâl, kendisine benzetilen şeyin aynı olmaz. Nitekim gussayı ve gamı dikene benzetirler. Halbuki bu teşbîh ile gussa, dikenin aynı olmaz. Fakat gussa insanın bâtınına, diken ise insanın cismine acı ve ıztırâb verdiği için bu acı ve ıztırâba tenbîh için bu teşbîhi söylerler.

آن دل قاسى كه سنگش خواندند   نامناسب بر مثالى راندند

2746. *O kāsî olan kalb ki, ona taş ta'bîr ettiler, münâsib olmayan bir misâl üzerine sürdüler.*

O katı olan kalbi taşa benzetip katı kalbli bir kimseye "taş kalbli" dediler. Halbuki kalbin katılığı emr-i ma'nevîdir ve taş ise bir madde-i sûrîdir; ve sûret i'tibâriyle birisi et, dîğeri taştır. Binâenaleyh aralarında sûret i'tibâriyle hiçbir münâsebet yoktur. Fakat kalbin duygusuzluğunu akla takrîb edip anlatmak için bu misâli irâd ettiler.

در تصور در نیاید عین آن   عیب بر تصویر نه نفیش مدان

2747. *Onun aynı tasavvura gelmez. Aybı tasvîr üzerine koy, onu menfî bilme!*

Ya'ni, bu bahiste bu misâller gibi âşıkın zilletini toprağın zilletine ve onun yeşilliğini ve yeniliğini de toprağın yeşilliğine ve sebâtını dahi toprağın sebâtına benzettik. Ma'kūlâtı misâl ile mahsüs etmek istedik. Fakat âşıkın hâlinin "ayn"ı, tasavvurda toprağın ve dağın hâlinin "ayn"ı olmak lâzım gelmez. Zîrâ âşıkların sıfatları ma'nâdır. Hâriçte sûreti yoktur. Eğer onların hallerini bu misâller tamâmıyle tasvîr edemiyorsa, sen aybı ve kusûru tasvîre bırak ve isnâd et! Yoksa onların hallerini menfî bilme! Onların bu halleri hâlen ve zevkan müsbettir.

رفتن آن شیخ در خانهٔ امیری بهر گدیه روزی چهار بار با زنبیل به اشارت
غیبی و عتاب کردن امیر او را بدان وقاحت و عذر گفتن او امیر را

Bu Şeyh'in işâret-i gaybî sebebiyle bir beyin evine dilenmek için bir günde zenbil ile dört def'a gitmesi ve beyin o hayâsızlık sebebiyle itâb etmesi ve onun beye özür dilemesi.

شیخ روزی چار کَرّت چون فقیر   بهر گدیه رفت در قصر امیر

2748. *Şeyh bir günde fakîr gibi dört def'a, dilenmek için beyin köşküne gitti.*

Şeyh Muhammed Serrezî hazretleri cerrâr bir dilenci gibi dilenmek için bir günde dört def'a bir beyin köşküne gidip kapısını çaldı.

در کفش زنبیل و شیء لله زنان   خالق جان می‌بجوید تای نان

2749. *"Canın Hâlik'ı sizden bir aded ekmek istiyor!" diye, elde zenbil ve "Şey'en lillâh!" vurucu olarak.*

"Tây", libâs, aded, çift mukābili olan tek, kâğıt yaprağı ma'nâlarınadır (*Burhân, Gıyâsü'l-Lügāt, Şemsü'l-Lügāt* ve *Bahâr-ı Acem*). Burada "aded" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni Hz. Şeyh beyin köşküne elinde zenbil ve "Allah

rızâsı için bir şey verin, zîrâ canın Hâlik'ı olan Hak sizden bir aded ekmek istiyor!" diyerek bir günde dört def'a gitti. "Canın Hâlik'ı ekmek istiyor" demek, Şeyh Muhammed Serrezî'nin mevhûm olan vücûd-ı abdânîsi ve benliği kalktı, onun yerine vücûd-ı Hakkānî kāim oldu, binâenaleyh Serrezî'nin sûret ve libâsında sizden ekmek isteyen Hak'tır, demek olur. Nitekim demir ateşte kızdığı vakit kıpkırmızı ateş olur ve onun demirliği ateşin hükmü altında mağlûb ve mestûr kalır.

نعلهای باژگونه است ای پسر عقل کلی را کند هم خیره سر

2750. [2751] *Ey oğul, ters nallar vardır, akl-ı küllîyi dahi hayran eder.*

Ey mübtedî olan sâlik, vücûd-ı Hakkānî ile kāim olan Şeyh Serrezî hazretlerinin gınâ-yı mutlak sâhibi dahi olması lâzım gelirken, "Canın Hâlik'ı sizden ekmek istiyor!" diye, hakîkatte müflis olan halktan dilenmesi ters vurulmuş bir naldır ve emr-i ma'kûsdur. Bu ters vurulmuş olan nalın sırrı, akl-ı küllîyi de ya'ni insân-ı kâmili de hayrette bırakır.

چون امیرش دید گفتش ای وقیح گویمت چیزی منه نام شحیح

2751. *Vaktâki bey onu gördü, ona dedi: "Ey hayâsız, eğer sana bir şey söylersem, benim adımı bahîl koyma!"*

"Vekîh", hayâsız ve utanmaz; "şehîh", bahîl ve hasîs demektir.

این چه سغری و چه روی است و چه کار که به روزی اندر آیی چار بار

2752. *"Bu ne kalın deri ve ne yüzdür ve ne iştir ki bir günde dört kerre gelirsin?"*

کیست اینجا شیخ اندر بند تو من ندیدم نر گدا مانند تو

2753. *"Ey şeyh, burada senin kaydından kim vardır? Ben senin gibi iğrenç ve dilenci görmedim."*

"Ner", erkek ve kerîh ve çirkin ve nâ-hemvâr ma'nâlarına gelir. "Ner-gedâ", çirkin ve iğrenç dilenci demektir (*Burhân*). Ya'ni, "Bizim köşkümüzde senin kaydında ve sana müntesib hiçbir kimse yoktur ki, bu kadar asıldın durdun. Ben senin gibi iğrenç ve çirkin dilenci görmedim."

حرمت و آب گدایان بردهٔ این چه عباسیٔ زشت آوردهٔ

2754. *"Dilencilerin hürmetini ve suyunu götürmüşsün. Bu ne çirkin Abbaslıktır ki getirmişsin!"*

"Cömert zenginlerde dilencilere karşı bir hürmet vardı. Sen o hürmeti ve dilencilerin yüzlerinin suyunu izâle ettin. Bu yaptığın muâmele dilencilerin arsızı ve yüzsüzü olan Abbâs-i Debs'in muâmelesidir ki sen o Abbâs'ın dilenciliğini de çirkin olarak yaptın!"

غاشیه بر دوش تو عباس دبس　　　هیچ ملحد را مباد این نفس نحس

2755. *"Abbâs-ı Debs senin gāşiye-berdûşundur. Bu uğursuz nefis hiçbir mahalde olmasın!"*

"Gāşiye", atların sırtına örttükleri süslü örtü; Türkçe'de "haşa" derler ki, zenginler ata bindikleri zaman eski zamanlarda bu haşayı arkadan gelen uşaklar taşırlar idi. Ya'ni, "Abbâs-ı Debs isimindeki yüzsüz dilenci senin atının haşasını omzunda taşır. Senin bu uğursuz nefsin bâtıl mezheb ashâbına bile olmasın!"

گفت امیرا بنده فرمانم خموش　　　ز آتشم آگه نهٔ چندین مجوش

2756. *Dedi: "Ey bey, ben emir kuluyum, sus! Benim ateşimden âgâh değilsin, bu kadar muztarib olma!"*

Şeyh Muhammed hazretleri emîrin bu itâbına cevâben dedi: "Ey bey, Hakk'ın emrinin kuluyum, artık sus, daha ziyâde söyleme! Zîrâ benim içimde yanan ateşten âgâh değilsin. Benim zâhir hâlimden müteessir olup öfkelenme!"

بهر نان در خویش حرصی دیدمی　　　اشکم نان خواه را بدریدمی

2757. *"Kendimde ekmek için bir hırs göreydim, ekmek isteyici olan karnımı yırtar idim."*

هفت سال از سوز عشق جسم پز　　　در بیابان خورده ام من برگ رز

2758. *"Yedi sene cisim pişirici olan aşkın harâretinden, ben sahrâda asma filizi yemişim."*

تا ز برگ خشك و تازه خوردنم　　　سبز گشته بود این رنگ تنم

2759. *"Kuru ve yaş yaprak yiyeliden beri benim cismimin rengi yeşil olmuştur."*

Yukarıda 2742 numaralı beyitte geçen tebdîle işâret buyrulur.

تا تو باشی در حجاب بو البشر   سرسری در عاشقان کمتر نگر

2760. *Sen bü'l-beşer hicâbında oldukça âşıklara pek az serseri nazar et!*
[2761]

"Bü'l-beşer", beşerin babası olan ilk âdemdir. "Bü'l-beşerin hicâb"ından murâd, sûret-i beşeriyyenin ma'nâ-yı beşere hicâb olmasıdır ki, bu hicâb ilk def'a İblîs'e vâki' olmuştur. Zîrâ İblîs Âdem'in sûretini görüp, serfürû ve secdeyle emrolunduğu vakit خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ (A'râf, 7/12) ya'ni "Yâ Rab, beni latîf olan ateşten ve onu da kesîf olan topraktan yarattın. Latîf, kesîften daha hayırlı ve âlî olduğu hâlde niçin bana secde ile emrettin?" dedi. Binâenaleyh insân-ı kâmilin sûretini görüp ma'nâsından gâfil olanlar İblîs'in bü'l-beşere karşı vâki' olan hicâbı içinde kalmış olurlar. "Serserî", ihtimamsızlık ve kayıdsızlık ve teemmülsüz ve mülâhazasız ve dikkatsiz ma'nâlarına da gelir. Burada "teemmülsüz ve dikkatsiz" ma'nâları münâsibdir. Ya'ni, "Sen İblîs'in bü'l-beşere karşı düştüğü hicâb içinde oldukça âşıkların sûretine pek az teemmülsüz ve dikkatsiz nazar et, ya'ni onlara karşı olan nazarın ekseriyâ onların sûretlerine değil ma'nâlarına olsun!"

زیرکان که مویها بشکافتند   علم هیئت را به جان دریافتند

2761. *Zekîler ki kılları yardılar, ilm-i hey'eti cân ile anladılar.*

Zekâvet sâhibi olan kimseler fezâyı rasadât ile inceden inceye tedkîk edip kılları kırk yardılar ve ilm-i hey'eti cân ile anladılar; ve hâsıl ettikleri ma'lûmâtı hallerine sindirdiler.

علم نیرنجات و سحر و فلسفه   گر چه نشناسند حق المعرفه

2762. *İlm-i nîrencâtı ve sihri ve felsefeyi gerçi hakk-ı ma'rifet ile tanımadılar.*

Necmeddîn Kübrâ hazretleri *Menâzilü'l-Hâirîn* adlı kitabında buyurur ki: "Sihr", lügatte "bâtılı hak sûretinde göstermek"e derler. Meşhûr olan sihir beş kısım üzeredir: Tılsım, nîrenc yâhud nîrencât, rukye, halkatîrât, şa'bededir. "Tılsım", arzın nebâtâtının köklerinden olan ilâçların âsârı ile âsâr-ı semâviyyeyi cem' etmektir ki, bunlardan emr-i acîb zuhûr eder. طلسم harflerini kalbedince مسلط ("musallat") kelimesi hâsıl olur ki, tılsımın ma'nâsı da ancak "musallat"tan ibârettir. "Nîrenc" yâhud nîrencât buna ilm-i rîmyâda derler. Cevâhir-i arziyyenin kuvvetlerini birbiriyle imtizâc ettirirler ve ondan acîb ve garîb eserler zâhir olur. "Rukye", buna "efsûn" dahi derler. Sihir isâbet eden

kimseye içirmek için su üzerine okudukları ba'zı sözlerdir. Bu sözlerin ba'zıları "Fehleviyye" ya'ni mecûsîlerin lügati, ba'zıları da hezeyânâttır. "Halkatîrât", üzerlerine ba'zı harfler yazılmış olan çizgilerdir ve birtakım garîb şekiller ve dâirelerdir. "Şa'bede", hokkabazların sür'atle gösterdikleri birtakım oyunlardır ki, zâhirde âdet fevkında görülür ve halk indinde sebebi meçhûl olduğu için hayret olunur.

"Felsefe", hakkında Seyyid Şerîf Cürcânî *Ta'rîfât*'ında şöyle buyurur: "Saâdet-i ebediyye tahsîli için tâkat-i beşeriyye hasebince ilâha teşebbühdür. Nitekim (Sallallahü aleyhi ve selem) Efendimiz تخلقوا باخلاق الله ya'ni "Ahlâk-ı ilâhiyye ile tahalluk ediniz!" buyurur ki, ma'lûmât ile ihâtada ve cismâniyetten tecerrüd ile ona benzeyiniz! demektir.

İmdi cenâb-ı Pîr efendimiz bu zikrolunan ilimler ile meşgûl olanların o ilimleri hakk-ı ma'rifet ile tanımadıklarını beyân buyururlar. Nitekim zamânımızda fen vâsıtasıyla bu ilimler yekdîğerleriyle mümtezic olarak peyderpey keşfolunmaktadır; ve fakat bu keşfiyâtın künhleri ve esasları bunları keşfedenlerce de hakk-ı ma'rifet ile bilinememektedir. Meselâ elektrik, âsârıyla mahsûsdür. Fakat mâhiyeti nedir, bu meçhûldür. Sâirleri de buna makıysdır.

ليك كوشيدند تا امكان خود   بر گذشتند از همه اقران خود

2763. *Fakat kendi imkânlarına kadar çalıştılar. Kendi akrânlarının hepsinden ileri geçtiler.*

Fakat bu âlimler kendi kudretlerinin ve isti'dâdlarının haddine kadar çalıştılar, sûret-i beşeriyyede kendilerinin akrân ve emsâli olan insanların hepsinden ileri geçtiler; ve bu ilimlerde onlara imam oldular.

عشق غيرت كرد و ز يشان در كشيد   شد چنين خورشيد ز يشان ناپديد

2764. *Aşk gayret etti ve onlardan çekildi. Böyle bir güneş onlardan nâ-pedîd oldu.*

Ya'ni, aşk bu âlimlerin zât-ı Hakk'a teveccühü bırakıp o zât-ı Hakk'ın gayrı olan âlem-i tabîata teveccühlerini gördü ve gayret etti. Onların kalblerine taalluku münâsib görmedi ve onlardan çekildi. Aşk gibi böyle bir parlak güneş onların kalb gözlerinden nâ-pedîd ve gâib oldu; ve hepsi bu tabîat âlemi ve denizin köpükleri üzerine birçok boş sözler söylediler ve esrâr-ı hakîkatten hiçbir şey anlamadan gittiler. Ömer Hayyâm'ın rubâisi:

در چرخ بانواع سخنها گفتند　　　　این بی خبران گوهر دانش سفتند

واقف چو نگشتند بر اسرار فلك　　　　اول زنخی زدند آخر خفتند

"Birtakım âlimler felekte türlü türlü sözler söylediler. Bu hakîkatten bî-haber olan kimseler, ilim cevherini bu sözler ile deldiler. Vaktâki feleğin esrârına vâkıf olamadılar, evvelâ çene çaldılar sonra da uykuya yattılar".

نور چشمی کاو به روز استاره دید　　　　آفتابی چون از او رو در کشید

2765. *Bir gözün nûru ki gündüz yıldızı gördü. Bir güneş ondan nasıl yüz çekti?*

"Gündüz"den murâd, vücûd-ı hakîkî güneşinin nûruyla zâhir olan vücûd-ı izâfî âlemi; ve "yıldız"dan murâd, tabîat sâhasında mütekevvin olan mezâhirin efrâdıdır. Ya'ni, bu âlimlerin akıl gözlerinin nûru ki, bu vücûd-ı izâfî gündüzü içinde sâha-i tabîatta mütekevvin olan efrâd-ı mezâhirin havâssını ve te'sîrâtını gördü. Böyle iken nasıl oldu da bunlar vücûd-ı hakîkî güneşini göremediler ve bu güneş onlardan yüzünü nikāb altına çekti? Bu taaccüb olunacak bir hâldir. Binâenaleyh bu zavallı âlimler nûrun aslını bırakıp fer'i ile meşgūl oldular; ve bir kimse müteveccih olamadığı ve göremediği bir şeye âşık olamayacağından aşk-ı ilâhî de bunların fer' ile meşgūl olan kalblerine taalluk etmedi.

زین گذر کن پند من بپذیر هین　　　　عاشقان را تو به چشم عشق بین

2766. *"Bundan geç, benim nasîhatimi kabûl et, âgâh ol, sen âşıkları aşk gözüyle gör!"*

"Âşıklara serseri ve lâkayd nazarıyla bakmaktan vazgeç! Benim sana bu yolda olan nasîhatimi kabûl et! Müteyakkız ol da âşıkları aşk gözüyle gör ve onların hâlini aşk ve muhabbet dâiresinin hâricinde görme!"

وقت نازك باشد و جان در رصد　　　　با تو نتوان گفت آن دم عذر خود

2767. *"Vakit nâzik ve can rasadda olur, o demde sana kendi özrümü söylemek mümkin olmaz!"*

"Benim içimde bulunduğum vakit nâziktir ve canım dahi ma'şûkum olan zât-ı Hakk'ın benden zâhir olan şe'nlerini ve ahkâm-ı esmâiyyesini rasaddadır ve gözetmektedir. O dem ve ân içinde sana kendi sırrımı fâş ederek bu hâl-i tese'ülümdeki ma'zereti söylemek mümkin olmaz!"

فهم کن موقوف آن گفتن مباش　　　سینه های عاشقان را کم خراش

2768. *"Fehm et, o söylemekliğe mevkûf olma! Âşıkların sînesini az tırmala!"*

"Bu söylediğim sözlerden benim hâlimi anla! Esrâr-ı hâlimi anlamak için söylememi bekleme ve gaflet sâikasıyla âşıkların esrâr-ı ilâhiyye hazînesi olan sînesini ve kalbini az tırmala ve tefahhus et!"

نی گمانی بردهٔ ا تو زین نشاط　　　حزم را مگذار و می کن احتیاط

2769. *"Sen bu neşâttan bir şübhe götürmemişsin, hazmi bırakma ve ihtiyat et!"*

"Sen kâmillerin cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhariyetleri sürûr ve neşâtından, yakîni şöyle bırak, bir şübhe bile hâsıl etmemişsin. Ya'ni belki böyle bir şey vardır diye bir şübheye ve zanna bile düşmemişsin. Fakat o kâmillerin hâline karşı hazmi bırakma ve ihtiyat et!" Hazm ve ihtiyât hakkında III. cildin 2831 numarasına müsâdif olan: حزم چه بود در دو تدبیر احتیاط　از دو آن گیری که دوراست از خباط ["Hazm ne olur? İki tedbîrde ihtiyâttır; o ikiden hubâttan uzak olanı tutasın!"] beytinde îzâhât geçti.

واجب است و جائز است و مستحیل　　　این وسط را گیر در حزم ای دخیل

2770. [2771] *"Vâcib vardır ve câiz ve müstahîl vardır. Ey dahledici, hazmde bu vasatı tut!"*

"Ey âşıkların zâhirî hallerine bakıp onları ta'yîb eden kimse! Akıl indinde her bir hâl için üç ihtimâl vardır: O hâl ya vâcibdir, ya'ni o hâlin zuhûru zarûrîdir veyâhud câizdir, ya'ni zuhûru mümkindir ve muhtemeldir veyâhud müstahîldir, ya'ni o hâlin zuhûruna imkân yoktur. Bu üç hükmün ortası câizdir. Ve "hazm", iki tedbîrde ihtiyât etmek demektir. Ve iki tedbîr ise bir hâlin mutlakā olması veyâhud mutlakā olmamasıdır. Binâenaleyh hazmde ihtiyât, câiz hükmünü kabûl etmek olur. Şu hâle göre âşıkların zâhirî hallerini görüp onlara dahletme! Hazmde vasat bir hüküm olan câiz tarafına gidip "Onların belki böyle âlî olan ahvâl-i bâtıneleri vardır" de!"

گریان شدن امیر از نصیحت شیخ و عکس صدق او و ایثار کردن مخزن بعد از آن
گستاخی و استعصام شیخ و قبول ناکردن و گفتن که من بی‌اشارت نیارم تصرف کردن

Şeyh'in nasîhatinden beyin ağlaması ve onun sıdkının aksi ve o küstahlıktan sonra hazîneyi îsâr etmesi ve Şeyh'in tehaffuzu kabûl etmemesi ve "Ben işâretsiz tasarruf etmeye kādir değilim!" demesi

این بگفت و گریه در شد های های   اشك غلطان بر رخ او جای جای

2771. *Hz. Şeyh bu sözleri söyledi; çabuk çabuk ağlamada göz yaşı onun yanağında yer yer yuvarlanıcı oldu.*

"Hay hay", çabuk çabuk ve te'kîd ve acele ve musîbet-zedelerin ağlaması (*Burhân*). Burada "çabuk çabuk ve musîbet-zedelerin ağlaması" ma'nâları münâsibdir. Ya'ni, Şeyh Serrezî hazretleri beye bu sözleri söyledi, musîbet-zedelerin ağlaması tarzında çabuk çabuk ağlamağa başladı; göz yaşları dahi yanaklarının muhtelif yerlerinden yuvarlana yuvarlana akıcı oldu.

صدق او هم بر ضمیر میر زد   عشق هر دم طرفه دیگی می‌پزد

2772. *Onun sıdkı beyin zamîrine de vurdu; aşk her dem acîb bir çömlek pişirir.*

Hz. Şeyh'in kalb-i şerîfinin doğruluğu beyin kalbine de aksetti. Zîrâ aşkta sıdk ve doğruluk olduğu vakit aslâ iki yüzlülüğü kabûl etmez. Binâenaleyh aşk ateşi bu sebebden her dem bir kalb tenceresini ve çömleğini acîb bir sûrette pişirir ve kaynatır.

صدق عاشق بر جمادی می‌تند   چه عجب گر بر دل دانا زند

2773. *Âşıkın sıdkı cemâd üzerine de teveccüh eder. Eğer bir müdrikin kalbi üzerine aksederse ne acîbdir!*

"Tenîden", masdarının müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "teveccüh etmek" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, âşıkın kalbindeki sıdk ve doğruluk zîrûh olmayan cemâdât üzerine bile teveccüh edip te'sîrini gösterir. Eğer zîrûh ve idrâk sâhibi olan bir insanın kalbi üzerine aksederse taaccüb olunur mu?

صدق موسی بر عصا و کوه زد　　　　بلکه بر دریای پر اشکوه زد

2774. *Mûsâ'nın sıdkı asâ ve dağ üzerine vurdu, belki pür-heybet olan deniz üzerine vurdu.*

"Üşkûh" ve "şükûh", heybet ve azamet ma'nâsınadır. Ya'ni, Mûsâ (a.s.)ın sıdk-ı bâtını asâya mün'akis oldu. Asâ mu'cize olarak ejderhâ oldu ve Tûr dağına aksetti. Dağ üzerine tecellî-i ilâhîyi celbedip parça parça oldu ve Bahr-i Ahmer üzerine aksetti. O heybetli ve azametli olan denizden on iki yol açıldı. Benî-İsrâîl o yollardan karşı yakaya geçti. Fir'avn'un ta'kîbinden kurtuldular.

صدق احمد بر جمال ماه زد　　　　بلکه بر خورشید رخشان راه زد

2775. *Ahmed'in sıdkı ayın cemâli üzerine vurdu, belki parlayan güneş üzerine yol vurdu.*

Ahmed (a.s.) Efendimiz'in sıdkı ayın cemâli üzerine aksetti, mu'cize-i nebevîsi olmak üzere ay yarıldı. Bu mu'cizenin delîli اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ (Kamer, 54/1) Ya'ni "Kıyâmet yaklaştı ve ay yarıldı" âyet-i kerîmesidir. Bu âyet-i celîlede müfessirler ve ehl-i hadîs ittifâk etmişlerdir ki, ay iki parça olduğu hâlde Hirâ dağı üzerinde görülmüştür. İkinci mısrâ'da da Resûl-i Ekrem hazretlerinin güneşi geri döndürmek emrinde vâki' olan mu'cizeleridir. Ehl-i siyerin rivâyetine nazaran bu mu'cize üç def'a vukū bulmuştur. Birisini Esmâ binti Umeys (r.a.) rivâyet eder. Şöyle ki: Resûl-i Ekrem mübârek başını Hz. Ali'nin kucağına koyup kendilerine gelen vahy-i ilâhîyi alır idi. Hz. Ali güneş battığı hâlde henüz ikindi namazını kılmamış idi. Resûl-i Ekrem "İkindi namazını kıldın mı, yâ Ali?" buyurdu. Hz. Ali "Kılmadım!" dedi. Bunun üzerine cenâb-ı Peygamber, "Ey benim Rabbim, Ali senin ve Resûlünün itâatindeyken namazı geçti, güneşi geri döndür!" diye duâ etti. Hz. Esmâ diyor ki: "Güneşin battığını gördüm, fakat bu duâ üzerine mağrib tarafından geri dönüp doğar gibi çıktı. Hattâ dağlara, yerlere güneşin ziyâsı tekrar vurdu." İkinci mu'cize dahi Hendek gazâsında Resûl-i Ekrem ikindi namazını kılmamış olduğu bir zamandadır. Güneşin habsolunup durduğu hakkında hadîs-i sahîh rivâyet ederler. Üçüncü de mi'râc vukū'unda olmuştur ki, bunların tafsîli kütüb-i siyerde münderiçtir.

رو به رو آورده هر دو در نفیر　　　　گشته گریان هم امیر و هم فقیر

2776. *Her ikisi nefîrde yüz yüze getirip hem bey ve hem de fakîr ağlayıcı olmuştur.*

Ya'ni, Hz. Şeyh'in sıdkı ve ağlaması beyin kalbine de te'sîr ettiğinden, her ikisi de feryâd emrinde karşı karşıya gelip hem bey ve hem de fakr-ı hakîkî mertebesinde bulunan Hz. Şeyh ağlayıcı olmuşlardır.

ساعتی بسیار چون بگریستند   گفت میر او را که خیز ای ارجمند

2777. *Vaktâki birçok müddet ağladılar, bey ona dedi ki: "Ey aziz, kalk!"*

هر چه خواهی از خزانه بر گزین   گر چه استحقاق داری صد چنین

2778. *"Her ne istersen hazîneden seç! Gerçi yüz böylesine istihkākın vardır!"*

"Her ne almak istersen seni bu köşkün içinde serbest bıraktım. Hazîneden seç, al! Gerçi sen böyle bir ikrâmın yüz misline müstahak bir hâldesin. Fakat benim elimden bu kadarı gelebilir!"

خانه آن تست هر چت میل هست   بر گزین خود هر دو عالم اندك است

2779. *"Ev senindir, senin her neye meylin varsa intihâb et! Muhakkak her iki âlem azdır!"*

Ya'ni, "Bu köşkün içindeki emvâl hep senindir. Her ne istersen seç, al! Bu köşkün emvâlinin ne kıymeti olur? Muhakkak dünyâ ve âhiret mülkü bile sana azdır!"

گفت دستوری ندادندم چنین   که به دست خویش چیزی بر گزین

2780. *Dedi: "Bana böyle kendi elin ile bir şey seç diye izin vermediler."*
[2781]

Hz. Şeyh beyin bu ikrâmına cevâben dedi: "Hayır, bana halkın mallarını böyle kendi elin ile seç de al diye izin vermediler. Bana cânib-i Hak'tan vâki' olan fermân tese'ül edip halkın vereceği bir şeyi almaktan ibârettir."

من ز خود نتوانم این کردن فضول   که کنم من این دخیلانه دخول

2781. *"Ben kendimden bu taşkınlığı yapmağa kādir değilim ki, ben bu dahîlâne duhûlü yapayım!"*

"Dahîl", kişinin derûnî dostuna ve hemdemine ıtlâk olunur ki, bilcümle serâir-i umûruna mahrem ve her işine ihtilât eder ola (*Kāmûs*). Ya'ni, "Ben emr-i ilâhî olmaksızın kendimden senin evine dalıp malından intihâb ettiğimi alamam ve bu taşkınlığı yapamam. Bende bu kudret yoktur ki, senin evine mahremâne bir sûrette gireyim!"

این بهانه کرد و مُهره در ربود　　　مانع آن بُدْ کان عطا صادق نبود

2782. *Bunu bahâne etti ve mühreyi kaptı. Mâni' o idi ki atâda sâdık değil idi.*

"Mühre", burada satranç oyununda müsta'mel taşlar ma'nâsınadır. "Mühreyi kapmak"tan murâd, mat ve mağlûb etmekten kinâyedir. Burada sıdk imtihânı satranç oyununa teşbîh buyrulmuş ve netîcede bu sıdk oyununda ve imtihânında Hz. Şeyh beyi mağlûb etmiş ve atâda sâdık olmadığını meydana çıkarmıştır. Ya'ni, Hz. Şeyh beyin malından seçip alamayacağı bahânesini ortaya koydu ve böyle deyince bey kendiliğinden ona bir şey veremedi. Zîrâ beyin malından bir şey almağa mâni' olan hâli, beyin atâsında ve ikrâmında sâdık ve samîmî olmaması idi. Binâenaleyh Şeyh hazretleri beyden bir şey almadı ve onun ârızî olan atâ-yı kalbîsini bu sûretle akîm bırakarak mağlûb etti. Gerçi bu da bir sıdk idi. Fakat sıdk-ı aslî değil, sıdk-ı ârızî idi.

بود صادق زانکه بی غل بود خشم　　　شیخ را هر صدق می‌نامد به چشم

2783. *Sâdık idi, zîrâ ki kinsiz ve öfkesiz idi. Her sıdk şeyhin gözüne gelmedi.*

Ya'ni, bey Şeyh'in bir günde dört def'a kendisine mürâcaat etmesi üzerine öfkelenmiş ve ona buğz etmiş idi. Vaktâki Hz. Şeyh'in kemâlini gördü, kalbindeki öfke ve kîn zâil oldu; ve bu cihetle Hz. Şeyh'e ikrâmı zarûrî addeyledi. Binâenaleyh bu i'tibâr ile ikrâmında sâdık idi ve söylediği sözler dahi ancak Hz. Şeyh'in sıdkının onun kalbine vâki' olan aksinden idi. Fakat onun kalbi o sıdkın aksinden hâlî kaldığına nazaran sâdık değil idi. Fakat bu sıdk sıdk-ı aslî değil, belki sıdk-ı ârızî olduğundan Hz. Şeyh buna i'tibâr etmedi. Nitekim ba'zı sâliklere şeyh-i kâmillerinin nûru ve ahvâli akseder. Onlar o nûru ve ahvâli kendilerinden bilirlerse aldanmış olurlar ve sâlikler bu hallerinde hem sâdıklardır ve hem de değildirler. Sâdıkdırlar, çünkü bu aksin eseri kendi kalblerinde vâki' olduğundan onlar için de bir hâl olur. Sâdık değildirler, çünkü bu hâl kendilerinden münteşî olmayıp bir akistir ve ârızîdir; şeyhin teveccühü munkati' olduğu vakit kesilir.

گفت فرمانم چنین داده ست اله　　　که گدایانه برو نانی بخواه

2784. *Dedi: "İlâh, "Git dilenciler gibi ekmek iste!" diye bana böyle fermân etti."*

Hz. Şeyh nihâyet beye: "Hak Teâlâ hazretleri "Bana git, dilenciler gibi halkın kapılarını çalıp ekmek iste!" diye fermân buyurdu. Yoksa bana "Halkın evlerine gelip beğendiğin malları seç de al!" diye emretmedi," dedi ve beyin nezdinden çıkıp gitti.

اشارت آمدن از غیب شیخ را که این دو سال به فرمان ما بستدی و بدادی بعد از این بده و مستان دست در زیر حصیر می‌کن که آن را چون انبان بو هریره کردیم در حق تو هر چه خواهی بیابی تا یقین شود عالمیان را که ورای این عالم عالی است که خاك به کف گیری زر شود مرده در او آید زنده شود نحس اکبر در وی آید سعد اکبر شود کفر در او آید ایمان گردد زهر در او آید تریاق شود ، نه داخل این عالم است و نه خارج این عالم نه تحت و نه فوق نه متصل نه منفصل بی‌چون و بی‌چگونه ، هر دم از او هزاران اثر و نمونه ظاهر می‌شود ، چنان که صنعت دست با صورت دست و غمزهٔ چشم با صورت چشم و فصاحت زبان با صورت زبان نه داخل است و نه خارج نه متصل و نه منفصل ، و العاقل یکفیه الاشارة

Şeyh'e gaybdan işâret gelmesidir ki, "Bu iki yıl bizim fermânımız ile aldın ve verdin. Bundan sonra ver ve alma, elini hasırın altına sok! Zîrâ onu senin hakkında Ebû Hureyre'nin dağarcığı gibi yaptık, her ne istersen bulursun!" Tâ âlemîlere yakın ola ki, bu âlemin verâsında bir büyük âlem vardır ki, toprağı el ile tutsan altın olur. Ona ölü gelse diri olur; ona nahs-i ekber gelse sa'd-i ekber olur; ona küfür gelse îmân olur; ona zehir gelse tiryâk olur. Bu âlemin ne dâhilidir ve ne de bu âlemin hâricidir. Ne alt ne üst ne bitişik ne de ayrı, niteliksiz ve ta'rîfsizdir. Her dem ondan binlerce eser ve numûne zâhir olur. Nitekim elin san'atı, elin sûretiyledir ve gözün gamzesi, gözün sûretiyledir ve dilin fesâhati, dilin sûretiyledir. Ne dâhildir ve ne hâricdir ve ne bitişiktir ve ne de ayrıdır. Ve âkıle işâret yetişir

Bu hâdise-i zillet ve tahkîrden sonra Şeyh Serrezî hazretlerine gaybdan ya'ni Hak Teâlâ cânibinden böyle emir ve işâret geldi ve buyruldu ki: "Bu iki

yıl bizim emrimiz ile tese'ül edip halktan ba'zı şeyler aldın ve yine muhtaç olanlara dağıttın. Bundan sonra her muhtaç olan kimseye lâzım olan şeyleri ver ve kimseden bir şey isteme ve alma! Elini oturduğun hasırın altına sok, her ne istersen orada mevcûd bulursun. Zîrâ biz o hasırı senin için Ebû Hureyre'nin dağarcığı gibi yaptık." "Ebu Hureyre (r.a.)den rivâyet olunur ki: "Nâsa şiddetle bir açlık gelmiş idi. Resûl-i Ekrem hazretleri yanında bir şey var mıdır?, buyurdu. "Evet, dağarcığımda biraz hurma var!" dedim. Resûl-i Ekrem "Getir!" buyurdu. Getirdiğimde elini dağarcığa sokup biraz hurma çıkardı, hurmayı elinde istif edip dağarcıktaki hurmaya bereketle duâ etti. Sonra on kişi çağırınız!" diye emretti. Çağırdım, dağarcıktan hurma yiyip doydular. Sonra on kişi daha çağırdım, onlar da yiyip doydular. Bu sûretle onar onar gelip yemek sûretiyle halk kâmilen doydu. Sonra Resûl-i Ekrem "Getirdiğin hurmayı berekâttan hâsıl olan ziyâde ile berâber alınız, şu kadar ki elinizi sokup hurmayı çıkarınız, fakat hurmanın altını üstüne çevirmeyiniz!" buyurdu. Evvelkinden ziyâde hurma çıkarıp hem kendim ve hem de başkaları yer idik".

Ey şeyh, senin bu hasır altından istediğini çıkarıp halka vermek sûretiyle bu halka yakîn ve itmi'nân gelsin ki, bu âlem-i şehâdetin arkasında bir büyük âlem vardır ki, o âlemde toprağı el ile tutsan altın olur; ve o âlemde bu âlem-i şehâdette fenâ olan her şey zıddı olan iyiye münkalib olur. O âlem, bu âlem-i şehâdetin ne içidir ve ne de dışıdır, ne altıdır ve ne de üstüdür; ve bu âleme ne muttasıldır ve ne de munfasıldır, nasıl ve ne sûretle olduğu bu âlem-i şehâdetin elfâzıyla ta'rîfe sığmaz. Fakat her dem o âlem-i gaybdan bu âlem-i şehâdete binlerce eser ve nümûne zâhir olur. O âlem ile bu âlemin münâsebeti bir dereceye kadar ta'rîf olunmak istenilirse deriz ki: Elin sıfatı elin sûretiyledir ve gözün gamzesi ve işâreti gözün sûretiyledir; ve dilin fesâhatı dilin sûretiyle zâhir olur. Sıfat ve gamze ve fesâhat, elin ve gözün ve dilin ne içindedir, ne de dışındadır, ne muttasıldır ve ne de munfasıldır. Akıl bu işâretten âlem-i gaybın âlem-i şehâdet ile olan münâsebetini anlayabilir.

تا دو سال این کار کرد آن مرد کار   بعد از آن امر آمدش از کردگار

2785. *O iş adamı, iki yıla kadar bu işi yaptı. Ondan sonra Hak Teâlâ'dan ona emir geldi.*

Hakk'ın hizmetinde bulunan o insân-ı kâmil, iki yıla kadar bu dilenmek işini yaptı. Ondan sonra Hak Teâlâ cânibinden ona bir emir gelip yeni bir hizmet tevdî' buyruldu.

بعد از این می ده ولی از کس مخواه   ما بدادیمت ز غیب این دستگاه

2786. *"Bundan sonra ver, fakat kimseden isteme! Biz sana gaybdan bu dest-gâhı verdik"*

Cenâb-ı Hak'tan gelen emirde buyruldu ki: "Bundan sonra artık dilenmeyi bırak, kimseden bir şey isteme! Ancak ver, zîrâ biz sana bu almadan vermek imkân ve makderetini verdik." "Dest-gâh" (دستگاه), kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "imkân ve makderet" ma'nâsı münâsibdir.

هر که خواهد از تو از یك تا هزار   دست در زیر حصیری کن بر آر

2787. *"Her kim senden birden bine kadar istese elini hasırın altına sok, çıkar!"*

"Herhangi muhtaç sana gelip her ne mikdârda bir şey isterse, çok olsun az olsun, elini oturduğun hasırın altına sok, onun muhtaç olduğu şey mikdârını çıkarıp ona ver!"

هین ز گنج رحمت بی‌مرّ بده   در کف تو خاك گردد زر بده

2788. *"Âgâh ol, rahmet hazînesinden sayısız ver! Senin elinde toprak altın olur, ver!"*

"Mer", lisân-ı Fârisî'de elli adedi ma'nâsında müsta'meldir. Bu sebeble yüz adedine "dü mer" derler; ve ba'zan mecâzen "sayı" ma'nâsında kullanılır. Ve ba'zan "hadsiz ve çok" ma'nâsında olur (*Gıyâsü'l-Lügāt*). Burada "bî-mer", hadsiz ve sayısız demek olur.

هر چه خواهندت بده منديش از آن   داد یزدان را تو بیش از بیش دان

2789. *"Senden her ne isterlerse ver! Ondan dolayı düşünme, Hakk'ın atâsını sen ziyâdeden ziyâde bil!"*

"Senden bir şey isterlerse nezdimde bu mevcûd değildir diye düşünüp muztarib olma! Zîrâ Hâlık'ın atâ ve ihsânının nihâyeti yoktur."

در عطای ما نه تحشیر و نه کم   نه پشیمانی نه حسرت زین کرم

2790. [2791] *"Bizim atâmızda ne dar tutmak ve ne noksan vardır. Ne de bu keremden dolayı peşîmanlık ve hasret vardır."*

"Tahşîr", noksan etmek ve ehil ve ayâli üzerine nafakayı dar tutmak ve çok toplamak ma'nâlarına gelir. Burada "nafakayı dar tutmak" ma'nâsı mü-

nâsibdir. Maahâzâ ba'zı nüshalarda bu kelimeler birkaç şekilde muharrerdir. Ba'zısında "tahsîr" (تخسير) dir ki, ma'nâsı "helâk etmek ve noksan etmek"tir. Ba'zısında (تحسير)'dir ki "teessüf etmek ve gamlanmak" demektir. Ba'zısında (تحصير)'dir ki, habs ve hasretmektir; ve ba'zısında "taksîr" (تقصير)'dir ki, "kısaltmak" demektir. Fakîr Ankaravî hazretlerinin nüshasını ihtiyâr ettim. Ya'ni, Hak Teâlâ buyurur ki: "Bu atâmızda ve ihsânımızda hesâblı vererek dar tutmak ve eksiltmek yoktur; ve keremimizden dolayı keşke yapmayaydım, diye pişman olmak ve giden mala da hasret çekmek yoktur."

دست زیر بُوریا کن ای سند　　　　از برای روی پوش چشم بد

2791. *"Ey mu'temed, kötü gözün yüz örtüsü için elini hasırın altına sok!"*

"Kötü göz"den murâd, atâyâ-yı ilâhiyyeyi mutlak sûrette esbâba bağlı bilenlerdir. Ya'ni, "Ey sıdkı mu'temed olan kulum, benim atâ ve ihsânımı esbâba bağlı bilenlerin gözlerine karşı bir nikâb ve perde olmak üzere elini hasırın altına sok! Onlar hasırın altında biriktirilmiş şeyler olduğunu zannetsinler. Yoksa ben hasırın altına el sokmağa da hâcet olmaksızın her atâmı ve ihsânımı ızhâr edebilirim. Bu sebeb onlara nikâb olsun ve onlar kendi vehimleri dâiresinde yaşasınlar. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 16. faslında şöyle buyururlar: "Evliyâ-yı Hak esbâb hâricinde menkûşen zâhir olan birtakım işler gördüler. Nitekim dağdan nâka çıktı ve Mûsâ (a.s.)ın asâsı bir büyük yılan oldu; ve bir mermerden on iki pınar aktı; ve kezâ Mustafâ (a.s.) ayı âletsiz bir işâret ile yardı; ve Âdem (a.s.) babasız ve anasız ve Îsâ (a.s.) babasız vücûde geldi; ve İbrâhim (a.s.) için ateşten gül ve gülistan peydâ oldu; ve ilâ-mâ-lâ-nihâye böyle şeyler vâki' oldu. İmdi vaktâki bunu gördüler, bildiler ki esbâb bahânedir ve iş gören başkasıdır. Avâmın meşgûliyeti için esbâb bir nikâbdan başka bir şey değildir."

پس ز زیر بوریا پر کن تو مشت　　　　ده به دست سائل بشکسته پشت

2792. *"Sonra sen hasırın altından avucunu doldurup arkası kırılmış sâilin eline ver!"*

"Püşt", arka ve penâh ma'nâlarınadır. "Püşt-şikeste", âlem-i sûrette zarûrete düşmüş, ilticâ edecek yeri kalmamış olan kimseden kinâyedir. Ya'ni, "Hasırın altına elini sok, avcunu doldur, emr-i maîşette ilticâgâhı kalmamış olan fakîre istediğini ver!"

بعد از این از اجر ناممنون بده   هر که خواهد گوهر مکنون بده

2793. *"Bundan sonra gayr-ı munkatı' olan ecirden ver! Her kim isterse mestûr olan cevheri ver!"*

"Ecr", lügatte müjde ve sevâb ma'nâlarınadır. "Nâ-memnûn", minnetsiz ve arkası kesilmeksizin demektir. "Ecr-i nâ-memnûn", ardı arası kesilmeyen ecir demek olur. "Bundan sonra kimseden bir şey alma ve halka minnet etme! Bizim ardı arası kesilmeyen ecir ve ihsânımızdan fukarâya ver! Her kim isterse hazîne-i gaybımızda mestûr olan cevher-i ni'meti ver!"

رو يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ تو باش   همچو دست حق گزافی رزق پاش

2794. *"Git, "Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir" sen ol! Hak eli gibi hesâbsız rızık saç!"*

"Gizâf" ve "güzâf", beyhûde ve herze ve çok ve hesâbsız ve hadsiz ma'nâlarına gelir (*Burhân*). Burada "hadsiz ve hesâbsız" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "Sûre-i Fetih'te vâki' إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ (Fetih, 48/10) ya'ni "Ey Resûlüm, sana bîat edenler ancak Allah'a bîat ettiler. Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir" âyet-i kerîmesinde beyân buyrulduğu üzere, ashâb Hz. Peygamber'in elini tutup bîat ettikleri vakit, nasıl ki cenâb-ı Peygamber'in eli Hakk'ın eli mesâbesinde idi ise, senin elin dahi atâ ve ihsânda bizim elimiz olsun! Binâenaleyh Hakk'ın eli gibi muhtaçlara hesâbsız ve hadsiz rızık saç!"

وام داران را ز عهده وا رهان   همچو باران سبز کن فرش جهان

2795. *"Borçluları hakdan kurtar, cihânın ferşini yağmur gibi yeşil yap!"*

"Uhde", burada "hak" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Borçluları alacaklıların hakkından kurtar. Cihânın zemînini yağmur gibi yeşillendir ve feyz bahş et!"

بود یك سال دگر کارش همین   که بدادی زر ز کیسهٔ رب دین

2796. *Onun işi bir yıl dahi bu oldu ki, Rabb-i dînin kesesinden altın verirdi.*

Şeyh Muhammed hazretlerinin bir yıllık hizmeti dahi, Rabb-i dîn olan Hakk'ın gayb kesesi bulunan hasırın altından altın çıkarıp muhtaçlara vermek oldu.

زر شدی خاك سیه اندر کفش حاتم طایی گدایی در صفش

2797. *Kara toprak onun elinde altın olurdu; Hâtem-i Tâyî onun safında bir dilenci idi.*

Hâtem-i Tâyî kabâil-i Arab'dan Tay kabîlesine mensûb gāyet cömert bir zâttır. Ya'ni, Şeyh hazretlerinin elinde kara toprak altın olurdu. Onun bu halka olan atâsı gayb hazînesinden bitmez ve tükenmez bir atâ olduğundan servet-i zâhirîsinden cömertlik eden Hâtem-i Tâyî onun atâ ve ihsân safında bir dilenci mesâbesinde addolunur idi. Ba'zı nüshalarda (در صفش) yerine (درگهش) vâki'dir. "Onun dergâhında" demek olur.

دانستن شیخ ضمیر سائل را بی‌گفتن و دانستن قدر وام وام داران
بی‌گفتن که این نشان آن باشد که اُخرُجْ بِصفاتی اِلیَ خَلْقی

Sâilin zamîrini söylemeksizin bilmesi ve borçluların borçları mikdârını söylemeksizin bilmesi ve bu o "Benim sıfatım ile halkıma çık!" hadîs-i kudsîsinin nişânı olur demesi

Ma'lûm olsun ki, insân-ı kâmil cem'iyyet-i esmâiyyeyi hâiz ve "Allah" ism-i câmi'inin mazharıdır. Binâenaleyh bittabi' "Alîm" isminin dahi mazharı olur ve bu isme de mazhariyet hasebiyle onun ilmi halkın zâhir ve bâtınını muhît olur; ve böyle bir kâmilin hâli "Benim halkıma sıfâtım ile çık, seni gören muhakkak Beni gördü!" ma'nâsında olan اخرج بصفاتی الی خلقی فمن رآك فقد رآنی hadîs-i kudsîsinin nişânı olur.

حاجت خود گر نگفتی آن فقیر او بدادی و بدانستی ضمیر

2798. *Eğer o fakir kendi hâcetini söylemese idi, o verir idi ve zamîrini bilirdi.*

Ya'ni, Hz. Şeyhin huzûruna gelen fakîr eğer kendi ihtiyâcını lisânen söylemese bile Şeyh onun niyetini bilip muhtaç olduğu şeyi verir idi.

آن چه در دل داشتی آن پشت خَمْ قدر آن دادی بدو نه بیش و کم

2799. *O arkası eğri, o şeyi ki kalbinde tutardı, ne ziyâde ne de eksik, o kadar verirdi.*

"Püşt-ham", "arkası eğri", mihnet yükünden beli bükülmekten kinâyedir. Ya'ni, mihnet ve zarûret yükünden beli bükülmüş olan fakîrin kalbinde tuttuğu ihtiyaç mikdârını bilir, o mikdârdan ne ziyâde ve ne de eksik vermezdi, tamâmen ihtiyâcı kadar verirdi.

پس بگفتندی چه دانستی که او　　　این قدر اندیشه دارد ای عمو

2800. [2801] *Binâenaleyh "Ey amca, onun bu kadar düşüncesi olduğunu ne bildin?" derlerdi?*

Hz. Şeyhin bu hâlini görenler, "Fakîrin düşüncesini ve niyetini ne bildin de ona muhtaç olduğu mikdârı verdin?" diye taaccüb edip sorarlar idi.

او بگفتی خانهٔ دل خلوت است　　　خالی از گدیه مثال جنت است

2801. *O derdi: "Gönül evi tenhâlıktır, tese'ülden hâlîdir, cennet gibidir."*

Hz. Şeyh onların suâllerine cevâben derdi ki: "Gönlümün evinde Hakk'ın gayrından tenhâlık vardır. Cennette taleb ve ihtiyaç olmadığı gibi benim gönlümde de taleb ve ihtiyaç duygusu yoktur. Kalb aynası sâf olduğu vakit ona halkın zamâiri akseder."

اندر او جز عشق یزدان کار نیست　　　جز خیال وصل او دیّار نیست

2802. *"Onda halkın aşkından başka iş yoktur. Onun vaslının hayâlinden başka kimse yoktur."*

"Deyyâr", "ev sâhibi ve kimse" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Kalbimin evinde Hâlik'ımın aşk ve muhabbetinden başka bir iş ve duygu yoktur. Onun vaslının hayâlinden başka kalbimin içinde dönüp dolaşan bir kimse yoktur. Kâmilen mâsivâdan hâlîdir."

خانه را من روفتم از نیك و بد　　　خانه ام پرُست از عشق احد

2803. *"Ben evi iyiden ve kötüden süpürdüm. Benim evim Ahad'in aşkından doludur."*

"Ben kalbimi iyi ve kötü olan fikirlerden ve hâtıralardan temizledim. Şimdi benim kalbim Ahad olan Hak Teâlâ hazretlerinin aşkından doldu." Beyt-i Şemsî-i Sivâsî (k.s.):

Sür çıkar gayrı gönülden, tâ tecellî ede Hak
Pâdişâh konmaz sarâya hâne ma'mûr olmadan

هر چه بينم اندر او غير خدا　　آن من نبود بود آن گدا

2804. *"Onda Hudâ'nın gayrı her neyi görür isem, benim olmaz, fakîrin olur."*

"Eğer kalbimde aşk-ı ilâhînin gayrı bir duygu bulursa o duygu ve fikir benim değildir. Belki benim yanıma gelen fakîrin fikrinin ve duygusunun aksidir." Nitekim 2666 numaralı beytin başındaki sürh-ı şerîfin îzâhında bu akis hakkında *Fîhi Mâ Fîh*'den naklen bir kıssa zikredilmiş idi.

گر در آبی نخل يا عُرْجُونْ نمود　　جز ز عكس نخلهٔ بيرون نبود

2805. *Eğer bir suda kesilmiş budaklı hurma ağacı görünse dışarıda olan hurma ağacı aksinin gayrı olmaz.*

"Urcûn", hurma salkımının budağıdır. Bu salkım kesildikten sonra hilâl gibi eğrilir, ya'ni suda görünen sûret hâriçte vâki' olan sûretin aksidir. Hurma ağacı bir misâldir.

در تگ آب ار ببينی صورتی　　عكس بيرون باشد آن نقش ای فتی

2806. *Eğer suyun dibinde bir sûret görürsen, ey delikanlı, o nakış hâricin aksi olur.*

ليك تا آب از قذی خالی‌شدن　　تنقيه شرط است در جوی بدن

2807. *Fakat su çör çöp[den] hâlî oluncaya kadar beden ırmağında tenkîh şarttır.*

"Kazî", ["Kazâ], su üstündeki çör çöp ma'nâsına[dır]; [اقذاء (akzâ')] cem'idir, "çör çöpler" demek olur. "Tenkîh", temizlemek ma'nâsınadır. Ya'ni, ey kimse, eğer sen dahi kalbine akisler vâki' olmasını istersen kalbine havâtır-ı nefsâniyye ve şeytâniyye çör çöplerini getiren beden ırmağını riyâzet ve mücâhedât ile temizlemen şarttır.

تا نماند تيرگی و خس در او　　تا امين گردد نمايد عكس رو

2808. *Tâ ki onda bulanıklık ve çör çöp kalmasın! Tâ ki emîn olsun, yüzün aksini göstersin!*

جز گلابه در تنت كو ای مُقِلْ　　آب صافی كن ز گل ای خصم دل

2809. *Ey fakîr, senin cisminde çamurdan başkası nerede? Ey kalbin düşmanı, suyu çamurdan sâfî et!*

"Mükıl", fakîr; "gilâbe", çamur demektir. "Su"dan murâd, rûh-ı insânî, "çamur"dan murâd, cism-i unsurîdir. Ey rûh-ı insânî âsârından fakîr olan kimse, senin cisminde yemeden ve içmeden hâsıl olan çamurdan ve kesâfetten başkası yoktur. Sen cisminin kesâfetini tezyîd etmekle kalb ve rûhuna düşmanlık etmektesin. Ey kalbin ve rûhun düşmanı, rûhunu cismâniyetten ve kesâfetten riyâzet ve mücâhede ile sâf et!

تو بر آنی هر دمی کز خواب و خور　　خاك ریزی اندر این جو بیشتر

2810. [2811] *Sen her dem onun üzerindesin ki, uykudan ve yemeden bu ırmak içinde pek ziyâde toprak dökersin.*

Sen her an yemek ve içme ve uykuyla meşgûl olup bu rûhun ahkâm ve âsârı cârî olacak olan cisim ırmağı içine pek ziyâde toprak dökersin ve onu bulandırmaktasın. Binâenaleyh bu kadar kesîf ve bulanık olan kalb ve rûha artık hâriçten hiçbir akis bekleme!

سبب دانستن ضمیرهای خلق

Halkın zamîrlerini bilmenin sebebi

چون دل آن آب زینها خالی است　　عکس روها از برون در آب جست

2811. *Vaktâki o suyun içi bunlardan hâlîdir, yüzlerin aksi hâriçten suya sıçradı.*

Vaktâki su gibi berrak olan rûhunun içi havâtır-ı nefsâniyye ve hayvâniyye ve şeytâniyye çör çöplerinden hâlî olur, halkın kalblerinin yüzünün aksi hâriçten o rûha sıçrar ve kalb gözüyle halkın zamâiri ve fikirleri görünür.

پس ترا باطن مصفا ناشده　　خانه پر از دیو و نسناس و دده

2812. *İmdi senin bâtının musaffâ olmamıştır. Ev şeytandan ve nesnâsdan ve yırtıcı hayvandan doludur.*

Ey kimse, senin kalbin ve bâtının sıfât-ı nefsâniyyeden temizlenip musaffâ olmamıştır. Kalbinin evi sıfat-ı şeytan olan enâniyetten ve "nesnâs" deni-

len bir nevi' maymunun sıfatı olan taklîdden ve yırtıcı hayvânât sıfatlarından doludur. "Nesnâs" hakkında IV. cildin 764 numarasına müsâdif olan: لیك گفتم ناس من نسناس نی   ناس غیر جان جان اشناس نی ["Fakat ben nâs dedim, nesnâs değil! Nâs cânın cânını tanıyanın gayrı değil."] beyt-i şerîfinin îzâhında geçti.

ای خری ز استیزه مانده در خری   کی ز ارواح مسیحی بو بری

2813. *Ey inâddan dolayı eşeklikte kalmış olan bir eşek! Ne vakit Mesîh'e mensûb rûhlardan koku götürürsün?*

Hz. Pîr efendimizin *Mesnevî-i Şerîf*deki "eşek" ta'bîrleri "hamâkat" ma'nâsınadır. Zîrâ eşek ârifler indinde timsâl-i hamâkat addedilmiştir. Ya'ni, ey benim de ilmim ve aklım ve dirâyetim vardır diyerek insân-ı kâmile karşı kibir ve inâddan dolayı hamâkat-i iblîsiyye içinde kalmış olan bir ahmak, sen bu boş da'vâlar ile ne vakit Mesih (a.s.)a mensûb rûhları hâiz olan insân-ı kâmillerden koku alır ve onları tanıyabilirsin? Sen bu hamâkat ile onların sözlerinin feyzinden fayda bulabilir misin? Zîrâ senin işin sâika-i hamâkat ile onların ahvâl ve ef'âl ve akvâline i'tirâz etmekten ibârettir.

کی شناسی گر خیالی سر کند   کز کدامین مکمنی سر بر زند

2814. *Eğer bir hayâl zâhir olursa ne vakit tanırsın ki, hangi bir mekmenden başvurur?*

Ey ahmak, eğer senin içinde bir hayâl peydâ olursa o hayâlin hangi perdeden ve pusudan baş çıkardığını asla bilemezsin. Ma'lûm olsun ki, kalbe gelen hayâl ve hâtıranın menba'ı dörttür. Nefsânî, şeytânî, melekî ve rahmânîdir. Hâtıra-i nefsânînin alâmeti budur ki, tabîat vâsıtasıyla gelir ve cismin şehevâtına müteallık olur; ve kuvvetli olarak gelir ve zikrullah ile zayıf olmaz ve sâbit bir hâlde bulunur, bu hâtıra şerdir. Hâtıra-i şeytânînin alâmeti budur ki, kuvvetli olmaz ve tereddüde müstenid olur ve zikrullah ile zayıf olur, buna vesvese derler. Fâsıkı fıska ve kâfiri küfre da'vet eder ve âbid ve zâhidin nefislerini tahrîk ederek ekseriyâ onları günah işlemeye ve günahtan ictinâbda musırr olanları dahi daha hayırlı olan amellerden imtinâ'a da'vet eder. Tefrîkı en güç olan hâtıralar bunlardır ki hepsi şerdir. Hâtıra-i melekînin alâmeti budur ki, o hâtıra hayra müteallık olur, ancak kuvvetli bir sûrette vârid olmaz ve tereddüde müstenid bulunur. Hâtıra-i rahmânînin alâmeti budur ki, hayra müteallık olup kuvvetli bir sûrette vârid olur, buna "ilhâm" derler, bu hâtıra sâhibi bunun hükmünü icrâ etmedikçe müsterih olmaz.

چون خیالی می‌شود در زهد تن   تا خیالات از درونه روفتن

2815. *Bâtından hayâlât süpürülünceye kadar cisim, zühdden bir hayâl gibi olur.*

Bu hayâlâtı kalbden süpürmek kolay bir şey değildir, azîm riyâzet ve mücâhede lâzımdır. Zîrâ kalbden bu hayâlât süpürülünceye kadar cism-i sâlik nefsânî ve şeytânî havâtırın perhîzinden ve riyâzet ve mücâhedenin şiddetinden eriyip bir hayâl gibi olur.

غالب شدن مکر روبه بر استعصام خر

Eşeğin sakınması üzerine tilki mekrinin gālib olması

خر بسی کوشید و او را دفع گفت   لیك جوع الكلب با خر بود جفت

2816. *Eşek birçok çalıştı ve ona def' söyledi. Fakat eşek ile cûu'l-kelb çift idi.*

Ya'ni, hakîkat-i zühdden bî-haber olan zâhid, mürîd-i hîlekâra karşı çok çalıştı ve ona karşı delîller getirip sözünü cerh etti. Fakat kendinde son derecede bir açlık var idi. Ma'lûm olsun ki, bu arslan ve tilki ve eşek kıssasında iki vecih olduğu yukarıda sırası düşdükçe îzâh edilmiş idi. Bir vechi bu idi ki; "arslan"dan murâd, kutubdur. Nitekim 2339 numaraya müsâdif olan: قطب شیر و صید کردن کار او   باقیان این خلق باقی خوار او ["Kutub arslandır ve sayd etmek onun işidir. Bu halkın bâkîleri onun bâkîsini yiyicidir."] beytinde tasrîh buyrulmuştur. Ve "tilki"den murâd, nefsânî olan mürîd ve "eşek"ten murâd dahi, hakîkat-i zühdden bî-haber bulunduğu hâlde tarîk-ı zühdü ihtiyâr ettiğini zannden bir ahmak mukalliddir. İkinci vecih dahi, "arslan"dan murâd, intifâ'-ı nefsi için halkı birtakım hîlekâr olan mensûbları vâsıtasıyla avlamağa sa'yeden yalancı mürşidlerdir. Nitekim 2480 numaraya müsâdif olan: آن مقلد صد دلیل و صد بیان   در زبان آرد ندارد هیچ جان ["O mukallid yüz delîli ve yüz beyânı dile getirir, hiç can tutmaz."] beytinde bunların hâli beyân ve 2484 numaralı beytin üstündeki sürh-ı şerîfde de kâmil şeyhin da'vetiyle nâkısların da'veti arasındaki farkı îzâh buyurmuşlardır. Binâenaleyh bu kıssada irşâd-ı sâlikîn için

iki veche de işâret vardır. Bu sürh-ı şerîfde de bu ikinci vechin fenâ netîcesini beyân buyururlar.

غالب آمد حرص و صبرش بد ضعیف　　بس گلوها که برد عشق رغیف

2817. *Hırs gālib geldi ve onun sabrı zayıf oldu. Çok boğazlar vardır ki ragîfin aşkı götürür.*

"Ragîf", ince pide ma'nâsınadır, burada mutlak "gıdâ" murâd buyrulur. Ya'ni, eşeğe gıdâ bulmak ve yemek hırsı gālib geldi ve açlığa karşı sabrı zayıf oldu. Çok boğazlar vardır ki, yiyecek ve içecek aşkı ve hırsı onları helâke sevk eder.

ز آن رسولی کش حقایق داد دست　　کاد فقر ان یکون کفر آمده ست

2818. *O bir resûlden ki, ona hakāyık el verdi, fakr küfr olmaya yakın geldi, buyurdu.*

Kendisine hakāyık-ı eşyâ münkeşif olan Resûl-i zîşân hazretleri كاد الفقر ان يكون كفرا ya'ni "Fakr, küfr olmaya yakın oldu" buyurdu; ve fakrın küfre yakın olmasında birçok vecihler vardır. Ezcümle fakîr ve tedârik-i nafakadan âciz kalan kimsenin kalbi ıztırâba düşüp Hakk'ın Rezzaklığı hakkında sû'-i zanna mübtelâ olur ve eline geçen nafakanın helâl ve harâm olmasına i'tinâ etmez. Bu haller ise küfre yakın olan hallerdir. Çok kimseler vardır, îmanlarıyla berâber tedârik-i nafaka husûsunda günâhı mürtekib olurlar ve ba'zan intihar da ederler.

گشته بود آن خر مجاعت را اسیر　　گفت اگر مکر است یك ره مرده گیر

2819. *O eşek açlığa esir olmuş idi. Dedi: "Eğer mekr ise de bir yol olmuş tut!"*

"Yek-reh", "bir yol, bir mertebe, bir uğurdan" ma'nâsınadır. Eşek açlığa mübtelâ olduğundan kendi kendine dedi ki: "Eğer tilkinin söylediği sözler hîle ve mekr olsa bile bu açlık içinde her dakîka ölmekten ise bir uğurdan kendini ölmüş farzet!"

زین عذاب جوع باری وا رهم　　گر حیات این است من مرده بهم

2820. [2821] *"Bâri bu açlık azâbından kurtulurum. Eğer hayat bu ise ben ölmüş olarak iyiyim!"*

Ya'ni, "Eğer tilki benim helâkime kasdetmiş ise bile giderim ve hiç olmazsa dâimâ dûçâr olduğum bu açlık azâbından kurtulurum. Eğer hayat bu açlık ise benim ölmem daha hayırlıdır!"

گر خر اول توبه و سوگند خورد   عاقبت هم از خری خبطی بکرد

2821. *Gerçi eşek evvelâ tövbe ve yemîn etti, âkıbet yine eşeklikten bir habt etti.*

"Habt", sehvetmek ve unutmak ve vurup ağacın yaprağını dökmek ve fesâda vermek ma'nâlarına gelir. Burada "unutmak" ma'nâsı münâsibdir. Vâkıa eşek evvelâ gördüğü heybet ve dehşetten dolayı tövbe etti ve bir daha hîlekârların sözüne kanmayacağına dâir ahd ve yemîn etti. Fakat âkıbet eşeklikten ve hamâkatten dolayı evvelce aldandığını ve gördüğü heybeti unuttu.

حرص کور و احمق و نادان کند   مرگ را بر احمقان آسان کند

2822. *Hırs kör ve ahmak ve câhil eder. Ölümü ahmaklar üzerine kolay yapar.*

Hırs-ı nefsânî insanı kör eder. Teşebbüsünün vahîm netîcelerini göremez ve ahmak eder. Hırsın vehâmetini idrâk edemez ve câhil eder, bildiklerini unutturur. Binâenaleyh hırs-ı nefsânîye mübtelâ olan ahmaklara ölüm kolay bir şey görünür ve nihâyet intihâr eder. Nitekim intiharların zamânımızda çoğalması ahmakların çoğalmasındandır.

نیست آسان مرگ بر جان خران   که ندارند آب جان جاودان

2823. *Eşeklerin canı üzerine ölüm kolay değildir. Zîrâ bâkî olan canin letâfetini tutmazlar.*

Halbuki ahmakların canına gelen ölüm kolay ve temennî olunur bir ölüm değildir. Çünkü onlar canlarını sıfât-ı nefsâniyyeleri rengine boyadıkları ve kesîf bir hâle getirdikleri cihetle, onlarda o canın letâfet-i asliyyesi yoktur; ve bu hâl-i kesâfetle cisimden alâkasını ölüm vâsıtasıyla kesen bir rûh âlem-i berzahda daha büyük belâlara giriftâr olur.

چون ندارد جان جاوید او شقی است   جرأت او بر اجل از احمقی است

2824. *Mâdemki bâkî olan canı tutmaz, o şakîdir. Onun ecel üzerine cür'eti ahmaklıktandır.*

"Câvîd", dâim ve bâkî ma'nâsınadır. "Bâkî olan can"dan murâd, Hakk'a vâsıl olan ve Hak'la kendi arasında hiçbir hicâb bulunmayan candır. Ya'ni,

Hakk'a vâsıl olmayan ve hicâb-ı nefsâniyyet altında kalmış olan canın sâhibi şakîdir ve bedbahttır. Zîrâ böyle bir can sâhibi ölümden sonra da Hak'tan hicâb ve azâb içinde bulunacağından hayât-ı dünyeviyyeden sıkılıp da ölüm tarafına meyl cür'eti onun ahmaklığındandır.

جهد کن تا جان مخلد گرددت   تا به روز مرگ برگی باشدت

2825. *Cehd et, tâ ki senin canın muhalled olsun, tâ ki ölüm gününde sana bir azık olsun!*

Ey sâlik, mücâhede et ki, senin rûh-ı insânîn rûh-ı hayvânînin şehevâtı ve nefsânî sıfat perde ve hicâblarından kurtulup bâkî olan Hakk'a vâsıl olsun ve hicâbsız dâim ve bâkî bulunsun! Tâ ki ölüm gününde öyle bir rûh hayât-ı uhreviyyede sana azık ve fâideli olsun!

اعتمادش نیز بر رازق نبود   که بر افشاند بر او از غیب جود

2826. *Onun Rezzâk'a dahi i'timâdı olmadı ki, onun üzerine gaybdan cûd saçar.*

O mukallid zâhidin hakîkî bir tevekkülü olmadığı gibi, Râzık olan Hak Teâlâ hazretlerine dahi i'timâdı olmadı ki, o Râzık-ı hakîkî onun üzerine vakit vakit gayb hazînesinden cûd ve kerem saçar.

تا کنونش فضل بی‌روزی نداشت   گر چه گه گه بر تنش جوعی گماشت

2827. *Şimdiye kadar onu fazl rızıksız tutmadı. Gerçi vakit vakit onun cismi üzerine açlık havâle etti.*

O mukallid zâhidi şimdiye kadar Hakk'ın fazlı ve keremi rızıksız bırakmadı. Her ne kadar ara sıra onun cismine açlık hâlini havâle ve musallat ettiyse de yine onun mukadder olan gıdâsını verdi.

گر نباشد جوع صد رنج دگر   از پی هیضه بر آرد از تو سر

2828. *Eğer açlık olmasa dîğer yüz maraz hazımsızlıktan dolayı senden baş çıkarır.*

Ya'ni, gerçi açlık cismin bir marazıdır; fakat tokluk, hazımsızlıktan dolayı cisimde dîğer birçok marazlar tevlîd eder. Tabâbette mi'de fesâdından vücûdda husûle gelen birçok hastalıklar ta'dâd olunmuş ve çok ve mütenevvi' yemeklerin mazarratları îzâh edilmiştir.

رنج جوع اولى بود خود ز آن علل هم به لطف و هم به خفت هم عمل

2829. *Halbuki açlık marazı hem letâfette hem hafiflikte ve hem amelde o illetlerden evlâ olur.*

Açlık hastalık ve zahmeti, tokluktan tevellüd eden hastalık ve zahmete birkaç vech ile müraccahdır. Açlıkda letâfet ve necâsetle televvüsden nezâfet vardır. Toklukta ise kesâfet ve em'âda kütle-i necâset vardır; ve açlıkta vücûdda hafiflik ve toklukta ağırlık olur; ve açlıkta kalb rakîk olup şehevât-ı nefsâniyye azalır ve iyi ameller zuhûr eder. Toklukta ise kalbde kasvet olup şehevât-ı nefsâniyye ziyâde ve kötü ameller sâdır olur. Hind şârihlerinden Mîr Eyyûb buyurur: "Bir gün Hz. Mevlânâ şöyle buyurmuşlardır: فى قلة الاكل منافع كثيرة منها ان يكون الرجل اصح جسما و اجود حفظا و ازكى فهما و اجلى قلبا و اخف نفسا و اقل نوما و احد نظرا و اسلم طبيعة و اقل مؤنة و اكرم خلقا و اوسع مواساة ya'ni "Az yemekte çok faydalar vardır. Onlar da budur ki, insan cismen sıhhatte olur ve kuvve-i hâfızası iyi ve anlayışı temiz ve kalbi parlak ve nefsi hafif ve uykusu az ve nazarı keskin ve tabîatı sağ ve sâlim ve masrafı az ve ahlâkı kerîm müdârâsı ve telattufu geniş olur."

رنج جوع از رنجها پاكيزه تر خاصه در جوع است صد نفع و هنر

2830. [2831] *Açlık zahmeti zahmetlerden daha latîftir. Husûsiyle açlıkta yüz menfaat ve hüner vardır.*

در فضيلت جوع و احتماء

Açlığın ve perhîz etmenin fazîleti hakkındadır

جوع خود سلطان داروهاست هين جوع در جان نه چنين خوارش مبين

2831. *Açlık muhakkak ilâçların sultânıdır. Âgâh ol, açlığı cana koy onu böyle hakîr görme!*

Bu beyt-i şerîfde الاحتماء افضل من الدواء ya'ni "Perhiz, ilâçtan efdaldir" ve keza الجوع دواء لكل داء سوى السام ya'ni "Açlık, ölümden gayri her bir hastalık için ilâçtır" hadîs-i şerîflerine işâret buyrulur.

آن یکی می‌خورد نان فَخفَرَه　　گفت سائل چون بدین استت شَرَه

2832. *O birisi kepek ekmeği yer idi. Sâil "Sana, buna hırs ne içindir?" dedi.*

"Fahfere", buğday ununun kepeği ve ceviz unu ma'nâlarınadır. "Şereh", hırs ma'nâsınadır (*Burhân*). Meselâ bir kimse buğday ununun kepeğinden yapılmış ekmeği yer idi. Suâlcinin birisi çıkıp ona dedi ki: "Senin bu kepek ekmeğine olan hırs-ı şedîdin ne içindir?" Ya'ni bu nevi' ekmek bu derece hırs ile yenir mi? Ba'zı nüshada (بدینست) yerine (برین داری) yazılmıştır. "Niçin buna hırsın vardır?" demek olur.

گفت جوع از صبر چون دو تا شود　　نان جو در پیش من حلوا شود

2833. *Dedi: "Vaktâki açlık sabırdan iki kat olur, arpa ekmeği bizim indimizde helva olur."*

Ya'ni, o iştihâ ile kepek ekmeğini yiyen kimse cevâben dedi: "Gıdâya sabretmek sebebiyle bizim açlığımız şiddetlenip iki kat olduğu vakit, kepek ekmeği ekmeklik mertebesinde kalır, arpa ekmeği de bizim indimizde kepek ekmeği üzerine baklava ve börek gibi tatlı olur."

پس توانم که همه حلوا خورم　　چون کنم صبری صبورم لا جرم

2834. *"Binâenaleyh kādirim ki hep helva yiyeyim. Vaktâki azîm sabredeyim, şübhesiz sabûrum!"*

"Binâenaleyh azîm sabrettiğim vakit hep helva yemeğe kādirim. Bu sebebden şübhesiz mübâlağa ile sabredici olurum." Ya'ni az acıktığım vakit yemek yersem o kadar tatlı ve lezzetli ve iştihâlı yiyemem. Lezzet taâmı doymak ve iştihâ ile yemek içindir. Açlığa çok sabretmek lazımdır. Binâenaleyh açlık şiddetlenip iki kat olduğu vakit her ne yesem tatlı gelir. Bu sebebden dolayı açlığa karşı şübhesiz pek sabırlı olurum. (صبری)'deki "yâ" ta'zîm içindir. چون کنم صبری, birinci mısrâ'daki همه حلوا خورم ibâresinin illetidir. Ba'zı nüshalarda چون کنم صبر ضروری لاجرم sûretinde yazılmıştır. "Sabr-ı zarûrî ettiğim vakit şübhesiz helva istemeğe kādirim" demek olur.

خود نباشد جوع هر کس را زبون　　کاین علف زاری است ز اندازه برون

2835. *Halbuki açlık her kimseye zebûn olmaz. Zîrâ bu ölçüden hâriç bir alef-zârdır.*

Ya'ni velhâsıl açlıkta birçok fazîletler vardır. Fakat açlık her kimseye zebûn ve mağlûb olmaz; ve her kimse açlığa tahammül edip onun fazîletlerine nâil olamaz. Çünkü hadîs-i şerîfde الجوع طعام الله فى الارض يحيى به ابدان الصديقين ya'ni "Açlık, Allah'ın yeryüzünde taâmıdır. Onunla sıddîkların bedenleri hayat bulur" buyrulmuştur. Binâenaleyh açlığa tahammül etmek, ancak sıddîk olanların kârıdır. Sıddîk olmayanların nefisleri ise mertebe-i hayvâniyyettedir. Bu dünyâ ise hayvanlara mahsûs olan yemler ve gıdâlar ile doludur. Hayvâniyet mertebesinde olan nefislerin bu yemlere ve gıdâlara hücûm edip açlıktan kaçmaları tabîîdir.

جوع مر خاصان حق را داده اند   تا شوند از جوع شير زورمند

2836. *Açlığı muhakkak Hakk'ın hâslarına vermişlerdir, tâ ki açlıktan kuvvetli arslan olalar!*

Ya'ni, açlıktan cismin kuvveti ve nefsin sıfâtı zayıf ve rûhun kuvveti zâhir olduğu cihetle açlığı muhakkak Hak Teâlâ'nın hâs kullarına vermişlerdir. Bu açlıktan onların rûhları kuvvetlenip ma'nâ arslanı olurlar.

جوع هر جلف گدا را کى دهند   چون علف کم نيست پيش او نهند

2837. *Açlığı her alçak dilenciye ne vakit verirler? Mâdemki yem az değildir, onun önüne koyarlar.*

Tabîatı âlem-i süflîye mâil olan her alçak dilenciye açlığı vermezler. Mâdemki onun nefs-i hayvânîsi âlem-i süflîye mâildir ve alef-zâr olan bu dünyâda da hayvanlara mahsûs olan yem az değildir. Bu dünyânın türlü türlü taâmlarını ve yemlerini onun önüne koyarlar. "Cilf", galîzü't-tab' olan kimse ve her şeyin parçası ma'nâsınadır. Türkçe'de muâdili "kopuk"tur. (جلف گدا), "kopuk dilenci" demek ma'nâsınadır.

که بخور که هم بدين ارزانئ   تو نۀ اى مرغاب مرغ نانئ

2838. *Derler ki: "Ye! Zîrâ buna da lâyıksın! Sen su kuşu değilsin, ekmeğe mensûb kuşsun!"*

O kopuk dilenciye derler ki: "Mâdemki âlem-i süflîye meyl ve muhabbet ettin, âlem-i süflînin türlü türlü yemlerini ve gıdâlarını da ye! Zîrâ senin hayvâniyetin bunlara da lâyıktır." Nitekim sûre-i Hicr'deki âyet-i kerîmede ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (Hicr, 15/3) ya'ni "Ey Resûlüm, onları bı-

rak ki yesinler ve hayât-ı dünyeviyyeden istifâde etsinler ve emel onları meşgûl etsin, yakında bileceklerdir" buyrulur. Ey cismânî olan kimse, sen latîf su gibi olan gıdâ-yı rûhânînin kuşu değilsin. Kesîf olan gıdâ-yı cismânînin kuşusun. Sana lâyık olan gıdâ maârif-i ilâhiyye değildir, dünyânın türlü türlü lezzât ve huzûzâtıdır. Sen ancak buna lâyıksın!"

حکایت مریدی که شیخ از حرص و ضمیر او واقف شد او را نصیحت
کرد به زبان و در ضمن نصیحت قوت توکل بخشیدش به امر حق

Bir mürîdin hikâyesidir ki, şeyh onun hırsından ve zamîrinden haberdâr olur. Ona dil ile nasîhat etti ve nasîhat zımnında ona Hakk'ın emriyle tevekkül kuvveti bağışladı

شیخ می‌شد با مریدی بی‌درنگ　　سوی شهری نان در آن جا بود تنگ

2839. *Şeyh bir mürîd ile bilâ-tevakkuf bir şehir tarafına gitti; orada ekmek kıt idi.*

ترس جوع و قَحْط در فکر مرید　　هر دمی می‌گشت از غفلت پدید

2840. [2842] *Gafletten nâşî mürîdin fikrinde açlık ve kıtlık korkusu her bir dem zâhir oldu.*

شیخ آگه بود و واقف از ضمیر　　گفت او را چند باشی در زحیر

2841. *Şeyh âgâh ve zamîrden haberdâr idi, ona dedi: "Ne kadar ıztırâb içinde olursun!"*

"Zahîr", feryâd etmek ve iç ağrısı demektir, burada sıkıntı ve ıztırâbdan kinâyedir. Ya'ni, şeyh mürîdlerin bâtınlarına âgâh ve onların niyetlerinden ve fikirlerinden haberdâr olan kâmillerden olduğundan, o gittikleri şehirde ekmek bulamayıp aç kalmak korkusuyla muztarip olan mürîde dedi: "Sen ne kadar sıkıntı içindesin!"

از برای غصهٔ نان سوختی　　دیدهٔ صبر و توکل دوختی

2842. *"Ekmek gamından dolayı yandın! Sabır ve tevekkül gözünü diktin!"*

"Yiyecek bulamamak gamından dolayı yandın ve müteessir oldun. Açlığa karşı sabretmek ve Hakk'ın rızık vereciliğine karşı da mütevekkil olmak lâzım gelirken sabır ve tevekküle karşı gözünü diktin ve kapattın!"

تو نهٔ ز آن نازنینان عزیز　　که ترا دارند بی‌جوز و مویز

2843. *"Sen azîz olan nâzenînlerden değilsin ki, seni cevizsiz ve kuru üzümsüz tutsunlar!"*

"Ey mürîd, sen Hakk'ın azîz ve nâzenin kullarından değilsin. Belki çocuk mertebesinde bulunduğun için seni, çocukları tatyîb ettikleri ceviz ve kuru üzüm mesâbesinde olan gıdâ-yı sûrîsiz bırakmazlar, ya'ni seni aç bırakmazlar. Elbette bir yiyecek verirler!"

جوع رزق جان خاصان خداست　　کی زبون همچو تو گیج گداست

2844. *"Açlık Hakk'ın haslarının canının rızkıdır. Ne vakit senin gibi perîşân-hâtır dilencinin mağlûbudur."*

"Gîc", perişân-hâtır, ahmak, sersem ve hayran, kendini medheden, ucüb ve tekebbür sâhibi ma'nâlarınadır. Burada "perîşân-hâtır" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "Açlık Hakk'ın has kullarının canına mahsûs olan rızıktır. Senin gibi kalbi ve hâtırı perîşân dilencinin mağlûbu olmaz ve dest-i tasarrufuna girmez."

باش فارغ تو از آنها نیستی　　که در این مطبخ تو بی‌نان زیستی

2845. *"Fâriğ ol, sen onlardan değilsin ki, sen bu matbahta ekmeksiz yaşayasın!"*

"Açlık gamından fâriğ ol ve iç sıkıntısını bırak! Sen Hakk'ın nâzenîn olan azîz kullarından değilsin ki, sen bu dünyâ matbahında ekmeksiz ve yemeksiz yaşayasın!"

کاسه بر کاسه ست و نان بر نان مدام　　از برای این شکم خواران عام

2846. *Bu avâm oburları için kâse, kâse üzerine ve ekmek, ekmek üzerinedir.*

Bu dünyâda hazz-ı nefsânîlerine meclûb olan avâm oburlarına Hak Teâlâ kâse kâse üzerine ve ekmek ekmek üzerine bol bol ve türlü türlü gıdâlar ihsân eder. Niam-ı zâhiriyyenin birisi bitmeden dîğerlerini verir.

چون بمیرد می‌رود نان پیش پیش   کای ز بیم بی‌نوایی کُشته خویش

2847. *Vaktâki ölür, ekmek ileri ileri gider, der ki: "Ey gıdâsızlık korkusundan kendisini öldüren!"*

تو برفتی ماند نان بر خیز گیر   ای بکُشته خویش را اندر زحیر

2848. *"Ey kendisini ıztırâb içerisinde öldürmüş olan, sen gittin ekmek kaldı, kalk al!"*

Vaktâki o bol bol gıdâlara nâil olan avâm ölür, başından arta kalan o ni'metler ileri ileri gidip lisân-ı hâl ile ona der ki: "Ey gıdâsızlık korkusundan kendisini öldüren ve ıztırâb içinde kendisini öldürecek derecede kıvranan zavallı, işte sen gittin, ekmek başından arta kaldı, haydi bakalım şimdi kalk da o gıdâları al ve ye!"

هین توکل کن ملرزان پا و دست   رزق تو بر تو ز تو عاشقتر است

2849. *"Âgâh ol, tevekkül et, elini ayağını titretme! Senin rızkın sana senden daha ziyâde âşıktır."*

Hz. Pîr efendimizin *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 48. faslındaki şu beyânât-ı aliyyeleri bu beytin tamâmıyla şerhi olduğundan buraya derci münâsib görüldü:

لَقَدْ عَلِمْتُ و مَا الْاسْرَافُ مِن خُلُقِي   انّ الذى هو رِزْقِي سَوْفَ يَأْتِينِي
اَسْعَى له فَيُعْنِينِي تَطَلُّبُهُ   وَلَوْ جَلَسْتُ اَتَانِي لا يُعَنِّينِي

"İsrâf benim ahlâkımdan olmadığı ma'lûmdur. Rızkım olan şey muhakkak bana vâsıl olacaktır. Rızk için koşup aramak beni yorar. Eğer oturur isem rızkım bilâ-zahmet bana gelir."

"Ben kāide-i rızkı muhakkak sûrette bilmişimdir, boş yere koşmak ve zarûretsiz meşakkat çekmek benim âdetim değildir. Benim altın ve gümüşe ve taâm ve kisveye ve bâr-ı şehvete müteallık olan rızkım oturduğum hâlde bana gelir. Ben bu rızkın talebinde niçin koşayım? Bunları aramak bizi rencîde ve âciz ve zelîl kılar; ve eğer sabredip bir yere oturur isem meşakkatsiz ve zilletsiz o bana gelir. Zîrâ rızık dahi bana tâlibdir ve o beni çeker. Mâdemki beni çekebiliyor ve bana geliyor, ben öyle onu cezb edemem ki arkasından gideyim. Hâsıl-ı kelâm budur ki, dîn umûruna meşgûl ol, tâ ki dünyâ senin arkandan koşsun; ve bu "oturmak"tan murâd "dîn umûru üzerinde otur-

mak"tır. Böyle bir kimse her ne kadar koşarsa dîn husûsunda koşmuş olacağından o kimse yine oturmuş hükmündedir. Eğer oturduğu vakit dünyâ için oturmuş ise yine koşmuş hükmündedir ilh..."

Ma'lûm olsun ki, cenab-ı Pîrin murâd-ı âlîleri çalışmayıp tenbel tenbel oturmak değildir. Zîrâ *Mesnevî-i Şerîf*'in birçok bahislerinde esbâba teşebbüsü tavsiye buyururlar. Maksad-ı âlîleri celb-i emvâl için dîni ve ahlâkı ayak altına alarak sâika-i hırs ile kendisini harâb etmemektir. Zîrâ rızkın husûlünü Cenâb-ı Hak esbâba teşebbüse bağlamıştır. Çok harîsler vardır ki, bin türlü esbâba teşebbüs edip türlü türlü hîleler isti'mâl ettikleri hâlde hiçbir fâide elde edememişler ve bil'akis mevcûd olan servetlerini mahvetmişlerdir; ve kazananlar dahi istifâde edemeksizin gitmişlerdir. Çünkü kazanmak istedikleri veyâhud kazandıkları şey onların rızıkları değildir ki, ellerine geçsin veyâhud istifâde hâsıl olsun! Ve yine çok kimseler vardır ki az bir mesâî ile ümîd etmedikleri servete nâil olmuşlardır. Çünkü o servet onların rızkıdır ve kolaylıkla ellerine girmiştir.

عاشق است و می‌زند او مُول مُول　　　که ز بی‌صبریت داند ای فضول

2850. *Âşıktır ve "Ma'şûk, ma'şûk!" diye bağırır. Zîrâ ey fuzûl, senin sabırsızlığını bilir.*
[2852]

"Mûl", burada "kadının ma'şûku" ma'nâsınadır. Ya'ni, rızık sana âşıktır ve sen de o rızkın ma'şûkusun. O her vakit "Neredesin ma'şûkum, ma'şûkum!" diye bağırır. Zîrâ ey rızık talebinde taşkınlık gösteren kimse, senin ona âşık olup bir an evvel vâsıl olmak için sabırsız olduğunu bilir.

گر ترا صبری بدی رزق آمدی　　　خویشتن چون عاشقان بر تو زدی

2851. *Eğer senin bir sabrın olaydı, rızık gelirdi. Kendisini senin üzerine âşıklar gibi çarpar idi.*

Eğer senin bir sabrın olaydı, ya'ni kalbinde ıztırâbın olmasa idi, rızkın yine sana gelir idi. O rızık herhangi bir vâsıta ve sebeb tahtında gelip kendisini sana âşıklar gibi çarpacak idi. Binâenaleyh rızkından dolayı üzülmen boş idi.

این تب لرزه ز خوف جوع چیست　　　در توکل سیر می‌تانند زیست

2852. *Açlık korkusundan bu ıztırâb ve titreme nedir? Tevekkül içinde tok olarak yaşayabiliyorlar.*

"Teb", burada ıztırâb ma'nâsınadır (*Şemsü'l-Lügāt*). Ya'ni, rızkın sana senden daha ziyâde âşık olduğu hâlde bu ıztırâb ve çırpınmak ve aç kalırım korkusundan dolayı titremek nedir? Halbuki rızkın bu hâlini yakînen bilmiş kimseler, tevekkül içinde aç kalmak korkusu olmaksızın rahat rahat yaşayabiliyorlar. Bu hâlin âlem-i insâniyyette binlerce misâli vardır, dikkat olunursa görülür.

حکایت آن گاو که تنها در جزیره ای است بزرگ ، حق تعالی آن جزیرهٔ بزرگ را پر کند از نبات و ریاحین که علف گاو باشد تا بشب آن گاو همه را بخورد و فربه شود چون کوه پارهٔ ، چون شب شود خوابش نبرد از غصه و خوف که همه صحرا را چریدم فردا چه خورم تا از این غصه لاغر شود همچون خلال ، روز بر خیزد همه صحرا را سبزتر و انبوه تر بیند از وی باز بخورد و فربه شود ، باز شبش همان غم بگیرد ، سالهاست که او همچنین می‌بیند و اعتماد نمی‌کند

Büyük bir cezîre içinde yalnız olan o öküzün hikâyesidir ki, Hak Teâlâ o büyük cezîreyi o öküzün alefi olmak için nebâttan ve reyhanlardan doldurur. Geceye kadar o öküz hepsini yer ve bir dağ parçası gibi semiz olur. Vaktâki gece olur "Bütün sahrâyı otladım, yarın ne yerim?" diye gussadan ve korkudan onu uyku götürmez. Nihâyet bu gamdan hılâl gibi zayıf olur. Gündüz kalkar bütün sahrâyı ondan daha yeşil ve daha çok görür ve yine yer. Nihâyet semiz olur, yine o gamı tutar. Seneler vardır ki o böyle görür ve i'timâd etmez

"Hılâl" (خلال), diş temizlemek için kullanılan kürdan. "Alef", hayvanlara mahsûs olan yem ve gıdâ.

یك جزیرهٔ سبز هست اندر جهان　　اندر او گاوی است تنها خوش دهان

2853. *Cihanda yeşil bir cezîre vardır. Onda yalnız mesrûr ağızlı bir öküz vardır.*

"Hoş", şâd ve güzel demektir (*Bahâr-ı acem*). "Hoş-dehân", mesrûr ağızlı demek olur ki, bol bol ve lezzetli gıdâ yiyen ağızdan kinâye olur. Ya'ni,

âlemde yemyeşil zümrüd gibi nebâtât ile dolu bir cezîre ve ada vardır. O ada içinde de tek başına bol bol ve lezzetli gıdâ yiyen bir öküz vardır.

جمله صحرا را چرد او تا به شب   تا شود زفت و عظیم و منتجب

2854. *O geceye kadar bütün sahrâyı otlar, nihâyet iri ve azîm ve münteceb olur.*

"Münteceb", hayvan hakkında "yedek ve seçme hayvan" demektir. Ya'ni, öküz gece vaktine kadar adanın sahrâsında biten bütün nebâtâtı otlar ve nihâyet cismi iri ve azîm olur ve seçme hayvan mertebesine gelir.

شب ز اندیشه که فردا چه خورم   گردد او چون تار مو لاغر ز غم

2855. *Gece "Yarın ne yerim?" diye endîşeden, gamdan kıl teli gibi zayıf olur.*

چون بر آید صبح گردد سبز دشت   تا میان رسته قَصیل سبز و کشت

2856. *Sabah geldiği vakit sahrâ yeşil olur, bele kadar yeşil kasîl ve ekin bitmiş olur.*

"Kasîl", kemâle ermiş yeşil arpa başakları demektir.

اندر افتد گاو با جوع البقر   تا به شب آن را چرد او سر به سر

2857. *Öküz cûu'l-bakara düşer, geceye kadar onu baştan başa otlar.*

"Cûu'l-bakar", bir nevi' hastalığın adıdır ki, mi'de tok olduğu hâlde açlık hâli bilcümle a'zâda zâhir olur (*Gıyâsü'l-Lügât*).

باز زفت و فَربِه و لَمتُر شود   آن تنش از پیه و قوت پر شود

2858. *Tekrar iri ve semiz ve kavî heykel olur. Onun cismi yağdan ve kuvvetten dolu olur.*

"Lemtür", semiz ve etli ve kavî heykel demektir.

باز شب اندر تب افتد از فزع   تا شود لاغر ز خوف منتجع

2859. *Tekrar gece korkudan ıztırâba düşer. Otlu yer korkusundan zayıf olur.*

"Teb", ıztırâb; "feza'" korku; "münteca'", otlu yer ve otlak ve nebât mevzi'i demek olur. Ya'ni, o öküz yine gece olduğu vakit ertesi gün aç kalmak ve otlak bulamamak korkusundan ıztırâba düşer ve bu ıztırâb ve elemin te'sîri ile sabâha kadar uykusu kaçıp zayıf ve cılız hâle gelir.

که چه خواهم خورد فردا وقت خور سالها این است کار آن بقر

2860. [2862] *Der ki: "Yarın yemek vaktinde ne yiyeceğim?" O öküzün işi yıllarca budur.*

O öküz her gün otlağı yer ve ertesi gün onu yemyeşil bir hâlde bulur. Onun hâli yıllarca böyle olduğu ve hiçbir gün aç kalmadığı hâlde yine açlık korkusundan titrer durur.

هیچ نندیشد که چندین سال من می‌خورم زین سبزه زار و زین چمن

2861. *Hiç düşünmez ki, "Bu kadar yıl ben bu yeşillikten ve bu çimenden yiyorum."*

هیچ روزی کم نیامد روزیَم چیست این ترس و غم و دل سوزیَم

2862. *"Benim rızkım hiçbir gün eksik gelmez. Benim korkum ve gamım ve gönül yakıcılığım nedir?"*

باز چون شب می‌شود آن گاو زفت می‌شود لاغر که آرد رزق رفت

2863. *Yine gece olduğu vakit o iri öküz "Rızık gitti, kim getirir?" diye zayıf olur.*

Ba'zı nüshalarda (آرد) yerine (آوه) yazılmıştır. Bu sûrette ikinci mısrâ'ın ma'nâsı şöyle olur: "Eyvah rızık gitti, diye zayıf olur."

نفس آن گاو است و آن دشت این جهان کاو همی لاغر شود از خوف نان

2864. *Nefis o öküzdür ve o sahrâ bu dünyâdır ki, o ekmek korkusundan zayıf olur.*

İnsanın nefsi bu kıssada gösterilmiş öküz misâlidir. Öküzün otladığı sahrâ dahi bu dünyâdır. O nefs-i insânî yıllarca bu hayât-ı dünyeviyyede gıdâ bulup yediği ve aslâ aç kalmadığı hâlde, yine her gün aç kalmak korkusundan kendisini üzer durur. Ma'lûm olsun ki, cenâb-ı Pîr'in bu beyânât-ı aliyyeleri Hakk'a vâsıl olmak isteyen ehl-i sülûkedir. Hakk'a vusûl duygusundan pek uzak bulunan ehl-i gaflete değildir. Zîrâ ehl-i gaflet bu hayât-ı dünyeviyyeyi kendilerine cennet yapmak istediklerinden onlar için karın doyurmak kâfî değildir. Onlara bu hayat-ı dünyeviyyede mükellef meskenler ve süslü elbiseler ve otomobiller ve hasnâ kadınlar, velhâsıl dış yüzü naîm ve iç yüzü elîm olan hayât lazımdır. Zîrâ bu hayat içinde bulunanların hiçbirisi sükûnet-i kalbe mâ-

lik değildir. Kimi, kadın yüzünden ve kimi, idâre ve tezyîd-i servet yüzünden ıztırâbât-ı kalb içindedirler. Danslarda ve balolarda ve içki âlemlerinde ve sâir eğlencelerde duydukları ezvâk ve huzûzât talaş alevi gibi serîu'z-zevâldir. Dikkat olunur ve hallerinden ibret alınırsa mahsûlleri gam ve elemdir.

که چه خواهم خورد مستقبل عجب　　لوت فردا از کجا سازم طلب

2865. *Der ki: "Acabâ gelecek zamanda ne yiyeceğim? Yarının gıdâsını nereden taleb edeyim?"*

سالها خوردی و کم نامد ز خور　　ترك مستقبل کن و ماضی نگر

2866. *Yıllarca yedin ve sana yiyecekten eksik gelmedi. Gelecek zamânı bırak da geçmişe bak!*

Ey tarîk-ı Hak sâliki, şimdiye kadar yıllarca gıdânı bulup yedin ve her gün sana doyacak kadar bir gıdâ geldi ve gıdâ eksikliğinden dolayı aç kalmadın. Binâenaleyh gelecek zamânın dahi bu geçmiş zamanların gibi olacaktır. Şu hâlde gelecek zaman düşüncesini bırak da biraz da geçmiş zamandaki hallerini düşün!

لوت و پوت خورده را هم یاد آر　　منگر اندر غابر و کم باش زار

2867. *Yenilmiş olan aksâm-ı gıdâyı da hatıra getir! Gelecek zamâna bakma da az zayıf ol!*

"Lût", gıdâ; "pût", ciğer ma'nâlarınadır. Fakat "lût ü pût", aksâm-ı mat'ûmât ve meşrûbat ma'nâsında isti'mâl olunur. "Gābir", mâzi ve müstakbel ma'nâsında kullanılan zıd lügatlerdendir, burada "müstakbel" demektir. Ya'ni, ey sâlik, geçmiş zamanda yenilmiş ve içilmiş olan türlü türlü gıdâları hatırına getir. Binâenaleyh gelecek zamandaki gıdânı düşünerek kendini az üz ve zayıf ol! "Zâr", burada "zayıf" ma'nâsınadır.

صید کردن شیر آن خر را و تشنه شدن شیر از کوشش ، و رفتن به چشمه تا آب خورد ، تا باز آمدن شیر روباه جگربند و دل و گرده را خورده بود که لطیفتر است ، شیر طلب کرد دل و جگر و گرده را نیافت ، از روباه پرسید که دل و جگر کو ، روبه گفت اگر

او را دل و جگر بودی آن چنان سیاستی که دیده بود آن روز به هزار حیله جان برده
کی بر تو باز آمدی ، لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ ما كُنَّا فِي أَصْحابِ السَّعِيرِ

Arslanın o eşeği avlaması ve arslanın çalışmaktan susamış olması; su içmek için çeşmeye gitmesi, arslan geri gelinceye kadar tilki pek latîf olan ciğerini ve kalbini ve böbreğini yemiş idi. Arslan kalbi ve ciğeri ve böbreği istedi, bulmadı. Tilkiden "Ciğer ve yürek neredededir?" diye sordu. Tilki dedi: "Eğer onun yüreği ve ciğeri olaydı, öyle bir siyâseti ki, o gün görmüş idi ve bin hîle ile canını kurtarmış idi, senin nezdine ne vakit tekrar gelir idi?" "Eğer biz işitir ve ta'kîb eder olaydık, ashâb-ı saîr arasında olmaz idik!" (Mülk, 67/10)

Bu sürh-ı şerîfde "arslan"dan murâd, mürşid-i nâkıstır ki, sâlikleri sûrî ve mânevî helâke düşürür; ve "tilki"den murâd, o nâkısın hîlekâr mürîdidir ki, o nâkısa celbettiği sâliklerden intifâ' kasdında bulunur. "Eşek"ten murâd dahi, zühd da'vâsında bulunan idrâki nâkıs adamdır ki, o hîlekâr mürîdin teşvîkiyle o nâkıs mürşidin nezdine gider ve onda gördüğü uygunsuz hâlden ürkerek kaçar. Sonra tekrar o hîlekâr mürîdin iğvâsı ve teşvîki ile evvelki gördüğü uygunsuz hâli unutup ikinci def'a o nâkısın nezdine gider ve sûrî ve ma'nevî helâke dûçâr olur. Nitekim zamânımızda bu nâkıs mürşidlerin yüzünden birtakım sâlikler deli olup tımarhâneye giderek helâk-i sûrîye düştükleri veyâhud bâtıl i'tikādât ile helâk-i ma'nevîye giriftâr oldukları görülmüştür. Sürh-ı şerîfde zikrolunan âyet-i kerîme sûre-i Mülk'tedir, sûrî ve ma'nevî helâke uğrayan ahmakların lisânından îrâd buyrulmuştur. Ya'ni "Eğer biz kâmillerin sözünü can kulağıyla dinlemiş ve o sözlerin ma'nâsını muhâkeme ve taakkul edip amel etmiş olsaydık, cehennem ve mahall-i elem ashâbından olmaz idik!" demek olur.

برد خر را روبهك تا پيش شير　　　پاره پاره كردش آن شير دلير

2868. *Tilkicik eşeği arslanın önüne kadar götürdü. O secî' arslan onu parça parça etti.*

تشنه شد از كوشش آن سلطان دد　　　رفت سوى چشمه تا آبى خورد

2869. *O yırtıcıların sultânı çalışmaktan susadı. Bir su içmek için pınar tarafına gitti.*

روبهك خورد آن جگر بند و دلش   آن زمان چون فرصتی شد حاصلش

2870. [2872] *Tilkicik o ciğer takımını ve onun yüreğini yedi. Çünkü ona o zaman fırsat hâsıl oldu.*

"Ciger-bend", ciğer takımı demektir. Ya'ni arslan su içmeğe gittiği vakit fırsat bulup parçalanan eşeğin ciğer takımını ve yüreğini yedi.

شیر چون وا گشت از چشمه به خور   جست در خر دل نه دل بد نه جگر

2871. *Vaktâki arslan çeşmeden yemeğe avdet etti, eşekte yürek aradı, ne yürek ne ciğer var idi!*

گفت روبه را جگر کو دل چه شد   که نباشد جانور را زین دو بُدّ

2872. *Tilkiye dedi: "Ciğer hani, yürek ne oldu? Zîrâ canlıya bu ikiden müfârakat olmaz!"*

"Büdd", Arabî bir kelime olup burada "firâk ve ayrılık" ma'nâsınadır. Ya'ni, arslan eşeğin ciğeriyle yüreğini aradı ve tilkiden bunların nerede olduğunu sorup dedi ki: "Her bir canlı mahlûkta ciğer ve kalbin ayrılması ve bulunmaması mümkin değildir!"

گفت گر بودی ورا دل یا جگر   کی بدین جا آمدی بار دگر

2873. *Dedi: "Eğer onun yüreği veyâ ciğeri olaydı, ne vakit dîğer def'a buraya gelir idi?"*

Tilki arslana cevâben dedi: "Eğer o eşeğin kalbi ve ciğeri olaydı, ikinci def'a olarak buraya ve senin nezdine gelir miydi?"

آن قیامت دیده بود و رُستخیز   و آن ز کوه افتادن و هول و گریز

2874. *"O kıyâmeti ve rüstahîzi ve o dağdan düşmeyi ve hevli ve kaçmayı görmüş idi."*

"Rüstahîz", Fârisî'de "kıyâmet" ma'nâsınadır. *Mesnevî-i Şerîf*'de cenâb-ı Pîr efendimizin âdet-i seniyyeleri budur ki, bir kelimenin Arabî'sini beyân buyurmakla berâber onun Fârisî'sini de terdîf buyururlar. Bu sûretle okuyanlar lügatten de istifâde etmiş olurlar. Nitekim bir beyt-i şerîfde de سخت گیری و تعصب خامی است ["Sıkı tutuculuk ve taassub hamlıktır"] buyurmuşlar idi. سخت گیری Fârisî'de "sıkı tutuculuk" demektir, Arabî'de mukābili "taassub" kelime-

sidir. Ya'ni, "O eşek evvelce kıyâmet mesâbesinde olan dehşeti gördü ve korkudan dolayı dağdan yuvarlanarak kaçtı."

گر جگر بودی و را یا دل بدی　　　بار دیگر کی بر تو آمدی

2875. *"Eğer onun ciğeri yâhud yüreği olaydı, dîğer def'a ne vakit senin nezdine gelir idi?"*

چون نباشد نور دل دل نیست آن　　　چون نباشد روح جز گل نیست آن

2876. *Vaktâki kalbin nûru olmaya, o kalb değildir. Vaktâki rûh olmaya, o çamurun gayrı değildir.*

Vaktâki insanın göğsünde kalb denilen et parçasına taalluk eden bir nûr-ı ilâhî olmaya o kalb matlûb-ı ilâhî olan kalb değildir, belki et parçasından ibârettir. Nitekim Hakîm Senâî hazretleri buyurur:

دل یکی منظریست ربانی　　　خانهٔ دیو را چه دل خوانی

آنکه دل نام کردهٔ بمجاز　　　رو بپیش سگان کوی انداز

"Kalb, rabbânî olan bir mahall-i temâşâdır. Sen şeytanın evine niçin kalb diyorsun? O senin mecâzen kalb adını verdiğin şeyi git de mahalle köpeklerinin önüne at!"

Ve kezâ vaktâki insanın cismine taalluk eden rûh-ı insânî olmaya ve onun rûhu ancak damarlarda deverân eden kandan husûle gelmiş rûh-i hayvânîden ibâret ola, öyle bir cisim çamur yığınından ve mevâdd-i unsuriyye kitlesinden başka bir şey değildir.

آن زجاجی کاو ندارد نور جان　　　بول قاروره است و قندیلش مخوان

2877. *O bir sırça ki, canın nûrunu tutmaz, sidik kārûresidir ve ona kandil deme!*

"Bevl-i kārûre", maklûben terkîb-i izâfîdir. Ya'ni, muzâfun-ileyh muzâfdan evvel zikrolunmuştur. Aslı "kārûre-i bevl"dir, "sidik kārûresi" demektir; ve "kārûre", sidik muâyenesi için kullanılan camdan ma'mûl bir kap ma'nâsınadır. Ya'ni, sırça mesâbesinde olan bir kalb ki, ona rûh-ı insânî ve izâfînin nûru mün'akis değildir, o kalb sidik kārûresi mesâbesindedir. Zîrâ o kalbde âlem-i tabîatta mün'akis olan zulmânî fikirler ve duygular vardır ki, bunlar dahi sidik mesâbesinde murdar şeylerdir ve âlem-i letâfetle hiçbir münâsebetleri yoktur.

نور مصباح است داد ذو الجلال   صنعت خلق است آن شیشه و سفال

2878. *Mısbâhın nûru Zü'l-celâl'in atâsıdır. O şişe ve sifâl mahlûkun san'atıdır.*

"Mısbâh", âlet-i tenvîr ve ziyâ olan "çerağ" demektir. "Sifâl", sin'in zammı ve kesri ile "çanak ve çömlek". Ya'ni, yanan kandil mesâbesinde olan kalbin nûru celâl sâhibi olan Allah Teâlâ hazretlerinin ihsânı ve atâsıdır. Bu nûrun husûlünde mahlûkun asla sun'u yoktur. Fakat şişe ve çanak çömlek mesâbesinde olan kalbin sûreti mahlûkun fiilinden hâsıl olur. Ya'ni cisim ve cismin tevâbi'i olan kalb ve ciğer ve sâir a'zâ ana ve babanın yekdîğeriyle ictimâ'ından ve onların fiil-i cimâ'ından peydâ olur. Velâkin peydâ ettikleri bu cisme nûr vermek onların elinde değildir.

لا جرم در ظرف باشد اعتداد   در لهبها نبود الا اتحاد

2879. *Şübhesiz saymak zarfda olur. Leheblerde ittihâdın gayrı olmaz.*

"İ'tidâd", saymak; "leheb", ateş alevi ve mumun alevi. Burada "alevden hâsıl olan ışık" murâd buyrulur. Ya'ni, kandillerin sûretlerini saymak mümkin olur ve fakat kandillerden intişâr eden ziyâ arasında birleşmek ve ittihâd olduğundan onları saymak mümkin değildir. Zîrâ birbirine karışır. Bunun gibi cisimler ve sûretler taaddüd eder, fakat onlardaki rûh-i insânî ve izâfî ki, bir nûr-ı ilâhîdir, onlarda ittihâd olur. Cenâb-ı Pîr efendimiz II. cildin 186 numarasında bu ma'nâya mutâbık olarak şöyle buyurmuşlar idi: تفرقه در روح حیوانی بود   نفس واحد روح انسانی بود . [Ya'ni "Tefrika rûh-i hayvânîde olur; rûh-ı insânî ise nefs-i vâhid olur"] Ve kezâ IV. cildin 411 numarasına müsâdif olan beyitte de: مؤمنان معدود لیك ایمان یکی   جسمشان معدود لیکن جان یکی [ya'ni "Mü'minler ma'dûddûddur, fakat îmân birdir; onların cisimleri ma'dûd, fakat cân birdir"] buyurmuşlar idi.

نور شش قندیل چون آمیختند   نیست اندر نورشان اعداد و چند

2880. [2882] *Vaktâki altı kandilin nûrunu karıştırırlar, onların nûrunda saymak ve "Kaç?" yoktur.*

Kandillerin sûretleri sayılır, fakat onlardan münteşir olan nûr ve ziyâ birbirine karıştığı vakit bu nûru saymak ve "Kaç tânedir?" diye sorup tedkîk edebilmek mümkin değildir. İşte rûh-i insânî dahi bu misâle mutâbıktır.

آن جهود از ظرفها مشرك شده ست   نور دید آن مؤمن و مدرك شده ست

2881. *O cühûd zarflardan müşrik olmuştur. O mü'min nûru gördü ve müdrik olmuştur.*

"Cühûd", kâfir ve münkir ma'nâsınadır. Ya'ni, enbiyânın ve evliyânın münkiri olan kimse taaddüd eden zarflardan ve cisim sûretlerinden dolayı müşrik olmuştur. Ya'ni nûr-ı nübüvvet veyâ velâyet ma'nâ-yı vâhidden ibâret olup taaddüd etmez. Fakat enbiyânın ve evliyânın cisimleri ve sıfatları taaddüd eder. Meselâ Mûsâ (a.s.)ın nübüvvetini kabûl eden bir kimse Îsâ (a.s.)nın sûretinin başkalığını görüp inkâr eder; ve kezâ Îsâ (a.s.)ın nübüvvetini kabûl eden Hâtem-i enbiyâ Efendimiz'in sûret-i şerîfelerinin başka olduğunu görüp inkâr eder. Halbuki hepsi bir nûru hâmildir. Binâenaleyh münkirlerin nazarı cisme ve sûrete olduğu için münkir ve müşrik olmuşlardır. Fakat mü'min hepsinde o taaddüd etmeyen nûr-ı nübüvveti görmüş olduğu için vahdeti müdrik olmuş لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ (Bakara, 2/285) ya'ni "Biz Hakk'ın resûllerinden birinin arasını tefrîk etmeyiz" demiştir.

چون نظر بر ظرف افتد روح را　　پس دو بیند شیث را و نوح را

2882. *Vaktâki nazar rûhun zarfı üzerine düşer, binâenaleyh Şîs'i ve Nûh'u iki görür.*

Vaktâki bir kimsenin nazarı nûr-ı ilâhî olan rûhun zarfı ve cismi üzerine düşer ve rûhu görmekten kör olur, bu sûrette Şîs (a.s.) ile Nûh (a.s.)ı iki ve ayrı görür. Halbuki ikisinin hâmil olduğu nûr birdir.

چون که آبش هست جو خود آن بود　　آدمی آن است کاو را جان بود

2883. *Mâdemki onun suyu vardır, muhakkak ırmak o olur. Âdemî odur ki onun canı olur.*

Benî-âdem kendisinde rûh-ı insânî olan kimsedir. Rûh-ı hayvânî ile yaşayan sûrete âdem denmez. Belki ona âdem sûretinde hayvan denir. Nitekim bir mecrâda akar su olursa ona ırmak derler. Akar suyu olmayan mecrâya ırmak demezler.

این نه مردانند اینها صورتند　　مردهٔ نانند و کشتهٔ شهوتند

2884. *Bunlar adam değildirler, bunlar sûrettirler. Ekmeğin ölmüşü ve şehvetin ölmüşüdürler.*

Bu insan sûretinde gezenler adam değildirler. Çünkü onlarda o nefha-i ilâhî olan rûh-ı insânî yoktur. Onların muharriki rûh-ı hayvânîdir. Binâenaleyh bunlar ancak sûrette insandırlar ve ma'nâda hayvandırlar. Belki hayvandan daha aşağıdırlar. Çünkü bu rûhu hâmil olmak isti'dâdı varken zâyi' etmişlerdir. Onlar gıdâ-yı sûrî ve şehevât-i nefsânî aşkı içinde ölmüşlerdir.

حکایت آن راهب که روز با چراغ می‌گشت در میان بازار از سر حالی که او را بود

O râhibin hikâyesidir ki, kendisine olan bir hâl cihetinden pazar ortasında gündüz çerâğ ile gezer idi

آن یکی با شمع بر می‌گشت روز   گرد بازاری دلش از عشق و سوز

2885. *O birisi gönlü aşk ve harâret dolu olduğu hâlde pazar etrâfında gündüz mum ile gezerdi.*

بو الفضولی گفت او را کای فلان   هین چه می‌جویی به سوی هر دکان

2886. *Bir boşboğaz ona dedi ki: "Ey filân, âgâh ol, her dükkân tarafında ne arıyorsun?"*

هین چه می‌گردی تو جویان با چراغ   در میان روز روشن چیست لاغ

2887. *"Âgâh ol, sen aydınlık gündüz ortasında çerâğ ile arayıcı olarak ne dolaşıyorsun, lâğ nedir?"*

"Lâğ", oyun, hezl ve zarâfet, mizâh ve şaka ma'nâlarınadır.

گفت می‌جویم به هر سو آدمی   که بود حی از حیات آن دمی

2888. *Dedi: "Her tarafta bir adam arıyorum ki, o deme mensûb olan hayattan diri olsun!"*

Râhib dedi: نَفَخْتُ فيه من رُوحي (Hicr, 15/29) ya'ni "Ben ona kendi rûhumdan nefhettim" âyet-i kerîmesi mûcibince kendisine nefholunan o dem-i ilâhîden diri olan bir adam arıyorum ve bunu bulmak için her tarafı geziyorum."

هست مردی گفت این بازار پر   مرد مانند آخر ای دانای حُرّ

2889. *"Bir adam var mıdır?" "Ey hür olan âlim, nihâyet bu pazar adamlar doludur!" dedi.*

Râhib "Böyle bir adam var mıdır?" diye sordu. Bü'l-füdûl adam dahi cevâben dedi: "Ey nefsinin kaydından âzâde olan âlim, görmüyor musun, nihâyet bu pazar adamlar ile doludur! Adam aramak ne demektir?"

گفت خواهم مرد بر جادهٔ دو ره   در ره خشم و به هنگام شَرَهْ

2890. [2892] *Dedi: "Ben iki yolun caddesi üzerinde adam isterim. Hışım yolunda ve hırs vaktinde!"*

Râhib dedi: "Benim aradığım adam, gazab ve şehvet yollarının caddesi üzerinde bulunan adamdır." "Şereh", hırs-ı şedîd ve şehvet ma'nâsınadır. Ya'ni "Gazabına ve şehvetine hâkim olan adam isterim!"

وقت خشم و وقت شهوت مرد کو   طالب مردی دوانم کو به کو

2891. *"Hışım vaktinde ve şehvet vaktinde adam hani? Bir adamın tâlibi olarak mahalle mahalle koşucuyum."*

"Öfkelendiği vakit öfkesini hazmeden ve şehveti, ya'ni nefsinin gayr-ı meşrû' huzûz ve lezzâta meyli vaktinde sabrı ihtiyâr eden adam nerededir? Ben böyle bir adamın tâlibi olarak mahalle mahalle koşup dolaşıyorum."

کو در این دو حال مردی در جهان   تا فدای او کنم امروز جان

2892. *"Cihanda bu iki hâl içinde olan adam hani? Tâ ki bugün ona can fedâ edeyim!"*

Ya'ni, "Öfkelendiği vakit öfkesini yutan ve nefsinin meylettiği bilcümle gayr-ı meşrû' huzûzât ve lezzâta karşı göz yuman bir adam ve bir insân-ı kâmil nerededir ki bugün ona canımı fedâ edeyim!" Beyt-i Mısrî-i Niyâzî (k.s.):

Gazab, şehvet iki ayaktır onlar
Bunlarla çıktılar arşa çıkanlar

گفت نادر چیز می‌جویی و لیك   غافل از حکم و قضایی بین تو نیك

2893. *Dedi: "Acîb şey istiyorsun, fakat sen kazânın hükmünden gāfilsin, iyi gör!"*

O boşboğaz olan adam râhibe cevâben dedi: "Sen acîb bir şey istiyor ve arıyorsun. Zîrâ böyle bir adamın vücûdu kazâ-yı ilâhîye bağlıdır. Çünkü bir kimsenin öfkelenmesi ve öfkelendiği vakit öfkesini yutması ve hırs ve şehvet duygusunun bir kimsenin kalbinde zuhûru ve bu duyguya galebe çalmak kazâ-yı ilâhîye müsteniddir. Bu mes'elenin tedkîk ve muhâkemesi kişi kendi nefsini iyi görmek ve bilmek ile olur. Binâenaleyh kendi nefsinin hâlini iyi gör!"

ناظر فرعی ز اصلی بی‌خبر　　　فرع مایيم اصل احکام قدر

2894. *Fer'e nazaran asıldan bîhabersin! Fer' biziz, aslolan ahkâm-ı kaderdir.*

Sen vücûd-ı hakîkînin fer'i olan vücûd-i izâfîye bakıyorsun ve onlara göre hükmünü veriyorsun. Asıl olan vücûd-ı hakîkîden bîhabersin. Fer' olan bizim izâfî olan vücûdlarımızdır. Asıl olan şey vücûd-ı hakîkînin vücûdât-ı izâfiyye hakkında verdiği hükümdür ki, bu ahkâm-ı ezeliyye bu vücûd-ı izâfî âleminde ânen-fe-ânen zuhûr eder.

چرخ گردان را قضا گمره کند　　　صد عطارد را قضا ابله کند

2895. *Kazâ dönücü olan feleği güm-râh eder. Yüz Utârid'i kazâ ahmak yapar.*

Kazâ-yı ilâhî dönen feleğin yolunu şaşırtır. Utârid seyyâresine mensûb olan yüz âkıl ve zekî kimseyi ahmak yapar. "Utârid"den murâd, Utârid'e mensûb olan eşhâsdır. Zîrâ ilm-i nücûmda Utârid seyyâresinin, zekâ ve fıtnat-ı insâniyyenin neşv ü nemâsı hakkında te'sîri olduğu beyân olunur.

تنگ گرداند جهان چاره را　　　آب گرداند حدید و خاره را

2896. *Tedbîr âlemini dar eder, demiri ve katı taşı su yapar.*

Kazâ-yı ilâhî âkıl insanların tedbîrlerini dar yapar ve öyle hâdiseler ızhâr eder ki, ashâb-ı akıl ve tedbîr, kendi murâdlarının husûlüne mâni' olan o hâdiselerin te'sîrini def'den âciz kalırlar; ve o kazâ-yı ilâhî hükmünü infâz için demiri ve katı taşı su yapar. Onlardan beklenen hizmetleri muattal bir hâle getirir. Kazâ bahsi bu *Mesnevî-i Şerîf*in muhtelif mahallerinde geçti. Ezcümle I. cildin 1257 numaralı beyt-i şerîfinde dahi: چون قضا آید شود دانش بخواب مه سیه گردد بگیرد آفتاب ["Kazâ-yı ilâhî geldiği vakit ilim uykuya gider; ay kararır, güneş de tutulur."] buyrulmuş idi. Ve kazâ-yı ilâhî hakkındaki îzâhât ve tafsîlât dahi kezâlik I. cildin 625 numarasına müsâdif olan: این نه جبر این معنی جباریست　ذکر جباری برای زاریست ["Bu cebir değildir; bu, ma'nâ-yı cebbâriyyettir. Cebbârlığın zikri tazarru' içindir."] beyt-i şerîfinde geçmiştir ki, bu tafsîlât âtîde cebir hakkında gelecek ebyâtın îzâhına da şâmildir.

ای قراری داده ره را گام گام　　　خام خامی خام خامی خام خام

2897. *Ey adım adım yola karâr vermiş olan, hamın hamısın, hamın hamısın. Ham, ham!*

Ey adım adım kendi murâdının yoluna gitmeğe ve yürümeğe karar vermiş olan kimse, kazâ-yı ilâhîden gâfil olduğun için hamın hamısın. Beyt-i şerîfde üç mertebe üzerine beyân buyrulan hamlık tevhîd-i ef'âl ve tevhîd-i esmâ ve sıfât ve tevhîd-i zât mertebelerine vukûftaki gaflete işârettir. Zîrâ tevhid bu üç mertebeyi zevkan idrâk etmekle kâmil olur. Henüz tevhîd-i ef'âl mertebesinde bulunan sâlik, tevhîd-i esmâ ve sıfât mertebesine nazaran hamdır; ve tevhîd-i esmâ ve sıfât mertebesinde bulunan sâlik, tevhîd-i zât mertebesine nazaran hamdır. Bunların hiçbirisine âgâh olmayan kimse ise bu üç mertebe-i tevhîdde hamdır.

چون بدیدی گردش سنگ آسیا   آب جو را هم ببین آخر بیا

2898. *Vaktâki değirmen taşının dönüşünü gördün, gel nihâyet ırmağın suyunu da gör!*

Kazâ-yı ilâhî ile irâde-i beşerin misâlidir. Ya'ni, değirmen taşı kendi kendine dönmez, elbette onu bir döndüren vardır ki o da ırmağın suyudur. Kazâ-yı ilâhî ırmağın suyu ve senin hareketin ve dönüşün değirmen taşının hareketi ve dönüşü gibidir.

خاك را دیدی بر آمد در هوا   در میان خاك بنگر باد را

2899. *Toprağı gördün, havâ üzerinde zâhir oldu. Toprak arasında havaya bak!*

Meselâ bir kasırga zuhûr edip toprağı havaya kaldırır. Sen toprağa bakıp bu hareketi topraktan bilme! Onun muharriki olan arasındaki havaya bak! İşte kazâ-yı ilâhî, havaya ve senin vücûdun dahi toprağa benzer.

دیگهای فکر می‌بینی به جوش   اندر آتش هم نظر می کن به هوش

2900. [2902] *Fikir tencerelerini kaynamada görürsün. Akıl ile ateşe de nazar et!*

Zâhirî tencereleri kaynatan ateş olduğu gibi mânevî tencereler olan fikirleri kaynatan ateşin dahi nasıl bir ateş olduğunu akıl gözüyle gör! Zîrâ bir yerde toplanan birkaç kimsenin fikirleri birbirine benzemez. Hepsini kaynatan ayrı ayrı ateşler vardır ve milyarlarca fikirler arasından bir fikir gelip senin dimâğına yapışıp kaynamaya başlar. Acabâ o milyarlarca fikirlerin arasından o fikri ayırıp sana getirerek dimâğında kaynatan ateş nedir? İşte o kazâ-yı ilâhîdir ki, sen irâdeni onun husûlüne sarf edersin.

گفت حق ایوب را در مکرمت　　　　من به هر مویت صبری دادمت

2901. *Hak Eyyûb'a mekrümette buyurdu: "Ben senin her kılın için sana sabır verdim."*

Hak Teâlâ hazretleri sûrî illete mübtelâ olan Eyyûb (a.s.)a mekrümette ve cûd ve kerem etmekte buyurdu ki: "Ey Eyyûb, ben mübtelâ olduğun bu illete sabretmen için her bir kılına mahsûs olarak bir sabır verdim. Binâenaleyh seni sabr-ı mücessem yaptım."

هین به صبر خود مکن چندین نظر　　　　صبر دیدی صبر دادن را نگر

2902. *"Âgâh ol, bu kadar kendi sabrına nazar etme! Sabrı gördün, sabır vermeğe de bak!"*

"Ey Eyyûb, kendine gel! Ben sabırlıyım diye kendi sabrına bakma! Mâdemki kendinde bu kadar metin bir sabır gördün, sabrı verene de bak!"

چند بینی گردش دولاب را　　　　سر برون کن هم ببین تیز آب را

2903. *Ne zamâna kadar dolabın dönüşünü görürsün. Başını dışarıya çıkar da hızlı akan suyu gör!*

Ne zamâna kadar bu felek dolabının dönüşünü ve tedbîrât-ı beşeriyyenin zâhirini görürsün. Bu perde olan zevâhirden başını dışarıya çıkar da hızlı ve çabuk çabuk akan kazâ-yı ilâhî suyunu gör ve bu dolabın o sudan döndüğünü anla! Ve Allah يُدَبِّرُ الأَمْرَ (Yûnus, 10/3) ya'ni "Emri (Allah Teâlâ) tedbîr eder" âyet-i kerîmesinin ma'nâsına vâkıf ol!

تو همی گویی که میبینم و لیك　　　　دید آن را بس علامتهاست نیك

2904. *Sen diyorsun ki "Ben görüyorum!" Ve fakat onu görmenin çok iyi alâmetleri vardır.*

Ey zâhir görücü, sen taklîd ile dersin ki: "Ben aslı görüyorum!" Halbuki senin hâline bakılırsa aslı görmekten çok uzaksın. Zîrâ aslı görmenin birçok iyi alâmetleri vardır. Ezcümle kâinâtın hey'et-i mecmûası emr-i vücûdda Hakk'ın cebbâriyeti altında mağlûbdur; ve her ferd mazhar olduğu bir ismin terbiyesi altındadır ki, o ism-i ilâhî onu nâsiyesinden tutup kendi sırât-ı müstakîmine çeker. Binâenaleyh münkir "emr-i irâdî"ye nazaran Hakk'a mutî' ise de "emr-i teklîfî"ye nazaran muhâliftir. Binâenaleyh hakîkatte mu-

hâlefet yoktur, belki ittihâd vardır. Muhâlefet ancak âlem-i zâhirde ve keserât sâhasındadır. Eğer bu ilm-i yakîni ayne'l-yakîne ve hakka'l-yakîne terakkî ettirdin ise, bütün efrâd-ı beşeriyyeyi ahvâl ve ef'âlinde ma'zûr görüp onlara nazar-ı hakāretle bakmazsın. Yapacağın vazîfe ancak bu âlem-i keserâtta ehl-i gafleti lisân-ı mülâyim ile şer'-i ilâhîye ve amel-i sâlihaya da'vete münhasır kalır. Bu da'vetin fâidesi budur ki, bir kimsenin ayn-ı sâbitesi ezelde Hâdî isminin mazharı olur, fakat ârızî olarak ism-i Mudıll'in ahkâmına dolaşır. Onu bu bulaşıklıktan bu âlemde kurtarmak hayât-ı berzahiyyesi için pek fâideli olur; ve dîğer fâideleri de vardır ki, bunları fakîr, *Fusûsu'l-Hikem*'e yaptığım şerhin mukaddimesinde yaptım, burada ta'dâdı uzun olur.

گردش کف را چو دیدی مختصر   حیرتت باید به دریا در نگر

2905. *Vaktâki muhtasar olarak köpüğün dönüşünü gördün, sana hayret lâzım ise deryâya bak!*

"Köpük"ten murâd, bu vücûd-ı izâfî âlemindeki suver-i eşyâdır. "Deryâ"dan murâd, vücûd-ı vâhid-i hakîkî-i Hak'tır. Ya'ni, ey zâhir-bîn olan kimse, vaktâki sen kısa bakışın ile bu vücûd-ı izâfî âlemindeki suver-i eşyânın harekâtını gördün ve bu keserât içinde hayrete düştün ve şaşırdın kaldın, senin bu hayretin hayret-i mezmûmedir. Zîrâ hayret-i mezmûme kısa nazardan ve cehilden hâsıl olan hayrettir. Sen ise kısa nazarınla fer'i gördün, aslı görmedin. Eğer hayret lâzımsa vücûd-ı hakîkî deryâsına bak ki, sende hayret-i mahmûde peydâ olsun!

آن که کف را دید سِرْ گویان بود   وان که دریا دید او حیران بود

2906. *O kimse ki köpüğü gördü, sır söyleyici olur; ve o kimse ki deryâyı gördü hayran olur.*

Bu keserât-ı âlemi ve vücûd-ı izâfîdeki taayyünâtı gören kimse, dedikoduyu îcâb eden bir âlemi görmüş olduğundan sır söyleyici olur. Ya'ni bu niçin böyle olmuştur, o niçin öyledir diyerek esrârdan bahseder; ve cebir ve ihtiyâra müteallık olan sırları söyleyici olur. Fakat vücûd-ı hakîkî deryâsını gören kimse hayret-i mahmûdeye müstağrak olup dili kıyl ü kālden mahfûz olur. Bu hayret-i mahmûde hakkında Server-i âlem Efendimiz رب زدنی فیك تحيرا ya'ni "Yâ Rab, benim senin hakkında olan hayretimi ziyâde et!" buyurmuştur. Mısrâ'-ı Mısrî Niyâzî (k.s.):

Vahdet-i Hakk'ı duyanın dili lâldir aklı mat

آن که کف را دید نیتها کند   وان که دریا دید دل دریا کند

2907. *O kimse ki köpüğü gördü, niyetler eder; ve o kimse ki deryâyı gördü, kalbini deryâ eder.*

Taayyünâtı görüp onların ahvâliyle meşgûl olan bir kimse onlar ile münâsebâtını ta'yîn için türlü türlü niyetler eder ve düşüncelerde bulunur. Fakat deryâ-yı vahdeti gören kimsenin kalbi deryâ gibi geniş olur. Zîrâ gördüğünü ancak Hakk'ın tecelliyât-ı esmâsı ve sıfâtı görür.

آن که او کف دید در گردش بود   وان که دریا دید او بی‌غش بود

2908. *O kimse ki köpüğü gördü, dönüş içinde olur; ve o kimse ki deryâyı gördü, o küdûretsiz olur.*

Keserât-ı eşyâyı gören kimse enzâr-ı fikriyyesinde dönüş içinde olur. Ya'ni bir hâli görür, gördüğüne göre hükmünü verir ve o hâlin aksini görür, verdiği hükümden döner. Nitekim âlem-i tabîat ve keserâtı nazar-ı aklîleriyle tedkîk eden feylesofların halleri bu merkezdedir. Fakat deryâ-yı vahdeti gören kâmilin görüşünden bu dönüş ve bulanıklık yoktur. Eşyâyı hakîkati üzre müşâhede eder.

آن که کفها دید باشد در شمار   وان که دریا دید شد بی‌اختیار

2909. *O kimse ki köpükleri gördü, sayıda olur; ve o kimse ki deryâyı gördü ihtiyârsız olur.*

Vücûdları mevhûm olan keserât-ı eşyâyı gören kimse sayıda ve isneyniyyet âleminde olur. Ya'ni "Bir ben varım, bir de Allah vardır!" der. İki vücûd sayar; ve kezâ halkın vücûdlarını ta'dâd edip onları irâdelerinde müstakil görür. Halbuki vücûd-ı vâhid-i hakîkî deryâsını gören kimse وَمَا تَشَاؤُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ya'ni (Tekvîr, 81/29) "Siz ancak Rabbü'l-âlemîn olan Allah'ın murâd ettiğini murâd edersiniz" âyet-i kerîmesindeki hakîkati görüp ihtiyârsız ve irâdesiz olur. Zîrâ irâde mevcûda taalluk eder; ve bütün irâdeler Hakk'ın irâdesi olunca kendindeki irâde-i cüzi'yyeyi Hakk'ın irâdesi bilir.

دعوت کردن مسلمان مغ را

Müslümanın mecûsîyi da'vet etmesi

مر مغی را گفت مردی کای فلان   هین مسلمان شو بباش از مؤمنان

2910. [2912] *Bir adam mecûsiye dedi ki: "Ey filân, âgâh ol, müslüman ol, mü'minlerden ol!"*

Âlem-i keserâta ve bu taayyünât-ı muhtelifenin ahvâline nazar eden bir müslüman adam mecûsîye dedi ki: "Kendine gel, müslüman ol, Hakk'ın vahdâniyetine ve O'nun nebî-i zîşânı olan Muhammed (a.s.)a îman et!"

گفت اگر خواهد خدا مؤمن شوم   ور فزاید فضل هم موقن شوم

2911. *Dedi: "Eğer Hudâ isterse mü'min olurum ve eğer fazlı ziyâde ederse mûkin dahi olurum."*

Mecûsî müslümana cevâben dedi: Eğer Hak Teâlâ dilerse mü'min olurum ve Mecûsîlik'ten çıkarım; ve eğer Hakk'ın fazl ve inâyeti hakkımda tezâyüd ederse mü'min olmakla iktifâ etmem, mûkin dahi olurum, ya'ni ehl-i keşf ve vücûddan olurum. Ehl-i yakîn, ehl-i keşf ve vücûddur; ve ehl-i keşf ve vücûd o kimselerdir ki, onlar vücûd-ı vâhid-i Hakk'ın sereyânını cemî'-i eşyâda ve kendi vücûd-ı izâfîlerinde müşâhede ederler ve müşâhedeleri hasebiyle cemî'-i eşyânın ve kendi vücûdlarının mürebbîsi ancak vücûd-ı vâhid-i Hak olduğunu yakînen bilirler.

گفت می‌خواهد خدا ایمان تو   تا رهد از دست دوزخ جان تو

2912. *Dedi: "Hudâ senin îmânını ister, tâ ki cehennemin elinden canını kurtarsın!"*

لیك نفس نحس و آن شیطان زشت   می‌کشندت سوی کفران و کُنِشت

2913. *"Fakat bu uğursuz nefis ve çirkin şeytan seni küfrân ve âteşkede tarafına çeker."*

"Künişt", mecûsîlerin ateşe taptıkları ibâdethâne.

گفت ای منصف چو ایشان غالب اند   یار او باشم که باشد زورمند

2914. *Dedi: "Ey munsıf, mâdemki onlar gālibdirler, onun dostu olurum ki kuvvetli olur."*

Mecûsî müslümanın sözlerine cevâben dedi ki: "Ey muhâkemesini insâf ile yapan müslüman! Mâdemki nefis ve şeytan beni küfre ve mecûsîlerin ibâdethânesine çekiyor ve Hak ise benim îmânımı istediği hâlde nefsin ve şeytanın murâdına karşı gelemiyor, binâenaleyh nefis ve şeytan Hakk'a gālib gelmiş oluyorlar. Böyle olunca ben kuvvetli ve gālib tarafın dostu olup küfürde ve Mecûsilik'te kalırım."

چون خدا می‌خواست از من صدق زفت   خواست او چه سود چون پیشش نرفت

2915. *"Vaktâki Hudâ benden sıdk-ı azîm istedi, mâdemki ileriye gitmedi, onun istemesi ne fayda?"*

"Vaktâki Hak Teâlâ benden büyük doğru bir îman istedi, halbuki onun bu murâdının benim üzerimde bir te'sîri olmadı. Şu hâlde onun istemesinde ne fayda vardır?"

نفس و شیطان خواست خود را پیش برد   و آن عنایت قهر گشت و خُرد و مُرد

2916. *"Nefis ve şeytan kendi irâdesini ileri götürdü ve o inâyet kahr oldu ve kırıldı."*

"Hurd ü mürd", paramparça demektir. *Tâcü'l-Masâdır*'de "şikesten", ya'ni kırılmak ma'nâsına gösterilmiştir. Ya'ni, "Hak murâd etti ve nefis ve şeytan dahi murâd etti. Fakat nefis ve şeytan kendi murâdlarının hükmünü icrâ ettiler ve Hakk'ın murâdı olan o inâyet makhûr oldu ve kırıldı ve hükümsüz kaldı."

تو یکی قصر و سرایی ساختی   اندر او صد نقش خوش افراختی

2917. *Sen bir kasr ve ev yaptın. Onda yüz latîf nakış yükselttin.*

خواستی مسجد بود آن جای خیر   دیگری آمد مر آن را ساخت دیر

2918. *İstedin ki, o mescid hayır yeri olsun! Bir dîğeri geldi, onu kilise yaptı.*

یا تو بافیدی یکی کرباس تا   خوش بسازی بهر پوشیدن قبا

2919. *Yâhud sen bir bez dokudun, tâ ki giymek için latîf bir kabâ yapasın!*

تو قبا می‌ساختی خصم از نبرد رغم تو کرباس را شلوار کرد

2920. [2923] *Sen kabâ yaptın. Hasmın inâddan dolayı sana muhâlif olarak şalvar yaptı.*

"Kabâ", libâs, üst kabı. Bu beyitlerde birbirine muhâlif olan iki istekten birinin dîğerine gālib gelmesi hakkındaki misâller beyân buyrulmuştur. "Rağm", toprağa bulaşmış olmak ve mekrûh tutmak ve hakîr olmak ve mecâzen işi aksine yapmak ma'nâlarınadır. (*Müntehabü'l-Lügāt* ve *Gıyâsü'l-Lügāt*). Burada, ma'nâ-yı mecâzîdir.

چارهٔ کرباس چه بود جان من جز زبون رأی آن غالب شدن

2921. *Benim canım, o gālibin reyine mağlûb olmaktan başka, bezin çâresi nedir?*

Ey benim canım, ben bezi elbise yapmak istedim. Gālib olan muhâlif ise onu şalvar yaptı. Bu galebe karşısında zavallı bezin çaresi nedir? Şalvar olmaktan yakasını kurtarabilir mi?

چون کسی نا خواه او بر وی براند خار بن در ملك و خانهٔ او نشاند

2922. *Vaktâki bir kimse onun murâdı olmaksızın onun üzerine sürdü, onun mülküne ve evine diken ağacı dikti.*

Bu beyt-i şerîf dahi dîğer bir misâldir. Ya'ni, meselâ vaktâki bir kimse bir kimsenin murâdı hilâfında olarak gelip onun mülküne ve evine diken ağacı ekti ve hüküm sürdü ve o kimse de kendi irâdesine muhâlif olan bu tasarrufa sesini çıkaramadı.

صاحب خانه بدین خواری بود که چنین بر وی خلاقت می‌رود

2923. *Ev sâhibi bu sebeble bir hakîr olur. Zîrâ onun üzerine böyle yumuşaklık gider.*

"Halâkat", "eskilik" ma'nâsına geldiği gibi "yumuşaklık ve mülâyemet" ma'nâsına da gelir. Burada ikinci ma'nâ münâsibdir. Ev sâhibi kendi irâdesi hilâfında olan bu fiil-i tasarrufun vukū'u yüzünden hakîr ve zelîl olur. Zîrâ onun üzerinde bu fiile karşı i'tirâz edememek ve yumuşaklık etmek zarûreti hâsıl olmuştur. Çünkü bir kimsenin istemediği bir şeye karşı sükûtu ve yumşaklık etmesi âciz ve hakîr olmasından neş'et eder.

هم خلق گردم من ار تازه و نوم   چون که یار این چنین خواری شوم

2924. *Ben her ne kadar tâze ve yeni isem de eski olurum. Çünkü böylesinin yâri bir hakîr olurum.*

Ya'ni, mâdemki ben böyle benim üzerimde hüküm süren bir kimsenin dostu bir hakîr ve âciz olurum, binâenaleyh ben her ne kadar irâdemde yeni ve tâze isem de eski ve pörsümüş bir hâlde olurum ve aslâ ses çıkarmam.

چون که خوا ست نفس آمد مستعان   تسخر آمد اَیْش شَاءَ اللّٰهُ کَانْ

2925. *"Mâdemki nefsin murâdı müsteân geldi, "Allah hangi şeyi diledi ise oldu" istihzâ geldi."*

"Müsteân", kendisinden yardım taleb olunan kimse. "Teshar", anber vezninde "suhur" (سُخُر)dan müştaktır, "bir kimseyi istihzâ etmek" demektir. "Eyş" (أيش), "eyyü şey'" (اى شيء) "hangi şey?" ma'nâsında olan terkîb-i Arabî'nin muhaffefidir. Ya'ni, mâdemki nefsin murâdı kuvvetlidir ve ondan yardım taleb olunmuş olur, şu hâlde ما شاء الله كان و ما لم يشأ لم يكن ya'ni "Allah'ın dilediği oldu ve dilemediği olmadı" sözü, hâşâ Cenâb-ı Hakk'a karşı istihzâ etmek olur.

من اگر ننگ مغان یا کافرم   آن نیم که بر خدا این ظن برم

2926. *"Ben her ne kadar mecûsîlerin ârı yâhud kâfir isem de, o değilim ki Hudâ üzerine o zannı götüreyim!"*

"Ben her ne kadar mecûsîlerin ârı ve lekesi olacak kadar âdî ve hakîr veyâhud hak ve hakîkatin münkiri isem de, herhâlde Hak Teâlâ hazretlerini nefis ve şeytana karşı âciz ve hakîr bir mevki'de bırakacak bir zan ve i'tikādda değilim!"

که کسی ناخواه او و رغم او   گردد اندر ملکت او حکم جو

2927. *"Ki bir kimse onun murâdı olmaksızın ve onun hilâfına onun mülkünde hüküm isteyici olsun!"*

Ya'ni, "Ben demem ki, Hakk'ın murâdı olmaksızın ve onun murâdı hilâfına olarak onun mülkünde bir kimse hüküm isteyici ve kendi irâdesini infâz edici olur. Hak hakkında ben böyle bir zanda bulunmam!"

ملکت او را فرو گیرد چنین　　　　که نیارد دم زدن دم آفرین

2928. *"Onun mülkünü böyle aşağı tutsun ki, dem yaratıcı dem vurmağa kādir olmasın!"*

"Ben öyle i'tikādda değilim ki, Hakk'ın mülkünü bir kimse böyle aşağı bir mertebede tutsun da, kelâmları ve nefesleri yaratıcı olan Hak Teâlâ o kimsenin tasarrufuna karşı söz söylemeye kādir olmasın!"

دفع او می‌خواهد و می‌بایدش　　　　دیو هر دم غصه می‌افزایدش

2929. *"Onun def'ini istesin ve ona lâzım olsun! Şeytan her dem ona gussa arttırsın!"*

"Ben o zanda değilim ki, Hak Teâlâ şeytanın tasarrufunu def'etmek istesin ve ona bu tasarrufu def'etmek lâzım ve zarûrî olsun da def' edemesin ve kendi irâdesini infâz edemediği için şeytan Hak Teâlâ hazretlerinin gamı ve kederini artırsın ve onu sıkıntıya düşürsün! Hâşâ ben bu i'tikādda değilim!"

بندهٔ این دیو می‌باید شدن　　　　چون که غالب اوست در هر انجمن

2930. [2934] *"Bu şeytanın bendesi olmak lâzım olur. Çünkü her encümende gālib odur."*

"Ey müslüman, eğer Hak hakkında böyle i'tikād olunursa insan sâhib-i tasarruf olan bu şeytanın bendesi ve kulu olmak lâzım gelir. Çünkü her cemiyette gālib olan bu şeytandır."

تا مبادا کین کشد شیطان ز من　　　　پس چه دستم گیرد آن جا ذو المنن

2931. *"Tâ olmaya ki şeytan benden kîn çeksin! Binâenaleyh orada ihsânların sâhibi elimi nasıl tutar?"*

Ya'ni, "Ben şaytana tâbi' olmadığımdan dolayı şeytan bana öfkelenip benden kin çekmemek ve intikam almamak için elbet onun bendesi olmalıyım. Eğer şeytana muhâlefetimden dolayı benden intikam almaya kalkarsa o intikam mahallinde ihsânların sâhibi olan Hak Teâlâ benim elimi nasıl tutar ve beni şeytanın elinden nasıl kurtarır?"

آن که او خواهد مراد او شود　　　　از که کار من دگر نیکو شود

2932. *"O kimse ki onun murâdı olur, benim işim başka kimden iyi olur?"*

Ya'ni, "Benim işim ancak irâdesini infâz eden kimseye tâbi' olmakla salâh bulur."

حاش لله ایش شاءَ اللّهُ کانْ　　　　حاکم آمد در مکان و لا مکان

2933. *"Hâşâ lillâh Allah hangi şeyi istediyse oldu. Mekânda ve lâ-mekânda hâkim oldu."*

"Hâşe", kelime-i tenzîhiyyedir."Eyş" kelimesinin ma'nâsı 2925 numaralı beyitte geçti. Ya'ni, "Allah'ı ayıbdan ve aczden ve noksanlardan tenzîh ederim. Allah Teâlâ her neyi murâd ettiyse o şey oldu ve vücûda geldi. Mekânda ve âlem-i keserât ve taayyünâtta ve lâ-mekânda, âlem-i gaybda hâkim olan ancak Hak Teâlâ hazretleridir.

هیچ کس در ملك او بی‌امر او　　　　در نیفزاید سر یك تای مو

2934. *"Hiçbir kimse onun mülkünde onun emri olmaksızın bir kat kıl ucu ziyâde etmez!"*

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (Âl-i İmrân, 3/189) ya'ni "Göklerin ve yerin mülkü Allah Teâlâ'nındır" âyet-i kerîmesi mûcibince Hakk'ın mülkünde O'nun emri ve irâdesi olmaksızın bir zerre bile ilâve edip ziyâde edemez!"

ملك ملك اوست فرمان آن او ست　　　　کمترین سگ بر در آن شیطان او ست

2935. *"Mülk onun mülküdür ve ferman onun fermânıdır. Kapıda en aşağı köpek onun şeytanıdır."*

"Mülk ancak Hakk'ın mülküdür ve ferman ancak Hakk'ın fermânıdır. Onun izzet ve azametinin kapısında en aşağı ve en hakir köpek onun yarattığı şeytandır. Binâenaleyh şeytan kim oluyor ki Hakk'ın irâdesine muhâlefet edebilsin!" *Nefehâtü'l-Üns*'te Aynu'l-Kudât Hemedânî (k.s.) hazretlerinden naklen şöyle beyân buyrulur: "Hak Teâlâ'dan başkasına mensûb gördüğün işi hakîkî değil, mecâzî bil! Fâil-i hakîkîyi Hak bil! قُلْ يَتَوَفَّاكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ (Secde, 32/11) ya'ni "Ey Resûlüm de ki: Sizi melekü'l-mevt müteveffâ kılar" kelâmını mecâzî bil! Onun hakîkati اللّٰهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا (Zümer, 39/42) ya'ni "Ölümü vaktinde nefsi Allah Teâlâ müteveffâ kılar" kelâmıdır; ve Hz. Muhammed (s.a.v.) yol gösterdiğini mecâzî bil! Ve İblîs'in azdırdığını mecâzî bil! فَيُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ (İbrâhîm, 14/4) ya'ni "Dilediğini ıdlâl eder ve dilediğine hidâyet verir" kelâmını hakîkat bil! ilh..."

Ma'lûm olsun ki, cenâb-ı Pîr efendimiz yukarıda geçen 2907, 2908, 2909 numaralı beyitlerde "Köpüğü, ya'ni taayyünât-ı kesîreyi gören kimse niyetler eder ve dönüşler yapar ve sayıda olur. Fakat deryâyı ya'ni vahdet-i vücûdu görenler kalblerini deryâ eder ve küdûretsiz olur ve ihtiyârsız olur" buyurmuşlar idi. Bu beyitleri ta'kîb eden bahisler taayyünât-ı kesîreyi görenlerin kıyl ü kāline ait olur ki, bu mevhûm olan keserâta ve taayyünâta nazar eden müslümanlar yetmiş iki fırka olmuşlardır ki, bunların tafsîl-i i'tikādları Seyyid ve Sa'deddin hazarâtının *Mevâkıf* ve *Makāsıd* nâmındaki kitâblarında ve Abdülkerîm Şehristânî'nin *Milel ve Nihâl*'lerinde beyân olunmuştur. Bu bahiste köpüğe nazar eden Cebrî tarafından delâil ile Kaderî mezhebinin i'tikādı ibtâl olunmuştur. Cebir hakkındaki îzâhât I. cildin 625 numarasına müsâdif olan این نه جبر این معنئ جباریست ["Bu, cebir değildir; bu, ma'nâ-yı cebbâriyyettir."] beyt-i şerîfinin îzâhında geçti.

مثلِ شیطان بر در رحمان

Rahmân'ın kapısında şeytanın meseli

ترکمان را گر سگی باشد به در   بر درش بنهاده باشد رو و سر

2936. *Eğer Türkmân'ın kapısında bir köpek olursa, yüzünü ve başını onun kapısı üzerine koymuş olur.*

کودکان خانه دُمَّش می کشند   باشد اندر دست طفلان خوارمند

2937. *Evin çocukları onun kuyruğunu çekerler. Çocukların elinde hakîr olur.*

باز اگر بیگانهٔ معبر کند   حمله بر وی همچو شیر نر کند

2938. *Eğer bir yabancı ubûr ederse onun üzerine erkek arslan gibi hücûm eder.*

"Ma'ber", masdar-ı mîmî olup "ubûr" ma'nâsınadır. Ya'ni, eğer o kapıdan bir yabancı kimse geçerse o köpek o kimse üzerine erkek arslan gibi hücûm eder.

که أشدّاءُ علی الکفار شد   با ولی گل با عدو چون خار شد

2939. *Zîrâ küffâr üzerine şedîdler oldu; dosta gül, düşmana diken gibi oldu.*

Bu sürh-ı şerîfde Hakk'ın dergâh-ı İzzet'i Türk'ün kapısına ve şeytan o kapının köpeğine ve Hakk'ın muhlis kulları da, o kapının çocuklarına teşbîh buyrulmuştur. Bu âyet-i kerîme sûre-i Feth'in nihâyetinde vâki'dir. Ya'ni ashâb-ı kirâm hazarâtı, dergâh-ı İzzet'in yabancıları olan küffâra karşı şedîd oldukları gibi İblîs'in hücûmu dahi, kezâlik o kapının yabancılarına karşı şedîd oldu. Çünkü şeytan dahi hakîkatte Hakk'a kulluk etmektedir. Fakat ashâb-ı kirâmın şedîd olmaları ism-i Hâdî hazretinden ve şeytanın şedîd olması ism-i Mudill hazretinden vâki' olur. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu ma'nâyı *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 12. faslında şöyle buyururlar: "Eğer dikkatli bakar isen fâsık ve sâlih ve âsî ve mutî' ve şeytan ve melek hepsi Hakk'a kulluk ederler. Meselâ pâdişâh ister ki, kölelerini birtakım sebebler ile imtihan etsin; tâ ki sebâtı olan kimdir ve sebatsız olan kimdir meydana çıksın! Ve iyi ahidli fenâ ahidliden mümtâz olsun ve vefâlısı vefâsızdan ayrılsın. Sebatları zâhir olmak için onlara bir müvesvis ve müheyyic lazımdır; ve eğer olmazsa onların sebâtı nasıl zâhir olur. İmdi o müvesvis ve müheyyic pâdişâha kulluk eder. Çünkü pâdişâhın murâdı onun böyle yapmasıdır; ve sâbiti gayr-ı sâbitten ayırmak ve sivrisinekler gidip onların gayrı kalsın diye sivrisinekleri ağaçlardan ve bağlardan kovmak için onu gönderdi. Pâdişâhın biri bir câriyeye "Süslen ve emânet ve hıyânetleri zâhir olmak için kendini bendelerime arzet!" diye emretti. Câriyenin bu fiili her ne kadar zâhiren masiyet görünür ise de hakîkatte pâdişâha kulluk eder ilh..."

Bu îzâhâttan anlaşılır ki, şeytan dahi dergâh-ı İzzet'in yabancılarına karşı şedîddir ve Hakk'ın dostlarına karşı gül ve düşmanlarına karşı da dikendir. Zîrâ şeytan قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ (Sad, 38/82-83) ya'ni "Yâ Rab, izzetin hakkı için onların hepsini azdırayım! Ancak onlardan senin muhlas olan kulların müstesnâdır" dedi. Muhlas olan kullar ise Hakk'ın dostlarıdır. İblîs'in onlara karşı tasallutu olamaz.

ز آب تتماجی که دادش ترکمان   آن چنان وافی شده ست و پاسبان

2940. [2944] *Tutmacın suyundan ki Türkmân ona verdi, öyle vefâ edici ve bekçi olmuştur.*

"Tutmaç", buğday unundan yapılan bir yemek adıdır (*Şemsü'l-Lügāt*). Ya'ni, Türkmân kapısındaki köpeğe tutmaç ismindeki yemek suyundan verdi ve köpek dahi bu lutfa mukābil öyle vefâkâr ve bekçi olmuştur.

پس سگ شيطان كه حق هستش كند   اندر او صد فكرت و حيلت تند

2941. *Binâenaleyh köpek şeytan ki Hak onu var eder, onda yüz fikir ve hîle izhâr eder.*

Binâenaleyh dergâh-ı İzzet'in köpeği olan şeytana Hak vücûd-ı izâfî verir ve onda îfâ-i vazîfe etmek üzere birçok fikirler ve hîleler izhâr eder. "Tenî-den", masdarı burada "peydâ etmek" ma'nâsınadır.

آب روها را غداى او كند   تا برد او آب روى نيك و بد

2942. *Yüzlerin suyunu onun gıdâsı yapar. Hattâ o iyiden ve kötüden yüz suyu götürür.*

"Ab-ı rû"dan, "yüz suyu"ndan murâd, insanlığa mahsûs olan vakār ve haysiyettir ki, bu vakār ve haysiyyet-i insâniyye ancak emr-i ilâhîye itâat ve neh-yi ilâhîden ictinâb edip hayvanlık mertebesine sukūt etmemekle hâsıl olur. Hak Teâlâ dergâh-ı İzzet'inin köpeği olan şeytanın gıdâsını kullarını imtihan için beşerin yüzlerinin suyu yapar. Hattâ o şeytan iyiden ya'ni âlimden ve âbidden ve kötüden [ya'ni] fâsıktan ve câhilden insanlığa mahsûs olan haysiyet ve nâmûsu izâle eder.

آب تتماج است آب روى عام   كه سگ شيطان از آن يابد طعام

2943. *Avâmın yüz suyu tutmaç suyudur ki, köpek şeytan ondan taâm bulur.*

Ya'ni, hakîkat-i îmânı bulamayan avâm-ı beşerin nâmûs-i insânîleri Türkmân'ın köpeğe verdiği tutmaç suyu mesâbesindedir ki, köpek şeytan efrâd-ı beşerden bu nâmûsu ve haysiyyet-i insâniyyeyi izâle ettikçe gıdâ bulur ve sevinip semizler.

بر در خرگاه قدرت جان او   چون نباشد حكم را قربان بگو

2944. *Onun canı hargâh-ı kudretin kapısında niçin hükmü kurban olmasın, söyle!*

"Hargâh", pâdişâh veyâ vezir otağı demektir. Ya'ni, mâdemki şeytanın vücûdu ve hâli yukarıda îzâh olunduğu vech iledir, şu hâlde onun canı kudret-i ilâhiyye otağının kapısında niçin hükm-i ilâhîye mutî' ve kurban olmasın? Söyle, bu mümkin mi? O bu hâlde iken nasıl olur da Hakk'a muhâlefet eder?

گلّه گلّه از مُرید و از مَرید — چون سگ باسط ذراعی بالوصید

2945. *Sürü sürü mürîdden ve merîdden kollarını eşiğe yayan köpek gibi.*

"Gelle/gele" (گله), şeddeli ve şeddesiz, koyun, deve, eşek ve öküz gibi hayvânât-ı ehliyye sürüsü demektir (*Burhân*). "Mürîd", burada isteyen ve bîat eden ve "merîd", kovulan demektir. İkinci mısrâ'da sûre-i Kehf'de vâki' olan وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ (Kehf, 18/18) ya'ni "Ashâb-ı kehfin köpeği iki kollarını onların mağarasının eşiğine yayıcıdır" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ve bu ma'nâ bu beyt-i şerîfde dergâh-ı İzzet'in ve hargâh-ı kudretin önündeki bilcümle mahlûkāta teşmîl edilerek buyrulur ki, dergâh-ı İzzet'in kabûl olunanları ve kovulanları, ashâb-ı kehfin köpeği gibi, sürü sürü kollarını o dergâhın eşiğine yaymış ve kerem-i ilâhîye muntazır bulunmuştur.

بر در کهف الوهیت چو سگ — ذره ذره امر جو بر جسته رگ

2946. *Ulûhiyet mağarasının kapısı üzerinde köpek gibi zerre zerre emir isteyici olarak damarı kalkmıştır.*

Ulûhiyet mağarasının kapısı üzerinde ashâb-ı kehfin köpeği gibi zerre zerre emir isteyici olarak o mahlûkātın cümlesinin damarı kalkmıştır ve hepsi "Acabâ bize ne emr-i ilâhî vâki' olacaktır?" diye beklemekte bulunmuştur.

ای سگ دیو امتحان می‌کن که تا — چون در این ره می‌نهند این خلق پا

2947. *"Ey köpek şeytan, vaktâki bu halk bu yola ayak koyunca imtihan et!"*

Taraf-ı ulûhiyyetten şeytana böyle emir vârid olup buyrulur ki: "Ey dergâh-ı azametin köpeği olan şeytan, vaktâki bu halk bana vâsıl olmak için benim gösterdiğim yola ayak basar, sen imtihan et!"

حمله می‌کن منع می‌کن می‌نگر — تا که باشد ماده اندر صدق و نر

2948. *"Hamle et, men' et, bak! Tâ ki sıdkta dişi ve erkek kim olur!*

"Onların kalblerine türlü türlü vesveselerle hücûm et! Onları sülûk ettikleri yoldan men' etmeye çalış! Netîcede bak ki, sadâkatte ve ihlâsta hangisi kadın meşrebindedir ve hangisi er kişidir. Zîrâ tarîk-ı Hak sâhiblerinden er kişi olanlar ne kadına ne mala ve ne riyâsete ve ne de mansıba aldanmazlar. Onların nazarı ancak Hakk'ın zâtınadır. Fakat kadın meşrebinde olanlar kadın ve mal ve riyâset ile kolayca aldatılabilir; ve onlar huzûzât-ı nefsâniyyelerine çabuk meclûb olurlar.

پس اعوذ از بهر چه باشد چو سگ گشته باشد از ترفع تیز تگ

2949. *Mâdemki köpek tereffu' cihetinden hızlı koşucu olmuş ola, binâenaleyh "Eûzü!" neden dolayı olur?*

Bu beyt-i şerîf bir suâldir. Ya'ni, sen kulların sadâkatini imtihan etmek için köpek şeytanın tereffu' ve galebe cihetinden hızlı koşucu ve müessir olduğunu beyân ettin. Şu hâlde اعوذ بالله من الشيطان الرجيم ya'ni "Matrûd olan şeytandan Allah'a sığınırım!" demenin ne faydası olur?

این اَعُوذ آن است کای ترك خطا بانگ بر زن بر سگ و ره بر گشا

2950. *Bu "Eûzü!" odur ki, ey Hıtâ'nın Türk'ü, köpeğe bağır ve yolu aç!*
[2954]

Cevâben deriz ki: "Bu "Eûzü!" demek, Hıtâ memleketi Türk'ünün evine teveccüh eden misâfirin, "Ey Hıtâ'nın Türk'ü, köpeğine bağır ve onu zabt et ve yol aç ve onun hücûmundan ve zararından sana sığınırım!" demesi kabîlindendir.

تا بیایم بر در خرگاه تو حاجتی خواهم ز جود و جاه تو

2951. *"Tâ ki senin hargâhının kapısına geleyim! Senin cûdün ve câhından bir hâcet isteyeyim!"*

Ve kezâ "Eûzü!" demek, o misâfirin, "Ey Türk, köpeğini hücûmdan men' et ki, senin otağın kapısına geleyim ve senin cûd ü kereminden ve mansıbından bir hâcet isteyeyim!" demesi kabîlindendir.

چون که ترك از سطوت سگ عاجز است این اعوذ و این فغان ناجائز است

2952. *Mâdemki Türk köpeğin satvetinden âcizdir, bu "Eûzü!" ve efgān câiz değildir.*

Mâdemki Türk, kapısındaki köpeğin satvet ve heybetinden dolayı onu zabtetmekten âcizdir; binâenaleyh misâfir olan yabancının köpeğin şerrinden Türk'e sığınması ve ona karşı feryâd etmesi faydasız olduğundan câiz değildir.

ترك هم گوید اعوذ از سگ که من هم ز سگ درمانده ام اندر وطن

2953. *Türk dahi köpekten "Eûzü!" derse ki, "Ben dahi meskende köpekten âciz kalmışım!"*

Türk dahi "Ben de evimde köpeğin şerrinden âciz kaldım, binâenaleyh ondan sığınacak bir yer ararım!" derse;

تو نمی‌یاری بر این در آمدن   من نمی‌آرم ز در بیرون شدن

2954. *"Sen bu kapıya gelmeğe kādir değilsin, ben de kapıdan dışarıya gitmeye kādir değilim!"*

Ve "Ey misafir, sen köpeğin şerrinden bu kapıya gelemiyorsun; ben de onun şerrinden kapıdan dışarıya çıkamıyorum!" derse.

خاك اكنون بر سر ترك و قنُق   كه يكى سگ هر دو را بندد عنُق

2955. *Şimdi Türk'ün ve misâfirin başına toprak ki, bir köpek her ikisinin boynunu bağlar.*

"Konuk", Türkçe "misâfir" demektir. Ya'ni, bir köpeğin şerrinden ev sâhibi olan Türk dışarıya çıkamıyor ve misâfir de içeriye giremiyor. Vay ikisinin haline!

حاش لله ترك بانگى بر زند   سگ چه باشد شير نر خون قَىْ كند

2956. *Hâşe lillâh Türk bir bağırsa köpek ne olur, erkek arslan kan kusar!*

Allah Teâlâ'yı bilcümle nakāisdan tenzîh ederim ki, eğer Türk bir bağırsa aslâ köpeğin hamle ve hücûma mecâli kalmaz. Hattâ erkek arslan bile kan kusar!

Ma'lûm olsun ki, bu temsîlat Cebrî lisânından vâki' olmuş ve şeytanın murâdının irâde-i Hak muvâcehesinde aslâ kıymeti olmadığı beyân buyrulmuştur.

اى كه خود را شير يزدان خوانده‌ٔ   سالها شد با سگى درمانده‌ٔ

2957. *Ey kimse ki, kendine "Hâlik'ın arslanı" ta'bîr etmişsin, yıllar oldu ki bir köpekle âciz kalmışsın!*

Bu beyt-i şerîf mürşidlik da'vâsında bulunan nâkıslara cenâb-ı Pîr efendimizin hitâbıdır. Ya'ni, ey kendisine tarîk-ı Hak'ta "Hâlik'ın arslanı" ta'bîr etmiş olan kimse, senelerden beri bir köpek mesâbesinde nefsinin ve şeytanın elinde âciz kalmış ve nefsine esîr olmuşsun.

چون كند اين سگ براى تو شكار   چون شكار سگ شده ستى آشكار

2958. *Mâdemki sen âşikâr olarak köpeğin şikârı oldun, bu köpek senin için nasıl şikâr eder?*

Mâdemki sen ahvâl-i zâhiriyyenden belli olduğu üzere, köpek nefsinin ve şeytanın şikârı ve esîri oldun, bununla berâber kemâl ve irşâd-ı halk da'vâsındasın, binâenaleyh böyle seni mağlûb edip sana kendi sıfatlarını giydiren o köpek nefis nasıl başkalarını avlayıp sana münkād eder?

جواب گفتن مؤمن سنی کافر جبری را و در اثبات اختیار بنده دلیل گفتن ، سنت راهی
باشد کوفتهٔ اقدام انبیا علیهم السلام بر یمین آن راه بیابان جبر که خود را اختیار نبیند
و امر و نهی را منکر شود و تأویل کند ، و از منکر شدن امر و نهی لازم آید انکار
بهشت که بهشت جزای مطیعان امر است و دوزخ جزای مخالفان امر ، دیگر
نگویم به چه انجامد که العاقل یکفیه الاشارة ، و بر یسار آن راه بیابان قدر است که
قدرت خالق را مغلوب قدرت خلق داند و از آن فسادها زاید که آن مغ جبری بر شمرد

Sünnî olan mü'minin Cebrî olan kâfire cevâb vermesi ve kulun ihtiyârının isbâtında delîl söylemesi. Sünnet, enbiyâ (a.s.)ın ayaklarının çiğnenmişi olan bir yol olur. Onun sağ tarafı üzerinde cebir sahrâsı vardır ki, kişi kendisi için ihtiyâr görmez; ve emir ve nehyi münkir olur ve te'vîl eder; ve emir ve nehyi münkir olmaktan cenneti inkârı lâzım gelir ki, cennet, emre itâat edenlerin cezâsı ve cehennem emre muhâlefet edenlerin cezâsıdır; başka şey söylemem. Mes'ele nereye varır? Zîrâ âkıle işâret kâfîdir. Ve o yolun sol tarafı üzerinde kader sahrâsı vardır ki, Hâlik'ın kudretini halkın kudretinin mağlûbu bilir ve ondan o Cebrî olan mecûsînin saydığı fesâdlar doğar

Ma'lûm olsun ki, ahkâm-ı vahdet başka ve ahkâm-ı keserât başkadır. Ahkâm-ı vahdete nazaran Hakk'ın varlığından başka varlık olmadığından burada mahlûka taalluk eden ahvâlin hiçbirisi mevzû'-ı bahs değildir. Fakat ahkâm-ı keserâta nazaran mahlûkun vücûdu sâbit olduğundan mahlûka taalluk eden ahvâl dahi mevzû'-ı bahs olur. Zîrâ şerâyi'-i enbiyâ âlem-i keserât için bir vaz'-ı ilâhîdir. Binâenaleyh sünnet, enbiyâ (a.s.)ın çiğnediği ve geçtiği bir caddedir. Bu caddenin sağı ve solu vardır. Bu doğru yoldan sağa sa-

panlar cebir sâhasına düşüp kendi vücûdlarını görmekle berâber kendilerinde irâde ve ihtiyâr görmezler; ve nefislerine hoş gelmeyen emir ve nehy-i ilâhîyi inkâr ederler ve te'vîl ederler. Halbuki emir ve nehy-i ilâhîyi inkâr etmekle emr-i Hakk'a itâat edenlerin mahall-i mükâfâtı olan cennetin vücûdunu ve muhâlefet edenlerin mahall-i mücâzâtı olan cehennemin vücûdunu inkâr etmek lâzım gelir. Cennet ve cehennemin vücûdları ise nass-ı Kur'ânî ile sâbittir. Binâenaleyh cebir tarafına gidenlerin i'tikādları nereye varacağını tasavvur et! Artık bundan başka bir şey söylenemez. Bu kötü i'tikād hakkında âkil olanlara bu kadar işâret yetişir. Ve o vaz'-ı ilâhî olan şerîat caddesinin sol tarafına sapanlar dahi kudret ve kader sâhasına düşüp Hâlik'ın kudretini mahlûk kudretinin mağlûbu bilirler ve derler ki: "Kul fiilinin hâlıkıdır." Bu i'tikāddan dahi yukarıda Cebrî olan mecûsînin saydığı fesâdlar doğar ve Hak Teâlâ'nın yarattığı kullar üzerinde tasarruftan âciz olması lâzım gelir. Velhâsıl Hakk'ın vücûd-ı hakîkîsi karşısında kendi vücûdlarını gören ve mertebe-i yakîne vâsıl olamayan kimseler sünnet yolundan ayrılıp sağa ve sola saptıkları için yetmiş iki fırka oldu. Nitekim yukarıda geçen 2655 numaralı beyt-i şerîfde: زین خیال رهزن راه یقین گشت هفتاد و دو ملت اهل دین ["Yakîn yolunun rehzeni olan bu hayâlden ehl-i dîn yetmiş iki millet oldu."] buyrulmuş idi. Bu yetmiş iki fırkanın i'tikādâtı *Milel ve Nihal* adlı risâlede mezkûr olduğu gibi, onların reddi de kütüb-i kelâmiyyede tafsîl olunmuştur.

Fakat muhakkıkîn-i sûfiyye hem âlem-i vahdetin ve hem de âlem-i kesretin ahkâmını tavzîh buyurmuşlardır. Husûsiyle bu *Mesnevî-i Şerîf*'de cenâb-ı Pîr efendimizin ve kendi âsâr-ı şerîfelerinde Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî (k.s.) hazretlerinin her iki âleme âit olarak beyân buyurmadıkları esrâr ve hakāyık kalmamıştır. Onların beyânât-ı aliyyelerini anlayanlar arasında asla nizâ' ve muhâlefet yoktur. Muhâlefet ancak bu hakāyıkı idrâk edemeyenler arasındadır. Beyt-i Hâfız Şîrâzî (k.s.):

جنگ هفتاد دو ملت همه را عذر بنه   چون ندیدند حقیقت ره افسانه ز دند

"Yetmiş iki milletin kavgası vardır, hepsini ma'zûr tut! Zîrâ hakîkati göremediler, efsâne yoluna çarptılar."

گفت مؤمن بشنو ای جبری خطاب   آن خود گفتی نك آوردم جواب

2959. *Mü'min dedi: "Ey Cebrî hatâyı dinle, kendinin lâyıkını söyledin. İşte cevâb getirdim!"*

بازئ خود دیدی ای شطرنج باز　　بازئ خصمت ببین دور و دراز

2960. [2964] *"Ey satranç oynayan! Sen kendi oyununu gördün. Hasmının uzun uzadı olan oyununu da gör!"*

Bu beyt-i şerîfde vücûd-ı izâfî âlemi satranç oyununa mahsûs olan tahtaya ve ahvâl-i mahlûkât dahi satranç taşlarına teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni, "Ey bu vücûd-ı izâfî âleminde ahvâl ve efkâr-ı beşer ile oynayan kimse! Kendi ahvâl ve efkârını gördün. Hasmının dahi bu oyundaki ahvâl ve efkârını gör!"

نامهٔ عذر خودت بر خواندی　　نامهٔ سنی بخوان چون ماندی

2961. *"Kendinin özür-nâmesini okudun, Sünnî'nin nâmesini oku, niçin kaldın?*

"Ey Cebrî, i'tikâdın hakkında delîller getirerek kendi ma'zeret-nâmeni okudun. Biz de dinledik. Şimdi de Sünnî olan mü'minin delîllerini dinle ve bu delîllere müstenid olan onun özür-nâmesini de oku! Niçin öyle kendi dâire-i rü'yetinde saplanıp kaldın?"

نکته گفتی جبریانه در قضا　　سرّ آن بشنو ز من در ماجرا

2962. *"Kazâ hakkında Cebrîce nükte söyledin. Mâcerâda benden onun sırrını dinle!"*

"Nükte", fehim ve idrâki akıl ve zarâfete bağlı olan "ince ma'nâ" demektir. Ya'ni, "Ey Cebrî, kazâ-yı ilâhî hakkında Cebrîler'e mahsûs olan nükteyi söyledin. Fakat mâcerâda ve bu bahiste benden onun iç yüzünü de dinle!"

اختیارئ هست ما را بی گمان　　حسّ را منکر نتانی شد عیان

2963. *Bizim için şübhesiz bir ihtiyâr vardır. Hissi münkir olamazsın, ayân oldu.*

Bu taayyün âleminde şübhesiz bizim için hissen görülen bir ihtiyâr ve irâde vardır. Zâhir gözüyle görülen bu hissi inkâr edemezsin, çünkü bu meydanda olan bir şeydir.

سنگ را هرگز نگوید کس بیا　　از کلوخی کس کجا جوید وفا

2964. *Hiçbir kimse taşa aslâ "Gel!" demez. Bir kimse bir kerpiçten nerede vefâ ister?*

Âlem-i hisde zâhir olan budur ki, hiçbir kimse taşta irâde ve ihtiyâr görmediği için "Ey taş, gel buraya!" demez; ve hiçbir kimse ihtiyâr sâhibi olmayan bir kerpiçten de vefâ beklemez.

آدمی را کس نگوید هین بپر   یا بیا ای کور در من نگر

2965. *Bir adama kimse "Âgâh ol, uç!", yâhud "Ey kör, bana bak!" demez.*

Ya'ni, teklîf, isti'dâd ve ehliyet sâhibi olanlara vâki' olur; ve âlem-i keserâtta olan her bir mahlûkun bir ehliyet ve isti'dâdı vardır. Cemâd, nebâta ve nebât hayvana ve hayvan insana benzemez. Âlem-i hisde zâhirdir ki, bunlardan her birinin başka başka ahvâli vardır. Binâenaleyh ehliyet ve isti'dâdı olmayan bir mahlûka teklîf olunamaz. Meselâ bir adamda uçmak isti'dâdı olmadığı için "Uç!" denemez; ve körde görmek isti'dâdı olmadığı için "Bak!" denemez.

گفت یزدان ما علی الاعمی حرج   کی نهد بر کس حرج رب الفرج

2966. *Hâlık "A'mâya zahmet yoktur!" buyurdu. Rabbü'l-ferec bir kimse üzerine ne vakit zahmet koyar?*

Ya'ni, Hak Teâlâ sûre-i Fetih'te لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ (Fetih, 48/17) ya'ni "Gözü kör olan kimselere zahmet ve meşakkat yoktur" buyurdu. Binâenaleyh gözlülere olan teklîf-i ilâhî körlere vâki' olmadı. Zîrâ onlarda o teklîfi icrâya isti'dâd yoktur ve onların bu husûsta ihtiyâr ve irâdeleri yoktur. Kullarını darlıktan halâs eden Rab bir kimse üzerine isti'dâdı ve irâdesi hilâfında zahmet ve meşakkat koyar mı?

کس نگوید سنگ را دیر آمدی   یا که چو با تو چرا بر من زدی

2967. *Kimse taşa: "Geç geldin!" yâhud "Ey sopa, niçin bana vurdun?" demez.*

Ya'ni, cemâdâtta irâde ve teklîfe isti'dâd olmadığı için âkıl olan hiçbir kimse, taşa itâb edip "Geç geldin!" ve "Ey sopa niçin bana vurdun?" diye hitâb etmez.

این چنین واجستها مجبور را   کس بگوید یا زند معذور را

2968. *Böyle cüst ü cûları mecbûr için kimse söyler mi? Yâhud ma'zûra vurur mu?*

Ey Cebrî, mecbûr olan kimseler için böyle araştırmaları ya'ni "Niçin böyle yaptın ve niçin şöyle yaptın?" sözlerini söyler mi? Yâhud fiilinde ma'zûr olan bir kimseyi döver mi? Hattâ insanlar yaptıkları kānûnlardan cebir ve ikrâh ile vâki' fiilinden dolayı bir kimseye suâl olamayacağını gösterirler.

امر و نهی و خشم و تشریف و عتیب　　　نیست جز مختار را ای پاك جیب

2969. *Ey cîbi pâk olan kimse, emir ve nehiy ve gazab ve taltîf ve itâb muhtâ-rın gayrına değildir.*

"İtîb", "itâb" kelimesinin imâle olunmuşudur; "azarlamak, tevbîh ve tekdîr etmek ma'nâsınadır. Ya'ni, bir şeyi emretmek ve bir şeyi yapma diye nehyetmek ve öfkelenmek ve birinin fiilini beğenip ikrâm etmek ve beğenmeyip azarlamak, ancak irâdesi ve ihtiyârı olanlara karşı vâki' olur. "Cîb", burada "kalb" ma'nâsınadır. "Ey pâk-cîb", ey kalbi fesâddan pâk olan kimse, demek olur.

اختیاری هست در ظلم و ستم　　　من از این شیطان و نفس این خواستم

2970. [2974] *"Zulümde ve sitemde bir ihtiyâr vardır. Ben bu şeytandan ve nefisten bunu murâd ettim."*

Sünnî olan mü'min Cebrî'ye hitâben der ki: "Ey Cebrî, insan zulmü ve sitemi kendi irâdesi ve ihtiyârı ile yapar. Ben yukarıda sana, "Nefis ve şeytan seni müslüman olmağa bırakmaz dediğim vakit, şeytan ve nefis seni küfür yoluna sevk eder. Sen dahi onların gösterdiği bu fenâ yolu ihtiyâr edersin" demeyi murâd ettim." "Zulüm", lügatte bir şeyi kendi yerinin gayri olan bir yere koymaktır. "Sitem", Fârisî'de zulmün mukābilidir. Cenâb-ı Pîr efendimizin meslek-i âlîleri *Mesnevî-i Şerîf*'de Fârisî ve Arabî kelimeleri mütekābilen ve müterâdifen zikretmektir. Bu usûldeki fâide muhtâc-ı îzâh değildir.

اختیار اندر درونت ساکن است　　　تا ندید او یوسفی کف را نخست

2971. *İhtiyâr senin içinde sâkindir. O bir Yûsuf'u görmedikçe elini yaralamadı.*

Bu beyt-i şerîfde, "insanın irâdesi ve ihtiyârı" Yûsuf (a.s.)ın yüzünü gördükleri vakit ellerindeki meyveyi keserken ellerini kesen "kadınlar"a ve "insanın nefsine güzel ve mahbûb görünen matlûb" dahi Yûsuf'a teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni, insanın ihtiyârı bâtınında sâkin bir hâlde bulunur. Vaktâki Yûsuf mesâbesinde olan kendi matlûbunu ve mahbûbunu görür, o vakit o tarafa meyledip Yûsuf (a.s.)ı görüp hayrete düşerek ellerini yaralayan kadınlar gibi kendisinden geçer ve her eleme mübtelâ olur.

اختیار و داعیه در نفس بود　　　روش دید آن گه پر و بالی گشود

2972. *İhtiyâr ve dâiye nefiste var idi. Onun yüzünü gördü, ondan sonra per ü bâl açtı.*

Nefiste irâde ve istek var idi. Yûsuf mesâbesinde olan mahbûbunun ve matlûbunun yüzünü görmezden evvel irâde ve istek kol ve kanat açmadı. Vaktâki matlûbunun yüzünü gördü, nefiste sâkin ve gizli olan o irâde ve istek harekete geldi ve kol ve kanat açtı ve o matlûbunun üzerine gitti.

سگ بخفته اختيارش گشته گم   چون شکنبه دید جنبانید دم

2973. *Köpek yatmış, onun ihtiyârı kaybolmuş. İşkenbeyi gördüğü vakit kuyruk salladı.*

Meselâ yatmış olan köpekte bir hareket yoktur. O hâl içinde onun irâdeyle vâki' olan hareketi kaybolmuş ve mestûr kalmıştır. Mahbûbu olan işkenbeyi gördüğü vakit irâdesi harekete gelip kuyruk sallamağa başlar.

اسب هم خو خو کند چون دید جَو   چون بجنبد گوشت گربه کرد مَو

2974. *At dahi arpayı gördüğü vakit hav hav eder. At hareket ettiği vakit kedi mav etti.*

"Hav hav", at sesi; "mev", kedi sesi. Bu beyt-i şerîf dahi dîğer bir misâldir. Ya'ni, hayvanı alelumûm "irâdesiyle hareket eden mahlûk"tur diye ta'rîf ederler. Halbuki sâkin bir hâlde iken onun irâdesi mestûrdur. Matlûbu zâhir olduğu vakit irâdesi meydana çıkar. Meselâ at arpayı gördüğü vakit kişner ve kedi eti gördüğü vakit mev mev diye bağırır.

دیدن آمد جنبش آن اختیار   همچو نفخی ز آتش انگیزد شرار

2975. *O ihtiyârın hareketi görmek geldi. Bir üflemek gibi ki ateşten kıvılcım koparır.*

Vücûd-ı beşerde ve hayvanda sâkin duran o irâde ve ihtiyârın hareketi onların kendi matlûblarını görmekten neş'et eder. Bu matlûbu görmek, ateşten kıvılcım çıkaran üflemeye benzer.

پس بجنبد اختیارت چون بلیس   شد دلاله آردت پیغام ویس

2976. *Vaktâki İblîs delâle olup sana Vîs'in haberini getirir; binâenaleyh senin ihtiyârın hareket eder.*

"Delâle", kılavuz; "Vîs", Râmin ismindeki âşığın ma'şûkasının ismidir. Ya'ni, vaktâki şeytan kılavuz olup sana Vîs ismindeki ma'şûka mesâbesinde olan matlûbunun ve mahbûbunun haberini getirir ve seni nefsinin mütelez-

ziz ve mahzûz olduğu şey tarafına teşvîk eder. Sende de o lezzete ve huzûza bir an evvel kavuşmak iştihâsı hâsıl olur. Bunun üzerine sende gizli duran ihtiyâr ve irâde harekete gelir.

چون که مطلوبی بر این کس عرضه کرد اختیار خفته بگشاید نَوَرْد

2977. *Vaktâki bir matlûbu bu kimse üzerine arzetti, yatmış olan ihtiyâr bükümünü açar.*

"Neverd", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "büküm ve dürüm ve cenk ve husûmet" ma'nâları münâsibdir. Ba'zı nüshalarda "cenk" ma'nâsına olan "neberd" (نبرد) vâki' olmuştur. Ya'ni, vaktâki şeytan bir matlûb ve mahbûb olan şeyi bir kimsenin nefsine arzetti, o kimsenin yatmış ve sâkit bir hâlde bulunmuş olan ihtiyârı bükümünü ve kıvrıntısını açtı. Veyâhud onun ihtiyârı, cenk ve husûmet açtı. Ya'ni o matlûba vusûl için cidâle ve husûmete başladı.

و آن فرشته خیرها بر رغم دیو عرضه دارد می کند در دل غریو

2978. *Ve o melek şeytanın hilâfına hayırları arz tutar, gönülde feryâd eder.*

Şeytan insanın bâtınına, nefsine hoş görünen şerli şeyleri arz ettiği gibi, melek dahi şeytanın hilâfına olarak rûha hoş ve nefse çirkin görünen şeyleri arzeder; ve "Şeytanın vesveselerine kulak asma!" diye gönülde ve bâtında feryâd eder.

تا بجنبد اختیار خیر تو ز انکه پیش از عرضه خفته ست این دو خو

2979. *Nihâyet hayır olan ihtiyâr hareket eder. Zîrâ ki arzdan evvel bu iki huy yatmıştır.*

Nihâyet bu meleğin ilhâmı üzerine insanda hayır işlemek tarafına olan ihtiyâr ve irâde hareket eder. Zîrâ ki gerek şeytanın vesvesesinden ve gerek meleğin ilhâmından ve arz etmelerinden evvel şer veyâ hayır işlemekten ibâret olan bu iki huy yatmış ve sâkin bir hâlde bulunmuştur.

پس فرشته و دیو گشته عرضه دار بهر تحریك عروق اختیار

2980. [2984] *İmdi melek ve şeytan ihtiyâr damarlarını tahrîk için arz tutucu olmuştur.*

می‌شود ز الهامها و وسوسه اختیار خیر و شرت ده کسه

2981. *İlhamlardan ve vesveseden senin hayrı ve şerri ihtiyârın on kimse kadar olur.*

(کسه) deki ها mikdâr içindir. "Deh kese", on kimse mikdârı demek olur; ve bundan murâd, hayır ve şer ilhâmı ve vesveselerinin tevâlîsi ve çok olmasıdır. Ya'ni, meleğin mütevâliyen vâki' ilhâmlarından ve şeytanın peyderpey vâki' olan vesveselerinden, senin hayrı ve şerri ihtiyâr ederek yaptığın ef'âl on kimsenin ef'âline muâdil olur.

وقت تحليل نماز ای با نمك　　　ز آن سلام آورد بايد بر ملك

2982. *Ey letâfetli olan kimse, namazdan çıkma vaktinde o sebebden meleğe selâm getirmek lâzımdır.*

"Tahlîl" (تحليل), namazdan çıkma; "nemek", tuz ve mecâzen "letâfet" ma'nâsınadır. Ya'ni, ey bâtını letâfetli olan mü'min, namazdan çıkma vaktinde meleklerin sana hayrı ilhâm etmelerinden dolayı onlara السلام عليكم و رحمة الله diyerek selâm vermek lazımdır. Bu selâm şöyle demektir:

كه ز الهام و دعای خوبتان　　　اختيار اين نمازم شد روان

2983. *Ki, "Sizin güzel ilhâm ve da'vetinizden benim bu namazımın ihtiyârı revân oldu."*

Ya'ni, namazdan çıkarken selâm vermek, "Ey melekler, sizin güzel ilhâm ve da'vetlerinizden dolayı bende bu namazı kılmak ihtiyârı harekete geldi. Allah'ın ism-i Selâm ile tecellîsi ve rahmeti sizin üzerinize olsun!" demektir.

باز از بعد گنه لعنت كنی　　　بر بليس ايرا كز اويی منحنی

2984. *Günahtan sonra dahi İblîs'e la'net edersin. Zîrâ ki ondan münhanîsin.*

"Îrâ", zîrâ demektir; "münhanî", eğilen demektir. Ya'ni, bir günâhı işledikten sonra dahi İblîs'e la'net edip "Hay mel'un şeytan! Benim kalbime bu fesâdı ilkā etti ve nefsime uydurdu da ben günâh işledim!" dersin. Zîrâ bilirsin ki, o fesâda o şeytanın vesvesesinden ve ilkāâtından eğildin ve o günâhı işlemeğe meylettin.

آن دو ضد عرضه كننده در سرار　　　در حجاب غيب آمد عرضه دار

2985. *O iki zıd, gizli mükâlemeler içinde sana arzederler. Gayb perdesinde arz tutucu geldi.*

"Sirâr", gizli mükâleme edişmek demektir. Ya'ni, birbirine zıd olan melek ve şeytan gizli mükâlemeler içinde sana biri hayrı dîğeri şerri arzeder-

ler. Onlar gayb perdesi arkasında bu iki zıd fiilin icrâsını arz edici olarak geldiler.

چون که پردهٔ غیب بر خیزد ز پیش   تو ببینی روی دلالان خویش

2986. *Vaktâki gayb perdesi önden kalkar, sen kendi kılavuzlarının yüzünü görürsün.*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Kāf'da olan şu âyet-i kerîmeye işâret buyrulur: وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ لَقَدْ كُنتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ (Kāf, 50/21-22) ya'ni "Yevm-i âhirette her bir nefs ile berâber sevk eden ve şehâdet eden gelir; ona denir ki: Sen bundan gāfil idin, şimdi perdeyi açtık, bugün senin gözün keskin görür."

وز سخنشان واشناسی بی‌گزند   کان سخن گویان نهان اینها بدند

2987. *Ve onları sözlerinden mâniasız açık tanırsın ki, bu gizli söz söyleyiciler bunlar idiler.*

Gaybın perdesi olan bu cism-i kesîfin mevt-i tabîî vâsıtasıyla kalktığı ve onları açıkça gördüğün vakit onları sözlerinden mâniasız olarak tanırsın ve bilirsin ki, hayât-ı dünyeviyyede sana içinden gizli gizli sözler söyleyen ve ilkāatta bulunan bu melek ve şeytan imiş.

دیو گوید ای اسیر طبع و تن   عرضه می‌کردم نکردم زور من

2988. *Şeytan der: "Ey tab'ın ve cismin esîri, ben arzettim, zor etmedim!"*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i İbrâhim'de olan şu âyet-i kerîmeye işâret buyrulur: وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الأَمْرُ إِنَّ اللّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدتُّكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ إِلاَّ أَن دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلاَ تَلُومُونِي وَلُومُواْ أَنفُسَكُم مَّا أَنَاْ بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنتُمْ بِمُصْرِخِيَّ (İbrâhîm, 14/22) ya'ni "Yevm-i âhirette emr-i ilâhî kazâ olunduğu vakit şeytan der ki: Muhakkak Allah Teâlâ size va'd-i Hak ile va'detti ve ben de size hilâfet va'dettim. Halbuki benim için sizin üzerinize cebir ve kuvvet yok idi, ancak da'vet ettim. Siz de icâbet ettiniz. Binâenaleyh bana levmetmeyin ve nefislerinize levmedin! Ne ben size yardım edebilirim, ne de siz bana yardım edebilirsiniz".

و آن فرشته گویدت من گفتمت   که از این شادی فزون گردد غمت

2989. *Ve o melek sana der: "Ben sana dedim ki, bu şâdîden senin gamın ziyâde olur."*

Ve yevm-i âhirette zâhir olan melek dahi sana der ki: "Ben hayât-ı dünyeviyyende gizlice sana dedim ki, bu hazz-ı nefsânîden hâsıl olan şâdîden ve sürûrdan hayât-ı uhreviyyede gamın ziyâde olur."

آن فلان روزت نگفتم من چنان   که از آن سوی است ره سوی جنان

2990. [2994] *"O filân gün ben sana öyle demedim mi ki, cennetler tarafının yolu o tarafındandır."*

ما محب جان و روح افزای تو   ساجدان مخلص بابای تو

2991. *"Biz senin canının muhibbi ve revh artırıcısıyız. Senin babanın muhlis sâcidleriyiz."*

Ya'ni, "Ey âdemoğlu, sana Hakk'ın izâfe buyurduğu bir rûh ve bir ma'nâ vardır ki, biz onun muhibbiyiz; ve senin o ma'nâni severiz ve senin o ma'nâni artırıp kuvvetlendiriciyiz. Nitekim Hak Teâlâ sûre-i Mü'min'de bizim hakkımızda şöyle buyurur: الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ (Mü'min, 40/7) ya'nî "Arşı yüklenen ve onun etrâfında olan melekler Rablerinin hamdiyle berâber onu nakaisdan tenzîh ve vahdâniyetini tasdîk ederler ve mü'minler için mağfiret taleb ederler de derler ki: Ey bizim Rabbimiz, senin rahmetin ve ilmin her şeyi kapladı, tövbe edenleri ve senin yoluna tâbi' olanları mağfiret et ve azâb-ı cahîmden sakla!" Ey âdemoğlu, biz senin cisminin babası olan Hz. Âdem'in hâlis ve muhlis secde edicileriyiz ve emr-i ilâhî ile ona serfürû edicileriz."

این زمانت خدمتی هم می‌کنیم   سوی مخدومی صلایت می‌زنیم

2992. *"Bu zamanda dahi sana hizmet ederiz. Sana mahdûmluk tarafına salâ ederiz."*

"Mahdûm", hizmet olunmuş; "salâ", fukarâyı taâma da'vet etmek (*Burhan*). "Ey âdemoğlu, biz seni hayat-ı dünyeviyyende hayırlı fiillere teşvîk ettik, şimdi hayât-ı uhreviyyende dahi sana hizmet ederiz. Melekleri sana hizmet olunmuşluk tarafına da'vet ederiz." مخدومی'de "yâ" masdariyyet olduğuna göre şurrâh-ı kirâma tebean bu ma'nâ verildi. Eğer "yâ", vahdet için olursa ikinci mısrâ'ın ma'nâsı "Seni bir hizmet olunmuş tarafına da'vet ederiz" demek olur. Bundan murâd dahi, Hak Teâlâ hazretleri olur. Ya'ni "Seni, emrini tutup hizmet ettiğin Hak Teâlâ hazretlerinin tecellî-i cemâlîsi tarafına da'vet ederiz" demektir.

آن گره بابات را بوده عدی　　　　در خطاب اسجدوا کرده ابا

2993. *"O tâife senin babana düşmanlar olmuş idi. "Secde ediniz!" hitâbında ibâ etmiş idi."*

'İdâ (عدی), "adüvv" kelimesinin cem'idir, "düşmanlar" demektir. Ya'ni, "O şeytanlar tâifesi baban olan Hz. Adem'e düşmanlar olmuş idiler. Hak Teâlâ hazretleri tarafından vâki' olan اسجدوا لآدم (Bakara 2/34) ya'ni "Âdem'e secde ve serfürû ediniz!" hitâbında secdeden istinkâf etmiş idiler."

آن گرفتی آن ما انداختی　　　　حق خدمتهای ما نشناختی

2994. *"Onu tuttun, bizimkini attın, bizim hizmetlerimizin hakkını tanımadın."*

"Ey hayât-ı dünyeviyyesinde bizim hayırlı olan ilhamlarımıza kulak asmayan âdem oğlu! Babanın düşmanı olan şeytanı şerre müteallık olan ilkāâtını ve vesveselerini tuttun ve kabûl edip fiile getirdin. Bizim hayırlı olan ilhamlarımızı attın. Bizim bu hayât-ı uhreviyyen için vâki' olan hizmetlerimizin hakkını tutmadın."

این زمان ما را و ایشان را عیان　　　　در نگر بشناس از لحن و بیان

2995. *"Bu zamanda bize ve onlara âşikâr olarak bak! Lahn ve beyândan tanı!"*

"Hayât-ı dünyeviyyende cism-i kesîfin perde olup bizi ve şeytanları görmez idin. Şimdi bu hayât-ı uhreviyyende o kesâfet kalmadı ve cism-i berzahîn letâfette onlara mümâsil oldu. Binâenaleyh bizi ve o şeytanları apaçık gör! Sadâların ve sözlerin gözlüğünden ve çirkinliğinden her iki tâife arasındaki farkı tanı!"

نیم شب چون بشنوی رازی ز دوست　　　　چون سخن گوید سحر دانی که اوست

2996. *Vaktâki gece yarısı bir dosttan bir sır işitirsin. Seher vaktinde söz söylese bilirsin odur.*

Bu beyânâtımız ona benzer ki, bir dost gece karanlığında gelip senin kulağına gizlice bir şey söylese, sen de onun şahsını görmesen, seher vakti ortalık aydınlandığı zaman gece söylediği sözleri tekrâr etse, bilirsin ki gece söyleyen dahi o imiş. Dünyâ karanlığında görünmeksizin gizli gizli söyleyip âhiret aydınlığında şahısları zâhir olduğu hâlde söyleyen melekler dahi bu misâle mutâbıktır.

ور دو کس در شب خبر آرد ترا   روز از گفتن شناسی هر دو را

2997. *Ve eğer iki kimse sana gecede haber getirse, gündüz söylemekten her ikisini tanırsın.*

Ve kezâ gece karanlığında sana iki kimse gelip birer haber getirseler, sen de onların şahıslarını göremesen, gündüz aydınlığında sana söz söylemelerinden her bir haberi getirenin kimler olduğunu tanırsın. İşte dünyâ karanlığında melek ve şeytan tarafından gizli gizli söylenen iki türlü sözlerden hangisinin hangisine âit olduğunu ve hangisinin iyi ve hangisinin kötü olduğunu anlarsın.

بانگ شیر و بانگ سگ در شب رسید   صورت هر دو ز تاریکی ندید

2998. *Arslanın sesi ve köpeğin sesi gece vaktinde erişti. Her ikisinin sûreti karanlıktan dolayı görülmedi.*

روز شد چون باز در بانگ آمدند   پس شناسدشان ز بانگ آن هوشمند

2999. *Gündüz oldu, yine feryâda geldiler. Binâenaleyh o âkıl olan kimse onları sesten tanır.*

Ya'ni, gece karanlığında bağıran arslan ile köpeğin sesi işitilir ve kulak onları ayırt eder. Fakat her ikisinin sûretlerini karanlık perde olduğu için göremez. Fakat gündüz olup yine bağırdıkları vakit hem sesleri ve hem de sûretleri berâberce görülür. Bunun gibi dünyâ kesâfeti ve karanlığı perde olduğu için melek ve şeytanın taayyünleri görünmez. Fakat âhiret gündüzü olup dünyâ karanlığı kalktığı vakit onların sûretleri de görünür.

مُخلَصْ این که دیو و روح عرضه دار   هر دو هستند از تتمهٔ اختیار

3000. [3004] *Mahlas budur ki, arz tutucu olan şeytan ve rûh her ikisi ihtiyârın tetimmesindendir.*

Sözün hulâsası budur ki, "ihtiyâr," lügatte "seçmek ve intihâb etmek" demektir. Bu ise en az iki şeyin mevcûd olması sebebiyle vâki' olur. Bu iki şey mevcûd olmadıkça seçmek ve intihâb etmek fiili zuhûra gelmez. Binâenaleyh şeytanın ve rûhun ya'ni meleğin iki yolu göstermesi fiil-i ihtiyârın tetimmesindendir; ve insan her ikisinin gösterdiği yoldan birisini seçip gitmek sûretiyle ihtiyâr tamâm olur.

اختیاری هست در ما ناپدید　　چون دو مطلب دید آید در مزید

3001. *Bizde görünmez bir ihtiyâr vardır. İki matlab görüldüğü vakit ziyâdeliğe gelir.*

Ya'ni, bizde görünmeyen ve bâtınımızda bilkuvve mevcûd olan bir ihtiyâr ve irâde vardır. Bize iki matlab ve maksad gösterildiği vakit o kuvvede olan ihtiyâr fiile gelmek sûretiyle ziyâde olur, zîrâ henüz kuvvede olan şeyler, nâkıstır. Fiile geldikleri vakit ziyâde ve tamâm olur.

اوستادان کودکان را می‌زنند　　آن ادب سنگ سیه را کی کنند

3002. *Üstâdlar çocukları döverler. O edebi kara taşa ne vakit yaparlar?*

İlim ve san'at ustaları ve muallimleri te'dîb için talebesi olan çocukları döverler. Çünkü onlarda ilim ve san'at öğrenmek isti'dâdı vardır. Bu te'dîbi bir kara taşa yapmazlar. Çünkü onlarda bu isti'dâd yoktur; ve bu isti'dâd olmadığı için onlarda mevcûd olmayan ihtiyârı tahrîk etmek de mümkin değildir.

هیچ گویی سنگ را فردا بیا　　ور نیایی من دهم بد را جزا

3003. *Hiç bir taşa "Yarın gel ve eğer gelmezsen ben fenâya cezâ veririm!" der misin?*

Ya'ni, taşta ihtiyâr ve irâde olmadığı için sen bir taşa "Yarın gel ve eğer gelmezsen ve sözünü tutmazsan bu adem-i itâatin cezâsını veririm!" der misin?

هیچ عاقل مر کلوخی را زند　　هیچ با سنگی عتابی کس کند

3004. *Hiçbir âkıl bir kerpice vurur mu? Hiçbir kimse bir taşa itâb etmez.*

در خرد جبر از قدر رسواتر است　　ز انکه جبری حس خود را منکر است

3005. *Akılda cebir, kaderden daha rüsvâydır. Zîrâ ki Cebrî kendi hissini münkirdir.*

Aklın nazarında cebir, ya'ni "Bende irâde ve ihtiyâr yoktur, ben Hakk'ın irâdesinin mukallidi ve mecbûruyum!" demek, kaderden, ya'ni "Bende irâde ve ihtiyâr vardır ve ben fiilimin hâlikı ve mûcidiyim!" demekten daha i'tibârsız ve zelîl bir i'tikāddır. Çünkü Cebrî zâhir gözüyle gördü-

ğü kendi hissini inkâr eder. Mahsûs olan bir şeyi inkâr etmek ise en büyük hamâkattir.

منكر حس نيست آن مرد قدر   فعل حق حسى نباشد اى پسر

3006. *O kader adamı hissin münkiri değildir. Ey oğul, Hakk'ın fiili hissî olmaz.*

O Kaderî olan ve "Kul fiilinin mûcididir" diyen adam der ki: "Bizim fiillerimiz zâhir gözüyle âlemde görülür. Halbuki Hakk'ın fiili his âleminde zâhir gözüyle görünmez. Binâenaleyh kendi fiilimi ben îcâd ederim ve istediğimi yaparım ve istemediğimi de yapmam. Meselâ bir kimseyi elimle dövsem ve birinin malını çalsam, bu fiiller hissen benim fiilim olduğu için, nasıl Hakk'ın fiilidir derim. Binâenaleyh Hakk'ın emri ve nehyi benim irâde ve ihtiyârım ile îcâd ettiğim fiilime taalluk eder ve fiilimden mes'ûl olurum. Cebrî ise ef'âl-i ibâdı Hakk'ın fiili bildiği ve emr ü nehyi ta'tîl eylediği cihetle elbette onun i'tikādı Kaderî'nin i'tikādından daha berbâddır. Maahâzâ Kaderî'nin i'tikādında dahi وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (Saffât, 37/96) ya'ni "Allah Teâlâ sizi yarattı ve işlediğiniz şeyi de yarattı" âyet-i kerîmesine nazaran fesâd vardır. Zîrâ fiillerin hâlikı ve mûcidi kul değil Hak'tır. Ma'lûm olsun ki, gerek Cebrî'nin ve gerek Kaderî'nin i'tikādlarının ehl-i hakîkatin i'tikādâtına temâs eden cihetleri vardır. Fakat ehl-i hakîkatin i'tikādı ne budur ne de odur. Bu tâife yukarıda 2909 numaraya müsâdif olan: آنكه كفها ديد باشد در شمار   وانكه دريا ديد شد بى اختيار ["O kimse ki köpükleri gördü, sayıda olur; ve o kimse ki deryâyı gördü, ihtiyârsız olur."] beytinde beyân buyrulduğu üzere onlar köpük mesâbesinde olan kendi vücûdlarını ve eşyânın vücûdunu görmüşler ve deryâ mesâbesinde olan Hakk'ın vücûd-ı hakîkîsini görmemişlerdir; ve o vücûd-ı hakîkînin merâtibini anlamamışlardır. Binâenaleyh böyle dedikodulara düşmüşlerdir. Nitekim cebir hakkındaki beyânât I. cildin 625 numarasına müsâdif olan اين نه جبر اين معنئ جباريست ["Bu, cebir değildir; bu, ma'nâ-yı cebbâriyyettir"] beytinde geçti.

منكر فعل خداوند جليل   هست در انكار مدلول دليل

3007. *Hudâvend-i celîlin fiilini münkir olan, delîlin medlûlüne inkârdır.*

"Medlûl"den murâd, Hakk'ın fiilidir. Zîrâ mahsûs değildir, ma'kūldür ve ma'kūlâtın delîli mahsûsâttır. Binâenaleyh "delîl"den murâd dahi, kulun mahsûs olan fiili olur. Ya'ni, Kaderî kendi mahsûs olan fiilini isbât ettiği

hâlde ma'kûl olan Hakk'ın fiilini inkâr etmiş olur. Binâenaleyh Kaderî, kulda ihtiyâr isbâtında ifrât içinde, Cebrî ise kulun ihtiyârını kâmilen selbettiğinden tefrît içindedir. Ehl-i sünnetin i'tikādı Eş'arî mezhebi üzeredir. Derler ki: "Fiilin halkı Hak'tandır, kesb kuldandır; ve kulun kudret-i kâsibesi vardır, kudret-i müessiresi değil. Binâenaleyh bu i'tikād cebr ile kader ortasında ve hadd-i i'tidâldedir." Tafsîli kütüb-i kelâmiyyede münderic dir. Binâenaleyh köpük mesâbesinde olan bu keserâtı ve taayyünâtı görenlerin en doğru i'tikādı budur. Fakat vahdet-i vücûd deryâsında müstağrak olup her biri bir hakîkat deryâsı olan evliyâullâhın i'tikādı ise başka bir zevk içindedir.

آن بگوید دود هست و نار نی　　　نور شمعی نی ز شمع روشنی

3008. *O der ki: "Duman var ve ateş yoktur." Bir şem'in nûru aydınlığa mensûb olan şem'den değildir.*

Ya'ni, o Kaderî'nin i'tikādının misâl-i zâhirîsi budur ki: Duman vardır fakat ateş yoktur. Mum ışığı vardır, fakat aydınlık mumdan değildir. Binâenaleyh ateşin delîli olan dumanı his gözüyle görür ve onun medlûlü olan ateşi inkâr eder; ve kezâ ışığı görür, onun medlûlü olan mumu inkâr eder.

وین همی‌بیند معین نار را　　　نیست می‌گوید پی انکار را

3009. *Ve bu muayyen olarak ateşi görür. İnkârdan dolayı, yoktur, der.*

Halbuki bu Cebrî ise meselâ ateşi muayyen ve apaçık görür. Fakat mahsûs olan bu ateşi inkâr edip, yoktur, der.

دامنش سوزد بگوید نار نیست　　　دامنش دوزد بگوید تار نیست

3010. [3014] *Onun eteğini yakar, "Ateş yoktur!" der. Onun eteğini diker "İplik yoktur!" der.*

Ateş o Cebrî'nin eteğini yaksa, "Hayır bu yakan ateş değildir!" der. Veyâhud bir iplik onun sökülmüş olan eteğini dikse, "Hayır bu diken iplik değildir!" der ve mahsûs olan şeyleri inkâr eder.

پس تَفَسْطُط آمد این معنیِ جبر　　　لا جرم بدتر بود زین رو ز گبر

3011. *Böyle olunca bu cebrin ma'nâsı tefestut geldi. Şübhesiz bu cihetten kâfirden daha kötüdür.*

"Tefestut" (تفسطط) ve "tesefsut" (تسفسط) ve "tefestüt" (تفستط), "sofistâî olmak" demektir. I. cildin 556 numarasına müsâdif olan از سبب سوزش من سودائی یم در خیالاتش چو سوفسطائی یم ["Ben O'nun sebebi yakıcılığından hayrânım; ve onun hayâlâtında da Sofistâîler gibiyim."] beytinde îzâh olunduğu üzere bu hükemâ-i Yunâniyân'dan olan Sofistâiyye tâifesi üç fırkadır. Birincisi İnâdiyye'dir, bunlar hakāik-i eşyânın sübûtunu külliyen inkâr ederler. İkincisi İndiyye'dir, bunlar derler ki: Hakāik-ı eşyâ vardır, velâkin aklın i'tibâriyledir. Eğer akıl bir şeyi "cevher" i'tibâr ederse cevherdir ve "araz" i'tibâr ederse arazdır. Üçüncüsü Lâ-edriyye'dir. Bunlar da derler ki: Eşyânın sübûtunda ve adem-i sübûtunda şekk ederiz; ve bu şekkimizde de şekk ederiz. İşte Cebrîler'in dahi mahsûsâtı inkârları bu Sofistâî tâifesinden İnâdiyye'nin hükmüne muvâfıktır.

گبر گوید هست عالم نیست رب　　　یا ربی گوید که نبود مستجب

3012. *Kâfir der ki: "Âlem vardır, Rab yoktur! "Yâ Rab!" der ki makbûl olmaz."*

Münkir-i ulûhiyyet olan kimse der ki: "Âlem ve keserât-ı eşyâ vardır. Fakat bu âlemin Rabb'i ve sâhibi yoktur. Çünkü ben âlemi hissen görüyorum. Fakat onun sâhibini görmüyorum. Eğer bir kimse bir matlûbunun husûlü için "Aman yâ Rabbi!" diye yalvarsa boştur. Bu duâ makbûl değildir." Bu kâfir mahsûs olan bir şeyi inkâr etmediği, Cebrî ise mahsûsü inkâr ettiği için bu cihetten Cebrî kâfirden daha fenâ olur.

این همی گوید جهان خود نیست هیچ　　　هست سوفسطائی اندر پیچ پیچ

3013. *Bu ise, "Âlem hiç yoktur!" der. Pek dolaşıklık içinde olan Sofistâî'dir.*

Bu Cebrî ise mahsûs olan âlemi, hiç yoktur der. Sofistâî tâifesi ise hiç olmazsa eşyânın ve emr ü nehyin sübût-ı vücûbunu vehmî addedip makbûl ve mu'teber tutar. Nitekim yukarıda îzâh olundu. Cebrî ise a'mâl ve ef'âl-i cihânı ma'dûm ve emr ü nehyi boş ve hiçin hiçi addeder. Böyle olunca Cebrî'nin i'tikādı Sofistâiyye'den bile aşağı olur.

جملهٔ عالم مقر در اختیار　　　امر و نهی این میار و آن بیار

3014. *Âlemin cümlesi ihtiyâr hakkında emr ü nehyi ve "Bunu getirme, onu getir!" demeği ikrâr edicidir.*

İnsanların hepsi ihtiyâr ve irâdeye mâlik olduklarını ikrâr ederler. Binâenaleyh hey'et-i ictimâiyyelerini idâre için emir ve nehyi hâvî kānûnlar yaparlar ve birbirine, "Bunu getirme, onu getir!" diye teklifler yaparlar. Bunların hepsi insanda irâde ve ihtiyâr olduğunu ikrâr ve kabûl etmekten ibârettir.

او همی گوید که امر و نهی لاست اختیاری نیست این جمله خطاست

3015. *O der ki: "Emir ve nehiy hiçtir, bir ihtiyâr yoktur, bu cümle hatâdır!"*

O Cebrî ise der ki: "Emir ve nehiy boştur ve hiçtir. Zîrâ bir ihtiyâr yoktur. İhtiyâra müteallik tutulan şeylerin hepsi boştur!"

حس را حیوان مقر است ای رفیق لیك ادراك دلیل آمد دقیق

3016. *Ey arkadaş, hissi hayvan bile ikrâr edicidir. Fakat delîlin idrâki ince geldi.*

İnsanın ihtiyârı ve hissi olduğunu hayvan bile hâliyle ve evzâ'ı ile idrâk eder. Fakat onun bu ikrârını isbât için getirilecek delîlin idrâki incedir. Meselâ bir ev kedisi veyâhud köpeği karnı acıktığı vakit gelip sâhibine sürtünür ve yaltaklanır. Onun bu hâli "Ey insan, sende çalışıp para kazanmak ve kazandığın para ile istediğin gıdâyı almak ihtiyârı vardır. O aldığın gıdâ artıklarını bana ver!" demektir. Zîrâ onun istediği verildiği vakit sürtünmesi ve yaltaklanması kesilir ve gider bir köşede uyur. Bu hâl ile hayvan kendisinde mahfî ve mestûr bir ihtiyâr ve his olduğunu gösterdiği gibi insandaki ihtiyârın vücûdunu ikrâr etmek olur.

ز انکه محسوس است ما را اختیار خوب می‌آید بر او تکلیف کار

3017 *Zîrâ ki bizim ihtiyârımız mahsûstür. Onun üzerine iş teklîfi bize güzel gelir.*

Hayvandaki ihtiyâr mahfî ise de, biz insanlardaki ihtiyâr mahsûs olduğundan o ihtiyâr üzerine iş teklîfi bize güzel ve münâsib gelir. Maahâzâ ta'lîm ve terbiye ile hayvanlarda mahfî olan ihtiyârdan dahi insanların istifâde ettikleri görülmektedir. Nitekim ba'zı köpekler ismiyle çağrıldığı vakit gelir ve kendisine verilen bir sepeti veyâ çantayı taşır ve eve kadar götürür; ve fillere ve arslanlara ve atlara, maymunlara ve köpeklere türlü türlü oyunlar ta'lîm edilerek emir verildiği vakit bu emri idrâk edip oyunlarını icrâ ederler.

درك وجدانى چون اختيار و اضطرار و خشم و اصطبار و سيرى و ناهار به جاى حس است كه زرد را از سرخ بداند و فرق كند و خرد را از بزرگ و تلخ را از شيرين و مشك از سرگين و درشت از نرم به حس مس و گرم از سرد و سوزان از شير گرم و تر از خشك و مس ديوار از مس درخت ، پس منكر وجدانى منكر حس باشد و زياده كه وجدانى از حس ظاهر تر است زيرا حس را توان بستن و منع كردن از احساس و بستن راه و مدخل وجدانيات را ممكن نيست ، و العاقل يكفيه الاشاره

İhtiyâr ve ıztırâr ve gazab ve sabretmek ve tokluk ve açlık gibi vicdâna mensûb olan idrâk, his makāmındadır. Zîrâ sarıyı kırmızıdan bilir ve küçüğü büyükten ve acıyı tatlıdan ve miski gübreden ve dokunma hissiyle katıyı yumşaktan ve sıcağı soğuktan ve yakıcıyı çok sıcaktan ve yaşı kurudan ve duvarı tutmayı ağacı tutmadan fark eder. Binâenaleyh münkir-i vicdânî, hissin münkiri ve ziyâde olur. Zîrâ vicdânî olan pek zâhirdir. Çünkü hissi ihsâstan bağlamak ve men' etmek mümkindir. Halbuki vicdâniyâtın yolunu ve medhalini bağlamak mümkin değildir

"Nâhâr" (ناهار), نا, ile (آهار)dan mürekkebdir; ve "âhâr", taâm demektir; ve "nâ-âhâr" "taâmsız" ma'nâsında ise de, sabahtan bir şey yememiş kimseler hakkında müsta'meldir. Tahfîf-i lafz için elif-i memdûdeyi hazfedip "nâhâr" (ناهار) derler (*Gıyâsü'l-Lügāt*).

درك وجدانى به جاى حس بود   هر دو در يك جدول اى عم مى‌رود

3018. *Vicdâna mensûb olan idrâk his yerinde olur. Ey amca, her ikisi bir cedvelde gider.*

Ya'ni, beşi zâhir ve beşi bâtın olmak üzere insanda on his vardır. Havâss-i bâtıne emr-i vicdânîdir ve vicdânî olan havâss-i bâtıne havâs-i zâhire makāmındadır. Çünkü her ikisi dahi akıl ve idrâk cedvelinde cereyân ederler ve havâss-i zâhire memsûsâtı ve meşhûdâtı idrâk edip birbirinden

ayırt ettiği gibi havâss-i bâtıne de ma'kūlâttan olan ihtiyâri ve ıztırâri ve öfkeyi ve sabretmeyi ve açlığı ve tokluğu idrâk edip birbirinden ayırt eder. İnsanın akıl ve idrâk cedveli kuruyup akmaz bir hâle gelince ma'kūlâttan olan şeyleri meselâ öfkesini ve sabrını ve açlığı ve tokluğu idrâk edemez bir hâle gelir. Nitekim delilerin hâli meydandadır. Havâss-i zâhire ve bâtıne hakkındaki îzâhât birçok mahallerde geçtiğinden burada tekrârı zâiddir. Binâenaleyh akıl ve idrâk cedveli kurumamış ve akmakta bulunmuş olan bir kimse bu vicdânî olan emirleri inkâr ederse, mahsüsâtı ve meşhûdâtı inkâr etmiş sayılır.

نغز می‌آید بر او کن یا مکن   امر و نهی و ماجراها و سخن

3019. *Onun üzerine "Yap!" ve "Yapma!" emir ve nehy ve macerâlar ve söz latîf gelir.*

Mâdemki bu vicdânî olan havâss-i bâtıne, havâss-i zâhire makāmındadır, bu vicdânî olan havâss-i bâtıne sâhibi üzerine "Şunu yap!" diye emretmek ve "Şunu yapma!" diye nehyetmek ve hayât-ı dünyeviyye ve uhreviyyede olan mâcerâları söylemek ve ona idrâki nisbetinde teklîfât yapmak latîf ve yakışıklı bir iş olur.

این که فردا این کنم یا آن کنم   این دلیل اختیار است ای صنم

3020. [3024] *Bu söz ki "Yarın bunu yapayım, yâhud onu yapayım!" der. Ey sanem, bu ihtiyârın delîlidir.*

Ey sûret ve taayyün sâhibi olan kimse, senin, "Yarın bunu yapayım yâhud onu yapayım!" demen, senin ihtiyârının ve irâdenin delîlidir.

و آن پشیمانی که خوردی ز آن بدی   ز اختیار خویش گشتی مهتدی

3021. *Ve o pişmanlık ki kötüden dolayı yedin, kendi ihtiyârından mühtedî oldun.*

Ya'ni, bir fenâ iş yaptın ve ondan dolayı bâtınında bir pişmanlık duygusu duydun ki, bu duygu emr-i vicdânîdir ve zâhirde başkalarına mahsüs ve meşhûd değildir. Fakat senin nefsinde mahsüs ve meşhûd makāmındadır. İşte sen nefsinde mahsüs ve meşhûd olan bu duygudan dolayı kendi ihtiyârını kabâhatli gördün ve ba'demâ bu fenâ işi yine ihtiyârınla terke karar verip mühtedî oldun.

جمله قرآن امر و نهی است و وعید   امر کردن سنگ مرمر را که دید

3022. *Cümle Kur'ân emir ve nehiydir ve vaîddir. Taşa ve mermere emretmeyi kim gördü?*

Kur'ân-ı Kerîm baştan başa emir ve nehiy ve va'd ve vaîd-i ilâhî ile doludur. Çünkü insan vicdânî olan havâss-i bâtıne sâhibidir. Bu havâs dahi akıl ve idrâk cedvelinde akar. Bu hassadan mahrûm olan taşa ve mermere emretmek görülmüş bir şey değildir.

هیچ دانا هیچ عاقل این کند   با کلوخ و سنگ خشم و کین کند

3023. *Hiç bir âkil bunu yapar mı? Kerpice ve taşa öfkelenir de kîn tutar mı?*

که بگفتم که چنین کن یا چنان   چون نکردید ای موات و عاجزان

3024. *Der mi ki, "Ben dedim ki yap, ya öyle yap! Ey ölüler ve âcizler niçin yapmadınız?"*

عقل کی حکمی کند بر چوب و سنگ   مرد جنگی کی زند بر نقش جنگ

3025. *Akıl bir sopa ve taş üzerine ne vakit bir hükümlüdür? Cenge mensûb olan adam cenk nakşı üzerine ne vakit vurur?*

Akıl, havâss-i zâhire ve bâtınesi olmayan bir sopa ve taş üzerine bir teklîf vaz'ıyle hükmeder mi? Veyâhud duvardaki muhârebe tasvîri üzerine bir muhârib kılıç çekip vurur mu?

کای غلام بسته دست اشکسته پا   نیزه بر گیر و بیا سوی وغا

3026. *Der mi ki, "Ey eli bağlanmış ve ayağı kırılmış gulâm, mızrağı al cenk tarafına gel!"*

O tasvîre bakıp der mi ki, "Ey eli bağlı ve ayağı hareketten kalmış olan delikanlı, haydi eline mızrağı al, cenk ve gavgā tarafına gel, seninle cenge başlayalım!"

خالقی که اختر و گردون کند   امر و نهی جاهلانه چون کند

3027. *Bir Hâlık ki yıldızları ve feleği yaratır, câhilâne olan emir ve nehyi nasıl yapar?*

Ey Cebrî, fezâ-yı bî-nihâyedeki yıldızları ve avâlimi ve eflâki yaratan Hak Teâlâ hazretleri, eğer yarattığı insanlarda dahi ihtiyâr ve irâde vaz'etmiş ol-

masa peygamberler gönderip câhilâne ve faydasız emirler ve nehiyler yapar mı idi? İrâdesiz ve ihtiyârsız insanlara bu gibi teklîfin ne faydası olurdu?

احتمال عجز از حق راندی جاهل و گیج و سفیهش خواندی

3028. *Acz ihtimâlini Hak'tan sürdün, ona câhil ve ahmak ve sefih ta'bîr ettin.*

Ey Cebrî, güyâ sen aklınca bilcümle tasarruf ve irâdeyi ve kudreti Hakk'a tefvîz edip insanlarda bunlardan hiçbir şey bırakmamak sûretiyle acz ihtimâlini Hak'tan nefyettin. Fakat bu hüküm zımnında öyle bir halt ettin ki, hâşâ Hakk'ı câhil ve ahmak ve sefih yerine koydun. Çünkü cemâd mesâbesinde olan şeylere, biraz aklı olan bir insan bile teklîfât icrâsını münâsib görmez iken cemâd ve nebât yerine koyduğun insanlara Hakk'ın emir ve nehiy yapmasını münâsib gördün. Bu hükümden daha büyük hamâkat olur mu?

عجز نبود از قدر ور خود شود جاهلی از عاجزی بدتر بود

3029. *"Kader"den acz olmaz. Eğer olursa da câhilin âcizliğinden daha fenâ olur.*

Kaderiye mezhebinden Hakk'a acz istinâdı lâzım gelmez. Gelse bile Hakk'a câhillik isnâdı, âcizlik isnâdından daha fenâdır. Ma'lûm olsun ki, Kaderiye mezhebinde bulunanlara "Mu'tezile" dahi derler. Bunlar yirmi bir fırkadır. Bunlardan her birinin i'tikādı *Milel ve Nihal* ismindeki kitâbda münderiçtir. Bir fırkası der ki: "Kul kendi fiilini yaratır ve şerri yaratan bizim nefsimiz ve şeytandır, Hakk'ın onda medhali yoktur. Kötü şeyleri yaratmak Allah'ın şânına yakışmaz, zîrâ Allah Alîm ve Hakîm'dir". Bu i'tikād ise Allah Alîm ve Hakîm'dir, her şeyi yerli yerinde yapar dedikten sonra, "Şerrin halkında medhali yoktur!" demek, O'na acz isnâdı demek olur, ve Kur'ân'da mezkûr olan اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ (Zümer, 39/62) ya'ni "Allah her şeyi yaratıcıdır" âyet-i kerîmesine muhâlif olur. Bu i'tikādın hulâsası: "Allah Alîm'dir ve Hakîm'dir fakat âcizdir, kudreti her şeye taalluk etmez" demek olur.

Cebrî'ye gelince, o da "İrâde ve kudret kâmilen Hakk'ındır, kulun elinde bir şey yoktur. Kul cemâd ve nebât menzilesindedir" derler. Bu hâlde teklîfât-ı ilâhiyye, cemâd ve nebât mesâbesinde olup aslâ ihtiyârı olmayan kullara olmuş olur. Bunun hulâsası da: "Allah Teâlâ kādirdir ve muhtârdır, her istediğini yapar, fakat irâdesiz kimselere teklîfât yapacak derecede câhildir, ahmaktır ve sefihdir" demek olur.

Görülüyor ki, bu iki tâife yağmurdan kaçarken doluya tutulan adamlara benzerler. Gerçi bu i'tikādların ikisi de fâsiddir, fakat bu iki fâsid birbiriyle mukāyese olunursa Hak Teâlâ'yı, hâşâ, câhil ve ahmak ve sefîh yerine koymak; Alîm ve Hakîm demekle berâber âcizdir, demekten daha şenî' olur. Dîğer taraftan Cebrî'nin i'tikādını te'vîle imkân olmakla berâber Kaderî'nin i'tikādını te'vîl edip Hakk'a acz isnâdını nefyetmek imkânı da vardır. şöyle ki:

ترك می گوید قنق را از کرم　　　بی‌سگ و بی‌دلق آ سوی درم

3030. [3034] *Türk kerem cihetinden misâfire der ki: "Kapım tarafına köpeksiz ve eski libâssız gel!"*

"Köpek"ten murâd, nefis ve "eski libâs"dan murâd, cismâniyet ve sıfât-ı nefsâniyyedir. Ya'ni, Kaderiye'nin "Şerri ve dalâleti, nefis ve şeytan îcâd eder" demelerinden murâdları, nefis ve şeytanın iğvâātına mukābele edip fiil-i şerri işlemekten sakın demek olabilir. Bu sûrette Hakk'a acz isnâdı da lâzım gelmez. Onların sözleri bu misâle mutâbık olur: Meselâ kerem sâhibi olan bir Türk misâfire ikrâm için ona der ki: "Benim kapıma köpeksiz ve eski libâssız olarak gel!"

وز فلان سوی اندر آ هین با ادب　　　تا سگم بندد ز تو دندان و لب

3031. *"Âgâh ol, edeb eyle, falan taraftan içeriye gel. Tâ ki köpeğim senden dişini ve dudağını bağlasın!"*

Burada "köpek"ten murâd, şeytandır. Zîrâ şeytan dergâh-ı İzzet'in bir köpeğidir ki, nâmahrem olanları dergâh-ı İzzet'e koymamağa çalışır. Ma'lûmdur ki, bir evin köpeği köpekle berâber gelen veyâhud eski püskü elbise ile gelen kimselere hücûm eder. Dergâh-ı Hakk'ın köpeği olan şeytan dahi nefsinin köpeğiyle berâber veyâhud sıfât-ı cismâniyye ve hayvâniyye libâsı ile Hakk'a müteveccih olanlara şiddetli hücûmlar yapar ve onu kaçırmağa çalışır.

تو بعکس آن کنی بر در روی　　　لا جرم از زخم سگ خسته شوی

3032. *Sen onun aksini yaparsın, kapı üzerine gidersin. Şübhesiz köpeğin zahminden mecrûh olursun.*

آن چنان رو که غلامان رفته اند　　　تا سگش گردد حلیم و مهرمند

3033. *Öyle git ki gulâmlar gitmişlerdir. Tâ ki onun köpeği halîm ve şefkatli olsun.*

Ey Cebrî, sen kendinden irâde ve ihtiyârı nefyettin ve teklîfât-i ilâhiyyeyi dahi hükümsüz bıraktın ve o köpek mesâbesinde olan nefsinin arzularına tebaiyyeti Hakk'ın murâdı bildin. Bununla berâber Hak kapısına bu köpek nefsin ile berâber gittin. Şübhesiz o dergâhın köpeği olan şeytan sana hücûm edip ısırdı ve seni dalâlete düşürdü. Fakat o kapıya Hakk'ın has kulları olan evliyânın gittiği gibi nefsinin köpeğini bırakarak ve cismâniyet libâsından soyunarak yeni bir libâs giyip gitmiş olsa idin, o dergâhın köpeği sana karşı halîm ve zararsız olurdu. "Mihr-mend" ta'bîri, zararsızlıktan kinâyedir. Zîrâ benî-âdemin ezelî düşmanı olan şeytanda insana karşı şefkat ve muhabbet olmadığı âyât-ı kur'âniyye ile sâbittir.

تو سگی با خود بری یا روبهی　　　　سگ بشورد از بن هر خر گهی

3034. *Sen bir köpeği yâhud bir tilkiyi kendin ile götürürsen her bir otağın dibinden köpek fışkırır.*

Sen dergâh-ı Hakk'a köpek mesâbesinde olan nefsini ve tilki mesâbesinde olan hîlekâr aklını da berâber götürürsün, binâenaleyh geçtiğin her bir mertebe ve makāmdan şeytan köpekleri fışkırır. Türlü iğvâât ile sana hücûm ederler ve seni o dergâh-ı İzzet'e sokmazlar.

گر نباشد غیر حق را اختیار　　　　خشم چون می‌آیدت بر جرم دار

3035. *Eğer Hakk'ın gayrının ihtiyârı olmasa idi, kabâhatli üzerine sana niçin öfke geliyor?*

چون همی‌خایی تو دندان بر عدو　　　　چون همی‌بینی گناه و جرم از او

3036. *Sen niçin düşman üzerine diş çiğnersin? Niçin günâhı, cürmü ondan görürsün?*

Ey Cebrî, Hakk'ın gayrı olan kullarda ihtiyâr ve irâde olmasa idi, bir kabâhat yapan kimseye senin öfkelenmemen lâzım idi. Halbuki kuldan ihtiyârı nefyettiğin hâlde suçluyu ma'zûr görmeyip öfkelenirsin; ve kezâ düşmanını da ma'zûr ve mecbûr görmeyip ona karşı öfkelenip dişlerini gıcırdatırsın. Eğer i'tikādının eri isen o suçu ve günâhı o düşmanından görmüyorsun. Binâenaleyh i'tikādın başka amelin başka olur.

گر ز سقف خانه چوبی بشکند　　　　بر تو افتد سخت مجروحت کند

3037. *Eğer evin tavanından bir sırık kırılsa, senin üzerine düşse, seni pek mecrûh etse.*

هیچ خشمی آیدت بر چوب سقف هیچ اندر کین او باشی تو وقف

3038. *Hiç sana o tavanın sırığına bir öfke gelir mi? Hiç onun kînine vâkıf olur musun?*

Ey Cebrî, suçlu insana karşı öfkelenirsin. Fakat meselâ oturduğun evin tavanından eline bir sırık düşüp seni pek ziyâde yaralasa o sırığa karşı içinde bir öfke zâhir olur; der misin ki, "Bu sırığın bana karşı bir adâveti var imiş, böyle koluma düşerek beni yaraladı!" Bunları demezsin. Senin bu hâlin insanda ihtiyâr olduğu ve cemâdda olmadığını ikrâr etmek olmaz mı?

که چرا بر من زد و دستم شکست او عدو و خصم جان من بده ست

3039. *Der misin ki, "Niçin bana vurdu, elimi kırdı, o benim canımın düşmanı olmuştur?"*

O cemâd olan sırık için der misin ki, "Niçin tavandan düştü de bana çarptı ve elimi kırdı; demek ki o benim canımın düşmanı olmuştur?"

کودکان خرد را چون می‌زنی چون بزرگان را منزه می کنی

3040. *Küçük çocukları niçin döversin? Büyükleri niçin münezzeh edersin?*
[3044]

Ey Cebrî, büyüklerden bir fenâ fiil ve suç sâdır olduğu vakit onları o fiillerinde ma'zûr görüp Hakk'a izâfe edersin ve onları ihtiyârdan münezzeh tutarsın. Fakat çocuklardan bir kabâhat sâdır olduğu vakit te'dîb için onları niçin döversin?

آن که دزدد مال تو گویی بگیر دست و پایش را ببر اندر نکیر

3041. *O kimse ki senin malını çalar, "Tut nekîrde onun elini ayağını kes!" dersin.*

Senin malını çalan kimseyi ma'zûr addetmeyip zâbıta me'mûruna: "Tut, onun fiilini inkâr husûsunda ber-mûcib-i şer'-i şerîf elini ve ayağını kes!" dersin. "Nekîr", inkâr ve fiil-i mekrûh ve meçhûl şey ma'nâlarına gelir. Burada fiile inkâr cezâ ile vâki' olduğundan azâb ma'nâsı murâd olunur. Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ' دست و پایش را ببر سازش اسیر ya'ni "Onun elini ve ayağını kes, onu esîr et!" sûretindedir. Ba'zı nüshada da سازش اسیر yerine اندر نفیر vâki'olmuştur, "Onun elini, ayağını feryâd içinde kes!" demek olur.

وآن که قصد عورت تو می‌کند   صد هزاران خشم از تو می‌دمد

3042. *Ve o kimse ki senin avretine kasdeder, senden yüz binlerce öfke zâhir olur.*

Ey Cebrî, insanlardan ihtiyârı selbetmiş ve onları fiillerinde ma'zûr görmüş iken, eğer bir kimse senin nikâhlı karına kasd ve tecâvüz etse ona karşı sende gāyet şiddetli öfke zâhir olur ve onu o fiilinde ma'zûr görmezsin.

ور بیاید سیل و رخت تو برد   هیچ با سیل آورد کینی خرد

3043. *Ve eğer sel gelse, senin eşyânı götürse hiç akıl sele kîn getirir mi?*

ور بیاید باد و دستارت ربود   کی ترا با باد دل خشمی نمود

3044. *Ve eğer rüzgâr gelir ve senin sarığını kaparsa, kalb ne vakit rüzgâra bir öfke gösterir?*

Zîrâ ey Cebrî bilirsin ki, eşyânı götüren selde ve sarığını kapan rüzgârda ihtiyâr ve irâde yoktur. Onun için kalbinde bunlara karşı kîn ve öfke hâsıl olmaz. Fakat bu işleri yapan insan olursa onlara öfkelenirsin. Çünkü onlarda inkâr ettiğin ihtiyârı zevkan ve vicdânen ikrâr edersin.

خشم در تو شد بیان اختیار   تا نگویی جبریانه اعتذار

3045. *Öfke sende ihtiyârın beyânı oldu, tâ ki Cebrîce i'tizâr demeyesin!*

İhtiyâr sâhibi olan insanlara karşı bâtınında peydâ olan öfke, onlardaki ihtiyârı sana açıkça gösterdi, tâ ki zevkan ve vicdânen duyduğun bu ihtiyârın vücûduna karşı Cebrîce lisânen i'tizâr edemeyesin!

گر شتربان اشتری را می‌زند   آن شتر قصد زننده می‌کند

3046. *Eğer deveci deveye vurursa, o deve vurana kasdeder.*

Eğer deveci öfkelenip deveye bir sopayla vursa devede dahi bir öfke peydâ olup vuran deveciye kasd ve hücûm eder.

خشم اشتر نیست با آن چوب او   پس ز مختاری شتر بُرده ست بو

3047. *Devenin öfkesi onun sopasına değildir. İmdi deve muhtârlıktan koku götürmüştür.*

Devenin öfkesi, kendisine temâs eden ve cemâd nev'inden bulunan sopaya değildir. Zîrâ deve cemâdda irâde ve ihtiyâr görmez. O irâde ve ihtiyârı insanda hissettiği için deveciye öfkelenir. Binâenaleyh hayvan bile insanın muhtâr olduğunu hissetmiş iken ey Cebrî, senin insandaki ihtiyârı selb etmen mertebe-i hayvâniyyetten aşağıya düşmek olur.

همچنین سگ گر بر او سنگی زنی   بر تو آرد حمله گردد منثنی

3048. *Köpek de böyledir, eğer ona bir taş vurursan o iki kat olur, senin üzerine hamle getirir.*

"Münsenî", iki kat demek olup sernigûn ve alt ve üst olmaktan kinâyedir. Ya'ni, köpek dahi deve gibi insanı muhtâr bilir. Nitekim köpeğe bir taş atsan derhal senin üzerine hücûm eder ve öfkelenip altüst olur.

سنگ را گر گیرد از خشم تو است   که تو دوری و ندارد بر تو دست

3049. *Eğer taşı tutarsa senin hışmındandır. Zîrâ sen uzaktasın ve senin üzerine el tutmaz.*

Eğer köpek senin attığın taşa saldırıp ısırırsa, onun o hâli sana olan öfkesindendir. Zîrâ sen uzaktasın ve ısırmağa kudreti yetmez. Sana olan öfkesini taştan alır.

عقل حیوانی چو دانست اختیار   این مگو ای عقل انسان شرم دار

3050. [3054] *Mâdemki akl-ı hayvânî ihtiyârı bildi, ey insanın aklı, bunu söyleme utan!*

Ya'ni, deve ve köpek misâllerinden anlaşıldı ki, hayvana mensûb olan akıl bile insanda irâde ve ihtiyâr olduğunu idrâk etti ve bildi, binâenaleyh ey insana mensûb olan akıl, artık insanda irâde ve ihtiyâr yoktur deme, böyle bir hezeyânı söylemekten utan!

روشن است این لیك از طمع سَحُور   آن خورنده چشم می‌بندد ز نور

3051. *Bu rûşendir, fakat sahûr tama'ından o yiyici nûrdan gözünü bağlar.*

"Sahûr", ramazan gecelerinde imsâkten evvel yenilen taâm ma'nâsınadır. Ya'ni, insanda irâde ve ihtiyâr olduğu apaçık bir şeydir. Fakat Cebrî olan kimse kendi hazz-ı nefsânîsine dalmakta, kendisini ma'zûr göstermek için gündüzün aydınlığı gibi meydanda olan bu ihtiyârı ve irâdeyi görmek istemez.

Onun bu hâli, ramazan gecesi ortalık aydınlandığı ve sahûr yemek zamânı geçtiği hâlde sahûr yemeğe harîs olan kimsenin, "Daha imsâk vakti gelmemiştir!" diye ortalığın aydınlığına karşı gözünü bağlayan kimseye benzer.

چون که کلی میل او نان خوردنی است　　رو به تاریکی نهد که روز نیست

3052. *Çünkü onun kâmilen meyli ekmek yemekliğedir. "Gündüz değildir!" diye yüzünü karanlığa çevirir.*

Çünkü o sahûr yemek tama'ında bulunan kimsenin bütün meyli ve hevesi gıdâ hazzınadır. Bu hazzı elde etmek için "Daha gündüz olmadı!" diye yüzünü karanlığa çevirir. Cebrî dahi kendi huzûzât-ı nefsâniyyesine müteveccih olduğu için ve insanın irâdesini ve ihtiyârını nefyetmek onun işine gelir. Bu husûsta kendisine ne kadar delîl getirilse, gündüzün aydınlığı mesâbesinde olan o delîlleri görmek istemez.

حرص چون خورشید را پنهان کند　　چه عجب گر پشت بر برهان کند

3053. *Mâdemki hırs güneşi gizler, eğer burhân üzerine arkasını dönerse ne acebdir!*

Mâdemki sahûr yemek hırsı bir kimsenin gözünden güneşi gizliyor, eğer huzûzât-ı nefsâniyyesine mağlûb olan Cebrî, insanda ihtiyâr ve irâde olduğuna dâir ne kadar burhân ve delîl getirilirse, hepsine arkasını dönerse taaccüb etme. Zîrâ hırs ve tama'-ı nefsânî onu kendi nokta-i nazarından çevirmez.

حکایت هم در بیان تقریر اختیار خلق و بیان آن که تقدیر و قضا سلب کنندهٔ اختیار نیست

Halkın takdîr ve ihtiyârının beyânı hakkında da hikâyedir; ve onun beyânındadır ki, takdîr ve kazâ ihtiyârı selbedici değildir

Bu sürhun ibâresi ba'zı nüshalarda şöyledir حکایت دزد که با شحنه گفت که آنچه کردم تقدیر خدا بود و جواب شحنه و هم در بیان تقریر اختیار خلق و هم بیان آنکه تقدیر و قضا سبب کنندهٔ اختیارست و سلب کنندهٔ اختیار نیست ya'ni "Hırsızın polise: Yaptığım şey, tak-

dîr-i Hudâ idi, demesinin ve polisin cevâbının hikâyesidir; ve ihtiyâr-ı halkın takrîrinin de beyânındadır ve onun dahi beyânındadır ki takdîr ve kazâ ihtiyârın sebebini yapıcıdır ve ihtiyârı selbedici değildir".

Ma'lûm olsun ki, kazâ ilm-i ilâhîde abdin hakîkatinin lisân-ı isti'dâd ile talebi üzerine vâki' olan Hakk'ın hükm-i küllî-i icmâlîsidir; ve "kader" bu âlem-i şehâdette o kazâ-yı ilâhî ahkâmının ânen-fe-ânen zuhûrudur. Şu hâlde "kader" kazânın tafsîli olur. İmdi kul ezelde lisân-ı isti'dâd ile ne taleb etmiş ise Hak onu vermiştir; ve bu âlem-i şehâdette de kul, irâde ve ihtiyârını bu isti'dâdının sevki ile fiilen yine onu taleb etmiş ve Hak dahi onu halk etmiştir. Binâenaleyh Hak tarafından cebir yoktur. Cebir ancak her mazharın kendi hakîkatinden yine kendisine vâki' olur. Binâenaleyh kazâ-yı ilâhî abdin ihtiyârını selbedici değildir. Belki onun ihtiyârını tahrîk edicidir. Bu husûsta I. cildin 625 numaralı beytinde îzâhât verildiği gibi bu beyti ta'kîb eden ebyât-ı şerîfede kulun ıztırâr ve ihtiyârına müteallık beyânât vardır.

گفت دزدی شحنه را کای پادشاه　　آن چه کردم بود آن حکم اله

3054. *Bir hırsız polise dedi: "Ey pâdişâh, o şeyi ki ben yaptım, hükm-i ilâh idi!"*

"Şıhne", şehirdeki zâbıta me'mûru ma'nâsınadır. Zamânımızda "polis" denen me'mûrlardır. Şîn'in fethi ile telaffuzu galattır. (*Kāmûs, Sarrâh, Müntehabü'l-Lügāt, Müzîlü'l-Ağlât* ve *Bahâr-ı Acem*). Ya'ni, bir zâbıta me'mûru bir hırsızı yakaladı, hırsız o me'mûra dedi: "Ey me'mûriyetinde hükümrân olan kimse, bu benim yaptığım hırsızlık, Hakk'ın hükmü ve kazâsı ile vâki' oldu!"

گفت شحنه آن چه من هم می‌کنم　　حکم حق است ای دو چشم روشنم

3055. *Polis dedi: "O şeyi ki ben dahi yapıyorum, Hakk'ın hükmüdür; ey benim iki parlak gözüm!"*

Polis hırsıza cevâben dedi: "Mâdemki kulların fiilleri Hakk'ın hükmü ve kazâsı ile vâki' oluyor, ben dahi Hakk'ın kuluyum, binâenaleyh bu seni tutup ta'zîb etmek fiilim dahi Hakk'ın hükmü ve kazâsıdır!"

از دکانی گر کسی تُربی برد　　کاین ز حکم ایزد است ای با خرد

3056. *"Eğer bir kimse bir dükkândan, "Bu Hâlık'ın hükmündendir!.. diye bir turp götürse,"*

بر سرش کوبی دو سه مشت ای کَرِه　　حکم حق است این که اینجا باز نه

3057. *"Ey mekrûh, bu da Hakk'ın hükmüdür; tekrar buraya koy!" diye onun başına iki üç yumruk vurursun."*

"Kerih", "hacil" vezninde kerîh ve mekrûh ma'nâsındadır.

در یکی تَرّه چو این عذر ای فضول　　می‌نیاید پیش بقالی قبول

3058. *"Ey fudûl, mâdemki bir tere hakkında bu özür bir bakkalın indinde makbûl değildir,"*

"Fudûl", vazîfesinden hârice çıkan; "terre", alel'umûm taâm esnâsında yenilen yeşillik. Ya'ni, "Ey haddini ve vazîfe-i abdiyyetini tecâvüz eden kimse, bu söylediğin özür, çaldığın bir tere ve turp hakkında bir bakkal indinde bile makbûl değildir."

چون بر این عذر اعتمادی می‌کنی　　بر حوالی اژدهایی می‌تنی

3059. *"Bu özür üzerine nasıl bir i'timâd ediyorsun? Bir ejderhânın etrâfında dolaşıyorsun."*

"Ejderhâ'dan murâd, i'tikād-ı cebrdir. Ya'ni, "Bir bakkalın bile kabûl etmediği bu mecbûriyet ve ihtiyârsızlık özrüne nasıl i'timâd edip teklîfât-ı Hakk'a karşı bu özr-i nâmakbûlü serd ediyorsun ve bil'âhare seni helâk edecek olan bu i'tikād-ı cebr etrâfında dolaşıyorsun."

از چنین عذر ای سلیم نانبیل　　خون و مال و زن همی کردی سبیل

3060. [3064] *"Ey akılsız bön, bu özürden dolayı kanı ve malı ve karıyı sebîl ettin!"*

"Selîm", ahmak ve bön ve yılan tarafından sokulmuş ma'nâlarınadır. "Nâ-nebîl", câhil ve akılsız; "sebîl", gāret ve vakıf demektir. Ya'ni, "Ey câhil ve ahmak olan Cebrî, "Kulda ihtiyâr yoktur, ef'âlinde mecbûrdur!" dediğinden dolayı, kanını ve malını ve karını yağmaya verdin ve kendi i'tikādında olan fâsıklara vakfettin." Zîrâ bu i'tikādına nazaran, eğer biri gelip seni öldürse yâhud malını gasbetse veyâhud karının ırzına ve nâmûsuna tecâvüz etse, mecbûr ve ma'zûr olduğundan bu fiilinden dolayı onu muâheze etmen mümkin olamayacaktır.

هر کسی پس سبلت تو بر کند　　　عذر آرد خویش را مضطر کند

3061. *"Binâenaleyh her bir kimse senin bıyığını koparır, özür getirir, kendisini muztar yapar."*

"Seblet kenden", bıyık koparmak, âciz üzerinde tasarruf etmekten kinâyedir. "Ey Cebrî, bu i'tikādına nazaran herkes seni irâdesiz ve âciz görüp senin canında ve malında ve ırzında tasarruf eder. Sonra bu fiilimde ma'zûrum diye kendisini muztar ve mecbûr gösterir. Bu hâl içinde heyet-i ictimâiyye-i beşeriyyenin ne şekle gireceğini bir düşün!"

حکم حق گر عذر می‌شاید ترا　　　پس بیاموز و بده فتوی مرا

3062. *"Eğer Hakk'ın hükmü sana özür olmaya lâyık olursa, imdi bana öğret ve fetvâ ver!"*

"Ey Cebrî, gerçi kazâ-yı ilâhî vardır, fakat senin dediğin gibi insanlardan ihtiyârın selbine sebeb değildir. Eğer Hakk'ın hükmü ve kazâsı senden ihtiyârı selbettiğine dâir kuvvetli delîllerin var ise, bana da öğret ve fetvâ ver, ben de kāni' olayım!"

که مرا صد آرزو و شهوت است　　　دست من بسته ز بیم و هیبت است

3063. *"Zîrâ benim için yüz arzû ve şehvet vardır. Benim elim heybet korkusundan bağlanmıştır."*

"Zîrâ bende de nefis vardır ve bu hayât-ı dünyeviyyede benim nefsimin dahi birçok arzûları ve istekleri vardır. Fakat karşımda emir ve nehy-i ilâhîyi görüp onların heybeti korkusundan elim bağlanır. Hakk'ın nehyettiği nefsimin arzûlarını ve şehvetlerini icrâ edemiyorum."

پس کرم کن عذر را تعلیم ده　　　برگشا از دست و پای من گره

3064. *"Binâenaleyh kerem et, özür için ta'lîm ver, benim elimden ve ayağımdan düğümü aç!"*

Bu beyitler Sünnî olan mü'min tarafından Cebrî'ye istihzâ tarîkıyla vâki' olmuştur. "Ey Cebrî, korkuyorum, nefsimin arzularını yapamıyorum; eğer kazâ-yı ilâhî benden ihtiyârı ve irâdeyi selbedici olduğuna dâir delîllerini getirip bana ta'lîmât ver! Ben de kendimi ma'zûr tutayım! Benim elimden ve

ayağımdan emir ve nehy-i ilâhî düğümünü çöz! Bu hayât-ı dünyeviyyede istediğimi yapayım ve keyfim dâiresinde yaşayayım!"

اختیاری کردهٔ تو پیشهٔ کاختیاری دارم و اندیشهٔ

3065. *"Bir ihtiyârım ve düşüncem vardır!" diye bir san'atı ihtiyâr etmişsin."*

"Ey Cebrî, bu hayât-ı dünyeviyyende medâr-ı maîşet olmak üzere mevcûd olan san'atlar arasında bir san'atı seçip ihtiyâr etmişsin. Bu seçiş, "Benim bir ihtiyârım ve irâdem ve düşüncem var!" demektir."

ور نه چون بگزیدهٔ آن پیشه را از میان پیشه ها ای کدخدا

3066. *"Ve yoksa, ey kethüdâ, o san'atlar arasında nasıl o san'atı seçmişsin?"*

"Ked-hudâ", ev sâhibi ve âile reîsi demektir. Ya'ni, "Eğer ihtiyârın yok ise, ey âile reîsi olan Cebrî, te'mîn-i maîşet husûsunda o san'atı nasıl seçtin? Zîrâ birçok mütenevvi' san'atların arasından birisini seçmek, mutlakā bir isteğe ve irâdeye mevkūftur. İrâdesi olmayan bir kimsede seçmek ve intihâb etmek hassası da olmaz."

چون که آید نوبت نفس و هوا بیست مرده اختیار آید ترا

3067. *"Vaktâki nefis ve hevânın nöbeti gelir, sana yirmi adamlık ihtiyâr gelir."*

"Ey Cebrî, emr-i ilâhîyi icrâ etmemen husûsunda kendini mecbûr ve ma'zûr görürsün; ve bu husûsta kendinde aslâ ihtiyâr ve irâde isbât etmezsin. Fakat nefis ve hevânın arzûlarını icrâya nöbet geldiği vakit kendinde yirmi adamın irâde ve ihtiyârına mukābil bir ihtiyâr hâsıl olur ve o arzûlarına vusûl için şiddetle hareket edersin."

چون بُرَدْ يك حبه از تو يار سود اختیار جنگ در جانت گشود

3068. *"Vaktâki dost senden bir habbe fayda götürür, senin canında nizâ' ihtiyârı açılır."*

Ya'ni, "Vaktâki bir dostun senin bir habbelik malını alsa ve senin bir maddî menfaatine dokunsa senin bâtınında ona karşı bir nizâ' ve kavga kapısı açılır ve onunla mücâdeleye başlarsın."

چون بیاید نوبت شکر نعم اختیارت نیست وز سنگی تو کم

3069. *Vaktâki ni'metlerin şükrünün nöbeti gelir, senin ihtiyârın yoktur ve sen bir taştan aşağısın.*

"Vaktâki yine sana bir dostundan iyilik ve ni'metler gelse o iyiliğin ve ni'metlerin o dosta karşı şükrünü ifâ etmek lâzım gelse, bu husûsta sen kendini muhtâr görmezsin ve kendini bir taştan daha aşağı sayarsın. Binâenaleyh sen, dostun bir malını aldığı vakit, onunla kavga ve mücâdele etmekte ihtiyâr sâhibisin. Fakat ondan sana bir ni'met gelse, bu sana kazâ-yı ilâhî netîcesi olarak geldiği için ihtiyârın yoktur. Binâenaleyh teşekküre bile hâcet görmezsin. Bu nasıl bir mezhebdir?"

دوزخت را عذر این باشد یقین　　　کاندر این سوزش مرا معذور بین

3070. [3074] *"Bu yakışta "Beni ma'zûr gör!" diye cehennemin özrü de sana muhakkak bu olur."*

"Ey Cebrî, muhakkaktır ki, yarın hayât-ı uhreviyyede, cehennemin özrü dahi senin i'tikādına göre muhakkak bu olup der ki: "Benim yakıcılığım kazâ-yı ilâhîdir, binâenaleyh ben seni yakarsam, beyhûde feryâd etme, bu yakışta beni ma'zûr gör!"

کس بدین حجت چو معذورت نداشت　　　وز کف جلاد این دورت نداشت

3071. *"Bu hüccet ile kimse seni ma'zûr tutmadı ve bu seni cellâdın elinden uzak tutmadı."*

چون بدین داور جهان منظوم شد　　　حال آن عالم همت معلوم شد

3072. *"Çünkü cihân bu hüküm ile manzûm oldu. O âlemin hâli dahi sana ma'lûm oldu."*

"Ey Cebrî, görüyorsun ki, getirdiğimiz misâllere göre bu hayât-ı dünyeviyyede hiçbir kimse senin i'tikādından dolayı seni ma'zûr ve mecbûr tutmadı; ve "Yaptığım bu cinâyette ma'zûr ve mecbûrum!" demek seni cellâdın elinden ve siyâsetten uzaklaştırmadı. Çünkü bu âlemin nizâmı bu hükm ile ya'ni insanların elinde irâde ve ihtiyâr bulunduğu esâsı üzerine kuruldu. Artık bu dünyâ âleminin hâlinden âhiret âleminin ahvâli dahi sana ma'lûm olmak lâzım geldi. Bu âlemde senin i'tikādın seni cellâd elinden kurtaramadığı gibi âhirette bu özür ve i'tikād ile kendini azâb-ı ilâhîden kurtaramazsın.

حکایت هم در جواب جبری و اثبات اختیار و صحت امر و نهی
و بیان آن که عذر جبری در هیچ دینی مقبول نیست و موجب خلاص
نیست از سزای آن کار که کرده است چنان که خلاص نیافت ابلیس
جبری بدان که گفت بِما أَغْوَيْتَنِي ، و القلیل یدل علی الکثیر

Yine Cebrî'nin cevâbı ve ihtiyârının isbâtı ve emr ü nehyin sıhhati hakkında hikâye ve onun beyânındadır ki, Cebrî'nin özrü hiçbir dînde makbûl değildir ve etmiş olduğu o fiilin lâyığından halâsı mûcib değildir. Nitekim Cebrî olan İblîs "Sen beni azdırdın!" (Hicr, 15/39) demesi sebebiyle halâs olmadı. Ve az, çok üzerine delîldir

آن یکی میرفت بالای درخت — میفشاند آن میوه را دزدانه سخت

3073. *O bir kimse ağacın yukarısına gitti. O meyveyi hırsızca silkti.*

Bir kimse bir ağacın tepesine çıkıp sâhibinin ma'lûmâtı olmaksızın ağacın yemişlerini hırsızca silkti.

صاحب باغ آمد و گفت ای دنی — از خدا شرمیت کو چه می کنی

3074. *Bağın sâhibi geldi ve dedi: "Ey alçak, senin Hak'tan utanmaklığın hani, ne yapıyorsun?"*

گفت از باغ خدا بندهٔ خدا — گر خورد خرما که حق کردش عطا

3075. *Dedi: "Hudâ'nın bağından, Hudâ'nın kulu eğer Hakk'ın ona atâ ettiği hurmayı yerse..."*

عامیانه چه ملامت می کنی — بخل بر خوان خداوند غنی

3076. *"Avâm gibi ne melâmet ediyorsun? Ganî olan Hudâvend'in sofrası üzerine buhül mü?"*

Ya'ni, ağaçtan izinsiz meyve koparan Cebrî bağ sâhibine cevâben "Bu bağ Allah'ın bağıdır, ben de Allah'ın kuluyum. Allah'ın kulu, Allah'ın bağından Hakk'ın ihsânı olan hurmaları yiyor, bundan sana ne? Bu hakîkatten gâfil ve câhil olan avâm gibi beni niçin takbîh ediyorsun? Bu bağ, ganî olan Hak Te-

âlâ'nın sofra-i ni'metidir. Hakk'ın kullarına karşı bu sofraya buhül mü ediyorsun?"

گفت ای ایبك بیاور آن رسن   تا بگویم من جواب بو الحسن

3077. *Dedi: "Aybek, o ipi getir, tâ ki ben en güzel cevâbı vereyim!"*

"Aybek", bağ sâhibinin hizmetçisinin adıdır. Bağ sâhibi Cebrî'den bu sözü işitince yanında bulunan hizmetçisine hitâben: "Ey Aybek, şu ipi getir, tâ ki ben bu adama en güzel cevâbı vereyim!"

پس ببستش سخت آن دم بر درخت   می‌زد او بر پشت و ساقش چوب سخت

3078. *Sonra onu o demde ağaca sıkı bağladı ve onun arkasına ve bacağına şiddetle sopayı vurdu.*

Aybek ipi getirdikten sonra bağ sâhibi izinsiz yemiş koparan adamı sıkı sıkı ağaca sardı ve arkasına ve bacaklarına şiddetle sopa vurdu.

گفت آخر از خدا شرمی بدار   می‌کشی این بی‌گنه را زار زار

3079. *Dedi: "Artık Hudâ'dan bir hayâ tut! Bu suçsuzu ağlaya ağlaya öldürür müsün?"*

Dayak yiyen adam dedi: "Artık Allah'tan utan, benim ne kusûrum var? Bu suçsuzu böyle bağırta bağırta öldürecek misin?"

گفت از چوب خدا این بنده اش   می‌زند بر پشت دیگر بنده خوش

3080. [3084] *Dedi: "Eğer Hudâ'nın sopasını onun bir kulu dîğer kulun arkasına hoş olarak vurursa,"*

چوب حق و پشت و پهلو آن او   من غلام آلت و فرمان او

3081. *"Hakk'ın sopasıdır; ve arka ve yan onun mülküdür. Ben onun âletinin ve fermânının bendesiyim!"*

Bağ sâhibi dayak yerken bağıran hırsıza cevâben dedi: "Bu sopa Hakk'ın sopasıdır, ben de Hakk'ın kuluyum. Eğer Hakk'ın kulu, Hakk'ın sopasını dîğer bir kulunun arkasına hoş ve lâyıkı vech ile vurursa, benim ne kabâhatim vardır? Sopa Hakk'ın ve arka ve yan dahi Hakk'ın mülküdür. Ben onun âletinin ve fermânının kuluyum!"

گفت توبه کردم از جبر ای عیار　　اختیار است اختیار است اختیار

3082. *Dedi: "Ey ayyâr, cebirden tövbe ettim! İhtiyâr vardır, ihtiyâr vardır, ihtiyâr!"*

"Ayyâr", hîlekâr adam ve kesîrü'l-hareke olan ma'nâlarınadır. Ya'ni, Cebrî kimse dedi ki: "Ey tedbîr ve hîle sâhibi olan kimse, getirdiğin delîl-i fi'lî beni ilzâm etti. Cebir i'tikādından tövbe ettim. Anladım ki ihtiyâr vardır, ihtiyâr vardır, ihtiyâr vardır."

Cenâb-ı Pîr efendimiz bu beyt-i şerîfde üç def'a ihtiyârdan bahis buyurmasında şu işâret vardır ki; Abd Hak'tan lisân-ı isti'dâd ile mürîddir. Binâenaleyh bu mertebede muhtâriyeti sâbittir; ve ikinci mertebede âlem-i ervâhta irâdesi sâbittir ve bu irâdesiyle âlem-i şehâdette Hak'tan taalluk edecek bir sûret ister. Üçüncü mertebede âlem-i şehâdette muhtârdır ki, bu muhtâriyet yukarıdaki misâller ile açıktan açığa sâbit olmuştur.

اختیارات اختیارش هست کرد　　اختیارش چون سواری زیر گرد

3083. *Senin ihtiyârını onun ihtiyârı var etti. Onun ihtiyârı toz altında bir süvârî gibidir.*

Ya'ni, senin hakîkatin Hakk'ın bir isminin sûret-i ilmiyyesidir; ve senin o ismin lisân-ı isti'dâd ile Hak'tan mertebe-i ilimde zuhûru taleb etti; ve Hak dahi senin zuhûrunu murâd etti. Binâenaleyh eğer Hakk'ın murâdı olmasa, senin ihtiyârının ve murâdının te'sîri olmaz idi. Hak Teâlâ sana vücûd verip senin ızhârını murâd etmekle âlem-i vücûdda senin ihtiyârını var etti ve sen bu âlem-i kesâfette zâhir oldun. Latîf olan vücûd-ı Hak o kesâfet arkasında ihtifâ etti. Binâenaleyh onun ihtiyârı, toz koparan bir süvârînin o kopardığı toz altında ihtifâ etmesi gibidir.

اختیارش اختیار ما کند　　امر شد بر اختیاری مستند

3084. *Onun ihtiyârı bizim ihtiyârımızı yapar. Emir bir ihtiyâr üzerine müstenid olur.*

Yukarıda îzâh olunduğu üzerine Hakk'ın ihtiyârı ve irâdesi bizim ihtiyârımızı ve irâdemizi halkeder; ve bu âlem-i kesâfette peygamber vâsıtasıyla bize teblîğ olunan emr-i ilâhî bir ihtiyâr üzerine müstenid olur. Yâhud Hak bizim ihtiyârımızı yarattı. Binâenaleyh emr-i ihtiyâr bir ihtiyâr üzerine ya'ni Hakk'ın ihtiyârına müstenid olur.

حاكمی بر صورت بی‌اختیار هست هر مخلوق را در اقتدار

3085. *İktidârda her mahlûkun ihtiyârsız sûret üzerinde hâkimliği vardır.*

Ya'ni, ma'lûmdur ki, her mahlûk kendi kudretini kullanmak için irâdesi ve ihtiyârı olmayan bir sûret üzerinde hükmedicilik yapar. Meselâ cemâd ve nebâtta irâde ve ihtiyâr yoktur. İrâde sâhibi olan insan bunlar üzerinde kudretini isti'mâl ederek tasarruf eder; ve kezâ hayvan veyâ esîr olan insan her ne kadar irâde sâhibi iseler de bunların irâdesi kendilerinin mâliki olan insanın irâdesi altında makhûr olduğundan mâliklerine karşı ihtiyârsız ve irâdesiz bir hâlde kalırlar.

تا کشد بی‌اختیاری صید را تا برد بگرفته گوش او زید را

3086. *Tâ ki bir ihtiyârsız saydı çeker; tâ ki o Zeyd'in kulağını tutup götürür.*

Hattâ o kudret sâhibi olan insan, irâdesi mağlûb olan avı, köpeği veyâ tuzağı veyâ silâhı vâsıtasıyla avlayıp kendi tarafına çeker; ve esîri olan Zeyd'in ya'ni efrâd-ı insâniyyeden bir ferdin kulağını tutup istediği tarafa ve hizmete götürür. İşte bir kudret sâhibi olan bir mahlûkun hâl-i tasarrufu budur.

لیك بی‌هیچ آلتی صنع صمد اختیارش را کمند او کند

3087. *Fakat Samed'in sun'u hiçbir âlet olmaksızın onun ihtiyârını onun kemendi yapar.*

Fakat Samed olan Hak Teâlâ'nın ihtiyâr sâhibi olan insanı irâde-i ilâhiyyesi ile idâresi böyle zâhirde bir âlet vâsıtasıyla değildir. İnsanın irâdesini onun kemendi ve av âleti yapar ve insanı kendi ihtiyârı ve irâdesiyle avlar. Bunun sırrı budur ki, abdin ezelde lisân-ı isti'dâd ile Hak'tan taleb ettiği ahvâl kendisinin meçhûlüdür ve kendi kudretinin sırrına vâkıf değildir. Onu ancak Hak Teâlâ bilir ve has kullarından bildirdiği kimseler bilir. Binâenaleyh insan bu âlem-i sûrette irâde-i cüz'iyyesini kendi isti'dâdının hilâfında olan cihetlere sarfa başlar. Hak Teâlâ irâde-i külliyyesi ile onu ezelde taleb etmiş olduğu ahvâl tarafına çeker. Fakat bu çekiş abde, kendi hakîkatinin hâline âit bir fikir ilkā olunarak abd irâde-i cüziyyesini o tarafa çevirmek sûretiyle vâki' olur. يُدَبِّرُ الأَمْرَ يُفَصِّلُ الآيَاتِ ya'ni (Ra'd, 13/2) "Allah Teâlâ emri tedbîr ve âyâtı tafsîl eder" âyet-i kerîmesinde bu ma'nâya da işâret vardır. Binâenaleyh hakîkatte Hak tarafından abde cebir yoktur. Cebir ancak abdin kendi hakîkatinden yine kendisinedir. Hakk'ın irâde-i külliyyesi ancak abdin zâhirini bâ-

tının terfîk cihetine masrûf olur. Bu i'tikādda ise aslâ cebir ve dalâl yoktur. Bu bâbdaki esrâr ve hakāyık *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Uzeyrî ve Fass-ı İsmâîlî ve Fass-ı Hûdî ve Fass-ı Sâlihî ve Fass-ı Ya'kūbî'dedir.

اختیارش زید را قیدش کند　　　بی‌سگ و بی‌دام حق صیدش کند

3088. *Onun ihtiyârı Zeyd'i onun kaydı eder. Hak köpeksiz ve tuzaksız onu sayd eder.*

Zeyd'in ya'ni efrâd-ı insâniyyeden bir ferdin ihtiyârı, o ferdi kendisinin kaydı ve bağı yapar. Binâenaleyh yukarıda îzâh olunduğu üzere Hak Teâlâ o abdi köpeksiz ve tuzaksız ya'ni zâhirde bir âlet olmaksızın onu kendi hakîkatinin talebi tarafına çekip avlar.

آن دروگر حاکم چوبی بود　　　و آن مصور حاکم خوبی بود

3089. *O dülger bir sırığın hâkimi olur; ve o musavvir bir güzelin hâkimi olur.*

Ya'ni, kudret sâhibi olan mahlûkāttan her biri ancak kendi sıfatının îcâb ettiği bir madde üzerine hâkimdir. Meselâ dülger kerestenin hâkimi olur ve onu istediği gibi keser biçer; ve resimci dahi yapacağı güzel bir sûretin hâkimi olup fırçasını o güzel sûreti tasvîr için istediği gibi kullanır.

هست آهنگر بر آهن قیّمی　　　هست بنّا هم بر آلت حاکمی

3090. [3094] *Demirci demir üzerinde kayyimdir. Binâ yapan dahi âlet üzerine bir hâkimdir.*

"Kayyim", kāim ve gālib ve muhtâr; ve "bennâ", mübâlağa ile ism-i fâil olup "binâ yapıcı ve mi'mâr" demektir; ve kezâ demirci de, demir maddesi üzerinde kayyim ve gālib ve muhtârdır. Demiri istediği kalıba ve şekle sokar. Binâ yapan mi'mâr dahi elindeki muhtelif âletler üzerinde hâkimdir. Velhâsıl mahlûkun hâkimiyeti kendi san'atlarına münhasır ve mahdûddur.

نادر این باشد که چندین اختیار　　　ساجد اندر اختیارش بنده وار

3091. *Acîb bu olur ki, bu kadar ihtiyâr onun ihtiyârına bendece sâciddir.*

Fakat acîb olmuş olan şey budur ki, bu kadar efrâd-ı insâniyyenin ihtiyârı ve irâdesi Hakk'ın irâdesine ve ihtiyârına kulca baş eğici ve secde edicidir. Velâkin onların kādir-i mutlak olan Hak Teâlâ muvâcehesinde baş eğmeleri kendilerinde mevcûd olan irâde ve ihtiyârın nefyini müstelzim değil-

dir. Hakk'ın irâdesi ve tasarrufu onları kendi hakîkatlerinin irâdesi tarafına câzibdir.

قدرت تو بر جمادات از نَبَرْد   کی جمادی را از اینها نفی کرد

3092. *Senin cemâdât üzerinde olan kudretin neberd cihetinden bunlardan cemâdlığı ne vakit nefyetti?*

"Neberd", cenk ve savaş demektir. Burada galebeden kinâyedir. Ya'ni, nitekim ey insan, senin cemâd üzerindeki kudretin neberd cihetinden ya'ni onlar üzerinde galebe ve istediğin gibi tasarruf cihetinden bunlardan cemâdlığı nefyetmez. Bunun gibi Hakk'ın ihtiyârının ve irâdesinin, senin ihtiyârın ve irâden üzerindeki kudreti ve hâkimiyeti dahi sendeki ihtiyârın nefyini istilzâm etmez.

قدرتش بر اختیارات آن چنان   نفی نکند اختیاری را از آن

3093. *Onun irâdeler üzerinde olan kudreti ondan bir ihtiyârı öylece nefyetmez.*

Hakk'ın irâdât ve ihtiyârât-ı insâniyye üzerinde olan kudreti insandan bir ihtiyârı yukarıdaki misâle mutâbık olarak öylece nefyetmez. Belki onun irâdesi her ferd-i insânînin irâdesini kendi hakîkati tarafına sevk için masrûf olur.

خواستش می گوی بر وجه کمال   که نباشد نسبت جبر و ضلال

3094. *Onun irâdesini kemâl-i vech üzere söyle ki, cebir ve dalâl nisbeti olmasın!*

Binâenaleyh ey Cebrî, Hakk'ın irâdesini yukarıdaki îzâhâta mutâbık olarak vech-i kemâl üzere söyle ki sözünde cebir ve dalâlet nisbeti olmasın!

چون که گفتی کفر من خواست وی است   خواست خود را نیز هم می‌دان که هست

3095. *Vaktâki "Benim küfrüm onun irâdesidir!" dedin, yine kendi irâdeni dahi bil, vardır.*

Ey Cebrî, vaktâki "Hak benim küfrümü murâd etti ve ben de onun irâdesine tâbi' olarak kâfir oldum!" dedin, bu sözden senin de irâde ettiğin anlaşılır. Ya'ni bu söz "Ben Hakk'ın murâd ettiğini irâde ettim" demek olur.

ز انکه بی‌خواه تو خود آن کفر نیست   کفر بی‌خواهش تناقض گفتنی است

3096. *Zîrâ ki, senin isteğin olmaksızın muhakkak o küfür değildir. İsteksiz olan küfür tenâkuz söylemektir.*

Zîrâ küfrü ihtiyâr için evvelâ bâtınında bir istek zuhûr eder. Sonra da o küfür zâhirinde peydâ olur. Eğer bâtınında bir istek ve irâde olmasa muhakkak o küfür değildir. Bil'akis bu hâl bir kādirin ve mücbirin seni küfre ikrâhı ve icbârı olur; ve cebir ve ikrâh ile vâki' olan küfür ise küfür değildir. Nitekim sûre-i Nahl'de buyrulur مَن كَفَرَ بِاللّٰهِ مِن بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلاَّ مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالإِيمَانِ وَلَكِن مَّن شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللّٰهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (Nahl, 16/106) ya'nî "Îmandan sonra Allah'a küfreden kimse, kalbi îmâna mutmain olduğu hâlde ikrâh olunursa müstesnâdır. Velâkin kalbi küfür ile açılmış olan kimseler üzerine Allah'ın gazabı ve onlar için büyük azab vardır". Binâenaleyh bâtınında küfre meyil ve istek olmadığı hâlde zâhirde küfrünü söylemek tenâkuzdur ve zâhiri ile bâtını bozmaktır.

امر عاجز را قبیح است و ذمیم　　　خشم بدتر خاصه از رب رحیم

3097. *Âcize olan emir kabîhtir ve mezmûmdur. Gazab pek fenâdır, husûsiyle rahîm olan Rab'den.*

Zîrâ mecbûr ve mağlûb olan âcize emretmek ve bu emri icrâ etmediği için öfkelenmek hadd-i zâtında çirkin ve kötü bir şeydir. Bunu insanlar bile yapmaz. Kullarına rahîm olan Hak Teâlâ böyle bir kulunu cebren kâfir yapsın, sonra da "Niçin kâfir oldun?" diye de gazab etsin! Bu akıl ve mantığa sığar bir şey değildir. Hak Teâlâ kulların yapmadığı böyle çirkin ve kötü işi yapar mı?

گاو گر یوغی نگیرد می‌زنند　　　هیچ گاوی که نپرّد شد می زنند

3098. *Eğer öküz boyunduruğu tutmazsa vururlar. Uçmayan bir öküze hiç vururlar mı?*

Öküzde boyunduruğa girmek isti'dâdı vardır. Eğer boyunduruğu tutmazsa döverler. Fakat uçmak isti'dâdı yoktur. Niçin uçmuyorsun diye kızıp öküze vurmazlar. Velhâsıl teklîf ve emir ve nehiy isti'dâda ve ihtiyâra bağlıdır.

گاو چون معذور نبود در فضول　　　صاحب گاو از چه معذور است و دُول

3099. *Mâdemki öküz fuzûlde ma'zûr olmaz, öküzün sâhibi neden ma'zûr ve hayâsızdır?*

"Fuzûl", vazîfesi hâricine çıkmak; "Dûl" müteaddid ma'nâları vardır. Burada "hayâsız ve şatah söyleyen kimse" demektir; ve "şatah", ıstılâhât-ı sûfiyyede zâhir-i şer'e muhâlif söz söylemek demektir. Ya'ni, öküzün vazîfesi

boyunduruğu kabûl edip çalışmak iken boyunduruğa girmediği vakit ma'zûr görülmeyip dövülür. Öküzün sâhibi emir ve nehy-i ilâhîyi kabûl etmezse neden bu husûsta ma'zûr olsun ve hayâsız olsun ve zâhir-i şer'in hilâfına olarak "Ben muhtâr değilim!" desin?

چون نهٔ رنجور سر را بر مبند　　اختیارت هست بر سبلت مخند

3100. [3104] *Mâdemki hasta değilsin başını bağlama! Senin ihtiyârın vardır, bıyığına gülme!*

Ey Cebrî, mâdemki hasta değilsin başını bağlama ve irâde ve ihtiyârını sekteye düşürme! Zîrâ "cebr", lügatte "kırık bir uzvu bağlamak" demektir. Nitekim I. cildin 1089 numarasına müsâdif olan beyitte: جبر چه بود بستن اشکسته را. یا بپیوستن رگ بگسسته را Ya'ni "Cebir ne olur? Kırılmışı bağlamak yâhud kopmuş damarı bitiştirmek demektir" buyrulmuş idi. Binâenaleyh ey Cebrî, senin irâden ve ihtiyârın vardır, bıyığına gülme ve kendini rezil etme!

جهد کن کز جام حق یابی نوی　　بی‌خود و بی‌اختیار آن گه شوی

3101. *Çalış ki Hakk'ın kadehinden yenilik bulasın! O vakit bî-hod ve ihtiyârsız olasın!*

Ey kimse, kendi ihtiyârın ile mücâhede yoluna ayak bas! Bu vücûdun tebdîl-i ilâhîye müstaid ve zevk-ı hâl ve şarâb-ı cezbe ile ihtiyârsız olsun! Binâenaleyh o hâl ve cezbe hükmü ile sana ihtiyârsız demek mümkin olur ve senden her ne zuhûr ederse fenâ gelmez. Zîrâ o hâl ve cezbenin muktezâsıdır. (Şerh-i Sultan Veled-kuddise sırruhu-)

آن گه آن می را بود کل اختیار　　تو شوی معذور مطلق مست وار

3102. *O vakit bütün ihtiyâr o meyin olur. Sen sarhoş gibi ma'zûr-i mutlak olursun.*

Ya'ni, şarâb-ı cezbe ile vücûd-ı abdânîn vücûd-ı Hakkānîye mübeddel olduğu vakit senin ihtiyârın kâmilen o şarâb-ı cezbenin olur. Sen de rakıdan ve şarâb-ı zâhirîden sarhoş olanlar gibi ma'zûr-i mutlak olursun.

هر چه گویی گفتهٔ می‌باشد آن　　هر چه روبی رفتهٔ می‌باشد آن

3103. *Her ne söylersen o meyin sözü olur. Her neyi süpürürsen o meyin süpürüşü olur.*

Zâhirî sarhoşların sözü içtikleri rakı ve şarabın hükmü olduğu gibi, sen de her ne söylersen o cezbe şarâbının sözü olur. Sıfât-ı beşeriyyenden her neyi süpürür isen o cezbe şarabının süpürüşü olur.

کی کند آن مست جز عدل و صواب   که ز جام حق کشیده است او شراب

3104. *O sarhoş ne vakit adl ve savâbın gayrını yapar ki? O Hakk'ın kadehinden şarâb çekmiştir.*

Bu cezbe-i ilâhî şarâbının sarhoşundan sâdır olan ef'âl adl ve savâbdan başka olmaz. Zîrâ o sarhoş kadeh-i muhabbetten şarâb çekmiştir. Söylediği sözler hezeyân değil hakîkattir. Ef'âli ve ahvâli baştan başa musîbdir ve ayn-ı adâlettir.

جادوان فرعون را گفتند بیست   مست را پروای دست و پای نیست

3105. *Sihirbazlar Fir'avn'a dediler ki: "Dur! Sarhoşa el ve ayak pervâsı yoktur!"*

"Bîst", yirmi ma'nâsına geldiği gibi, "îstâden" masdarının emr-i hâzın olan "bâyist" (بایست) kelimesinin muhaffefi de olabilir. Bu sûrette ma'nâ sihirbazlar Fir'avn'a "Yirmi kere" dediler; veyâhud "Dur!" dediler, demek olur. Fakat "dur" ma'nâsı daha zevk-āver olur. Ya'ni Mûsâ (a.s.)a mukābele etmek üzere Fir'avn'un celbettiği sihirbazlar asâ mu'cizesini gördükleri vakit Mûsâ (a.s.)a îman ettiler. Fir'avn da onlara kızdı ve ellerini ve ayaklarını kesip asmakla tehdid etti. Bu sihirbazlar Fir'avn'a dediler ki: "Ey Fir'avn, dur, telâş etme. Biz nebiyy-i zîşânın mu'cizesini görmekle cezbe-i ilâhî şarâbının sarhoşu olduk ve sarhoşlara el ve ayak gitmesinden korku olmaz." Bu beyt-i şerîfde sûre-i Şuarâ'da vâki' olan şu âyet-i kerîmelere işâret buyrulur: فَلَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ (Tâhâ, 20/71) ya'ni "Fir'avn sâhirlere dedi: Sizin hilâf cihetinden ellerinizi ve ayaklarınızı keseyim ve sizi hurma dallarına asayım". لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ (Şuarâ, 26/50) ya'ni "Sâhirler Fir'avn'a dediler: Bize zarar yoktur, biz Rabbimize döneriz!"

دست و پای ما می آن واحد است   دست ظاهر سایه است و کاسد است

3106. *"Bizim elimiz ve ayağımız o Vâhid'in meyidir. Zâhir olan el gölgedir ve kâsiddir."*

"Bizim elimiz ve ayağımız o Vâhid olan Hakk'ın meyidir. Ya'ni, vücûd-ı Hakkānîsinden mütehassıldır. Bu zâhir olan unsurî el o vücûd-ı Hakkānînin gölgesidir ve gölge ise kâsiddir ve mu'teber değildir."

معنی ما شاء الله کان یعنی خواست خواست اوست و رضای
او جویید. از خشم دیگران و رد دیگران دل تنگ مباشید، کان اگر چه لفظ
ماضی است لیك در فعل خدا ماضی و مستقبل نباشد لیس عند الله صباح و لا مساء

"Allah'ın dilediği şey oldu" kelâmının ma'nâsı: Ya'ni, irâde ve meşiyyet onun irâde ve meşiyyetidir; ve onun rızâsını isteyiniz! Başkalarının öfkesinden ve başkalarının reddinden dil-teng olmayınız! کان [kâne] lafzı eğerçi mâzîdir, fakat Hudâ'nın fiilinde mâzî ve müstakbel olmaz. Allah indinde sabah ve akşam yoktur

قول بنده ایش شاء الله کان — بهر آن نبود که تنبل کُنْ در آن

3107. *Bendenin "Allah hangi şeyi istediyse oldu" sözü onun için olmaz ki onda tenbel et.*

"Eyş" (ایش), "eyyü şey'" (أَیّ شیئ) terkîb-i Arabî'sinin muhaffefidir. Ya'ni kulun ای شیئ شاء الله کان ya'ni "Allah hangi şeyi murâd etti ise oldu" demesi, "Hakk'ın murâd ettiği husûsta kendini tembel et ve sa'yi bırak!" ma'nâsından dolayı değildir. Bu beyt-i şerîfde ما شاء الله کان وما لم یشأ لم یکن ya'ni "Allah'ın dilediği şey oldu ve dilemediği şey olmadı" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. "Bende"den murâd, Resûl-i Ekrem Efendimiz'dir. Zîrâ onlar abdiyyet-i mahza makāmındadır. Nitekim âyet-i kerîmelerde "abd" ta'bîri müteaddiddir. Ezcümle أَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ (Zümer, 39/36) ya'ni "Allah abdine kâfî değil midir?" ve فَأَوْحَى إِلَى عَبْدِهِ مَا أَوْحَى (Necm, 35/10) ya'ni "Allah abdine vahyettiği şeyi vahyetti" buyrulmuştur. Şu hâlde ma'nâ böyle olur. Abd-i mahz makāmında olan Resûl-i Ekrem Efendimiz'in ما شاء الله کان وما لم یشأ لم یکن buyurması "Hakk'ın murâdı olan şeyde kendini tenbel et!" ma'nâsında değildir.

بلکه تحریض است بر اخلاص و جدّ　　که در آن خدمت فزون شو مستعد

3108. *Belki "O hizmette ziyâde ve müstaid ol!" diye ihlâs ve sa'y üzerine teşvîktir.*

Bu hadîs-i şerîfden maksûd olan ma'nâ, "Hakk'ın murâd ettiği hizmeti çok yap ve o hizmeti yapmağa müstaid ol!" diyerek Hakk'ın beğendiği amelde ihlâsa ve sa'ye teşvîktir.

گر بگویند آن چه می‌خواهی تو راد　　کار کار تست بر حسب مراد

3109. *Eğer sen civânmerd, o şeyi ki istiyorsun, murâd-ı hasbî üzerine iş senin işindir deseler;*

آن گهان تنبل کنی جائز بود　　کانچه خواهی و آن چه گویی آن شود

3110. [3114] *Ondan sonra kendini tenbel etmen câiz olur. Zîrâ o şeyi ki istersin ve o şeyi ki söylersin, o olur.*

Ey Cebrî, eğer sana "Sen bu hayât-ı dünyeviyyende ne istersen kendi murâdın ve arzûn üzerine o şeyi yap. Zîrâ iş ve amel senin beğenip yaptığın şeydir!" deseler idi ve Allah'ın murâdını ortaya koymasalar idi o vakit emir ve nehy-i ilâhîde kendini tenbel etmen câiz olurdu. Çünkü senin istediğin ve söylediğin şey mu'teber ve makbûl oluyor.

چون بگویند ایش شاء الله کان　　حکم حکم اوست مطلق جاودان

3111. *Mâdemki "Allah her neyi dilerse oldu, ebedî olan hükm-i mutlak onun hükmüdür!" diyorlar;*

پس چرا صد مرده اندر ورد او　　بر نگردی بندگانه گرد او

3112. *O hâlde niçin yüz adam kadar onun vazîfesinde onun etrâfında bendegâne dolaşmazsın?*

Ya'ni, ey Cebrî, mâdemki seni murâdında serbest bırakmadılar ve ortaya Hakk'ın murâdını sürdüler ve hüküm, senin amellerine göre Hakk'ın vereceği hükümdür ve o ne isterse o olur dediler, o hâlde niçin Hakk'ın vazîfe-i tâatında yüz adamın sa'yi ve himmeti kadar çalışmazsın? Ve kullara lâyık olan bir sûrette Hakk'ın rızâsının etrâfını dolaşmazsın?

گر بگویند آن چه می‌خواهد وزیر　　خواست آن اوست اندر دار و گیر

3113. *Eğer derlerse, "O şeyi ki vezîr ister, cenkte irâde onun lâyıkıdır."*

Meselâ, "Hüküm ve irâde pâdişâhın vezîrinindir. Emri ve nehyi yapan odur. Emr-i hükûmette ve cenkte hüküm ve irâde ancak ona mahsûstur" deseler;

گرد او گردان شوی صد مرده زود   تا بریزد بر سرت احسان و جود

3114. *Senin başına ihsân ve cûd dökmek için, acele onun etrâfını yüz adamlık kadar dolaşıcı olursun.*

Bu sözü işittiğin vakit vezîrin gözüne girmek ve onun indinde makbûl olmak için o vezîrin emrine ve nehyine itâat ederek onun etrâfını yüz adamın göstereceği gayret dâiresinde dolaşır ve onun ihsân ve keremine muntazır olursun.

یا گریزی از وزیر و قصر او   این نباشد جست و جوی نصر او

3115. *Yâhud vezirden ve onun köşkünden kaçar mısın? Bu onun yardımı araştırılmaksızın olmaz.*

Yoksa emir ve nehiy sâhibi olan o vezirden ve onun köşkünden kaçar mısın? Hiç şübhe yok ki kaçmaz ve onun hizmetini îfâya gayret edersin. Zîrâ bu ihsân ve kereme nâiliyet o vezîrin yardımı aranılmaksızın mümkin olmaz.

بازگونه زین سخن کاهل شدی   منعکس ادراك و خاطر آمدی

3116. *Tersine olarak bu sözden tenbel oldun. İdrâki ve hatırı mün'akis geldin.*

Ey Cebrî, sen ای شئ شاء الله كان ya'ni "Allah her neyi murâd ederse oldu" sözünden sen tersine olarak tenbel oldun ve dedin ki: "Mâdemki Hak Teâlâ ezelde kulları hakkında nasıl hüküm ve kazâ etmiş ise bu âlem-i dünyâda da ondan ancak o hüküm âsârı zâhir olur; ve meselâ, kazâ-yı ilâhî benim küfrüme taalluk etmiş ise, dünyâda benden aslâ îmân zâhir olmaz. Ve îmâna taalluk etmiş ise eser-i küfür peydâ olmaz. Binâenaleyh eğer kazâ-yı ilâhî îmâna taalluk etmiş ise amel etsem de etmesem de mü'minim; ve eğer küfrüme taalluk etmiş ise keza amel etsem de etmesem de yine kâfirim. Binâenaleyh bu âlemde amelin bana hiçbir faydası olmaz." İşte bu tersine olan idrâk ve hâtıra ile teklîfât-ı şer'iyyeyi ta'tîle mütecâsir oldun. Halbuki bu sözün ma'nâsı o değildir:

Ma'lûm olsun ki, hakîkat ma'nâ; ve şerîat sûrettir. Ma'nâ ile sûret arasında mertebe i'tibâriyle muhâlefet var ise de, vücûdun vahdeti i'tibâriyle irtibât-ı kavî vardır. Meselâ insanın rûhu ma'nâdır ve cismi sûrettir. Mertebe-

leri i'tibâriyle rûh cisme ve cisim rûha benzemez. Fakat rûh ile cisim arasındaki irtibât inkâr olunamaz; ve rûh ile cisimden mürekkeb olan insan bir vahdet-i vücûd sâhibidir. İşte âlem-i hakîkat ile âlem-i sûret dahi böyle olup aralarında irtibât-ı kavî vardır; ve bu irtibât cihetinden hakîkat ile şerîat arasında aslâ muhâlefet yoktur. Muhâlefet görenler bu irtibâtı idrâk edemedikleri için görürler. Binâenaleyh bu irtibât hakkında îzâhât-ı mücmele vermek burada faydalı olur.

Ehl-i hakîkatin beyân buyurduğu ilm-i tecellîye göre vücûd, ancak Hakk'ın vücûd-ı mutlakından ibârettir. Nitekim I. cildin 610 numaralı beytinde cenâb-ı Pîr efendimiz: ما عدمهاييم و هستيهاى ما تو وجود مطلقى فانى نما ["Biz yoklarız ve bizim varlıklarımız da yoktur; Sen fânî gösterici bir vücûd-ı mutlaksın."] buyurmuşlar idi. Bu vücûd, vücûd-ı hakîkîdir; o vücûdun zâtında müstecin ve mahfî, sıfât ve esmâ vardır. Lisân-ı isti'dâd ile zât-ı ahadiyyeden zuhûr taleb ederler. Meselâ insanda sıfat-ı kelâm vardır. Kendisinde sıfat-ı kelâm olan insan hayâtının sonuna kadar, bir kelime bile söylemeksizin duramaz. Zîrâ insanın zâtında mündemiç olan bu sıfât "Bizi çıkar ve âzâd et ve harf ve savt ile veyâhud yazı nakışları ile âlem-i kesâfette zâhir olalım!" diye çırpınır dururlar. İnsan dahi meşiyyeti ve irâdesi taalluk etmeksizin onları aksırık ve öksürük gibi izhâr eder; ve sıfatlar arasında ressamlık sıfatı da böyledir. O da insandan hâriçte bir levha tersîmini taleb eder. Binâenaleyh âlem-i ma'nâda taleb ve istek evvelâ sıfatlarındır, zâtın değildir. Zîrâ zâtın zâtiyeti cihetinden zuhûra ihtiyâcı yoktur. Nitekim insan kelâm ve ressâmiyet sıfatlarını ızhâr etmese de yine insandır; ve insan olmak için bunları ızhâr etmeye muhtaç değildir. Zât, mertebe-i ulûhiyyetinde ancak o sıfatların ve isimlerin istediklerinin zuhûrunu murâd eder. Âlem-i sıfât âlem-i ma'nâdır; ve bu sıfatların mezâhir-i kesîfesi o ma'nâların zılleri ve sûretleridir. Âlem-i sıfâtta irâde ve istek olunca bu irâde ve isteğin âlem-i sûrette irtibâtı tabîî olur. Meselâ insanın irâdesi evvelâ ma'nâsından ve bâtınından peydâ olur. Sonra cisminde fiil ve harekete sebeb olur. İşte mezâhir-i sıfât ve esmâ olan efrâd-ı avâlimin gerek âlem-i ma'nâdaki ve gerek âlem-i sûretteki ahvâli de bu misâle mutâbıktır. Binâenaleyh insan kendi hakîkati olan sıfatın o âlem-i ma'nâdaki talebinden i'tibâren muhtârdır ve mürîddir; ve bu âlem-i sûrette dahi talebten ve irâdeden mücerred değildir.

Kul istedi Hak verdi. Âyet-i kerîmede لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ (Enbiyâ, 21/23) ya'ni "Allah Teâlâ işlediği şeyden mes'ûl değildir ve onlar mes'ûldürler". Zîrâ Allah kullarına istediklerini verdi. "Niçin benim istediğimi verdin?"

diye bir ihsân ve kerem sâhibine suâl vâki' olmaz. Fakat "Âlî bir şey dururken niçin süflî bir şeyi istedin?" diye bir kimseye suâl etmek münâsib olur. İmdi âlem-i hakîkatte ve ma'nâda sâbit olan taleblerin âlem-i sûret ve kesâfette zuhûru o ma'nâların kemâlleridir. Fakat sıfât-ı ilâhiyyeden ba'zıları âlem-i sûrette marzî ve ba'zıları mağzûbdur. Sıfât-ı marziyye mezâhirinin sırât-ı müstakîmi kendilerini mahall-i lezzet ve in'âma ve sıfât-ı mağzûbe mezâhirinin sırât-ı müstakîmi dahi kendilerini mahall-i elem ve intikāma götürür. Binâenaleyh bu âlem-i kesâfette, sûrette yekdîğerine müşâbih ve ma'nâda yekdîğerinden ayrı olan bu sıfâtın mezâhiri bulunan kulların temyîzi ve temyîz için dahi emir ve nehyi hâvî olan şerîat lâzımdır. Zîrâ her bir kula âlem-i ma'nâda kendi hakîkatinin taleb ettiği hâl ve şan meçhûldür. Bu âlem-i keserâtın hicâbı içinde ne tarafa gideceğini bilmez. Bir şaşkınlık içinde çırpınır durur. Onlara Rabbü'l-erbâb olan Hakk'ın râzı olduğu ve olmadığı yolları gösteren bir muallim îcâb eder. Bu muallimler de her devirde kulların isti'dâdât-ı zamâniyyelerine göre birer şerîatle gelen peygamberlerdir. Bu da'vet üzerine kullar hidâyet ve dalâlet taraflarından birini kabûl etmekte muhtârdırlar; ve bu sûretle sıfât-ı marzıyye ve mağzûbe mezâhirinin ma'nâdan ibâret olan taleb ve irâde-i ezelîleri bu âlem-i sûrette ve kesâfette tahakkuk etmiş ve onlara karşı Hak için hüccet-i bâliğa sâbit olmuş olur. قُلْ فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ (En'âm, 6/149) ya'ni ["De ki:] Allah için hüccet-i bâliğa sâbittir; ve eğer cenâb-ı Hak murâd edeydi sizin mecmû'unuza hidâyet ederdi" âyet-i kerîmesi ve dîğer emsâli âyetler bu ma'nâyı beyân buyurur. Zîrâ Hakk'ın irâdesi ilmine tâbi'dir. Çünkü bilinmeyen şey murâd olunmaz; ve ilim dahi ma'lûma tâbi'dir. Çünkü ma'lûm olan bir şey olmayınca ilim nisbetinin taalluk edeceği mahal bulunmaz; ve ma'lûm olan şey ise sıfâtın zuhûra olan meyil ve irâdeleridir. Fakat mezâhirin merbût bulundukları sıfatların hâssaları muhtelif olup cümlesinde hidâyete isti'dâd olmadığı için Hak ancak onların taleb ve murâd ettiği şeyi murâd eder; ve onların murâd etmediği hidâyete cebretmez; ve kezâ onların murâd etmediği dalâlete de cebretmez. وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (Nahl, 16/118) ya'ni "Biz onlara zulmetmedik, velâkin onlar kendi nefislerine zulmettiler" âyet-i kerîmesi bu ma'nânın şâhididir.

Bu îzâhâttan anlaşılır ki, âlem-i keserâtta ve vücûd-ı Hak'ta gayriyet libâsı ile mütekevvin olan mezâhirin âlem-i ezelden beri taleb ve ihtiyârı vardır. İmdi bir kimse ki bu âlem-i keserâtta kendini ve eşyâyı hâlen ve zevkan Hakk'ın vücûdunun gayrı görürse o kimseye, kendi ihtiyârını ve irâdesini aslâ inkâr edememek iktizâ eder; ve bir kimse ki kendini ve eşyâyı hâlen ve

zevkan vücûd-ı vâhid-i hakîkîde müstağrak görürse, o kimse kendi ihtiyârını ve irâdesini dahi Hakk'ın irâdesinde müstağrak görür.

Cebrî kendinin hâli ve zevkı hilâfında olarak kendisinden ihtiyârı selbettiği için merdûddur. Zîrâ o deryâ mesâbesinde olan vücûd-ı hakîkîyi görmez. Onun köpüğü mesâbesinde olan keserâtın ahkâmında müstağraktır. Nitekim köpük ve deryâ misâlleri ve îzâhâtı yukarıda 2905 ve 2906 ve 2907 ve 2908 ve 2909 numaralı beyitlerde geçti.

Fakîr şunu da arzedeyim ki, îzâhât-ı mezkûreyi havsala-i idrâke sindirmek için cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddin Arabî (k.s.) hazretlerinin *Fusûsu'l-Hikem*'de beyân buyurduğu hakāyıkı anlamak; ve sindirmek için dahi bir insân-ı kâmilin nazarına müsâdif olmak îcâb eder. Zîrâ asıl olan bu nazara müsâdif olmaktır. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz bu *Mesnevî-i Şerîf*lerinin birçok mahallerinde bu lüzûmu îzâh buyurmuşlardır. Ezcümle III. cildin 2538 numaralı beytinde: نفس اژدرهاست با صد زور و فن روى شيخ او را زمرد ديده كن ["Nefis yüzlerce gücü kuvveti ile, yüzlerce hüneri ile bir ejderhâdır. Şeyhin yüzü, ona karşı göz çıkaran zümrüddür."] buyurmuşlardır; ve bu cildin 1950 ve 1951 numaralı beyitlerinde de bu ma'nâlar geçti.

Hulâsa-i beyt: Ey Cebrî, sen ما شاء الله كان و ما لم يشأ لم يكن ya'ni "Allah'ın dilediği oldu ve dilemediği olmadı" hadîs-i şerîfini tersine anladın; ve bu kelâmdan kendinde irâde ve ihtiyâr olmadığını zannettin ve emir ve nehy-i ilâhîye karşı tenbel oldun. Anlayışını ve hatırını ters ve mün'akis yaptın.

امر امر آن فلان خواجه است هين چيست يعنى با جز او كمتر نشين

3117. *"Âgâh ol, emir, o filân efendinin emridir!" Nedir? Ya'ni onun gayrı ile pek az otur!*

Ey Cebrî, "Âgâh ol, emir ancak o filân efendinin emridir!" derlese, bu ne demektir? Bunun ma'nâsı "Ancak o efendinin emrine tâbi' ol ve onun emrinin gayrına pek az kulak as!" demek olur. "Kemter" ta'bîriyle, emir ve nehiy hâricinde olan mubâhâta işâret buyrulur. Ya'ni "Mubâhât ile çok meşgûl olma!" demektir.

گرد خواجه گرد چون امر آن اوست كاو كشد دشمن رهاند جان دوست

3118. *Mâdemki emir onun lâyıkıdır, efendinin etrâfını dolaş! Zîrâ o düşmanı öldürür, dostun canını kurtarır.*

Mâdemki emir Hakk'ın lâyıkıdır ve râzı olduğu ve olmadığı ef'âli bildirmiştir, binâenaleyh efendilerin efendisi olan Hakk'ın rızâsının etrâfını dolaş

ve idrâki ve ihtiyârını onun râzı olduğu ef'âle sarfet! Zîrâ o Hak seni onun rızâsı hilâfındaki ef'âle sevkeden nefis ve şeytan düşmanlarını öldürür ve senin canını azâb-ı elîmden kurtarır.

هر چه او خواهد همان یابی یقین　　　یاوه کم رو خدمت او بر گزین

3119. *O her neyi isterse muhakkak ancak onu bulursun. Boşuna az git, onun hizmetini ihtiyâr et!*

Hak Teâlâ rızâsına müteallık olarak her neyi isterse sen onu icrâ ettiğin vakit, muhakkak Hakk'ın o fiiline karşı olan va'dini bulursun. Bu da lütuf ve in'âmdır; ve bu lütuf ve in'âm senin tab'ına mülâyimdir. Eğer ona muhâlefet edersen boşuna sa'yetmiş olursun. Zîrâ muhâlefetin mukâbili kahırdır; ve kahır senin talebine mülâyim gelmez. Binâenaleyh Hakk'ın hizmetini ve emrini ihtiyâr et!

یا چو حاکم اوست گرد او مگرد　　　تا شوی نامه سیاه و روی زرد

3120. [3124] *Yâhud mâdemki hâkim odur, onun tarafını dolaşma! Nihâyet kara yüzlü ve sarı yüzlü olursun.*

Yâhud hâkim Hak iken sen nefis ve şeytanın vesveselerine kapılıp da onun bâb-ı lütfunun etrâfını ve kapısını dolaşma! Bu sûrette âkıbet kara yüzlü ve şakî ve sarı yüzlü ve âhirette hacîl olursun. İşte sana iki yol, ihtiyârını bu iki yoldan birine sarfet! Tahammülün varsa emir sâhibi olan Hakk'a muhâlefet et!

حق بود تأویل کان گرمت کند　　　پر امید و چست و با شرمت کند

3121. *Hak olur te'vîl ki o seni harâretli eder; seni pür ümîd ve çevik ve hayâlı eder.*

Bu gibi ahâdîs-i şerîfe ve âyât-ı kur'âniyyenin hak ve doğru olan te'vîli, seni emr-i ilâhîye itâat husûsunda harâretli eden bir te'vîldir; ve böyle bir te'vîl seni lütuf ve kerem-i ilâhîye karşı pür-ümîd ve çevik ve hayâ sâhibi eder.

ور کند سستت حقیقت این بدان　　　هست تبدیل و نه تأویل است آن

3122. *Ve eğer seni gevşek ederse, hakîkatte bunu bil ki, o tebdîldir ve te'vîl değildir.*

Ve eğer te'vîl nâmına çıkardığın ma'nâ, seni a'mâl-i zâhiriyyede gevşek ve tenbel ederse bunu bil ki, o çıkardığın ma'nâ hakîkatte tebdîldir ve asıl

olan ma'nâyı değiştirmektir. Yoksa te'vîl değildir. Zîrâ te'vîl ıstılâh-ı şer'îde lafzı ma'nâ-yı zâhirinden Kitâb ve Sünnet'e muvâfık olan ma'nâya çevirmektir. Meselâ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ (Rûm, 30/19) ya'ni "Ölüden diri çıkarır" âyet-i kerîmesine, "Kâfirden mü'min ve câhilden âlim çıkarır" ma'nâsı verilirse "te'vîl" olur. Ve ما شاء الله كان hadîs-i şerîfine Cebrîler'in anladığı ma'nâyı vermek yukarıda îzâh olunduğu üzere hakāyıkı tebdîl olur, te'vîl olmaz. Çünkü Cebrîler'in verdiği ma'nâ emr-i ilâhîye ittibâ' ve nehy-i ilâhîden ictinâb husûsunda kendilerini tenbel ve gevşek etmiştir.

این برای گرم کردن آمده ست   تا بگیرد ناامیدان را دو دست

3123. *Bu harâretli etmek için gelmiştir, tâ ki ümidsizlerin iki elini tuta!*

Bu ما شاء الله كان وما لم يشا لم يكن hadîs-i şerîfi emr-i ilâhîye itâat etmek husûsunda kulları harâretli ve gayretli etmek için gelmiştir. Nitekim yukarıdaki misâllerde, "Emir ancak filân efendinin emridir, onun istediği olur, istemediği olmaz!" denilmiş idi. Bu söz o efendinin emrini icrâya teşvîk içindir. Zîrâ o efendinin emri icrâ olunursa sonunda tab'a mülâyim gelen mükâfâta nâiliyet vardır; ve eğer onun murâdına muhâlefet olursa o efendi isterse affedip cezâ etmez ve isterse cezâ eder. Binâenaleyh bu söz ümidsizlere ümîd vermek ve onların elinden tutmak için söylenmiştir.

معنئ قرآن ز قرآن پرس و بس   وز کسی کاتش زده ست اندر هوس

3124. *Kur'ân'ın ma'nâsını ancak Kur'ân'dan sor! Ve bir kimseden ki hevese ateş vurmuştur.*

Kur'ân-ı Kerîm'in ma'nâsını te'vîl tarîkıyle anlamak istersen o ma'nâ-yı te'vîli ancak yine Kur'ân'dan sor! Ve hevesât-ı nefsâniyyesine aşk-ı ilâhî ateşini vurup yakmış olan insân-ı kâmilden sor! Zîrâ الانسان و القرآن توأمان ya'ni "İnsan ve Kur'ân tev'emdir ve ikizdir" buyrulmuştur. Çünkü insân-ı kâmil ilimde râsihtir ve kavîdir. Nitekim âyet-i kerîmede وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلاَّ اللّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ (Al-i İmrân, 3/7) ya'ni "Müteşâbihât-ı kur'âniyyenin te'vîlini ancak Allah Teâlâ ve ilimde râsihûn olanlar bilir" buyrulmuştur.

پیش قرآن گشت قربانی و پست   تا که عین روح او قرآن شده ست

3125. *Kur'ân önünde bir kurban ve zelîl oldu. Hattâ ki onun rûhunun aynı Kur'ân olmuştur.*

Zîrâ ilimde râsih olan insân-ı kâmil Kur'ân önünde bir kurbân ve zelîl olmuş ve kendinin kendiliğinden geçmiştir; bir hâlde ki onun rûhunun "ayn"ı Kur'ân olmuştur. Binâenaleyh onun sözleri de bu *Mesnevî-i Şerîf* gibi lübb-i Kur'ân olur. Kur'ân'dan anlaşılmayan ma'nâ o kâmillerin sözünden tavazzuh eder.

روغنی کاو شد فدای گل بکل　　　خواه روغن بوی کن خواهی تو گل

3126. *Bir yağ ki o külliyet ile gülün fedâsı olur, sen ister yağı ister gülü kokla!*

Ya'ni, insân-ı kâmilin sûret-i beşeriyyesi yağ ve Kur'ân gül gibidir. Nitekim yağ kâmilen gülde müstağrak olursa, onun gülün kokusundan farkı olmaz. İster yağı kokla, ister gülü kokla müsâvîdir. Bunun gibi sen dahi ister Kur'ân'ın ma'nâsıyla doğrudan doğruya meşgûl, ister insân-ı kâmilin huzûrunda bulunup onun sözlerini dinle ikisi de birdir.

و همچنین قَدْ جَفَّ الْقَلَمُ یعنی جَفَّ الْقَلَمُ و كَتَبَ لاَ يَسْتَوِى
الطاعَةُ و الْمَعْصِيَةُ و لاَ يَسْتَوِى الاَمانَةُ و السَّرِقَةُ ، جَفَّ القَلَمُ اَنْ لاَ يَسْتَوِى
الشُّكْرُ و الكُفْرُ ، جَفَّ القَلَمُ إِنَّ اللّٰهَ لا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ

Ve "Ceffe'l-kalem" ya'ni "Kalem kurudu" da böyledir. Ya'ni "Kalem kurudu" ve yazdı ki tâat ve ma'siyet müsâvî olmaz ve emânet ve sirkat müsâvî olmaz. Kalem kurudu, şükür ve küfür müsâvî olmaz. "Kalem kurudu"; "Muhakkak Allah muhsinlerin ecrini zâyi etmez!" (Tevbe, 9/120)

Bu sürh-ı şerîfde Ebû Hureyre hazretlerinin rivâyet buyurduğu جف القلم بما انت لاق ya'ni "Senin mülâkî olduğun şeyde kalem kurudu" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Dîğer rivâyette جف القلم بما هو كائن ya'ni "Kalem, olan şeyi yazdı ve kurudu" buyrulmuştur. Ashâb-ı kirâm bunu işittikleri vakit Resûl-i Ekrem'e sordular ki "Şu hâlde amel ne şey hakkında?" (ففيم العمل) Server-i âlem Efendimiz cevâben buyurdular ki: كل ميسر لما خلق له ya'ni "Her bir kişi ne için yaratılmış ise o ona kolay gelir". Ya'ni bir kişinin âlem-i ma'nâda vâki' olan ta-

lebi neyse bu âlem-i sûrette onun irâdesi oraya masrûf olup o amel ona kolay gelir. Nitekim bu babdaki îzâhât 3118 numaralı beyitte mufassalan geçti.

Ma'lûm olsun ki, bir kişinin âlem-i ma'nâda vâki' olan talebi sırr-ı kaderdir ve sırr-ı kader her ferd için meçhûldür. Bu âlemde ma'lûm olan bir şey var ise Hakk'ın emri ve nehyidir. Binâenaleyh abd kendince meçhûl olan sırr-ı kaderi keşfetmiş gibi hareket ederek tenbel olmak câiz değildir. Aklı olan kimse ma'lûm olan ahvâl dâiresinde yürür. Zîrâ Hak Teâlâ levh-i mahfûza tâatle ma'siyetin berâber olmadığını ve emânet ile hırsızlığın müsâvî olmadığını ve şükür ile küfrün berâber olmadığını da yazdı ve kalem kurudu. Binâenaleyh bu âlem-i sûrette ma'lûm olan yolu ta'kîb eden kimse ehl-i saâdet ve bu yola muhâlefet eden kimse de ehl-i şekāvet olur. "Ceffe'l-kalem" hakkında IV. cildin 3289 numarasına müsâdif olan beyt-i şerîfde de: راز پنهان باچنین طبل و علم آب جوشان گشته از جف القلم ["Gizli sır, "Yazılan yazıldı, kalem de kurudu" kaynağından bir su gibi coşar, davul ile bayrakla meydana çıkar"] buyrulmuş idi.

همچنين تأويل قَدْ جَفَّ الْقَلَمْ بهر تحريض است بر شغل اهم

3127. *"Kad ceffe'l-kalem"'in te'vîli de böyledir. Ehemm olan şuğl üzerine teşvîk içindir.*

ما شاء الله كان وما لم يشأ لم يكن hadîs-i şerîfinin te'vîli de قد جف القلم بما انت لاق hadîs-i şerîfinin îzâh ettiğimiz te'vîli gibidir. Bu âlem-i sûrette ehemm olan şuğl ve amel üzerine teşvîk içindir. Zîrâ kalem-i kazâ-yı ilâhî ma'siyet ile tâatin müsâvî olmadığını yazmıştır; ve ma'siyet ile tâat bu âlemde ma'lûmdur. Binâenaleyh bir kimse sa'y ve mücâhede ile nefsine hoş gelen ma'siyet yolunu terk edip kendisine tâat yolunda yürümeyi kolaylaştırırsa, o kimsenin tâat için halkolunduğu sâbit olur.

پس قلم بنوشت که هر کار را لايق آن هست تأثير و جزا

3128. *Binâenaleyh kalem yazdı ki, her amel için onun lâyıkı olan te'sîr ve cezâ vardır.*

Kazâ-yı ilâhî kalemi tâat için mükâfat; ve ma'siyet ve muhâlefet için de ukūbet yazdı.

کژ روی جف القلم کژ آيدت راستی آری سعادت زايدت

3129. *Eğri gidersen ceffe'l-kalem sana eğri gelir; doğruluk getirirsen sana saâdet doğar.*

Ya'ni, enbiyânın getirdiği ahkâma muhâlif hareket edersen kazâ-yı ilâhî dahi sana eğri ya'ni talebine mülâyim olmayan bir cezâ ile gelir. Doğru hareket eder ve itâat eyler isen yine kazâ-yı ilâhî cânibinden sana saâdet doğar.

ظلم آری مدبری جف القلم　　　　عدل آری بر خوری جف القلم

3130. [3134] *Eğer zulüm getirir isen ceffe'l-kalemin müdbirisin. Adl getirir isen ceffe'l-kalemin meyvesini yersin.*

"Müdbir", bedbaht ve şakî demektir. Bu âlem-i ef'âlde zulmedersen kazâ-yı ilâhînin bedbahtısın ve adâlet edersen ceffe'l-kalemin saîdisin. "Berhûrden", meyve yemek ve müntefi' olmak demektir, saîdden kinâyedir. مدبری ve برخوری kelimelerindeki yâ'ya Ankaravî hazretleri masdariyet ma'nâsını da vermiştir. Bu sûrette ma'nâ: "Eğer zulmedersen kalem müdbirlik ve şakîlik yazdı ve kurudu; ve eğer adâlet edersen kalem saîdlik yazdı ve kurudu" demek olur.

چون بدزدد دست شد جف القلم　　　　خورده باده مست شد جف القلم

3131. *Vaktâki çaldın el gitti, kalem kurudu. Şarâb içmiş olan sarhoş oldu, kalem kurudu.*

Vaktâki bu âlem-i sûrette hırsızlık ettin, kazâ-yı ilâhî elin kesilmesini yazdı ve kalem kurudu; ve şarab içmiş olan kimsenin de sarhoş olduğunu kazâ-yı ilâhî yazdı ve kalem kurudu.

تو روا داری روا باشد که حق　　　　همچو معزول آید از حکم سبق

3132. *Sen revâ tutar mısın? Revâ olur mu ki, Hak hükm-i sebaktan ma'zûl gibi gelsin?*

که ز دست من برون رفته ست کار　　　　پیش من چندین میا چندین مزار

3133. *(Desin) ki, "İş benim elimden dışarıya gitmiştir. Benim huzûruma bu kadar gelme, bu kadar tazarru' etme!"*

Ya'ni, ey Cebrî sen câiz görür müsün ve câiz olur mu ki, Hak Teâlâ ezeldeki hükm-i sâbıkından dolayı bu dünyâda tasarrufundan ve rubûbiyetinden ma'zûl gibi gelmiş olsun ve desin ki: "Ey kulum, ben bir kere hükmümü verdim, artık benim elimde emr-i tasarrufdan bir şey kalmamış ve iş benim elim-

den çıkmıştır. Binâenaleyh artık "Yâ Rab, şunu yap, bunu yap!" diye benim huzûruma gelme ve bana bu kadar münâcâtta bulunma!" Hak Teâlâ hazretleri hakkında böyle i'tikād câiz değildir.

Ma'lûm olsun ki, ezeldeki kazâ-yı ilâhî hükm-i küllî-i icmâlîdir; ve kader bu hükm-i küllînin tafsîlidir. Kazâ bir vakit ile mukayyed olmadığı hâlde kader vakitlerden bir vakitte her bir ayn-ı sâbitenin esbâb-ı mahsûsa tahtında cemî'-i merâtibde zuhûr edecek ahvâlini takdîrden ibârettir. Meselâ hayvan cinsinin açlığı kazâdır; bu bir hükm-i küllî-i icmâlîdir. Bu açlık hayvan cinsinin iktizâ-i zâtiyyesidir. Bu cins bu isti'dâd-ı zâtîsi ile kendi üzerine açlık ile hükmetti. Hazîne-i gaybdan ânen-fe-ânen efrâd-ı hayvâniyyenin zuhûru ve efrâddan her birinin yaşadığı müddetçe ezmine-i muhtelifedeki açlığı kaderdir. Kezâlik onların böylece tokluğu da kazâ ve kaderdir; ve kaderin mahall-i zuhûru âlem-i kevndir. İmdi her hayvanın ale'l-infirâd ezmine-i muhtelifedeki açlıklarına, ezmine-i muhtelifedeki toklukları tekābül ettiğinden, kader, kader ile reddolunur. Bunun gibi soğuk sıcak ile ve mekr mekr ile reddolunur. Binâenaleyh redd-i kader husûsunda abdin ihtiyârı sâbittir. Zîrâ "kazâ" a'yân-ı sâbitenin isti'dâd-ı gayr-i mec'ûlüne taalluk ettiği gibi, "kader" dahi her bir aynın cemî'-i merâtibde zuhûr edecek isti'dâd-ı mec'ûlüne taalluk eyler; ve isti'dâd-ı mec'ûl abdin kesbine ve ihtiyârına mevkūftur. Şu hâlde sırr-ı kader her bir "ayn"ın vücûdda zâten ve sıfaten ve fiilen ancak kābiliyet-i asliyyesinin ve isti'dâd-ı zâtîsinin husûsiyeti mikdârınca zuhûru keyfiyetinden ibârettir.

Sırr-ı kaderin sırrı dahi budur ki, a'yân-ı sâbite zât-ı ulûhiyyetten gayrı olarak hâriçte zâhir olan umûrdan değildirler. Belki Hak Teâlâ hazretlerinin niseb ve şuûnât-ı zâtiyyesinin sûretleridir; ve Hak Teâlâ'nın niseb ve şuûnât-ı zâtiyyesi ise, ezelen ve ebeden tağayyürden ve tebeddülden münezzehdir. Binâenaleyh a'yân-ı sâbite dahi mümteniu't-tağayyürdürler.

Bu îzâhâttan anlaşılır ki, "kazâ" vücûd-i hakîkînin vitriyet mertebesinde sâbit ve onun tafsîli olan "kader" yine o vücûdun şef'iyyet mertebesinde cârîdir; ve kaderde abdin irâdesi ve ihtiyârı müessirdir; ve şerîat dahi şef'iyyet ve isneyniyyet mertebesine mahsûs olup abdin ihtiyârına ve irâdesine mevkūfdur. Vitriyet ve şef'iyyet vücûd-ı hakîkînin merâtibi olduğundan Hak bu merâtibin cümlesinde mutasarrıfdır. Cebrîler vücûdun vitriyet tarafını görüp şef'iyyet mertebesinin ahkâmını ta'tîl ederler; ve Kaderîler ise şef'iyyet mertebesini görüp vitriyet tarafının ahkâmından gāfildirler. Ehl-i hakîkat ise her iki tarafı görüp bu tarafların hükmünü hıfzederler.

بلکه معنی آن بود جف القلم نیست یکسان پیش من عدل و ستم

3134. *Belki ceffe'l-kalemin ma'nâsı o olur: "Adl ve zulüm benim indimde müsâvî değildir!"*

"Ceffe'l-kalem" hadîs-i şerîfinin ma'nâsı, Cebrî'nin anladığı gibi değildir. Belki onun ma'nâsı "Adlin ve zulmün vücûdunu kazâ ettim. Fakat benim indimde bunlar müsâvî değildir. Adli severim ve adâlet edene mükâfat ederim; ve zulmü sevmem ve zulmeden kullarıma cezâ ve ikāb ederim!" demektir. Zîrâ bunlar hükm-i küllî-i icmâlîdir.

فرق بنهادم میان خیر و شر فرق بنهادم ز بد هم از بتر

3135. *Hayır ve şer arasında fark koydum. Kötüden ve en kötüden dahi fark koydum.*

Ya'ni, küllen ve icmâlen hayır ve şerrin vücûdunu kazâ ettim; ve kötünün ve en kötünün zuhûrları lüzûmuna hükmettim. Fakat bunların aralarını ayırdım. Binâenaleyh benim indimde hayır, şer gibi ve kötü, en kötü gibi değildir. Ey kulum, âlem-i sûrette bunları intihâb ve icrâyı senin irâdene ve ihtiyârına bıraktım. Beğendiğini icrâ et ve amelinin mukābilini de gör!

ذرۀ گر در تو افزونی ادب باشد از یارت بداند فضل رب

3136. *Eğer sende, bir zerre senin yârinden edeb ziyâdeliği olsa, Rabbin fazlı bilir.*

Ey Cebrî, eğer sende bu âlem-i sûrette mü'min arkadaşından bir zerre mikdârı emr-i ilâhîye ittibâ' husûsunda edeb ziyâdeliği olsa, bilcümle merâtib-i vücûdda senin hakîkatinin mürebbîsi olan Hak Teâlâ'nın fazlı ve keremi, o zerre kadar olan ziyâdeliği bilir.

قدر آن ذره ترا افزون دهد ذره چون کوهی قدم بیرون نهد

3137. *O zerre mikdârını sana ziyâde verir. Zerre bir dağ gibi ayağı dışarıya koyar.*

Emr-i ilâhiye ittibâ' husûsunda yaptığın o zerre mikdârı ziyâdeliğin mukābilini sana ziyâde olarak verir. O zerre bir dağ gibi zâhir olarak ayağını dışarıya koyar. Nitekim âyet-i kerîmede فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ (Zilzâl, 99/7) ya'ni "Kim ki zerre ağırlığında hayır yaparsa, onun mukābilini görür" buyrulur.

پادشاهی که به پیش تخت او   فرق نبود از امین و ظلم جو

3138. *Bir pâdişâh ki onun tahtı önünde, emînden ve zulm isteyiciden fark olmaya.*

آن که می‌لرزد ز بیم رد او   وان که طعنه می‌زند در جد او

3139. *O kimse ki, onun reddi korkusundan titrer; o kimse ki, onun büyüklüğüne ta'ne vurur.*

فرق نبود هر دو یك باشد برش   شاه نبود خاك تیره بر سرش

3140. [3144] *Onun indinde fark olmaya, her ikisi bir ola! Şâh olmaz, kara toprak onun başına olsun!*

Ya'ni, tahtının önünde emîn ve zâlim olan kimselerin ve reddi korkusundan titreyen ile ona söven ve ta'n eden kimsenin farkı olmayan ve indinde bunların her ikisi müsâvî olan pâdişâh, pâdişâh değildir. Eğer böyle bir pâdişâh olursa onun başına kara toprak saçılsın!

ذرهٔ گر جهد تو افزون بود   در ترازوی خدا موزون بود

3141. *Eğer senin bir zerre cehdin ziyâde olsa Hakk'ın terâzisinde tartılmış olur.*

Eğer senin bu âlem-i sûret olan dünyâda Hak yolunda zerre kadar bir sa'yin ve cehdin ziyâde olsa Hakk'ın adâlet terâzisinde tartılmış ve onun mukâbili verilmiş olur.

پیش این شاهان هماره جان کنی   بی‌خبر ایشان ز غدر و روشنی

3142. *Bu şâhların önünde dâimâ can çekişirsin. Onlar açık olan gadrden habersizdir.*

"Rûşen", belli, bedîhî ve âşikâr ve revnaklı ve ziyâdâr demektir; "yâ" nisbet içindir. Ve "rûşenî" "gadr"in sıfatıdır. Ya'ni, bu sûrî ve dünyevî olan pâdişâhların huzurunda onların gözüne girip lütuflarına nâil olmak için can fedâ edercesine hizmet edersin. Halbuki onlar senin kendilerine karşı açık ve rûşen olan gadrinden ve hıyânetinden habersizdirler; ve senin ahvâline vâkıf değildirler. Ba'zı nüshalarda غدر ile روشنی arasında vav-ı âtıfa vardır. Bu sûrette روشنی "gadr"in muhâlifi olan ihlâstan kinâye olur. Ya'ni pâdişâhlar senin gadrini ve ihlâsını bilemezler, demek olur.

گفت غمازی که بد گوید ترا　　ضایع آرد خدمتت را سالها

3143. *Bir gammâzın sözü ki, sana kötü söyler, senin senelerce olan hizmetini zâyi' getirir.*

Senin hakkında pâdişâha "Filân kimse sana kötü söyler ve seni zemmeder" diye olan bir gammâzın sözü pâdişâhı öfkelendirir. Senin ona karşı senelerce yaptığın hüsn-i hizmeti zâyi' edip seni lütfa nâiliyetten mahrûm eder ve bilakis pâdişâhın kahrına uğratır.

پیش شاهی که سمیع است و بصیر　　گفت غمازان نباشد جای گیر

3144. *Bir şâhın huzûrunda ki, işiticidir ve görücüdür, gammazların sözü yer tutucu olmaz.*

Dâimâ işitici ve görücü bir şâh olan Hakk'ın huzûrunda gammazların sözünün te'sîri yoktur. "Gammâz", insanın ayıplarını ve kusûrlarını araştırıp meydana çıkararak şikâyet eden kimse demektir. Ya'ni dünyâ pâdişâhları gammâzın sözüne kapılıp gazab ederler. Halbuki Hak Teâlâ kullarının bâtınî ve zâhirî olan sözlerini işitici ve onların içini ve dışını görücü olduğundan nezd-i ulûhiyyetinde onun rızâsı ve gazabı şunun bunun ihbârı üzerine değildir.

جمله غمازان از او آیس شوند　　سوی ما آیند و افزایند بند

3145. *Bütün gammâzlar ondan me'yûs olurlar, bizim tarafımıza gelirler. Bağı ziyâde ederler.*

Ya'ni, gammazların fiili hakîkat-i hâlden bî-haber olanlara karşı müessirdir. Hak Teâlâ hazretleri ise kullarının ahvâl-i zâhire ve bâtınelerine karşı Alîm ve Habîr ve Semî' olduğundan, gammâzlar, fiillerinin Hakk'a karşı müessir olamamasından dolayı me'yûs olurlar. Fakat bizim gibi câhiller tarafına gelirler ve gammazlıklarıyla bizim kalblerimizin elem ve teessür bağını ziyâde ederler ve kuvvetleştirirler.

پس جفا گویند شه را پیش ما　　که برو جف القلم کم کن وفا

3146. *Binâenaleyh bizim yanımızda şâh için cefâ söylerler. Derler ki: "Kalem kurudu vefâyı az yap!"*

"Cefâ", zulüm ve taaddî demektir. "Gammâz"dan murâd, Cebrîler'dir. "Şâh"tan murâd Hak'tır. "Cefâ"dan murâd, Hakk'ın kulları hakkındaki sû-i kazâsıdır. Ya'ni, gammaz olan Cebrîler bizim yanımızda şâh-ı hakîkî olan

Hakk'ın cefâsından ve zulmünden bahsedip derler ki: "Hak bizim hakkımızda ezelde hükmünü vermiştir ve şakî isek şekāvetimizi yazmıştır. Binâenaleyh ne yazmış ise o olmuştur ve kalem kurumuştur. Böyle olunca onun emir ve nehyine karşı vefâ etmek husûsunda çok çalışma!"

معنئ جف القلم کی آن بود　　　که جفاها با وفا یکسان بود

3147. *Ceffe'l-kalem'in ma'nâsı ne vakit o olur ki, cefâlar vefâlar ile berâber ola!*

Ey kimse, eğer sen gammâzın sözüne aldanıp emr-i Hakk'a itâat ve nehy-i ilâhîden ictinâb husûsunda tenbel olursan, bil ki, Hak yolunda cefâ ve taaddî etmiş olursun. Halbuki "ceffe'l-kalem", hadîs-i şerîfinin ma'nâsı cefâ ile vefânın berâber olması ma'nâsına değildir.

بل جفا را هم جفا جف القلم　　　و آن وفا را هم وفا جف القلم

3148. *Belki cefâ için de kalem cefâ yazdı; ve o vefâ için de kalem vefâ yazdı.*

Belki kazâ-yı ilâhî kalemi cefâ için dahi cefâ ve vefâ için de vefâ yazdı ve kurudu. Zîrâ "kazâ" hükm-i küllî-i icmâlîdir. İyiliğe karşı iyilik yazdı. Nitekim مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ya'ni "Kim ki iyilik ile geldi onun için o iyiliğin on misli vardır" (En'âm, 6/160) ve kötülüğe karşı da kötülük yazdı. Nitekim âyet-i kerîmede وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا ya'ni "Kötülüğün cezâsı onun misli bir kötülüktür" (Şûrâ, 42/40) buyrulur. Aziz b. Muhammed en-Nesefî hazretleri kazâ ve kader hakkında yazdığı risâlede şöyle buyurur:

"Ma'lûm olsun ki, eflâk ve encüm Hudâ'nın levh-i mahfûzu ve kitâbıdır; ve her ne ki var idi ve olan mevcûddur ve olacaktır, cümlesi bu levh-i mahfûzda ve kitâb-ı Hudâ'da yazılmıştır ve kalem kurumuştur. فرغ الرب من الخلق والرزق والاجل ya'ni "Rab halkdan ve rızıktan ve ecelden fâriğ oldu" ve kitâb-ı Hudâ'da yazılmamış hiçbir şey yoktur وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ (En'âm, 6/59) Ve her şey ki, Hudâ'nın levh-i mahfûzunda ve kitâbında mevcûddur, hiçbir kimsenin ona ıttılâ'ı yoktur. Bu söz üzerine iki suâl ederler, biri budur: "Eğer bilcümle eşyâ kitâb-ı Hudâ'da yazılmış ve kalem kurumuş ise kitâb-ı Hudâ'da yazılmış olan her şey bu âlem-i süflîde zâhir olacaktır. Binâenaleyh biz meşakkat ve râhatta ve saâdet ve şekāvette ve hayır ve şerde mecbûr oluruz. Şimdi eğer mecbûr isek, bizim sa'y ve gayretimiz ve perhîz ve ihtiyâtımız nedendir? Ve da'vet-i enbiyâ ve terbiye-i evliyâ ne içindir? Ve tedbîr-i ukalâ ve muâlece-i hukemânın ne fâidesi vardır?"

Ve dîğeri budur ki: "Eğer cümle eşyâ kitâb-ı Hudâ'da yazılmış ve kitâb-ı Hudâ'da yazılmış olan her şey zâhir olacak ise bu âlem-i süflîde zuhûr eden umûrdan ba'zısı zulüm ve tagallüb ve nâhak yere kan dökmek ve emsâli gibi tertîbsiz ve bî-nesak zâhir oluyor. Lâzım idi ki, cümle umûr bu âlem-i süflîde tertîb ve nesak üzere olmalı idi. Zîrâ kitâb-ı Hudâ'da hiçbir şey tertîbsiz ve bînesak yazılmamıştır."

Cevâb: Ma'lûmun olsun ki, şek yoktur ki eflâk ve encüm kitâb-ı Hudâ'dır; ve her ne ki var idi ve mevcûd oldu ve olacaktır; hepsi kitâb-ı Hudâ'da yazılmıştır ve kalem kurumuştur; ve kitâb-ı Hudâ'da yazılmış olan her şey bu âlem-i süflîde zâhir olacaktır. Velâkin bil ki; hükemâ derler ki: Eflâk ve encümde yazılmış olan ahkâm-ı cüz'iyye değildir; ve bu âlem-i süflîde harekât-ı eflâk ve encümden zâhir olan eserler vech-i cüz'î üzere değil, vech-i küllî üzere zâhir olur. Bu sebeble bizim için ihtiyâr vardır; ve istediğimiz şeyin tahsîli ve istemediğimiz şeyin def'i bizim sa'y ve kûşişimize muallaktır; ve eğer öyle olsa idi ki, eflâk ve encümde ahkâm-ı cüz'iyye yazılmış olsa idi ve âlemde eflâk ve encümden zâhir olan eserler vech-i cüz'î üzere zâhir olaydı, bizim hiçbir şeyde ihtiyârımız olmaz idi; ve sa'y ve kûşişimiz zâyi' olur idi; ve da'vet-i enbiyâ ve terbiye-i evliyâ abes olur idi; ve tedbîr-i ukalâ ve muâlece-i hukemâ fâidesiz olur idi. Güneş zâhir olduğu vakit herkes üzerine müsâvâten şu'le-bâr olur ve ba'zısına ziyâ vermeye ve ba'zısına ziyâ vermemeye ihtiyârı yoktur. Lâkin ba'zısını ma'mûr eder ve ba'zısını yakar. Bu dahi güneşin ihtiyârı ile değildir. Bu âlem-i süflîde ba'zı umûrun tertîbsiz ve bî-nesak cereyân ettiğini o kimse o cihetten söylüyor ki, âlem-i süflînin müdebbirleri olan eflâk ve encüm ihtiyâra mâlik değildirler. Onların işi odur ki, dâimâ bu âlemde tarîk-ı cüz'î ile değil, tarîk-ı küllî ile renc ve râhat ekerler; ve saâdet ve şekāvet saçarlar, tâ ki herkesin nasîbi ne ise gele! Birine mal ve câh gelir ve dîğerinin mal ve câhı gider. İşte eflâk ve encümde yazılmış olan şeyler kazâ-yı Hudâ'dır. Âlem-i süflîde zâhir olan şeyler dahi kader-i Hudâ'dır. Redd-i hükm ve redd-i kazâ mümkin değildir; velâkin redd-i kader mümkindir. Ey derviş, redd-i küllî mümkin değildir, fakat redd-i cüz'î mümkindir; ve mümkin olan redd-i cüz'î akıl iledir; ve ba'zıları derler ki duâ ve sadaka iledir. Bir kerre redd-i kader mümkin olunca her ne vech ile kādir iseler reddederler. Ey derviş, redd-i kader kaderle mümkin olur; zîrâ demir, demir ile reddolunur. Ya'ni soğuk, eflâk ve encümde yazılmıştır ve bu âlemde zâhir olur. Binâenaleyh soğuğun reddi sıcak ile ve sıcağın reddi soğuk ile mümkin olur; ve soğukluk sıcaklık ile ve sıcaklık soğukluk ile ve mekr mekr ile ve asker asker ile reddolunabilir."

عفو باشد لیك كو فر امید   كه بود بنده ز تقوى رو سپید

3149. *Afv olur, fakat hani o ümîdin feri ki, bende takvâdan ak yüzlü olur.*

"Fer", burada "debdebe ve haşmet" demektir. Ya'ni, gerçi kazâ-yı ilâhî kalemi cefâya cefâ ve vefâya da vefâ yazdı. Fakat قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (Zümer, 39/53) ya'ni "Ey benim Resûlüm de ki: Ey nefisleri üzerine isrâf eden kullarım, Allah'ın rahmetinden me'yûs olmayın! Muhakkak Allah Teâlâ bütün günahları mağfiret eder. O muhakkak Rahîm olan Gafûrdur" âyet-i kerîmesi mûcibince Hak Teâlâ kullarının fenâlığına karşı iyilikle mukābele buyurup onları affeder. Fakat kulun takvâdan ak yüzlü olması sebebiyle nâil olacağı debdebe ve haşmet-i ma'nevî ümîdi nerede! Günahkâr olan kul affa mazhar olur, fakat takvâ sâhibi olan kulların ihrâz ettiği makāmdan mahrûmdur.

دزد را گر عفو باشد جان برد   كى وزير و خازن مخزن شود

3150. [3154] *Eğer hırsız için afv olursa can götürür. Ne vakit vezîr ve mahzenin hâzini olur?*

Meselâ, dünyâda reîs-i hükûmet eğer bir hırsızı affederse, o hırsız ancak canını kurtarmış olur. Pâdişâhın vezîri ve hazîne-i devletin hâzini ve nâzırı olamaz. Bunun gibi hayât-ı dünyeviyyede isyâna ve günâha müstağrak iken hayât-ı uhreviyyeye intikāl eden bir kimse dahi mazhar-ı afv olur. Velâkin âhiret sultanlarının karîni olamaz. Fakat hayât-ı dünyeviyyede isyândan tövbe edip takvâya rücû' eden kimselerin halleri bunlara makıys değildir.

اى امين الدين ربانى بيا   كز امانت رست هر تاج و لوا

3151. *Ey rabbânî olan dînin emîni, gel! Zîrâ her taç ve bayrak emânetten bitti.*

"Dînin emîni"nden murâd, her takvâ sâhibi olan mü'mindir. Ya'ni, ey rabbânî ve ilâhî olan takvâ sâhibi mü'min gel, emr-i ilâhînin icrâsında ve nehy-i ilâhîden ictinâbda sâbit kadem ol! Zîrâ her saâdet tâcı ve her selâmet bayrağı sultân-ı hakîkî olan Hak indinde emîn olmak sebebiyle hâsıl oldu.

پور سلطان گر بر او خائن شود   آن سرش از تن بدان بائن شود

3152. *Eğer sultânın oğlu onun üzerine hâin olursa, onun o başı o sebeble tenden ayrı olur.*

Nitekim eğer dünyâ sultânının oğlu babasına karşı hâin olursa, o hıyânet sebebiyle onun o hıyânet fikrini taşıyan başı cisminden ayrılır ve kesilir.

ور غلام هندویی آرد وفا دولت او را می‌زند طال بقا

3153. *Ve eğer bir Hindû olan gulâm vefâ getirirse, devlet ona tâl-i bekā vurur.*

Ve eğer kara renkli bir köle sultâna karşı vefâkâr olursa devlet ve saâdet, ona lisân-ı hâl ile "Selâmetinin ve saâdetinin bâkîliği uzasın!" diye bağırır. Binâenaleyh hıyânet ile vefâkârlık müsâvî değildir. Zîrâ hıyânet oğlunu sultandan uzaklaştırır; ve emânet sultâna pek uzak olan kara köleyi yaklaştırır.

چه غلام ار بر دری سگ با وفاست در دل سالار او را صد رضاست

3154. *Gulâm nedir! Eğer bir kapı üzerinde köpek vefâlı olursa sâlârın kalbinde onun için yüz rızâ vardır.*

"Sâlâr", burada "ev sâhibi ve reîs-i âile" demektir. Ya'ni, vefâ husûsunda kara yüzlü gulâmın makbûliyeti şöyle dursun, eğer bir evin kapısında duran köpekte bile vefâ olsa, o evin sâhibinin ve âile reîsinin kalbinde o köpeğe karşı rızâ ve muhabbet hissi şiddetle yer tutar.

زین چو سگ را بوسه بر پوزش دهد گر بود شیری چه پیروزش دهد

3155. *Bu sebebden vaktâki onun ağzına bir bûse verir, eğer bir arslan olsa ona ne zafer verir?*

Ya'ni, vaktâki kapının sâhibi köpekte gördüğü vefâkârlıktan dolayı ona iltifat ediyor ve ağzını öpüyor; eğer o vefâkârlık bir arslandan zâhir olursa ona karşı ne muâmele edeceğini var kıyâs et! Bu beyt-i şerîfde "köpek"ten murâd, ma'siyetten tövbe edip Hakk'ın emrine ittibâ' eden kimse ve "arslan"dan murâd, ma'siyetten müctenib olan ehl-i takvâdır. Ya'ni günahtan tövbe edip cefâdan vefâya rücû' eden kimse hakkında Hak lütuf ve ikrâm ile muâmele buyurur ise ehl-i takvâ olan dîn arslanları hakkında ne gibi zaferler ve inâyetler edeceğini îzâha hâcet yoktur. Nitekim âtîdeki beyitlerde bu ma'nâ beyân buyrulur:

جز مگر دزدی که خدمتها کند صدق او بیخ جفا را بر کند

3156. *Ancak bir hırsız ki, hizmetler eder, onun sıdkı cefâların göğünü koparır.*

Bu beyit yukarıdaki 3150 numaralı beyte merbûttur. Ya'ni, eğer hırsız affa mahzar olursa canını kurtarır. Sultânın vezîri ve hazînenin emîni olamaz. Fakat hırsız tövbe edip التائب من الذنب مكن لا ذنب له ya'ni "Günahtan tövbe eden kimse günah yapmamış olan kimse gibidir" hadîs-i şerîfi mûcibince isyandan

temizlenip kemâl-i ihlâs ile amel-i sâlih işler ise, onun kalbindeki sıdk ve ihlâs cefâların ve fenâlıkların kökünü koparır.

چون فضیل ره زنی کاو راست باخت ز انکه ده مرده به سوی توبه تاخت

3157. *Rehzen olan bir Fudayl gibi ki, doğru oynadı, zîrâ ki on adam kadar tövbe tarafına koştu.*

Nitekim eşkıyâ tâifesinden olup kervanları soyan Fudayl b. Iyâz bilâhare Hak yolundaki oyununu doğru oynadı. Zîrâ o yol kesicilikten vazgeçip on adamın tövbesi kadar bir tövbe etti ve ekâbir-i evliyâdan oldu. Fudayl b. Iyâz hazretlerinin ahvâli *Nefehâtü'l-Üns*'te münderic olduğu gibi Ferîdüddin Attâr (k.s.) hazretleri dahi *Tezkiretü'l-Evliyâ*'sında onun tövbesinin sebebi hakkında şöyle buyururlar:

"Fudayl b. Iyâz ibtidâ-i hâlinde bir kadına âşık idi ve şakîlikten eline her ne geçirse ona verir idi; ve dâimâ vakitli vakitsiz o kadının aşkından duvarlar üzerinde olurdu ve ağlardı. Bir gece kervan geçiyor idi; ve o kervan arasında bir kimse Kur'ân okuyor idi. Fudayl'ın kulağına bu âyet erişti أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللهِ (Hadîd, 57/16) ya'ni "Acaba sizin uyumuş kalbinizin uyanmak vakti gelmedi mi?" Bu âyet sanki bir ok idi ki, onun canına geldi. Fudayl derhal duvardan aşağıya düştü ve dedi: "Vakit geldi ve vakit geçti bile! Sersem ve hayrân ve hacîl ve kararsız bir hâlde yüzünü harâbeye çevirdi, bütün gün giderdi ve ağlardı; ve düşmanlarını râzı ederdi. Ve tâat-ı Hak ile meşgûl olup kibâr-ı evliyâdan oldu."

و آن چنان که ساحران فرعون را رو سیه کردند از صبر و وفا

3158. *Ve onun gibi ki, sihirbazlar Fir'avn'u sabır ve vefâ cihetinden kara yüzlü ettiler.*

Ya'ni, Mûsâ (a.s.)ın mu'cizesini gördükten sonra Hakk'a îman ve Fir'avn'a muhâlefet eden sihirbazların tövbeleri dahi, Fudayl b. Iyâz hazretlerinin tövbesi gibi kuvvetli bir tövbe idi. Fir'avn onları kesip biçmek ve asmak ile tehdîd etti. Onlarsa sûre-i Tâhâ'da beyân buyrulduğu üzere فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي هٰذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا (Tâhâ, 20/72) ya'ni "Ey Fir'avn, sen hükmedici olduğun şeyi hükmet, sen ancak hayât-ı dünyâda hükmedersin" diye bu tehdîde cevâb verdiler; ve Fir'avn'un yapacağı azâb ve işkenceye sabretmek ve Hakk'a karşı vefâ göstermek cihetinden Fir'avn'u kara yüzlü ettiler. Zîrâ bir kâfirin indinde, mü'minden ölüm ile intikām almak zevkli bir şeydir. Fakat o

mü'min onun intikām ve azâbından müteessir olmadığını beyân ederse, o kâfire karşı hakāret üzerine hakāret olur; ve o kâfirin hiss-i gazab ve intikāmı şiddetlenmekle berâber artık o mü'mine karşı yapacağı başka bir zulüm ve fenâlık kalmaz. Bundan dolayı kara yüzlü ve zelîl olur.

دست و پا دادند در جرم قَوَد   آن به صد ساله عبادت کی شود

3159. *Kısâs cürmünde el ve ayak verdiler. O yüz yıllık ibâdet ile ne vakit olur?*

"Kaved", kısâs ma'nâsınadır. "Cürüm"den murâd, sihirbazların bidâyet-i münâzaada Mûsâ (a.s.) gibi bir nebiyy-i zîşânın mu'cizesine karşı mukābele cür'etinde bulunmalarıdır ki, onların kesilmeleri ve asılmaları bu cürümlerine kısâs olarak vâki' oldu. Fakat zâhirde Fir'avn'un gazabından neş'et etti. Maahâzâ onlar bu kısâsa karşı sabrettiler ve Hak yolunda vefâ ettiler. Onların bu sabrı ve vefâsı yüz yıllık ibâdet ile bile bir kimseye nasîb olmaz.

تو که پنجه سال خدمت کردهٔ   کی چنین صدقی به دست آوردهٔ

3160. *Sen ki elli yıl hizmet etmişsin, ne vakit böyle bir sıdk ele getirmişsin?*
[3164]

Ey müslüman efendi, sen ki elli yıl Hakk'a tâat ve ibâdet etmişsin, Fudayl hazretlerinin ve Fir'avn'un sihirbazlarının gösterdiği böyle bir sıdkı Hakk'a karşı gösterebildin mi? Belki can korkusundan her menhiyâta karşı sükût ettin ve kefere ve fecerenin her bir teklîfini kabûl ettin; ve şer'an kendini muztar ve mecbûr görmekle müteselli oldun.

حکایت آن درویش که در هری غلامان عمید خراسان را آراسته دید و بر اسبان تازی و قباهای زربفت و کلاههای مغرق و غیر آن، پرسید که اینها کدام امیرانند و چه شاهانند گفتند او را که اینها امیران نیستند اینها غلامان عمید خراسانند، روی به آسمان کرد که ای خدا غلام پروردن از عمید بیاموز، آن جا مستوفی را عمید گویند

O fakîrin hikâyesidir ki, Herat'ta Horasan defterdârının kullarını süslü ve Arab atları üzerinde sırmalı elbiseler ile ve cevherlere batmış külâhlar ile ve sâire ile gördü. "Bunlar hangi beylerdir ve ne şâhlardır?" diye

sordu. Ona dediler ki: "Bunlar beyler değildirler, bunlar Horasan defterdârının kullarıdır!" Yüzünü göğe tutup dedi ki: "Ey Hudâ, kul beslemesini defterdardan öğren!" Orada müstevfîye "amîd" derler

"Amîd", her kavmin büyüğüne ve reîsine ve vergi tahsîl eden kimseye derler. Herat ahâlîsinin ıstılâhında Araplar indinde beytü'l-mâl hesâbına tahsîle me'mûr olup "müstevfî" denilen kimse demektir ki, bizde "defterdar" derler.

آن یکی گستاخ رو اندر هری   چون بدیدی او غلام مهتری

3161. *O bir küstah gidici Herat şehrinde vaktâki bir büyüğün kölelerini gördü.*

جامهٔ اطلس کمر زرین روان   روی کردی سوی قبلهٔ آسمان

3162. *Atlas elbiseli, altın kemerli gidici olarak. Yüzünü göğün kıblesi tarafına çevirdi.*

"Güstâh-rû", bîedeb meşrebli demektir. "Herî", Herât isminin terhîm olunduktan sonra imâle olunmuş şeklidir. İkinci beytin birinci mısrâ'ı kölelerin sıfatıdır. Ya'ni, bir bîedeb meşrebli olan fakîr, vaktâki Herat şehrinde o şehrin büyüklerinden birinin kölelerini atlas elbise giymiş ve bellerine sırmalı kemerler bağlamış olduğu hâlde şehir içinde gidici olarak gördü. Bunların kim olduklarını sordu. "Defterdarın köleleri!" cevâbını alınca yüzünü göğün kıblesi olan Hakk'a çevirdi, dedi:

کای خدا زین خواجهٔ صاحب منن   چون نیاموزی تو بنده داشتن

3163. *Ki: "Ey Hudâ, niçin ihsânlar sâhibi olan efendiden kul tutmayı öğrenmezsin?"*

"Yâ Rab, şu ihsân sâhibi olan deftedar bak, kendi kullarını nasıl giydirip kuşatmış! Bense senin kulun olduğum hâlde çıplak ve fakir bir hâldeyim. Sen dahi niçin bu ihsânlar sâhibi efendiye bakıp kulun nasıl idâre olunacağını öğrenmezsin?"

بنده پروردن بیاموز ای خدا   زین رئیس و اختیار شهر ما

3164. *"Ey Hudâ, kul beslemeyi bu reîsden ve şehrimizin ihtiyarından öğren!"*

بود محتاج و برهنه و بی‌نوا   در زمستان لرز لرزان از هوا

3165. *Muhtaç ve çıplak ve azıksız kışta havadan çok titreyici idi.*

Bu bîedebâne sözü söyleyen fakîr, muhtaç ve çıplak ve gıdâsız ve kış mevsiminde soğuk havada tirtir titreyici idi.

انبساطی کرد آن از خود بری   جرأتی کرد او از مُتْرَی

3166. *Kendinden kesilmekten dolayı bir inbisât etti. Şişkinliğinden dolayı o bir cür'et etti.*

Bu fakîr, kendi vehm-i enâniyyetinden ve varlığından kesilmiş ve Hakk'ın varlığından şişmiş ve kavî olmuş idi. İşte bu kendinden kesilmekten dolayı bir bîpervâlık ve küstahlık etti; ve bu şişkinliğinden dolayı bu sözleri söylemeye cür'et etti.

اعتمادش بر هزاران موهبت   که ندیم حق شد اهل معرفت

3167. *Onun i'timâdı binlerce mevhibe üzerine idi. Zîrâ ehl-i ma'rifet Hakk'ın nedîmi oldu.*

Bu fakîrin Hakk'ın binlerce mevhibesi ve ihsânları üzerine i'timâdı var idi ve bu i'timâd ona ma'rifet-i Hak'tan hâsıl olmuş idi. Zîrâ ehl-i ma'rifet bâtında Hakk'ın nedîmi ve musâhibi olmuştur; ve onlar Hak'la mübâseta hâlinde bu lâübâliyâne münâcâtta bulunurlar. Nitekim *Nefehâtü'l-Üns*'te Mevlânâ Câmî hazretleri bir zâttan naklen şöyle buyurur:

"Ben çocuk idim. İpek böceklerine dut ağacının yaprağını toplamak için bir yerde ağaca çıkmış idim. Tesâdüfen Şeyh Ebu'l-Fazl hazretleri oradan geçiyor idi. Beni ağaçta görmedi ve benim hiç şübhem yok idi ki, Şeyh kendinden geçmiş idi. İnbisât hâli içinde başını yukarı kaldırıp dedi ki: "Ey Hudâ, bir yıldan ziyâde vardır ki, bana para vermedin ki saçlarımı tıraş ettireyim, dostlar ile böyle mi muâmele ederler?" Bunu müteâkib gördüm ki, o ağacın dalları, budakları ve yaprakları bütün altın oldu. O hazret bunu görünce dedi ki: "Acâib! Meğer sana inbisât cihetinden söz söylemek olmaz imiş!" Velhâsıl menâkıb-ı evliyâda bunun emsâli çoktur. "İnbisât", lügatte açık yüzlü olmak ve şâd olmak ve küstah olmak ma'nâlarınadır.

گر ندیم شاه گستاخی کند   تو مکن آن که نداری آن سند

3168. *Eğer şâhın nedîmi bir küstahlık ederse, sen onu yapma ki o i'timâdı tutmazsın.*

Ey gâfil, eğer şâhın nedîmi ve musâhibi olan ehl-i ma'rifetten birisi Hakk'a karşı küstahlık edip lâübâliyâne sözler söylerse sakın onu nümûne ittihâz ederek sen o inbisâtı ve küstahlığı yapma! Zîrâ sen o nedîm-i şâhın derecesindeki i'timâda mâlik değilsin. Sen şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın mevhibesine ve ihsânına karşı şübhe içindesin. Nitekim dünyâ şâhlarının nedîmleri dahi ba'zan şâha karşı nazlanırlar ve kafa tutarlar. Pâdişâh dahi onların nâzını çeker. Fakat yabancılardan birisi o küstahlığı yaparsa pâdişâh ona gazab edip te'dîb eyler.

حق میان داد و میان به از کمر　　　گر کسی تاجی دهد او داد سر

3169. *Hak bel verdi ve bel kemerden iyidir. Eğer bir kimse bir kimseye taç verdiyse o baş verdi.*

Ya'ni, halkın ihsânı Hakk'ın ihsânı yanında lâ-şeydir. Zîrâ Hak insanın vücûduna sağ ve sâlim bir bel verdi ki, o bel insanı ayakta tutar ve gezdirir; ve halkın ihsânı sana bele bağlanacak bir kemer olursa şübhe yok ki, bel kemerden daha a'lâdır; ve Hak Teâlâ vücûdunun başını ihsân etti ki, onda birçok lezzet uzuvları mevcûddur. Halk ise sana bu başa giyilecek taç verir. Senin başın ma'lûl olursa elmaslı ve altınlı taç neye yarar?

تا یکی روزی که شاه آن خواجه را　　　متهم کرد و ببستش دست و پا

3170. [3174] *Nihâyet bir gün pâdişâh o efendiyi müttehem etti; ve onun elini ve ayağını bağladı.*

Nihâyet bir gün Herat mülkünün pâdişâhı o defterdârı müttehem etti ve onu suçlu gördü. Habs ve tevkîf edip elini ve ayağını bağladı.

آن غلامان را شکنجه می‌نمود　　　که دفینهٔ خواجه بنمایید زود

3171. *Şâh o kölelere işkence gösterdi. Dedi ki: "Çabuk efendinin defterini gösteriniz!"*

Şâh defterdârı habs ve tevkîf ettiği gibi, onun o süslü kölelerini tevkîf etti. Onları işkence ve eziyet ile tazyîk ederek dedi ki: "Çabuk efendinizin mallarını ve nükûdunu sakladığı yeri gösteriniz!"

سر او با من بگویید ای خسان　　　ور نه بُرّم از شما حلق و لسان

3172. *"Ey alçaklar, onun sırrını bana söyleyiniz! Ve yoksa sizin boğazınızı ve dilinizi keserim!"*

مدت یك ماه شان تعذیب کرد   روز و شب اشکنجه و افشار و درد

3173. *Bir ay müddet onları işkence ve tazyîk ve derd ile ta'zîb etti.*

پاره پاره کردشان و یك غلام   راز خواجه وانگفت از اهتمام

3174. *Onları parça parça etti; ve bir gün ihtimâmdan dolayı efendinin sırrını ifşâ etmedi.*

"İhtimâm", kasd ve ikdâm etmek ve mahzûn ve gamnâk olmak ma'nâlarınadır, burada ikinci ma'nâ münâsibdir. Ya'ni, pâdişâh onları parça parça etti; ve bir köle bu işkence ve ta'zîbden gamnâk olduğundan dolayı efendinin sırrını ifşâ etmedi.

گفتش اندر خواب هاتف کای کیا   بنده بودن هم بیاموز و بیا

3175. *Ona rü'yâsında hâtif dedi ki: "Ey büyük, sen de kul olmayı öğren ve gel!"*

"Hâtif", "gāibden nidâ eden" demektir. Ya'ni, o fakîre rü'yâsında gāibden bir nidâ gelip dedi ki: "Ey tarîk-ı ma'rifette mertebe sâhibi olmuş olan büyük, sen de defterdârın kullarına bak ve onlardaki sadâkati ve vefâyı gör de kul olmayı öğren!"

ای دریده پوستین یوسفان   گر بدرد گرگت آن از خویش دان

3176. *Ey Yûsufların postunu yırtmış olan, eğer seni kurt yırtarsa onu kendinden bil!*

"Yûsuflar"dan murâd, kâmillerdir. "Post derîden", ta'n etmek ve zemmetmek ve gıybet etmek ve ayıp tutmaktan kinâyedir. Ya'ni, ey kâmilleri ta'n ve zemmetmiş olan kimse, eğer kurt meşrebinde birisi çıkıp seni yırtar ve seni ta'zîb ederse, onu kendi ahlâkının aksi bil! Nitekim I. ciltte [b. 216]: این جهان کوهست فعل ما ندا   سوی ما آرد نداها را صدا ya'ni "Bu cihân dağdır, bizim fiillerimiz nidâdır. Nidâlar bizim tarafımıza sadâlar getirir" ve II. ciltte de [b. 2174]: این جهان کوهست گفت و گوی تو   از صدا هم باز آید سوی تو ya'ni "Bu cihan dağdır ve senin dedikodun, sadâdan yine de senin tarafına gelir" buyrulmuş idi.

ز انکه می‌بافی همه ساله بپوش   ز انکه می کاری همه ساله بنوش

3177. *Bütün sene dokuduğun şeyden giy, bütün sene aldığın şeyden ye!*

فعل تست این غصه های دمبدم　　این بود معنئ قد جف القلم

3178. *Bu dembedem olan gussalar senin fiilindir. Ceffe'l-kalem'in ma'nâsı bu olur.*

Bu vakit vakit senin kalbine müstevlî olan gamlar ve gussalar senin kötü fiilinin aksindendir. İşte جف القلم بما انت لاق ya'ni "Mülâkî olduğun şeyde kalem kurudu" hadîs-i şerîfinin ma'nâsı budur. Zîrâ kişi ektiğini biçmek Hakk'ın hükm-i küllî-i icmâlîsidir.

که نگردد سنت ما از رشد　　نیك را نیکی بود بد راست بد

3179. *Zîrâ sünnetimiz doğru yoldan dönmez. İyiye iyilik, kötüye kötülük olur.*

Zîrâ bizim âdet ve sünnet-i ilâhiyyemiz kendi istikāmetinden ve doğru yolundan dönmez. Bizim kazâ kalemimiz iyiye iyilik ve kötüye de kötülük yazmış ve kalem dahi kurumuş olduğundan bir hükmün değişmesi ihtimâli yoktur. Yukarıda zikrolunan afv ve mağfiret hâli müstesnâdır. Bu ma'nâ sûre-i Ahzâb'da vâki' وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا (Ahzâb, 33/62) ya'ni "Sen Allah Teâlâ'nın sünnetini tebdîl olur bulmazsın" âyet-i kerîmesinde ve emsâli âyetlerde mezkûrdur.

کار کن هین که سلیمان زنده است　　تا تو دیوی تیغ او برنده است

3180 [3184] *İş yap, zîrâ Süleyman diridir. Sen ifrît oldukça onun kılıcı kesicidir.*

"Süleyman"dan murâd, tasarruf sâhibi olan insân-ı kâmildir. "Dîv"den murâd, i'tikād-ı fâsık sâhibleridir. Ya'ni, vaktin Süleyman'ı olan insân-ı kâmil diridir ve faâliyettedir. Ey nefsânî olan kimse, sen ifrît ve şeytan gibi dalâlet tarafında faâl oldukça onun hidâyet kılıcı senin nefsinin fesâdlarını ve dalâletlerini kesicidir. Bu umûmî ma'nâ zımnında cenâb-ı Pîr efendimiz zât-ı şerîflerine de işâret buyururlar. Zîrâ Hz. Pîr efendimiz zamân-ı şerîflerinde ve hayat-ı dünyeviyyelerinde ve bu *Mesnevî-i Şerîf* ile rûhâniyetleri ile de her asırda ehl-i dalâlete karşı hidâyet kılıcı çekmiştir.

چون فرشته گشت از تیغ ایمنی است　　از سلیمان هیچ او را خوف نیست

3181. *Vaktâki melek oldu, kılıçtan emîndir, Süleyman'dan ona hiç korku yoktur!*

Vaktâki bir kimse nefsinin sıfatlarından kurtulup, sıfât-ı rûhâniyye ile muttasıf oldu ve melekiyet mertebesine erişti, o kimse artık Süleyman'ın kı-

lıcından emîn olur ve Süleymân-ı zamandan ona hiç korku olmaz. Zîrâ o kimsenin Süleymân-ı zamâna muhâlefeti kalmaz. Her husûsta onunla müttehid olur.

حکم او بر دیو باشد نی ملك رنج در خاك است نی فوق فلك

3182. *Onun hükmü şeytan üzerine olur, melek üzerine değil! Renc toprak üzerinedir, feleğin yukarısı üzerine değil!*

"Toprak"tan murâd, cismâniyet ve "feleğin fevkı"nden murâd, rûhâniyettir. Ya'ni, Süleymân-ı zamânın hükmü nefis ifrîtinin ve vehim şeytanının üzerinde cârîdir, melek üzerinde cârî değildir; ve insân-ı kâmilin tasarrufu ve riyâzet ve mücâhede meşakkatlerinin tahmîli sâlikin cismâniyeti üzerinedir, rûhâniyeti üzerine değildir.

ترك کن این جبر را که بس تهی است تا بدانی سِرّ سِرّ جبر چیست

3183. *Bu cebri terk et ki çok boştur, tâ bilesin ki, cebrin sırrının sırrı nedir!*

Ey dalâlette kalan Cebrî, bu cebir i'tikādını bırak! Zîrâ bu i'tikād boş bir i'tikāddır; ve fâsık i'tikād idrâk-i hakîkatin hicâbıdır. Eğer bunu terk edersen cebrin sırrının sırrını ve hakîkatini anlarsın. Meselâ sirke dolu olan bir kaba, boşaltılıp yıkanılmadıkça şerbet ve şurup konulmaz.

Ma'lûm olsun ki, cebrin hakîkati sırr-ı kadere müsteniddir; ve sırr-ı kader a'yân-ı sâbiteden her bir "ayn"ın vücûdda, zâten ve sıfaten ve fiilen ancak kābiliyet-i asliyyesinin ve isti'dâd-ı zâtîsinin husûsiyeti mikdârınca zuhûru keyfiyetinden ibârettir. Ve sırr-ı kaderin sırrı dahi budur ki, a'yân-ı sâbite zât-ı ulûhiyyetten gayrı olarak hâriçte zâhir olan umûrdan değildirler. Belki Hak Teâlâ hazretlerinin niseb ve şuûnât-ı zâtiyyesinin sûretleridirler; ve Hak Teâlâ'nın niseb ve şuûnât-ı zâtiyyesi ise ezelen ve ebeden tagayyürden ve tebeddülden münezzehdir. Binâenaleyh a'yân-ı sâbitenin tagayyürü dahi mümteni'dir. Ve cebir hakkında I. cildin 625 numarasına müsâdif olan این نه جبر این معنئ جباریست ["Bu, cebir değildir; bu, ma'nâ-yı cebbâriyyettir."] beytinde geçti. Ve bu cildde bu Cebrîlik bahsinde de birçok îzâhât verildi.

ترك کن این جبر جمع منبلان تا خبر یابی از آن جبر چو جان

3184. *Tenbeller cem'inin bu cebrini terk et, tâ ki o can gibi olan cebirden haber bulasın!*

Hakk'ın emirlerini bu vücûd-ı izâfî âleminde icrâda tenbel olan bir kısım halkın ihtiyâr ettiği bu cebir i'tikādını bırak, tâ ki o can gibi hem zâhir ve hem de mahfî olan cebrin hakîkatinden haberdâr olasın!

ترك معشوقى كن و كن عاشقى ای گمان برده که خوب و فائقى

3185. *Ma'şûkluğu bırak ve âşıklık et, ey güzel ve fâik olduğunu zannetmiş olan!*

Ey kendini Hak indinde güzel ve makbûl ve sâir kullara fâik olduğunu zanneden kimse, ma'şûkluğu ve nazlanmayı bırak da âşıklık et, ya'ni ehl-i niyâz ol! Zîrâ sen henüz deryâ-yı hakîkatin köpüğü mesâbesinde olan nefsini ve eşyâ-yı sâireyi görüp onların hüküm ve te'sîri altındasın. Deryâda müstağrak değilsin ki nâz ehli olasın!

ای تو در معنى ز شب خامشترى گفت خود را چند جويى مشترى

3186. *Ey sen ki, ma'nâda geceden daha sâkitsin, kendi sözüne nice bir müşteri istersin?*

Ey kâmillik ve reşâdet da'vâsında bulunan kimse, sen ma'nâ âleminde karanlık geceden daha susmuş ve sâkit kalmış bir hâldesin. Söylediğin sözlerin ma'nâ âlemiyle münâsebeti yoktur. Onlar senin kendi zan ve tahminlerinden ibârettir. Binâenaleyh bu gibi sözlerine ne vakte kadar müşteri ve sâmi' ister ve ararsın?

سر بجنبانند پيشت بهر تو رفت در سوداى ايشان دهر تو

3187. *Senin huzûrunda senin için baş sallarlar. Senin dehrin onların sevdâsında gitti.*

Senin celbettiğin müşteriler ehl-i hakîkatin kelâmından ezberleyip onlara sattığın sözlere başlarını sallarlar ve hiçbirisinin kalbinde o sözlerin te'sîri ve feyzi olmaz. Sen de onların baş sallamalarına bakıp "Beni beğendiler!" diye tefâhur edersin. Binâenaleyh senin dehrin ve ömrünün zamânı onların sevdâsında geçti ve "Onları Hakk'a da'vet ediyorum!" diyerek kendine da'vet ettin.

تو مرا گويى حسد اندر مپيچ چه حسد آرد کسى از فوت هيچ

3188. *Sen benim için hasede sarılma dersin. Bir kimse hiçin fevti üzerine ne hased getirir?*

Sana ehl-i kemâlden birisi "Halkın kabûlünden geç de Hakk'a teveccüh et!" diye nasîhat etse ona: "Halkın bana olan teveccüh ve ta'zîmine hased etme!" dersin. Sende ne şeref var ki bir kimse ona hased etsin? Bir kimse hiçin fevti üzerine hased eder mi?

هست تعليم خسان اى چشم شوخ   همچو نقش خرد كردن بر كلوخ

3189. *Ey küstah, alçaklara ta'lîm, kerpiç üzerine ince nakış etmek gibidir.*

"Çeşm-i şûh", cür'etkâr ve hayâsız olan kimse ki, burada ehl-i hakîkatin kelâmını ezberleyip edânîye ve avâma söyleyen şahıs murâd olunur. Ya'ni, ey Hak'tan ve peygamberden ve evliyâ-i Hak'tan utanmayan kimse! Ehl-i hakîkatin sözlerini, kendine müşteri celbetmek için önüne gelen avâma ta'lîm edersin. O yüksek ma'nâları onlar idrâk edebilir mi? Onlara böyle ince ma'nâları ta'lîm etmek, tuğla ve kerpiç üzerine küçük ve ince nakışlar yapmağa benzer. Kerpiç üzerindeki ince nakışların sebâtı olur mu? Biraz suya ve havaya ma'rûz kalsa bozulur gider. Ba'zı nüshalarda "çeşm-i şûh" yerine "bâr-ı sûh" (بار سوخ) ve "nakş-ı hurd" (نقش خرد) yerine de "nakş-ı hûb" (نقش خوب) vâki' olmuştur. Ya'ni "Ey ehl-i hakîkatin kelâmını ezberlemekte rüsûh sâhibi olan kimse! Edânîye ta'lîm kerpiç üzerine güzel nakış yapmak gibidir!" demek olur.

خويش را تعليم كن عشق و نظر   كان بود چون نقش فى جرم الحجر

3190. [3194] *Kendine aşk ve nazar ta'lîm et ki o, taşın cirmi üzerine nakşetmek gibi olur.*

Muhakkıkların maârifini ezberleyip avâma ta'lîm ve onları kendine celbe çalışacağına, kendine aşk-ı ilâhîyi ve kalb gözüyle nazar etmeyi ta'lîm et! Zîrâ o aşk-ı ilâhî ile ve kalb gözüyle nazar sûretiyle tahsîl olunan maârif ve hakâyık, taşın cirmi üzerine nakşetmek gibi esaslı bir sûrette yerleşir. Yûnus Emre hazretleri buyurur:

Kerpiç koydum kazana, poyraz ile kaynattım
Nedir diye sorana, bandım verdim özünü

Ya'ni kendi zevkimden uzak olan maârif-i evliyâyı cismimin kazanına koydum. Aşksız ve poyraz gibi soğuk esen nefsim ile kaynatmağa çabaladım. "Bu sözlerin şerhi nedir?" diye soranlara, bu soğuk nefsimle îzâha çalıştım demek olur.

نفس تو با تست شاگرد وفا   غیر فانی شد کجا جویی کجا

3191. *Senin nefsin sana vefâ şâkirdidir. Gayr, fânî oldu. Nerede ararsın, nerede!*

Eğer vefâ öğretmek istersen senin nefsin bu husûsta sana şâkirddir. Gayr ile meşgûl olma! Zîrâ gayrın sûret-i gayriyyeti fânîdir ve zâildir. O gayrı nerede arasın, nerede!

تا کنی مر غیر را حبر و سنی   خویش را بد خو و خالی می کنی

3192. *Tâ ki gayrıyı âlim ve âlî edesin! Kendini kötü huylu ve boş ediyorsun.*

"Hıbr", âlim (*Sıhâh* ve *Sarrâh*). "Senî", âlî demektir. Ya'ni, irşâd da'vâsında bulunan kimse, sen henüz kendi sıfât-ı nefsâniyyenden kurtulmamış iken başkalarını âlim ve âlî etmeye çalışma! Zîrâ halkın teveccühünden senin nefsin müteessir olup gurûr duyar ve bu sûretle kendini kötü huylu yaparsın; ve kötü huylu olduğun kadar da füyûzât-ı rabbâniyyeden hâlî kalırsın ve ezberleyip söylediğin maârif biter.

متصل چون شد دلت با آن عَدَنْ   هین بگو مهراس از خالی شدن

3193. *Vaktâki senin kalbin Aden'e muttasıl oldu, âgâh ol, söyle, hâlî olmaktan korkma!*

"Aden", Yemen'de Bâbü'l-Mendeb boğazı civârında deniz kenarında meşhûr bir şehrin ismidir. Bu şehirde güzel akîk taşları çıkarılır. Burada "Aden"den murâd, deryâ-yı hakîkatin kenârı olan mertebe-i rûhâniyyettir. Zîrâ "ikilik" mertebesi âlem-i ervâhdan başlar; ve Hak ile abd arasında bir berzahdır. Binâenaleyh ilhâm-ı ilâhî rûha gelir. Ya'ni, ey fenâfillah ve bekâbillah mertebesine vâsıl olmadan halkı irşâda kıyâm eden kimse! Senin kalbin vücûd-ı hakîkî deryâsının kenârı olan rûhâniyet Aden'ine muttasıl olduğu vakit hâlinden âgâh ol ve halka ta'lîm ve irşâd için söyle! Bu mertebede kalbin maârif-i ilâhiyyeden boşalmasından korkma! Zîrâ bu mertebede maârif ve esrâr-ı ilâhiyye akîkleri asla bitmez ve tükenmez.

امر قُلْ زین آمدش کای راستین   کم نخواهد شد بگو دریاست این

3194. *"Söyle!" emri, ey doğruya mensûb olan, bu deryâdır, eksik olmayacaktır. "Söyle!" diye bundan dolayı geldi.*

Ya'ni, Resûl-i Ekrem hazretlerine Kur'ân-ı Kerîm'de birçok mahallerde vâki' olan "Kul!" ya'ni "Söyle!" hitâbı: "Ey doğruya ve hidâyete mensûb olan Resûlüm, bu vâsıl olduğun rûhâniyet mertebesinin deryâ-yı hakîkate ittisâli vardır. Hakāyık ve maârif incileri ve akîkleri bitmez ve tükenmez. İstediğin kadar söyle!" demek ma'nâsını beyân için geldi. Verâset-i muhammediyyeleri hasebiyle bu "Kul!" emri insân-ı kâmillere dahi şâmil olur.

أنصتوا يعنى كه آبت را به لاغ   هين تلف كم كن كه لب خشك است باغ

3195. *Susunuz, ya'ni ki suyunu lâğ ile, az telef et! Zîrâ bâğ kuru dudaklıdır.*

Ya'ni, ey kelâm-ı evliyâyı ezberleyip şuna buna söyleyen kimse! Sen henüz sıfât-ı nefsâniyyeden kurtulup rûhâniyet Aden'ine muttasıl olmadın. Binâenaleyh hakîkat deryâsından esrâr-ı ilâhiyye incilerini ve rûhâniyet Aden'inden maârif-i rabbâniyye akîklerini çıkaracak bir hâlde değilsin. Böyle olunca sus ve âb-ı hayât mesâbesinde olan maârif-i evliyâyı şuna buna az söyle! Zîrâ senin kalbinin bâğı kurudur. O ulûm-ı ledünniyye suyu ile kendi bağını sula!

اين سخن پايان ندارد اى پدر   اين سخن را ترك كن پايان نگر

3196. *Ey baba, bu sözün nihâyeti yoktur. Bu sözü terk et, nihâyete nazar et!*

Ey fesâhat ile halka söz söyleyen ve sözlerini halka beğendirmeğe çalışan baba! Bu söz dediğimiz şeyin nihâyeti yoktur. İstediğini istediğin kadar söyleyebilirsin. Bu elfâz-ı zâhiriyyeyi ve halkı terk et! Nihâyete ve merci'in olan Hakk'a nazar et! Nitekim âyet-i kerîmede وَأَنَّ إِلَى رَبِّكَ الْمُنْتَهَى (Necm, 53/42) ["Sonunda varış Rabbine olacaktır"] buyrulur.

غيرتم نايد كه پيشت بيستند   بر تو مى‌خندند عاشق نيستند

3197. *Bana gayret gelmez ki, senin önünde dururlar, sana gülerler, âşık değildirler.*

"Gayret", lügatte "ikdâm etmek ve kıskanmak ve nâm ve nâmûsa halel verecek şeylerden sakınmak" demektir. "Kıskanmak ve hased etmek" ma'nâsına göre beytin ma'nâsı şöyle olur: "Ey yalancı şeyh, halkın senin önünde durup sözlerini dinlemelerinden dolayı bana hased gelmez. Zîrâ o halk sana gülerler, çünkü sana âşık değildirler. Belki senden görmek ümîdinde oldukları zâhirî menfaatin âşıkıdırlar." Ba'zı nüshalarda (غيرتم نايد) yerine (غيرتم آيد) vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ: "Ey şeyh-i kâzib, sen halka ezberlediğin

maârif-i ilâhiyyeyi söylediğin vakit onların kürsünün önünde dolanıp seni dinlemelerinden dolayı, bana evliyâya mahsûs olan gayret gelir. Zîrâ o maârif-i evliyâyı avâmın akılları idrâk etmedikleri için gülerler ve senin âşığın olmadıkları için, onların istihzâlarına da sebeb olursun. Bana bundan dolayı gayret gelir." demek olur.

عاشقانت در پس پرده کرم   بهر تو نعره زنان بین دمبدم

3198. *Senin âşıkların kerem perdesinin arkasındadır. Senin için na'ra vurucılardır, gör!*

Senin âşıkların senden bekledikleri menfaat perdesinin arkasındadırlar. Senin tekyende yerler ve içerler ve yatarlar; ve bu kerem ve menfaatin devâmı ümîdiyle senin için na'ra vurucudurlar. Onlar senin zâtının âşığı değil, kereminin âşığıdırlar, bunu böyle gör!

عاشق آن عاشقان غیب باش   عاشقان پنج روزه کم تراش

3199. *O gaybın âşıklarının âşığı ol! Beş günlük âşıkları az yont!*

Binâenaleyh avâmın âşığı olup onlara müşteri olma ve onları celbe çalışma. Belki o âlem-i gaybın âşıkları olan ehl-i ihlâsın âşığı ol! Böyle beş günlük hayât-ı fâniyeye gönül bağlayan ve maddî menfaat âşıkları olan avâmın ıslâhına az müteveccih ol ve onları az yont!

که بخوردندت ز خدعهٔ جذبهٔ   سالها ز یشان ندیدی حبهٔ

3200. *Zîrâ seni bir cezbenin hud'asından yerler. Nice yıllardır ki onlardan bir*
[3204] *habbe görmedin.*

Zîrâ senin kıymetli ömrünü o beş günlük âşıklar cezbenin hud'asından yerler. Ya'ni, onlar senin sözlerinden, kendilerine bir cezbe-i ilâhî hâsıl olmuş gibi gösterirler. Bu sûretle sana karşı cezbe hîlesini kullanırlar ve sende onların ahvâl-i bâtınelerini keşfedecek kudret olmadığından, "Benim bu sözlerim bunlara te'sîr ediyor ve terakkî ediyorlar" zannında bulunursun; ve kendi zu'münce onların ta'lîm ve terbiyeleri ile meşgûl olup durursun. Halbuki nice yıllar vardır ki, onlardan bir habbe sıdk ve fâide-i irşâd görmedin. Hepsi kendi nefislerinin hevâsındadırlar.

چند هنگامه نهی بر راه عام   گام خستی بر نیامد هیچ کام

3201. *Avâmın yolu üzerine nice bir hengâme koyarsın? Adımını hasta ettin, hiç murâd zâhir olmadı.*

"Hengâme", müteaddid ma'nâları vardır, burada "mecma' ve adamların cem'iyyeti" ma'nâsınadır. Ya'ni, hâl böyle iken avâmın yolu üzerine nice bir cem'iyyet kurarsın ve onları başına toplarsın. Hak yolundaki adımını hasta ve alîl ettin. Senin böyle avâmı başına toplamandan hiçbir murâd-ı hidâyet ve maksûd-ı saâdet hâsıl olmadı.

وقت صحت جمله یارند و حریف　　وقت درد و غم بجز حق کو الیف

3202. *Sıhhat vaktinde cümle yâr ve arkadaştırlar. Derd ve gam vaktinde Hak'tan gayrı enîs hani!*

O başına topladığın avâm sıhhatin vaktinde hep sana yâr ve mahrem arkadaş olurlar. Fakat bir derde ve gama mübtelâ olduğun vakit hepsi etrâfından dağılırlar. O vakit sana Hak'tan başka bir elîf ve enîs kalmaz.

وقت درد چشم و دندان هیچ کس　　دست تو گیرد بجز فریاد رس

3203. *Göz ve diş ağrısı vaktinde hiçbir kimse, feryâda erişiciden başkası elini tutar mı?*

Meselâ göz ve diş ağrısı gibi vücûduna birtakım evcâ' ve emrâz ârız olduğu vakit feryâda erişici olan Hak'tan başkası senin elini tutar mı? Gerçi "feryâd-res"den murâd, ilel ve emrâzı tedâviye salâhiyetdâr olan tabîbler dahi anlaşılabilirse de, etıbbâ yediyle vâki' olan şifâlar dahi Hakk'ın Şâfî ismiyle vâki' olan tecellîsindendir. Eğer Hak Şâfî ismiyle tecellî buyurmazsa etıbbâ dahi ilel ve emrâzın tedâvisinden âciz kalırlar.

پس همان درد و مرض را یاد دار　　چون ایاز از پوستین کن اعتبار

3204. *Binâenaleyh hemân derdi ve marazı yâd tut! Ayaz gibi postînden ibret al!*

Ya'ni, ey halktan vefâ uman kimse, ancak evcâ' ve emrâz zamanlarını hatırında tut! Nitekim Sultan Mahmûd'un mukarrebi olan Ayaz köylülüğü zamânında giydiği postunu ve çarığını bir odada hıfzedip ikbâli zamânında onları ziyâret eder ve hâl-i acz ve zilletini dâimâ hatırında tutardı ve onlardan ibret alırdı. Sen de öyle yap!

پوستین آن حالت درد تو است　　که گرفته ست آن ایاز آن را به دست

3205. *Postîn o senin derdinin hâlidir ki, o Ayaz onu elde tutmuştur.*

O senin ağrılar ve hastalıklar zamânındaki hâlin ve aczin ve mezelletin Ayaz'ın köylülüğü zamânında giydiği posteki ve çarık mukābilidir; ve sıhhat ve kuvvet hâlin ise Sultan Mahmûd'un Ayaz'a ihsân etmiş olduğu güzel elbiselerin ve hil'atlerin nazîridir. Binâenaleyh kendi vücûd-ı izâfîsini müdrik olan abdin hâl-i aslîsi acz ve mezellet ve emr-i Hakk'a boyun eğmektir ve itâat etmektir.

باز جواب گفتن آن کافر جبری آن سنی را که به اسلامش دعوت می‌کرد و به ترك اعتقاد جبرش دعوت می‌کرد و دراز شدن مناظره از طرفین که مادهٔ اشکال و جواب را نبرد الا عشق حقیقی که او را پروای آن نماند، ذَلِكَ فضل اللّٰه يُؤْتِيه مَنْ يشاء

Cebrî olan kâfirin o Sünnî'ye tekrar cevab söylemesidir ki, kendisini İslâm'a da'vet ederdi ve o cebir i'tikādının terkine da'vet ederdi; ve iki taraftan münâzaranın uzamasıdır. Zîrâ işkâl ve cevâb maddesini ancak aşk-ı hakîkî götürür ki, onun için ona pervâ olmaz. Bu Allah'ın fazlıdır, onu dilediği kula verir

Ya'ni, Sünnî olan mü'min tafsîli yukarıda geçtiği vech ile Cebrî'yi İslâm'a da'vet etti; ve Cebrî o da'vete karşı i'tizâr etti ve Sünnî'yi iskât için birtakım delîller getirdi. Sünnî de ona cevâblar verdi; ve ikisinin arasındaki münâzara ve mübâhase uzadı durdu. Zîrâ müşkil görünen mes'elelerin ve onların cevâblarının tefekkürünü ancak aşk-ı hakîkî [ve] muhabbetullah izâle eder. Zîrâ bu aşk-ı hakîkînin bu gibi suâlleri ve cevâbları kalblerden ve dimâğlardan silip süpürmek husûsunda aslâ pervâsı yoktur. Çünkü aşk hangi bir kalbe girerse ancak kendisi kalır, kendinin gayrını mahveder. Bu aşk-ı ilâhî ise cenâb-ı Hakk'ın fazlı ve inâyetidir, onu dilediği kuluna ihsân eder. Beyt-i Hz. Pîr:

ببرد عقل و دلم را براق عشق معانی   مرا بپرس کجا برد آن طرف که ندانی

"Aklımı ve gönlümü ma'nâlar aşkının burâkı götürdü. Bana sor ki, nereye götürdü? O tarafa götürdü ki sen bilemezsin!"

کافر جبری جواب آغاز کرد   که از آن حیران شد آن منطیق مرد

3206. *Kâfir Cebrî cevâba başladı ki, o çok söyleyici adam ondan hayrân oldu.*

Beşerdeki ihtiyârı münkir olan Cebrî kendi i'tikādını takviye için Sünnî'ye karşı birtakım cevâblara başladı. O çok söyleyici ve beşerin ihtiyârını isbât için delîller getirici olan o Sünnî adam, Cebrî'nin cevâblarından hayrân oldu. "Mintıyk", çok söyleyici ve iyi söz söyleyici ma'nâsınadır.

لیك گر من آن جوابات و سؤال   جمله وا گویم بمانم زین مقال

3207. *Fakat ben o cevâbları ve suâlleri kâmilen tekrar söylersem bu makālden kalırım.*

Ben bu *Mesnevî-i Şerîf*'de iki tarafın suâllerini ve cevâblarını birer birer tekrar edip söylersem anlatacağım hakāyıkı beyândan geri kalırım.

ز آن مهمتر گفتنیها هست مان   که بدان فهم تو به یابد نشان

3208. *Ondan bizlere pek mühim söylemeklikler vardır ki, senin anlayışın ona nişân bulur.*

(مان), (مایان را) takdîrindedir ki "bizlere" demek olur. Bizlere onların suâllerinden ve cevâblarından daha mühim sözler söylemeklikler vardır ki, o sözlerden senin anlayışın o suâl ve cevâba nişan bulur. Onların birbirlerine ne dedikleri anlaşılır.

اندکی گفتیم آن بحث ای عُتُلّ   ز اندکی پیدا شود قانون کل

3209. *Ey nâdân, o bahisten biraz söyledik. Birazdan küllün kānûnu zâhir olur.*

"Utül", hayrı men' eden, menfaatsiz, nâ-tıraş, nâdân, katı yürekli ve galîz (*Kāmûs*). Ya'ni, ey cebir tarafına mütemâyil olan câhil, biz suâl ve cevâb bahsinden yukarıda biraz söyledik. Bu biraz söylenen sözden o mezheb-i cebrin hey'et-i mecmûasının aslı ve esâsı zâhir olur.

همچنین بحث است تا حشر بشر   در میان جبری و اهل قدر

3210. [3214] *Cebrî ve ehl-i kader arasında beşerin haşrine kadar böyle bahis vardır.*

Cebrî ve Kaderî mezhebleri hakkında îzâhât yukarıda geçti. Bu iki mezheb erbâbının mubâhasesi kıyâmete kadar devâm eder. Her iki taraf birbirine karşı Kur'ân'dan ve hadîsden delîller getirip kendi mezheblerinin hak olduğunu

isbâta çalışırlar. Her biri dîğerinin getirdiği delîli yine Kur'ân ve hadîs ile reddeder; ve onların bu müteselsil suâl ve cevâblarının nihâyeti gelmez.

گر فروماندى ز دفع خصم خويش   مذهب ايشان بر افتادى ز پيش

3211. *Eğer kendi hasmının def'inden âciz kalsa idi, onların mezhebi önden düşer idi.*

Eğer bu mubâhase Cebrîler'den her biri, kendi muhâlifinin birtakım delîller vâsıtasıyla def'inden âciz kalsa idi, onların mezhebleri i'tibârdan sâkıt olur ve rağbet eden olmaz idi. Biri kendi mezhebini takviye için bir delîl getirirse dîğeri getirdiği delîl ile onu reddeder; ve hasmı da dîğer bir delîl ile onun bu delîlini ibtâl eder; ve bu hâl böyle müteselsilen gider.

چون برون شوشان نبودى در جواب   پس رميدندى از آن راه تباب

3212. *Eğer cevâbda onların mahlası olmasa idi, o tebâb yolunda ürkerler idi.*

"Birûn-şev", dışarı olma ve necât bulma ve mahlas demektir. "Tebâb", helâk ve ziyân ma'nâsınadır. Ya'ni, her iki tarafın birbirlerine karşı cevâb vermek husûsunda onların bir kurtuluş ve mahlası olmasa idi her ikisi de o ziyân ve hüsrân yolundan ürkerler ve o mezhebi terk ederler idi.

چون كه مقضى بد دوام آن روش   مى‌دهدشان از دلائل پرورش

3213. *Mâdemki o revişin devâmı makzî oldu, onlara delâil cihetinden perveriş verir.*

"Makzî", ism-i mef'ûldür; ve "hükmolunmuş" demek olup "eser-i kazâ" murâd olunur. Ya'ni, mâdemki Cebrîler'in ve Kaderîler'in gidişlerinin devâmı makzî ve kazâ-yı ilâhî eseri oldu, bu kazâ-yı ilâhînin infâzı ve âlem-i kesrâtta cereyânı için Hak Teâlâ her iki tarafa da kendi mezheblerinin ve revişlerinin takviyesi için lâzım olan delîller cihetinden onlara perveriş verir ve onlara delîl bulmak husûsunda kudret ihsân eder. Kazâ ve makzî hakkında III. cildin 1362 numarasına müsâdif olan: گفتمش اين كفر مقضى نى قضاست   هست آثار قضا اين كفر راست ["Ona dedim ki: "Bu küfür makzîdir; kazâ değildir. Bu küfür, doğru, âsâr-ı kazâdır."] beytinde ve onu ta'kîb eden beyitlerde mufassalen îzâh olmuştur.

تا نگردد ملزم از اشكال خصم   تا بود محجوب از اقبال خصم

3214. *Tâ ki hasmın işkâlinden mülzem olmaya, tâ ki hasmın ikbâlinden mahcûb ola!*

"İşkâl", burada müştebih ve mültebis olmak ma'nâsınadır; ve "ikbâl", bir şeye teveccüh etmektir. Ya'ni, Hak Teâlâ eser-i kazânın zuhûru için iki tarafın delîllerine perveriş ve kuvvet verir. Tâ ki Cebrî kendi i'tikādına müştebih ve mültebis olan delîllerini getirdiği vakit, Kaderî dahi onları ibtâl eden delîllerini getirsin de Cebrî'ye mülzem ve mağlûb olmasın! Ve tâ ki Cebrî'nin ikbâlinden ve teveccüh ettiği ma'nâdan hicâba düşsün ve onun idrâk ettiği ma'nâyı idrâk edemesin! Her ikisinin nazar ettiği ma'nâlar birbirine muhâlif olsun. Nitekim III. cildin 1254 numarasına müsâdif olan beyitte: از نظرگاهست ای مغز وجود اختلاف مؤمن و گبر و یهود ya'ni "Ey vücûdun mağzı, mü'minin ve mecûsînin ve yahûdînin ihtilâfı nazargâhdandır" buyrulmuş idi.

تا که این هفتاد و دو ملت مدام   در جهان ماند الی یوم القیام

3215. *Tâ ki bu yetmiş iki millet, kıyâmet gününe kadar cihanda dâim kala!*

Ya'ni, bu kesîf ve zulmânî olan âlem-i sûret esmâ-i ilâhiyyenin mezâhiridir; ve esmâ-i ilâhiyye Hâdî ve Mudill ve Nâfi' ve Dârr ilh... gibi mütekābildir; ve bu yetmiş iki millet dahi bu esmâ-i mütekābilenin mezâhiridir. Binâenaleyh bu esmânın âsârı ve ahkâmı kıyâmete kadar ya'ni bu âlem-i kesîf sûretinin bozulması zamânına kadar devâm etmek lazımdır.

چون جهان ظلمت است و غیب این   از برای سایه می‌باید زمین

3216. *Mâdemki bu, zulmet ve gayb cihânıdır, gölge için zemîn gerekdir.*

Mâdemki bu dünyâ ve kesâfet âlemi zulmet ve gayb âlemidir ve bu karanlık âlemde hakāyık-ı eşyâ mestûrdur ve gizlidir; ve bu âlemin karanlık ve gayb cihânı olmasının sebebi budur ki, esmâ-i ilâhiyye gölgelerinin düşmesi için zemîn lâzımdır ve gölgenin düşeceği bir mahal olmazsa bittabi' gölge zâhir olmaz. Zîrâ gölgenin histe mevcûd olması için üç şart lazımdır. Birincisi, gölgenin zâhir olduğu mahal. İkincisi, gölgenin sâhibi. Üçüncüsü, zıllin zuhûrunu îcâb eden nûrdur. İmdi âlem dediğimiz şey zıll-i ilâhîdir ve onun zuhûr ettiği mahal a'yân-ı mümkinâttır ya'ni suver-i âlemdir; ve bu gölge bu a'yân-ı mümkinât üzerine uzamıştır. Binâenaleyh vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın zılli, üzerinde uzadığı âlem-i sûret i'tibâriyle idrâk olunur ki, bunlar da mezâhirdir; ve bu idrâk "nûr" ismiyle vâki' olur ve "Nûr" esmâ-i zâtiyye-i ilâhiyyedendir. Vücûd-ı izâfiye ve ilme ve ziyâya da ıtlâk olunur. Zîrâ bunlardan her birisi eşyâyı izhâr eder. Nitekim vücûd-ı izâfî olmasa idi, a'yân-ı âlem ya'ni hakāyık-ı eşyâ ketm-i ademde kalır idi; ve eğer âlem olmasa idi hiçbir

şey idrâk olunamaz idi; ve ziyâ olmasa idi a'yân-ı vücûdiyye zulmet-i sâtire içinde kalır idi. Binâenaleyh vücûd-ı izâfî ile vücûd-ı Hakk-ı Mutlak idrâk olunur. Ya'ni mezâhir esmâ-i ilâhiyyenin gölgeleridir; ve bu esmâ ile müsemmâ olan Hakk'ın vücûdu idrâk olunur. "Zıll", hakkındaki tafsîlât-ı sâire *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Yusûfiyye'dedir.

تا قیامت ماند این هفتاد و دو　　　　کم نیاید مبتدع را گفت و گو

3217. *Tâ ki kıyâmete kadar bu yetmiş iki kala, mübtedi' için güft ü gû eksik gelmeye!*

"Mübtedi'", ehl-i hakîkate muhâlefet eden fırkalardır ki, bunlar i'tikādlarını kendi akıllarının hükmü ile îcâd ederler. Kur'ân'ın ve ahâdîs-i şerîfenin açık olan beyânâtını kendi müzahrafât-ı akliyyeleri ile te'vîl ederler. Bununla berâber kendilerini ehl-i sünnet ve cemâatten addederler; ve bu sûretle ehl-i hakîkatin beyânâtına i'tiraz ederler ve onların beyânâtını ibtâl için kendi akıllarınca türlü türlü te'vîller getirirler. Cebrîler ve Kaderîler bunların nümûnesidir; ve bunların adedi yetmiş ikiye bâliğ olur. İsimleri ve i'tikādları *Milel ve Nihal* isimdeki kitâbda mezkûrdur. Burada bunların zikri uzun olur. Her bir fırka kendi aklına göre îcâd ettiği i'tikādın takviyesi için delîller getirir; ve Hak Teâlâ dahi esmâ-i mütezâddesi ahkâmının ve gölgelerinin kıyâmete kadar devâmı için onlara perveriş verir; ve bu âlem-i keserâtta dedikodu da eksik olmaz. Gerçi bunlara mukābil ilm-i kelâm ehli çıkıp onların i'tikādlarını ibtâle çalışmışlar ise de ulûm-ı istidlâliyyeden olan bu ilm-i kelâm dahi onları iskât edememiştir. Zîrâ onlar ehl-i kelâmın getirdikleri delîlleri de ibtâl edecek delîller getirmişlerdir. Nitekim İmâm-ı Gazâlî hazretleri *el-Munkızü mine'd-Dalâl* ismindeki kitabında ilm-i kelâmın, kendi maksadına hâdim olmadığını beyân etmiştir.

عزّت مخزن بود اندر بها　　　　که بر او بسیار باشد قفلها

3218. *Mahzenin bahâda izzeti olur ki, onun üzerinde kilitler ziyâde ola!*

Ya'ni, bir hazînenin üzerinde ne kadar kilit çok olursa o hazînenin kıymetteki izzetine ve büyüklüğüne o kilitlerin çokluğu delîl olur. Bunun gibi bu muhtelif fırkaların istidlâlât-ı akliyye ile getirdikleri delîller hakîkat hazînesinin kilitleri mesâbesindedir; ve bunların çokluğu o hazînenin pek kıymetli olduğunun delîlidir.

عزت مقصد بود ای ممتحن　　　　پیچ پیچ راه و عقبهٔ و راه زن

3219. *Ey imtihan olunmuş kimse, yolun pek dolaşığı ve ukbesi ve yol vurucusu maksadın izzeti olur.*

Ey hakîkat yolunu bulmak için imtihana çekilmiş olan kimse, o hakîkat yolunun pek dolaşık olması ve yüksekliği ve alçaklığı arasının mesâfesi ve yol vurucusunun bulunması o maksad-ı hakîkînin izzeti ve büyüklüğü olur. "Ukbe", yükseklik ve alçaklık arasındaki mesâfe demektir. Nitekim "ukbetü't-tâir" derler ki, kuşun yükseklik ve alçaklığı arasındaki mesâfesi murâd olunur; ve burada her bir fırka i'tikādının maksad-ı hakîkîye yakınlığı ve uzaklığı murâd buyrulur. Meselâ Cebrîler ancak Hakk'ın ihtiyârı ve irâdesini isbât ederler. Bu i'tikād hakîkate yakındır. Fakat kulun ihtiyârını nefyederler. Bu i'tikād ise hakîkatten uzaktır; ve kezâ Kaderîler, "Kul fiilinin hâlikıdır" deyip kulun ihtiyârını isbât ederler. Bu i'tikād hakîkate yakındır, fakat Hakk'ın ihtiyârını nefyederler. Bu da hakîkate uzaktır. Ve "rehzen"den murâd, dahi hayâldir. Nitekim bu cildin 2655 numaralı beytinde: زین خیال رهزن اهل یقین　گشت هفتاد و دو ملت اهل دین ["Yakîn yolunun rehzeni olan bu hayâlden ehl-i dîn yetmiş iki millet oldu."] buyrulmuş idi.

عزت کعبه بود و آن نادیه　　　　ره زنی اعراب و طول بادیه

3220. [3224] *Arablar'ın yol vuruculuğu ve bâdiyenin uzunluğu Kâ'be'nin ve o nâdiyenin izzeti olur.*

"Nâdiye", halkın toplanıp müşâvere ettiği meclis demektir. "A'râb" çöllerde sâkin olan bedevîlerdir. "Bâdiye", çöl ve sahrâ demektir. Ya'ni, bedevî Araplar'ın yol vuruculuğu ve çöl ve sahrânın uzunluğu, Kâ'be'nin ve orada toplanan hüccâcın izzeti olur. Zîrâ bu kadar müşkilâtı iktıhâm edip Kâ'be'ye ve Kâ'be'deki cem'iyyete vusûl kolay bir şey değildir. Bu beyt-i şerîfden anlaşıldığına göre Hicaz yolunda bedevîlerin huccâca vâki' olan tasallutları pek eski zamandan beri devâm etmekte imiş.

هر روش هر ره که آن محمود نیست　　　　عقبهٔ و مانعی و ره زنی است

3221. *Her reviş, her yol ki, o mahmûd değildir, bir akabe ve bir mâni' ve bir rehzen vardır.*

Her reviş ve mezheb ve her yol ki, ehl-i hakîkatin mezhebine ve yoluna nazaran mahmûd ve makbûl değildir, o mezhebde bir iniş ve çıkış ve bir mâ-

ni' ve yol vurucu hayâl vardır. Meselâ Cebrî ve Kaderî mezheblerinin birer tarafları ehl-i hakîkat yoluna doğru çıkar; ve dîğer tarafı dahi o yoldan aşağı sukūt eder; ve her birinin mezhebi aleyhinde bir delîl ve mâni' vardır; ve hakîkate çıkan yolu vurucu bir hayâl vardır.

این روش خصم و حقود آن شده   تا مقلد در میان حیران شده

3222. *Bu reviş onun hasmı ve hukūdu olmuş. Nihâyet ortada mukallid hayrân olmuştur.*

Bu tâifenin revişi ve mezhebi o tâifenin hasmı ve kîni olmuştur; ve i'mâl-i fikirden âciz olan mukallid dahi her iki tarafın getirdikleri delîllere bakarak ortada hayran kalmıştır.

صدق هر دو ضد بیند در روش   هر فریقی در ره خود خوش منش

3223. *Revişde her iki zıddın sıdkını görür; her bir ferîk kendi yolunda hoş tabîatlıdır.*

Mukallid olan kimse birbirine zıd olan her iki mezheb sâhibinin kendi mezheblerindeki sıdkını ve her bir tâifenin kendi yolunda memnûn ve hoş tabîatlı olduğunu görür ve bu sebeble hayrete düşer.

گر جوابش نیست می‌بندد ستیز   بر همان دم تا به روز رستخیز

3224. *Eğer onun cevâbı olmazsa yine o söz üzerine kıyâmet gününe kadar inâd bağlar.*

Bu bâtıl mezhebe sâlik olanlardan birinin i'tikādına karşı bir delîl getirilip ibtâl olunursa kendi söylediği sözde ısrâr eder ve onun inâdı kıyâmete kadar devâm eder. Hiç insaf edip demez ki "Bana karşı dermeyân olunan i'tirâzın cevâbını veremedim ve yapılan i'tirâz dahi ma'kūldür. Binâenaleyh benim bu i'tikādımda bir bozukluk vardır, ıslâh edeyim!"

که مهان ما بدانند این جواب   گر چه از ما شد نهان وجه صواب

3225. *Der ki: "Her ne kadar vech-i savâb bizden gizli oldu ise de, bu cevâbı bizim büyüklerimiz bilirler."*

O mülzem ve mağlûb olan akāid-i bâtıle ashâbından birisi cevâb bulamayınca der ki: "Her ne kadar biz sana cevâb veremedik ve vech-i savâb bizden mestûr kaldı ise de, senin i'tirâzına karşı verilecek cevâbı bizim i'tikādımızın ve mezhebimizin büyükleri ve müctehidleri bilir."

پوز بند وسوسه عشق است و بس　　ور نه کی وسواس را بسته ست کس

3226. *Vesvesenin ağzını bağlayıcı ancak aşktır; ve yoksa vesvâsı bir kimse ne vakit bağlamıştır!*

"Pûz", ağzın etrâfı; "pûz-bend" vasf-ı terkîbidir, "ağzın etrâfını bağlayıcı" demek olur ve anasının sütünü emmemek için buzağının ağız bağına da "pûz-bend" derler. "Vesvese", kuruntu ve şübhe. "Vesvâs", müvesvis ma'nâsına olup "nefis ve şeytan" murâd buyrulur. Ya'ni, kalbe vârid olan kuruntu ve şübhenin ağzını bağlayıcı olan ancak aşk-ı ilâhîdir; ve yoksa müvesvis olan nefsi ve şeytanı bu aşk-ı ilâhî olmaksızın hiçbir kimse bağlayamaz.

عاشقی شو شاهد خوبی بجو　　صید مرغابی همی کن جو به جو

3227. *Bir âşık ol, güzel bir mahbûb iste! Nehir nehir bir su kuşunu sayd et!*

"Güzel bir mahbûb"dan murâd, Hak Teâlâ, "su"dan murâd, ulûm-ı ledünniyye ve "su kuşu"ndan murâd, ulûm-ı ledünniyye sâhibi olan kâmil ve mükemmil olan mürşid. "Cû-be-cû", "nehir nehir" ta'bîrinden murâd, dahi pîrân hazarâtının turuk-ı muhtelifesidir. Ya'ni, kalbe gelen kuruntu ve şübhelerden hâsıl olan dedikoduların arkası kesilmez. Bunları ancak aşk-ı ilâhî kat'eder. Binâenaleyh bir âşık-ı ilâhî ol ve bir mahbûb-ı latîf olan Hakk'ı iste ve aşk-ı Hakk'a vusûl için pîrân hazarâtının muhtelif tarîklerinde ulûm-ı ledünniyye sâhibi olan bir insân-ı kâmili avlamağa ve onun terbiyesi altına girmeğe çalış!

کی بری ز آن آب کان آبت برد　　کی کنی ز آن فهم فهمت را خورد

3228. *O sudan ne vakit götürürsün ki, o su seni götürür. Ondan ne vakit anlarsın ki o senin anlayışını yer!*

Birinci "âb"dan murâd ilm-i bâtın ve ledünnî ve ikinci "âb"dan murâd, ilm-i zâhirî ve istidlâlîdir. "Fehm"den murâd, akl-ı cüz'î ile olan anlayıştır. Ya'ni, sen o ilm-i zâhirî ve istidlâlî ile ne vakit ilm-i bâtınî tahsîl edebilirsin ki, o ilm-i bâtınî senin ilm-i zâhirîni götürür; ve sen o ilm-i bâtından ne vakit anlayabilirsin ki, o ilm-i bâtın senin bu akl-ı cüz'î ile olan anlayışını götürür ve izâle eder. Zîrâ ilm-i zâhirî senin akl-ı cüz'înin istidlâlâtına müsteniddir ve ilm-i bâtın ise ilm-i hakîkî ve şühûdîdir; ve müşâhedât muhayyelâtı izâle eder.

غیر این معقولها معقولها یابی اندر عشق با فر و بها

3229. *Bu ma'kūllerin gayrı olan ma'kūlleri aşkta ferli ve bahâlı bulursun.*

Bu ma'kūlât-ı fikriyyeden ve istidlâliyyeden gayrı ma'kūlât-ı keşfiyye ve şühûdiyye vardır ki, sen o ma'kūlât-ı keşfiyyeyi aşk âleminde revnaklı ve kıymetli ve letâfetli bir hâlde bulursun ve görürsün. Binâenaleyh o ma'kūlât-ı fikriyyeyi ve ulûm-ı istidlâliyyeyi o ma'kūlât-ı keşfiyyenin ve ulûm-ı ledünniyyenin yanında pek revnaksız bir hâlde görüp terk edersin.

غیر این عقل تو حق را عقلها ست که بدان تدبیر اسباب سما ست

3230. [3234] *Senin bu aklının gayrı, Hakk'ın akılları vardır ki onunla esbâb-ı semânın tedbîri vardır.*

"Semânın esbâb"ından murâd, yağmurlar, karlar, rüzgârlar, harâret ve ziyâ ve elektrik ilh... gibi hayât-ı sûriyyenin devâmına hâdim olan esbâbdır. "Bu akıl"dan murâd, akl-ı maâşdır ki, insan bu akıl ile iyiyi ve kötüyü ve dostu ve düşmanı tefrîk eder; ve dostuna karşı esbâb-ı lütufları ve düşmanına karşı da esbâb-ı kahrı ihzâr eder; ve bu hayât-ı sûriyyede cisminin kıvâmına lâzım olan esbâbı ve erzâkı tahsîl eder. "Bu aklın gayrı olan akıllar"dan murâd, ukūl-i melekiyyedir ki, onlar emr-i ilâhî dâiresinde esbâb-ı semâyı tedbîr ederler. Beşerde bu akl-ı melekînin nazîri akl-ı maâddir ki, bu akıl ile rûhun hayât-ı ebediyyesine lâzım olan ahlâk-ı hamîde ve a'mâl-i hasene emr-i ilâhî dâiresinde icrâ olunur. Akl-ı maâşın şânı nefsin şehevâtına hizmet ve emr-i Hakk'a muhâlefettir; ve akl-ı maâdın şânı nefse muhâlefet ve emr-i Hakk'a itâattir. Velhâsıl akl-ı maâş insanın hayvâniyetinin müdebbiri ve akl-ı maâd ise rûhâniyetinin müdebbiridir.

که بدین عقل آوری ارزاق را ز آن دگر مفرش کنی اطباق را

3231. *Zîrâ bu akıl ile rızıkları getirirsin. O dîğerden etbâkı müferreş edersin.*

"Bu akıl"dan murâd, akl-ı maâş ve "o dîğer"den murâd akl-ı maâddir. "Etbâk"dan murâd, tabakāt-ı merâtib-i vücûddur ki, onlar da şehâdet, misâl, rûh tabakalarıdır. Ya'ni, bu akl-ı maâş ile cismine âit rızıkları tahsîl edersin ve o dîğer akl-ı maâd ile de merâtib-i vücûdu kat'edersin.

چون ببازی عقل در عشق صمد عشر امثالت دهد یا هفت صد

3232. *Vaktâki aklı Samed'in aşkında fedâ edersin, sana on yâhud yedi yüz mislini verir.*

Vaktâki akl-ı maâşı Samed olan Hak Teâlâ hazretlerinin aşkında fedâ edersin, Hak Teâlâ sana o fedâ ettiğin akl-ı maâş mukābilinde onun on mislini veyâhud yedi yüz mislini verir. İkinci mısrâ'da sûre-i Enâm'da olan مَن جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا (En'âm, 6/160) ya'ni "İyilik yapan kimse için onun on misli mükâfat vardır" âyet-i kerîmesi ile, sûre-i Bakara'da olan مَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِّئَةُ حَبَّةٍ (Bakara, 2/261) ya'ni "Allah yolunda emvâlini infâk edenlerin meseli her bir başağında yüz habbe olarak yedi başak bitiren bir habbe meselidir", ve كل عمل بنى آدم يجزى بعشر امثالها الى سبع مائة ضعف ya'ni "Her bir benî-âdemin ameli onun misliyle yedi yüz zı'fına kadar mükâfat olunur" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur.

آن زنان چون عقلها درباختند   بر رواق عشق يوسف تاختند

3233. *Vaktâki o kadınlar akıllarını fedâ ettiler, Yûsuf'un aşkının revâkı üzerine koştular.*

"Revâk", "rivâk", "ruvâk", evin önü ve evin ikinci katında olan dîvânhâne ve sofa ve kemer ve kubbe ma'nâlarınadır (*Akrebü'l-Mevârid*). Vaktâki Züleyhâ'nın da'veti üzerine Mısır'ın ekâbir-i nisvânı Yûsuf (a.s.)ın cemâlini temâşâ ettiler, فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ (Yûsuf, 12/31) ya'ni "Onu gördükleri vakit iclâl ve i'zâm ettiler ve ellerindeki meyveyi keserken ellerini kestiler" âyet-i kerîmesi mûcibince Hz. Yûsuf'un cemâlinde hayrân olup akıllarını oynattılar. Her birinin kalbine cenâb-ı Yûsuf'un aşkı müstevlî oldu ve Yûsuf'un aşkının kubbesi üstüne koştular.

عقلشان يك دم ستد ساقىء عمر   سير گشتند از خرد باقىء عمر

3234. *Ömrün sâkîsi onların akıllarını bir dem aldı. Ömrün bâkîsinde akıldan tok oldular.*

"Ömrün sâkîsi" olan cemâl, onlara aşk şarâbını içirdi ve akıllarını bir dem aldı. Ömürlerinin mütebâkîsinde de akl-ı maâşın îcâbâtından tok oldular. Ya'ni kadınlardaki akl-ı maâşın îcâbı bu idi ki, Mısır azîzinin karısı olan Züleyhâ'yı ta'yîb edip bu akılları muktezâsınca dediler ki: "Züleyhâ bir büyük adamın karısı olduğu hâlde teessüf olunur ki, bir âdî kölesine sefîlâne bir sûrette gönül verdi!" Vaktâki Hz. Yûsuf'un cemâlini gördüler, onun aşkı bunların kalblerine müstevlî oldu. Artık akılları hükmünce yaptıkları bu ta'yîbden ömürlerinin bâkîsinde vazgeçtiler. "Meğer Züleyhâ'nın hakkı var imiş!" dediler.

اصل صد یوسف جمال ذو الجلال　　ای کم از زن شو فدای آن جمال

3235. *Yüz Yûsuf'un aslı Zülcelâl'in cemâlidir. Ey kadından nâkıs, o cemâle fedâ ol!*

Yûsuf (a.s.)ın cemâli ve güzelliği gibi birçok cemâllerin aslı Zülcelâl olan Hak Teâlâ hazretlerinin cemâl-i mutlakıdır; ve bu âlem-i sûrette görülen her bir güzellik o cemâl-i mutlakın tecelliyât-ı muhtelifesinden ibârettir. Binâenaleyh ey kadından daha nâkıs olan kimse, o cemâl-i mutlak-ı Hakk'a fedâ ol ve onun muvâcehesinde akl-ı maâşın kaydından kurtul! Ma'lûm olsun ki, cemâl sâhibi olan bir kadının veyâ erkeğin şahsiyetinden sarf-ı nazar edip onda zâhir olan cemâl-i mutlakın tecellîsini görerek âşık olmak, vücûd-ı vehmîden kurtulmamış olanlar için gāyet müşkildir. Böyle bir aşk vehb-i ilâhîdir. Vücûd-ı vehmî ile mukayyed olanlar sâhib-i cemâlin şahsiyetinde müstağrak olduklarından cemâl-i mutlakdan hicâb içindedirler. Mezâhirde cemâl-i mutlakın âşıkı olan evliyâ-i kirâmın aşkını da kendi aşklarına kıyâs ederler. Bunun için cenâb-ı Pîr efendimiz bir gazellerinde şöyle buyururlar:

صح عند الناس انی عاشق　　غیر ان لم یعرفوا عشقی لمن

"Nâs indinde sâbit oldu ki, muhakkak ben âşığım, şu kadar ki aşkımın kime olduğunu bilmediler!"

عشق برد بحث را ای جان و بس　　کاو ز گفت و گو شود فریاد رس

3236. *Ey can, bahsi ancak aşk götürür. Zîrâ güft ü gûdan feryâd-res olur.*

Ey Hak yolunun sâliki olan can, i'tikādâttaki bahsi ve münâzarayı bir vehb-i ilâhî olan aşk götürür ve izâle eder. Zîrâ aşk-ı hakîkî dedikodudan feryâda erişici olur. Kıyl ü kāl sâhiblerini gördüğün vakit anla ki onlarda bu aşk-ı hakîkî yoktur.

حیرتی آید ز عشق آن نطق را　　زهره نبود که کند او ماجرا

3237. *O nutka aşktan bir hayret gelir. Mecâli olmaz ki o mâcerâ ede!*

Aşk-ı Hak ihsân olunduğu vakit, o aşktan kuvve-i nutkıyyeye bir hayret ve bir durgunluk gelir. Artık dedikoduya ve şu şöyle demiş, bu böyle demiştir, halbuki bunların bu sözleri şu delîllere nazaran bâtıldır, tarzında mâcerâdan bahsetmeğe mecâli kalmaz. Zîrâ o âşığa sırr-ı vahdet inkişâf eder. Binâenaleyh keserâtın güft ü gûları nazarından silinir. Beyt-i Mısrî-i Niyâzî (k.s.):

Her ne rütbe âşikâr etsem hafâsın artırır
Ol ayân iken onu örter delâil beyyinât
Onu tevhîd eylemez illâ ki şirk ehli eder
Vahdet-i Hakk'ı duyanın dili lâldir aklı mat

که بترسد گر جوابی وا دهد　　　گوهری از گنج او بیرون جهد

3238. *Zîrâ eğer bir cevâb verirse korkar ki, bir gevher onun hazînesinden dışarıya sıçraya!*

"Genc", hazîne demek olup esrâr-ı ilâhiyye hazînesi olan kalb-i kâmil murâd buyrulur. Ba'zı nüshalarda "genc" yerine "lünc" vâki'dir, "dudak ve avurt" ma'nâsınadır. Ya'ni, aşk-ı Hak'ta müstağrak olan kâmil eğer kıyl ü kāl sâhiblerine açık bir cevâb verirse korkar ki, onun esrâr-ı ilâhiyye hazînesi olan kalbinden veyâhud dudağından sırr-ı vahdete âit bir gevher dışarıya çıkıp nâehiller eline geçer.

لب ببندد سخت او از خیر و شر　　　تا نباید کز دهان افتد گهر

3239. *O hayırdan ve şerden dudağını sıkı bağlar, tâ olmaya ki ağızdan gevher düşsün!*

"Hayır"dan murâd, kazâ-yı ilâhî ve "şer"den murâd, makzîdir. "Kazâ"nın hayır olması budur ki, onda habâset-i nefsâniyye ve kabâhat-i tab'âniyye yoktur. Binâenaleyh kazâ-yı ilâhî sûreti hasendir. Fakat küfür ve fısk gibi ahvâl-i mezmûme bizim habâset-i nefsâniyyemizden münbais olduğundan makzî olması i'tibâriyle kabîhdir. Zîrâ sıfatı abddir. Meselâ gāyet mâhir bir ressam pek çirkin bir şahsın resmini aslına mutâbık bir sûrette tersîm etse bu tasvîre san'at i'tibâriyle gāyet güzeldir deriz. Fakat sûrete de pek çirkin deriz. Binâenaleyh tasvîr hasen ve sûret kabîhdir. Ya'ni kâmil ağzından sırr-ı vahdete dâir bir gevher ve bir kelâm-ı latîf düşmemek için kazâdan ve makzîden ağzını sıkı sıkı kapar.

همچنان که گفت آن یار رسول　　　چون نبی بر خواندی بر ما فصول

3240. [3244] *Nitekim o Resûl'ün yârı buyurdu: "Nebî bize fazıllardan okuduğu vakit,"*

آن رسول مجتبی وقت نثار　　　خواستی از ما حضور و صد وقار

3241. *"O Resûl-i müctebâ nisâr vaktinde bizden huzûr ve yüz vakār ister idi."*

Bu beyitlerde insân-ı kâmilin esrâr-ı ilâhiyyeyi ifşâdan ihtirâz etmesinin sebebi beyân buyrulur. Zîrâ insân-ı kâmil esrâr-ı ilâhiyyeye ve maârif-i rabbâniyyeye dâir söz söylerken dinleyenlerin kalblerinde huzûr-ı tâm bulunmasını ister ki, o maârif ve hakāyık onların kalblerinde takarrur edebilsin! Binâenaleyh kalbleri efkâr-ı muhtelife ile müşevveş olanlara ve oraya buraya bakarak evzâ'ında hiffet gösterenlere karşı bu esrâr cevherlerini saçmak istemezler. Zîrâ böyle huzûr-ı tâm sâhibi olmayanlardan söz kesmek gibi terbiyesizlikler ve hafiflikler zuhûr edebilir. Nitekim ashâb-ı kirâmdan Enes b. Mâlik hazretleri buyurmuşlardır ki: "Resûl-i Ekrem hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'in esrârını ve havâssını beyân ederek maârif cevherlerini saçtığı vakit, bizden huzûr-i tâm ve evzâ'ımızdan vakār ve sükûnet isterlerdi."

آن چنان که بر سرت مرغی بود   کز فواتش جان تو لرزان شود

3242. *Öyle ki senin başının üzerinde bir kuş olur ki, onun fevtinden senin canın titreyici olur.*

Cismin vaziyetindeki vakār ve sükûnet ve kalbdeki huzûr öyle olmalıdır ki, meselâ senin başına bir kuş konmuş olsa ki, onun fevtinden ve uçup kaçmasından canın ve için titreyici olur.

پس نیاری هیچ جنبیدن ز جا   تا نگیرد مرغ خوب تو هوا

3243. *Binâenaleyh hiç yerinden kımıldamazsın, tâ ki senin güzel kuşun hava tutmaya!*

O güzel kuş havaya uçmamak için aslâ yerinden kımıldamaz.

دم نیاری زد ببندی سُرفَه را   تا نباید که بپرّد آن هما

3244. *Nefes alamazsın, öksürüğü bağlarsın, tâ olmaya ki o hümâ uçmaya!*

"Sürfe", öksürük; "hümâ", kemik yiyen bir kuşun ismidir. Burada mutlakan kuş murâd buyrulur. Ya'ni, öyle bir huzûr-ı tâm içinde bulunursun ki, o güzel kuş uçmamak için nefes bile alamazsın ve öksürüğün gelse kendini tazyîk edip öksürmemeğe gayret edersin. İşte insân-ı kâmil esrâr-ı ilâhiyyeyi beyân ettiği sırada sâlikin vaziyeti onun huzûrunda böyle olmak lâzım gelir.

ور کست شیرین بگوید یا تُرُش   بر لب انگشتی نهی یعنی خمش

3245. *Ve eğer bir kimse sana tatlı veyâ acı söylese dudak üzerine bir parmak koyarsın. Ya'ni, "Sus!"*

Ya'ni, sen o huzûr-ı tâm içinde iken eğer birisi gelip sana tatlı veyâ acı sözler söylese dinlediğin hakāyık ve maârif cevherleri fevt olmamak için dudağına parmağını koyup o kimseye işâretle "Sus!" dersin.

حیرت آن مرغ است خاموشت کند   بر نهد سر دیگ و پر جوشت کند

3246. *Hayret, o kuştur, seni susturur. Çöplüğün başını kapar ve seni pür-cûş eder.*

Bu beyit yukarıdaki 3237 numaralı beyite merbûttur. Orada "aşk-ı Hak ihsân olunduğu vakit o aşktan kuvve-i nutkıyyeye bir hayret gelir, mecâli olmaz ki o mâcerâ ede!" buyrulmuş idi. Burada da insân-ı kâmilin beyân buyurduğu esrâr ve hakāyıktan sende aşk-ı Hak zuhûr eder ve seni hayrete düşürür. İşte bu hayret o kuş mesâbesindedir ki, seni susturur ve kuvve-i nutkıyyene durgunluk verir. Binâenaleyh efkâr çöplüğü olan kalbin başı olan ağzını kapar. Fakat seni içinden kaynatır ve artık dedikodudan kurtulursun.

پرسیدن پادشاه قاصدا ایاز را که چندان غم و شادی با چارق
و پوستین که جماد است می‌گویی تا ایاز را در سخن آورد

Pâdişâhın Ayaz'ı söze getirmek için "Cemâd olan çarığa ve postekiye bu kadar gamı ve şâdîyi ne söylersin?" diye Ayaz'a kasden sorması

Sultan Mahmûd Gaznevî'nin nedîmi olan Ayaz'ın çarığı ve postu kıssası bu cildin 1857 numaralı beytinden i'tibâren zikr edildiğinden burada tekrar tafsîline lüzum yoktur. Sultan Mahmud Ayaz'a huzûrunda söz söylemek salâhiyetini verdiğine işâret olmak üzre ona kasden şu suâli sordu: "Ey Ayaz, cemâd ve gayr-i kābil-i hitâb olan postekiye ve çarığa bu kadar gamı, ya'ni hâl-i zilletini ve şâdîyi, ya'ni hal-i devletini neden dolayı söylersin?"

ای ایاز این مهرها بر چارقی   چیست آخر همچو بر بت عاشقی

3247. *"Ey Ayaz, nihâyet puta bir âşık gibi bir çarığa bu muhabbetler nedir?"*

همچو مجنون از رخ ليلئ خويش   كردهٔ تو چارقى را دين و كيش

3248. *"Kendi Leylâ'sının yüzünden Mecnûn gibi sen bir çarığı dîn ve mezheb etmişsin!"*

با دو كهنه مهر جان آميخته   هر دو را در حجرهٔ آويخته

3249. *"İki eskiye can muhabbeti karıştırmışsın. Her ikisini bir odaya asmışsın!"*

"İki eskiye, ya'ni çarık ile postekiye canının muhabbetini karıştırmışsın ve bunların her ikisini de bir odaya asıp saklamışsın!"

چند گويى با دو كهنه نو سخن   در جمادى مى‌دمى سر كهن

3250. [3254] *"İki eskiye nice bir yeni sözü söylersin, bir cemâda eski sırrı üflersin?"*

"Eski çarık ile eski postekiye nice bir şimdi ağzından çıkan sözleri söylersin. Cemâddan ibâret olan ve söz anlamak kābiliyetinde bulunmayan bu çarık ile postekiye senin eski sırrın olan hâl-i zilleti üfler ve söylersin?" Ba'zı nüshalarda "nev-sühan" yerine "tü sühan" vâki'dir. "İki eskiye nice bir sen söylersin?" demek olur.

چون عرب با ربع و اطلال اى اياز   مى‌كشى از عشق گفت خود دراز

3251. *"Ey Ayaz, aşktan dolayı Arab gibi menzile ve harâbeye sözünü uzun çekersin!"*

"Reb'" (ربع), menzil ve hâne ve tarla; "atlâl", "talel"in cem'idir ve "talel", harâb evlerin nişânı ve harâbe demektir. Ya'ni, "Arab şâirlerinin ve âşıklarının ma'şûklarının evlerine ve ba'zı harâbelere hitâben söz ve şiir söylemek âdetleridir. Sen de onlar gibi eski ve harâb çarığın ile postekine uzun sözler ve hitâblar yaparsın!"

چارقت ربع كدامين آصف است   پوستين گويى قميص يوسف است

3252. *"Senin çarığın hangi Âsaf'ın menzilidir? Postun gûyâ Yûsuf'un gömleğidir!"*

"Âsaf", Süleyman (a.s.)ın vezîrinin ismidir. Burada mutlakan "vezîr" ma'nâsı murâd buyrulur. Ya'ni, "Ey Ayaz, senin çarığın hangi vezîrin köşkünün harâbesidir ki, Arablar gibi ona hitâben söz söylersin. Postun gûyâ

Ya'kūb (a.s.)a gönderilen Yûsuf (a.s.)ın gömleğidir ki, ona karşı canının muhabbetini karıştırırsın."

همچو ترسا که شمارد با کشش   جرم یك ساله زنا و غل و غش

3253. *"Nasrânî gibi ki, papaza bir yıllık zinâ ve gıll ü gış cürmünü sayar."*

تا بیامرزد کشش زو آن گناه   عفو او را عفو داند از اله

3254. *"Tâ ki papaz ondan o günâhı affede! Onun affını ilâhtan afv bilir."*

نیست آگه آن کشش از جرم و داد   لیك بس جادوست عشق و اعتقاد

3255. *"O papaz cürümden ve atâdan âgâh değildir. Fakat aşk ve i'tikād çok sihirbazdır."*

Ya'ni, "Ey Ayaz, senin eski çarık ile postekiye olan hitâbın kabâhatlerden ve kabâhatlerin affından bîhaber olan papazlara, bir hıristiyanın, bir yıllık türlü türlü günahlarını affettirmek için birer birer söylemesine benzer. Halbuki papaz o cürüm sâhibinin ne günahlarını bilir ve ne de o günahların affi onun elindedir. Bununla berâber o zavallı kabâhatli papazın affını Allah'ın affı bilir. Bunun ne kadar boş bir şey olduğu akl-ı selîm indinde sâbit olduğu hâlde ne yapalım ki, bir şeye karşı olan aşk ve muhabbet ve i'tikād çok sihirbazdır." Bir şeyin ma'kūl ve gayr-i ma'kūl olduğunun muhâkemesine mâni' olur. İ'tikādın insanlar üzerindeki te'sîri bugün tıbben dahi sâbit olmuş bir şeydir.

دوستی و وهم صد یوسف تند   اسحر از هاروت و ماروت است خود

3256. *Dostluk ve vehim yüz Yûsuf peydâ eder. Muhakkak Hârût ve Mârût'tan daha sihir edicidir.*

"Tenîden", masdarının müteaddid ma'nâları vardır, burada "peydâ etmek" ma'nâsındadır (*Gıyâsü'l-Lügāt*). "Yûsuf"tan murâd, mahbûb olan şeydir. "Hârût ve Mârût", iki meleğin ismidir ki, kıssaları I. cildin 3361 ve 3385 numaralı beyitlerinde geçti. Ya'ni, insan bir şeye muhabbet ettiği vakit o şey fenâ dahi olsa onun nazarında iyi ve güzel görünür; ve meselâ gönül bir çirkin kadına bağlanmış olsa onu Hz. Yûsuf gibi güzel görür. Kezâ adâvet dahi böyledir. Bir kimse en güzel bir şeye karşı düşman olsa onu gāyet çirkin görür ve kuvve-i vâhime o çirkinde olmayan bir güzelliği veyâhud güzelde olmayan bir çirkinliği îcâd eder. Zîrâ kuvve-i vâhimenin şânı ma'dûmu mevcûd ve

mevcûdu ma'dûm göstermek gibi ahvâldir. Binâenaleyh dostluk ve kuvve-i vâhime muhakkak Hârût ve Mârût'tan daha ziyâde sihirbazdır; ve hadîs-i şerîfde حبك الشئ يعمى و يصم ya'ni "Senin bir şeyi sevmen gözünü kör ve kulağını sağır eder" buyrulur.

صورتی پیدا کند بر یاد او　　　جذب صورت آردت در گفت و گو

3257. *Onun yâdı üzerine bir sûret peydâ eder. Sûretin cezbi seni güft ü gûya getirir.*

Âşık muhabbet ettiği şeyi zikrederek vehminde güzel bir sûret peydâ eder. İşte bu sûret-i hayâliyye seni kendisine karşı söze getirir.

راز گویی پیش صورت صد هزار　　　آن چنان که یار گوید پیش یار

3258. *Sûret önünde yüz bin sır söylersin, nasıl ki dost dostun önünde söyler.*

O sûret-i hayâliyye önünde bir dostun bir dosta söylediği gibi birçok sırlar söylersin.

نی بد آن جا صورتی نی هیکلی　　　زاده از وی صد أَلَسْتُ و صد بلی

3259. *Onda ne bir sûret ne de bir heykel vardır. Ondan yüz "Elest" ve yüz "Belâ!" doğmuştur.*

"Sûret"ten murâd, hâriçte münakkaş olan sûret ve "heykel"den murâd, mücessem olan sûrettir. "Elest", ta'bîriyle suâle ve "Belâ!" ta'bîriyle cevâba işâret buyrulur. Ya'ni, âşık sevdiği bir şeyin hayâlî olan sûretini dimâğında peydâ eder. Halbuki onun ne hâriçte bir sûret-i menkûşesi ve ne de bir sûret-i mücessemesi yoktur. Böyle olduğu hâlde o hayâlî olan sûretten yüz suâl ve yüz cevâb doğar, ya'ni âşık o sûret-i hayâliyyesi ile konuşur.

آن چنان که مادری دل بردهٔ　　　پیش گور بچهٔ نو مردهٔ

3260. [3264] *Nitekim gönlü götürülmüş bir ana, yeni ölmüş yavrusunun mezarı önünde;*

رازها گوید به جد و اجتهاد　　　می‌نماید زنده او را آن جماد

3261. *Cidd ve ictihâd ile sırlar söyler. O cemâd ona diri görünür.*

حی و قائم داند او آن خاك را　　　چشم و گوشی داند او خاشاك را

3262. *O, o toprağı diri ve kāim bilir. O hâşâki bir göz ve kulak bilir.*

O sûret-i hayâliyye ile konuşmanın misâl-i zâhirîsi pek çoktur. Ezcümle çocuğunun âşıkı olup gönlü elinden gitmiş olan bir ana, yeni ölmüş olan bir çocuğunun mezarı önünde kemâl-i gayret ve sa'y ile türlü türlü sırlar söyler. O cemâd olan çocuk veyâ mezar ona diri ve söz anlar bir hâlde görünür. O bîçâre ana o toprağı hayâlinde diri ve insân gibi ayakta durucu bilir. O hâşâki görücü ve işitici bilir.

پیش او هر ذرهٔ آن خاك گور   گوش دارد هوش دارد وقت شور

3263. *Onun önünde o mezarın toprağının her bir zerresi, şûr vaktinde kulak tutar ve akıl tutar.*

O ananın hayâlinde o mezarın cemâd olan toprağının her bir zerresi, musîbet vaktinde kulak ve akıl sâhibidir.

مستمع داند به جد آن خاك را   خوش نگر این عشق ساحرناك را

3264. *O toprağı cidd ile dinleyici bilir. Sâhir-nâk olan aşka iyi bak!*

"Sâhir", sihredici; "nâk", edât-ı nisbet, "sihrediciye mensûb olan" demektir. Ya'ni, o musîbet-zede olan ana, içinin karışıklığı zamânında, "Bu toprak cemâddır, ona söz söylemek câiz değildir!" demez. Hayâlinde o toprağı cidd ile diri ve dinleyici bilir. İşte sihirbazların şânına mensûb olan şu aşka iyi bak ve âşıkın hâlini de ona göre kıyâs et!

آن چنان بر خاك گور تازه او   دمبدم خوش می‌نهد با اشك رو

3265. *O, tâze mezarın toprağı üzerine yüzünü, göz yaşı ile berâber dembedem öyle hoş koyar.*

O ana, bir taraftan o toprağa hitâb eder ve bir taraftan da o yeni mezarın toprağı üzerine ağlayarak yüzünü sürer.

که به وقت زندگی هرگز چنان   روی ننهاده ست بر پور چو جان

3266. *Ki, dirilik vaktinde can gibi olan oğlu üzerine aslâ öyle yüz koymamıştır.*

"Ki", yukarıki beyte merbût olan edât-ı beyândır. Ya'ni, o ana oğlu diriyken yapmadığını öldükten sonra mezarına karşı yapar.

از عزا چون چند روزی بگذرد   آتش آن عشق او ساکن شود

3267. *Vaktâki mâtemden birkaç gün geçer, onun o aşkının ateşi sâkin olur.*

"Azâ", sıkıntı senesi ve musîbete sabretmek ve şiddet ve mâtem ma'nâlarınadır. Teşdîd [ile] ["'azzâ"] dahi telaffuz olunur.

عشق بر مرده نباید پایدار　　　عشق را بر حی جان افزای دار

3268. *Ölü üzerine olan aşk pâyidâr olmaz. Aşkı can artırıcı olan diri üzerine tut!*

"Mürde"den murâd, mahlûkâttır. "Hayy-i cân-efzâ"dan murâd, Hâlık'tır. Ya'ni, mahlûk fânîdir ve fânî olan mahlûk üzerine olan aşk pâyidâr ve sâbit olmaz. Zîrâ ölür ve onun ancak hayâli kalır. Binâenaleyh aşk onun hayâline intikāl eder; ve hayâl ise mürûr-ı zamân ile zâil olur. Cana kuvvet verici olan Hâlık Teâlâ hazretlerine olan aşk ise bâkîdir.

بعد از آن ز آن گور خود خواب آیدش　　　از جمادی هم جمادی زایدش

3269. *Ondan sonra o mezardan muhakkak ona uyku gelir. Cemâdlıktan yine cemâd doğar.*

"Hâb"dan murâd, gaflettir. Ya'ni, ölünün mezarına karşı olan âh ve enînden sonra mürûr-ı zamân ile o mezara teveccühden gaflet gelir ve o aşk müncemid bir hâle gelir. Zîrâ cemâdlıktan yine cemâdlık doğar.

ز انکه عشق افسون خود بربود و رفت　　　ماند خاکستر چو آتش رفت تفت

3270. [3274] *Zîrâ ki aşk kendi efsûnunu kaptı ve gitti. Vaktâki ateş acele gitti, kül kaldı.*

Zîrâ ki, sâhir-nâk olan aşk kendi sihrini ve efsûnunu o cemâd olan rûhsuz cesedden kaptı ve gitti, bu hâl ateşin sür'atle yanıp geçmesine benzer. Ateş sür'atle yakıp geçtiği vakit nasıl kül kalırsa cesedden dahi câlib-i aşk olan rûh geçip gider. O cesed ateşin külü mesâbesinde kalır.

آن چه بیند آن جوان در آینه　　　پیر اندر خشت می‌بیند آن همه

3271. *O şeyi ki o genç aynada görür, pîr onun hepsini kerpiçte görür.*

"Pîr"den murâd, aşk olduğu aşağıdaki beyitte beyân buyrulur. "Civan"dan murâd dahi, Allâhü a'lem, akıldır. Zîrâ ahvâl-i aşk aklın verâsındadır ve aklın idrâk edemediği zevki aşk idrâk eder. Nitekim gencin idrâk edemediği ahvâli tecrübeleriyle bir ihtiyar idrâk eder. Ya'ni, aklın mücellâ bir aynada gördüğü hayâlâtı, aşk kesîf olan bir kerpiçte dahi görür. Nitekim çocuğu ölen bir

ananın o çocuğa olan aşkı onun hayâlini kuru toprak üzerinde görüp âh ve enîn ettiği yukarıda beyân buyruldu.

پیر عشق تست نه ریش سپید دستگیر صد هزاران ناامید

3272. *Pîr senin aşkındır, ak sakal değil! Yüz binlerce ümîdsizin elini tutucudur.*

Ya'ni, yukarıki beyitte dediğimiz pîr senin aşkındır. Yoksa biz "pîr" ta'bîriyle ak sakalı murâd etmedik. O aşk yüz binlerce ümidsizin imdâdına yetişip elini tutucudur.

Ma'lûm olsun ki, aşk umûmiyet i'tibâriyle iki nevi'dir. Birisi aşk-ı hakîkî ve dîğeri aşk-ı mecâzîdir. Aşk-ı hakîkî Hâlik'a olan aşktır. Aşk-ı mecâzî mahlûka olan aşktır. Aşk, gerek hakîkî ve gerek mecâzî olsun, âşıkı zevk-i ümîd içinde yaşatır. Fakat ikisinin arasında büyük fark vardır. Mahlûka olan aşk 3368 numaralı beyt-i şerîfde beyân buyrulduğu üzere pâyidâr olmaz. Zîrâ aşkın taalluk ettiği mahal fânîdir. Hâlik'a olan aşk ise bâkîdir. Zîrâ aşkın taalluk ettiği mahal lâ-yezâldir. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 42. faslında bu iki nevi' aşk hakkında şöyle buyururlar: "Aşk, galata ve hatâya düşürücü hayâl ile olduğu vakit dahi mûcib-i vecd olursa da, bu vecd Habîr ve Basîr olan ma'şûk-ı hakîkîye âşık olan âşıkın vecdi gibi değildir. O âşıkın hâli karanlıkta ma'şûk zannı ile direği kucaklayıp ağlayan ve şikâyet eden kimseye benzer. Bunun lezezâtı Hayy ve Habîr olan ma'şûkun boynuna sarılmaya benzer mi?"

İşte edyân-ı bâtıleye sâlik olanların esnâ-yı ibâdetlerindeki vecd ve bükâları dahi bu kabîldendir. Nitekim 3354 numaralı beyitte bir hıristiyanın papaza günah çıkartması beyân buyrulmuş idi.

عشق صورتها بسازد در فراق نامصور سر کند وقت تلاق

3273. *Aşk firâkta sûretler düzer, vakt-i telâkta nâ-musavver zâhir olur.*

Aşk sûretsiz olan Hak'tan firâk ve ayrılık vaktinde sûret âşıkları için birtakım sûretler düzer ve peydâ eder. Fakat o âşık-ı mecâzî ve o sûret âşıkı bir cezbe-i ilâhîye mülâkî olduğu vakit o âşıka musavver olmayan Hak zâhir olur. Nitekim I. cildin 111 numarasına müsâdif olan beyitte: عاشقی گر زین سر و گرزان سرست عاقبت مارا بدان سو رهبرست ["Âşıklık, gerek bu taraftan ve gerek o taraftan olsun, âkıbet bizim için o tarafa rehberdir."] buyrulmuş idi ki, aşk hakkında orada müfîd îzâhât geçti.

که منم آن اصل اصل هوش مست　　بر صور آن حسن عکس ما بده ست

3274. *Der ki: "O sarhoş olan aklın aslının aslı benim! Sûret üzerinde o güzellik bizim aksimiz olmuştur."*

Ya'ni, sûret âşıkına cezbe-i ilâhî erişip sûretten münezzeh olan Hak zâhir olduğu vakit der ki: "Senin sûrete mübtelâ olup sarhoş olan aklının aslının aslı benim! O senin gördüğün sûret üzerindeki güzellik, bizim cemâl-i mutlakımızdan bir pertevin aksidir."

پرده ها را این زمان برداشتم　　حسن را بی‌واسطه بفراشتم

3275. *"Şimdi perdeleri kaldırdım, güzelliği vâsıtasız yükselttim!"*

"Şimdi cezbe-i ilâhiyyem ile senin havâssinin perdelerini kaldırdım ve kalbinin ve rûhunun gözü önünde cemâl-i mutlakımı sûret-i kesîfe vâsıtası olmaksızın yükselttim!" Ya'ni o cemâl-i mutlakımın pertevini mertebe-i süfliyyet olan sûretten mertebe-i ulviyyet olan âlem-i ma'nâya kaldırdım.

ز انکه بس با عکس من دربافتی　　قوت تجرید ذاتم یافتی

3276. *"Zîrâ ki benim aksim ile çok dokundun. Zâtımın tecrîdi kuvvetini buldun."*

"Der bâften", dokumak ve dokunmak ma'nâlarınadır. Burada "ihtilât etmek" ma'nâsı murâd buyrulur. Ba'zı nüshalarda "der bâhtî", "oynadın" vâki'dir. Ya'ni, "Ey âşık-ı sûret, benim sûretlerde olan cemâl-i mutlakımın aks-i pertevi ile çok ihtilât ettin veyâhud çok oynadın. İşte nihâyet zâtımın o sûretlerden tecerrüdü ve soyunması kuvvetini buldun. Ya'ni beni, cezbem sâyesinde sûretlerden mücerred olarak buldun ve bu sûretle aşk-ı mecâzîden aşk-ı hakîkîye terakkî ettin."

چون از این سو جذبهٔ من شد روان　　او کشش را می‌نبیند در میان

3277. *"Vaktâki bu taraftan benim cezbem gidici oldu, o, ortada râhibi görmez!"*

Bu beyt-i şerîf 3254 numaralı beyt-i şerîfe merbûttur. "Vaktâki bir hıristiyana bu sûret tarafından benim cezbem gidici oldu, artık o hıristiyan ortada günah affedici olarak bir râhibin sûretini ve vücûdunu görmez."

مغفرت می‌خواهد از جرم و خطا　　از پس آن پرده از لطف خدا

3278. *"Cürüm ve hatâdan dolayı o perdenin arkasından Hudâ'nın lütfundan mağfiret ister."*

Ya'ni, "O cezbeye erişen nasrânî anlar ki, cürüm ve hatâsından dolayı o râhibin sûreti perdesinin arkasından ancak Hudâ'nın lütfundan mağfiret istiyor. Asıl afv ve mağfiret Hakk'ın lütfundandır. Kendisi şaşkınlık edip bir perdeye yapışmış ve afv ve mağfireti o perdeden bilmiştir. Bu cezbe içinde artık papaza arkasını çevirir."

چون ز سنگی چشمهٔ جاری شود سنگ اندر چشمه متواری شود

3279. *Vaktâki bir taştan akıcı bir çeşme ola, taş o çeşmede mütevârî olur.*

Meselâ bir taştan bir pınar kaynayıp aktığı vakit taşın sûreti o pınarda mestûr kalır. "Mütevârî", bir şeyin arkasına gizlenmiş olan demektir. Zarûret-i vezinden dolayı "mütvârî" okunmak icâb eder. Ya'ni, taşın sûreti akan pınarın sûreti arkasında gizlenmiş olur ve artık taş görünmez. Bunun gibi Hakk'ın gaffâriyeti zâhir olunca taş mesâbesinde olan râhibin sûreti o nasrânînin nazarında mestûr kalır.

کس نخواند بعد از آن او را حجر ز انکه جاری شد از آن سنگ آن گهر

3280. [3284] *Ondan sonra kimse ona taş ta'bîr etmez. Zîrâ ki o taştan o gevher akıcı oldu.*

O taştan pınar aktıktan sonra artık kimse ona taş demez, pınar der. Zîrâ ki o taştan o su gevheri akıcı oldu. Bu beyitlerde "taş" ile eşyânın suver-i kesîfesine ve "pınar" ile de Hakk'ın tecelliyât-ı esmâiyyesine ve sıfâtıyyesine ve ef'âline işâret buyrulur.

کاسه ها دان این صور را و اندر او آن چه حق ریزد بدان گیرد علو

3281. *Bu sûretleri kâseler bil! Ve onun içine o şeyi ki Hak döker, onunla ulüvv tutar.*

Bu âlem-i şehâdetin sûretlerini kâseler mesâbesinde bil! Hak Teâlâ o kâselere esmâ ve sıfâtının âsârını döker ve o sûretler dahi bu âsâr ve esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye ile ulviyet peydâ eder. Binâenaleyh insanların o sûretlere teveccühü ve taaşşuku onlarda olan esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin pertevinden nâşî olur. Fakat câhiller bu hakîkatten gâfil olduklarından onlar o sûrete sarılırlar. Sultan Veled hazretleri bu ma'nâyı âtîdeki beyitlerinde îzâh buyururlar:

خلق را حق چو ساخت در ظلمت　　نور شان ریخت بر سر از رحمت
اندر ایشان نهاد گوهرها　　از صفات قدیم علم و سخا
تا که در خود صفات او بینی　　وز صفتهاش ذات او بینی
زین صفات قلیل رو سوی اصل　　مکن اندر میان هر دو تو فصل
دل بحق ده اگر دلی داری　　چون ازو می‌رسد ترا باری

"Vaktâki Hak halkı zulmette yarattı, onların başı üzerine rahmet cihetinden nûrunu döktü. Onlara sıfât-ı kadîminden ilim ve sehâ gevherlerini koydu, tâ ki kendinde onun sûretlerini göresin ve onun sıfatlarından da O'nun zâtını göresin! Bu az sıfatlardan asıl tarafina git! Sen her iki arasını fasletme! Eğer kalbin varsa Hakk'a ver! Vaktâki sana ondan meded erişe!"

گفتن خویشاوندان مجنون را که حسن لیلی به اندازه ای است چندان نیست ،
از او نغزتر در شهر ما بسیار است یکی و دو و ده بر تو عرضه کنیم اختیار کن ،
ما را و خود را برهان ، و جواب گفتن مجنون ایشان را

Akrabâlarının Mecnûn'a "Leylâ'nın güzelliği bir mikdârdır, o kadar değildir. Bizim şehrimizde ondan daha latîfi çoktur ve birini ve ikisini ve onunu sana arz edelim, intihâb et! Bizi ve kendini kurtar!" demesi ve Mecnûn'un onlara cevâb vermesi

ابلهان گفتند مجنون را ز جهل　　حسن لیلی نیست چندان هست سهل

3282. *Ahmaklar cehilden Mecnûn'a dediler: "Leylâ'nın hüsnü o kadar değildir, ehemmiyetsizdir."*

"Sehl", lügatte "kolay ve yumuşak ve iniş ve çukur yer" demektir. Burada "ehemmiyetsiz" olmaktan kinâyedir. Mecnûn, Leylâ ismindeki kızın âşığının ismidir ve kıssaları meşhûrdur.

بهتر از وی صد هزاران دل ربا   هست همچون ماه اندر شهر ما

3283. *"Bizim şehrimizde ondan daha iyi, ay gibi yüzlerce dil-rübâ vardır."*

گفت صورت کوزه است و حسن می   می خدایم می‌دهد از نقش وی

3284. *Dedi: "Sûret bardaktır ve güzellik şarâbdır. Onun nakşından bana şarâbı Hudâ verir."*

Mecnûn o câhillere cevâben dedi: "Bu cismânî olan sûretler birer bardak ve kadeh mesâbesindedir ve onlarda zâhir olan güzellikler dahi kadehte şarâba benzerler. Leylâ'nın sûret-i cismâniyyesi kadehinden bana güzellik şarâbını veren ve içiren Hak Teâlâ hazretleridir."

مر شما را سرکه داد از کوزه اش   تا نباشد عشق اوتان گوش کش

3285. *"Onun aşkı sizin kulağınızı çekici olmamak için, onun bardağından size sirke verdi."*

"Sirke"den murâd, çirkinliktir. Ya'ni, "Hak Teâlâ Leylâ'nın sûretinden bana güzellik gösterip aşk şarâbını içirdi; ve sizin Leylâ'ya âşık olmamanız için onun sûretinden size çirkinlik sirkesini içirdi, müteneffir oldunuz."

از یکی کوزه دهد زهر و عسل   هر یکی را دست حق عز و جل

3286. *Azîz ve celîl olan Hakk'ın eli her birine bir bardaktan zehir ve bal verir.*

Hakk'ın kudret eli bir sûret-i cismâniyye bardağından birine bal ve dîğerine zehir verir; ve Hak Teâlâ birine cemâl ve dîğerine celâli ile tecellî buyurur.

کوزه می‌بینی و لیکن آن شراب   روی ننماید به چشم ناصواب

3287. *Bardağı görürsün ve fakat nâ-savâbın gözüne o şarâb yüz göstermez.*

"Nâ-savâb"dan murâd, nâ-ehil ve nâ-mahremdir. Ey hakîkate nâ-mahrem olan kimse, sen bardak mesâbesinde olan cismânî sûreti görürsün ve fakat nazarında müşâhedeye ehliyet olmadığı için, o sûret bardağındaki tecellî-i cemâlî şarabı sana yüz göstermez.

قاصِراتُ الطَّرْفِ باشد ذوق جان   جز به خصم خود نه بنماید نشان

3288. *Canın zevki kāsırâtu't-tarftır. Kendinin hasmından gayriye nişan göstermez.*

"Kāsırâtu't-tarf", "bakışı kısa olanlar" demektir. Sûre-i Rahmân'da olan فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ (Rahmân, 55/56) ya'ni "Cennette hûrîler vardır ki bakışlarını kısa yapıcıdırlar, ya'ni zevclerinden başkasına bakmazlar. Onlara zevclerinden evvel bir insan ve bir cin dokunmadı" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Beyt-i şerîfde canın zevki kısa nazarlı olmakta bu hûrîlere teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni, can zevkinin nazarı ancak hakîkate mahrem olanlara ma'tûf olur. Nâ-ehiller hakkında kāsırâtü't-tarfdır, aslâ onlara iltifât etmez demek olur.

قاصراتُ الطَّرْف آمد آن مدام   وين حجاب ظرفها همچون خيام

3289. *O şarâb kāsırâtü't-tarf geldi; ve bu zarfların hicâbı çadırlar gibidir.*

Bu beyt-i şerîfde yine sûre-i Rahmân'da olan حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ (Rahmân, 55/72) ya'ni "Çadırlarda bakışları kısa olan hûrîler vardır" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Cemâl-i zâtî-i Hak şarâbı hûrîlere ve cismânî olan sûret perdeleri çadırlara teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni cemâl-i zâtî-i Hak şarâbı hûrîler gibi olup cismânî sûret çadırlarında gizli ve mestûrdur. O şarâb kendi mahreminden başkasına kendisini teslîm etmez.

هست دريا خيمهٔ در وى حيات   بط را ليكن كلاغان را ممات

3290. [3294] *Deryâ bir haymedir. Onda hayât kaz içindir. Lâkin kargalar için ölümdür.*

"Kelâğ", kuzgun ve yaban kargası demektir. Ya'ni, bir sûretten iki zıd tecellî nasıl zâhir olur dersen, misâli budur ki, deniz kendisinde olan bu iki zıd tecellînin bir çadırıdır. Onda bir hayat vardır. Fakat bu hayat kazlara mahsûstur. Zîrâ kaz denize düşerse yüzer ve zevk alır. Yine o denizde hayâtın zıddı olan ölüm de gizlidir. Bu ölüm de kargalara mahsûstur. Zîrâ karga denize düşerse boğulur ve ölür.

زهر باشد مار را هم قوت و برگ   غير او را زهر او درد است و مرگ

3291. *Zehir dahi yılan için gıdâ ve azık olur; onun gayrına onun zehri derd ve ölümdür.*

Bir sûretten iki zıd hâlin zuhûruna bir misâl-i dîğer dahi zehirdir. Zehir yılana gıdâ ve hayat ve yılandan başkasına da onun o zehri evcâ' ve ölümdür.

صورت هر نعمتی و محنتی   هست این را دوزخ آن را جنتی

3292. *Her bir ni'metin ve mihnetin sûreti buna cehennemdir ve ona cennettir.*

Bu âlem-i şehâdette her bir ni'metin sûreti ba'zı kimseye cehennem gibi elem ve azâb verir. Ba'zı kimseye de cennet gibi zevk ve râhat verir. Ve kezâ her bir mihnetin sûreti de böyledir. Kimine cehennem gibi azâb ve kimine cennet gibi zevk ve râhat olur. Velhâsıl ni'met ve mihnet eşhâsa göre değişir.

پس همه اجسام و اشیا یُبْصَرُون   و اندر او قوت است و سم لا تُبْصِرُون

3293. *İmdi bütün ecsâm ve eşyâ görünürler. Halbuki onda gıdâ ve zehir vardır, görmezsiniz.*

İmdi bu dünyâda bütün ecsâm ve eşyâ his gözüyle görünürler. Halbuki o ecsâm ve eşyânın her birinde sebeb-i hayât olan gıdâ ve sebeb-i memât olan zehir vardır. Bunları his gözüyle göremezsiniz. Ba'zı nüshalarda birinci mısrâ'da "yübsarûn" "tübsırûn" sûretinde vâki'dir, "görürsünüz" demektir. Ya'ni "İmdi bütün ecsâmı ve eşyâyı his gözüyle görürsünüz, fakat onlarda olan gıdâyı ve zehri görmezsiniz" demek olur.

هست هر جسمی چو کاسه و کوزهٔ   اندر او هم قوت و هم دل سوزهٔ

3294. *Her bir cisim bir kâse ve bardak gibidir. Onda hem gıdâ ve hem dil-sûzluk vardır.*

کاسه پیدا اندر او پنهان رغد   طاعمش داند کز آن چه می‌خورد

3295. *Kâse zâhir, onda ni'met gizlidir. Onun tâimi bilir ki ondan ne yer.*

"Rağad", maîşet genişliği ve ni'met demektir. "Tâ'im" yiyici ve tadıcı demektir. Ya'ni, sûret kâsesi his gözüne zâhirdir. Fakat onda ni'met gizlidir. Ancak o sûret kâsesinden tadıcı olan kimse ondan ne yediğini bilir. Tatmayan bilmez.

صورت یوسف چو جامی بود خوب   ز آن پدر می خورد صد بادهٔ طروب

3296. *Yûsuf'un sûreti bir güzel kadeh gibi idi. Babası ondan yüz bâde-i tarûb içti.*

Yûsuf (a.s.)ın sûret-i cismâniyyesi bir güzel kadeh gibi idi. Babası olan Ya'kūb (a.s.) o kadehten birçok şevkler bâdesini ve şarâbını içti.

باز اخوان را از آن زهر آب بود — کان در ایشان زهر کینه می‌فزود

3297. *Kardeşlerine de ondan zehr-âb var idi. Zîrâ onlarda kîn zehrini artırdı.*

Yine o Hz. Yûsuf'un sûreti kadehinden kardeşlerine zehir gibi acı ve murdar su hâsıl oldu. Zîrâ cenâb-ı Yûsuf'un kardeşlerinde o cemâl-i zâtî şarâbı kîn ve hased zehrini artırdı.

باز از وی مر زلیخا را شکر — می‌کشید از عشق افیونی دگر

3298. *Yine ondan Züleyhâ'ya şeker olup aşktan dîğer bir afyon çekti.*

Yine Hz. Yûsuf'un sûreti kadehinden Mısır azîzinin zevcesi olan Züleyhâ'ya şeker hâsıl oldu ve ondan husûle gelen aşktan Züleyhâ başkalarının o sûretten çektiği afyondan başka bir afyon çekti. "Afyon", haşhaştan hâsıl olan uyuşturucu bir maddedir ve "panzehir" ma'nâsına da gelir. Ya'ni Hz. Yûsuf'un kadeh-i cismi bir iken her bir kimse ondan muhtelif şeyler içtiler.

غیر آن چه بود مر یعقوب را — بود از یوسف غذا آن خوب را

3299. *Ya'kūb'a olan şeyin gayrı o güzele Yûsuf'tan gıdâ idi.*

Ya'ni, Ya'kūb (a.s.) Yûsuf (a.s.)ın kadeh-i sûretinin firâkından gam şerbetini içti. O güzel Züleyhâ ise yine Yûsuf (a.s.)ın kadeh-i sûretinden rûhun gıdâsı olan aşk şarâbını çekti. Bu iki şey birbirinin gayrı idi. Binâenaleyh aynı kadehten muhtelif kimseler başka başka şeyler içti.

گونه گونه شربت و کوزه یکی — تا نماند در می غیبت شکی

3300. [3304] *Şerbet türlü türlü ve bardak bir, tâ ki gaybın şarâbında sana bir şek kalmaya!*

Bu misâllerden zâhir oldu ki, bir kadehten türlü türlü şerbetler içilebiliyor. İşte bu haller âlem-i gaybın türlü türlü şarâbları olduğunda şübhe etmemek içindir. Zîrâ his gözüyle görülen bir sûretten bir kimsenin nasîbi ne mâhiyette olduğu meçhûldür.

باده از غیب است و کوزه زین جهان — کوزه پیدا باده در وی بس نهان

3301. *Bâde gaybdandır, bardak bu cihandandır. Bardak zâhir, bâde onda çok gizlidir.*

Sûret kadehinden içilecek olan şarâb âlem-i gaybdandır, zuhûrundan evvel bilinemez. O sûret-i cismânî kadehi ise bu âlem-i kesâfettendir. Binâena-

leyh his gözüyle görülür. Bu his gözüyle görülen sûret kadehinde ne türlü şarâb olduğu çok gizlidir.

بس نهان از ديدۀ نامحرمان   ليك بر محرم هويدا و عيان

3302. *Nâ-mahremlerin gözünden çok gizli, fakat mahreme âşikâr ve açıktır.*

Ya'ni, bu sûret kadehlerinde neler bulunduğu hakîkate ve sırr-ı kadere nâmahrem olanlardan çok gizlidir. Fakat sırr-ı kader kendilerine mekşûf olan mahremlere ve evliyâ-i kirâma âşikâr ve apaçıktır.

يا الٰهى سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا   فَاعْفُ عنَّا اَثْقَلَتْ اَوْزَارُنَا

3303. *"Ey benim Allah'ım, bizim basarlarımız sarhoş kılındı. Bizden afv eyle, bizim yüklerimiz ağır oldu!"*

Bu beyt-i şerîfde Hz. Pîr zât-ı şerîflerini de ehl-i gaflet arasına katarak münâcât buyurdular. Bu bize ta'lîm içindir. Ya'ni, "Ey benim Allah'ım, bu âlem-i kesâfette suver-i muhtelifede zâhir olan şuûnât-ı ilâhiyyen ile bizim gözlerimiz kamaştırıldı ve sarhoşların bakışları gibi bakıyoruz. Seni görmüyoruz, o sûretleri görüyoruz. Bizden bu şirk-i hafîyi affeyle! Zîrâ bizim yüklerimiz ve bu şirk sebebiyle günahlarımız ağır oldu!"

يا خَفِيًّا قد مَلأْتَ الْخَافِقَيْن   قَدْ عَلَوْتَ فَوْقَ نُورِ الْمَشْرِقَيْن

3304. *"Ey gizli olan, sen muhakkak iki hâfıka doldun. İki maşrıkın nûru fevkıne yükseldin."*

"Hâfik", mağrib demektir. "Hâfıkayn", ya'ni "iki hâfik", mağrib ve maşrık ma'nâsında müsta'meldir. Zîrâ ilm-i hey'et iktizâsınca arzın bir tarafı için mağrib olan mahal aynı zamanda dîğer tarafı için maşrık olur. Bu sebeble "hâfikayn", mağrib ve maşrık ma'nâsında kullanılır. "İki maşrık"tan murâd, birisi güneşin ve dîğeri ayın maşrıkıdır. Ya'ni, "Ey zât-ı latîfi enzâr-i hissiyyeden gizli olan Hak Teâlâ, sen وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ (Bakara, 2/115) ya'ni "Maşrık ve mağrib Allah'ındır. Ne tarafa teveccüh edersen Allah'ın vechi vâki'dir" âyet-i kerîmesinde beyân buyurduğun üzere mağribe ve maşrıka doldun. İki maşrıkın nûrunun üzerinde yükseldin. Zîrâ vücûd-ı hakîkî senindir. İki maşrıkın nûru senin vücûdundan zâhir olmuştur."

أَنْتَ سِرٌّ كَاشِفُ اَسْرَارِنَا   أَنْتَ فَجْرٌ مَفْجَرُ اَنْهَارِنَا

3305. *"Sen bizim sırlarımızı keşfedici bir sırsın! Sen bizim nehirlerimizi ifcâr edici bir fecrsin!"*

"Sır"dan murâd, vücûd-ı mutlak-ı Hak; "esrâr"dan murâd, vücûd-ı mutlakta mahfî olan sıfât ve esmâdır. "Fecr", asl-ı lügatte, "bir şeyi geniş sûrette yarmak" demektir ve "fâil" ma'nâsında da müsta'meldir. Ya'ni, "yarıcı ve şakkedici" demektir. "Mefcer", su akmak için yarılan mahal demektir. Bundan murâd cismânî olan vücûdât-ı izâfiyyemizdir. "Enhâr", geniş su mecrâsı ma'nâsına olan "nehr"in cem'idir. Bundan murâd dahi esmâ-i ilâhiyyenin suver-i ilmiyyesinden ibâret olan a'yân-ı sâbitedir. Ya'ni, "Ey Allah'ım, sen bizim havâssimizden gizli olan vücûd-ı mutlaksın. Bizim sırlarımız ve hakîkatlerimiz olan sıfât ve esmâ-i ilâhiyyeni zât-ı mutlakından keşf ve ızhâr edicisin. Sen bizim nehirler mesâbesinde olan a'yân-ı sâbitemizin mefceri olan bu cisimleri âlem-i tabîatı yarıp çıkarıcı ve halk edicisin. Bu sûret-i cismâniyyemizden a'yân-ı sâbitemizin ahkâmı cârî olur."

يا خفىُّ الذات محسوس العطا   أنت كالماء و نحن كالرحا

3306. *"Ey zâtı gizli, atâsı mahsûs! Sen su gibisin ve biz değirmen gibiyiz!"*

"Rehâ'", değirmen demektir. "Ey zât-ı latîfi gizli olduğu hâlde bu âlem-i sûrette atâyâ-yı esmâiyyesi mahsûs olan vücûd-ı hakîkî, senin vücûd-ı mutlakın suya benzer ve bizim vücûdât-ı izâfiyye ve kesîfemiz dahi değirmen gibidir. Su değirmeni nasıl döndürürse senin vücûd-ı mutlakın dahi bu vücûdât-ı izâfiyye âlemini öyle döndürür!"

أنت كالريح و نحن كالغبار   تختفى الريح و غبراها جهار

3307. *"Sen rüzgâr gibisin ve biz toz gibiyiz. Rüzgâr gizli olur ve onun tozu âşikârdır."*

"Senin vücûd-ı mutlak-ı latîfin rüzgâr gibi ve bizim vücûdât-ı kesîfemiz rüzgârın kaldırdığı toz gibidir. Havaya kalkan tozda rüzgâr gizli ve tozun karaltısı âşikârdır." Bu beytin nazîrleri I. cildin 610 numarasına müsâdif olan: ما عدمها ييم و هستيهاى ما   تو وجود مطلقى فانى نما ["Biz yoklarız ve bizim varlıklarımız da yoktur; Sen fânî gösterici bir vücûd-ı mutlaksın"] beytiyle 611 numarasına müsâdif olan: ما همه شيران ولى شير علم   حمله شان از باد باشد دمبدم ["Biz hep arslanlarız; fakat bayrak arslanı! Onların hamleleri vakit vakit rüzgârdan olur"] beytinde geçti.

تو بهارى ما چو باغ سبز خوش   او نهان و آشكارا بخششش

3308. *"Sen bir baharsın, biz yeşil bâğ gibi hoşuz. O gizli ve onun bahşişi âşikârdır."*

"İlâhî, senin vücûd-ı latîfin bir bahar gibidir. Bizim vücûdât-ı izâfiyyemiz o bahardan yeşillenmiş bir bâğ gibi latîfdir ve güzeldir. Senin o bahâr-ı vücûdun gizli ve onun atâyâ-yı zâtiyye ve esmâiyyesi âşikârdır." Bu ve âtîdeki beyitlerde teşbîhât-ı kesîfeden teşbîhât-ı latîfeye terakkî buyrulmuştur.

تو چو جانی ما مثال دست و پا　　　قبض و بسط دست از جان شد روا

3309. *"Sen can gibisin, biz el ve ayak gibiyiz. Elin kabzı ve bastı candan revâ oldu."*

"İlâhî, sen bu vücûd-ı izâfî âleminin latîf olan cânı gibisin. Bizim vücûdât-ı kesîfemiz ise el ve ayak gibidir. Elin açılıp kapanması candan olduğu gibi bizim bilcümle harekâtımız dahi senin sıfat-ı Hayât'ından zâhir oldu." Nitekim âyet-i kerîmede لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ (Kehf, 18/39) ya'ni "Kuvvet ancak Allah iledir" buyrulur.

تو چو عقلی ما مثال این زبان　　　این زبان از عقل دارد این بیان

3310. [3314] *"Sen akıl gibisin, biz dil misâliyiz. Bu dil bu beyânı akıldan tutar."*

"İlâhî, senin vücûd-ı latîfin akıl gibi gizli ve bizim vücûdumuz dil gibi zâhirdir. Fakat bu zâhir olan dil bu beyânât ve elfâzı aklın imdâdıyla ızhâr eder. Aklın imdâdı olmazsa dil ancak sâkit bir et parçasından ibâret kalır."

تو مثال شادی و ما خنده ایم　　　که نتیجهٔ شادئ فرخنده ایم

3311. *Sen şâdî misâlisin ve biz gülmeyiz ki, mübârek olan şâdînin netîcesiyiz.*

"İlâhî sen kalblere müstevlî olan sürûr ve şâdî gibisin ve biz dahi gülme gibiyiz ki, o gülme mübârek olan sürûr ve şâdînin netîcesidir."

جنبش ما هر دمی خود اَشْهَد است　　　که گواه ذو الجلال سرمد است

3312. *"Bizim hareketimiz her bir dem muhakkak eşheddir ki, sermed olan celâl sâhibi zâtın şâhididir."*

"Eşhedü", kelimesi fi'l-i muzârî sîgasının nefs-i mütekellim vahde olmasına göre "Ben şehâdet ederim!" ma'nâsına gelir. Bu sûrette beyt-i şerîfin ma'nâsı: "Bizim vücûd-ı izâfîmizin hareketi her anda "Ben Hakk'ın varlığına şehâdet ederim!" diyerek celâl sâhibi ve ebedî olan zât-ı latîf-i Hakk'ın vücûdunun fiilen şâhididir" demek olur. İsm-i tafdîl [=eşhed] olduğuna göre "En ziyâde şehâdet edici" ma'nâsında olup bu sûrette beyt-i şerîfin ma'nâsı: "Bi-

zim vücûd-ı izâfîmizin hareketi her bir demde en çok şehâdet edicidir ki, ebedî olan Zü'l-celâlin fiilen şâhididir."

گردش سنگ آسيا در اضطراب اشهد آمد بر وجود جوى آب

3313. *"Değirmen taşının ıztırâb içinde dönüşü su ırmağının vücûdu üzerine eşhed geldi."*

"Nitekim değirmen taşının çarpınma içinde dönüşü su ırmağının vücûdu ve varlığı üzerine en ziyâde şehâdet edici geldi." Buraya kadar ebyât-ı şerîfde teşbîhât-ı kesîfe ve latîfe zikredilmiştir. Âtîdeki beyt-i şerîfde ise tenzîh-i husûsî mevzû'-ı bahsdir.

اى برون از وهم و قال و قيل من خاك بر فرق من و تمثيل من

3314. *"Ey benim vehmimden ve kıyl ü kālimden hâriç, toprak benim farkım ve temsîlim üzerine olsun!"*

"Fark", başın tepesi ve iki şeyi birbirinden zihnen veyâ fiilen ayırmak ma'nâlarınadır. Burada bu iki ma'nâya göre de vecih vardır. Birinci ma'nâya göre olan vecih: Ya'ni, "Ey benim vehmimden ve âlem-i elfâzdaki kıyl ü kālimden hâriç ve münezzeh olan, zât-ı mutlak-ı Hak, benim senin vücûd-ı hakîkîn ile eşyâ-yı kesîfe ve latîfe arasında yaptığım teşbîhâtıma ve temsîlâtıma ve benim başımın tepesine helâk toprağı saçılsın! Zîrâ bu teşbîhâtın zât-ı latîfin ile hiçbir münâsebeti yoktur!" İkinci ma'nâya göre vecih: "Ey benim vehmimden ve kıyl ü kālimden münezzeh ve hâriç olan zât-ı latîf, benim iki varlık ispat ve ikisinin arasını zihnen ve fiilen ayırıp birini Sen ve birini de Senin gayrın addederek yaptığım teşbîhât ve temsîlâtıma ve bu farkıma toprak saçılsın! Zîrâ vücûdda Evvel ve Âhir ve Zâhir ve Bâtın ancak sensin! Senin varlığın muvâcehesinde ne vardır ki, sen ona benzemiş olasın! Nitekim sen kelâm-ı şerîfinde هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ (Hadîd, 57/3) ya'ni "Evvel ve Âhir ve Zâhir ve Bâtın O'dur" buyurdun. Fakat ne yapalım ki senin esmâ ve sıfâtınla berâber zât-ı Hakk'ının yine zâtına zuhûrundan ibâret olan bu âlem-i keserâtta mevhûm bir fark ve gayriyet hâsıldır; ve bu sebeble rubûbiyet ve ubûdiyet nisbetleri zâhirdir."

بنده نشكيبد ز تصوير خوشت هر دمت گويد كه جانم مفرشت

3315. *"Bende senin hoş olan tasvîrinden sabretmez. Her bir dem sana der ki: "Canım senin mefreşindir!"*

"Binâenaleyh kul kendi mertebesinde senin hoş olan tasvîrinden fâriğ olmaz ve alışık olduğu temsîlât ve teşbîhâttan vazgeçmez. Binâenaleyh seni temsîlât ve teşbîhât ile bilmek sabırsızlığına mübtelâdır. Halbuki sen ancak yine seninle bilinirsin. Nitekim havâss-ı evliyân عرفت ربى بربى ya'ni "Ben rabbimi Rabbim ile bildim" buyurmuştur. Bu sabırsız kul senin senliğini ve kendinin kendiliğini isbât edip der ki: "Benim canım senin mefreşindir ve senin kudret ayağının çiğnediği mahaldir."

همچو آن چوپان که می گفت ای خدا　　پیش چوپان و محب خود بیا

3316. "O çoban gibi ki derdi: "Ey Hudâ, kendi çobanının ve muhibbinin önüne gel!"

تا شپش جویم من از پیراهنت　　چارقت دوزم ببوسم دامنت

3317. "Tâ ki ben senin gömleğinden bit arayayım! Senin çarığını dikeyim ve eteğini öpeyim!"

"Sâika-i aşk ile kulun Sana karşı söylediği sözler Mûsâ (a.s.) zamânındaki çobanın söylediği sözlere benzer. O derdi ki: "Ey benim sevgili Hudâ'm, bu çobanının ve muhibbinin yanına gel ki, senin gömleğindeki bitleri ayıklayayım. Çarığın sökülmüş ise dikeyim ve senin eteğini öpeyim!" Bu çoban kıssası II. cildin 1707 numaralı beyt-i şerîfinden i'tibâren o cildde mufassalan mezkûrdur.

کس نبودش در هوا و عشق جفت　　لیك قاصر بود در تسبیح و گفت

3318. "Hevâda ve aşkta kimse ona eş olmadı. Fakat tesbîhde ve sözde kāsır idi."

"Hevâ", elifin kasrıyla kalbin mütelezziz olduğu şeye meyletmesi. "Aşk", âşıkın kalbine vâki' olan bir keyfiyyet-i muhrikadır. Ya'ni, "Muhabbette ve aşkta kimse o çobanın eşi ve nazîri olmadı. Fakat o çoban zât-ı latîf-i Hakk'ı tenzîhde ve âlem-i kelâmda şân-ı ulûhiyyete lâyık olan sözlerde kāsır ve âciz idi. Bununla berâber kalbi aşk-ı ilâhî ile yanar tutuşur idi."

عشق او خرگاه بر گردون زده　　جان سگ خرگاه آن چوپان شده

3319. Onun aşkı, otağı felek üzerine kurmuş, can o çobanın otağının köpeği olmuş idi.

Ya'ni, o çobanın öyle bir aşkı var idi ki, otağını felek üzerine ya'ni âlem-i sûreti geçip âlem-i ma'nâ üzerine kurmuş ve rûh-ı hayvânîsi o çobanın otağının köpeği olmuş idi. "Hargâh", pâdişâh ve vezir otağı ve çadırı; ve "can"dan murâd, çobanın rûh-ı hayvânîsidir. Zîrâ âşık-ı Hakk'ın rûh-ı hayvânîsi aşkın ve âşığın hükmüne mutî' ve münkāddır.

چون که بحر عشق یزدان جوش زد   بر دل او زد ترا بر گوش زد

3320. [3324] *Vaktâki Hâlik'ın aşkı deryâsı cûş vurdu, onun kalbine vurdu, senin kulağına vurdu.*

Hâlık Teâlâ hazretlerinin aşkının deryâsı kaynadığı ve dalgalandığı vakit bu deryânın dalgası doğrudan doğruya o çobanın kalbine çarptı. Ondan dolayı o çoban şûrîde oldu ve onun rûh-i hayvânîsi ve nefsi bu dalganın te'sîri altında zebûn kaldı. Fakat ey sâmi', o dalga senin kulağına vurdu ve sen yalnız o aşk kıssasını dinlemekle kaldın; ve dinlemekten hâsıl olan te'sîr ne derece olursa senin aşk-ı ilâhîden nasîbin dahi o kadar oldu. Beyt:

پرسید یکی که عاشقی چیست   گفتم که چو من شوی بدانی

"Birisi âşıklık nedir?, diye sordu. Benim gibi olduğun vakit bilirsin! dedim".

حکایت جوحی که چادر پوشید و در وعظ میان زنان نشست

و حرکتی کرد زنی او را بشناخت که مرد است و نعرهٔ زد

Cuhâ'nın hikâyesidir ki, çarşaf örttü ve vaazda kadınlar arasında oturdu ve bir hareket yaptı. Bir kadın onun erkek olduğunu tanıdı, bir na'ra vurdu.

"Cûhâ" ve "Cuhî" ve "Cuhâ" kabâil-i Arab'dan Fezâre kabîlesinden Ebu'l-Gusn künyesiyle hamâkatte beyne'l-Arab mesel olmuş bir kimsenin ismidir. Arabî ve Fârisî olarak birçok hikâyeleri yazılmıştır. Hikâyeleri Hoca Nasreddin Efendi (rahmetullâhi aleyh)in hikâyelerinden çoktur.

واعظی بد بس گزیده در بیان　　زیر منبر جمع مردان و زنان

3321. *Beyânda çok güzîde bir vâiz var idi. Kürsî altında erkekler ve kadınlar cem'iyyeti var idi.*

Beyân ve takrîrde çok seçilmiş bir vâiz var idi ki, onun kürsîsi altında da onun takrîrine meftûn olan birçok erkek ve kadın toplanmış idi.

رفت جوحی چادر و روبند ساخت　　در میان آن زنان شد ناشناخت

3322. *Cuhâ gitti, çarşaf ve peçe yaptı; o kadınların arasında tanınmaz oldu.*

Ya'ni, Cuhâ gitti, kadınlara mahsûs olan çarşafı ve peçeyi tedârik etti ve çarşafı başına, peçeyi yüzüne örttü. O vâizin meclisine giderek kadınların arasına girdi ve o kadınlar arasında da erkek olduğu tanınmaz oldu.

سائلی پرسید واعظ را به راز　　موی عانه هست نقصان نماز

3323. *Bir suâlci vâize râz ile sordu: "Kasık kılı namaza noksan mıdır?"*

Ya'ni, bir suâlci "Kasıkta biten kıllar namaza noksan ve kerâhat verir mi?" diye bir pusula yazıp gizlice vâize sordu.

گفت واعظ چون شود عانه دراز　　پس کراهت باشد از وی در نماز

3324. *Vâiz dedi: "Vaktâki âne uzun ola, binâenaleyh ondan namaza kerâhat olur."*

"Âne", "kasık" demektir ki, mecâzen "kasık kılı" murâd olunur. Ya'ni, vâiz aldığı bu pusula üzerine umûm cemâatin istifâdesi için âşikâre olarak dedi ki: "Kasık kılı uzun olduğu vakit o kıldan namaza kerâhat olur."

یا به آهك یا سُتُرّه بسْتَرش　　تا نمازت کامل آید خوب و خوش

3325. *"Ya od ile yâhud ustura ile tıraş et! Tâ ki namazın güzel ve latîf olarak kâmil gelsin!"*

"Âhek", kireç ile zırnıktan mürekkeb bir çamurdur ki, ona Türkçe'de "ot" (اود) derler ve hamamlarda kasık kıllarını düşürmek için kullanılır. Sâhib-i *İhyâ* tahâret kitabında şöyle buyururlar: "Kasık kıllarını ya tıraş ile veyâhud od tutunmak sûretiyle izâle etmek müstehabdır. Kırk günden sonraya bırakmak câiz değildir.

گفت سائل آن درازی تا چه حد — شرط باشد تا نمازم کم بود

3326. *Suâlci dedi: "Namazın noksan olmak için o uzunluk ne hadde kadar şart olur?"*

Cemâat arasındaki sorucu tekrar vâize sorup dedi ki: "Namazın doğruluğuna zararı olmak için o kasık kılının uzunluğu ne kadar olmak şarttır?"

گفت چون قدر جوی گردد به طول — پسستردن فرض باشد ای سئول

3327. *(Vâiz) dedi: "Ey sorucu, uzunlukta bir arpa kadar olursa müteâkıben tıraş etmek farz olur."*

Vâiz cevâben dedi ki: "Kasık kılı bir arpa boyunda olursa tıraş etmek müstehabdır. Fakat bundan fazla uzun olursa tıraş etmek farzdır."

گفت جوحی زود ای خواهر ببین — عانهٔ من گشته باشد این چنین

3328. *Cuhâ dedi: "Ey kız kardeş, gör, benim kasığım böyle olmuş mudur?"*

بهر خشنودی حق پیش آر دست — کان به مقدار کراهت آمده ست

3329. *"Hak rızâsı için elini önüme getir ki o kerâhat mikdârına gelmiş midir?"*

Çarşaflanıp kadın kıyâfetine girmiş olan Cuhâ yanındaki kadınlardan birine dedi ki: "Ey kız kardeş, Allah rızâsı için elini benim önüme getir de bir bak ki, benim kasığımın kılları hoca efendinin dediği gibi benim namazımı mekrûh yapacak kadar uzamış mıdır?"

دست زن در کرد در شلوار مرد — کیر او بر دست زن آسیب کرد

3330. [3334] *Kadın elini erkeğin şalvarı içine soktu. Onun zekeri kadının eline dokundu.*

Kadın Cuhâ'yı da kadın zannedip elini o erkek olan Cuhâ'nın şalvarı içine soktu ve eli Cuhâ'nın zekerine dokundu.

نعرهٔ زد سخت اندر حال زن — گفت واعظ بر دلش زد گفت من

3331. *Kadın derhal şiddetli bir na'ra vurdu. Vâiz dedi: "Benim sözüm onun kalbine vurdu!"*

Kadının eli dokunur dokunmaz "Aaa!" diye bir haykırdı. Vâiz efendi de kendi kendine: "Benim kemâl-i fesâhat ve belâğat ile söylediğim sözler bu

kadının kalbine te'sîr edip cezbeden nâşî na'ra vurdu!" diye mahzûz oldu ve bu fikrini de cemâate anlattı.

گفت نی بر دل نزد بر دست زد   وای اگر بر دل زدی ای پر خرد

3332. *Dedi: "Hayır, kalbine vurmadı, eline vurdu. Ey akıllı, eğer onun diline vuraydı vay haline!"*

Cuhâ vâizin bu fikrine cevâben dedi: "Hayır, ey aklı çok olan vâiz efendi, kalbine vurmadı, eline vurdu; ve eğer onun diline ya'ni cisminin içine vuraydı kemâl-i zevkinden ne hâle geleceğini var kıyâs et!" Bu beyit yukarıdaki 3321 numaralı beyt-i şerîfe merbûttur. Zîrâ orada buyrulmuş idi ki: "Aşk-ı ilâhî çobanın kalbine vurdu ve senin kulağına."

بر دل آن ساحران زد اندکی   شد عصا و دست ایشان را یکی

3333. *O sâhirlerin kalbine biraz vurdu. Asâ ve el onlara bir oldu.*

Aşk-ı ilâhî o Fir'avn'un sihirbazlarının kalbine biraz çarptı ve bu az çarpmanın netîcesi olarak, sihir için yaptıkları deynekler ile cisimlerinin elleri arasında fark kalmadı; ve ikisini de cemâd mertebesinde gördüler. Binâenaleyh Fir'avn'un ellerini ve ayaklarını keseceği tehdîdine karşı asla ehemmiyet vermediler ve hayat-ı sûriyyeye karşı lâkayd kaldılar.

گر عصا بستانی از پیری شها   بیش رنجد کان گروه از دست و پا

3334. *Eğer bir ihtiyardan asâyı alır isen ey şâh, o gürûhun elden ve ayaktan incindiğinden ziyâde incinir.*

Halbuki hayat-ı sûriyyesine sarılmış olan bir ihtiyarın elinden dayandığı asâyı alırsan, ey ma'nâ şâhı olan kimse, o sihirbazların elleri ve ayakları kesilmesinden incindiklerinden ziyâde incinir ve rahatsız olur. O sihirbazlar kalblerine müessir olan aşk-ı ilâhî sebebiyle Fir'avn'un siyâsetinden müteessir olmadılar.

نعرهٔ لا ضَیرَ بر گردون رسید   هین ببر که جان ز جان کندن رهید

3335. *"Lâ dayra!" na'rası feleğin üzerine erişti. Âgâh ol, kes ki can çekişmekten kurtuldu!*

Ya'ni, sâhirlerin Fir'avn'a karşı vurduğu قَالُوا لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ (Şuarâ, 26/50) ya'ni "Bize zarar yoktur. Biz Rabbimize münkalib oluruz!" na'rası fe-

leğe erişti. Onlar dediler ki فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ (Tâhâ, 20/72) ya'ni "Sen hükmedeceğin şeyi et!" Ya'ni "Âgâh ol, mâdemki elimizi ve ayağımızı kesmek istiyorsun, kes! Zîrâ bi[zim] rûh-i insânîmiz rûh-i hayvânîmiz ile münâzaa etmekten ve can çekişmekten ibâret olan bu hayât-ı sûriyyeden kurtulsun!"

ما بدانستیم ما این تن نه ایم   از ورای تن به یزدان می‌زییم

3336. *"Biz bildik ki, biz bu ten değiliz; tenin verâsında Hâlık ile diriyiz!"*

"Ey Fir'avn, biz zevkan ve hâlen bildik ki, biz bu cism-i unsurîden ibâret değiliz. Bu cismin verâsında ve arkasında bir rûh-i izâfî ve insânî vardır ki, Hakk'ın sıfat-ı Hayât'ı ile kāimdir. Binâenaleyh biz şimdi Hâlık ile diriyiz, rûh-i hayvânî ile değil!"

ای خنك آن را كه ذات خود شناخت   اندر امن سرمدی قصری بساخت

3337. *Ey saâdet o kimseye ki zâtını tanıdı. Ebedî olan emn içinde bir köşk yaptı.*

Bu beyt-i şerîf sâhirlerin lisânından değildir, Hz. Pîr tarafından irşâddır. Saâdet-i hakîkiyye bu kimseye nasîb olmuştur ki, kendi zâtını ve hakîkatini zevkan ve hâlen tanıdı; ve bu tanıma yüzünden ebedî eminlik ve korkusuzluk içinde kendisine bir vücûd köşkü tertîb etti. Ma'lûm olsun ki, kâffe-i mahlûkāt "rûh" ile "nefs"in netîcesi; ve "nefis" rûhun netîcesi ve rûh "emr"in netîcesidir. Zîrâ Hak Teâlâ rûhu hiçbir sebeble değil, ancak zâtının zâtiyyeti ile izhâr eyledi. "Emr" ile işâret olunması bu sebebledir. İmdi bir kimse kendi "zât"ını ve "hakîkat"ini tanırsa Hakk'ı tanımış ve Hakk'ın ebedî olan varlığında korkusuz ve emniyet-i kâmile içinde kendisine bir varlık yapmış olur. Fakat bu tanıma ilmen tanıma değildir. Zîrâ ilim mertebesinde şekk vardır, fakat zevk ve hâlde şekk yoktur. Binâenaleyh hakka'l-yakîn ile tanımak lazımdır. Bu da aşk-ı ilâhî ile müyesserdir.

کودکی گرید پی جوز و مویز   پیش عاقل باشد آن بس سهل چیز

3338. *Bir çocuk ceviz ve kuru üzüm için ağlar. Âkılin önünde o çok ehemmiyetsiz şey olur.*

پیش دل جوز و مویز آمد جسد   طفل کی در دانش مردان رسد

3339. *Kalbin önünde cesed ceviz ve kuru üzüm geldi. Çocuk adamların âlemine ne vakit erişir?*

"Kalb"den murâd, ârif-i kâmilin kalbidir; ve "çocuk"tan murâd, gâfil olan kimselerdir. Tecelliyât-ı Hakk'ın mazharı olan kalb-i kâmilin önünde çocukları eğlendiren ceviz ve kuru üzüm mesâbesinde bulunan cesedin hiçbir kıymeti yoktur. Bu cesede kıymet verenler hakîkat-i hâlden gâfil olanlardır. Binâenaleyh gâfiller ma'zûrdurlar. Hiçbir çocuk büyük adamların ilmi mertebesine erişemez.

هر که محجوب است او خود کودك است　　　مرد آن باشد که بیرون از شك است

3340. [3344] *Her kim mahcûbdur, o muhakkak çocuktur. Adam o olur ki şekten hâriçtir.*

Her kim ki kendi hakîkatinden hicâb içindedir ve cisim perdesi arkasında kalmıştır, o kimse her ne kadar saçlı sakallı bir adam ise de yine çocuk hükmündedir. Bu husûsta yalnız evliyâullahın beyânâtından tahmînî bir ilim istihsâli onu çocukluk hükmünden kurtaramaz. Zîrâ o kimse henüz mertebe-i yakîne vâsıl olmamıştır. Şekk ve acabâ içindedir. Merd-i ilâhî o kimsedir ki, mertebe-i yakîne vâsıl olmuş ve şekk ve acabâ dâiresinden dışarıya çıkmıştır. Zîrâ ilim mertebesinde bulunan kimseler "Acabâ bu mesele dedikleri gibi midir?" vesvesesinden kurtulamaz.

گر به ریش و خایه مردستی کسی　　　هر بزی را ریش و مو باشد بسی

3341. *Eğer bir kimse sakal ve haya ile erkek olaydı, her bir keçinin çokluk sakalı ve kılı olur.*

Ya'ni, erkeklik sakal ve âlet-i tenâsül ile değildir. Eğer sakal ile adam olmak lâzım gelse, keçide de uzun sakal ve haya vardır; onlar da erkek bir adam olurdu. Bu beyt-i şerîfde kendisine uzun sakal ve koca kavuk yapıp mürşidlik da'vâsında bulunan müzevvirlere ta'rîz vardır.

پیشوای بد بود آن بز شتاب　　　می‌برد اصحاب را پیش قصاب

3342. *O keçi fenâ kılavuz olur. Ashâbını acele kasabın önüne götürür.*

Sûrette sakallı ve hayâlı olan kösemen keçi fenâ bir kılavuz olup kendi arkadaşlarını kasabın önüne götürdüğü gibi, yalancı mürşid dahi fenâ bir kılavuz olup kendi mürîdlerini kasab-ı ma'nevî olan nefis ve şeytanın önüne götürür.

ریش شانه کرده که من سابقم　　　سابقی لیکن به سوی مرگ و غم

3343. *Ben sâbıkım diye sakalını taramış; sâbıksın fakat ölüm ve gam tarafına!*

O yalancı şeyh efendi ben önde rehberim ve sâbıkım diyerek sakalını tarayıp kendisine çeki ve düzen vermiş ve mürîdlerin önünde azamet ve vakār ile yürür. Ey şeyh efendi, evet, sâbıksın ve kılavuzsun fakat nereye? Helâk-i ma'nevî ve gamm-ı ebedî tarafına!

هین روش بگزین و ترک ریش کن　　　ترک این ما و من و تشویش کن

3344. *Âgâh ol, reviş ihtiyâr et ve sakalı bırak! Bu bizliği ve benliği ve teşvîşi terk et!*

Ey hakîkatten gāfil olan şeyh efendi, kendine gel, ehl-i hakîkatin kendisini ihtiyâr et; ve sakalı ve sûret ve kıyâfet düzmeyi bırak! Bu bizliği ve benliği ya'ni kendini görmeyi ve karışık fikirleri terk et! Gazel-i Mısrî Niyâzî (k.s.):

Gel ey sûfî, çıkar sof'u, kıl insâf
Ko sûret düzmeği, kıl içini sâf
Riyâ ile bu ömr-i nâzenîni
Nice bir sarfedip edersin isrâf
Kuru da'vâ mı sandın sen bu âlemi?
Bu yola böyle mi gittiler eşrâf?
Dahi bir kâmilin bu mu nişânı?
Sana derviş ola etrâf ve eknâf
Değil vallâhi mürşidlik, bu resme
Kemâl ehline yakışmaz bu evsâf
Erit pâk eyle kalbin eyle hâlis
Beğenmez böyle kalbi anla, sarrâf

تا شوی چون بوی گل با عاشقان　　　پیشوا و رهنمای گلستان

3345. *Tâ ki gül kokusu gibi, âşıklar ile berâber gülistanın kılavuzu ve yol göstericisi olasın!*

Ya'ni, sûretten geç ve ma'nâ tarafına gel ki, gül kokusu nasıl gülistan tarafına rehberlik ederse sen de sana tâbi' olan âşıklar ile maârif-i ilâhiyye ve hikemiyât-ı rabbâniyye gülistanı tarafına kılavuz ve rehber olasın!

کیست بوی گل دم عقل و خرد　　　خوش قلاووز ره باغ ابد

3346. *Gül kokusu kimdir? Aklın ve hıredin demidir. Ebed bâğının yolunun hoş kılavuzudur.*

"Akıl"dan murâd, akl-ı küldür; ve "hıred"den murâd, akl-ı maâddir; ve "gül"den murâd, zât-ı Hak'tır. Ya'ni, gül kokusu kimdir bilir misin? Akl-ı küllün mazharı olan insân-ı kâmilin ve akl-ı maâdın nefhasıdır ki, bu kokudan zât-ı Hakk'ı nefsinde idrâk edersin. Zîrâ bu koku ebed bâğının yolunun hoş kılavuzudur.

فرمودن شاه به ایاز بار دگر که شرح چارق و پوستین آشکارا بگو
تا خواجه تاشانت از آن اشارت پند گیرند و موعظه یابند که الدین النصیحة

Şâhın Ayaz'a "Çarığın ve postun şerhini açık söyle, tâ ki senin kapı yoldaşların ondan nasîhat işâretini tutsunlar ve mev'ıza bulsunlar! Zîrâ dîn nasîhattir!" diye tekrar emretmesidir

Sürh-ı şerîfdeki الدين النصيحة ibâresi ashâb-ı kirâmdan Temîm-i Dârî hazretlerinin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfdir. "Nush", lügatte bir şeyi hâlis yapmak demektir. Şu hâlde "nasîhat" bir kimsenin ahlâkındaki fenâlığı temizleyip hâlis yapmak için söylenen söz demek olur ki, "dîn" dahi ancak bundan ibârettir. Zîrâ dîn beşerin sıfat-ı hayvâniyyesini sıfat-ı insâniyyeye tebdîl eden ta'lîmât-ı ilâhiyyedir; ve dîni ve nasîhati kabûl etmeyenler sıfat-ı hayvâniyye içinde yaşamayı ve insanlık sıfatlarından uzaklaşmayı hoş görenlerdir.

سر چارق را بیان کن ای ایاز　　　پیش چارق چیست چندینی نیاز

3347. *"Ey Ayaz, çarığın sırrını beyân et! Çarığın önünde bu kadar niyâz nedir?"*

Sultan Mahmûd Ayaz'a dedi ki: "Ey Ayaz, eski çarığını ve postekini bir odaya niçin kapadın da ara sıra gidip ziyâret ettin ve onların önünde niçin bu kadar niyazlarda ve tazarru'larda bulundun, bunun sırrını beyân et!"

تا بنوشد سنقر و بك بارقت   سرّ سرّ پوستین و چارقت

3348. *"Tâ ki senin Sungur'un ve Bekbaruk'un senin postunun ve çarığının sırrının sırrını işitsin!"*

"Sungur", aslında bir kuş ismidir. Fakat Türkler bu ismi insanlara koymuştur; ve Sultan Mahmûd'un ümerâsından birisinin adıdır. "Bekbaruk", bu da kezâlik ümerâdan birinin adıdır. Birinci "sır"dan murâd, çarığın ve postun oda içinde saklanması; ve ikinci "sır"dan murâd, bunların saklanmasının sırrı ve hikmetidir. Ya'ni, "Ey Ayaz, bu çarığı ve postu saklamaktaki sırrı ve hikmeti açıkça söyle ki, senin maiyetinde bulunan bizim ümerâmızdan Sungur ve Bekbaruk ismindeki beyler, o sırrı ve hikmeti dinlesinler de hulûsun ve safvetin ne demek olduğunu anlasınlar!"

ای ایاز از تو غلامی نور یافت   نورت از پستی سوی گردون شتافت

3349. *"Ey Ayaz, senden bendelik nûr buldu. Senin nûrun aşağılıktan felek tarafına koştu!"*

"Ey Ayaz, senin hulûsundan bendeliğin ma'nâsı ve rûhu nûr bulup inkişâf etti ve senin bu ihlâsın süflî olan maddî istifâde ve menfaatlerden tecerrüd edip ulvî olan fikir ve idrâk tarafına acele etti ve koştu!" Ve bu beyitte insân-ı kâmilin Hakk'a olan kulluğu Hakk'ın ihsânına ve ni'metlerine olan râbıta-i kalbiyyeden dolayı olmayıp mahzâ zâtına olan aşk ve muhabbete müstenid bulunduğuna işâret buyrulur.

حسرت آزادگان شد بندگی   بندگی را چون تو دادی زندگی

3350. *"Vaktâki sen bendeliğe dirilik verdin, bendelik âzâdelerin hasreti oldu."*
[3354]

"Âzâdeler"den murâd, ihlâs ve vefâya karşı lâkayd olanlardır. Ya'ni, "Ey Ayaz, sen ef'âlin ile bendeliği ve kulluğu canlandırdın. Senin ahvâlini ve ef'âlini gören ve ihlâsa ve vefâya karşı lâkayd olan kimseler, senin gibi bir kul ve bende olmağa hasret çektiler."

مؤمن آن باشد که اندر جزر و مد   کافر از ایمان او حسرت خورد

3351. *Mü'min o olur ki, cezr ve medd içinde kâfir onun îmânından hasret yiye!*

"Cezr", denizin suyu geriye çekilmek ve "medd", onun zıddı olarak denizin suyu kenâra doğru uzamak demektir. Bu beyt-i şerîfde "cezr" ile kabza ve tecellî-i kahrîye ve "medd" ile basta ve tecellî-i lutfîye işâret buyrulur.

Ya'ni, mü'min o olur ki, Hakk'ın tecelliyât-ı kahriyye ve lutfiyyesini bir bilip kahrından şikâyet ve ancak lütfundan şükretmez. Belki her iki tecellîden mahzûz ve şâkir olur. Nitekim I. cildin 1598 numaralı beytinde cenâb-ı Pîr efendimiz عاشقم بر قهر و بر لطفش بجد بو العجب من عاشق این هر دو ضد ya'ni "Ben onun kahrına ve lütfuna âşığım. Pek acîb bir haldir ki, ben her iki zıddın âşığıyım!" buyurmuşlar idi. Bu hâl, Hak hakkında kâmillerin îmânıdır. Kâfir bu kâmilin îmânına imrenir ve hasret çeker. Çünkü onun cennet-i 'âcil ve râhat-ı kâmil içinde olduğunu görür ve "Keşke ben de bunun gibi olabilsem!" der.

حکایت کافری که گفتندش در عهد ابا یزید که مسلمان شو و جواب گفتن او ایشان را

Bir kâfirin hikâyesidir ki, ona Ebâ Yezîd'in zamânında "Müslüman ol!" diye söylediler ve onun onlara cevâbı

بود گبری در زمان بایزید گفت او را یك مسلمان سعید

3352. *Bâyezîd zamânında bir kâfir var idi. Saîd olan bir müslüman ona dedi.*

که چه باشد گر تو اسلام آوری تا بیابی صد نجات و سروری

3353. *Ki: "Eğer sen yüz necât ve sürûrluk bulmak için islâm getirsen ne olur?"*

Ya'ni, Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin zamânında bir kâfir var idi. Bir müslüman ona dedi ki: "Eğer dîn-i İslâm'ın hak olduğuna, hayât-ı dünyeviyyede ve uhreviyyede necât ve saâdet ve izzet bulmak için îman getirsen ne olur ve ne zarar edersin?"

گفت این ایمان اگر هست ای مرید آن که دارد شیخ عالم بایزید

3354. *Dedi: "Ey mürîd, bu îman eğer şeyh-i âlem olan Bâyezîd'in tuttuğu ise;"*

من ندارم طاقت آن تاب آن کان فزون آمد ز کوششهای جان

3355. *"Ben onun şu'lesine tâkat tutmam! Zîrâ o canın çalışmalarından ziyâde geldi."*

Hz. Bâyezîd'in mürîdlerinden olan o müslümanın tekliflerine cevâben o kâfir dedi: "Ey mürîd, eğer bana teklîf ettiğin îman halkın şeyhi olan Hz. Bâ-

yezîd'in tuttuğu îmân ise, ben o îmânın harâretine tâkat getiremem! Zîrâ o îmânın harâreti cismin değil canın bile çalışmalarından ve mücâhedelerinden daha ileride olan bir tâkat ister. Binâenaleyh o îman kolay kolay elde edilecek bir îman değildir."

گر چه در ایمان و دین ناموقنم   لیك در ایمان او بس مؤمنم

3356. *"Gerçi îmanda ve dînde mûkin değilim. Fakat onun îmânında çok mü'minim."*

"Gerçi kendi îmânımda ve dînimde mûkin değilim ve şübheliyim. Fakat Hz. Bâyezîd'in kendi dînindeki îmân-ı yakîni gibi bir îmânın vücûduna inanmışımdır ve bilmişimdir ki, Hak hakkında Hz. Bâyezîd'in îmân-ı yakîni gibi bir îman vardır."

دارم ایمان کان ز جمله برتر است   بس لطیف و با فروغ و با فر است

3357. *"Onun cümleden daha yüksek olduğuna îmânım vardır. Çok latîf ve ziyâlı ve revnaklıdır."*

"Cenâb-ı Bâyezîd'in îmânının, cümlenin îmânından daha yüksek olduğuna îmânım vardır ve o îmân çok latîf ve ziyâlı ve revnaklıdır."

مؤمن ایمان اویم در نهان   گر چه مهرم هست محکم بر دهان

3358. *"Her ne kadar ağzım üzerinde muhkem mühür var ise de, gizlide onun îmânının mü'miniyim!"*

"Her ne kadar Hz. Bâyezîd'in îmânı hak olduğuna dâir zâhirde lafzen bir ikrârım yok ve ağzım kapalı ise de, kalbimden gizlice onun îmânının doğru olduğuna inanmışımdır."

باز خود ایمان گر ایمان شماست   نه بدان میل استم و نه اشتهاست

3359. *"Yine îmân sizin îmânınız ise, benim ona ne meylim ve ne iştihâm vardır!"*

Ya'ni, "Ey mürîd, eğer îman dedikleri şey sizin îmânınız ise, o îman Hz. Bâyezîd'in îmânından uzak olduğu için, benim öyle bir îmâna meyil ve muhabbetim ve hevesim yoktur ve ben öyle bir îmânı aslâ beğenmem!"

آن که صد میلش سوی ایمان بود   چون شما را دید آن فاتر شود

3360. [3364] *"O kimsenin ki îman tarafına yüz meyli olur, sizi gördüğü vakit ondan fütûr getirici olur."*

"Dîn-i İslâm'ın münkiri olan bir kimsenin eğer dîn-i İslâm'a îman etmek tarafına şedîd bir meyli ve muhabbeti olsa sizin hâlinizi ve ef'âlinizi ve müslümanlığınızı gördüğü vakit onun o meyline ve muhabbetine gevşeklik gelir."

ز انکه نامی بیند و معنیش نی　　　　چون بیابان را مفازه گفتنی

3361. *"Zîrâ ki bir nâm görür ve onun ma'nâsını değil! Beyâbâna mefâze dedikleri gibi!"*

"Zîrâ o Müslümanlığa meyleden bir kimse sizin ahvâlinize ve ef'âlinize ve ahlâkınıza bakar. Müslümanlığın ancak bir adını görür ve onun ma'nâsı olan fezâil-i insâniyyeyi görmez. Ahlâkınız ve ef'âliniz ahlâk ve ef'âl-i hayvâniyye olduğu hâlde kendinize "müslüman" adını takmışsınız. Nitekim susuz ve çorak sahrâlar helâk mahalli iken Arablar bu gibi sahrâlara mahall-i fevz ve necât ma'nâsına olan "mefâze" ta'bîr ederler; ve ters ve zıd bir isim koyarlar. Sizin "müslüman" adınız da böyle ters ve zıd olarak konulmuştur."

عشق او ز آورد ایمان بفسرد　　　　چون به ایمان شما او بنگرد

3362. *"O sizin îmânınıza baktığı vakit onun aşkı îman getirmekten donar."*

"O müslüman olmak isteyen kâfir sizin îmanınıza baktığı ve sizde Müslümanlığın ma'nâsından eser görmediği vakit onun Müslümanlığa olan aşkı donar ve soğur.

حکایت آن مؤذن زشت آواز که در کافرستان بانگ نماز داد و مردی کافر او را هدیه داد

O çirkin sesli müezzinin hikâyesidir ki, kâfirlerin bulunduğu mahalde ezân okudu ve bir kâfir adam ona hediye verdi

یك مؤذن داشت بس آواز بد　　　　در میان کافرستان بانگ زد

3363. *Bir müezzinin çok çirkin bir sesi vardı. Kâfiristan içinde ezân okudu.*

Ya'ni, çirkin sesli bir müezzin kâfirlerin mahallesinde o çirkin ses ile ezân okudu.

چند گفتندش مگو بانگ نماز　　که شود جنگ و عداوتها دراز

3364. *Ona kaç def'a: "Ezân okuma, zîrâ nizâ' ve düşmanlıklar uzun olur!" dediler.*

O müezzine müslümanlar kaç def'a: "Bu çirkin ses ile bu kâfirlerin mahallesinde ezân okuma! Zîrâ o kâfirlerin bu ezandan istikrâh etmeleri yüzünden ehl-i İslâm'a karşı nizâ'ları ve düşmanlıkları uzun olur ve şiddetlenir" dediler.

او ستیزه کرد و بس بی‌احتراز　　گفت در کافرستان بانگ نماز

3365. *O çekinmeksizin çok inâd etti. Kâfiristan içinde ezân okudu.*

خلق خائف شد ز فتنهٔ عامهٔ　　خود بیامد کافری با جامهٔ

3366. *Halk avâmın fitnesinden korkucu oldu. Halbuki bir kâfir bir elbise ile geldi.*

Müslümanlar kâfirlerin taassubu yüzünden avâm arasında bir ihtilâf ve karışıklık çıkmasından korkucu oldular. Onlar bu korku içindeyken bir kâfir kendi kisve-i resmiyye-i rûhâniyyesi ile müslümanlara çıkageldi.

شمع و حلوا با چنان جامهٔ لطیف　　هدیه آورد و بیامد چون الیف

3367. *Öyle bir latîf elbise ile şem'i ve helvayı hediye getirdi; ve mûnis gibi geldi.*

Kâfir süslü ve latîf bir elbise giyinmiş olduğu hâlde gece olmak münâsebetiyle elinde bir feneri ve tabak içinde bir tatlıyı hediye olarak getirdi; ve bir dost ve mûnis gibi beşâşetle geldi.

پرس پرسان کاین مؤذن کو کجاست　　که صلا و بانگ او راحت فزاست

3368. *"Bu müezzin hani, neredealir ki, onun salâsı ve sesi râhat artırıcıdır?" diye sora sora geldi.*

O hediyeyi getiren kâfir o çirkin sesli müezzini arayarak derdi ki: "O ezân okuyan müezzin nerede? Zîrâ onun ezan sesi bizim gönlümüzün râhatını çoğalttı!"

هین چه راحت بود ز آن آواز زشت　　گفت کاوازش فتاد اندر کُنِشْت

3369. *"Âgâh ol, o çirkin sesten ne râhat olur?" Dedi ki: "Onun sesi kilise içine düştü".*

Müslümanlar onun sözüne cevâben dediler ki: "Kendine gel, o müezzinin çirkin sesinden gönüllerde ne râhatı hâsıl olur ki onu ararsın?" Kâfir cevâben dedi: "O müezzinin sesi kilise içinde duyuldu."

دختری دارم لطیف و بس سَنِی　　　آرزو می‌بود او را مؤمنی

3370. [3374] *"Latîf ve âlî bir kızım vardır. Ona mü'minlik arzûsu var idi."*

هیچ این سودا نمی‌رفت از سرش　　　پندها می‌داد چندین کافرش

3371. *"Onun başından bu sevdâ aslâ gitmezdi. Bu kadar kâfir ona nasîhatlar verdi."*

"Benim güzel ve yüksek fikirli bir kızım vardır ki, onun kalbinde müslüman olmak arzûsu ve hevesi var idi. Onun başından bu müslüman olmak aşkı aslâ gitmezdi. Bu kadar kâfir ona bu fikirden vazgeçmesi için de nasîhatlar vermiş idi."

در دل او مهر ایمان رسته بود　　　همچو مجمر بود این غم من چو عود

3372. *"Onun kalbinde îmânın muhabbeti bitmiş idi. Bu gam micmer gibiydi, ben de öd gibiydim."*

"Micmer", buhurdan dedikleri âlettir ki, içinde güzel kokulu maddeler yakarlar. Ya'ni, "O kızımın kalbinde îman etmek ve müslüman olmak muhabbeti neşv ü nemâ bulmuş idi. Bu hâl bizim için bir gam ve keder idi ki, bir buhurdan mesâbesinde idi. Ben de o gam buhurdanının içinde öd ağacı [gibi] yanıp tükenmekte idim."

در عذاب و درد و اشکنجه بدم　　　که بجنبد سلسلهٔ او دمبدم

3373. *"Azâbda ve derd ve işkence içinde idim ki, onun silsilesi dembedem hareket ederdi."*

"Kızımın müslüman olmak hevesinden dolayı kalben azâbda ve derd ve işkence içinde idim ki, o azâb-ı kalbin silsilesi vakit vakit hareket eder ve beni üzer idi."

هیچ چاره می‌ندانستم در آن　　　تا فرو خواند این مؤذن آن اذان

3374. *"O husûsta hiç çâre bilmedim. Nihâyet bu müezzin o ezânı okudu."*

"Kızımın bu aşkını geçirmek husûsunda hiç çâre ve tedbîr bilemedim ve bulamadım. Nihâyet müezzin o çirkin sesi ile o ezânı okudu."

گفت دختر چیست این مکروه بانگ   که به گوشم آمد این دو چار دانگ

3375. *Kız dedi: "Bu mekrûh ses nedir ki, kulağıma bu çok sakîl geldi?"*

"Dü çâr dâng", ta'bîri *Mesnevî-i Şerîf*'in müteaddid mahallerinde geçer. "Dü", iki ve "çâr", dört ve "dâng", eski kuruş i'tibârının altıda biri ma'nâsınadır. Bu kelimelere ayrı ayrı ma'nâlar verilse ebyât-ı şerîfenin ma'nâlarına münâsib görünmez. Nitekim bu ta'bîr IV. cildin 1032 numaralı beytinde de geçti ve orada uzunca îzâhât verildi. Kinâyât-ı Acem'i hâvî olan lügatlerde bu ta'bîr münderic değildir. Binâenaleyh muhterem şârihlerin her biri beyt-i şerîfe münâsib olan tahmînî bir ma'nâ ile iktifâ etmişlerdir. Ankaravî hazretleri bu beyitte "Benim kulağıma bu dü çâr dâng geldi. "Dü çâr", iki kimse biribiriyle dokunmak ma'nâsınadır. Ama burada "sakîl geldi ve kabîh geldi" ma'nâsına isti'mâl olunmuştur" buyurur. Hind şârihlerinden İmdâdullah hazretleri de "dü çâr dâng" ya'ni "çok ağır geldi." 'Dâng', dirhemin altıda bir parçasıdır, "hakîr"den kinâyedir. Ses kulağıma geldi, onu hakîr bildi" buyurmuştur. Velî Muhammed Ekberâbâdî de keza "Dü çâr dâng, hakîr olan şeyden kinâyedir" demiştir. Binâenaleyh fakîr dahi bu ma'nâyı almak mecbûriyetinde kaldım.

من همه عمر این چنین آواز زشت   هیچ نشنیدم در این دیر و کُنشت

3376. *"Ben bütün ömrümde bu kilisede ve ma'bedde aslâ böyle çirkin ses işitmedim!"*

"Deyr", hıristiyanların ma'bedi ve manastırı, "künişt", mecûsîlerin âteşkedesi ve yahûdîlerin ma'bedi ma'nâsınadır. Ya'ni, kız dedi ki: "Ben müddet-i ömrümde bu kilisede ve dîğer ma'bedlerde aslâ böyle çirkin ve tab'a nefret verici ses işitmedim!" dedi.

خواهرش گفتش که این بانگ اذان   هست اعلام و شعار مؤمنان

3377. *Kız kardeşi ona dedi ki: "Bu ezân sesi ve mü'minlerin i'lâmı ve şiârıdır."*

"İ'lâm", bildirmek; "şiâr", birkaç ma'nâsı vardır. Burada "nişân ve alâmet" ma'nâsınadır. Ya'ni o kızın kız kardeşi ona cevâben dedi ki: "Bu ses müslümanları namaza da'vet etmek için okudukları ezân sesidir ve mü'minlerin birbirlerine vakt-i ibâdet geldiğini haber vermesidir; ve ibâdet vaktinin alâmetidir.

باورش نامد بپرسید از دگر　　　آن دگر هم گفت آری ای قمر

3378. *Ona i'tikād gelmedi, başkasından sordu. O başkası da "Evet, ey kamer!" dedi.*

Ba'zı nüshada "kamer" yerine "peder" vâki'dir. Ya'ni, kız hemşîresinin sözüne inanmadı. Kanâatini kuvvetlendirmek için başkasından sordu. O sorduğu kimse de: "Evet, bu ses müslümanların ezân sesidir ey ay yüzlü güzel!" veyâhud "ey bir baba gibi tedbîr sâhibi!" dedi.

چون یقین گشتش رخ او زرد شد　　　از مسلمانی دل او سرد شد

3379. *Vaktâki ona yakîn oldu, benzi sarardı. Onun kalbi Müslümanlık'tan soğudu.*

Vaktâki bu çirkin ses müslümanların ezânı olduğuna kendisine yakîn hâsıl oldu, Müslümanlığa meyil ve muhabbet ettiğinden dolayı utandı. Onun kalbi Müslümanlık'tan soğudu. Zîrâ avâmın meyli ma'nâ güzelliğine değil, zâhirî güzelliklere ve süsleredir. İşte bu inceliğe vâkıf olan hıristiyanlar kiliselerini ve râhiblerini zâhiren süslerler ve güzel yüzlü ve sesli çocuklara duâlar tegannî ve terennüm ettirirler; ve bu sûretle avâmı kendi dinlerine imrendirmeğe çalışırlar.

باز رستم من ز تشویش و عذاب　　　دوش خوش خفتم در آن بی‌خوف خواب

3380. [3384] *"Artık teşvîş ve azâbdan kurtuldum. Dün gece o husûsta rü'yâ korkusu olmaksızın yattım."*

Ba'zı nüshada terkîb-i izâfî olarak "Bî-havf-i hâb" vâki'dir ki, tercüme ona göre yapıldı; ve ba'zı nüshada "bî-havf ü hâb" sûretinde atf ile vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ "korkusuz ve rü'yâsız olarak yattım" demek olur. Ya'ni, "Kızımın müslüman olmak mes'elesi gamından kurtuldum ve râhat râhat uyudum" demektir.

راحتم این بود از آواز او　　　هدیه آوردم به شکر آن مرد کو

3381. *"Onun sesinden benim râhatım bu oldu. Şükür için hediye getirdim, o adam hani?"*

"Be-şükr"deki "be" ta'lîl içindir. Ya'ni, "O müezzinin çirkin sesinden benim râhatım bu sûretle vâki' oldu. Binâenaleyh ona teşekkür etmek için bu hediyeyi getirdim. O adam nerededir ki, hediyemi vereyim?"

چون بديدش گفت اين هديه پذير   كه مرا گشتى مجير و دستگير

3382. *Vaktâki onu gördü dedi: "Bu hediyeyi kabûl et, zîrâ benim için kurtarıcı ve el tutucu oldun!"*

Vaktâki hediye ile gelen kâfir o çirkin sesli müezzini gördü, dedi: "Bu hediyeyi kabûl et, zîrâ sen beni azâbdan ve eziyetten kurtarıcı ve elimden tutup beni bu derd içinden çıkarıcı oldun!"

آن چه كردى با من از احسان و بر   بندهٔ تو گشته ام من مستمر

3383. *"İhsândan ve iyilikten bana o şeyi ki yaptın; müstemirr olarak senin benden olmuşum."*

"Birr", iyilik; "müstemirr", dâim ve muttasıl demektir. Ya'ni, "Bana yaptığın ihsândan ve iyilikten dolayı ben senin dâimâ benden olmuşumdur."

گر به مال و ملك و ثروت فَرْدَمِى   من دهانت را پر از زر كَرْدَمِى

3384. *"Eğer ben mal ve mülkte ve servette ferd olaydım, ben senin ağzını altın ile doldurur idim."*

هست ايمان شما زرق و مجاز   راه زن همچون كه آن بانگ نماز

3385. *Sizin îmânınız riyâ ve mecâzdır! O ezân gibi yol vurucudur!*

Bu beyt-i şerîf Hz. Pir efendimiz tarafından ehl-i taklîd ve riyâyı îkâzdır. Ya'ni, ey ehl-i taklîd, sizin îmânınız gösteriştir ve ma'nâ-yı aslîsinden hâriçtir ve mecâzdır. O çirkin sesle okunan ezân gibi hakîkat yolunu vurucudur.

رجوع به حكايت گبر بامسلمان در ايمان

Îmân hakkında kâfirin müslüman ile olan hikâyesine rücû'

Bu sürh Ankaravî'de yoktur. Hind nüshalarında münderiçtir. Fihriste kolaylık olduğundan dercolundu.

لیك از ایمان شیخ بایزید　　چند حسرت در دل و جانم رسید

3386. *"Fakat Şeyh Bâyezîd'in îmânından kalbime ne kadar hasret erişti?"*

Bu beyit 3352 numaralı beyitten başlayan kıssanın mâba'didir. Ya'ni müslümanın biri bir kâfire "Müslüman ol!" demiş ve o kâfir dahi ancak Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin müslümanlığını beğenip medhetmiş idi. Bu beyt-i şerîf dahi o kâfirin lisânındandır.

همچو آن زن کاو جماع خر بدید　　گفت آوه چیست این فحل فرید

3387. *O kadın gibi ki eşeğin cimâ'ını gördü, dedi: "Eyvâh, bu ferîd olan fahl nedir?"*

"Fahl", her zî-rûhun erkeği ve lügat ulemâsının ba'zıları indinde "kuvvetli zeker"dir. Burada her iki ma'nâ da münâsibdir. Bu beyitte bu cildin 1333 numaralı beytinden i'tibâren beyân buyrulan câriye ve eşek kıssasına işâret buyrulur. Bu ve âtîdeki beyit Hz. Pîrin lisânından teşbîhen vâki' olmuştur.

گر جماع این است بُردند این خران　　بر کُسِ ما می‌رینند این شوهران

3388. *"Eğer cimâ' bu ise ki, bu eşekler götürdürler, bu kocalar bizim fercimize pislediler."*

Ya'ni, o yukarıda geçen kıssada kadın, eşeğin cimâ'ını ve erkekliğini beğenmiş olduğu gibi kâfir dahi Hz. Bâyezîd'in îmânını ve müslümanlıktaki erliğini beğenmiş ve şehveti zayıf olan erkeklerin kadınların ferclerini telvîs ettiği gibi ehl-i riyâ ve taklîdin îmânı dahi İslamiyet'in nâmını lekelendirmiştir.

داد جمله داد ایمان بایزید　　آفرینها بر چنین شیر فرید

3389. *"Îmânın bütün hakkını Bâyezîd verdi. Böyle ferîd olan arslana âferinler olsun!"*

قطرهٔ ز ایمانش در بحر آر رود　　بحر اندر قطره اش غرقه شود

3390. [3394] *Onun îmânından bir katre deryâya gitse deryâ onun katresinde gark olur.*

Âlem halkının tevessül ettikleri îmân-ı mecâzî bir deryâ gibidir. Eğer Hz. Bâyezîd'in îmân-ı hakîkîsinden bir zerre o îmân-ı mecâzî deryâsına gitse, bu îmân-ı mecâzî deryâsı onun bir katresinde gark ve mahv olur ve îmân-ı hakîkîye münkalib olur.

همچو ز آتش ذرهٔ در بیشه ها　　اندر آن ذره شود بیشه فنا

3391. *Ormanlarda ateşten bir zerre gibi, o zerre içinde orman fânî olur.*

Deryânın katrede gark ve mahvının misâli budur ki, ateşin bir zerresi ve bir kıvılcımı ormana sıçrasa orman o kıvılcımdan ateş alıp kâmilen yanıp mahv olur ve kıvılcımda fânî olur.

چون خیالی در دل شه با سپاه　　کرد اندر جنگ خصمان را تباه

3392. *Askerli olan şâhın kalbinde bir hayâl gibi ki, cenkte hasımları tebâh etti.*

Bu beyit dahi katrenin deryâyı ifnâ etmesinin misâlidir. Ya'ni, ordu ve kuvvet sâhibi olan bir pâdişâhın kalbindeki bir hayâl, zâhirde deryâ misâli olan düşman ordusuna nisbeten bir zerre mesâbesindedir. Fakat bu hayâlî olan tedbîr o pâdişâhın kendi askeri üzerinde müessir olup cenkte düşman ordusunun saflarını tebâh eder ve bozar.

یك ستاره در محمد رخ نمود　　تا فنا شد گوهر گبر و جهود

3393. *Muhammed'de bir kıvılcım yüz gösterdi. Nihâyet kâfirin ve cühûdun gevheri fânî oldu.*

"Sitâre", burada kıvılcım ma'nâsınadır; ve "kıvılcım"dan murâd, hidâyet-i Hak nûrudur. Ya'ni, Muhammed (a.s.) Efendimiz nübüvvetten evvel kitâb ve îmân ne olduğunu bilmez iken, vahy-i ilâhî geldiği vakit onun kalbinde nûr-i hidâyet-i Hak parladı ve tevhîd-i ilâhî şa'şaası zuhûr etti. Nihâyet şirke müstenid olan kâfirlerin ve cühûdların gevher-i inkârı yandı ve fânî oldu. Nitekim sûre-i Şûrâ'nın nihâyetinde şöyle buyrulur: وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا (Şûrâ, 42/52) Ya'ni "Sâir peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da emrimizden bir vahyi vahyettik. Halbuki kitâb ve îman ne olduğunu bilmez idin. Velâkin biz o vahyi nûr yaptık ki, onunla kullarımızdan dilediğimize hidâyet ederiz."

آن که ایمان یافت رفت اندر امان　　کفرهای باقیان شد دو گمان

3394. *O kimse ki îmân buldu, emâna gitti. Bâkîlerin küfürleri iki şübhe oldu.*

Ya'ni, Peygamber'in da'veti üzerine îman eden kimseler, hem dünyâ hayâtında ve hem de âhiret hayâtında emniyet ve râhat buldular. Bâkîde kalanların küfrü ve inkârı, "Acabâ tarîk-i Muhammedî mi doğrudur, yoksa bizim

yolumuz mu doğrudur?" diye iki şübhede kaldılar ve bunlar münâfıklardır. Nitekim onlar hakkında sûre-i Nisâ'da şöyle buyrulur: مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لاَ إِلَى هَؤُلاَءِ وَلاَ إِلَى هَؤُلاَءِ (Nisâ, 4/143) ya'ni "O münâfıklar îman ile küfür arasında mütereddid olup ne onlara ve ne de bunlara mensûbturlar"

کفر صرف اولین باری نماند یا مسلمانی و یا بیمی نشاند

3395. *Bir kerre evvelkilerin küfr-i sırfı kalmadı. Ya Müslümanlık veyâhud bir korku nasbetti.*

Resûl-i Ekrem'in nübüvvetiyle nûr-i hidâyet-i Hak parladığı vakit bir kere evvelki kavimlerin kökleşmiş olan küfr-i sırfı kalmadı. Zîrâ düşünmeğe da'vet olundular ve düşündükçe tereddüde düştüler. Bu sûretle evvelki küfürlerde sarâfet ve sâdelik kalmadı. Bu nûr ya Müslümanlığı vücûda getirdi veyâhud Müslümanlığın hakkâniyetini, delâil-i müteaddide ile anladıkları esbâb-ı muhtelife dolayısıyla inâd eden kimselerin kalblerine korku nasbetti. Ahd-i Risâletpenâhî'de zâhiren îman etmiş göründüler ki, bunlar da münâfıklar idi.

این به حیله آب و روغن کردنی است این مثلها کفو ذرهٔ نور نیست

3396. *Bu hîle ile su ve yağ etmekliktir. Bu meseller nûrun zerresinin küfvü değildir.*

Ya'ni, biz nûr-ı îmandan "zerre" ve "katre" dedik; ve bu zerreyi ateşin kıvılcımına ve kıvılcımın ormana sıçramasına ve hayâle ve hayâlin muhârebede düşman ordusuna müessir olduğuna benzettik. Bu sözler hîle ile suyu yağa karıştırmak demektir. Su ile yağ her ne kadar karışsa da başka başka şeylerdir. Aralarında münâsebet yoktur. İşte bu kıvılcım ve hayâl meselleri de böyle nûrun zerresinin nazîri ve küfvü değildir. Aslâ birbirlerine benzemez.

ذره نبود جز زچیزی منجسم ذره نبود شارق لا ینقسم

3397. *Zerre cisimlenmiş olan bir şeyin gayrından olmaz. Lâ-yenkasim olan şârık zerre olmaz.*

Ya'ni, zerre ancak cisimlenmiş ve cisim hâlinde bölünmüş olan bir şeyden hâsıl olur. Parlayan bir nûr kābil-i taksîm olmadığı için onun zerresi de olmaz. Binâenaleyh nûr-ı îman da böyle taksîm ve tecezzî kabûl etmeyen bir

şârık ve parlayıcıdır. Bu ma'nâ "müncesim", "çîzî"nin sıfatı olduğuna göre verilmiştir. "Zerre"nin sıfatı olduğuna göre ma'nâ şu vech ile olur: "Zerre, bir şeyden müncesim olmaktan gayri değildir". Ya'ni zerre ancak bir maddeden ayrılıp başlı başına cisimlenmiş ve cisim hâlinde bulunmuş olan bir şeydir. Nûr-ı îman ise bir mâdde-i mahsüse değildir ki, ondan bir parçası ayrılıp başlı başına müncesim olsun!

گفتن ذره مرادی دان خفی　　　محرم دریا نهٔ این دم کفی

3398. *Zerre demeyi gizli bir murâd bil! Deryânın mahremi değilsin, bu dem köpüksün!*

Böyle olunca bu nûr hakkında "zerre" ta'bîr etmemizi gizli bir murâd ve maksada müstenid bil! O gizli murâd ve maksad dahi hüviyet-i eşyâ hakkındaki müşâhede nûrunun inkişâf-ı cüz'îsidir. Eğer bu vücûd-ı hakîkî deryâsının müşâhedesine dâir olan bu inkişâf-ı cüz'î hâsıl olursa, o deryânın köpüğü mesâbesinde olan suver-i eşyâ nazardan zâil olur; ve bu anda senin mecâzî ve taklîdî olan îmânın îmân-ı hakîkîye mübeddel olur. Sen ise şimdi köpük mesâbesinde olan cismâniyet âleminde müstağrak olduğun için bu vücûd-ı hakîkî deryâsının vâkıfı ve mahremi değilsin!

آفتاب نیّرِ ایمان شیخ　　　گر نماید رخ ز شرق جان شیخ

3399. *Şeyhin îmânının âfitâb-ı neyyiri, eğer şeyhin canının şarkından yüz gösterirse;*

"Neyyir", parlayan, ziyâ saçan demektir. Ya'ni, Şeyh Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin îmânının parlayan güneşi eğer şeyhin canının şarkından doğup zâhir olsa;

جمله پستی گنج گیرد تا ثری　　　جمله بالا خلد گیرد اخضری

3400. [3404] *Bütün pestlik serâya kadar defîne tutar. Bütün bâlâ yeşilliğe mensûb cennet tutar.*

"Genc", defîne; "serâ", yer altında olan toprak; "huld", dâim ve bâkî olmak demek olup burada cennetten kinâyedir. Ya'ni, âlem-i sûretin kısm-ı süflîsi kâmilen yer altındaki toprağa varıncaya kadar altın ve gümüş defînesine ve kısm-ı ulvîsi olan eflâk dahi kâmilen yeşilliğe mensûb olan cennete mâlik olurdu.

او یکی جان دارد از نور منیر   او یکی تن دارد از خاك حقیر

3401. *O nûr-i münîrden bir can tutar. O hakîr topraktan bir cisim tutar.*

Ya'ni, Bâyezîd hazretlerinin rûhu cisimdeki harâret-i garîziyyeden hâsıl olan rûh-i hayvânî değildir. Zîrâ bu rûh hayvanların hepsinde müşterektir. Onun rûhu Hak Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de وَنَفَخْتُ فيه من رُوحي (Hicr, 15/29) ya'ni "Ben Âdem'e kendi rûhumdan nefhettim" buyurduğu rûh-ı izâfîdir; ve bu rûh kendi zâtından ziyâdâr olan bir nûrdur. Hz. Bâyezîd bu rûh ile berâber bu âlem-i süflîde hakîr olan topraktan bir de cisim sâhibidir. Bu nûrun hükmü onun topraktan olan cisminde müstevlî olmuştur.

ای عجب این است او یا آن بگو   که بماندم اندر این مشکل عمو

3402. *Ey aceb, o bu mudur? Yâhud o mudur? Söyle ki ey amca, bu müşkilde kaldım!*

Acîb şey! Bâyezîd hazretleri o nûr-ı münîr olan rûh mudur? Yoksa hakîr topraktan olan bu cisim midir? Bana bunu îzâh et ki, ben bu husûsta müşkil içinde kaldım.

گر وی این است ای برادر چیست آن   پر شده از نور او هفت آسمان

3403. *Ey birâder, eğer o bu ise, o nedir? Onun nûrundan yedi gök pür-nûr olmuştur.*

Ey kardeş, eğer Hz. Bâyezîd bu cisim ise o nûr-ı münîrin âsârı nedir ki, onun nûrundan yedi gök nûra müstağrak olmuştur?

ور وی آن است این بدن ای دوست چیست   ای عجب زین دو کدامین است و کیست

3404. *Ve eğer o o ise, ey dost bu beden nedir? Ey aceb, bu ikisinden hangisidir ve kimdir?*

Ve eğer Hz. Bâyezîd o nûr-ı münîr olan rûh ise ey dost, âlem-i sûrette mahsüs olan bu cisim nedir? Acîb şey! Cenâb-ı Bâyezîd bu rûh ile cisimden hangisidir ve onun hakîkati kimdir? Bu makāmda evliyâullah ارواحنا اشباحنا و اشباحنا ارواحنا ya'ni "Bizim rûhlarımız cisimlerimizdir ve cisimlerimiz rûhlarımızdır" buyururlar.

حکایت آن زن که گفت شوهر را که گوشت را گربه خورد شوهرش گربه
را به ترازو در کشید گربه نیم من بر آمد گفت ای زن گوشت نیم من بود
و افزون اگر این گوشت است گربه کو و اگر این گربه است گوشت کو

O kadının hikâyesidir ki, kocasına "Eti, kedi yedi!" dedi. Onun kocası kediyi terâziye çekti. Kedi yarım batman geldi. Dedi ki: "Ey kadın, et yarım batman ve daha ziyâde idi. Eğer bu et ise, kedi nerede? Ve eğer bu kedi ise hani et?"

"Men", batman ta'bîr olunan altı okka veznindeki bir ağırlıktır. Bu kıssa insân-ı kâmilin "rûh" ile "cisim"den hangisi olduğuna hayret edildiğinin bir misâli olmak üzere îrâd buyrulmuştur.

بود مردی کدخدا او را زنی　　سخت طناز و پلید و ره زنی

3405. *Bir ev sâhibi adam ve onun pek müstehzî ve bulaşık ve yol vurucu bir kadını var idi.*

"Tannâz", "tanz"den mübâlağa ile ism-i fâil, "müstehzî ve alaycı" demektir. "Pelîd", bulaşık ve pis ve "rehzen", doğru yola gitmeye mâni' olan ma'nâsındadır. Ya'ni, o adamın karısı hüsn-i ahlâk sâhibi bir kadın değil idi.

هر چه آوردی تلف کردیش زن　　مرد مضطر بود اندر تن زدن

3406. *Her ne getirir idiyse kadın onu telef ederdi. Adam susmakta muztar idi.*

"Ten zeden", susmak demektir. O adam eve her ne getirse kadın onu israf ederdi. Adamcağız kadının kötü huyundan bezdiği için susmağa mecbûr olurdu.

بهر مهمان گوشت آورد آن مُعیل　　سوی خانه با دو صد جهد طویل

3407. *O ıyâl sâhibi iki yüz uzun cehd ile misâfir için et getirdi.*

O âile sâhibi olan adam birçok sa'y ile para tedârik edip misâfir için et satın alarak eve getirdi.

زن بخوردش با شراب و با کباب   مرد آمد گفت دفع ناصواب

3408. *Kadın onu şarâb ile ve kebâb ile yedi. Adam geldi, def'-i nâ-savâb söyledi.*

"Def'-i nâ-savâb", kocasının eti sormasına cevâben, kadın gayr-ı ma'kûl söz söyledi demek olur. Ya'ni, kadın o eti güzelce kebâb yaptı ve akranlarıyla şarâb ile berâber yedi; ve kocasının suâline karşı da gayr-ı ma'kûl cevâb verdi ki, âtîde beyân buyrulur.

مرد گفتش گوشت کو مهمان رسید   پیش مهمان لوت می‌باید کشید

3409. *Adam ona dedi: "Et nerede? Misâfir erişti, misâfirin önüne taâm çekmek lâzım gelir!"*

گفت زن این گربه خورد آن گوشت را   گوشت دیگر خر اگر باید ترا

3410. [3414] *Kadın dedi: "O eti bu kedi yedi. Eğer sana lâzımsa başka et al!"*

Bu söz kadının yukarıda zikrolunan def'-i savâbıdır.

گفت ای ایبك ترازو را بیار   گربه را من بر کشم اندر عیار

3411. *Dedi: "Ey Aybek, terâziyi getir. Kediyi ıyâra çekeyim!"*

"Iyâr", bir şeyin kadir ve kıymetini anlamak için mi'yâr ile tecrübe etmek demektir. "Aybek", hizmetçinin adıdır. Kadının bu gayr-ı ma'kûl cevâbı üzerine kocası hizmetçiye dedi ki: "Ey Aybek, git terâziyi getir, kedinin ağırlığını tecrübe edeyim! Bakalım bu kadar eti yemiş midir, anlayayım!"

بر کشیدش بود گربه نیم من   پس بگفت آن مرد کای محتال زن

3412. *Onu çekti, kedi yarım batman idi. Sonra o adam dedi ki: "Ey hîlekâr kadın!"*

Kediyi tarttı, yarım batman ya'ni üç okka geldi. "Bunu görünce o adam karısına hitâben dedi ki: Ey hîlekâr kadın!"

گوشت نیم من بود افزون یك ستیر   هست گربه نیم من هم ای ستیر

3413. *"Et yarım batman bir sitîr ziyâde idi. Ey setîr, kedi de yarım batmandır."*

Birinci mısrâ'daki "sitîr", bir batmanın kırk cüzünden bir cüz'üdür. Ba'zılarına göre altı buçuk dirhemdir (*Burhân*). İkinci mısrâ'daki "setîr", mestûre,

örtülü ma'nâsınadır. Ya'ni adam dedi ki: "Eti kedi yedi dedin, et üç okka ve altı buçuk dirhemden ziyâde idi. Kediyi tarttım ancak üç okka geldi."

این اگر گربست پس آن گوشت کو ور بود این گوشت کو گربه بجو

3414. *"Eğer bu kedi ise, o et nerede? Ve eğer bu et ise kedi nerede? Ara bakalım!"*

بایزید ار این بود آن روح چیست ور وی آن روح است این تصویر کیست

3415. *Eğer Bâyezîd bu ise o rûh nedir? Ve eğer o rûh ise bu tasvîr kimdir?*

Ya'ni, eğer Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri bu cisim ise o rûh-ı münîr nedir? Ve eğer o hazret-i Bâyezîd o rûh-ı münîr ise bu sûret-i cismânî kimdir?

حیرت اندر حیرت است ای یار من این نه کار تست هم نی کار من

3416. *Ey benim yârim, hayret hayret içindedir! Bu ne senin işindir ne de benim işimdir!*

Ey benim yârim ve musâhibim! Hz. Bâyezîd'in ve o mertebede olan dîğer insân-ı kâmillerin hâli hayret içinde hayrettir. Bu hâli lafız ile ve kelâm ile îzâh ve tasvîr etmek ve bu îzâhât netîcesinde hayreti izâle etmek ne senin işindir ne de benim işimdir. Zîrâ bu zevkî ve vicdânî bir hâldir. Bunu ancak başına gelenler bilir ve anlar. Kelâm ile ancak bu kadar diyebilirim ki:

هر دو او باشد و لیکن ریع زرع دانه باشد اصل و آن که پرّه فرع

3417. *Her ikisi o olur. Velâkin zer'in mahsûlü asıl dânedir; ve o ki saman çöpüdür, fer'dir.*

"Rey'" (ریع), ekin mahsûlüdür. "Perre", müteaddid ma'nâları vardır, burada saman çöpü demektir. Ya'ni, Hz. Bâyezîd rûh ve cisimden her ikisinin mecmû'u olur. Velâkin ekinin mahsûlü asıl tâne ve buğday ve başak alındıktan sonra saman çöpü bu dânenin fer'i olduğu gibi, rûh tohumunun bu âlem-i sûrete ekilmesinden maksûd-ı aslî dahi, ondan cisim vâsıtasıyla zuhûr edecek olan ahvâl ve ef'âldir. Ve cisim ise fer'dir ve âsâr-ı rûhun zuhûruna hâdim olan bir âlettir; ve rûh ile cisim arasındaki râbıta I. cildin 1546 numaralı beytinde îzâh olundu.

حکمت این اضداد را با هم ببست ای قصاب این گردران با گردن است

3418. *Hikmet bu iki zıdları birbirine bağladı. Ey kasab, bu gerdan ve uyluk etrâfı ile berâberdir.*

"Girdirân", uyluk kemiği ma'nâsınadır; ve bu kemiğin üzerinde koyunun eti başka taraflarından daha ziyâde olur (*Bahâr-ı Acem*). "Girdirân bâ-gerdenest", ya'ni "uyluk kemiği gerdan ile berâberdir" ta'bîri ulvî ile süflînin birliği hakkında bir darb-ı meseldir. Nitekim Hakîm Sûzenî'nin şu beytinde söylenmiştir:

دست بر آتش نهادم مشت زد بر گردنم　　　این مثل بایادم آمد گردران باگردنست

"Elimi ateşe koydum, boynuma da yumruk vurdum. Bu mesel hatırıma geldi: Uyluk kemiği gerdan ile berâberdir".

Ve bu mesel kasablar müşteriye koyunun etli tarafından vermekle berâber biraz da etsiz ve kemikli tarafı karıştırdıklarından dolayı vâki' olmuştur. Ya'ni Hakk'ın hikmeti birbirine zıd olan rûh-ı latîf ile cism-i kesîfi birbirine bağladı. Zîrâ muvâzene husûlü için bu lâzımdır.

روح بی‌قالب نداند کار کرد　　　قالبت بی‌جان فسرده بود و سرد

3419. *Rûh kalıpsız iş yapamaz. Cansız kalıp donmuş ve soğuk olur.*

Rûh âlem-i letâfetten olduğu için bu âlem-i kesâfette cisim olmaksızın âsârını izhâr edemez ve cansız olan kalıp dahi donmuş ve soğumuş bir hâlde olup ondan hiç fiil zâhir olmaz.

قالبت پیدا و آن جانت نهان　　　راست شد زین هر دو اسباب جهان

3420. [3424] *Kalıbın âşikâr ve o canın gizlidir. Bu her ikiden cihânın sebebleri doğru oldu.*

Ey insan, senin cismin âşikâr ve mahsüstür, çünkü kesîfdir; ve senin o canın ise gizlidir ve gayr-i mahsüsdür, çünkü latîfdir. İşte birbirine zıd olan bu latîf ve kesîfden âlem-i sûretin esbâbı doğru oldu ve bu yüzden birçok ef'âl-i beşeriyye zuhûra geldi.

خاك را بر سر زنی سر نشکند　　　آب را بر سر زنی در نشکند

3421. *Toprağı başa vurdun, başı kırmaz; suyu başa vurur isen, kırmaz.*

Latîf ile kesîfin ictimâ'ından eser zuhûrunun misâli budur ki, yalnız toprağı birinin başına atsan yarmaz ve zedelemez; ve kezâ suyu da başa vursan yine başı yarmaz.

گر تو می‌خواهی که سر را بشکنی　　آب را و خاك را بر هم زنی

3422. *Eğer istersen ki başı kırasın, suyu ve toprağı birbirine karıştırırsın.*

Ya'ni, toprak ile suyu birbirine karıştırırsan kaskatı bir çamur olur. Bu katı çamuru birinin başına vurursan onun başını zedeler ve baş yarmaktan ibâret olan murâdın hâsıl olur.

چون شکستی سر رود آبش به اصل　　خاك سوی خاك آید روز فصل

3423. *Vaktâki başı yardın onun suyu asla gider. Fasl gününde toprak tarafına gelir.*

Vaktâki o katı çamur topundan baş yardın ve murâdın hâsıl oldu, bu fiil bittikten sonra o çamurun suyu tebahhur edip kendi aslına gider; ve bu ayrılık zamânında toprak dahi yine toprak tarafına gelir. İşte rûh-ı latîf ile cism-i kesîfin izdivâcı dahi bu misâle mutâbıktır.

حکمتی که بود حق را ز ازدواج　　گشت حاصل از نیاز و از لَجَاجْ

3424. *Bir hikmet ki, Hak için izdivâctan oldu, niyâzdan ve inâddan hâsıl oldu.*

"Lecâc", inad etmek demektir. "Hikmet", lügatte sebeb ve illet ma'nâsınadır. "İzdivâcın Hak için olması" budur ki, vücûd ve varlık ancak Hakk'ındır ve o vücûdun sıfât ve esmâsı zâtında mahfîdir. Bunların her biri kendi ahkâm ve âsârının zuhûrunu Hak'tan niyaz ederler; ve bu niyazlarında da inâd ve ısrâr ederler. Hak Teâlâ dahi bunların niyazlarını ve taleb-i musırrânelerini is'âf için kendi zâtının habsinden bunları âzâd eder. Fakat sıfatlar mevsûf olan zâtın ve isimler zât-ı müsemmânın aynı olup ma'nâ âleminde bunların ahkâm ve âsârı zâhir olamayacağından, evvelen zât-ı latîf-i Hakk'ın izdivâcı kendi esmâ ve sıfâtının suver-i ilmiyyesi ile ve sonra da ervâh libâsı ile vâki' olur; ve ervâhın izdivâcı dahi suver-i misâliyye ile ve suver-i misâliyyenin izdivâcı dahi suver-i cismiyye ile husûle gelir; ve bu merâtibin ve izdivâcâtın hepsi zât-ı Hakk'ın kendi zâtını bu suver-i latîfe ve kesîfe âyînelerinde müşâhede buyurması içindir.

باشد آن گه ازدواجات دگر　　لاَ سَمِعْ اُذُنٌ و لاَ عَيْنٌ بَصَرْ

3425. *Ondan sonra başka izdivaçlar olur, bir kulak işitmedi ve bir göz görmedi.*

Bu suver-i latîfe ve kesîfe ile vâki' izdivaçlardan sonra rûh-ı latîf cism-i kesîfden ayrıldığı vakit başka izdivaçlar hâsıl olur ki, onları bu âlemde bu his kulaklarından bir kulak işitmedi ve bu his gözlerinden bir göz görmedi. Ya'ni rûh cism-i kesîfden ölüm vâsıtasıyla ayrıldıktan sonra bir vücûd-i berzahî ile izdivâc eder; ve hayât-ı dünyeviyyede rûh ile cisim izdivâc halinde iken işlenen iyi ve kötü ameller ve izhâr edilen iyi ve kötü huylar dahi birer sûret libâsına bürünüp bu cism-i berzahî ile izdivâc eder. Bu izdivaclar bu dünyânın his kulağı ile işitilmez ve his gözüyle görülmez. Nitekim bu ma'nâ II. cildin 1406 numarasına müsâdif olan: سيرت كان بر وجودت غالبست هم برآن تصوير حشرت واجبست ["Bir sîret ki, o senin vücûdunda gālibdir, o tasvîr üzerine de haşrin vâcibdir"] beytinde ve bu cildin 2211 numarasına müsâdif olan: روز محشر هر نهان پيدا شود هم زخود هر مجرمى رسوا شود ["Mahşer günü her gizli âşikâr olur, her bir mücrim dahi kendinden rüsvâ olur"] beytinde beyân buyrulmuş idi.

گر شنيدى اذن كى ماندى اُذُنْ يا كجا كردى دگر ضبط سَخُنْ

3426. *Eğer kulak işitse idi, ne vakit kulak kalır idi? Yâhud dil nerede sözü zabtederdi?*

Eğer bu izdivaçları his kulağı işitse idi, artık onun kulağı kalmaz idi. Ya'ni o kimse bî-hod olur ve kendinden geçip bu âlem-i kesâfetin ahkâmı hâricine çıkar idi. Veyâhud bu bî-hodluk âleminde rûhunun gözüyle gördüğü bu izdivâcâtı bu cismin kesîf dili ile anlatamaz idi.

گر بديدى برف و يخ خورشيد را از يخى برداشتى اوميد را

3427. *Eğer kar ve buz güneşi göre idi, buzluktan ümîdi kaldırır idi.*

آب گشتى بى‌عروق و بى گره ز آب داود هوا كردى زره

3428. *Düğüm ve damarlar olmaksızın su olurdu. Hava Dâvûd'u sudan zırh yapardı.*

"Damar"dan murâd, sıfât-ı hayvâniyye ve "düğüm"den murâd, nefsin bağları ve ilişikleridir. "Su"dan murâd, rûh-ı safdır; ve "hava"dan murâd, aşk-ı ilâhîdir ki Dâvûd (a.s.)a teşbîh buyrulmuştur. Zîrâ Dâvûd (a.s.) demiri elinde yumuşatıp harb için zırh yapardı. Nitekim âyet-i kerîmede وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ (Sebe', 34/10) ya'ni "Biz Dâvûd'a demiri yumuşattık" buyrulur. "Sudan zırh"dan murâd, sıfât-ı rûhaniyyedir ki, bu sıfât-ı rûhâniyye zırhı nefis ve

şeytan düşmanlarına karşı kullanılır. Ya'ni, bir kul tecellî-i zâtî ile müşerref olduğu vakit onun kesâfet-i cismâniyyesinin hükmü kalmaz. Her ne kadar sûrette cisim görünür ise de, sıfât-ı hayvâniyyeden ve nefsin bağlarından ârî olurdu. Aşk-ı ilâhî Dâvud'u nefis ve şeytan düşmanlarına karşı onun sıfât-ı rûhâniyyesinden zırh yapardı.

پس شدى درمان جان هر درخت   هر درختى از قدومش نيك بخت

3429. *Binâenaleyh her ağacın canına derman, her bir ağaç onun kudûmünden mes'ûd olurdu.*

"Ağaç"tan murâd, sûret-i beşeriyyedir. "Can"dan murâd, rûh-ı hayvânîdir. Ya'ni, tecellî-i zâtîye mahzar olan bir kul her bir beşerin rûh-i hayvânîsinin dermanı ve ilâcı olur; ve onu rûh-ı hayvânîsinin sıfatları altında zebûn olmaktan kurtarır. Binâenaleyh onun nazarı altında bulunan her bir ferd-i beşer o insân-ı kâmilin kudûmünden saâdet-i ma'neviyyeye nâil olur.

آن يخ بفسرده در خود مانده   لامساسى بر درختان خوانده

3430. [3434] *O donmuş buz kendinde kalmış, ağaçlar üzerine bir "Lâ-misâs!" okumuştur.*

"Donmuş buz"dan murâd, aşk-ı ilâhîden bî-behre ve sıfât-ı nefsâniyyesinde müstağrak olan kimseye derler. "Lâ-misâs!", "bana dokunma!" demektir. Ya'ni, aşk-ı ilâhîye yabancı ve sıfât-ı nefsâniyyesinde müstağrak olan kimse kendi cismâniyetinin benliğinde ve kendi varlığının dâiresinde kalmıştır. Öyle bir kimseyi, Mûsâ (a.s.) gibi olan rûh-ı izâfî kovduğu için sâir efrâd-ı beşeriyye üzerine lisân-ı hâl ile, "Bana dokunma ve temâs etme ki, bendeki zulmet-i nefsâniyye sana da aksetmesin!" deyip durmuştur. Nitekim Mûsâ (a.s.)ın ümmetinden olan Sâmirî halkı buzağıya taptırdığı cihetle Mûsâ (a.s.) onu ümmeti arasından kovdu. Bu kıssa Tâhâ sûre-i şerîfesinde vâki' قَالَ فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ (Tâhâ, 20/97) ya'ni "Mûsâ (a.s.) Sâmirî'ye dedi ki: Git, sen hayatta oldukça senin için halka karşı 'lâ-misâs' demek olsun!" âyet-i kerîmesinde mezkûrdur.

لَيْسَ يَأْلَفْ لَيْسَ يُؤْلَفْ جِسْمُهُ   لَيْسَ الاَّ شُحِّ نَفْسٍ قِسْمُهُ

3431. *Onun cismi ülfet eder olmadı, ülfet olunur olmadı. Onun nasîbi ancak nefsin buhlü oldu.*

"Şuhh", bahîllik etmek; "kısm", behre ve nasîb demektir. Bu beyt-i şerîfde المؤمن يألف ويؤلف به والمنافق لا يألف ولا يؤلف به ya'ni "Mü'min ülfet eder ve onunla ülfet olunur; ve münâfık ne bir kimse ile ülfet eder ve ne de onunla ülfet olunur" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur; ve münâfık ancak menfaat-i şahsiyyesini düşünüp içi dışına muvâfık görünmeyen bir kimsedir. Lisânen îman izhâr ederse menfaat-i şahsiyyesi cihetinden eder. Halbuki lisânı ile söylediği şeye kalbinden îmânı yoktur. Binâenaleyh menfaat-i şahsiyyesine muhâlif olan her husûsta kimse ile ülfet etmez ve i'tilâf kabûl etmez; ve menfaati halkın zararında aradığı için onunla ülfet de olunmaz. Derhal muhâlefet ızhâr eder. Binâenaleyh böyle bir kimsenin hayatta nasîbi ancak nefsinin buhlü ve hasîsliği olur. Zîrâ onun nefsi kendi menfaatinden geçmek husûsunda çok bahîldir.

نیست ضایع زو شود تازه جگر　　لیك نبود پیك سلطان خضر

3432. *Zâyi' değildir, ondan ciğer tâze olur, fakat hazar sultânının peyki olmaz.*

"Hazar", bir şey yeşil olmak ve ter ü tâze olmak (*Kāmûs*). "Sultân-ı hazar"dan murâd, bahar mevsimidir ki, ondan topraklar yeşil ve ter ü tâze olur. "Peyk", mektûb getirip görüren hizmetkâra derler. Burada "haberci" demektir. Ya'ni, âlemde kar ve buzun vücûdu dahi abes ve zâyi' değildir. Zîrâ o yüzden sıcak mevsimlerde ciğer tâze olur ve harâret mündefi' olur. Fakat o buz bahar mevsiminin habercisi olmaz. Ancak incimâd mevsiminin habercisidir. Bunun gibi cismânî olanların vücûdu dahi abes ve zâyi' değildir. Onlardan da ba'zı kimseler fâide bulur; velâkin onlar bahar mevsimi gibi kalb bağını yeşillendiren aşk-ı ilâhînin habercisi olmaz.

ای ایاز استارهٔ تو بس بلند　　نیست هر برجی عبورش را پسند

3433. *Ey Ayaz, senin yıldızın çok yüksektir. Her bir burç onun ubûruna lâyık değildir!*

هر وفا را کی پسندد همتت　　هر صفا را کی گزیند صفوتت

3434. *Senin himmetin her vefâyı ne vakit beğenir? Senin safvetin her safâyı ne vakit ihtiyâr eder?*

"Ayaz"dan murâd, tecellî-i zâtîye mahzar olan insân-ı kâmildir. "Yıldız"dan murâd, rûhtur. "Burç"dan murâd, isti'dâdât-ı muhtelife erbâbıdır. Ya'ni, ey tecellî-i zâtîye mahzar olan insân-ı kâmil, senin rûhun yüksektir.

Senin tarîk-ı Hak'taki gidişin her bir isti'dâd sâhibinin kādir olup beğenebileceği bir şey değildir. Zîrâ onların havsalaları dardır. Senin himmetin âlî olduğu için, o isti'dâdât-ı muhtelife erbâbının Hakk'a karşı olan vefâsını beğenmez. Senin kalbinin safveti ve berraklığı her safâyı ve safveti seçip ihtiyâr edemez.

حکایت آن امیر که غلام را گفت که مَیْ بیار غلام رفت و سبوی مَیْ می‌آورد
در راه زاهدی بود، امر معروف کرد، زد سنگی و سبو را بشکست. امیر بشنید
و قصد گوشمال زاهد کرد، و این قصه در عهد دین عیسی علیه السلام بود که
هنوز می حرام نشده بود و لیکن زاهد تقزز می‌کرد و از تنعم منع می‌کرد

O beyin hikâyesidir ki, kölesine "Şarâb getir!" dedi. Köle gitti, şarâb testisini getirdi. Yolda bir zâhid var idi. Emr-i ma'rûf etti, bir taş vurdu, testiyi kırdı. Bey işitti, zâhidin te'dîbini kasdetti; ve bu kıssa Îsâ (a.s.)ın dîni zamânında idi ki, şarâb henüz harâm olmamış idi. Velâkin zâhid perhîzkârlık etti ve tena'umdan men' etti

"Tekazzüz", her bir fenâlıktan tebâud ve ictinâb demektir ki, perhîzkârlık demek olur. Bu kıssanın yukarıya rabtı budur ki, yukarıda "Ey Ayaz, senin yıldızın çok yüksektir. Her burç onun ubûruna lâyık değildir!" buyrulmuş idi. Bu kıssada mertebesi yüksek olan emîrin revişini, mertebesi ondan daha aşağı olan zâhidin havsala-i isti'dâdı kabûl edemediği beyân buyrulmak sûretiyle bu ma'nâ tavzîh olmuştur.

بود امیری خوش دل و می بارهٔ   کهف هر مخمور و هر بیچارهٔ

3435. *Bir bey var idi, hoş-dil ve mey-perest idi. Her mahmûrun ve her bir bîçârenin kehfiydi.*

"Hoş-dil", hoşnud ve müteşekkir; "bâre", dost ve muhib; "mey-bâre", muhibb-i şarâb ve mey-perest ma'nâsınadır. Nitekim "muhibb-i zen" olan kimseye "zen-bâre" derler. "Kehf", melce' ve mağara; "mahmûr", muhtâc-ı

şarâb demektir. Ya'ni, Hakk'a şükredici ve şarâbı seven ve her şarâba muhtaç olanın ve her bir bîçarenin melcei ve penâhı bir bey var idi.

مشفقی مسکین نوازی عادلی　　　جوهری زر بخشئ دریا دلی

3436. *Bir müşfik, bir miskîn okşayıcı, bir âdil idi. Bir deryâ-dil, bir altın bağışlayıcı cevher idi.*

شاه مردان و امیر المؤمنین　　　راهبان و راز دان و دور بین

3437. *Erlerin şâhı ve mü'minlerin beyi, râh-bân ve sır bilici ve uzak görücü idi.*

"Bân", edât-ı nisbettir. "Râh-bân", yola mensûb ve yolcu demek olur, "Hak yolunun yolcusu" ma'nâsınadır. Ba'zı nüshalarda "râh-bân" yerine "râh-dân", yol bilici vâki'dir. Ya'ni bey ehl-i hakîkatten idi.

دور عیسی بود و ایام مسیح　　　خلق دل دار و کم آزار و ملیح

3438. *Îsâ'nın devri ve Mesîh'in eyyâmı idi. Halk gönül tutucu ve az incitici ve melîh idi.*

Bu emîrin hâkim olduğu devir, Îsâ (a.s.)ın dîni şâyi' olduğu ve Hz. Mesîh'in şerîati hükmünün cârî bulunduğu günler idi ki, bu devirde ve günlerde halk ve ahâli gönül tutucu ve birbirlerini az incitici ve melîh idi.

آمدش مهمان به ناگاهان شبی　　　هر امیری جنس او خوش مذهبی

3439. *Bir gece ona vakitler değil iken misâfir geldi. Onun cinsi bir hoş-mezheb dahi bir emîr idi.*

Ya'ni, bir gece o beye ansızın kendi cinsi ve latîf mezhebli olan dîğer bir bey geldi. Beyt-i şerîfde bu beyin dahi ehl-i hakîkatten olduğuna işâret buyrulur.

باده می بایستشان در نظم حال　　　باده بود آن وقت مأذون و حلال

3440. [3444] *Nazm-ı hâl husûsunda onlara şarâb lâzım oldu. O vakit şarâb me'zûn ve helâl idi.*

Hallerinde intizâm ve kalblere neş'e ve sürûr hâsıl olmak için, o beylere şarâb içmek lâzım geldi. Zîrâ o vakit şerîat-i îseviyyede şarâb yasak olmamış ve helâl bulunmuş idi.

باده شان کم بود و گفتا ای غلام　　　رو سبو پر کن به ما آور مدام

3441. *Şarâbları noksan idi. Dedi: "Ey gulâm, git, testiyi doldur, bize şarâb getir!"*

O beylerin şarâbları noksan idi. Binâenaleyh ev sâhibi olan bey, kendi kölesine hitâben dedi: "Ey köle, git, testiyi doldur da bize şarâb getir!"

از فلان راهب که دارد خمر خاص　　　تا ز خاص و عام یابد جان خلاص

3442. *"Filân râhibden ki şarâb-ı hâs tutar; tâ ki can hâs ve âmmdan halâs bula!"*

Ya'ni, "Getireceğin şarâbı filân râhibden al ki, onun husûsî sûrette ve kemâl-i i'tinâ ile yapılmış şarâbı vardır. Onun bu şarâbını içmekle canımız havâs ve avâm kaydından, ya'ni keserât fikrinden kurtulsun!" Bu beyt-i şerîfde mubâh olan gıdâlar, perîşan fikr ile tertîb ve tedârik olunursa, onları yiyen kimselerde perîşan hâtıralar husûlüne sebeb olacağına ve bil'akis huzûr-ı kalb ile ihzâr edilen taâmların kalblerde huzûr ve zevk-i vahdet husûle getireceğine işâret vardır. Nitekim Şâh-ı Nakşbend (k.s.) hazretleri ekser-i evkātta yemek pişirmede ve sofra hizmetinde bizzat çalışır idi; ve eğer bir yemek öfke ile ve kerâhet ile ve zorluk ile pişirilmiş ise onu yemezler ve dervişlerine de yedirmezler idi.

جرعهٔ ز آن جام راهب آن کند　　　که هزاران جرّه و خُمدان کند

3443. *Binlerce testinin ve büyük küpün yaptığını o râhibin kadehinden bir cür'a yapar.*

"Cerre", testi; "humdân", büyük küp. Ya'ni, o râhibin kadehindeki şarâbın bir damlası o kadar müessirdir ki, binlerce testi ve büyük küpteki şarâbların yaptığı te'sîri yapar.

اندر آن می مایهٔ پنهانی است　　　آن چنان کاندر عبا سلطانی است

3444. *O şarâbda gizli bir maya vardır; öyle ki abâ içinde sultanlık vardır.*

Abâ içinde ma'nâ âleminin sultanlığı gizli olduğu gibi, o râhibin şarâbında da gizli bir maya vardır ki, onun te'sîri içenlerin bâtınında zuhûr eder.

تو به دلق پاره پاره کم نگر　　　که سیه کردند از بیرون زر

3445. *Sen parça parça olan eski libâsa az bak! Zîrâ dışarıdan altını kara yaparlar.*

Ey zâhir-bîn olan kimse, sen parça parça ve yırtık bir hâlde bulunan eski esvâblara nazar-ı hakāretle az bak! Zîrâ ma'nâ sultanlarının çoğu kendilerini böyle eski püskü libâslar içinde saklamışlardır ve halkın hücûmundan tesettür etmişlerdir. Zîrâ mütecâvizlerin tama'larını kırmak için altınları kara bir renk ile boyarlar. Onların kıymetlerini böyle örterler.

از برای چشم بد مردود شد　　　وز برون آن لعل دود آلود شد

3446. *Kötü gözden dolayı merdûd oldu; ve dışarıdan o la'l duman bulaşık oldu.*

O ma'nâ sultânı olan veliyy-i Hak, kötü gözden dolayı böyle eski libâslar içinde zâhir-bîn olanların nazarında merdûd oldu; ve o la'l gibi kıymetli olan velî zâhirde böyle dumana bulaşmış bir hâlde oldu.

گنج و گوهر کی میان خانه هاست　　　گنجها پیوسته در ویرانه هاست

3447. *Hazîne ve gevher ne vakit evlerin ortasındadır? Defîneler dâimâ vîrânelerdedir.*

Hazîneler ve mücevherleri evlerin içinde saklamazlar. Harîslerin ve hırsızların rağbet edememeleri için harâbe mahallere defnedip saklarlar.

گنج آدم چون به ویران شد دفین　　　گشت طینش چشم بند آن لعین

3448. *Âdamın hazînesi vaktâki vîrâneye defîn oldu, onun çamuru o laînin göz bağı oldu.*

Vaktâki Hak Teâlâ hazretleri hazîne-i ilâhiyyesini harâbe mesâbesinde olan Âdem'in cism-i unsurîsine defnetti, onun çamurdan ve topraktan mahlûk olan cismi o İblîs-i laînin göz bağı oldu; cismi gördü ve o ma'nâ hazînesini göremedi.

او نظر می کرد در طین سست سست　　　جان همی گفتش که طینم سدّ تست

3449. *O gevşek gevşek çamura nazar etti. Cân ona dedi ki: "Benim çamurum senin seddindir!"*

İblîs ehemmiyetsiz bir sûrette Âdem'in çamurdan mahlûk olan cismine nazar etti ve zâhirine baktı. Fakat bâtından cân-ı Âdem ona dedi ki: "Benim çamurum ve cismim senin nazarının seddi ve perdesidir. Bu perdeden dolayı benim ma'nâmı göremezsin!"

دو سبو بستد غلام و خوش دوید — در زمان در دیر رهبانان رسید

3450. *Köle iki testi aldı ve iyi koştu. Derhal râhiblerin manastırına erişti.*
[3454]

Velhâsıl beyin emri üzerine köle şarâb doldurmak üzere iki testi aldı ve koşa koşa gitti. Derhal râhiblerin manastırına erişti.

زر بداد و بادهٔ چون زر خرید — سنگ داد و در عوض گوهر خرید

3451. *Altın verdi, altın gibi bir şarâb satın aldı; taş verdi, mukābilinde cevher satın aldı.*

بادهٔ که بر سر شاهان جهد — تاج زر بر تارك ساقی نهد

3452. *Bir bâde ki şâhların başına sıçrar, sâkînin başı üzerine altın taç koyar.*

"Târik", baş tepesi demektir. Öyle bir bâdeyi satın aldı ki, şâhların dimâğlarına sıçrar ve sekr ve neşve peydâ eder; ve o neşve ve neşâtın te'sîriyle o şarâb sâkîsinin başına şâhlar tarafından ikrâmen altın koymağa sebeb olur.

فتنه ها و شوقها انگیخته — بندگان و خسروان آمیخته

3453. *Fitneler ve şevkler koparıp bendeler ve hüsrevler karışmıştır.*

Öyle bir şarâb ki, içilen mecliste fitneler ve şevkler koparıp kemâl-i zevk ve neşâttan bendeler ile şâhlar birbirine karışmıştır. Ya'ni şâhlara mahsûs olan kibir ve vakār ve bendelere mahsûs olan hâl-i acz ve zillet ve tevâzu' bu şarâbın verdiği zevk ve neşât sebebiyle aradan kalkmıştır ve hepsi bir olmuştur.

استخوانها رفته جمله جان شده — تخت و تخته آن زمان یکسان شده

3454. *Kemikler gidip hep can olmuşlardır. O zaman taht ve tahta müsâvî olmuştur.*

"Kemikler"den murâd, cisimlerdir. Ya'ni, o içki âleminde mertebesi büyük ve küçük olan adamlarda cisme ve zâhire âit olan saygılar kalkıp hepsi can gibi yek-vücûd olurlar. O vakit pâdişâhların oturdukları taht ile fakîrlerin oturdukları tahta müsâvî olur. Sarhoşluk hâliyle böyle bir mahalde bir fakîr pâdişâhın tahtına oturabileceği gibi, pâdişâh dahi fakîrin oturduğu kuru tahta üzerine oturmakta beis görmez. Cenâb-ı Pîr efendimiz sarhoşluğun bu hâlini *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 23. faslında İbn-i Çavuş nâmındaki bir kimseye nasîhati esnâsında da şöyle tasvîr buyururlar: "Sana harâm olan şarâbdan veyâ

afyondan veyâ esbâbdan bir sebeble zevk hâsıl olduğu vakit, düşmanlarının kâffesinden râzı olmuyor musun? Onları affetmiyor musun? Onların ayaklarını öpmüyor musun? Kâfirle mü'min bu saatte senin nazarında şey'-i vâhid oluyor. İşte Şeyh Salâhaddîn'de bu zevkin aslı ve harrı vardır ilh..."

وقت هشیاری چو آب و روغنند　　وقت مستی همچو جان اندر تنند

3455. *Ayıklık vaktinde su veyâ yağ gibidirler; sarhoşluk vaktinde cisim içinde can gibidirler.*

Bu halk ayıklık vaktinde su ve yağ gibi birbirlerine muhâlifdirler ve her biri kendi mertebesinin hükmünü muhâfaza eder. Fakat sarhoşluk vaktinde cisim içinde cân gibi birbirleriyle müttehid olurlar. Rubâî-i Hz. Pîr:

عاشق همه سال مست و رسوا بادا　　دیوانه و شوریده و شیدا بادا

با هشیاری غصهٔ هر چیز خوریم　　چون مست شدیم هر چه بادا بادا

"Âşık bütün yıl sarhoş ve rüsvây olsun! Dîvâne ve şûrîde ve şeydâ olsun! Ayıklık sebebiyle her şeyin gamını yeriz. Vaktâki sarhoş oluruz, her ne olursa olsun! deriz."

چون هریسه گشته آن جا فرق نیست　　نیست فرقی کاندر آن جا غرق نیست

3456. *Herîse gibi olmuştur. Orada fark yoktur. Bir fark yoktur ki, o murâda garк yoktur.*

"Herîse", et ile buğday karıştırılarak yapılan bir yemeğin adıdır. Ya'ni, içki meclisinde her sınıf halk "herîse" denilen yemek gibi birbirine karışıktır. Böyle bir gark olmayan yerde, bu ma'nâyı fark ve temyîz etmek yoktur. Bu ihtilâtı öyle bir mecliste gark olup kendi nefsinde hissedenler fark ve temyîz edebilirler.

این چنین باده همی‌برد آن غلام　　سوی قصر آن امیر نیك نام

3457. *O gulâm o iyi namlı beyin köşkü tarafına böyle bir şarâbı getirdi.*

پیشش آمد زاهد شوریدهٔ　　خشك مغزی در بلا پیچیدهٔ

3458. *Kuru beyinli belâya sarılmış bir şûrîde zâhid öne geldi.*

Riyâzâttan dolayı beyni kurumuş ve mücâhede belâsına sarılmış, zâhir hâli perîşan bir zâhid şarâb getiren gulâmın önüne çıktı.

تن ز آتشهای دل بگداخته   خانه از غیر خدا پرداخته

3459. *Cismi gönül ateşlerinden erimiş; evi Hudâ'nın gayrından boşaltmış.*

"Perdâhten", burada "boşaltmak ve hâlî etmek" ma'nâsınadır. Ya'ni, o zâhid gönlündeki hayât-ı bâkıyeye nâiliyet aşkının ateşlerinden cismini arıtmış ve kalbinin evini Hudâ'nın gayrinden ve suver-i kevniyye ve ezvâk-ı dünyeviyyeden boşaltmış idi.

گوشمال محنت بی‌زینهار   داغها بر داغها چندین هزار

3460. *Mihnetin amansız tokatlarını, nice bin dâğlar üzerine dâğları,*
[3464]

"Zînhâr", kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır. Burada "aman" demektir. "Bî-zînhâr", amansız ma'nâsınadır; ve bu beytin fâili aşağıdaki beytin ilk mısrâ'ındaki "dîde" kelimesidir.

دیده . هر ساعت دلش در اجتهاد   روز و شب چفسیده او بر اجتهاد

3461. *Görmüş. Onun kalbi her saat ictihâd içinde, gece ve gündüz ictihâda yapışmıştır.*

İki beytin mecmûan ma'nâsı böyle olur: O zâhid, riyâzât ve mücâhede mihnetinin amansız olan tokatlarını ve bu tokatlardan cisimde hâsıl olan nice bin dâğlar üzerine dâğları ve yara ve bereleri görmüştür. Onun kalbi her an nefsi ile ve şeytan ile harb içindedir. Gece ve gündüz ictihâda yapışmış ve sarılmıştır.

سال و مه در خون و خاك آمیخته   صبر و حلمش نیم شب بگریخته

3462. *Yıl ve ay kana ve toprağa karışmış; onun sabrı ve hilmi gece yarısı kaçmıştır.*

"Hâk", burada mutî'lik ve üftâdelik; ve "hûn", hodbinlik ma'nâlarınadır (*Burhân*). Bu ma'nâlara göre "der hûn ve hâk âmîhten", mutî'lik içinde ve kendi zühdünü ve takvâsını görücülük içinde müstağrak olmak demek olur ki, her bir zâhidin hâli de budur. Zîrâ zâhid etrâfı ancak kendi mertebesinden ve görüşünden muhâkeme eder. Bu sebeble ef'âl-i halka karşı i'tirâz etmekte sabırsız ve muâmelesinde sert olur. Bu zâhid dahi yıllarca ve aylarca tâatte ve kendi nefsini zühd ü takvâda görücülük içinde müstağrak olduğundan böyle gece yarısı köleyi ezvâk-ı nefsâniyyeye bâdî olan şarâbla görünce sabrı ve yumşaklığı kaçtı.

گفت زاهد در سبوها چیست آن گفت باده گفت آن کیست آن

3463. *Zâhid dedi: "O testilerdeki nedir?" Dedi: "Şarâb!" Dedi: "O kimindir?"*

Zâhid gulâma "O testilerdeki nedir?" diye sordu. Gulâm da "Şarâbdır!" dedi. Zâhid tekrar "O şarâb kimindir?" diye sordu.

گفت آن آن فلان میر اجل گفت طالب را چنین باشد عمل

3464. *Dedi: "O pek büyük olan filân beyindir." Dedi: "Tâlibin ameli böyle mi olur?"*

Zâhidin suâline cevâben gulâm "O şarâb bu şehrin pek ulusu olan filân beye âittir." Zâhid bunu işitince dedi ki: "Acîb şey, Hak tâlibinin ameli böyle şarâb içmek mi olur?"

طالب یزدان و آن گه عیش و نوش بادهٔ شیطان و آن گه نیم هوش

3465. *"Hâlık'ın tâlibi, sonra da ıyş ü nûş ha! Şeytanın bâdesi, ondan sonra da yarım akıl ha!"*

Ya'ni, "Hem Hakk'ın tâlibi olmak ve hem de ıyş ü nûş ile meşgûl olup nefsin hazzını vermek bir yere sığar mı? Esâsen ayıklık hâlinde yarım aklın var iken, onun üstüne bir şeytanın bâdesini içip sarhoş olmak ve bu yarım aklı da perîşan etmek câiz olur mu?"

هوش تو بی‌می چنین پژمرده است هوشها باید بر آن هوش تو بست

3466. *Senin aklın böyle şarâbsız solmuştur. O aklın üzerine akıllar bağlı gerektir.*

Senin aklın daha şarâb içip sarhoş olmadan böyle soluk ve yarım bir hâldedir. Böyle yarım ve soluk bir akıl üzerine kâmillerin akıllarını bağlamak ve bu soluk aklı serbest bırakmak lâzımdır.

تا چه باشد هوش تو هنگام سکر ای چو مرغی گشته صید دام سکر

3467. *Senin aklın acabâ sekr vaktinde ne olur? Ey bir kuş gibi sarhoşluk tuzağının avı olmuş olan!*

Ey bir kuş gibi sarhoşluk tuzağının avı olmuş olan kimse, senin aklın ayık iken böyle solmuş ve yarım bir hâlde bulunmuş olursa, acabâ sarhoşluk vaktinde ne hâle gelir, var kıyâs et!

حکایت ضیاء دلق که سخت دراز قد بود و برادرش شیخ اسلام تاج بلخ بغایت کوتاه بالا بود و این شیخ اسلام از برادرش ضیا ننگ داشتی ، ضیا در آمد به درس او و همه صدور بلخ حاضر به درس او ، ضیا خدمتی کرد و بگذشت ، شیخ اسلام او را نیم قیامی کرد سرسری ، گفت آری سخت درازی پارهٔ در دزد

Ziyâ-ı Delk'ın hikâyesidir ki, pek uzun boylu idi; ve onun kardeşi Şeyh-i İslâm Tâc-ı Belh gāyetle kısa boylu idi; ve bu Şeyh-i İslâm birâderi Ziyâ'dan arlanır idi. Ziyâ onun dersine geldi ve bütün Belh'in sudûru onun dersinde hazır idi. Ziyâ bir hizmet etti ve geçti. Şeyh-i İslâm ona ehemmiyetsizce bir yarım kıyâm etti. Ziyâ dedi: "Evet pek uzunsun, biraz çal!"

"Serserî", ehemmiyetsiz ve kayıtsız demektir. Ya'ni, Ziyâ-i Delk gāyet kısa boylu olan kardeşinin kendisine karşı ehemmiyetsizce bir yarım ayağa kalktığını görünce boyunun kısalığıyla berâber kibir ve azametine ta'rîz için ona dedi ki: "Evet birâder, zâten boyun pek uzundur, bu cüz'î kıyâmın sûretiyle o uzun boyundan biraz çalmış ve boynu biraz kısaltmış olursun!" Bu kıssanın rûhu kubh üzerine kubh, ekbah olur demektir. Ve yukarıya rabtı budur ki, senin ayıklık hâlinde zâten aklın kabîhdir ve sarhoşluk vâsıtasıyla ona bir kubh daha ilâve edersin. Binâenaleyh aklın ekbah bir hâle gelir.

آن ضیای دلق خوش الهام بود   دادر آن تاج شیخ اسلام بود

3468. *O Ziyâ-i Delk latîf ilhâmlı idi. Onun kardeşi Tâc, Şeyh-i İslâm idi.*

تاج شیخ اسلام دار الملك بلخ   بود کوته قد و کوچك همچو فرخ

3469. *Belh dârü'l-mülkünün Şeyhülislâmı olan Tâc kısa boylu ve kuş yavrusu gibi küçük idi.*

گر چه فاضل بود و فحل و ذو فنون   این ضیا اندر ظرافت بد فزون

3470. [3474] *Gerçi fâzıl ve erkek ve fenler sâhibi idi. Bu Ziyâ zarâfette ziyâde idi.*

"Fahl", lügatte her zîruhun erkeğine derler. Burada "mesleğinin merdi" ma'nâsınadır. Ya'ni Şeyh-i İslâm olan Tâc gerçi fâzıl ve meslek-i ilimde merd ve fenler sâhibi bir şahıs idi. Fakat onun kardeşi bu Ziyâ zarâfette ondan daha ziyâde meziyet sâhibi idi.

او بسی کوته ضیا بی‌حد دراز   بود شیخ اسلام را صد کبر و ناز

3471. *O çokluk kısa, Ziyâ hadsiz uzun idi. Şeyh-i İslâm'ın yüz kibir ve nâzı var idi.*

Şeyh-i İslâm gāyet kısa boylu ve onun kardeşi Ziyâ dahi uzun boylu idi. Bununla berâber Şeyh-i İslâm ilmine ve mertebesine mağrûr olup pek kibirli ve nazlı idi.

زین برادر عار و ننگش آمدی   آن ضیا هم واعظی بد با هُدی

3472. *Ona bu birâderden âr ve neng gelirdi. O Ziyâ dahi doğru yollu bir vâiz idi.*

Şeyh-i İslâma bu uzun boylu kardeşinden halka karşı utanma gelirdi. Halbuki bu utanma abes idi. Zîrâ o Ziyâ dahi doğru yolu ve tarîk-i hidâyeti ta'kib eden bir vâiz idi.

روز محفل اندر آمد آن ضیا   بارگه پر قاضیان و اصفیا

3473. *Meclis günü o Ziyâ içeriye geldi. Dîvânhâne kadılar ve asfiyâ dolu idi.*

O Ziyâ-ı Delk Şeyh-i İslâm'ın meclis kurduğu bir gün meclisden içeriye girdi. Dîvânhâne kadılar ile ve sâf kalbli ulemâ ile dolu idi.

کرد شیخ اسلام از کبر تمام   این برادر را چنین نصف القیام

3474. *Şeyh-i İslâm kibr-i tâmından dolayı bu birâdere böyle yarım kıyâm etti.*

Şeyh-i İslâm Tâc-ı Belh mahzâ kibrinden ve azametinden dolayı kendi kardeşi olan Ziyâ-i Delk'a şöylece yarım bir kıyâm etti ve hürmeten tamâmıyle ayağa kalkmak istemedi.

گفت او را بس درازی بهر مزد   اندکی ز آن سَروِ قَدَّت هم بدزد

3475. *Ona dedi: "Çok uzunsun, ikrâm için biraz da o servi boyundan çal!"*

Ziyâ-i Delk onun bu kibir ve azametini görünce dedi ki: "Boyun çok uzundur, Şeyh-i İslâmlık makāmının icâb ettiği ihsânı şuna buna yapmak için emvâl-i hükûmetten çalıyorsun. Şimdi bana ikrâm için dahi biraz da o servi gi-

bi uzun olan boyundan çal!" Cem'iyyetli bir ta'rîz-i azîmi ifâde eden bu söz Ziyâ-i Delk'ın zarâfetini gösterir.

رجوع بحکایت زاهد باغلام امیر

Beyin kölesiyle zâhidin hikâyesine rücû'

Bu sürh Ankaravî nüshasında münderic değildir. Dîğer nüshalarda vardır. Fihristte kolaylık olduğu için dercolundu.

پس ترا خود هوش کو یا عقل کو تا خوری می ای تو دانش را عدو

3476. *"İmdi senin hûşun nerede? Yâhud aklın nerede? Tâ ki şarâb içesin, ey ilme düşman olan sen!"*

"Hûş" (هوش), zeyreklik ve şuûr ve fehim ve firâset ve rûh ve kalb ma'nâlarına da gelir (*Burhân*). Burada "şuûr ve idrâk" ma'nâsı münâsibdir. Bu beyit râhibin lisânındandır. Ya'ni, "Ey Îseviyet'te mubâh olan şarâbı içen kimse, esâsen ayıklık hâlinde iken senin şuûr ve idrâkin tam değildir. Veyâhud aklın kâmil değildir ki, şarâb içip de bu şuûr-ı tâmmın ve akl-ı kâmilin ile kendini hüsn-i idâre edebilesin. Ey ilme düşman olan sen, şarâbı içersen büsbütün insanlıktan çıkarsın!"

Ma'lûmdur ki, Îsâ (a.s.)ın şerîatinde şarâb içmek memnû' değil idi. İslâmiyet'in bidâyetinde de müslümanlar şarabı içerler idi. Fakat bu hayât-ı dünyeviyyede neş'e-i nefsâniyye gālib olduğu için, tabîatları fesâda mütemâyil olan efrâd-ı beşeriyye çoktur; ve Hakk'ın tecellîsini câzib olan şey dahi halkın isti'dâdıdır. Binâenaleyh bu sebeble şarâb hakkında dört tavır üzerine memnûiyyeti hâvî olan âyât-ı kur'âniyye nâzil oldu. Bu babdaki tafsîlat IV. cildin 2151 numarasına müsâdif olan: لیك اغلب چون بدند و نا پسند بر همه می را محرم کرده اند ya'ni "Fakat mâdemki ağleb kötülerdir ve nâmakbûllerdir, cümle üzerine şarâbı harâm etmişlerdir" beytinde geçti.

در تو نوری کی در آمد ای غوی تا تو بیهوشی و ظلمت جو شوی

3477. *Ey gavî, sen bî-hûşluk ve zulmet isteyici oldukça ne vakit sana bir nûr geldi?*

Ey azgın, sen âlem-i tabîatın bî-hûşluğunu ve zulmetini isteyici oldukça senin kalbine ne vakit bir nûr-ı ilâhî gelir?

سایه در روز است جستن قاعده　　　　در شب ابری تو سایه جو شده

3478. *Gölgeyi gündüzde aramak kāidedir. Bulutlu gecede sen gölge arayıcı olmuşsun!*

Ya'ni, gündüzün güneşin harâreti şiddetli olduğu vakit gölge aramak kāidedir. Bunun gibi vahdet güneşi kalbe tulû' ettiği vakit onun harâretinin şiddetini ta'dîl için ehl-i hakîkat gölge mesâbesinde olan keserâta ve gaflete teveccüh ederler. Nitekim *Nefehâtü'l-Üns*'te mezkûrdur ki: "Ebu'l-Hüseyin Nûrî hazretleri dâimâ elinde tesbîh tutardı. Ona dediler ki, "Tesbîh ile Hakk'ı mı zikrediyorsun?" Dedi ki: "Hayır, belki bununla gaflet celbetmek istiyorum!" Fakat ey gavî, sen hakîkat gündüzünden pek uzak iken sıfât-ı nefsâniyye bulutlarıyla bulutlanmış olan tabîat karanlığında, sen gölge mesâbesinde olan şarâb sarhoşluğunu isteyici olmuşsun!

گر حلال آمد پی قوت عوام　　　　طالبان دوست را آمد حرام

3479. *Avâmın gıdâsı için eğer helâl geldi ise, dostun tâliblerine harâm geldi.*

Râhib sözüne devâm ederek dedi ki: "Şerîat-i Îseviyyede şarâb avâmın gıdâsı için her ne kadar helâl ise de, Hak yolunun tâlibleri olan zâhidlere harâmdır."

عاشقان را باده خون دل بود　　　　چشمشان بر راه و بر منزل بود

3480. [3485] *Âşıklara şarâb hûn-i dil olur. Onların gözleri yol üzerine ve menzil üzerine olur.*

"Hûn-i dil", "gönül kanı", gam ve gussadan kinâyedir; ve sonunda kalbe sürûr bahşeden sıkıntı ve mihnete derler (*Burhân*). Ya'ni, Hak âşıklarının şarâbı ma'şûklarının firkatinden dolayı çektikleri gam ve gussa olur; ve onların gözleri nefislerinin huzûzâtında ve lezzetlerinde değil ma'şuklarının yolu ve menzili üzerinde olur.

در چنین راه بیابان مخوف　　　　این قلاووز خرد با صد کسوف

3481. *Böyle korkunç sahrâ yolunda bu akıl kılavuzu yüz küsûfludur.*

"Korkunç sahrâ yolu"ndan murâd, aşk-ı Hak yoludur. Zîrâ bu yolda can fedâ edilmek vardır. Beyt-i Mısrî Niyâzî (k.s.):

Derd-i Hakk'a tâlib ol, dermâna erem dersen
Mihnetlere râğıb ol, âsâna erem dersen
Aşk yolu belâlıdır, her kârı cefâlıdır
Cânından ümîdin kes, cânâna erem dersen

Halbuki mihnet çekmeye ve can fedâsına râzı olmak, akl-ı cüz'înin verebileceği bir hüküm değildir. Nitekim Ebu'l-Hüseyin Nûrî hazretlerine "Akıl nedir?" diye sordular. "Ancak bir âcize yol gösteren bir âcizdir!" diye cevâb verdi. Binâenaleyh bu yolda akl-ı cüz'î kılavuzunun gözü pek çok karanlıklara ve küsûfa düşer; ve bu yoldaki nûr-ı hidâyeti göremez.

خاك در چشم قلاووزان زنى　　　كاروان را هالك و گمره كنى

3482. *Kılavuzların gözüne toprak vurursun. Kervanları hâlik ve gümrâh edersin.*

Halbuki sen zâten bu yolda âciz olan akıl ve idrâk kılavuzlarının gözüne toprak mesâbesinde olan gıdâ-yı sûrîyi ve şarâb ve emsâli lezzât-ı cismânîyi döküyor ve onları büsbütün kör bir hâle getiriyorsun. Binâenaleyh kervanları ya'ni tarîk-ı Hak sâliklerini helâk-i ma'nevîye sevk ediyor ve yollarını şaşırtıyorsun.

نان جو حقا حرام است و فسوس　　　نفس را در پيش نه نان سبوس

3483. *Hakkā ki arpa ekmeği harâmdır ve yazıktır. Nefsin önüne kepek ekmeği koy!*

Hak yolunu vurucu olan nefsin önüne buğday ekmeği değil, arpa ekmeği koymak bile harâmdır. O nefsin önüne kepek ekmeği koy ve o kargayı nefîs ve latîf gıdâlar ile besleme!

دشمن راه خدا را خوار دار　　　دزد را منبر منه بر دار دار

3484. *Hak yolunun düşmanını hakîr tut! Hırsızı kürsüye koyma! Darağacı üzerinde tut!*

O Hak yolunun düşmanı olan nefsi hakîr ve zelîl tut! Ona i'tibâr edip türlü türlü ni'metler ile besleme! O her an senin hulûsunu ve îmânını çalmak isteyen bir hırsızdır. O hırsızı kürsüye çıkarma! Onu darağacı mesâbesinde olan riyâzet ve mücâhede üzerinde tut!

دزد را تو دست بيريدن پسند　　　از بريدن عاجزى دستش ببند

3485. *Sen hırsızın elini kesmeyi beğen! Kesmekten âciz isen onun elini bağla!*

Ya'ni, nefis hırsızının elini riyâzet ve mücâhede bıçaklarıyla kesmeği beğen ve makbûl tut! Ve eğer riyâzete ve mücâhedeye kudretin yoksa maârif-i ilâhiyyeyi oku ve tahsîl et! Ve bu ma'rifet vâsıtasıyla onun elini bağla! Zîrâ sâlikin tarîk-ı Hak'ta ma'rifeti ziyâde oldukça nefsin hîlelerine vâkıf olur ve sâlik bu ma'rifet sebebiyle nefsin arzularına ve hevâlarına muhâlefet eder.

گر نبندی دست او دست تو بست   گر تو پایش نشکنی پایت شکست

3486. *Eğer onun elini bağlamaz isen, senin elini bağladı. Eğer onun ayağını kırmaz isen, senin ayağını kırdı.*

Eğer o nefis hırsızının kuvvetini riyâzet ile bağlamaz isen, o senin rûhunun elini bağlar; ve eğer onun fesâda meylini mücâhede ve muhâlefet baltasıyla kırmaz isen o senin rûhunun ayağını âlât-ı fesâdı ile kırar ve seni Hak yolunda yürüyemez bir hâle getirir.

تو عدو را می دهی و نی شکر   بهر چه گو زهر خند و خاك خور

3487. *Sen düşmana ne için şarâb ve şeker kamışı veriyorsun? "Acı gül ve toprak ye!" de!*

Sen rûhunun düşmanı olan nefse niçin şarâbla ve türlü türlü lezîz ni'metler ile ikrâm ediyorsun? Onun arzûlarına muhâlefet etmek sûretiyle o düşmanı öfkelendir ve "Acı acı gül!" de! Ve onun lezzetli ve tatlı gıdâlar talebine cevâben "Toprak ye!" de! Ba'zı nüshalarda "zehr hand" yerine "zehr nûş" vâki'dir. "Zehir iç!" demek olur.

زد ز غیرت بر سبو سنگ و شکست   او سبو انداخت و از زاهد بجست

3488. *Gayretten dolayı testi üzerine taş vurdu ve kırdı. O testiyi attı ve zâhidden sıçradı.*

Ya'ni, gulâma karşı bu acı sözleri ve nasîhatleri yaptıktan sonra kemâl-i gayretinden gulâmın elindeki şarâb testisi üzerine taş attı ve kırdı ve şarâblar döküldü. Gulâm dahi kulpu elinde kalan kırık destiyi attı ve zâhidin önünden kaçtı.

رفت پیش میر و گفتش باده کو   ماجرا را گفت یك یك پیش او

3489. *Beyin huzûruna gitti, ona "Bâde nerede?" dedi. Onun huzûrunda birer birer mâcerâyı söyledi.*

Gulâm beyin huzûruna gitti. "Bey ona hani şarâb?" diye sordu. Gulâm dahi beyin huzûrunda zâhid ile yolda cereyân etmiş olan ahvâli bir bir söyledi.

رفتن امیر خشم آلود برای گوشمال زاهد

Zâhidi te'dîb için beyin öfkeli olarak gitmesi

میر چون آتش شد و بر جست راست　　گفت بنما خانهٔ زاهد کجاست

3490. [3495] *Bey ateş gibi oldu ve doğru sıçradı, dedi: "Göster, zâhidin evi nerdedir?"*

Ba'zı nüshalarda "Ber cüst râst" yerine, "ber cüst hâst" vâki'dir. "Sıçradı kalktı" demek olur. Bey gulâmdan mâcerâyı dinledikten sonra öfkesinden ateş gibi oldu ve yerinden fırladı, ayağa kalktı ve gulâma dedi: "Zâhidin evi nerededir? Göster!"

تا بدین گرز گران کوبم سرش　　آن سر بی‌دانش مادر غرش

3491. *"Tâ ki bu ağır topuz ile onun başını, o anası fâhişenin irfânsız başını döveyim!"*

"Anası fâhişe"den murâd, zâhidin nefsidir. Zîrâ zâhidin zühdü kendi vücûdunun ve varlığının selâmeti mülâhazasıyladır. Binâenaleyh onda vüs'at-i irfân olmadığı için kendi mertebesinden başka olan merâtibi idrâk edemez ve onun nefsi kendi enâniyetinden doğan birtakım hallerin mef'ûlüdür; ve "bey"den murâd dahi, insân-ı kâmildir. Kendi hayâllerinin mef'ûlü olan zâhidler insân-ı kâmillerin vüs'at-i irfanlarını idrâk edemedikleri için ta'n ederler. Ve halkı kendi hayâllerine tâbi' kılmak ve bu husûsta baş ve reîs olmak isterler; ve halka karşı emr-i ma'rûf yaptıklarını zannederler.

او چه داند امر معروف از سگی　　طالب معروفی است و شُهرگی

3492. *O köpeklikden dolayı o ma'rûfu ne bilir? Ma'rûfluğun ve meşhûrluğun tâlibidir.*

"Köpeklik"ten murâd, nefsâniyettir. Ya'ni, zâhid henüz nefsâniyet mertebesinde bulunduğu için emr-i ma'rûf etmeği ve halkın eğri hareketlerini

tashîh etmeği ne bilir? O nefsinin sıfâtı faâl olduğu için halk arasında salâh-ı hâl ile ma'rûf ve meşhûr olmayı ister; ve halkın hürmetini bekler. Hz. Pir efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 31. faslında emr-i ma'rûf hakkında şöyle buyururlar:

"Bu halkın ef'âli bütün eğridir. Evliyâ onları görüp tahammül ederler. Eğer tahammül etmeyip de söyleseler ve onların eğriliklerini ve doğruluklarını beyân etseler, hiçbir kimse onların huzûrunda durmaz ve onlara müslümanların selâmını vermez. Ancak Hak Teâlâ onlara vüs'-ı azîm ve havsala-i vesî' ihsân etmiş olduğundan tahammül edip halka girân gelmemek ve eğrilikleri mestûr olmak için, yüz eğriliklerden birini söylerler; ve tedrîc ile bu eğrilikleri birer birer onlardan def' ve men' etmek için belki eğri[yi] "Doğrudur!" diye onu medhederler. Nitekim muallim bir çocuğa yazı meşk eder. Satır yazmak derecesine getirince o çocuk satır yazıp muallime gösterir. Muallimin indinde onun hepsi eğridir ve fenâdır. Halbuki san'atı îcâbınca müdârâ edip "Hepsi iyidir, âferin, âferin, ancak satır arasında bu harf fenâ olmuştur, böyle yazmak lâzımdır!" deyip onu gösterir. Çocuğun gönlü ürküp zayıf olmamak ve kuvvet peydâ etmek için bâkîsini tahsîn eder. İşte böylece bittedrîc ta'lîm ile fâide hâsıl olur."

تا بدین سالوس خود را جا کند   تا به چیزی خویشتن پیدا کند

3493. *Tâ ki bu gösteriş ile kendine yer yapa! Tâ ki bir şey ile kendini âşikâr ede!*

Tâ ki o zâhid bu riyâkârâne emr-i ma'rûf ile kendisine halkın gönlünde yer yapsın! Ve tâ ki bir şey ve bir hareket-i zâhidâne ile kendisini halk arasında meydana çıkarsın ve halk dahi bu mübârek adamdır desinler!

کاو ندارد خود هنر الا همان   که تسلس می‌کند با این و آن

3494. *Zîrâ o ancak o hüneri tutar ki, ona ve buna tesellüs etsin!*

او اگر دیوانه است و فتنه کاو   داروی دیوانه باشد کیر گاو

3495. *Eğer o deli ve fitne kazıcı ise, delinin ilâcı öküz zekeri olur.*

"Kâv", "kazmak" ma'nâsına olan "kâvîden" masdarının emr-i hâzırıdır. "Fitne-kâv", vasf-ı terkîbî olup "fitne kazıcı" demek olur. "Kîr", zeker; "gâv", öküz demektir. "Kîr-i gâv", öküz zekeri demek olur. Mâverâünnehir halkı öküzün zekerini kurutup ondan kamçı yaparlar ve ta'zîr edecekleri kimseyi

bu kamçıyla döverler. Binâenaleyh ikinci mısrâ'ın ma'nâsı "Eğer deliyse aklını başına getirmek için onun ilâcı kamçı ile dövmek olur" demektir.

تا كه شيطان از سرش بيرون رود   بى‌لت خربندگان خر چون رود

3496. *Tâ ki şeytan onun başından dışarıya gide! Eşek sürücülerin dayağı olmaksızın eşek nasıl gider?*

"Şeytan"dan murâd, zâhidin mevhûm olan enâniyeti ve da'vâ-yı riyâsetidir. Ya'ni, zâhidin dimâğındaki vehm-i enâniyet ve da'vâ-yı riyâset dışarıya çıkmak ve Hak yolunda doğru yürümek için kamçı vurmak lazımdır. Nitekim eşek sürücülerin dayağı olmazsa, eşek menzil-i maksûda doğru gitmez ve oraya buraya saldırır. "Let", dövmek demektir.

مير بيرون جست دبّوسى به دست   نيم شب آمد به زاهد نيم مست

3497. *Bey dışarıya fırladı ve elinde de bir topuz. Gece yarısı yarı sarhoş zâhide geldi.*

"Debbûs", Türkçe "topuz" demektir. "Nîm şeb" ile insân-ı kâmilin vücûd-ı Hak'ta halkı müşâhedesine ve "nîm mest" ile mahv içinde sekrine işâret buyrulur.

خواست كشتن مرد زاهد را ز خشم   مرد زاهد گشت پنهان زير پشم

3498. *Öfkeden dolayı zâhid olan adamı öldürmek istedi. Zâhid adam yün altına gizlendi.*

مرد زاهد مى‌شنيد از مير آن   زير پشم آن رسن تابان نهان

3499. *Zâhid adam ip bükücülerin yünü altında gizli olduğu hâlde beyden onu işitir idi.*

Ya'ni, zâhid beyin topuz ile geldiğini duydu; ve odasının bir tarafında ip bükücülerin yün yığını var idi. Can korkusundan büyük bir yığının altına saklandı ve cismini görünmez bir hâle koydu. Zîrâ emr-i ma'rûf etmek husûsunda ten ve can kaydından geçmiş bir adam değildi; ve beyin sövüp saymasını ve atıp tutmasını bu saklandığı yerden dinlerdi.

گفت در رو گفتن زشتئ مرد   آينهٔ تاند كه رو را سخت كرد

3500. [3505] *Dedi: "Adamın çirkinliğini yüzüne karşı söylemeğe, bir ayna kādir olur ki, yüzünü pek etti."*

Zâhid bir taraftan beyin sözlerini dinler ve dîğer taraftan dahi kendi kendine derdi ki: "Adamın kabâhatlerini yüzüne karşı [söylemeğe] yüzü pek kuvvetli olan ayna lâzımdır ki, o aynanın gösterdiği ayıbtan dolayı öfkelenen bir kimse o aynaya taş attığı vakit kırılmasın ve mukâvemet edebilsin!"

روى بايد آينه وار آهنين   تات گويد روى زشت خود ببين

3501. *Demir ayna gibi yüz gerekdir. Tâ ki sana: "Kendinin yüzünü gör!" diye!*

Demirden ma'mûl ve mücellâ bir katı ayna gibi yüz gerekdir ki, tâ ki senin kabâhatlarini söyleyip kendinin yüzünü sana göstersin ve senin mâhiyetini sana bildirsin. وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ (Mâide, 5/54) ya'ni "Levmedicinin levminden korkmazlar" âyet-i kerîmesinin vasfıyla mevsûf olmayanların, şunun bunun kabâhatlerini yüzlerine karşı söylemesi câiz değildir. Zâhid insâf edip yün yığınının altında kendi nefsine hitâben böyle söyler idi.

حكايت مات كردن دلقك سيد شاه ترمذ را

Tirmiz'in Seyyid şâhını Delkak'in mat etmesi hikâyesidir

"Tirmiz", bir şehrin ismidir. "Delkak", pâdişâhın musâhibinin ismidir.

شاه با دلقك همى شطرنج باخت   مات كردش زود خشم شه بتاخت

3502. *Şâh, Delkak ile satranç oynar idi. Çabuk onu mat etti. Şâhın öfkesi koştu.*

Tirmiz şâhı kendi musâhibi olan Delkak ile satranç oyununu oynadı. Delkak oyunda mâhir olduğu için çabuk şâhı mat etti ve yendi. Bu yenilmek şâhın azametine dokundu, Delkak'e öfkelendi.

گفت شُهْ شُهْ و آن شُه كبرآورش   يك يك از شطرنج مى‌زد بر سرش

3503. *"Tuh, tuh!" dedi. Ve onun kibir getirici olan tühü o satrancı birer birer onun başına vurdu.*

"Şüh", nefret ve kerâhiyet makāmında kullanılan bir kelimedir. Türkçe'de mukābili "Tuh!"dır. Ya'ni şâh Delkak'e mağlûb olunca ona "Tuh, tuh!" demeğe başladı; ve onun kibir ve azametinden mütevellid olan tuhu o satranç oyununda şimşir ağacından veyâ kemikten ma'mûl olan âletleri birer birer Delkak'in başına vurmasına sebeb oldu. Ya'ni, şâh bir taraftan tuh tuh derdi, bir taraftan da satranç âletlerini Delkak'in başına atardı ve derdi:

که بگیر اینك شهت ای قلتبان   صبر کرد آن دلقك و گفت الامان

3504. *"Ey pezevenk, al işte senin tuhun!" O Delkak sabretti ve el-aman dedi.*

دست دیگر باختن فرمود میر   او چنان لرزان چو عور از زمهریر

3505. *Bey dîğer el oynamak emretti. O zemherîde çıplak gibi öyle titreyici idi.*

Ya'ni, bey Delkak'e "Gel, bir el daha oynayalım!" diye emretti. Delkak evvelki turları ve satranç âletlerinin başına atıldığını tahattur ederek oyundan sonra tekrar o hâle ma'rûz kalacağından korkup zemherîde soğuktan titreyen bir adam gibi titreyici oldu.

باخت دست دیگر و شَهْ مات شد   وقت شُهْ شُهْ گفتن و میقات شد

3506. *Dîğer el oynadı ve şâh, mat oldu. Tuh, tuh demek vakti ve mîkat oldu.*

Delkak, şâhın emri üzerine bir el daha satranç oynadı ve şâh yine mat ve mağlûb oldu. Şâhın Delkak'e evvelki gibi tuh, tuh demek vakti ve satranç taşlarını başına vurmak mîkâtı oldu.

بر جهید آن دلقك و در کُنْج رفت   شش نَمَدْ بر خود فگند از تیز تفت

3507. *O Delkak sıçradı ve köşeye gitti. Harâretli aceleden altı kilimi kendi üzerine bıraktı.*

Delkak şâhı mağlûb ve mat eder etmez hemen sıçradı ve odanın bir köşesine kaçtı. Acele acele altı kat kilimi üstüne örttü ve saklandı.

زیر بالشها و زیر شش نَمَدْ   خفت پنهان تا ز زخم شه رهد

3508. *Şâhın tuh darbesinden kurtulmak için yastıkların altında ve altı kilimin altında gizli yattı.*

گفت شه هی هی چه کردی چیست این　　گفت شه شه شه شه ای شاه گزین

3509. *Şâh dedi: "Hey, hey! Ne yaptın, bu nedir?" Dedi: "Ey şâh-ı güzîn, tuh tuh, tuh tuhdur!"*

Ya'ni, Delkak ikinci def'a vâki' olan oyunda mağlûb ettiği için tuh tuh demek nöbeti kendisine gelmiş idi. Fakat bunu şâhın yüzüne karşı söyleyemedi de yastıkların ve altı kat kilimin altına saklandıktan sonra diyebildi. Şâh "Ne yapıyorsun, bu hareketin nedir?" diye sorunca, "Ey şâh-ı güzîn, benim bu hareketim senin mağlûbiyetine karşı tuh tuh tuh tuh demektir!" demek istedi.

کی توان حق گفت در زیر لِحَاف　　با تو ای خشم آور آتش سجاف

3510. [3515] *"Ey ateş perdeli, hışm edici, sana hakkı söylemek örtünün altından gayrından ne vakit mümkin olur?"*

"Lihâf", örtü ve yorgan ma'nâlarınadır. "Sicâf", perde demektir. "Âteş-perde"den murâd, nefsin sıfatıdır. Zîrâ gazab ve şehvet sıfât-ı nefsâniyyedendir. "Ey ateş-perdeli hışm getirici!" demek, "Ey nefsinin ateş gibi olan sıfâtından dolayı öfkelenici!" demek olur. Ve sıfât-ı nefsâniyesinde müstağrak olan kimselere karşı doğruyu söylemek ve nasîhat etmek onları kızdırır. Binâenaleyh onlara edilecek nasîhatleri kinâye tarîkıyla ve işâretle söylenmek îcâb eder. Nitekim yukarıda 3490 numaralı beyitte *Fîhi Mâ Fîh*'den naklen îzâh olundu.

ای تو مات و من ز بیم زخمهات　　می‌زنم شُهْ شُهْ به زیر رختهات

3511. *"Ey sen ki matsın ve ben darbelerin korkusundan eşyâ altında tuh tuh derim!"*

"Ey şâh, sen ki satranç oyununda mat ve mağlûb oldun ve sana tuh tuh demek hakkım var iken, satranç taşlarının darbelerinin te'sîrinden korktum ve yastık ve kilim gibi eşyânın altına saklandım. Binâenaleyh sana karşı diyeceğim tuh tuhları ancak eşyâ altından söyleyebilirim." Bu beyt-i şerîfde kuvvet-i zâhire erbâbına karşı ulemâ-i kirâm tarafından yapılacak nasîhatlerin onların sıfât-ı nefsâniyyeleri tahrîk edilerek öfkelendirmeyecek bir tarzda idâre-i kelâm edilip söylenmek lâzım geleceğine işâret buyrulur.

آمدن امیر بدر خانهٔ زاهد و به لگد کوفتن در

Beyin zâhidin evinin kapısına gelmesi ve kapıya tekme vurması

چون محله پر شد از هیهای میر   وز لگد بر در زدن وز دار و گیر

3512. *Vaktâki mahalle beyin şamatasından ve kapıya tekme atmasından tutup kapmasından doldu.*

"Heyhây", gürültü ve kargaşalıktaki şamata demektir. "Dâr u gîr", cenk ve tutma ve kapma demektir.

خلق بیرون جست زود از چپ و راست   کای مُقَدَّم وقت عفو است و رضاست

3513. *Halk soldan ve sağdan dışarıya fırladı. Dediler ki: "Ey serdâr, afv ve rızâ vaktidir!"*

"Mukaddem", öne geçmiş ve pîşvâ ve serdâr ma'nâsınadır. Halk bu gürültü üzerine soldan ve sağdan evlerinden dışarıya fırladı ve beye yalvarıp dediler ki: "Ey şehlerin ileri geleni ve serdârı, zâhidin kusûrunu affetmek ve onun yaptığına râzı olmak vaktidir!"

مغز او خشك است و عقلش این زمان   کمتر است از عقل و فهم کودکان

3514. *"Bu zamanda onun beyni kurudur; ve onun aklı çocukların akıl ve fehminden kemterdir."*

Ya'ni, "Çünki bu vakitte zâhidin riyâzet sebebiyle dimâğı zayıf olmuş ve beyni kurumuştur. Binâenaleyh onun aklı ve idrâki, çocukların akıl ve idrâkinden bile daha aşağıdır."

زهد و پیری ضعف در ضعف آمده   و اندر آن زهدش گشادی ناشده

3515. *"Zühd ve ihtiyarlık za'f za'f üzerine gelmiş ve onun o zühdü içinde küşâdlık olmamıştır."*

"Bir taraftan zühdün ve perhîzin verdiği za'f, dîğer taraftan dahi ihtiyarlığın za'fı vardır. Binâenaleyh za'f za'f üzerine gelmiştir; ve onun o kuru zühdü içinde kalb gözü açılmamış ve maksûduna vâsıl olmamıştır."

رنج دیده گنج نادیده ز یار   کارها کرده ندیده مزد کار

3516. *"Renc görmüş, yârdan genc görmemiştir. İşler yapmış, onun ecrini görmemiştir."*

Ya'ni, "Bu zâhid riyâzet ve perhîz meşakkatini görmüş ve bu meşakkat ve zahmet mukābilinde mükâfat ve hazîne görmemiştir. Zâhirde sâlih görünen birtakım amelleri işlemiştir. O amellerin ecrini görememiştir."

یا نبود آن کار او را خود گهر   یا نیامد وقت پاداش از قدر

3517. *"Yâhud onun amelinin muhakkak gevheri olmadı; yâhud kader cihetinden mükâfâtın vakti gelmedi."*

"Çektiği meşakkatlerin ve yaptığı amellerin mükâfâtını görmemiş olmasının sebebi budur ki, ya işlediği amelde ihlâs cevheri yok idi ve onları riyâkârâne yaptı, veyâhud sırr-ı kader cihetinden ve onun ayn-ı sâbitesinin îcâbı olarak mükâfâtın vakti gelmedi."

یا که بود آن سعی چون سعی جهود   یا جزا وابستهٔ میقات بود

3518. *Yâhud o sa'y cühûdun sa'yi gibi idi. Yâhud cezâ mîkāta vâbeste idi.*

Yâhud onun sa'yi cühûdun sa'yi gibi indî ve uydurma bir şey olup Hakk'a mukārin değil idi. Ya'ni bir insân-ı kâmilin terbiyesine müstenid değil idi. Zîrâ sâlikin kendi re'y-i nâkısı ve zaîfi ile yaptığı riyâzât ve mücâhedât müessir değildir. Çünkü sâlik kendisini nefsinin ve şeytanın taarruzundan muhâfazaya kādir değildir. Yâhud yaptığı amel bir insân-ı kâmilin terbiyesine müstenid idiyse de, onun cezâsına ve mükâfâtına nâiliyet mîkāta, ya'ni onun isti'dâdının inkişâfı vaktine bağlı idi.

مر و را درد و مصیبت این بس است   که در این وادی پر خون بی کس است

3519. *Muhakkak ona bu derd ve musîbet kâfîdir. Zîrâ pür-hûn olan bu vâdîde kimsesizdir.*

O zâhide bu çektiği riyâzet derdi ve mücâhedât musîbeti kâfîdir. Zîrâ o kan ile dolu olan nefis ve şeytan vâdîsinde kendini muhâfaza edebilecek bir insân-ı kâmilin terbiyesi altında değildir, kimsesizdir.

چشم پر درد و نشسته او به کُنج   رو ترش کرده فرو افکنده لُنج

3520. [3525] *Gözü pür-derd olarak o köşede oturmuştur. Yüzünü ekşitmiş, dudağını aşağıya sarkıtmıştır.*

Onun kalbinin gözü ağrılı olarak o köşede oturmuştur ve halvete çekilmiştir ve yüzünü ekşitmiş ve dudağını da sarkıtmıştır. Binâenaleyh hakāik-ı eşyâyı göremez, ma'zûrdur. Gece ve gündüz gam içindedir. Gözü sulu olup ona buna saldırır ve fenâ muâmelelerde bulunur. "Lünc", burada "dudak" ma'nâsınadır.

نی یکی کَحّال کاو را غم خورد   نیست عقلی که به کحلی پی برد

3521. *Ne bir kehhâl vardır ki, onun gamını yiye! Bir aklı yoktur ki, bir sürmeye iz götüre!*

Onun gamını yiyerek ağrılı gözünü tedâvî edecek bir göz tabîbi ve bir insân-ı kâmil yoktur; ve o bîçarenin bir akl-ı kâmili de yoktur ki, maârif-i evliyâyı ta'kîb edip kalbinin körlüğüne hidâyet sürmesini bulup çekebilsin. O, zavallı akl-ı nâkısının sevkiyle birtakım indî riyâzât ve mücâhedât derd ve musîbetine mübtelâ olmuştur. Beyt-i Mısrî Niyâzî (k.s.):

Savm ü salât ü hacc ile sanma biter zâhid işin
İnsân-ı kâmil olmağa lâzım olan irfân imiş
Mürşid gerekdir bildire Hakk'ı sana hakka'l-yakîn
Mürşidi olmayanların bildikleri gümân imiş

اجتهادی می‌کند با حزم و ظن   کار در بوك است تا نیکو شدن

3522. *Hazm ve zan ile bir ictihâd eder; ve işi iyi olmak için ümîd içindedir.*

"Hazm"in ma'nâsı hakkındaki îzâhât III. cildin 270, 271 ve 2831 ve 2193 numaralı beyitlerinde geçti; ve buradaki îzâhâta nazaran "hazm", "sû'-i zan" ve "iki tedbîrde ihtiyât" demektir. "Bûk", "büved ki"nin muhaffefi olup kelime-i temennîdir; ve kelime-i istisnâ olan "meger" ma'nâsına da gelir (*Burhân*). Ya'ni, o zâhid hazm ve zan ile ictihâd eder; ve işim belki iyi olur diye ümîd içindedir. Netîceden emîn ve yakîn üzre değildir. Ba'zı nüshalarda "hazm" yerine "vehm" vâki' olmuştur.

ز آن رهش دور است تا دیدار دوست   کاو نجوید سر رئیسیش آرزوست

3523. *Ondan dolayı onun yolu dostun cemâline kadar uzaktır. Zîrâ o baş istemez, ona başlık arzûsu vardır.*

O zâhid, bir mürşid-i kâmilin terbiyesi ile değil, kendi zan ve vehmiyle ta-rîk-ı riyâzet ve mücâhedeyi ihtiyâr ettiğinden dolayı onun yolu maksûd-i as-lî olan Hakk'ın cemâline ve müşâhede-i hakîkate kadar uzaktır. Zîrâ o ma-ârif-i ilâhiyye ile meşbû' bir baş ve dimâğ istemez. O halka reîs ve baş olup hükmetmek ister. Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ' که نماندش مغز سر از عشق پوست sû-retinde vâki'dir. "Zîrâ onun başının beyni, post aşkından dolayı kalmamıştır" demek olur. Ya'ni "O zâhidde sûret aşkı vardır, bu aşktan dolayı dimâğı ma'nâdan boştur."

ساعتی او با خدا اندر عتاب　　　　که نصیبم رنج آمد زین حساب

3524. *Bir saat o "Bu hesâbdan nasîbim meşakkat geldi!" diye Hudâ'ya itâb eder.*

O zâhid bu kadar zahmet ve meşakkat çektiği hâlde maksûda vâsıl olma-dığını görüp bir zaman "Bu sa'y ve ictihâd ve hesâbtan benim nasîbim boş bir zahmet çekmekten ibâret kaldı ve Hak benden inâyetini dirîğ etti!" diye-rek Hakk'a itâb eder. Nitekim Şems-i Tebrîzî (k.s.) hazretlerinin *Makālât*'ın-da meşhûr Ömer Hayyâm hakkında şöyle buyrulur: شیخ ابراهیم بر سخن خیام اشکال آورد که چون رسید؛ سرگردان چون باشد ؟ گفتم آری صفت حال خود می گوید او سرگردان بود. باری بر فلك می نهد تهمت را. باری بر روزگار. باری بر بخت باری بحضرت حق باری نفی می کند و انکار می کند. باری اثبات می کند. باری اگر می گوید سخنهای در وهم تاریك می گوید. مؤمن سرگردان نیست. مؤمن آنست که حضرت نقّاب نقاب بر انداخته است پرده گرفته است مقصود خود بدید. بندگی می کند. عیان در عیان لذتی از عین او در می یابد از مشرق تا بمغرب. . . الخ.

Ya'ni "Şeyh İbrahim, Ömer Hayyâm'ın sözü üzerine işkâl getirdi de dedi ki: "Mâdemki vâsıl oldu, niçin sergerdân ve hayrân oluyor?" Dedim: "Evet, kendi hâlinin sıfatını söylüyor. O sergerdân ve hayrân idi. Töhmeti ba'zen fe-leğe ba'zen zamâna ba'zen tâli'e ba'zen Hz. Hakk'a isnâd eder, ba'zen nef-yeder ve inkâr eder, ba'zen isbât eder. Ba'zen söyler ise de karanlık vehm içinde söyler. Mü'min ise sergerdân değildir. Mü'min odur ki, Hz. Nakkāb nikābı kaldırmış ve perdeyi tutmuştur. Kendi maksûdunu gördü, ıyân içinde ıyânen kulluk eder. Maşrıkdan mağribe kadar onun aynından bir lezzet bu-lur ilh..."

ساعتی بر بخت خود اندر جدال　　　　که همه پرّان و ما بریده بال

3525. *Bir saat "Herkes uçucu ve biz kanadı kesilmişiz!" diye kendi tâli'i ile cidâldedir.*

O zâhid bir zaman der ki: "Tarîk-ı Hakk'a sâlik olanların hepsi uçup maksadlarına nâil oldu. Bizim menhûs tâli'imizin îcâbı olarak bu kadar zahmet ve meşakkat çektiğimiz hâlde kanadı kesik bir kuş gibi uçamadık ve maksûdumuza nâil olamadık!"

هر که محبوس است اندر بو و رنگ　　گر چه در زهد است باشد خوش تنگ

3526. *Her kim kokuda ve renkte mahbûstur, her ne kadar zühd içinde ise de onun huyu dar olur.*

"Koku ve renk"ten murâd, âlem-i sûrettir. Ya'ni, her kimin fikri sûret âlemi içinde mahbûs ise, her ne kadar zühd ve perhîz içinde olsa da onun huyu ve ahlâkı dar olur. Zîrâ o bu âlem-i sûrette Hakk'ın tecelliyâtını ve zuhûrunu göremez. Ancak halkı ve halkın ef'âlini görür. Bu dar görüşten dolayı halka i'tirâzı ve onlar ile kavgası çok olur. Ehl-i hakîkat bu mertebeye "fark kable'l-cem'" derler.

تا برون ناید از این تنگین مُناخ　　کی شود خویش خوش و صدرش فراخ

3527. *Bu dar olan munâhdan dışarıya gelmedikçe ne vakit onun huyu latîf ve onun sadrı geniş olur?*

"Munâh", devenin çöktüğü mahal ma'nâsınadır; ve "deve"den murâd, cism-i beşer ve "çöktüğü mahal"den murâd, âlem-i sûret olan bu dünyâdır. Âlem-i sûret âlem-i ma'nâya nazaran dardır. Ya'ni, cismin yatıp kalktığı bu âlem-i sûretten hârice çıkmadıkça o zâhidin ahlâkı ne vakit latîf olur ve onun sadrı ve kalbi ne vakit geniş olur?

زاهدان را در خلا پیش از گشاد　　کارْد و اُسْتُرّه نشاید هیچ داد

3528. *Zâhidlere halvette güşâddan evvel asla bıçak ve ustura vermek lâyık olmaz.*

"Halâ", burada "halvet ve yalnızlık" demektir. "Güşâd", hoşluk ve okun yaydan kurtulması ma'nâsınadır. Ya'ni, zâhidlere halvette keşif vâki' olup kalblerinde inşirâh hâsıl olmazdan evvel bıçak ve ustura gibi âlât-ı câriha vermek münâsib olmaz.

کز ضَجَرْ خود را بدَرّانَدْ شکم　　غصهٔ آن بی‌مرادیها و غم

3529. *Zîrâ gönül darlığından o murâdsızlıkların gussasından ve gamdan kendisinin karnını yırtar.*

"Dacer", gamdan gönül darlığı ve ârâmsızlık demektir (*Müntehabü'l-Lügāt*). Birinci mısrâ'daki "ez" ikinci mısrâ'a râcidir. Ya'ni كز ضجر و غصهٔ آن بى مراديها و غم خود را بدراند شكم takdîrindedir. Ya'ni, halvette zâhide keşif vâki' oluncaya kadar âlât-ı câriha verilmek câiz olmaz. Zîrâ keşifden evvel onun kalbi o kadar darlık ve ârâmsızlık içindedir ki, bu sıkıntının şiddetinden eline geçen âlât-ı câriha ile kendinin karnını yırtar ve intihâr eder. Nitekim ba'zı sâliklerde bu haller vâki' olmuştur. Hattâ ba'zıları kendisini asmıştır. Binâenaleyh zâhidin kendi kendine halvete girmesi gāyet tehlikelidir. Fakat bir mürşid-i kâmilin idâresinde bulunursa halvetteki bu vartaları kolay atlatır.

قصهٔ انداختن مصطفى عليه السلام خود را از كوه حرى از وحشت حجاب
دير نمودن جبرئيل عليه السلام به وى كه مينداز كه ترا دولتها در پيش است

Mustafâ (a.s.)ın vahşet-i hicâbdan dolayı Hirâ dağından kendisini atması, Cebrâîl (a.s.)ın ona "Atma ki, senin için önde devletler vardır!" diye geç görünmesi kıssasıdır

Bu kıssa *Sahîh-i Buhârî*'nin Kitâbu't-Tefsîr'inde mevcûddur. Vahiyde fetret vâki' olduğu vakit Resûl-i Ekrem hazretleri mahzûn olur ve nefs-i şerîflerini aşağıya atmak için Hirâ dağının zirvesine çıkardı. O sırada Cibrîl (a.s.) zâhir olup derdi ki: يا محمد انك رسول الله حقا فليسكن Ya'ni "Yâ Muhammed, sen muhakkak Allah'ın Resûlüsün, sâkin ol!" Bunun üzerine hüzünleri sâkin olurdu. Fakat vahyin fetreti uzadığı vakit yine böyle yapar ve yine Hz. Cibrîl zâhir olurdu.

مصطفى را هجر چون بفراختى   خويش را از كوه مى‌انداختى

3530. *Vaktâki Mustafâ'ya hicr yüce olaydı, kendisini dağdan atar idi.*
[3535]

Vaktâki Mustafâ (a.s.) Efendimiz'e vahyin fetreti yüce olaydı ve uzaya idi, kendisini dağdan aşağıya fikren atardı ve fiilen de bu fikrini icrâya kasdederdi.

تا بگفتی جبرئیلش هین مکن	که ترا بس دولت است از امر کن

3531. *Hattâ ona Cebrâîl "Sakın yapma, zîrâ sana "Emr-i kün"den çok devlet vardır!" derdi.*

"Emr-i kün" ibâresinde "kün" Fârisî olursa "kerden" masdarının emr-i hâzırı olur ve terkîb, vasf-ı terkîbî olur; ["emr-kün"] "emredici" ma'nâsına gelir; ve eğer Arabî olursa "kevn" masdarının emr-i hâzırı olup "ol" demek olur. Ya'ni Hz. Cibrîl Resûl-i Ekrem'e derdi ki, "Sakın kendini aşağıya atma, zîrâ sana emredici olan Hak'tan çok devlet vardır; veyâhud sana Hakk'ın "ol" emrinden çok devlet gelecektir."

مصطفی ساکن شدی ز انداختن	باز هجران آوریدی تاختن

3532. *Mustafâ atmaktan sâkin olurdu. Yine hicrân koşmak getirirdi.*

Resûl-i Ekrem hazretleri Hz. Cibrîl'in bu tesellîsi üzerine nefs-i şerîflerini atmaktan vazgeçerdi. Fakat hicrân ve fetret-i vahiy uzadığı vakit yine dağ tepesine koşmak duygusunu getirir idi.

باز خود را سر نگون از کوه او	می‌فگندی از غم و اندوه او

3533. *Yine o kendini o gamdan ve endûhtan dolayı dağdan baş aşağı bırakırdı.*

باز خود پیدا شدی آن جبرئیل	که مکن این ای تو شاه بی‌بدیل

3534. *Tekrar o Cebrâîl zâhir olurdu, derdi ki: "Ey nazîrsiz şâh olan sen, bunu yapma!"*

همچنین می‌بود تا کشف حجیب	تا بیابید آن گهر را او ز جیب

3535. *Hicâbın keşfine kadar böyle idi. Nihâyet o güheri, o cîbinden buldu.*

Resûl-i Ekrem hazretleri hicâb olan fetretin ve hicrin keşfine ve zevâline kadar bu hâlde idi. Âkıbet o vahy-i ilâhî cevherini o cîb-i isti'dâdından buldu ve hüzünleri de sükûnet buldu.

بهر هر محنت چو خود را می‌کُشَند	اصل محنتهاست این چونش کَشَند

3536. *Vaktâki her mihnet için kendilerini öldürürler, bu mihnetlerin aslıdır, onu nasıl çekerler?*

Vaktâki insanlar her mihnet ve keder için kendilerini öldürürler ve intihâr ederler, bu Hak'tan ayrılık ise bütün mihnetlerin ve kederlerin aslıdır. Bu mihnete nasıl tahammül edip çekerler?

از فدایی مردمان را حیرتی است   هر یکی از ما فدایی سیرتی است

3537. *Fedâîlikten adamlara hayret vardır. Bizden her birimiz bir sîretin fedâsıdır.*

Adamların gösterdikleri fedâîliğe bir hayret vardır. Zîrâ kimisi bir kadına âşık olup onun uğrunda kendini öldürür ve kimisi tahsîl-i servet için her türlü tehlikelere atılıp can fedâ eder ve kimisi şöhret için kutubların buzları arasında canını fedâ eder. Zîrâ ölünün eline bir şey geçmez. Kalanların elinde de nihâyette kırılıp bozulacak olan bir çocuk oyuncağı geçer. Velhâsıl ehl-i sûretten olan her birimiz bir sîretin fedâsı olmuştur.

ای خنك آن كه فدا كردست تن   بهر آن كَارْ زَدْ فدای آن شدن

3538. *Ey saâdet, o kimseye ki ten fedâ etmiştir. Onun için ki onun fedâsı olmağa değer.*

Ey ne mutlu o kimseye ki, cismini fedâ olmağa değen bir kıymetli şeye fedâ etmiştir. O da cisim hicâbını yırtıp kendi hakîkatı olan Hakk'a ulaşmaktır.

هر یکی چون كه فدایئ فنی است   كاندر آن ره صرف عمر و كشتنی است

3539. *Her birisi mâdemki bir fennin fedâsıdır ki, o yolda ömür sarfı ve ölmek lâyıktır.*

"Küştenî"deki "yâ", yâ-yı liyâkattır. Ya'ni, efrâd-ı beşerden her biri mâdemki fünûn-ı zâhireden ve ulûm-ı mütenevviadan bir fenne kendisini fedâ etmiştir, binâenaleyh onun fikrine göre o fen yolunda ömür sarfetmek ve ölmek lâyık ve münâsibdir.

كشتنی اندر غروبی یا شروق   كه نه شایق ماند آن گه نی مشوق

3540. [3545] *Gurûba veyâ şürûka mensûb olanda ölmeklikdir ki, o vakit şâik ne de meşûk kalır!*

Bu cihan halkından her birisini bir fende fedâ-yı cân etmesi gurûba ve şürûka ya'ni fesâda veyâ kevne mensûb olan eşyâya muhabbet edip onlar hakkında ölmeklikdir ki, o ölme vaktinde ne şevk ve aşk sâhibi olan kimsenin vücûdu kalır ve ne de onun şevkine ve aşkına sebeb bulunan meşûkun vücûdu kalır!

باری این مقبل فدای این فن است   كاندر او صد زندگی در كشتن است

3541. *Bâri bu mukbil bu fennin fedâsı olsa ki, onda ölmekte yüz dirilik vardır.*

Herhangi bir fenne ikbâl ve teveccüh eden kimse bu fennin fedâsı olsa ki, o fende ölmekte yüz dirilik ve hayât-ı ebediyye vardır, o fen dahi Hakk'ın aşkı ve muhabbeti yolunda cisminin ve canının kaydından geçmektir.

عاشق و معشوق و عشقش بر دوام　　　در دو عالم بهره مند و نیك نام

3542. *Âşık ve ma'şûk ve onun aşkı devâm üzeredir. İki âlemde nasîbli ve iyi namlıdır.*

Ya'ni, Hak yolunda cisminden ve canından geçen kimsenin indinde âşık olan o fedâkâr ve ma'şûk olan Hak ve o fedâkârın aşkı devâm üzredir. Hem hayât-ı dünyeviyyede ve hem de hayât-ı uhreviyyede nisbet-i aşktan ve zevk-i ma'şûktan nasîbi vardır; ve dünyâda beşer indinde ve âhirette ehl-i hakîkat indinde iyi namlıdır.

يا كِرَامِى اِرْحَمُوا اَهْلَ الْهَوَى　　　شَانُهُمْ وِرْدُ التَّوَى بَعْدَ التَّوَى

3543. *Ey kerîmlerim, hevâ ehline merhamet ediniz! Onların şânı helâkten sonra helâkin vürûdudur.*

"Tevâ", helâk; "vird", burada "vürûd etmek, gelmek ve hazır olmak" ma'nâsınadır. Ey kerîm olan kâmillerim, hevâ-yı nefs ehline acıyınız! Zîrâ onların hâl ve şânı helâkten sonra helâkin gelmesidir. Birinci helâk, mevt-i ıztırârî, ikinci helâk helâk-i uhrevîdir ki mevt-i ıztırârîden eşeddir.

عفو كن اى مير بر سختئ او　　　در نگر در درد و بد بختئ او

3544. *"Ey bey, onun şedîdliğini affet! Onun derdine ve bedbahtlığına nazar et!"*

Zâhide öfkelenip kapısını tekmeleyen beye komşuları şefâat edip beye hitâben dediler ki: "Ey bey, onun şedîdliğini ve kabalığını affet, sen onun tersliğine bakma, derdine ve bedbahtlığına bak!"

تا ز جرمت هم خدا عفوى كند　　　ذلتت را مغفرت در آگند

3545. *"Tâ ki senin cürmünden dahi Hudâ bir afv ede! Senin zilletine mağfiret doldura!"*

Ba'zı nüshada "zillet" yerine, "hatâ" ma'nâsına olan "zellet" (زلت) vâki'dir.

تو ز غفلت بس سبو بشكستهٔ　　　در اميد عفو دل در بستهٔ

3546. *"Sen gafletten dolayı çok testi kırmışsın, afv ümîdine gönül bağlamışsın!"*

عفو کن تا عفو یابی در جزا　　　می‌شکافد مو قدر اندر سزا

3547. *"Affet, tâ ki cezâda afv bulasın! Kader, sezâda kılı yarar."*

الراحمون يرحمهم الرحمان ارحموا من في الارض يرحمكم من في السماء Ya'ni "Merhamet edenlere Rahmân merhamet eder. Yeryüzünde olanlara merhamet ediniz ki, gökte olanlar size merhamet etsinler!" hadîs-i şerîfi mûcibince, "Ey bey, bu zâhidin hâline merhamet edip affet! Zîrâ kader-i ilâhî فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ (Zilzâl, 99/7) ya'ni "Kim zerre miskâli hayr işlerse, onu görür" âyet-i kerîmesi mûcibince herkesin lâyık olduğu mükâfâtı vermek husûsunda kılı kırk yarar ve inceden inceye hesâb üzerine muâmele eder.

جواب گفتن امیر مر آن شفیعان را و همسایگان راکه زاهد که
گستاخی چرا کرد و سبوی می را چرا شکست من در این باب شفاعت
قبول نخواهم کرد که سوگند خورده ام که سزای او را بدهم

Emîrin o şefâatçilere ve komşulara "Râhib niçin edebsizlik etti ve şarâb testisini niçin kırdı? Ben bu babda şefâat kabûl etmeyeceğim. Zîrâ yemîn etmişim ki, onun sezâsını vereyim!" diye cevâb söylemesi

میر گفت او کیست کو سنگی زند　　　بر سبوی ما سبو را بشکند

3548. *Bey dedi: "O kimdir? Tâ ki bizim testimize bir taş vura, testiyi kıra!"*

چون گذر سازد ز کویم شیر نر　　　ترس ترسان بگذرد با صد حذر

3549. *"Vaktâki erkek arslan benim mahallemden geçmeyi tasarlar, yüz hazer ile korka korka geçer."*

بندهٔ ما را چرا آزرد دل　　　کرد ما را پیش مهمانان خجل

3550. [3555] *"Bizim bendemizin kalbini niçin incitti? Bizi misâfirlerin önünde hacîl etti!"*

شربتی که به ز خون اوست ریخت　　　　این زمان همچون زنان از ما گریخت

3551. *"Bir şerbet ki, onun kanından iyidir, döktü. Şimdi kadınlar gibi bizden kaçtı."*

"Şerbet"ten murâd, âşıkların kalbleri testilerinde olan aşk-ı ilâhî şarâbıdır. "Taş"tan murâd, ta'rîzdir. "Dökmek"ten murâd, ta'rîz sebebiyle âşıkın kalbinde inkisâr ve teşevvüş husûlüdür. "Zâhidin kaçması", bu ta'rîz üzerine âşıkın zâhirinde nümâyân olan sıfat-ı celâl eserinden ürkmesidir. Ya'ni, "Zâhidin damarlarında cereyân eden maddî kandan daha iyi olan şarâb-ı aşk-ı ilâhîyi ta'rîzi sebebiyle âşıkın kalbini münkesir ve müşevveş etti. Şimdi de bizden hâsıl olan sıfat-ı celâlden ürktü."

لیك جان از دست من او کی برد　　　　گیر همچون مرغ بر بالا پرد

3552. *"Fakat o benim elimden ne vakit canı götürür? Tut ki kuş gibi yukarı uçsun!"*

Ya'ni, "O zâhid benden ürktü ve kaçtı. Fakat o, farz et ki, kuş gibi havaya uçsa bile benim elimden canını kurtaramaz!"

Menkıbe: *Menâkıb-i Sipehsâlâr*'da buyrulur ki: "Bir gün Hz. Mevlânâ efendimiz sakf-ı hâne üzerinde idi. Ashâbından bir tâife evin içinde hakāyık ve maânî bahsi ile meşgûl idiler. Onlardan birisi şiddet-i şevk ve zevk sebebiyle harâretli ciğerinden bir âh çekti. Bir şahs-ı ma'rûf sokaktan geçmekte idi. Bu âh sadâsını işidip: "Dam üzerinde Hz. Mevlânâ'nın illetini işitiyor musunuz?" dedi. Zât-ı hazretleri dahi sâika-i gayretle inleyip "Bakalım, illet kime vâki' olur?" buyurdular. Takdîr-i rabbânî ile o şahıs bir illete giriftdâr oldu ve illet-i mezkûre temâdî edip tedâvîsinden âciz kaldı. Bir müddet sonra Hz. Mevlânâ'nın infiâli hatırına gelip bu hastalığın sebebi onların hâtır-ı şerîflerinin infiâlinden ileri geldiğini bilerek kalkıp zât-ı hazretlerine gitti. Tövbe ve istiğfâr ile meşgûl oldu. Tövbesi makrûn-i icâbet olmağla o maraz ondan zâil oldu."

تیر قهر خویش برپرش زنم　　　　پر و بال مرده ریگش بر کنم

3553. *"Kendi kahrımın okunu onun kanadına vururum. Onun arda kalacak kolunu kanadını koparırım!"*

"Mürde-rîg", ölünün başından arta kalan eşyâ demektir "Perr ü bâl"den murâd, cisimdir. Bu beyt-i şerîf, kendi sâliki olan âşıka vâki' ta'rîzden dolayı

mürşid-i kâmil lisânındandır: Ya'ni, "Benim sâlikime ta'rîz eden o zâhidin cismine kendi kahrımın okunu saplarım; onun zâten mevt-i ıztırârî ile başından arta kalacak olan cismini ma'lûl bir hâle getiririm!"

گر رود در سنگ سخت از کوششم　　از دل سنگش کنون بیرون کشم

3554. *"Eğer benim sa'yimden dolayı katı taş içine giderse, onu taşın içinden şimdi dışarıya çekerim!"*

"Benim tasarrufumdan kurtulmak için bilfarz katı taş ve kaya içine kaçıp giderse, onu o taş içinden bile dışarıya çıkarırım. Velhâsıl elimden kurtulamaz!"

من برانم بر تن او ضربتی　　که بود قوّادکان را عبرتی

3555. *"Ben onun cismine bir darbe sürerim ki, pezevenkciklere bir ibret olur!"*

"Kuvvâd", züvvâr vezninde "kāid"nin cem'idir. "Hayvanı yeden adam"a denir ki, "yedekçi" ta'bîr olunur. Pezevenge ıtlâkı bu ma'nâdandır (*Kāmûs*). "kuvvâdekân râ"daki "kâf" kâf-ı tasğîrdir. "Kuvvâd" cemi' olduğu hâlde kāide-i fârisiyye üzere "ân" ile cem'i, lisân-ı Fârisî'de müsta'meldir. Nitekim "esrâr", "sırr"ın cem'i olduğu hâlde ona tekrar Fârisî'nin cem' edâtını ilâve edip "esrârhâ" derler. Başka emsâli de vardır.

با همه سالوس با ما نیز هم　　داد او و صد چو او این دم دهم

3556. *"Herkese hîlekâr hem de bize! Şimdi onun ve yüz onun gibisinin hakkını vereyim!"*

"O zâhid herkese karşı hîlekâr ve riyâkâr, hem de bize karşı hîlekâr ha! Ben şimdi onun gibi olan yüz hîlekâr zâhidin hakkını vereyim de görsün!"

خشم خون خوارش شده بد سرکشی　　از دهانش می‌برآمد آتشی

3557. *Onun kan yiyici öfkesi bir serkeş olmuş idi. Onun ağzından bir ateş zâhir olur idi.*

O beyin kan içici ve adam öldürücü olan öfkesi, bir serkeş olmuş ve azmış bir hâle gelmiş idi ve onun ağzından çıkan sözler bir ateş gibi yakıcı idi.

دوم بار دست و پای امیر را بوسیدن و لابه کردن شفیعان و همسایگان زاهد

Zâhidin şefâatçilerinin ve komşularının ikinci def'a olarak beyin elini ve ayağını öpmesi ve yalvarması

آن شفیعان از دم هیهای او   چند بوسیدند دست و پای او

3558. *O şefâatçiler onun sözünden ve gürültüsünden dolayı onun elini ve ayağını nice def'a öptüler.*

Zâhidin komşuları ve şefâatçileri beyin âteşîn sözünden ve gürültüsünden müteessir olup zâhidi affetmesi için beyin elini ve ayağını birçok def'alar öptüler ve yalvardılar da dediler:

کای امیر از تو نشاید کین کشی   گر بشد باده تو بی‌باده خوشی

3559. *Ki: "Ey bey, senden kîn çekicilik lâyık olmaz. Eğer şarâb gittiyse sen şarâbsız da hoşsun!"*

"Keşî", "keşîden" masdarından fiil-i muzâri' muhâtab olduğuna göre tercüme yukarıdaki vech ile olur. Eğer "küşten" masdarından fiil-i muzâri' muhâtab sîgası olursa tercüme şöyle olmak icâb eder: "Ey bey, senden lâyık olmaz ki bunu öldüresin!" Ya'ni "Ey bey, kîn tutuculuk senin şânına lâyık değildir. Veyâhud bu zâhidi öldürmek senin şânına lâyık olmaz. Eğer şarâb döküldü ise senin tab'-ı şerîfin şarâbsız dahi latîfdir!"

باده سرمایه ز لطف تو برد   لطف آب از لطف تو حسرت خورد

3560. [3565] *"Şarâb sermâyeyi senin lütfundan götürür. Suyun letâfeti, senin letâfetinden hasret yer."*

Ya'ni, "Sûrî şarâbdan cisme bir zevk hâsıl olur ve zevk bir ma'nâ ve bir hâl-i vicdânî olup lafz ile ta'rîf edilemez. Ey insân-ı kâmil, sen ise şarâb-ı hakîkî ile sarhoş bir hâldesin ki, bu zevk sûrî şarâb zevkinin gayr-ı kābil-i kıyâs bir fevkındedir; ve belki sûrî şarâbın zevki, senin bâtınındaki letâfetin bir

zıllidir; ve maddî su dahi berraklığı ve letâfeti senin letâfetine bakıp hasret çeker."

پادشاهی کن ببخشش ای رحیم　　ای کریم ابن الکریم ابن الکریم

3561. *"Pâdişâhlık et, onu bağışla, ey rahîm, ey kerîm oğlu kerîm oğlu kerîm!"*

Bu hitâblar insân-ı kâmiledir. Ya'ni, "Ey çok merhamet edici, pâdişâhlığa mahsûs olan keremi ızhâr et de bu zâhidin kusûrunu bağışla! Ey kerîm oğlu kerîm oğlu kerîm!" I. cildin dîbâcesinde Hüsâmeddin Çelebi (k.s.) hazretlerine "Sıddîk oğlu sıddîk oğlu sıddîk" buyrulmasına nazaran bu zâhidin kıssasında dahi o hazretin ahvâl-i şerîfesine işâret buyrulmuş olması vârid-i hâtır olur.

هر شرابی بندهٔ این قد و خد　　جمله مستان را بود بر تو حسد

3562. *"Her bir şarâb bu kadd ü haddin bendesidir. Bütün sarhoşların senin üzerine hasedi olur."*

"Kadd", boy; "hadd", yanak. Ya'ni "Ey insân-ı kâmil, sen şarâb-ı ilâhînin mestisin. Bununla berâber Hak yolunda senin boyun bosun فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ (Hûd, 11/112) ya'ni "Emrolunduğun gibi istikâmet et!" âyet-i kerîmesine tebean dosdoğrudur; ve yüzün o şarâb-ı aşk-ı ilâhînin te'sîriyle kırmızı ve parlaktır. Binâenaleyh sûrî şarâbın sarhoşları senin istikâmet-i kaddine ve yüzünün letâfetine hased ederler."

هیچ محتاج می گلگون نهٔ　　ترك کن گلگونه تو گلگونهٔ

3563. *"Sen aslâ gül renkli olan şarâbın muhtâcı değilsin! Düzgünü terk et, sen düzgünsün!"*

"Ey insân-ı kâmil, sen aslâ gül renkli olan sûrî şarâbın muhtâcı değilsin! Binâenaleyh öyle maddî şarâblar ile yüzüne güzellik ve letâfet celbine lüzûm yoktur. Binâenaleyh böyle sûrî güzellik esbâbını terk et! Zîrâ senin kendin halkın çirkin yüzlerine güzellik bahşeden bir düzgündür." "Gülgûne", kadınların güzellik husûlü için kullandıkları beyaz ve penbe boyadır. Türkçe'de "düzgün" derler.

ای رخ چون زهره ات شمس الضحی　　ای گدای رنگ تو گلگونها

3564. *"Ey kimse, senin Zühre gibi olan yüzün kuşluk vaktinin güneşidir. Ey kimse, düzgünler senin renginin dilencisidir!"*

"Ey insân-ı kâmil, senin sûrette Zühre yıldızı gibi olan yüzün bâtınındaki nûrun aksinden dolayı kuşluk vaktinde keskin ziyâlı olan güneş gibidir. Ey insân-ı kâmil, sûrî düzgünler senin renginden renk dilenirler!"

باده کاندر خُم مى‌جوشد نهان   ز اشتياق روى تو جوشد چنان

3565. *"Bâde ki küp içinde gizli kaynar, senin yüzünün iştiyâkından böyle kaynar."*

Ya'ni insân-ı kâmil âlem-i kevnin zübdesi ve hulâsası olduğundan bilcümle zerrât-ı kevn insân-ı kâmile vusûle âşıktır. Zîrâ insân-ı kâmil ile Hak arasında hicâb yoktur ve bilcümle zerrât dahi hâlen kendilerinin aslı olan Hakk'a vusûle müştaktırlar. "Binâenaleyh küp içinde gizli gizli kaynayan şarâb dahi senin yüzünün iştiyâkından dolayı böyle kaynayıp durur."

اى همه دريا چه خواهى كرد نَم   وى همه هستى چه مى‌جويى عدم

3566. *"Ey kâmil, sen bütün deryâsın, katreyi ne yapacaksın? Ey kâmil, bütün varlıksın, yokluğu ne istersin?"*

"Ey kâmil, sen vücûd-ı Hakkânî ile kāimsin! Binâenaleyh deryâsın, katre mesâbesinde olan sâhib-i nefsin ta'rîzinden dolayı neye müteessir olacaksın? Ne için onunla meşgūl olacaksın? Ey kâmil, sen vücûd-ı Hakkânî ile kāim olduğun için bütün varlıksın, nefis sâhibleri ve cismâniyette müstağrak olan kimseler yokturlar. Binâenaleyh niçin o yokluğa ehemmiyet verirsin? Niçin o yoklukta varlık ararsın?"

اى مه تابان چه خواهى گرد كرد   اى كه مه در پيش رويت روى زرد

3567. *"Ey parlayan ay, tozu ne yapacaksın? Ey kimse, ay senin yüzünün önünde sarı yüzlüdür!"*

"Ey nûr-ı ilâhî ile parlayan ay gibi insân-ı kâmil, sen toz mesâbesinde olan ehl-i kesâfeti ne yapacaksın? Ey kâmil, senin cemâlin o kadar parlaktır ki, zâhirî ay senin yüzünün önünde zâhirî olan nûrunu kıymetsiz görüp utanır!"

تو خوش و خوبى و كان هر خوشى   تو چرا خود منت باده كشى

3568. *Sen latîf ve güzelsin ve her letâfetin ma'denisin! Sen niçin muhakkak şarâbın minnetini çekersin?*

Bu beyt-i şerîfde tahsîsden ta'mîme intikāl buyrularak her insan sûretinde olanlara hitâb vardır. Ya'ni, ey insan لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ (Tîn, 95/4)

ya'ni "Biz insanı pek güzel sûrette yarattık" âyet-i kerîmesi mûcibince zâhir-i cismin bilcümle hayvanların cisminden daha mükemmeldir. Bâtınında da bir isti'dâd vardır ki, o isti'dâd hiçbir mahlûkta yoktur. Binâenaleyh sen, zâhiren latîf ve güzelsin ve isti'dâdından dolayı her letâfetin ma'deni ve menba'ısın ve Hakk'ın zâhirî ve bâtınî olan ni'metlerine müstağraksın. Nitekim âyet-i kerîmede وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً (Lokman, 31/20) ya'ni "Allah Teâlâ sizin üzerinizde zâhirî ve bâtınî ni'metlerinden bir şey eksik koymadı" buyrulur. Böyle iken kendi cismine sûrî bir güzellik vermek için niçin zâhirî şarâbın minnetini çeker ve onu içmeyi ihtiyâr edersin?

تاج كرمناست بر فرق سرت　　　طوق أَعْطَيْنَاكَ آويز برت

3569. *Senin başının tepesi üzerinde "Kerramnâ!" tâcı vardır. "A'taynâke!" gerdanlığı senin göğsünün gerdanlığıdır.*

"Âvîz", tavk ve gerdanlık; "ber", sîne ve göğüs demektir. Ya'ni, ey insan, وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ (İsrâ, 17/70) ["Biz insanı mükerrem kıldık"] âyet-i kerîmesinde beyân buyrulduğu üzere Hak Teâlâ senin başının tepesine izzet ve kerâmet tâcını koydu. إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ (Kevser, 108/1) ya'ni "Biz sana kevseri verdik" âyet-i kerîmesi mûcibince de, senin göğsüne kevseri ya'ni aşk-ı ilâhî gerdanlığını gerdanlık olarak taktık. Ya'ni sende aşk-ı ilâhîye isti'dâd vardır. Gerçi "A'taynâke" ile hitâb Server-i âlem Efendimiz'e ve onların vârisi olan insân-ı kâmilleredir. Fakat bu hitâb bitteba' sûret-i insâniyyeyi hâiz olanların cümlesine şâmildir. Zîrâ insanda hiçbir hayvanda olmayan isti'dâd vardır.

جوهر است انسان و چرخ او را عرض　　　جمله فرع و پایه اند و او غرض

3570. [3575] *İnsan cevherdir; ve felek onun için arazdır. Cümle fer' ve basamakdırlar ve o garazdır.*

"Cevher" vücûdda aslolan şeydir; ve "araz" ise asla tâbi' olan fer'dir. Nitekim hadîs-i kudsîde Hak Teâlâ يابن آدم خلقتك لاجلى و خلقتك الاشياء لاجلك ya'ni "Ey âdemoğlu, seni benim için yarattım ve eşyâyı da senin için yarattım" buyurur. Binâenaleyh vücûdda insanın hilkati cevher ve asıldır; ve âlem onun vücûduyla kāim olan arazdır. Zîrâ âdem olmasa âlem dahi yaratılmaz idi. Âlemin ve eşyânın yaratılmasından maksûd ve garaz ancak insanın zuhûr-ı vücûdudur. Nitekim nefis bir armut ağacının dikilip terbiye olunmasından garaz ondan armut zuhûrudur. Armut garazı ve maksadı olmasa ağaç dahi dikilmez idi.

ای غلامت عقل و تدبیرات و هوش چون چنینی خویش را ارزان فروش

3571. *Ey insan, akıl ve tedbîrler ve idrâk senin gulâmındır. Niçin böyle kendini ucuz satıcısın?*

Ey insan, akıl ve tedbîrler ve idrâk gibi Hakk'ın ni'metlerine müstağrak olup bunların hepsi senin gulâmın ve hizmetçin iken, niçin kendini senin hâdimin olan eşyâya meclûb ve kul ettin? Ve bu kadar şerâfet ve kerâmet ile berâber niçin kendini ucuz satıcı oldun?

خدمتت بر جمله هستی مُفتَرَض جوهری چون نجده خواهد از عرض

3572. *Senin hizmetin cümle varlık üzerine müfterazdır. Bir cevher arazdan nasıl şecâat ister?*

"Müfteraz", farz olmak ve takdîr olunmak. "Necdet", şecâat ve bahâdırlık demektir. Ya'ni, vücûd-ı izâfî âleminde bütün varlığın sana hizmet etmesi farz olunmuştur ve hepsi sana hizmet etmekle mükelleftir. Onların hepsi araz ve sen cevhersin. Bir cevher olan insan nasıl olur da araz olan şarâbdan tab'ına şecâat ve kahramanlık celbini ister?

Ma'lûm olsun ki, ba'zı kimseler ayıklık hâlinde yapmaktan çekindikleri ve korktukları bir işi yapabilmek için içkinin muâvenetine muhtaç olduklarını tahayyül ederler. Halbuki bu cesâret içkiden değildir. Kendi isti'dâd ve cevherindendir. Nitekim "İşret, güher-i âdemi temyîze mihektir" denilmiştir. İçki insanın tab'ında olmayan bir şeyi ihdâs edemez. Kişi ancak sarhoşluğu vesîle ederek kendi tab'ını ve cevherini izhâr eder. Bu ma'nâya binâen Araplar şaraba "necdet"den müştak olmak üzere "nâcûd" derler.

علم جویی از کتبها ای فسوس ذوق جویی تو ز حلوا ای فسوس

3573. *Ey yolsuz, kitâblardan ilim istersin. Ey yazık ki, sen helvadan zevk istersin!*

"Füsûs" (فسوس), kelimesinin üç ma'nâsı vardır. 1- İstihzâ ve mizâh. 2- Yolsuz olmak ve yolsuzluk etmek. 3- Hayf ve yazık. Birinci mısrâ'daki "füsûs" "yolsuz", ikinci mısrâ'daki "yazık" ma'nâsına olmak münâsibdir. Ey bâtınî olan ilmi kitâblardan tahsîl etmek isteyen yolsuz, bu ilmin tahsîl yolu kitâblar değildir, tasfiye-i kalbdir; ve tezkiye-i nefis ve ahlâk-ı ilâhiyye ile tahalluktur. Yazık ki sen zevki, sûrî olan lezzetlerden isteyip durursun. Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ'da "füsûs" yerine "helvâ-yı sebûs" vâki'dir. "Kepek helvasından zevk istersin!" demek olur.

بحر علمی در نمی پنهان شده در سه گز تن عالمی پنهان شده

3574. *Bir katre içinde bir ilim deryâsı gizlenmiştir. Üç arşın tende bir âlem gizlenmiştir.*

"Katre"den murâd, insanın cismidir. Zîrâ meydanda olan bir şeydir ki, insanın cismi, yerlerin ve göklerin cismâniyetlerine nazaran bir katre ve bir zerredir. Nitekim sûre-i Mü'min'de buyrulur: لَخَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ (Mü'min, 40/57). Ya'ni "Göklerin ve yerlerin halkı nâsın halkından daha büyüktür." Ya'ni bir katre mesâbesinde olan insanın bâtınında bir ilim deryâsı gizlenmiştir. Üç arşın uzunluğunda olan insanın cisminde bir büyük âlem gizlenmiştir. Nitekim İmâm-ı Ali (k.A.v.) efendimiz buyururlar:

وانت الكتاب المبين الذى باحرفه يظهر المضمر

و تزعم انك جرم صغير وفي انطوى العالم الاكبر

"Ey insan, sen açık kitâbsın ki, onun harfleriyle, gizli âşikâr olur; ve sen zannedersin ki muhakkak sen küçük bir cirmsin, halbuki sende büyük âlem dürülüp bükülmüştür!"

می چه باشد یا سماع و یا جماع تا بجویی زان نشاط و انتفاع

3575. *Mey yâhud semâ' veyâ cimâ' ne olur? Tâ ki ondan neşât ve intifâ' istersin!*

"Mey", şarâb ve sâir içkiler demektir. "Semâ'", çalgı ve teganni demektir. Ya'ni, ey kendi vücûdunda gizli olan âlemden gâfil bulunan insan, sen bir zevk bulmak için içkiye ve çalgıya ve teganniye veyâhud güzel kadınlar ile cimâ'a mübtelâ oldun! Senin bâtınında müstetir ve mahfî kalan zevk-i müşâhedeye nisbeten bunların zevki nedir ki? Sen bunlardan neşât ve intifâ' isteyip durursun. Eğer sen seni bilmiş olsan, bunların çocuk oyuncağı olduğunu görür ve kendinden utanırsın.

آفتاب از ذره بر شد وام خواه زهرهٔ از خمرهٔ شد جام خواه

3576. *Güneş zerreden ödünç isteyici oldu. Bir Zühre küçük küpten kadeh isteyici oldu.*

Ya'ni, ey insan, ulviyet-i zâtiyyen ile berâber senin süfliyâta meyledip onlardan zevk istemen güneşin zerreden ödünç olarak ziyâ istemesine ve menba'-ı

tarab ve zevk olan Zühre yıldızının zevk ve neşât bulmak için bir küçük küpten bir küçük kadeh ile şarâb istemesine benzer. Ehl-i nücûm indinde yedi seyyâreden her birinin ehl-i arz üzerine bir te'sîri vardır. Zühre yıldızının te'sîri dahi zevk ve neşâttır. Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ' زهرهٔ از جمره کی شد کام خواه sûretindedir. "Bir Zühre ateş parçasından ne vakit murâd isteyici oldu?" demek olur.

جان بی کیفی شده محبوس کیف　　　آفتابی حبس عقده اینت حیف

3577. *Bir bî-keyf olan can keyfin mahbûsu olmuş. Bir güneş ukdenin habsi olmuş. İşte bu, yazık!*

Ya'ni, âlem-i ulvîye mensûb ve sûretsiz olup ta'rîfe sığmayan rûh-i insânî keyfin ya'ni suver-i kesîfenin mahbûsu olmuş ve onlardan zevk ve neşât istemiştir; ve meselâ bir koca güneş ukdenin habsi olup küsûf vâki' olmuştur ve bu sebeble rûh-i insânî cisme ziyâsını salamamıştır. İşte buna teessüf olunur.

Ma'lûmdur ki, ayın arz etrâfındaki mahrekinde devri esnâsında ba'zan öyle bir vaziyet gelir ki, gölgesi arz üzerine düşer; ve dünyâ üzerinde bu gölgenin isâbet ettiği yerler bir müddet-i muvakkate için güneşin ziyâsından mahrûm kalır. Ehl-i hey'et ayın bulunduğu bu noktaya "ukde-i zeneb" ve bu hâdiseye de "küsûf= güneş tutulması" derler. Bu beyt-i şerîfde cisim, arza ve bî-keyf olan rûh-i insânî güneşe ve cisimle rûh arasına hâil olan suver-i kevniyye alâkaları dahi ayın arz üzerine bıraktığı gölgeye teşbîh buyrulmuştur.

باز جواب گفتن امیر ایشان را

O emîrin onlara tekrar cevâb söylemesi

گفت نی نی من حریف آن میم　　　من به ذوق این خوشی قانع نیم

3578. *Dedi: "Hayır, hayır. Ben o şarâbın harîfiyim. Ben bu hoşluğun zevkine kāni' değilim!"*

"Bey"den murâd, insân-ı kâmildir ve "şarâb"dan murâd, şarâb-ı aşk-ı ilâhîdir. "Bu hoşluk" ile ezvâk-ı cismâniyyeye işâret buyrulur. Ya'ni, insân-ı kâ-

mil cismânîlere hitâben buyurur ki: "Hayır hayır, ben şarâb-ı aşk-ı ilâhînin musâhibi ve mahremiyim. O şarâbdan vazgeçemem. Ben bu sizin cismânî olan hoşluklarınızın zevkine kanâat edemem!"

من چنان خواهم که همچون یاسمین کژ همی گردم چنان گاهی چنین

3579. *"Ben öyle isterim ki, yâsemin gibi ki kâh öyle kâh böyle olayım!"*

"Ben yâsemin ağacı gibi olmak isterim. Rüzgârın hareketine tâbi' olarak kâh öyle kâh böyle dönüp her tarafa koku saçayım!"

وارهیده از غم و خوف و امید کژ همی گردم به هر سو همچو بید

3580. [3585] *"Gamdan ve korkudan ve ümîdden kurtulup söğüt gibi her tarafa eğileyim!"*

Ya'ni, "Ben aşk-ı ilâhî şarâbı ile sarhoş olup kendi varlığımdan geçeyim ve insanın kendi mevhûm olan varlığına taalluk eden gamdan ve korkudan ve ümîdden kurtulayım, söğüt ağacının hareketi rüzgâra tâbi' olduğu gibi ben de Hakk'ın irâdesi ile kâh âlem-i ulvîye ve kâh âlem-i süflîye eğileyim!"

همچو شاخ بید تازان چپ و راست که ز بادش گونه گونه رقصهاست

3581. *"Söğüt dalı gibi sola ve sağa salınıcı ki, ona rüzgârdan türlü türlü rakslar vardır."*

"Söğüt ağacının dalları gibi sola, ya'ni âlem-i süflîye ve sağa, ya'ni âlem-i ulvîye salınıcı olayım! O ağacın dalları esen rüzgârdan nasıl türlü türlü rakslar ve hareketler yaparsa, ben de irâde-i Hak ile ma'nâ ve sûret âlemlerine türlü türlü hareketler yapayım!" Ma'lûm olsun ki, insân-ı kâmilin nazarında vücûdda Hakk'ın varlığından başka bir şey yoktur. Kendi varlıklarında müstağrak olan zâhidler ile gâfiller bu müşâhededen mahrûmdurlar. Binâenaleyh insân-ı kâmilin âlem-i süflîye olan meyilleri ehl-i hicâbın meyilleri gibi değildir. Onlar her zerrede Hakk'ı müşâhede ederler. Nitekim Server-i kâinât Efendimiz حبب الیّ من دنیاکم ثلاث النساء و الطیب و جعلت قرة عینی فی الصلوة ya'ni "Sizin dünyânızdan bana üç şey sevdirildi: Kadınlar ve güzel kokular ve gözümün namazda aydın kılınması" buyururlar. Bunların hepsi âlem-i süflîdendirler. Bu hadîs-i şerîfin îzâhı *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Muhammedî'dedir.

آن که خو کردست با شادئ می این خوشی را کی پسندد خواجه هی

3582. *O kimse ki, şarabın sürûru ile huy etmiştir, hey efendi, bu hoşluğu ne vakit beğenir?*

Ya'ni, sûrî şarabın verdiği sürûra bağlanmış ve onu kendisine huy etmiş olan kimse, hey efendi, bu insân-ı kâmilin âlem-i ulvîde ve süflîdeki hoşluğunu ve zevkini ne vakit beğenip o zevki elde etmeğe çalışır?

انبیا ز آن زین خوشی بیرون شدند　　که سرشته آن خوشی سرمد بدند

3583. *Enbiyâ ondan dolayı bu hoşluktan dışarıya çıktılar. Zîrâ ebedî olan zevkin yoğrulmuşu oldular.*

Peygamberler ve onların vârisleri olan havâss-ı evliyâ ebedî olan zevkin yoğrulmuşu ve mahlûtu olduklarından, bu fânî olan cismânî zevkten dışarıya çıktılar ve onlara ehemmiyet vermediler; ve cismâniyetleri i'tibâriyle her ne kadar yediler ve içtiler ve nikâh ettiler ise de, bunların zevklerini dahi o ebedî olan zevkin zılli bildiler; ve bir an Hak'tan gāfil olmadılar. Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ' که سرشته در خوشی حق بدند vâki'dir. "Zîrâ Hakk'ın hoşluğunda yoğrulmuş oldular" demektir.

ز انکه جانشان آن خوشی را دیده بود　　این خوشیها پیش شان بادی نمود

3584. *Zîrâ ki, onların canı o hoşluğu görmüş idi, bu hoşluklar onların önünde bir rüzgâr göründü.*

Zîrâ ki, enbiyânın ve havâss-ı evliyânın canları o âlem-i ervâhın ebedî olan zevkini ve hoşluğunu görmüş idi. Bu âlem-i sûretin cismânî olan zevkleri onlara geçici bir rüzgâr göründü. Binâenaleyh zevk-i bâkîyi bırakıp zevk-i fânîye meyletmediler. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu ma'nâ hakkında *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 16. faslında şöyle buyururlar:

"Enbiyâ ve evliyâ ve halâyık ve iyi ve kötü hep mertebeleri ve vücûhları mikdârıncadır. Misâli odur ki, köleleri kâfirlerin memâlikinden müslümanların vilâyetine getirip satarlar. Ba'zılarını beş ve ba'zılarını on ve ba'zılarını da on beş yaşından getirirler. Çocuk olarak getirmiş oldukları köleler birçok seneler müslümanlar arasında beslenip büyüyerek ihtiyarladıklarında o vilâyeti bilkülliye unuturlar ve ondan hiçbir şey tahattur etmezler; ve biraz büyücek olunca az tahattur eder ve tamâmıyla büyük olunca memleketini daha ziyâde yâd eyler. Ervâh dahi böylece o âlemde huzûr-ı Hak'ta idiler. Nitekim Kur'ân-ı Mecîd'de işâret buyrulmuştur أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى (A'râf, 7/172) ["Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Dediler: Evet!"] Ve onların gıdâ ve kuvvetleri bîharf ve savt olan Hakk'ın kelâmı idi. Ba'zılarını çocuk olarak getirdiklerinden o kelâmı işitince ahvâlini ondan tahattur etmez ve kendisine o kelâm yaban-

cı gelir. O tâife külliyen küfür ve dalâlete dalmış olan mahcûblardır. Ba'zılarının bir parça hatırına gelir; ve onların derûnunda o tarafın cûşu ve havası başlar; ve onlar mü'minlerdir. Ve ba'zıları o kelâmı işittikde o hâl evvelden nasıl ise, yine öylece zâhir olur ve bilkülliye hicâblar kalkmış bulunur ve o asla vâsıl olurlar. Onlar da enbiyâ ve evliyâdır."

با بت زنده کسی چون گشت یار   مرده را چون در کشد اندر کنار

3585. *Vaktâki bir kimse diri put ile yâr oldu, ölmüşü kucağına nasıl çeker?*

"Put"tan murâd, ma'şûktur. "Diri put" ile ma'şûk-ı hakîkî olan Hakk'a işâret buyrulur. "Ölmüş put"tan murâd, ma'şûk-ı sûrî ve fânîdir. Mesela diri olan bir mahbûbe ile muâşakada bulunan kimse ölmüş olan bir mahbûbeyi kucağına çekmediği gibi, ma'şûk-ı hakîkîye âşık olan kimse dahi ma'şûk-ı sûrî ve fânîyi kucağına çekip onunla muâşaka edemez.

تفسیر این آیت که وَ إِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ که در و دیوار و عرصهٔ آن عالم و آب و کوزه و میوه و درخت همه زنده اند و سخن گوی و سخن شنو و جهت آن فرمود مصطفی علیه السلام الدنیا جیفة و طلابها کلاب و اگر آخرت را حیات نبودی آخرت هم جیفه بودی ، جیفه را برای مرده گیش جیفه گویند نه برای بوی زشت و فرخجی

Bu "Ve âhiret evi elbette hayat evidir, eğer bilseler idi!" (Ankebût, 29/64) âyet-i kerîmesinin tefsîridir. Zîrâ o âlemin kapısı ve duvarı ve meydanı ve suyu ve bardağı ve meyvesi ve ağacı hep diridirler; ve söz söyleyicidirler ve söz işiticidirler. Onun için Mustafâ (a.s.) "Dünyâ cîfedir ve onun tâlibleri köpeklerdir" buyurdu; ve eğer âhiretin hayâtı olmasa idi, âhiret dahi cîfe olurdu. Zîrâ cîfeye onun ölülüğünden dolayı cîfe derler. Çirkin kokusu ve çirkinliği için değil!

"Ferahç", çirkin ve yakışıksız demektir (*Burhân*). "Ferahçî", çirkinlik ma'nâsınadır. Âriflere ma'lûmdur ki, gerek dünyânın ve gerek âhiretin sûretleri sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin mezâhiridir; ve hepsinde sıfatlarıyla ve isim-

leriyle zâhir olan Hak'tır ve Hakk'ın sıfat-ı Hayât'ının eseri dahi bittabi' bu mezâhirde mevcûddur. Ancak dünyâda bu sıfat-ı Hayât'ın te'sîri muhteliftir. Cemâdda bâtın, nebâtta mahsüs, hayvanda zâhir ve insanda azhardır. Nitekim âyet-i kerîmede وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لاَ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ (İsrâ, 17/44). ya'ni "Hakk'ı hamd ile tesbîh etmeyen bir şey yoktur. Velâkin siz onların tesbihlerini idrâk etmezsiniz" buyrulur; ve Hakk'ı hamd ile tesbîh etmek hayat sâhibi olmaya mütevakkıfdır. Fiilen ve zevkan bu hâle vukûf dünyâda enbiyâ ve evliyâya mahsûstur. Onlar cemî'-i zerrâtı bu âyet-i kerîme mûcibince diri görürler ve onların sözlerini işitirler ve onlara hitâb ederler. Binâenaleyh onlar dünyâda iken hayât-ı uhreviyye içindedirler. Fakat âhirette bu sıfat-ı Hayât'ın tecellîsi umûma açıktır. Zîrâ suver-i uhreviyye latîfdir ve letâfet, dünyânın kesâfeti gibi hicâb ve perde olmaz. Dünyânın kesâfetine ve perdeliğine işâreten Server-i âlem Efendimiz "Dünyâ cîfedir ve ona alâka edip arkasına düşenler köpeklerdir" buyurmuştur. Zîrâ nebâtta mahsüs ve hayvanda zâhir ve insanda azhar olan sıfât-ı hayât ölüm vâsıtasıyla cesedlerden alakasını kesip perde arkasına çekilir ve cesed cemâda inkılâb eder. İdrâk ve zevk sâhibi olan bir insan artık o ölüme yakalanmaz. Ölmüş hayvan cesedinden intifâa koşan ancak köpekler olur; ve eğer âhiret âlem-i hayat olmasa idi o da dünyâ gibi cemâd halinde kalan cîfe ve leş olurdu. Çünkü cîfeye, çirkin kokusu ve çirkinliği için değil, kokmamış olsa bile, mahzâ ölülüğünden dolayı cîfe derler.

آن جهان چون ذره ذره زنده اند　　نكته داند و سخن گوينده اند

3586. *O cihân mâdemki zerre zerre diridirler, nükte bilicidirler ve söz söyleyicidirler.*

در جهان مرده شان آرام نيست　　كاين علف جز لايق انعام نيست

3587. *Ölmüş cihanda onların râhatı yoktur. Zîrâ bu alef hayvânât-ı ehliyyeden gayrıya lâyık değildir.*

Mâdemki âhiret hayât âlemidir ve o âlemin zerreleri bile hissen diridirler, nükte, ya'ni idrâki zarâfete muhtaç olan ma'nâları bilicidirler ve söz söyleyicidirler. Aslen cemâd mertebesinde ve zâhiri sâkit olan bu ölmüş dünyâda enbiyâ ve evliyânın râhatı yoktur. Onlar bir an evvel bu hayat âlemine kavuşmak isterler. Zîrâ bu cismâniyet âleminin gıdâsı ve ezvâkı en'âm ya'ni hayvânât-ı ehliyye mesâbesinde olan âkıllerden ve cismânîlerden başkasına lâyık değildir.

هر كه را گلشن بود بزم و وطن   كى خورد او باده اندر گولخن

3588. *Her kimin bezmi ve vatanı gülşen olur, o kimse ne vakit külhanda şarâb içer?*

Ya'ni, enbiyâ ve evliyânın bezmi ve vatanı âlem-i ervâh gülşenidir. Binâenaleyh bu hâlde olan bir kimse külhandan farkı olmayan bu dünyâ harâbesinde zevk bulacağım diye suyu, şarâbı vs. içkileri içmez.

جاى روح پاك عليين بود   كرم باشد كش وطن سرگين بود

3589. *Temiz rûhun yeri illiyyîn olur. Kurt olur ki, onun vatanı gübre ola!*

"İlliyyîn" hayât-ı uhreviyyede râhat-ı mutlaka makāmıdır. Ya'ni, temiz rûhun yeri râhat-ı mutlaka makāmıdır. Onlar işkence yeri olan bu dünyâdan nefret ederler. Gübrelik mahalli olan bu dünyâ ancak kurtların ve necâset böceklerinin vatanıdır.

بهر مخمور خدا جام طهور   بهر اين مرغان كور اين آب شور

3590. [3595] *Hudâ'nın sarhoşu için câm-ı tahûr vardır. Bu kör kuşlar için bu acı su vardır.*

"Mahmûr", sarhoşluğun bakıyyesi (*Müntehabü'l-Lügāt*). Ya'ni dünyâda aşk-ı ilâhî şarabı ile sarhoş olan kimse için وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا (İnsan, 76/21) ya'ni "Rableri onlara pek temiz bir şarâb içirir" âyet-i kerîmesinde beyân buyrulan şarâb-ı tahûr vardır. Bu şarâb-ı tahûrdan kör olan ervâh kuşları için acı sudan ibâret olan bu dünyânın acı ve buruk şarâbı vardır. O körler ancak bundan zevk alırlar ve zevkin bundan başkasını bilmezler.

هر كه عدل عمرش ننمود دست   پيش او حجاج خونى عادل است

3591. *Her kim ki, ona Ömer'in adli el göstermedi, onun önünde cânî olan Haccâc âdildir.*

Ya'ni, Hz. Ömer (r.a.)in adâletini görmeyen kimse birçok kanlar döken ve zulmüyle meşhûr olan Haccâc ibn Yûsuf es-Sakafî'yi, âdil bir emir zanneder. Zîrâ eşyâ zıddıyla inkişâf eder. Birbiriyle mukāyese edebilmek için iki zıddı görmek lâzımdır. Bunun gibi zevk-i rûhânîden bî-haber olan kimse zevk-i cismânîyi bir zevk-i matlûb zanneder.

دختران را لعبت مرده دهند　　　　که ز لعب زندگان بی‌آگهند

3592. *Kızlara ölü kukla verirler. Zîrâ dirilerin oyunundan âgâh değildirler.*

Meselâ kız çocuklarına meşgûl olup oynamaları için cansız bebekler verirler. Zîrâ onlar diriler ve büyük adamlar ile yapılacak muâmeleden âgâh değildirler. Kendi mertebelerine göre onlara bu kukla ve bebek oyunu kâfîdir. İşte enbiyâ ve evliyâ ile cismânîlerin muâmelesi de buna benzer. "Lu'bet", bebek ve kukla demektir.

چون ندارند از فتوت زور دست　　　　کودکان را تیغ چوبین بهتر است

3593. *Vaktâki fütüvvet cihetinden el kuvveti tutmazlar, çocuklara tahta kılıç daha iyidir.*

"Fütüvvet", cömertlik, sehâ ve kerem ve delikanlılık ve civanlık demektir. Burada "delikanlılık" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, vaktâki çocukların ellerinde delikanlılık kuvveti yoktur, binâenaleyh onlara tahta kılıç vermek daha iyidir.

کافران قانع به نقش انبیا　　　　که نگاریده است اندر دیرها

3594. *Kâfirler enbiyânın sûretine kāni'dirler. Zîrâ kiliselerde tasvîr yapmışlardır.*

Dîn-i Muhammedî'yi münkir olan nasrânîler kiliselerine astıkları enbiyânın sûretlerine kanâat etmişler ve onların bâtınlarından ve hallerinden ve zevklerinden gâfil olmuşlardır. Onların işleri bu zevâtın sûretlerine tapmak ve hürmet etmekten ibârettir.

ز آن مهان ما را چو روز روشنی است　　　　هیچ مان پروای نقش سایه نیست

3595. *O büyüklerden mâdemki bize aydınlık gün vardır, aslâ bize nakşın ve gölgenin vesvesesi yoktur.*

"Pervâ", ıztırâb, korku, vesvese, kayd ma'nâlarınadır. "Mihân", büyükler ve "mehân", aylar demek olur. Ya'ni, biz ümmet-i Muhammed'e mâdemki o büyüklerden veyâhud ay gibi parlak olan enbiyâdan aydınlık gün vardır, aslâ bizim onların sûretleri ve gölgelerine alâkamız yoktur. Bizim alâkamız onların ahvâl-i şerîfe ve ezvâk-ı latîfelerinedir; ve aydınlık gün gibi olan îmân ve irfanlarınadır.

این یکی نقشش نشسته در جهان و آن دگر نقشش چو مه بر آسمان

3596. *Onun bu bir nakşı cihanda oturmuştur ve onun dîğer nakşı ay gibi gök üzerindedir.*

Ya'ni, peygamberlerin cismi âlem-i süflîde ve rûhu ay gibi âlem-i ulvîdedir.

وین دهانش نکته گویان با جلیس و آن دگر با حق به گفتار و انیس

3597. *Ve onun bu ağzı, celîsine nükte söyleyici ve o dîğeri, Hak ile kelâmda ve enîstir.*

O Peygamber-i zîşânın bu cisminin ağzı kendisiyle berâber oturan musâhiblerine karşı nükte söyleyicidir; ve rûhunun ağzı ise Hak Teâlâ hazretleri ile mükâlemede ve musâhibdir.

گوش ظاهر این سخن را ضبط کن گوش جانش جاذب اسرار کن

3598. *Zâhir kulağı bu sözü zabtedicidir. Onun can kulağı "Kün!" sırlarını çekicidir.*

Birinci mısrâ'daki "kün" Fârisî'dir ve "zabt-ı kün" vasf-ı terkîbîdir. İkinci mısrâ'daki "Kün!" Arabî'dir "esrâr-ı Kün" terkîb-i izâfîdir. Ya'ni, nebiyy-i zîşânın cisminin kulağı bu zâhirde harf ve savt ile söylenen sözleri zabtedicidir. Fakat onun canının kulağı "Kün!" ya'ni "Ol!" emr-i ilâhîsinin sırlarını çekicidir. "Esrâr-ı Kün"den murâd, irâde-i ilâhiyyedeki gizli ma'nâlardır.

چشم ظاهر ضابط حلیهٔ بشر چشم سرّ حیران ما زاغ البصر

3599. *Zâhir gözü beşerin hilyesini zabtedici, sır gözü "Mâ zâğa'l-basar"ın hayrânıdır.*

"Hilye", lügatte süs ve sûret ve vasıf ve ârâyiş ve bir kimseyi vasfetmek ve bir kimsenin gözüne hoş görünmek ma'nâlarınadır. "Sır gözü"nden murâd, rûhun gözüdür. "Mâ zâğa'l-basar", Ve'n-Necm sûresinde vâki' âyet-i kerîmeden muktebes olup Resûl-i Ekrem hazretlerinin cemâl-i Hak'tan başkasına cisminin ve rûhunun gözü meyl etmediğine işâret buyrulur. Binâenaleyh burada "Mâ zâğa'l-basar"ın hayrânı olmak rûh-ı küllî-i Muhammedî'nin hayrânı olmak demek olur; ve bu sûrette bu beyt-i şerîfde vâris-i kâmil olan bir veliyy-i Hakk'ın hâli beyân buyrulur. Ya'ni, bir vâris-i kâmilin cisminin gözü musâhibi olan efrâd-ı beşerin şekil ve şemâilini zabteder. Rûhunun gözü dahi ebu'l-ervâh olan rûh-ı küllî-i Muhammedî'nin azametinin hayrânıdır.

پای ظاهر در صف مسجد صوّاف　　پای معنی فوق گردون در طواف

3600. [3605] *Zâhir ayağı mescidin safında saf çekicidirler. Ma'nâ ayağı feleğin üstünde tavâfdadır.*

"Savâff", "sâffe"nin cem'idir; ve "sâffe" ayaklarını berâberce basıp durur olan develere derler (*Kāmûs*). Burada "saf çekiciler" ma'nâsınadır. Ya'ni vâris-i kâmilin cisminin ayağı mescidin safında dîğer efrâd-ı beşer ile berâberce basıp durur ve saf çekici olur. Onun rûhunun ayağı âlem-i ulvîde tavâfdadır ve dönüp dolaşır.

جزو جزوش را تو بشمر همچنین　　این درون وقت و آن بیرون حین

3601. *Onun cüz'ünün cüz'ünü de böyle say! Bu, vakit içinde ve o, vakit hâricidir.*

Ya'nî, insân-ı kâmilin uzuvlarının hâlini beyân ettik. O uzuvların cüz'lerini de böyle say ve kıyâs et. Onun bu cism-i unsurîsi vakit içindedir; ve onun üzerinden akşam ve sabah ve yaz ve kış geçer; ve onun rûhu vaktin hâricidir ve onun üzerinden aslâ vakit ve mevsim geçmez.

این که در وقت است باشد تا اجل　　و آن دگر یار ابد قرنِ ازل

3602. *Bu ki vakit içindedir, ecele kadar olur; ve o dîğeri ebedin yâri ve ezelin karînidir.*

Ya'ni, vakit içinde olan kâmilin cismi ecele tâbi'dir. Vakt-i ecel geldiği vakit ona da ölüm hâli ârız olur. Fakat onun diğer kısmı olan rûhu ebedin refîkı ve yâri ve ezelin karîni ve musâhibidir ve aslâ fânî olmaz.

هست یك نامش ولی الدولتین　　هست یك نعتش امام القبلتین

3603. *Onun bir adı iki devletin velîsidir. Onun bir na'ti iki kıblenin imâmıdır.*

"İki devlet"ten murâd, dînî ve dünyevî devlettir. "Kıble", lügatte "pîşgâh ve teveccüh olunan mahal" demektir. "İki kıble"den murâd, âlem-i sûret ve âlem-i ma'nâdır. Ya'ni vâris-i kâmilin bir adı, dünyânın ve dînin velîsidir. Zîrâ nizâm-ı dünyâ ve nizâm-ı âhiret onun tasarruf ve himmetiyle olur. Onun bir sıfatı dahi âlem-i sûretin ve âlem-i ma'nânın imâmıdır. Âlem-i sûretteki amellerde kendisine uyulduğu gibi maârif ve hikemiyyât-ı ilâhiyyede dahi kendisine iktidâ olunur.

خلوت و چلّه بر او لازم نماند   هيچ غيمى مر و را غايم نماند

3604. *Onun üzerine halvet ve çile lâzım kalmadı. Muhakkak ona hiçbir bulut hicâb kalmadı.*

Ya'ni, vâris-i kâmil üzerine halvet ve çilede riyâzetlere ve mücâhedelere lüzûm kalmadı. Çünkü halvet ve çile hicâbın ref'i ve kuyûdun def'i içindir. Vâris-i kâmilin kalbinde ise sıfât-ı nefsâniyye bulutlarından hiçbir perde ve hicâb kalmadı. "Gaym", bulut ve küdûret ve zulmet ma'nâlarınadır. "Gāim", örtücü demektir ki, hicâb ma'nâsınadır. Binâenaleyh vâris-i kâmil halvette ve kesrette dâimâ Hakk'ı müşâhede içindedir. Bunun için Şeyh-i Ekber Muhyiddin ibn Arabî (k.s.) efendimiz buyururlar ki: "Âriflerin halveti ancak meclislerdir".

قرص خورشيد است خلوت خانه اش   كى حجاب آرد شب بيگانه اش

3605. *Onun halvet-hânesi güneşin kursudur. Yabancı olan gece ona ne vakit hicâb getirir?*

Ya'ni, o kâmilin halvet-hânesi güneşten hâlî karanlık bir oda olamaz. Onun halvet-hânesi güneşin kursudur. Ya'ni, güneş kursunun ziyâsını saldığı her yerdir. Ona yabancı olan zulmet hicâb olamaz. Ankaravî hazretleri birinci mısrâ'ı "O halvet-hânesinin kurs-ı hurşîdidir" tarzında tercüme buyurmuş ve ona göre şerhetmiştir.

علّت و پرهيز شد بحران نماند   كفر او ايمان شد و كفران نماند

3606. *İllet ve perhîz gitti, buhrân kalmadı. Onun küfrü îmân oldu ve küfrân kalmadı.*

"Buhrân", ıstılâh-ı etıbbâda hastaya ârız olan bir hâle derler ki, bu hâl tabîatın hastalık ile münâzaasıdır. Bu münâzaa hastanın vücûdunda peydâ olan yabancı ve zararlı mikroplar ile esâsen vücûdunda mevcûd olan fâideli mikropların harb etmesinden hâsıl olur. Eğer fâideli mikroplar galebe ederse "buhrân-ı mahmûd" derler; ve eğer zararlı mikroplar galebe ederse "buhrân-ı mezmûm" derler. "Küfrân", örtmek ve ni'meti inkâr etmek demektir. Ya'ni, vâris-i kâmilin vücûdunda sıfât-ı nefsâniyyeden mütevellid hastalık gitti ve ona karşı yapılması îcâb eden perhîze ya'ni riyâzete ve mücâhedeye hâcet kalmadı; ve buhrân hâli zâil oldu ve müşâhede mertebesine geldiğinden kendisine mestûr olan hakāyık âşikâr oldu. Binâenaleyh onun küfrü îmân oldu

ve niam-i ilâhiyye meşhûdu olduğundan küfrân ya'ni bu ni'metleri inkâr etmek hâli kalmadı.

چون الف از استقامت شد به پیش　　او ندارد هیچ از اوصاف خویش

3607. *İstikāmetten dolayı elif gibi öne gitti. O kendi evsâfından hiçbir şey tutmaz.*

"İstikāmet", lügatte "doğruluk" demektir. Burada murâd, Hakk'ın emrini ve nehyini kabûl ve icrâda müstakîm olmaktır. Ya'ni insân-ı kâmil istikāmet kelimesinin önündeki elif gibi Hakk'ın emrini ve irâdesini kabûl etmekte dosdoğru oldu ve kendi irâdesini Hakk'ın irâdesinde mahvetti ve bu istikāmetten dolayı hurûf-i hecâda bütün harflerin önüne geçen elif gibi sâir nâsın önüne geçip imâm oldu. Zîrâ elif doğruluktan başka bir şekil kabûl etmediği gibi, insân-ı kâmil dahi nefsânî sıfatlardan ve cismânî ahvâlden bir şey kabûl etmez. O kendi evsâf-ı beşeriyyesinden soyunmuştur.

گشت فرد از کسوهٔ خوهای خویش　　شد برهنه جان به جان افزای خویش

3608. *Kendi huylarının kisvesinden ferd oldu. Can kendi can artırıcısına çıplak gitti.*

Kendisinin nefsânî ve cismânî sıfatları ve huyları libâsından ferd oldu ve soyundu. Canı rûh-ı insânînin kuvvetini ve nûrunu artırıcı olan Hakk'a sıfât-ı beşeriyyeden çıplak olduğu hâlde gitti; ve onun rûhu kendi hâl-i aslîsi ile huzûr-ı ilâhîye çıktı.

چون برهنه رفت پیش شاه فرد　　شاهش از اوصاف قدسی جامه کرد

3609. *Vaktâki şâh-ı ferdin huzûruna çıplak gitti, onun şâhı kudsî olan evsâfdan elbise yaptı.*

İnsân-ı kâmilin rûhu şâh-ı ferd olan Hakk'ın huzûruna sıfât-ı beşeriyyeden soyunmuş bir hâlde gidince, o rûhun şâhı olan Hak Teâlâ hazretleri تخلقوا باخلاق الله ya'ni "Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanınız!" hadîs-i şerîfinde işâret buyrulduğu üzere kendisinin sıfât-ı kudsiyyesinden ona esvâb giydirdi. Binâenaleyh o insân-ı kâmilden evsâf ve ahlâk-ı ilâhiyye sâdır oldu.

خلعتی پوشید از اوصاف شاه　　بر پرید از چاه بر ایوان جاه

3610. [3615] *Şâhın evsâfından bir hil'at giydi. Kuyudan izzet eyvânı üzerine uçtu.*

"Çâh", kuyu; "câh", izzet ve menzilet ve mansıb; "eyvân", yüksek binâ ve pâdişâh dîvânhânesi. O insân-ı kâmil şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın sıfatlarından bir güzel libâs giydi. Lezzet ve nefsâniyet kuyusundan rûhâniyetin izzet sarayı üzerine uçtu.

این چنین باشد چو دردی صاف گشت　　　از بن طشت آمد او بالای طشت

3611. *Vaktâki tortu saf oldu, böyle olur. O leğenin dibinden leğenin yukarısına geldi.*

Vaktâki tortu gibi kesîf olan cisim sâf oldu ve rûhâniyet mertebesini buldu, bir leğen mesâbesinde olan âlem-i kevnin dibi bulunan cismâniyet mertebesinden sıçradı, o âlem-i kevnin üstü olan âlem-i rûhâniyyete geldi.

در بن طشت ار چه بود او دردناك　　　شومیٔ آمیزش اجزای خاك

3612. *Toprak cüz'lerinin karışmasının uğursuzluğu sebebiyle eğerçi leğenin dibinde derdli idi.*

Gerçi o rûh-ı insânî toprak cüz'lerine karışma yüzünden hâsıl olan uğursuzluk sebebiyle leğen mesâbesinde olan âlem-i kevnin dibi bulunan kesîf cismâniyet içinde derdli ve gamlı idi. Beyt-i Mısrî Niyâzî (k.s.):

Gökte uçarken seni indirdiler
Çâr unsur bendlerine vurdular
Nûr iken adın Niyâzî verdiler
Şol ezelki i'tibârın nerdedir?

چون عتاب اهْبِطُوا انگیختند　　　همچو هاروتش نگون آویختند

3613. *Vaktâki "İhbitû!" itâbını kopardılar, onu Hârût gibi baş aşağı astılar.*

Ya'ni, vaktâki sûre-i Bakara'da beyân buyrulduğu üzere Hak Teâlâ'nın اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ (Bakara, 2/36) ya'ni "Ba'zınız ba'zınıza düşman olarak aşağıya ininiz!" itâbı vâki' oldu, o rûh-ı insâniyi Hârût ismindeki melek gibi baş aşağı âlem-i süflîye astılar. Hârût ve Mârût'un kıssası I. cildin 3361 ve 3385 numaralı beyitlerinden i'tibâren beyân buyrulmuş idi. Bu melekler mertebe-i melekiyyetteki ismetlerine mağrûr oldular ve beşerin ahvâline ta'n ettiler. Hak Teâlâ onların gurûrunu kırıp tezlîl etmek için cismâniyet âlemine indirdi. Onlar bu cismâniyet âleminde sâika-i nefsâniyet ile emr-i ilâhiye muhâlefet ettiler ve günah işlediler. Sonra kendilerine geldiler. Bu günahlarının

affı için kemâl-i zillet ile kendilerini ta'zîb ettiler. Rûh dahi halîfe-i Hak olup kendisinde sıfât-ı Hakk'ı müşâhede ettiğinden onda da Hakk'ın varlığına karşı bir varlık nazarı zâhir oldu. Hak Teâlâ'nın sıfat-ı kibriyâsında bir gayret hâsıl oldu. O rûhu dahi bu varlıktan ve gurûrdan geçirip Hakk'ın varlığı muvâcehesinde zilletini bildirmek için "İhbitû!" itâbı ile cismâniyet âlemine reddetti ve onu bu cismâniyet âleminde bir acz ve zillet derekesine soktu.

بود هاروت از مُلاك آسمان   از عتابى شد معلق همچنان

3614. *Hârût göğün meleklerinden idi, bir itâbdan böyle muallak oldu.*

"Mülâk", "melik"in cem'idir; ve "melik", kādir ve mutasarrıf ve sâhib ma'nâsınadır. Ya'ni, Hârût mertebe i'tibâriyle göğün kādir ve mutasarrıf olan meleklerinden idi. Mahzâ gurûrları üzerine vâki' olan bir itâbdan dolayı böyle âlem-i süflîye muallak oldu ve asıldı.

سر نگون ز آن شد كه از سر دور ماند   خويش را سر ساخت و تنها پيش راند

3615. *Ondan dolayı baş aşağı oldu. Zîrâ sırdan uzak kaldı. Kendisini baş yaptı ve ileriye yalnız sürdü.*

Birinci mısrâ'daki "sır", rûh ve ikinci mısrâ'daki "ser", baş ma'nâsınadır. Ya'ni, Hârût ondan dolayı cismâniyet mertebesine baş aşağı düştü ki o, sırdan ya'ni rûhun zuhûr-ı vücûdundaki sırr-ı ilâhîden uzak kaldı ve bu sırrı müdrik olmadı. Zîrâ rûh vücûdda ve varlıkta müstakil değildir. Belki vücûd-ı Hakk'ın ilk gayriyet libâsı ile mertebe-i rûhiyyete tenezzülüdür. Binâenaleyh gerek Hârût'a ve gerek sâir ervâha bu gayriyet hicâb olmuş idi. Bu hicâb sebebiyle Hârût kendisinde bir vücûd ve varlık görüp kendisini baş ve reîs yaptı; ve ileriye yalnız sürdü, ya'ni kendisinde Hakk'ın varlığını görmeyerek yalnız kendi varlığı ile ileriye gitti.

آن سپد خود را چو پر از آب ديد   كرد استغنا و از دريا بريد

3616. *Vaktâki o sepet kendisini su ile dolu gördü, istiğnâ etti ve deryâdan kesildi.*

Hârût'un ve sâir ervâhın hâli bir sepete benzer. O sepet kendisini vaktâki su ile dolu gördü, o suyu kendinden zannedip kendini deryâdan müstağnî gördü ve deryâdan çekildi. Bunun gibi vücûdları sepet mesâbesinde olan Hârût ve sâir ervâh dahi kendilerinde deryâ mesâbesinde olan vücûd-ı hakîkî-i

Hak'tan dolu gördüler ve o varlığı kendilerinin zannedip Hakk'ın varlığından istiğnâ ettiler ve bu varlığın Hakk'ın varlığı olduğundan gâfil bulundular.

بر جگر آبش یکی قطره نماند　　　بحر رحمت کرد و او را باز خواند

3617. *Onun içinde bir katre su kalmadı. Deryâ acıdı ve onu geri çağırdı.*

Bu istiğnâları üzerine Hak onlardan varlığı çekti, onların enâniyetlerinden bir zerre ve bir koku bile kalmadı. Fakat o vücûd-ı hakîkî deryâsı onların zilletlerine merhamet etti. Onu yine kendi varlığı tarafına çekip onların içlerini kendi varlığı ile doldurdu. "Ciger", burada bir şeyin ortası ve içi ma'nâsınadır.

رحمتی بی‌علتی بی‌خدمتی　　　آید از دریا مبارك ساعتی

3618. *Bir mübârek saatte deryâdan illetsiz, hizmetsiz bir rahmet gelir.*

Bu beyt-i şerîfde cezbe-i ilâhiyyeye işâret buyrulur. Ya'ni, bir mübârek saatte vücûd-ı hakîkî-i Hak deryâsından sebebsiz ve kulun hiçbir hizmeti vâki' olmaksızın bir cezbe-i rahmet gelir ve onu kendi tarafına çeker. Böyle sebebsiz ve hizmetsiz ve mahzâ Hakk'ın inâyetiyle Hakk'a müteveccih olup vâsıl olan evliyânın menâkıbı çoktur. Ezcümle cenâb-ı Mevlânâ efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 42. faslında şu menkıbeyi beyân buyururlar: "İbrâhim Edhem (k.s.) pâdişâhlık zamânında ava gitmiş idi. Bir âhûnun arkasından, askerinden tamâmıyla ayrılıp uzak düşünceye kadar koştu, ter içine battı. Hâlâ o beyâbânda ta'kîb eder idi. Ta'kîb hadden aştı. Ahû söze gelip, yüzünü arkasına çevirerek dedi: ما خلقت لهذا Ya'ni "Seni bunun için yaratmadılar, haydi beni saydettin farzet, acabâ ne hâsıl olur?" İbrâhim (k.s.) bunu işitince bir na'ra vurup kendisini atından aşağıya attı. O sahrâda çobandan gayrı hiç kimse yok idi. Murassa' libâs-ı şâhânesini ve silâh ve atını çobana verip onun arkasına giydiği abâyı kendisine vermesini ve bu hâli hiç kimseye söylememesini ve kimseye ahvâlinden nişan vermemesini ricâ etti; ve o abâyı giyip yola çıktı. Sen şimdi onun garazına bak ki, ne idi ve Hakk'ın maksûdu ne idi? O âhûyu saydetmek diledi, Hak Teâlâ ise onu âhû ile saydetti."

الله الله گرد دریا بار گرد　　　گر چه باشند اهل دریا بار زرد

3619. *Her ne kadar deryâ kenârının ehli sarı yüzlü ise de Allah hakkı için deryâ kenârını devr et!*

"Allah Allah", "Allah hakkı için!" ma'nâsınadır. "Deryâ-bâr", deniz kenârı demektir. "Deryâ"dan murâd, Hak Teâlâ ve "kenâr"dan murâd, halvet ve

çiledir. Ya'ni, ey varlık deryâsı olan Hakk'ın tâlibi, her ne kadar halvet ve çile ehli cisim i'tibâriyle zayıf ve sarı yüzlü ise de sen cisme ehemmiyet vermeyerek Allah hakkı için halvet ve çile tarafını dolaş ve riyâzât ve mücahedât ile meşgūl ol!

تا که آید لطف بخشایشگری　　　سرخ گردد روی زرد از گوهری

3620. [3625] *Tâ ki bir bahşâyiş-gerin lütfu gele! Sarı yüz bir gevherden kırmızı ola!*

"Bahşâyiş-ger", atâ ve ihsân edici demektir. Âhirindeki "yâ", yâ-yı ta'zîmdir. "Bir gevher"den murâd, cezbe-i ilâhîdir. Ya'ni, ey Hakk'ın tâlibi, senin halvet ve çilede çektiğin riyâzât ve mücâhedât meşakkatlerine mükâfât olarak, tâ ki büyük atâ ve ihsân edici olan Hakk'ın sana lütfu gelsin ve bu bir cezbe-i ilâhî gevherinden senin yüzünün sarı rengi, kırmızı renge mübeddel olsun! "Gevherî"deki yâ, nisbet için olursa, "gevhere mensûbdan" demek olup murâd, insân-ı kâmil olur; ve bu sûrette "bahşâyiş-ger"den murâd dahi, yine insân-ı kâmil olur. Binâenaleyh bu i'tibâr ile beyt-i şerîfin ma'nâsı şöyledir: "Sen halvet ve çile tarafına dolaş, tâ ki bir insân-ı kâmilin sana lütuf nazarı dokunsun ve riyâzet ve mücâhede sebebiyle sararmış olan yüzünün rengi gevher-i aşka mensûb olan insân-ı kâmilden kırmızı olsun!"

زردئ رو بهترین رنگهاست　　　ز انکه اندر انتظار آن لقاست

3621. *Sarı yüz renklerin en iyisidir. Zîrâ o likānın intizârındadır.*

Ya'ni, o riyâzet ve mücâhede ile meşgūl olan sâlikin sarı renkli yüzü renklerin en iyisidir. Çünkü o renk o likā-yı Hakk'ın ve cemâl-i ilâhînin inkişâfını beklemekten tevellüd eder.

لیك سرخی بر رخی کاو لامع است　　　بهر آن آمد که جانش قانع است

3622. *Fakat yüz üzerinde kırmızılık ki, o parlayıcıdır, onun için geldi ki, onun canı kāni'dir.*

Fakat vaktâki sâlikin kalbine riyâzet ve çileden sonra bahşâyiş-ger olan Hakk'ın lütfu ve inâyeti tecellî eder, onun yüzündeki sarılık parlak kırmızılığa mübeddel olur, bu kırmızılık matlûbuna vâsıl olup onun canı kāni' olduğuna alamettir. Zîrâ bu mertebeye vusûlden sonra yukarıda 3604 numaralı beyitte beyân buyrulduğu üzere artık onun için halvet ve çileye lüzum kalmaz. Meşâyih-i kirâm hazarâtı bu makāma "cem'ü'l-cem'" veyâ "fark ba'de'l-cem'" derler.

که طمع لاغر کند زرد و ذلیل   نیست او از علت ابدان علیل

3623. *Zîrâ tama' zayıf, sarı ve zelîl eder. O bedenlerin illetinden alîl değildir.*

Zîrâ mücâhede ve riyâzet içinde bulunan sâlik, aynı zamanda tama' içindedir; ve onun tama'ı Hakk'ın cemâlini müşâhedeye ma'tûftur; ve tama' ise cism-i insânı zayıf ve yüzü sarı ve nefsi zelîl eder. Fakat bu yüz sarılığı ve za'f-ı cism bedende vâki' olan bir hastalık sebebiyle değildir.

چون ببیند روی زرد بی‌سَقَم   خیره گردد عقل جالینوس هم

3624. *Vaktâki marazsız sarı yüzü görür, Câlînûs'un aklı bile mütehayyir olur.*

"Sekam", hastalık; "Câlînûs", eski Yunanlılar'ın hâzık doktorlarından birinin ismidir. Ya'ni, vaktâki hâl-i riyâzet ve çilede olan sâliklerden birini bir hâzık doktor muâyene etmiş olsa, vücûdunu sağlam görür. Bu sarılığın likā-i ilâhîye intizârdan ve cemâl-i Hakk'ı müşâhedeye tama'dan bu hâle geldiğini idrâk edemez; ve bu husûsta en hâzık bir hekîm olan Câlînûs'un bile aklı hayrette kalır.

چون طمع بستی تو در انوار هو   مصطفی گوید که ذَلَّتْ نَفْسُهُ

3625. *Vaktâki sen Hû'nun nûrlarına tama' bağladın, Mustafâ der ki: "Onun nefsi zelîl oldu!"*

"Envâr-ı Hû"dan murâd, zât-ı Hakk'ın tecellîsidir. Ya'ni, ey sâlik, vaktâki sen zât-ı Hakk'ın tecellîsine tama' edip bu tecellîye intizâren mücâhedât ve riyâzât ihtiyâr ettin ve mücâhedât ile nefsini zelîl ettin, nitekim Mustafâ (a.s.) Efendimiz طوبى لمن ذلت نفسه Ya'ni "Ne mutlu o kimseye ki, onun nefsi zelîl oldu" derler. "Zillet-i nefs iki nev'dir. Birisi zillet-i mahmûdedir ki, bu nefsin Hak yolundaki zilletidir. Dîğeri zillet-i mezmûmedir ki, dünyâ tama'ından dolayı halk kapılarında nefsin zilletidir.

نور بی‌سایه لطیف و عالی است   آن مشبك سایهٔ غربالی است

3626. *Gölgesiz nûr latîf ve âlîdir. O müşebbek olan kalbura mensûb gölgedir.*

"Müşebbek", pencere kafesi gibi örülmüş olan şey. "Nûr"dan murâd, cevher-i mücerred-i nûrânî olan rûhtur. "Gölge"den murâd, cisimdir. Ya'ni, cisim gölgesinden ârî olan rûh-ı mücerred latîfdir ve âlîdir. Fakat kafes gibi olan cisimden saldığı nûr, kalburun içindeki menba'-ı nûrun dışarıya saldığı ışık me-

sâbesinde olup gölgelidir. Ya'ni kalbur, büsbütün intişâr-ı ziyâya mâni' değildir. Fakat ziyânın kemâl-i safvetle intişârına da hâildir. Zîrâ intişâr eden ziyâ kalburun kafes şeklindeki gölgeleriyle berâberdir.

عاشقان عريان همی‌خواهند تن   پيش عنّينان چه جامه چه بدن

3627. *Âşıklar cismi çıplak ister. İnnînlerin önünde elbise nedir? Beden nedir?*

Ya'ni, meselâ sûret âşıkları ma'şûklarıyla koyun koyuna yatmak için kendilerini çıplak bulundurmak isterler. Fakat ma'şûkalarına karşı ınnîn ve adem-i iktidâr sâhibi olanların indinde elbise ile çıplak cisim müsâvîdir. Vuslata mâni olan şey onun kendi isti'dâdıdır. Bunun gibi Hakk'ın âşıkları dahi ma'şûkları olan Hakk'a vuslat hâlinde cisim libâsından soyunmuş bir hâlde bulunmalarını isterler. Fakat aşk-ı Hak'tan ârî olan ehl-i gaflet "ınnîn" mesâbesinden bulunduklarından, ister rûh ile berâber cisim olsunlar, ister cisim libâsından soyunup rûh-ı mücerred olsunlar müsâvîdir. Onların vuslattan nasîbleri yoktur.

روزه داران را بود آن نان و خوان   خر مگس را چه ابا چه ديگدان

3628. *Nân ve ni'met o rûh tutuculara olur. İri sineğe çorba nedir, ocak nedir?*

"Har-meges", büyük sinek ki yara üzerine konduğu vakit kurt bırakır (*Gıyâsü'l-Lügāt*). Bundan murâd, mürşidlik da'vâsında bulunan cismânî kimselerdir. "Ebâ", çorba demektir. Bundan murâd dahi, aşk-ı ilâhî ve tecellî-i rabbânîdir. "Dîgdân", ocak demektir. Bundan murâd dahi, dünyâ ve huzûz-ı dünyâdır. Ya'ni aşk-ı ilâhî ve tecellî-i rabbânî nân ve ni'meti dünyâdan ve huzûzât-ı nefsâniyyeden ve hattâ ezvâk-ı rûhâniyyeden perhîz edenlere ikrâm olunur. Büyük kurt sineği mesâbesinde olan müddeî cismânîler indinde bu ni'met-i ilâhîye nâiliyet ile ezvâk-ı cismâniyyeye nâiliyyet arasında fark yoktur. Nitekim kurt sineği kâh çorbaya ve kâh ocağa konup yalar. Aralarını ayırt etmez.

اين سخن از حد و اندازه ست بيش   ای اياز اكنون بگو احوال خويش

3629. *Bu söz had ve endâzeden ziyâdedir. Ey Ayaz şimdi kendi ahvâlini söyle!*

Bu rûh ve cisim ve Hakk'a vuslat sözü hadden ve ölçüden ziyâdedir. Uzadıkça uzar. Binâenaleyh ey Ayaz, şimdi sen kendi ahvâlini söyle ve yaptığın işin sırrı meydana çıksın!

دگر بار استدعای شاه از ایاز که تأویل کار خود بگو و مشکل منکران را و طاعنان را
حل کن که ایشان را در آن التباس رها کردن مروت نباشد

Şâhın dîğer def'a Ayaz'dan "Kendi işinin te'vîlini söyle ve inkâr edenlerin ve ta'n edicilerin müşkilini hallet! Zîrâ onları o iltibâs içinde bırakmak mürüvvet olmaz!" diye istid'â etmesidir

هست احوال تو از کان نوی   تو بدین احوال کی راضی شوی

3630. [3636] *"Senin ahvâlin bir yeni ma'dendendir. Sen bu ahvâle ne vakit râzı olursun?"*

"Senin ahvâlin bir yeni ma'nâ menba'ından zâhir olur. Zîrâ bu halkın idrâk ettiği ma'nâlara kanâat edip râzı olamazsın. Onlardan daha derin ma'nâlara dalarsın."

هین حکایت کن از آن احوال خوش   خاك بر احوال و درس پنج و شش

3631. *"Âgâh ol, o latîf hallerden hikâye et! Bu beş ve altı ahvâl ve ders üzerine toprak olsun!"*

"Beş" ile havâss-i hamseye ve "altı" ile altı cihete işâret buyrulur. Bunlardan murâd, âlem-i sûret ve taayyünâttır. "Ders", lügatte "okumak" demektir. Ya'ni, "Avâm-ı halkın bildiği ve okuduğu ahvâl hep havâss-i hamsenin âlem-i tabîat tezgâhında dokunmuş olan suver-i müteayyine nakışlarıdır. Bu ahvâl ve okuma üzerine toprak saçılsın da onlar nazardan mestûr kalsın. Sen bunların fevkınde olan âlem-i ma'nâya âit latîf hallerden hikâye et!"

حال باطن گر نمی آید به گفت   حال ظاهر گویمت در طاق و جفت

3632. *Bâtının hâli eğer kelâma gelir ise, tek ve çiftte sana zâhirin hâlini söyleyeyim!*

"Tâk u çift", çocukların avuçları içine çekirdek gibi ba'zı maddeleri saklayıp birbirlerine "Tek mi çift mi?" diye sorarak oynadıkları oyundur. Ya'ni ma'nâdan ibâret olan bâtın ahvâli gerçi elfâz-ı zâhiriyye ile tamâmen anlatılamaz. Nitekim Hakîm Senâî hazretleri buyururlar. Beyt:

باز گشتم زانچه گفتم زانکه نیست در سخن معنی و در معنی سخن

"Söylediğim sözden rücû' ettim. Zîrâ ki sözde ma'nâ ve ma'nâda söz yoktur."

Fakat bu hâl-i bâtın eğer söze gelmiyor ve sığmıyor ise, o ma'nâyı hâl-i zâhir avuçları içine alıp "Tek mi çift mi?" oyunu tarzında sana rumûz ile söyleyeyim! Bu âtîdeki beyt-i şerîfler cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından irşâden vâki'dir. Nitekim bu *Mesnevî-i Şerîf*'de baştan aşağıya kadar birtakım ahvâl-i bâtıne, ahvâl-i zâhire kıssaları altında beyân buyrulmuştur.

که ز لطف یار تلخیهای مات گشت بر جان خوشتر از شکر نبات

3633. *Zîrâ yârin lütfundan matın açlıkları can üzerine nebât şekerinden daha hoş oldu.*

"Mat", satranç oyunu ıstılâhından olup "mağlûbiyet" ma'nâsını müş'irdir. Burada tecellî-i kahrîye işâret buyrulur. Ya'ni ahvâl-i bâtıne, elfâz-ı zâhireye sığmasa da onu söylemeğe cehd ederim. Zîrâ yâr-i hakîkî olan Hakk'ın tecellî-i lutfîsinden dolayı onun tecellî-i kahrîsinin acılıkları can üzerine nebât şekerinden daha hoş ve daha tatlı oldu. Çünkü onun kahrında lütfu gizlidir.

ز آن نبات ار گرد در دریا رود تلخیٔ دریا همه شیرین شود

3634. *O nebâttan eğer deryâya toz giderse deryânın acılığı hep tatlı olur.*

O nebât şekerinin tozu vücûd-ı izâfî deryâsına giderse o vücûd-ı izâfî deryâsının türlü türlü gamları ve elemleri ve her türlü acılığı hep tatlı olur. "Nebât şekerinin tozu"ndan murâd, tecellî-i kahrîde gizli olan lütf-ı ilâhîdir.

صد هزار احوال آمد همچنین باز سوی غیب رفتند ای امین

3635. *Ey emîn, böyle yüz binlerce ahvâl geldi. Tekrar gayb tarafına gittiler.*

Ya'ni, ey insân-ı kâmilin sâyesine sığınmış ve helâk-i ma'nevîden emîn olmuş olan kimse! Böyle tecellî-i lutfî ve kahrîden her bir ferde yüz binlerce ahvâl geldi ve tekrar kendi asılları olan gayba gittiler. Ya'ni vücûd-ı hakîkî deryâsından kabaran bu dalgalar yine o deryâya gittiler. Ma'lûm olsun ki, Hak Teâlâ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ (Rahmân, 55/29) ya'ni "Hak Teâlâ her anda bir şe'ndedir" âyet-i kerîmesi mûcibince her bir ferdin isti'dâd ve kâbiliyetine göre her anda birbiri arkasına ve başka başka olarak tecellî buyurur ve tecellî-i ilâhînin nihâyeti yoktur. Şuûnât-ı ilâhiyye nâmütenâhîdir. Onun için ehl-i hakîkatten ba'zıları ان الله تعالى لا يتجلى فى صورة مرتين و لا فى صورتين مرة واحدة ya'ni

"Allah Teâlâ iki def'a bir sûrete ve iki sûrete de bir def'a tecellî buyurmaz" demişlerdir. Zîrâ her bir tecellî bir halk-ı cedîddir. Binâenaleyh gelen tecellî giden tecellînin aynı değildir.

حال هر روزی به دی مانند نی همچو جو اندر روش کش بند نی

3636. *Her bir günün hâli düne müşâbih değildir. Revişte ırmak gibi ki, onun bendi yoktur.*

"Dî", dün; "bâ", edât-ı mef'ûlün ileyhdir. Ya'ni, her bugünkü günün hâli dünkü günün hâline benzemez. Zîrâ tecellî-i Hak'ta tekrar yoktur. Bu tecellî, önünde bir bendi olmayıp suyu dâimâ akmakta olan ırmağa benzer. Akan su arkadan gelen suyun sûrette her ne kadar misli ise de aynı değildir. İşte ahvâl-i beşer de böyledir. Bir an içindeki hâli dîğer an içindeki hâline benzer ise de birbirinin aynı değildir.

شادئ هر روز از نوعی دگر فکرت هر روز را دیگر اثر

3637. *Her günün sürûru bir başka nevi'dendir. Her günün düşüncesinin eseri başkadır.*

تمثیل تن آدمی به مهمان خانه و اندیشه های مختلف به مهمانان مختلف، و عارف
در رضا بدان اندیشه های غم و شادی چون شخص مهمان دوست
غریب نواز خلیل وار، که در خلیل علیه السلام به اکرام ضیف پیوسته باز بود بر
کافر و مؤمن و امین و خائن و با همه مهمانان روی تازه داشتی

Ademînin cisminin misâfirhâneye temsîlidir; ve muhtelif düşüncelerin muhtelif misâfirlere temsîlidir. O gam ve şâdî düşüncelerine rızâda olan ârif, misâfir seven garîb okşayan şahıs gibidir. Halîl gibi ki, Halîl (a.s.)ın kapısı misâfirin ikrâmına dâimâ açık idi. Kâfir ve mü'min ve emîn ve hâine ve bütün misâfirlere güler yüz tutar idi

هست مهمان خانه این تن ای جوان هر صباحی ضیف نو آید دوان

3638. *Ey civan, bu cisim misâfirhânedir. Her bir sabah koşarak yeni misâfir gelir.*

"Civan", ta'bîriyle cenâb-ı Pîr efendimiz sâlik mübtedîlere hitâb buyururlar. Zîrâ bidâyet-i sülûklerinde sâliklere nefsânî ve şeytânî ve melekî ve rahmânî olan birtakım havâtır hücûm eder. Bu havâtırın her biri kâfir ve mü'min ve emîn ve hâin misâfirlere benzer.

هین مگو کاین ماند اندر گردنم   که هم اکنون باز پرد در عدم

3639. *Sakın deme ki, bu benim boynumda kalır, zîrâ şimdi yine ademe uçar.*

Ey sâlik, sakın bu misâfir olan fikirlerin ve hâtıraların kalbinde takarrur edeceğini zannetme! Zîrâ bu fikirlerin biri gelir dîğeri gider; Ve giden, adem tarafına uçar.

هر چه آید از جهان غیب وش   در دلت ضیف است او را دار خوش

3640. [3646] *Her ne ki senin kalbine gayb gibi olan cihandan gelirse, misâfirdir, onu hoş tut!*

"Cihân-ı gayb veş" den murâd, âlem-i ma'nâdır. Zîrâ âlem-i ma'nâ avâmma nisbeten mestûrdur, havâssa nisbeten mekşûfdur. Bu beyt-i şerîfde "gayba müşâbih cihân" buyrulması avâmma nazarandır. Ya'ni, âlem-i ma'nâdan senin kalbine her ne gelirse o fikir misâfirdir, onu hoş tut! Ve kendi kendine onun ahvâlini tedkîk et! Eğer şer'e muvâfik ise icrâ et, değilse tevakkuf et! Zîrâ o kötü misâfir duruculardan değildir. Geldiği gibi yine âlem-i gayba gider.

حکایت آن مهمان که زن خداوند خانه گفت
که واه باران فرو گرفت و مهمان در گردن ما ماند

O misâfirin hikâyesidir ki, ev sâhibinin zevcesi dedi ki: "Eyvâh, yağmur tuttu ve misâfir bizim boynumuzda kaldı!"

آن یکی را بیگهان آمد قُنُق   داشت او را همچو طوق اندر عنق

3641. *O bir kimseye vakitsiz konuk geldi. Onu boynunda gerdanlık gibi tuttu.*

"Kunuk" Türkçe'de "konuk" dediğimiz misâfir ma'nâsınadır. Ba'zı nüshalarda "bî-gehân" yerine "nâgehân" vâki'dir. Ya'ni, bir kimseye vakitsiz veyâ ansızın bir misâfir geldi. O kimse de onu boynunda gerdanlık gibi kıymetli tuttu ve ikrâm etti.

خوان کشید او را کرامتها نمود آن شب اندر کوی ایشان سور بود

3642. *Ona sofra çekti. Kerâmetler gösterdi. O gece onların mahallesinde düğün var idi.*

Ev sâhibi o misâfire ziyâfet çekti ve izzet ve ikrâm gösterdi. O gece tesâdüfen onların mahallesinde komşulardan birisinin düğünü var idi.

مرد زن را گفت پنهانی سَخُنْ کامشب ای خاتون دو جامه خواب کُنْ

3643. *Erkek kadına gizli söz söyledi. Dedi ki: "Ey hanım, bu gece iki yatak yap!"*

بستر ما را بگستر سوی در بهر مهمان گستر آن سوی دگر

3644. *"Bizim döşeğimizi kapı tarafına döşe! Misâfir için dîğer tarafa döşet!"*

"Bister", döşek, yatak; "gusterden" döşemek; "gusterânîden", döşetmek demektir.

گفت زن خدمت کنم شادی کنم سمع و طاعه ای دو چشم روشنم

3645. *Kadın dedi: "Hizmet edeyim, şâdî edeyim, ey benim iki parlak gözüm, işittim ve itâat ettim!"*

Kadın kocasının emrine karşı dedi ki: "Misâfire seve seve hizmet edeyim ve senden işittiğim emre itâat ettim!"

هر دو بستر گسترید و رفت زن سوی خَتْنه سور کرد آن جا وطن

3646. *Her iki döşeği döşedi ve kadın sünnet düğünü tarafına gitti. Orada karâr etti.*

"Hatne", "sünnet etmek" demektir. "Hatne-sûr", "sûr-i hatne" takdîrinde olup "sünnet düğünü" demektir. Zîrâ lisân-ı Fârisî'de ba'zan muzâf, muzâfun-ileyhden evvel zikrolunur ve kesre hazfolunarak terkîb bir vasf-ı terkîbi olmuş olur. "Subh-dem" gibi ki, "dem-i subh" takdîrindedir. Ba'zı nüshalarda "hatne-sûr" yerine "hâne-sûr" vâki'dir ki, "düğün evi" demek olur. "Vatan", burada "kıyâm ve karar" ma'nâsınadır.

ماند مهمان عزیز و شوهرش نقل بنهادند از خشك و ترش

3647. *Azîz olan misâfir ve onun kocası kaldı. Kurudan ve yaştan ona çerez koydular.*

Ya'ni, kadın yatakları yaptıktan sonra düğün evine gitti. Evde azîz olan misâfir ile kadının kocası kaldı ve misâfirin önüne ikrâm için bâdem ve ceviz ve fındık gibi kurudan ve armut ve erik ve kayısı gibi yaştan çerez ve meyve koydular. "Nukl" ve "nakl", içki mezesi ve çerez demektir. *Kāmûs*'ta ve *Müzîlü'l-Ağlât*'ta nûnun fethası ile sahîh ve zammesi ile galat-ı meşhûr olduğu zikredilmiştir.

در سمر گفتند هر دو منتخب سر گذشت نیك و بد تا نیم شب

3648. *Her ikisi müntehab masallar içinde gece yarısına kadar iyi ve kötü sergüzeşt söylediler.*

"Semer", gece sohbeti, vakit geçirmek için gece söylenen hikâyeler ve masallar demektir. "Sergüzeşt", baştan geçen vak'a demektir. Ya'ni, misâfir ile ev sâhibi olan efendi karşı karşıya oturdular. Birtakım iyi ve kötü olarak baştan geçmiş olan müntehab hikâyeleri gece yarısına kadar birbirlerine söylediler.

بعد از آن مهمان ز خواب و از سمر شد در آن بستر که بود آن سوی در

3649. *Ondan sonra misâfir uykudan ve hikâyeden o döşeğe gitti ki, o kapı tarafında idi.*

Ya'ni, hikâyelerden sonra misâfirin uykusu gelip kapı tarafında döşenmiş olan yatağa gitti. Bu yatak yukarıda zikrolunduğu üzere ev sâhiblerine mahsûs olan yatak idi ve misâfirin yatağı değil idi.

شوهر از خجلت بدو چیزی نگفت که ترا این سوست ای جان جای خفت

3650. [3656] *Koca utandığından ona bir şey söylemedi. Demedi ki: "Ey can, senin için uyku yeri bu taraftır!"*

که برای خواب تو ای بو الکرم بستر آن سوی دگر افکنده ام

3651. *"Zîrâ ey kerem babası, senin uykun için döşeği o dîğer tarafa yapmışım."*

آن قراری که به زن او داده بود گشت مبدل و آن طرف مهمان غنود

3652. *O bir karârı ki, o kadın ile vermiş idi, değişmiş oldu ve o tarafa misâfir mızgandı.*

"Gunûden", Türkçe'de mızganmak demektir. "Uyku ibtidâsı" demektir. Misâfir o yatağa yatınca ev sâhibinin karısıyla vermiş olduğu karar değişmiş oldu; ve onların karar verdikleri yatakta misâfir mızgandı.

آن شب آن جا سخت باران در گرفت　　　کز غلیظی ابر آمد شان شگفت

3653. *O gece orada şiddetli yağmur tuttu ki, bulutun kalınlığından onlara taaccüb geldi.*

زن بیامد بر گمان آن که شو　　　سوی در خفته ست و آن سو آن عمو

3654. *Kadın geldi. O zan üzerine ki, kocası kapı tarafında ve o amca da o tarafta yatmıştır.*

Kadın düğün evinden kendi evine geldi. Fakat vaziyetin değiştiğinden haberdâr olmadığından evvelki karar mûcibince kocası kapı tarafında ve o misâfir amca da kendisi için yapılan dîğer taraftaki yatakta yattığını zannetti. "Şûv", koca ma'nâsınadır.

رفت عریان در لحاف آن دم عروس　　　داد مهمان را به رغبت چند بوس

3655. *O demde arûs çıplak olarak yorgan içine gitti. Misâfire rağbet ile birkaç bûse verdi.*

Odanın içi karanlık olduğundan o demde arûs, ya'ni gelin hanım gündüzlük elbisesinden soyunup kocasının koynuna girdiğini zannederek yorgan içine girdi ve kocası zannı ile hafif uykuya dalmış olan misâfiri iştihâ ve rağbet ile birkaç kere de öptü.

گفت می‌ترسیدم ای مرد کلان　　　خود همان آمد همان آمد همان

3656. *Dedi: "Ey azîz adam, ben korktum. Halbuki o da geldi, o da geldi, o da!"*

"Kelân", büyük ve pek iyi ve pek büyük ve âlî ma'nâlarınadır. Ya'ni, kadın kocası zannı ile misâfire dedi: "Ey benim azîz kocacığım, ben korktum ve korktuğum şey de tamâmıyla vâki' oldu."

مرد مهمان را گل و باران نشاند　　　بر تو چون صابون سلطانی بماند

3657. *"Misâfir adamı çamur ve yağmur oturttu; senin üzerinde beylik sabunu gibi kaldı."*

"Sâbûn-i sultânî"ye Ankaravî hazretleri "beylik sabunu" ma'nâsı vermiştir. Hind şârihlerinden Muhammed Efdal hazretleri buyurur ki: *Medâru'l-Efâzıl*'da "Hâkimin tevzî'i" ma'nâsına gösterilmiştir; ve yine şârihlerden Velî Muhammed Ekberâbâdî ıstılâhda "tevzî'" ma'nâsınadır demiştir. Ya'ni, "Ey azîzim kocam, beylik tarafından efrâda tevzî' ve taksîm olunan sabun nasıl onların malı olup üzerlerinde kalır ise, yağmur ve çamur sebebiyle bu misâfir de senin üzerinde öylece kaldı. İşte bundan korkuyor idim. Bu korktuğum da başımıza geldi!" demek olur.

اندر این باران و گل او کی رود　　　　بر سر و جان تو او تاوان شود

3658. *"Bu yağmur ve çamur içinde o ne vakit gider? Senin başın ve canın üzerinde o zarar olur!"*

"Tâvân", cürm, cinâyet ve garâmet ve ziyân ve günâha ıvaz ve bedel ma'nâsınadır (*Burhân*). Burada "zarar ve ziyân" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey kocam, bu misâfir bu yağmur ve çamur içinde gidemez; ve senin zâhirinde ve bâtınında sana zarar ve ziyân olur."

زود مهمان جست و گفت ای زن بهل　　　　موزه دارم من ندارم غم ز گل

3659. *Misâfir çabuk sıçradı ve dedi: "Ey kadın, bırak, çizme tutarım, ben çamurdan gam tutmam!"*

Misâfir koynuna giren kadından bu sözleri işitince derhal yataktan sıçradı ve dedi: "Ey kadın, beni bırak! Benim çizmem var. Binâenaleyh yağmurdan ve çamurdan gam yoktur. Bunlar benim yoluma mâni' değildir!"

من روان گشتم شما را خیر باد　　　　در سفر یك دم مبادا روح شاد

3660. [3666] *"Ben gidici oldum, size hayır olsun! Seferde rûh bir dem şâd olmasın!"*

"Ben gidiyorum, siz hayırla kalın! Zîrâ ben yolcuyum, seferde yolcunun bir dem rûhu şâd ve mesrûr olmaz!"

تا که زوتر جانب معدن رود　　　　کاین خوشی اندر سفر ره رهزن شود

3661. *"Tâ ki pek çabuk ma'den tarafına gitsin! Zîrâ bu hoşluk seferde yol vurucu olur"*

Ya'ni, "Rûhun seferde sürûru ve zevki olmamalıdır. Tâ ki ervâh âlem-i süflîde kalmayıp çabuk ma'den tarafına ve aslî olan rûhâniyet âlemine gitsin. Zîrâ bu âlem-i cismâniyyetin zevki ve hoşluğu sefer içinde rûha yol vurucu olur."

زن پشیمان شد از آن گفتار سرد   چون رمید و رفت آن مهمان فرد

3662. *Kadın o soğuk sözden peşîmân oldu. O ferd olan misâfir vaktâki ürktü ve gitti.*

زن بسی گفتش که آخر ای امیر   گر مزاحی کردم از طیبت مگیر

3663. *Kadın ona birçok dedi ki: "Nihâyet ey bey, eğer mutâyebe cihetinden bir latîfe ettim ise müteessir olma!"*

"Mizâh", şaka ve latîfe; "tıybet", hoş-tab' ve mutâyebe. Kadın hatâsını te'vîl için misâfiri tatyîben birçok sözler söyleyip dedi ki: "Ey bey, benim sana söylediğim sözler, şaka ve latîfe idi. Eğer mutâyebe cihetinden bir latîfe yaptım ise beni muâheze etme ve müteessir olma!"

سجده و زاریٔ زن سودی نداشت   رفت و ایشان را در آن حسرت گذاشت

3664. *Kadının secdesi ve zârîliği fâide tutmadı. Gitti ve onları hasret içinde bıraktı.*

Kadının misâfire karşı tevâzu'u ve yalvarmasının bir fâidesi olmadı. Misâfir o soğuk sözleri ciddî gördü ve gece vakti evden gitti; ve kadını ve kocasını kendi fazîletinin ve meziyetinin hasreti içinde bıraktı.

جامه ازرق کرد ز آن پس مرد و زن   صورتش دیدند شمعی بی‌لگن

3665. *Ondan sonra erkek ve kadın elbisesini mâvi yaptı. Onun sûretini leğensiz bir şem' gördüler.*

Misâfirin teessür ile gitmesinden sonra karı koca elbiselerini mâtem alâmeti olan mâvi renkte yaptılar. "Leğensiz şem'"den murâd, o misâfirin sûretini bir mekân-ı cismânîde değil, mertebe-i hayâlde görmektir. Zîrâ leğen, mum yanarken damlaları dışarıya dökülmemek için altına koydukları bir kap ma'nâsına da gelir. Misâfirin hayâli de altına kap konmamış olan bir muma teşbîh buyrulmuştur.

می‌شد و صحرا ز نور شمع مرد   چون بهشت از ظلمت شب گشته فرد

3666. *Giderdi ve sahrâ adamın şem'inin nûrundan cennet gibi gece karanlığından cüdâ olmuş idi.*

Misâfir gece vakti evden fırlayıp yola giderdi; ve sahrâ onun şem'-i bâtınının nûrundan gece karanlığından ferd ve cüdâ olmuş idi. Cennette nasıl ki

gece karanlığı yok ise, onun geçtiği karanlık sahrâlarda dahi cennet gibi karanlık kalmadı.

کرد مهمان خانه خانهٔ خویش را از غم و از خجلت این ماجرا

3667. *Gamdan ve bu mâcerânın hacletinden nâşî kendi evini misâfirhâne yaptı.*

Evin sâhibi olan adam misâfire yapılan bu soğuk muâmelenin gamından ve cereyân eden bu hâlden utandığından kendi evini garîb olan misâfirler için bir misâfirhâne yaptı.

در درون هر دو از راه نهان هر زمان گفتی خیال میهمان

3668. *Misâfirin hayâli her zaman her ikisinin içinde gizli yoldan söylerdi.*

که منم یار خضر صد گنج جود می‌فشاندم لیك روزتان نبود

3669. *Derdi ki: "Ben Hızır'ın yâriyim. Yüz kerem hazînesi saçar idim, fakat sizin nasîbiniz olmadı."*

O misâfirin hayâli o karıya ve kocaya, gizli olan ma'nâ yolundan onların kalblerinden derdi: "Ben Hz. Hızır'ın arkadaşıyım. Bende birçok cûd ve kerem hazîneleri var idi ve ben de onları saçar durur idim. Fakat ne yapalım ki o hazînelerden sizin nasîbiniz ve hisseniz olmadı."

Ma'lûm olsun ki, bu kıssanın hâtır-ı fakîre lâyıh olan rumûzu budur ki: "Fikir"den murâd, sûret-i umûmiyyede sürûra ve gama âit olan fikirlerdir; ve insanın bu fikirlerin îcâdında medhali yoktur. Zîrâ eğer medhali olaydı kalbine gelen gam ve keder fikrini ve bir kabzı def' edebilirdi. Halbuki herkes zevkan ve vicdânen bilir ki, bu fikirleri def' etmek insanın elinde değildir. Binâenaleyh كُلٌّ مِنْ عند الله (Nisâ, 4/78) ya'ni "Hep Allah indindendir" âyet-i kerîmesi mûcibince, bu fikirler Hak tarafından esbâbdan bir sebeb üzerine kalblere vârid olur. Bunlar birer misâfir-i gaybîdir. Bu kıssada tarîk-ı Hak sâliklerine işâret budur ki, kalbe gelen bu misâfir-i gaybîleri hoş tutmak ve incitmemek lâzımdır. Fikr-i sürûr misâfirini hoş tutmak ve riâyet etmek Hakk'a şükretmek ve sâika-i sürûr ve inbisât ile hevâ-yı nefse müteveccih olmamak ile olur; ve fikr-i gam misâfirini hoş tutmak dahi bir taraftan Hakk'a şükretmekle berâber istiğfâra devâm etmek ve onu izâle etmek için nefsin hazzı olan kesret-i mubâhâta teveccüh etmemekle olur. Zîrâ bu fikirler Hak tarafından sâlike imtihânen elçi olarak gönderilmiştir. Nitekim Ebû Tâlib Mekkî hazretleri *Kûtu'l-Kulûb* kitabında الخواطر رسل الحق فاستجب لها ya'ni "Havâtır Hakk'ın re-

sûlleridir, imdi onları kabûl et!" buyurmuştur. Sâlik bunları incitirse bu fikirler kendi asılları olan Hakk'a münkesir olarak rücû' ederler ve sâlikten şikâyet ederler; ve netîcede bu haller sâlikin terakkîden mahrûmiyetini mûcib olur. Havâtır hakkında daha birtakım tafsîlat var ise de buraya lâzım olanı bu kadardır.

تمثیل فکر هر روزینه که اندر دل آید به مهمان نو که از اول روز در خانه فرود آید
و فضیلت مهمان نوازی و ناز مهمان کشیدن و تحکم و بد خویی کند به خداوند خانه

Kalbe gelen her günlük fikrin günün evvelinde eve nüzûl eden ve ev sâhibine tahakküm ve kötü huyluk eden yeni misâfire temsîlidir; ve misâfir-nüvâzlığın ve misâfirin nazını çekmenin fazîleti beyânındadır.

هر دمی فکری چو مهمان عزیز — آید اندر سینه ات هر روز نیز

3670. [3676] *Her bir dem bir fikir azîz misâfir gibi her gün senin kalbine de gelir.*

فکر را ای جان به جای شخص دان — ز انکه شخص از فکر دارد قدر و جان

3671. *Ey can, fikri şahıs yerinde bil! Zîrâ ki şahıs fikirden dolayı kadr ü cân tutar.*

Ey sâlik, fikri şahıs makāmında tut ve onu canlı bir şahıs gibi bil! Zîrâ şahsın şahsiyyeti fikrinden dolayıdır ve onun kıymeti ve canı fikri sebebiyle zâhir olur. Nitekim II. cildin 275 numarasına müsâdif olan: ای برادر تو همان اندیشهٔ — ما بقی تو استخوان و ریشهٔ Ya'ni "Ey birâder, sen ancak endîşesin ve fikirsin. Bâkî olan şeyin kemik ve sinir ve damar ve adalâttır" buyrulmuş idi.

فکر غم گر راه شادی می‌زند — کارسازیهای شادی می کند

3672. *Gam fikri eğer şâdî yolunu vurursa, şâdînin kâr-sâzlıklarını yapar.*

Eğer sürûr fikrinin yolunu vurup kalbine gam fikri gelirse me'yûs olma! Sürûra bir yer hazırlamak ve sürûrun işini düzelticilik yapmak için gelmiştir. Zîrâ âyet-i kerîmede فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا (İnşirâh, 94/5-6) ya'ni "Mu-

hakkak kolaylık güçlük ile berâberdir; kolaylık muhakkak güçlük ile berâberdir" buyrulur. Beyt:

شاد بر آنم که دل من غمیست کامدن غم سبب خرمیست

ان مع العسر چو یسرش قفاست شاد بر آنم که کلام خداست

"Ben onun üzerine mesrûrum ki gönlümde bir gam vardır. Zîrâ gam gelmek meserretin sebebidir. Muhakkak güçlük ile berâber onun arkasında mâdemki kolaylık vardır, onun üzerine mesrûrum ki Hakk'ın kelâmıdır."

خانه می‌روبد ز تندی او ز غیر تا در آید شادئ نو ز اصل خیر

3673. *O sertliğinden dolayı evi gayrıdan süpürür, tâ hayr olan asıldan yeni bir şâdî gele!*

Ya'ni, gam fikri serttir ve şiddetlidir. O fikir şiddetinden dolayı kalbdeki başka fikirleri süpürür. Bu gam fikri bu süpürmeyi hayr-ı mahz olan asl-ı vücûddan yeni bir sürûr fikri gelmek için yapar.

می‌فشاند برگ زرد از شاخ دل تا بروید برگ سبز متصل

3674. *Muttasıl yeşil yaprak bitmek için gönül dalından sarı yaprağı silker.*

Sürûrun birbirine bitişik olan yeşil yaprakları neşv ü nemâ bulmak için o gam fikri gönül ağacının dalından sararmış yaprak mesâbesinde olan eski sürûr fikirlerini silker ve düşürür.

می کَنَد بیخ سرور کهنه را تا خرامد ذوق نو از ما و را

3675. *Arkasından yeni zevk salmak için eski sürûrun kökünü koparır.*

Ey sâlik, senin kalbine gam fikri gelirse, oradaki eski sürûrun kökünü koparıp onun yerine yeni zevk ve sürûr getirmek için gelir.

غم کند بیخ کژ پوسیده را تا نُماید بیخ رو پوشیده را

3676. *Gam yüzü örtülmüş kökü göstermek için çürümüş olan eğri kökü koparır.*

Ya'ni, gam kulun ayn-ı sâbitesinde mündemiç olup âlem-i cismâniyyette kendisinden zuhûru îcâb eden kökü göstermek için evvelce gelmiş ve hükmünü icrâ ederek eskiyip eğrilmiş olan kökü bir daha gelmemek üzere koparır. Zîrâ tecellîde tekrar yoktur.

غم ز دل هر چه بریزد یا برد　　　در عوض حقا که بهتر آورد

3677. *Gam gönülden her neyi döker ya götürür ise, bedelinde muhakkak daha iyisini getirir.*

Gam gönülden döktüğü veyâ götürdüğü şeyin bedelinde مَا نَنسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَا أَوْ مِثْلِهَا (Bakara, 2/106) ya'ni "Biz bozduğumuz yâhud unutturduğumuz âyetin ondan daha hayırlısını veyâ mislini getiririz" âyet-i kerîmesi mûcibince muhakkak daha iyisini getirir; ve eğer mislini getirirse giden mislinden daha iyi olur.

خاصه آن را که یقینش باشد این　　　که بود غم بندهٔ اهل یقین

3678. *Husûsiyle o kimseye ki, onun buna yakînı ola! Zîrâ gam ehl-i yakînin bendesi olur.*

Husûsiyle gidenin gelenden daha hayırlı olduğuna yakîni olan kimseler ki, bunlar ehl-i yakîn tâifesindedir, gam onların işini görmek için köle ve hizmetkâr olur. Zîrâ gam ve kabz kulun inkisârına ve niyâzına; ve şâdî ve inbisât ise nâzına sebeb olur. Halbuki abdin hâl-i niyâzı hâl-i nâzından efdaldir. Zîrâ nâz hâlinde sâlikin mertebesinden sukûtu vâki'dir. Ehl-i niyâz ise dâimâ terakkîdedir. Ancak ma'şûkān-ı ilâhî bu kāide hâricindedir.

گر ترش رویی نیارد ابر و برق　　　رز بسوزد از تبسمهای شرق

3679. *Eğer bulut ve şimşek ekşi yüzlülük getirmese, asma çubuğu güneşin tebessümlerinden yanar.*

"Bulutun ve şimşeğin ekşi yüzlü olması", arz üzerine gölge yapıp yağmur yağdırmasından ve gök gürlemesinden kinâyedir. "Güneşin tebessümü" de şiddet-i harâretten kinâyedir. Ya'ni, nitekim bulut ara sıra arza gölgesini salıp yağmur yağdırmasa ve şimşek çakıp gök gürlemese güneşin şiddet-i harâretinden asma çubukları yanar ve bağlar harâb olur. "Şark", güneş ma'nâsınadır.

سعد و نحس اندر دلت مهمان شود　　　چون ستاره خانه بخانه میرود

3680. *Sa'd ve nahs senin kalbinde misâfir olur. Yıldız gibi hâne hâne gider.*
[3686]

"Sa'd ve nahs", ilm-i nücûm ıstılâhındandır. "Sa'd", uğur ve mübârek demektir. "Nahs", uğursuzluk ma'nâsındadır. Ma'lûm olsun ki, ilm-i nücûm erbâbına göre Zühal yıldızı nahs-i ekberdir. İklîm-i evvelin müdebbiridir. Mensûbâtı ihtiyarlar ve ekinciler ve mühendislerdir. "Müşterî", sa'd-i ekberdir. İkinci iklîmin müdebbiridir. Mensûbâtı enbiyâ ve evliyâ ve ulemâ ve kuzât

ve hükkâm ve eşrâfdır. "Merih", nahs-i asgardır. Üçüncü iklîmin müdebbiridir. Mensûbâtı etrâk ve ehl-i silâh ve erbâb-ı cenk ve cidâl ve ashâb-ı harb ve kıtâldir. "Güneş", nühûsete mâildir. Dördüncü iklîmin müdebbiridir. Mensûbâtı erbâb-ı halvet ve ashâb-ı saltanattır. "Zühre", sa'd-i asgardır. Beşinci iklîmin müdebbiridir. Mensûbâtı kadınlar ve hâdimler ve ehl-i tarab ve tüysüz gençlerdir. "Utârid", sa'd ile sa'd ve nahs ile nahs olup mümtezicdir. Altıncı iklîmin müdebbiridir. Mensûbâtı erbâb-ı kalem ve ashâb-ı fehm ve ilim erbâbı ve san'at ehlidir. Ulûm-i riyâziyye ve hendese ve nakkaşlık Zühre'ye mensûbdur. "Ay", sa'd-i asgardır, yedinci iklîmin müdebbiridir. Mensûbâtı avâm-ı nâs ve ez'âf ve sokak ahâlisi ve elçiler ve beylerdir.

İlm-i nücûm keşf-i rûhânîye müstenid bir ilim olduğundan ehl-i arz üzerine olan bu te'sîrâtı maddiyâta müstenid olan fen ile idrâk olunamaz. Maddiyât ve tabîiyât ile meşgûl olanlar bunları hurâfât addedip inkâr ederler. Her ne hâl ise, bu beyt-i şerîfde, şâdî sa'd olan yıldızlara ve gam nahs olan yıldızlara teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni, sa'd ve nahs olan yıldızlar nasıl ki gökte burçlara uğraya uğraya sefer ederlerse, sa'd olan şâdî ve nahs olan gam dahi senin burç gibi olan kalbinde öylece sefer edicidirler. Nitekim şâirin biri bu hâle işâreten şöyle söylemiştir. Mısrâ':

Gam gelir şâdî gider, çün dil misâfirhânedir

آن زمان که او مقیم برج تست باش همچون طالعش شیرین و چست

3681. *O zamân ki, o senin burcunun mukîmidir, onun tâli'i gibi tatlı ve çevik ol!*

Ya'ni, uğurlu yıldız gibi olan şâdî ve uğursuz yıldız gibi olan gam fikirlerinden her biri senin burç gibi olan kalbinde mukîm oldukları zaman onların dalgalarına ve hükümlerine tâbi' olup tatlı ve çevik ol! Şâdî hükmü hâl-i inbisât içinde şükürdür ve gamın hükmü hâl-i kabz içinde şükür ve sabırdır. Binâenaleyh şükürde ve sabırda tatlı ve çevik olmak lâzımdır.

تا که با مه چون شود او متصل شکر گوید از تو با سلطان دل

3682. *Tâ ki o aya muttasıl olduğu vakit gönül sultânına senden şükür söylesin!*

"Ay"dan murâd, Hak Teâlâ'dır. "Gönül sultânı"ndan murâd, yine Hak Teâlâ'dır. Ya'ni, ey sâlik, senin kalbine misâfir olan gam ve şâdî fikirleri senden tatlılık ve hizmette çeviklik görüp kendi asılları olan vücûd-ı hakîkî sâhibi olan Hak Teâlâ cânibine rücû' ettikleri vakit, gönül sultânı olan Hak Teâlâ hazretlerine senden teşekkür etsin ve senin hüsn-i kabûlünden memnûniyet beyân etsin!

هفت سال ایوب با صبر و رضا　　　　در بلا خوش بود با ضیف خدا

3683. *Eyyûb yedi yıl sabır ve rızâ ile belâ içinde Hudâ'nın misâfiri ile hoş idi.*

Nitekim Eyyûb (a.s.) Hak tarafından kendisine gönderilmiş olan gam ve belâ misâfirleriyle yedi yıl sabır ve rızâ içinde hoş yaşadı ve aslâ bu misâfirden şikâyet etmedi. Eyyûb (a.s.)ın çektiği belâ tefsîr kitâblarında mufassalan beyân olunmuştur; ve Eyyûb (a.s.)ın ezvâkına âit hakāik ve dekāik dahi *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Eyyûbî'de cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî (k.s.) hazretleri tarafından beyân buyrulmuştur.

تا چو واگردد بلای سخت رو　　　　پیش حق گوید به صد گون شکر او

3684. *Nihâyet pek yüzlü belâ geri döndüğü vakit, Hak huzûrunda onun yüz türlü şükrünü söylesin!*

Ya'ni, kula isâbet eden pek yüzlü belâdan mütevellid gam misâfiri yine geldiği yere rücû' ettiği vakit, o kulun sabır ve rızâsından bahs ile Hak huzûrunda o kulun yüz türlü şükrünü söylesin ve ondan beyân-ı memnûniyet etsin!

کز محبت با من محبوب کُش　　　　رو نکرد ایوب یك لحظه تُرُش

3685. *Desin ki: "Muhabbetten dolayı ben mahbûb öldürücüye Eyyûb bir lahza yüzünü ekşi etmedi."*

"Mahbûb"dan murâd, lezzât-ı nefsâniyye ve huzûzât-ı cismâniyyedir. "Eyyûb"dan murâd, Eyyûb (a.s.) gibi belâya mübtelâ olmuş olan Hak yolunun sâlikidir. Ya'ni, belâ-yı cismâniyyeden mütevellid olan fikr-i gam huzûr-ı Hakk'a avdet ettiği vakit desin ki: "Ey benim Rabbim, nefsin ve cismin mahbûbu olan huzûzâtı ve lezzâtı öldürücü olan benim gibi bir misâfiri, o Eyyûb (a.s.) meşrebinde olan kulun sana muhabbetinden dolayı, bir lahza yüzünü ekşitip şikâyet etmedi ve sabır ve rızâ içinde bulundu."

از وفا و خجلت وعلم خدا　　　　بود چون شیر و عسل او با بلا

3686. *"Vefâdan ve hacletten ve ilm-i Hudâ'dan dolayı o belâ ile süt ve bal gibiydi."*

Ya'ni, o fikr-i gam Hakk'a rücû' ettiği vakit desin ki: "Ey benim Rabbim, o Eyyûb meşrebinde olan kulun sana karşı olan vefâsından ve senin onu zâhiren ve bâtınen ni'metlere müstağrak kıldığını görüp bir an için gelen belâdan müştekî olma[k]dan utandığından ve senin ona bahş buyurmuş olduğun ilimden dolayı, başına gelen belâ ile onun vücûdu bala karışmış süt gibi ol-

du." Ma'lûm olsun ki, ehl-i Hak indinde fikr-i gam fikr-i şâdîye müreccahdır. Zîrâ fikr-i gam, nefsi hayât-ı sûriyye lezzetlerinden soğutur ve Hakk'a tevcîh eder. Nitekim Râbia Adeviyye (k.s.) hazretleri "Benim gamım gamlı olduğum için değildir, belki gamlı olmadığım içindir" buyurmuştur.

فکر در سینه در آید نو به نو　　　　خند خندان پیش او تو باز رو

3687. *Fikir kalbde yeni yeni zâhir olur. Sen onun önüne güle güle tekrar git!*

Gam ve sürûr fikirleri kalbde yeni yeni zâhir olur. Onlar sana Hak tarafından olan misâfirlerdir. Sen onları güle güle karşıla! Eğer fikr-i sürûr gelirse memnûnen şükret! Ve eğer gam fikri gelirse aslâ şikâyet etmeksizin sabır ve rızâ ile kabûl et ve bulunduğun hâle şükret!

که اَعِذْنِی خَالِقِی مِنْ شَرِّهٖ　　　　لاَ تُحَرِّمْنِی اَنِلْ مِنْ بِرِّهٖ

3688. *'De ki: "Ey benim Hâlik'ım, onun şerrinden beni sakla, beni mahrûm etme, onun hayrından îsâl et!"*

Cenâb-ı Hakk'a yalvarıp de ki: "Ey benim Hâlik'ım, kalbime misâfir olarak gelen gam ve şâdî fikirlerinin şerrinden beni sakla! Onlara ikrâm etmek fazîletinden beni mahrûm etme! Onların hayırları cinsinden olan şeyi bana îsâl et!" Gam fikrinin şerri Hakk'ın gayrına şikâyettir. Bu şikâyet onun zımnındaki hayrı ibtâl eder ve onun hayrı sabır ve rızâdır. Sabır ve rızâ kulu Hakk'a ulaştırır. Ve sürûr fikrinin şerri fart-ı inbisât hasebiyle kulun mubâhâtta nefsin arzûlarına muvâfakata müsâade etmesi ve şükr-i fiilîden gaflete düşmesidir. Nitekim geçmiş ve gelecek günahların mağfireti müjdesi üzerine Resûl-i Ekrem Efendimiz sevinerek mübârek ayakları şişinceye kadar namaz kıldılar. Ümm-i mü'minîn Âişe (r.a.) hazretleri "Yâ Resûlallah, Hak Teâlâ senin geçmiş ve gelecek günahlarının affını müjdeledi. Niçin bu kadar vücûd-ı şerîfine ezâ ediyorsun?" dediği vakit, Server-i âlem Efendimiz یا عائشة افلا اکون عبدا شکورا Ya'ni "Ey Ayşe, ben çok şükredici bir kul olmayayım mı?" buyurdular. İşte sürûr fikrinin hayrı budur.

رَبِّ اَوْزِعْنِی لِشُکْرِ مَا اَرَی　　　　لاَ تُعَقِّبْ حَسْرَةً لِی اِنْ مَضَی

3689. *"Ey benim Rabbim, gördüğüm şeyin şükrüne beni harîs kıl. Eğer geçti ise benim için hasreti birbiri arkasından getirme!"*

"Ey benim Rabbim, fikr-i gamdan ve fikr-i sürûrdan gördüğüm şeyin şükrüne beni harîs kıl! Ve eğer o fikir misâfirleri, ikrâm ettiğim hâlde geçip gider-

se, onların hayrına nâil olamamaktan dolayı hasret çekmemin hâlini benim için birbiri arkasından getirme! Ya'ni kaçırdığım fırsatı bir daha bana kaçırtma!" Bu beyt-i şerîfde sûre-i Neml'de vâki' Süleyman (a.s.)dan menkûl olan münâcâta işâret buyrulur: رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ (Neml, 27/19). Ya'ni "Ey benim Rabbim, bana ve vâlideme ihsân ettiğin ni'metine şükretmeğe ve râzı olduğun sâlih ameli işlemeğe beni harîs kıl!"

آن ضمیر رو ترش را پاس دار   آن ترش را چون شکر شیرین شمار

3690. *O ekşi yüzlü zamîri hıfzet! O ekşiyi şeker gibi tatlı say!*
[3696]

"Zamîr", endîşe ve hâtıra ve kalbin içi ve kalbden geçen şey ve sır ma'nâlarınadır (*Gıyâsü'l-Lügāt*). Ya'ni, ekşi yüzlü olan gam fikrini ve hâtırasını hükmü geçinceye kadar hıfzet, şikâyet etme! O fikir her ne kadar tab'a mülâyim gelmez ise de, o ekşi yüzlü misâfiri şeker gibi tatlı say!

ابر را گر هست ظاهر رو ترش   گلشن آرنده ست ابر و شوره کُش

3691. *Her ne kadar bulutun zâhiri ekşi yüzlü ise de çorak öldürücü olan bulut gülşen getiricidir.*

Nitekim güneşin ziyâsına perde olan kara bulutun şekl-i zâhirîsi her ne kadar sevimsiz ve ekşi yüzlü ise de, o bulut çorak ve kurak olan topraklara yağmur getirip oralarda gülşen peydâ eder ve yeşillikler vücûda getirir.

فکرت غم را مثال ابر دان   با ترش تو رو ترش کم کن چنان

3692. *Gam fikrini bulutun misâli bil! Sen ekşi ye, öyle ekşi yüzü az yap!*

İnsanın kalbine gelen gam fikri de şekl-i zâhirîsi sevimsiz ve ekşi yüzlü olan kara buluta benzer. Binâenaleyh sen o ekşi yüzlü ve somurtkan misâfire karşı öyle ekşi yüzü az yap! "Ekşi yüzü az yap!" tavsiyesindeki işâret budur ki, ba'zen fikr-i gam ve kabz sâlike şiddetle ârız olur. Sâlik bu hâl-i şedîd içinde vazîfe-i abdiyyetini icrâda âciz kalır. İşte ara sıra vâki' olan bu hâl içinde o kabzın def'i ve o belânın ref'i için Hakk'a münâcât etmek ve def'i çâresine tevessül etmek zarûrî olur. Nitekim *Nefehâtü'l-Üns*'te şu menkıbe münderiçtir:

"Serî Sakatî hazretleri buyurdu ki: "Bir gece uykum gelmedi. Acîb bir ıztırâbım oldu. Hattâ teheccüd namazından dahi mahrûm kaldım. Sabah nama-

zını kılıp dışarıya çıktım. Teskîn-i ıztırâb için her nereye gittimse fâidesi olmadı. Nihâyet ehl-i ibtilâyı görüp korkmak için tımarhâneye gittim. Vaktâki tımarhâneye girdim, gönlüm açıldı ve sînem münşerih oldu."

Ve kezâ Eyyûb (a.s.) إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ (Sâd, 38/41) ya'ni "Yâ Rab, beni şeytan nusb ve azâb ile mess etti" buyurdu. Bu bahsin tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Eyyûbî'dedir. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri "Bu gibi ahvâlde Hakk'a şikâyet etmek sabrı münâfî değildir. Sabrı münâfî olan şey Hakk'ın gayrına şikâyet etmektir!" buyururlar. İşte cenâb-ı Pîr efendimiz dahi bu beyt-i şerîfde bu ma'nâya işâret buyururlar. Nitekim yukarıdaki Arabî münâcâtta bu ma'nâ anlaşılır.

بو كه آن گوهر به دست او بود　　　جهد كن تا از تو او راضى شود

3693. *Ola ki, o gevher onun elinde ola! Cehd et, tâ o senden râzı olsun!*

Ya'ni, gam fikrine sabret! Câiz ki Hakk'ın lütuf ve inâyet gevheri o misâfirin elinde ola! Binâenaleyh sabretmeye gayret et! Nitekim Eyyûb (a.s.) yedi yıl sabretti ve belâ-yı Hakk'a karşı rızâ gösterdi. Sen de o misâfirden râzı ol ki, o da senden râzı olarak Cenâb-ı Hakk'a avdet etsin!

ور نباشد گوهر و نبود غنى　　　عادت شيرين شدن افزون كنى

3694. *Ve eğer gevher olmaz ve ganî olmazsa tatlı olmak âdetini ziyâde edersin.*

Ve eğer gam fikrine sabrından dolayı Hakk'ın lütuf ve inâyet gevheri sende zâhir olmaz ve o misâfir sana bu gevheri getiren bir zengin misâfir olmazsa yine müteessir olma! Zîrâ o misâfire karşı tatlı yüzlü olursan, sende tatlı yüzlü olmak ve sabretmek huyu çoğalır ve rüsûh bulur ki, bu da senin için bir kazançtır.

جاى ديگر سود دارد عادتت　　　ناگهان روزى بر آيد حاجتت

3695. *Senin âdetin başka yerde fâide tutar. Ansızın bir gün senin hâcetin zâhir olur.*

Ya'ni, bu misâfirin gelip gitmesi eksik değildir. Eğer sen bu fikr-i gam misâfirlerine karşı tatlı yüzlülüğü huy ve âdet edersen senin bu âdetin gevher-i inâyeti hâsıl olarak gelen bir başka zengin misâfire karşı yaptığın beşâşette sana fâide verir. Nihâyet bir gün ansızın ihtiyâcın olan Hakk'ın tecellî-i cemâlîsi zuhûra gelir.

فکرتی کز شادیت مانع شود آن به امر و حکمت صانع شود

3696. *Bir fikir ki, seni şâdîlikten men' edici olur, o Sâni'in emri ve hikmeti ile olur.*

Ey sâlik, seni sürûrdan men' edici olan bir fikr-i gam, Sâni' Teâlâ hazretlerinin emri ve hikmeti ile senin kalbine gelmiştir. Binâenaleyh o fikre fenâ nazar ile bakmak onu gönderen Hakk'a ta'rîz etmek olur. Eğer tahammül edemez isen yukarıdaki 3688 ve 3689 numaralı beyitlerdeki münâcâtı et!

تو مخوان دو چار دانگش ای فلان بو که نجمی باشد و صاحب قران

3697. *Ey filân, sen ona dü çâr dâng ta'bîr etme! Ola ki bir yıldız ve sâhib-kıran ola!*

"Dâng", mutlak tâne ma'nâsınadır. Buğday ve arpa ve mercimek vs. tânelerine de şâmildir (*Burhân*). "Dü çâr dâng", "iki dört tâne" demek olur ki, "hakîr bir şey"den kinâyedir. "Kırân", ehl-i nücûm indinde iki seyyârenin bir burca vusûlü demektir. Bu hâl birçok seneler zarfında vâki' olur. "Sâhib-kıran", ehl-i nücûm indinde doğuşu, Zühal ve Müşterî yıdızlarının bir burçta kırânına müsâdif olan kimsedir ki, bu kimse "sâhib-i saâdet" olur. Ya'ni, ey filân kimse, sen Hakk'ın emri ve hikmeti ile gelen gam fikrini hakîr addetme! Ola ki o misâfir sâhib-kıran ve sa'd bir yıldız mesâbesinde ola ve sana saâdet-i ebediyye getire!

تو مگو فرعی است او را اصل گیر تا بُوی پیوسته بر مقصود چیر

3698. *Sen ona "Bir fer'dir!" deme, asl tut! Tâ daimâ maksûd üzerine gālib olasın!*

Sen o gelen gam fikrine "Benim sülûkümün aslı ile alâkadar değildir. Bu hâl ârızî ve fer'î olan gelip geçici bir şeydir" deme! Onu sülûkünün aslı ve esâsı tut! Zîrâ vücûd Hakk'ındır ve Hak sana o libâs-ı taayyün ile vârid olmuştur; ve sülûkündeki maksadın ise Hakk'a vusûldür. Binâenaleyh gaflete düşüp o fikri Hakk'ın gayrı bilme ki, dâimâ maksûduna gālib olasın!

ور تو آن را فرع گیری و مُضِر چشم تو در اصل باشد مُنتَظِر

3699. *Ve eğer sen onu fer' ve muzır tutar isen, senin gözün asl hakkında muntazır geldi.*

Ve eğer sen o gam fikrini vücûdda Hak'tan ayrı ve fer' tutar ve onu zarar

verici görür isen, senin gözün aslı müşâhede etmek üzere bekleyici bir hâlde kaldı. Zîrâ asl olan vücûd-ı hakîkî-i Hak, ancak esmâ ve sıfâtının mezâhiri olan eşyâda zâhirdir; ve bu mezâhir aynalarında müşâhede olunur; ve bu mezâhir kâh fikir gibi mertebe-i hayâlde ve kâh suver-i kesîfe gibi mertebe-i histe tekevvün eder; ve onlarda zâhir olan varlık hep Hakk'ın varlığıdır. O sûretler hakîkatte ma'dûm olup zuhûrları deniz dalgaları gibi bir nümâyişten ibârettir. Ve zât-ı Hak zâtiyyeti cihetinden asla görülmez. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ (En'âm, 6/103) ya'ni "Basarlar onu idrâk etmez ve o basarları idrâk eder" buyrulur. Beyt:

Gören oldur, onu göz nice görsün?
Tutan oldur, onu el nice tutsun?

زهر آمد انتظار اندر چشش　　　دائما در مرگ باشی ز ان روش

3700. *İntizâr tadışta zehir geldi. O revişten dâimâ ölüm içinde ölürsün.*
[3706]

Halbuki beklemek ve intizâr tatmada ve taâmda zehir gibi acı bir şeydir. Sen bu mezâhirin hâricinde o vücûd-ı hakîkînin ayrıca bir müşâhedesini bekler isen ve gittiğin tarîk-ı Hak da bu tarzda olursa dâimâ intizâr ölümü içinde yaşarsın.

اصل دان آن را بگیرش در کنار　　　باز ره دائم ز مرگ انتظار

3701. *Asl bil, onu kucakta tut! Dâimâ intizâr ölümünden kurtul!*

Binâenaleyh mezâhir-i hayâlden ibâret olan o fikirleri asl-ı hakîkî bil de kucakla! Ayrıca Hakk'ın zâtını müşâhedeyi beklemek ölümünden yakayı kurtar! Çünkü bu müşâhedenin imkânı yoktur; ve zîrâ müşâhede için gören ve görülen ve görmek nisbetinin vücûdu olursa mümkin olur. Halbuki zâtın tecellîsi ânında mezâhirin vücûdu buz gibi erir; ve bu nisbetlerin hepsi zâil olur. Zâtın zâtiyetinden başka bir şey kalmaz. İşte bu ma'rifetten gâfil olanlar eşyânın vücûduyla berâber bir de Hakk'ın vücûdu vardır zannederler. Bilmezler ki, bilcümle merâtibde zâhir olan Hakk'ın vücûdudur ve hakîkatte halkın vücûdu yoktur. Binâenaleyh onlar bu mezâhirden ayrı olarak ayrıca zât-ı Hakk'ı müşâhede intizârında kalmışlardır. İntizâr ise الانتظار اشد من الموت الاحمر ya'ni "İntizâr, kızıl ölümden daha şedîddir" kavlince, ölüm acılığında bir şeydir; ve işte bu ma'nâyı zevkan ve vicdânen ârif olanlar intizâr ölümünden kurtulmuşlardır; ve Hakk'ın her tecellîsini Hakk'ın gayrı görmeyip kucaklamışlardır.

نواختن سلطان ایاز را

Sultânın Ayaz'ı okşaması

ای ایاز پر نیاز صدق کیش　　　صدق تو از بحر و از کوه است بیش

3702. *"Ey sıdk mezhebli, pür-niyâz olan Ayaz, senin sıdkın denizden ve dağdan ziyâdedir!"*

"Ey doğruluğu mezheb edip nâzı terk ve niyâz tarîkını ihtiyâr eden Ayaz, senin dâire-i sıdkın denizden geniş ve dağdan daha muhkem ve kavîdir!"

نی به وقت شهوتت باشد عثار　　　که رود عقل چو کوهت کاه وار

3703. *"Şehvet vaktinde senin kayman olmaz, ki senin dağ gibi olan aklın saman çöpü gibi gitsin!"*

نی به وقت خشم و کینه صبرهات　　　سست گردد در قرار و در ثبات

3704. *"Öfke ve kîn vaktinde senin sabırların karâr ve sebâtta gevşek olmaz!"*

Yukarılarda dahi îzâh olunduğu üzere "Ayaz"dan murâd, insân-ı kâmildir. Ya'ni, "Ey insân-ı kâmil, sen şehvet-i cismâniyyene hâkimsin ve aklın, şehvet-i nefsâniyyene gālibdir. Binâenaleyh cisminde bi-hasebi'l-beşeriyye şehvet peydâ olsa o şehvet senin ayağını Hak yolunda kaydıramaz. Zîrâ senin aklın dağ gibi sâbit ve muhkem durur. Şehvete karşı saman çöpü gibi hükm-i şehvetin icrâsına meyletmez; ve kezâ öfke ve kîn hâsıl olduğu vakit sabredersin. Karârda ve sebâtta senin sabrın gevşeyip öfkenin ve kînінin hükmünü icrâya meyletmezsin. "İsâr" (عثار), kaymak ve sürçmek demektir. Beyt-i Mısrî Niyâzî (k.s.):

Gazab, şehvet iki ayaktır onlar
Bularla çıktılar arşa çıkanlar.

مردی این مردیست نه ریش و ذکر　　　ور نه بودی شاه مردان کیر خر

3705. *Erlik bu erliktir, sakal ve zeker değildir. Yoksa eşeğin zekeri erlik şâhı olurdu.*

Erkeklik gazab ve şehvetin galeyânı vaktinde bunlara hâkim olmak sûretiyle olan erkekliktir. Sakal ve zeker sâhibi olmak erkeklik değildir; ve eğer zeker ile erkeklik olsa idi eşeğin zekeri insanların zekerinden daha kuvvetli olduğundan erkeklerin şâhı ve hükümdârı olurdu.

حق که را خوانده ست در قرآن رجال   کی بود این جسم را آن جا مجال

3706. *Hak Kur'ân'da kime ricâl ta'bîr etmiştir? Bu cisim için orada ne mecâl olur?*

Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Nûr'da رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ (Nûr, 24/37) ya'ni "Erler odur ki, ticâret ve satış onları Allah'ın zikrinden meşgûl etmez"; ve keza sûre-i Ahzâb'da رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ (Ahzâb, 33/23) ya'ni "Erler vardır ki Allah'a karşı ahdettikleri şeye sâdık oldular" ve sûre-i Tövbe'de dahi رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا (Tevbe, 9/108) ya'ni "Temizlenmeyi seven erler vardır" buyrulur. Binâenaleyh erkelik, umûr-ı dünyeviyyeden dolayı Hak'tan gâfil olmamak ve Allah'a karşı olan ahdine vefâ etmek ve zâhirini ef'âl-i mahmûde ve bâtınını da ahlâk-ı hasene ile temizlemek sûretiyle olur. Bunlar ise cismin şânından değil, rûh-i insânînin şânındandır. Şu hâlde Hakk'ın istediği erkeklik rûh-i insânînin sıfatlarıyla mevsûf olmaktan ibâret olur.

روح حیوان را چه قدرست ای پدر   آخر از بازار قصابان گذر

3707. *Ey baba, hayvan rûhunun ne kadri vardır? Nihâyet kasapların pazarından geç!*

Ey çok yaşayıp âile babası olmuş olan kimse, bu ihtiyarlık rûh-i hayvânînin iktizâsı olduğundan kemâl değildir. Rûh-i hayvânînin ne kadr ve i'tibârı vardır? Bunu görmek istersen kasapların pazarından geç! Geç de o hayvan rûhunun kıymet ve i'tibârını gör!

صد هزاران سر نهاده بر شکم   ارزشان از دُنْبَه و اَزْ دُمّ کم

3708. *Yüz binlerce baş, karın üzerine konmuştur. Onların değeri dünbe ve dümden aşağıdır.*

Birçok hayvanların başları kasap dükkânlarında karınlarının üstüne konulmuş ete katılıp müşteriye satılmaktadır. Onların değeri ve kıymeti hayvanın kısm-ı süflîsi olan kuyruk yağından ve kuyruktan aşağıdır. Zîrâ bunlardan, baştan daha kıymetli olduğu için, müşterilere ayrı ve müstakil olarak sa-

tılır. Eğer senin başın dahi rûh-i insânînin sıfatlarıyla dolu ve müzeyyen değilse yüz yaşında olsan kıymetsiz bir baş olur.

روسپی باشد که از جولان کیر　　　عقل او موشی شود شهوت چو شیر

3709. *Orospu olur ki, zekerin hareketinden onun aklı bir sıçan, şehveti arslan gibi ola!*

Ya'ni, zekerinin hareketinden dolayı aklı bir sıçan gibi korkak ve mağlûb ve şehveti de arslan gibi muhâcim ve gālib olan kimsenin bir orospudan ve fâhişeden farkı yoktur. O kimse şehvetinin galebesi vaktinde zekerinin hükmü altındadır. Onun efendisi zekeri ve o da zekerinin kölesidir.

وصیت کردن پدر دختر را که خود را نگه دار تا حامله نشوی از شوهرت

"Kocandan gebe kalmamak için kendini muhâfaza et!" diye babanın kızına vasiyet etmesi

خواجهٔ بودست او را دختری　　　زهره خدّی مه رخی سیمین بری

3710. [3716] *Bir efendi ve onun bir Zühre yanaklı, bir ay yüzlü, bir gümüş göğüslü kızı var idi.*

Bir efendi var idi ve onun Zühre yıldızı gibi parlak yanaklı ve yüzü ay gibi nûrlu ve göğsü gümüş gibi beyaz bir kızı var idi.

گشت بالغ داد دختر را بشو　　　شو نبود اندر کفائت کفو او

3711. *Bâliğ oldu, kızı kocaya verdi. Koca kefâette onun küfvü değil idi.*

Kız bâliğ oldu ve hayız görmeye başladı. Efendi, emr-i şer'iyye tevfîkan kızı acele tedârik ettiği bir kocaya verdi. Bu koca ise ahvâl cihetinden kızın dengi ve nazîri değil idi.

خربزه چون در رسد شد آبناك　　　گر بنشگافی تلف گردد هلاك

3712. *Karpuz eriştiği vakit sulu oldu. Eğer yarmaz isen helâk olarak telef olur.*

"Harbuze", kavun ve karpuz demektir. Ya'ni, kavun ve karpuz eriştiği ve kemâle geldiği vakit sulu olur. Eğer onu vaktinde koparıp kesmez isen beyhûde helâk olarak telef olur; ve eğer kesip yer isen insanın vücûduna fâidesi olmak şartıyla telef olur. Bunun gibi kadın ve erkek bâliğ olup kemâle geldikleri vakit, eğer onlar evlendirilmezlerse şehvet suyu onların vücûdlarında muzır olup akîm ve fâsid olurlar.

چون ضرورت بود دختر را بداد　　　او بناکفوی ز تخویف فساد

3713. *Vaktâki zarûret var idi, fesâd korkuttuğu için, kızı o bir küfv olmayana verdi.*

Ya'ni, şehvet suyunun fesâda sebeb olacağı mülâhazası efendiyi korkuttu. Binâenaleyh kızı evlendirmek zarûreti hâsıl oldu. Bu korkudan dolayı efendi kızı acele tedârik ettiği küfvü ve hemhâli olmayan bir kocaya verdi.

گفت دختر را که زین داماد نو　　　خویشتن پرهیز کن حامل مشو

3714. *Kıza dedi ki: "Bu yeni dâmâddan kendini perhîz et, hâmile olma!"*

که ضرورت بود عقد این گدا　　　این غریب اشمار را نبود وفا

3715. *"Zîrâ bu fakîrin akdi zarûretten nâşî idi. Bu garîb sayılan için vefâ olmaz!"*

ناگهان بجهد کند ترك همه　　　بر تو طفل او بماند مظلمه

3716. *"Ansızın kaçar, hepsini terk eder. Senin üzerinde onun çocuğu mazlime olarak kalır!"*

"Mazlime", mazlûma yapılan zulüm ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey kızım, bu fakîre seni zarûret sevkiyle acele nikâh ettim. Halbuki bu garibdir, kimsesiz ve evi barkı yoktur. Bir gün bir şeyden sıkılarak ansızın kaçar gider. Âilenin hepsini terk eder. Senin üzerinde onun çocuğu sana bir zulüm olarak kalır, uğraşır durursun!"

گفت دختر کای پدر خدمت کنم　　　هست پندت دل پذیر و مغتنم

3717. *Kız dedi ki: "Ey baba, hizmet edeyim, senin nasîhatin gönül kabûl edici ve ganîmet sayılmıştır!"*

هر دو روزی هر سه روزی آن پدر　　　دختر خود را بفرمودی حذر

3718. *Her iki günde bir, her üç günde bir o baba kendi kızına sakınmayı emrederdi.*

حامله شد ناگهان دختر ازو چون بود هر دو جوان خاتون و شو

3719. *Kız ansızın ondan hâmile oldu. Çünkü kadın ve koca her iki, genç idi.*

از پدر او را خفی می‌داشتش پنج ماهه گشت کودك یا که شش

3720. [3726] *Onu babadan o gizli tuttu. Çocuk beş yâhud altı aylık oldu.*

گشت پیدا گفت بابا چیست این من نگفتم که از او دوری گزین

3721. *Zâhir oldu, baba dedi: "Bu nedir? Ben demedim mi ki ondan uzaklığı ihtiyâr et?"*

Ya'ni, kızın gebeliği zâhir oldu ve karnı büyüdü. Babası onu görünce kızına dedi: "Bu nedir? Ben demedim mi ki, kocandan hâmile olmamağa gayret et!"

این وصیتهای من خود باد بود که نگردت پند و وعظم هیچ سود

3722. *"Benim bu vasiyetlerim ise hava oldu. Zîrâ nasîhatim ve va'zım hiç fâideli olmadı."*

گفت بابا چون کنم پرهیز من آتش و پنبه است بی‌شك مرد و زن

3723. *Dedi: "Baba, ben nasıl perhîz edeyim? Erkek ve kadın şübhesiz ateş ve pamuktur."*

پنبه را پرهیز از آتش کجاست یا در آتش کی حفاظست و تقاست

3724. *"Pamuğun ateşten sakınması nerededir? Yâhud ateş içinde ne vakit hıfz ve perhîz vardır?"*

"Pamuk ve ateş yan yana geldiği vakit, pamuğun ateşten sakınması kābil değildir. Veyâhud ateşin içine giren pamuğun kendisini muhâfazası ve saklaması beklenemez."

گفت کی گفتم که سوی او مرو تو پذیرای منئ او مشو

3725. *Dedi: "Ne vakit dedim ise ki, onun tarafına gitme; sen onun menîsini kabûl edici olma, demek idi!"*

Babası cevâben kızına dedi: "Ne vakit onun tarafına gitme dedimse, benim murâdım, onunla cimâ' etme, demek değil idi. Belki cimâ' hâlinde rahmine onun menîsini kabûl edici olma, demek idi."

در زمان حال و انزال و خوشی　　　خویشتن باید که از وی در کشی

3726. *"Hâl ve inzâl ve zevk zamânında gerek idi ki, kendini ondan çekesin!"*

Ya'ni, "Zevcinin inzâli zamânında menîsini rahminin hâricine akıtmak için kendini geri çekmen gerek idi."

گفت کی دانم که انزالش کیست　　　این نهانست و بغایت مخفیست

3727. *Dedi: "Ne vakit bilirim ki, onun inzâli ne vakittir? Bu gizlidir be-gāyet mahfîdir!"*

Kızı babasına cevâben dedi: "Ben kendimi geri çekmek için zevcimin inzâli ne vakit olduğunu nasıl bilirim? Bu inzâl hâli onun hâlidir ve hâl ise gāyet gizlidir ve mahfîdir. Onu ancak o hâlin sâhibi bilir!"

گفت چشمش چون کلاپیسه شود　　　فهم کن کان وقت انزالش بود

3728. *Dedi: "Onun gözü ne vakit dönerse, anla ki onun inzâli vakti olur."*

"Kelâpîse", lezzet yâhud za'f ve gevşeklik veyâhud öfke sebebiyle gözün karası kaybolacak sûrette dönmesi ma'nâsınadır. Ya'ni, babası kızına cevâben dedi: "Zevcinin gözü muâmele-i zevciyye esnâsında kemâl-i zevkinden nâşî ne vakit gözü dönerse ve süzülürse anla ki onun inzâli vakti gelmiştir. İşte o vakit kendini geriye çek!"

گفت تا چشمش کلاپیسه شدن　　　کور گشتست این دو چشم گور من

3729. *Dedi: "Onun kelâpîse oluncaya kadar benim bu iki kâfir gözüm kör olmuştur!"*

"Gevr", kâf-ı Fârisî ile olursa "mecûsî ve kâfir" ma'nâsınadır; ve eğer kâf-i Arabî ile "kevr" (کور) olursa, "ma'mûre olmaya kābiliyeti olmayan yer ve serâb" ma'nâlarına gelir (*Burhân*). Burada birinci sûret münâsib görünür. "Kûr", ya'ni "a'mâ" ma'nâsı münâsib değildir. Zîrâ esâsen kör olan gözün kör olması ma'nâsı zevksiz bir söz olur. Ba'zı nüshalarda bu ikinci mısrâ' کور می گردد زشهوت چشم من sûretindedir. Ya'ni "Benim gözüm şehvetten kör olur" demektir. Hulâsa-i ma'nâ kız babasına cevâben dedi ki: "Zevcimin gözü dönünceye kadar muâmele esnâsında benim iki kâfir gözüm zevk-i şehvetten kör olmuştur. Binâenaleyh benim onun gözünün döndüğünü görecek hâlim kalmıyor!"

نیست هر عقلی حقیری پایدار　　　وقت حرص و وقت خشم و کارزار

3730. [3736] *Her bir hakîr olan akıl hırs vaktinde ve öfke ve cenk vaktinde sâbit değildir.*

Yukarıdaki kıssa bu beyt-i şerîfin ma'nâsını tecessüm ettiren ve canlandıran bir misâldir. Ya'ni, kadın şehvetinin galebesi vaktinde nasıl ki gözü kör olup aklının tedbîrinden âciz kaldıysa, her bir hakîr olan akıl ve bu aklın sâhibi olan kimse dahi o kadın gibi, hırs vaktinde ve öfke ve cenk vaktinde o hırsın ve şehvetin ve gazabın mağlûbu olur ve sebâtını muhâfaza edemez; ve o kimsenin rûhu bu mağlûbiyet yüzünden sûret-i isyâna gebe kalır ve ölüm vâsıtasıyla nefis rûhtan ayrıldığı vakit bu isyan çocuğu âlem-i berzahta rûhun başında belâ ve mazlime olarak kalır.

وصف ضعیف دلی و سستیٔ آن لئیم صوفیٔ سایه پرورده مجاهده ناکرده که درد و داغ عشق ناچشیده و مغرور شده بسجده و دست بوسِ عام و بحرمت نظر کردن و بانگشت نمودنِ ایشان که امروز در زمانه صوفی اوست و مست این شده و بوهم بیمار شده همچون آن معلم که کودکان گفتند که رنجوری . و با این وهم که من مجاهدم مرا در این ره پهلوان می‌دانند با غازیان بغزا بروم بظاهر نیز هنر بنمایم که در جهاد اکبر مستثناام جهاد اصغر خود پیش من چه محل دارد خیال شیر دیده و دلیریها کرده و با خیال شیر مست دلیری شده و روی به بیشه نهاده بقصد شیر و شیر بزبان حال گفته که کَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ

Gölge besleyip mücâhede etmiş olan o alçak sûfînin zayıf kalbliliğinin ve gevşekliğinin vasfıdır ki, aşkın derdini ve dâğını tatmamış ve avâmın baş eğmesine ve el öpmesine ve hürmet ile bakmasına ve onlardan "Bugün zemânede sûfî odur!" diye parmakla göstermesine mağrûr olmuş ve bunun sarhoşu olmuş ve çocukların "Hastasın!" dedikleri o muallim gibi vehm ile hasta olmuş ve bu vehm ile "Ben mücâhidim, beni büyük pehlivan biliyorlar, gâzîler ile gazâya

gideyim, zâhirde dahi hüner göstereyim! Zîrâ cihâd-ı ekberde müstesnâyım, cihâd-ı asgarın ise benim indimde ne mahalli vardır?" diyerek arslanın hayâlini görmüş ve cesûrluklar yapmış ve arslanın hayâliyle bahâdırlığın sarhoşu olmuş ve arslan kasdı ile yüzünü ormana koymuş ve arslan hâl diliyle "Hayır, öyle değildir, yakında bilirsiniz, sonra hayır, öyle değildir, muhakkak yakında bilirsiniz!" (Tekâsür, 102/3-4) demiştir.

"Gölge beslemek"ten murâd, sûfînin kendi enâniyetinde ve varlığında müstağrak olup bu mevhûm olan varlığına ve enâniyetine hizmet etmesidir. Bu bahsin yukarıki beyte merbûtiyeti âşikâr olduğundan tafsîle hâcet yoktur. Muallimin vehm ile hasta olması kıssası III. cildin 1540 numaralı beytinden i'tibâren zikr olunmuştur. كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ (Tekâsür, 102/3-4) ["Hayır, yakında öğreneceksiniz! Elbette yakında öğreneceksiniz!"] âyet-i kerîmesinin ma'nâ-yı tefsîrisi yine III. cildin 4108 numarasına müsâdif olan: اندر اَلْهٰيكُمْ بخوان اين را كنون   از پس كَلاَّ پس لَوْ تَعْلَمُونَ ["El-hâkümü sûresinde "Kellâ lev ta'lemûn"dan sonrasını oku da bunu ara, bul, anla!"] beyt-i şerîfinde geçti.

رفت يك صوفى بلشكر در غزا   ناگهان آمد قطاريق و وغا

3731. *Bir sûfî orduyla gazâya gitti. Ansızın cenk kargaşalığı ve cenk geldi.*

"Katârîk", cenk vaktindeki kargaşalık ve gürültü demektir (*Gıyâsü'l-Lügât*).

ماند صوفى بَا نْبُه و خَيْمَه و ضِعَاف   فارسان راندند تا صف مَصَاف

3732. *Sûfî, eşyâ ve çadır ve zayıflar ile kaldı. Atlılar cenk mahallinin safına kadar sürdüler.*

"Be-nbüh"de "bâ" edât-ı iltisâkdır. "Enbüh", çokluk ve kalabalık ma'nâsına olan "enbûh"ün muhaffefi olmak câiz olduğu gibi, "bâ"nın zammı ve "nûn"un fethi ile "evin yükü ve eşyâsı" ma'nâsına olan "büne" (بُنَه) kelimesi de olmak münâsibdir. Bu sûrette "bâ"nın elifi kelimenin ilk harfi olan "bâ"ya vasl olunarak "be-bne" sûretinde okunur. "Zıâf", "zaîf"in cem'idir. Ya'ni, cenk kargaşalığı ve cenk zuhûra gelince sûfî ordunun eşyâ kalabalığı ve çadır ve zayıf olan efrâd ile geride kaldı. Atlılar cenk mahallinin safına kadar ileriye sürdüler. "Mesâff", ism-i mekân olan "mesaff", kelimesinin cem'idir.

مثقلان خاك بر جا ماندند   سابقون السابقون در راندند

3733. *Toprağın ağırları yerde kaldılar. Sâbıkların sâbıkları ileri sürdüler.*

"Miskal", ağır yük demektir. İkinci mısrâ'da sûre-i Vâkıa'da olan وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ (Vâkıa, 56/10-11) ya'ni "İleriye gidenlerden ileriye gidenlerdir ki onlar mukarreblerdir" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Bunlardan murâd, Hak yolunda canlarının kaydından geçen uşşâk-ı ilâhiyyedir ki, bunlar cihâd-ı ekberde en ileri giden tâifedir.

جنگها کرده مظفر آمدند   باز گشته با غنایم سودمند

3734. *Cenkler edip muzaffer geldiler. Ganîmetler ile fâideli olarak geri dönmüşlerdir.*

Bu kıssada cihâd-ı asgar olan harb-i sûrî misâli ile nefsin sıfât-ı kâfiresiyle cihâd-ı ekberde bulunan zevât-ı kirâmın hâli beyân buyrulur. Hak yolunun sâliki olan zevâttan bir kısmı, nefsin kâfir olan sıfatlarıyla harbedip muzaffer olarak geldiler; ve nefse gālib geldikten sonra cismâniyet âleminin ahkâmına ganâim-i ma'neviyye ile geri döndüler ve fâidemend oldular.

ارمغان دادند کای صوفی تو نیز   او برون انداخت نستد هیچ چیز

3735. *"Ey sûfî sen de!" diye armağan verdiler. O dışarıya attı, hiçbir şey almadı.*

"Armağan", tuhfe ve hediye demektir. Ya'ni, gālib gelen gāzîler muzafferen geri döndükleri vakit harb safına gidemeyip za'fından nâşî geride kalan sûfîye: "Ey sûfî, mâl-i ganâimden sen de al!" diye hediye verdiler. O sûfî onların verdiği hediyeden hiçbir şey almadı.

پس بگفتندش که خشمینی چرا   گفت من محروم ماندم در غزا

3736. *Sonra ona dediler ki: "Niçin öfkelisin?" Dedi: "Ben gazâdan mahrûm kaldım!"*

Gāzîler o sûfîye dediler ki: "Niçin öfkelendin de bizim verdiğimizi almadın?" Sûfî cevâben dedi: "Ben bilfiil harbden mahrûm kaldım. Kılıcımın hakkı olmadığı için verdiğinizi almadım!"

ز آن تلطف هیچ صوفی خوش نشد   که میان غزو خنجر کش نشد

3737. *Sûfî o telattuftan hiç hoş olmadı. Zîrâ o, harb esnâsında hançer çekici olmadı.*

Sûfî bir hizmet mukābilinde olmayan, arkadaşlarının o telattufundan aslâ memnûn olmadı. Çünki o harb esnâsında fiilen hançerini kullanıp harbe iştirâk etmiş değildi.

پس بگفتندش که آوردیم اسیر   آن یکی را بهر کشتن تو بگیر

3738. *Binâenaleyh ona dediler ki: "Esîr getirdik, o birini öldürmek için sen tut!"*

Bunun üzerine arkadaşları sûfîye dediler ki: "Mâdemki fiilen harbe iştirâk edemediğinden dolayı mükeddersin, bu emelin dahi hâsıl olmak için işte sana bir esîr getirdik; öldürmek için o esîri de sen al!"

سر ببرش تا تو هم غازی شوی   اندکی خوش گشت صوفی دل قوی

3739. *"Sen dahi gāzi olman için onun başını kes!" Sûfî biraz kalbi kuvvetli oldu.*

کآب را گر در وضو صد روشنیست   چون که آن نبود تیمم کردنیست

3740. [3746] *Zîrâ suyun abdestte parlaklığı vardır. Vaktâki o olmadı, teyemmüm etmek lâyıktır.*

Eli bağlı olan esîri öldürmek sûretiyle gāzi olmak, teyemmüm sûretiyle abdest almağa teşbîh buyrulmuştur.

برد آن صوفی اسیر بسته را   در پس خرگه که آرد او غزا

3741. *O sûfî gazâ getirmek için bağlanmış esîri çadırın arkasına götürdü.*

O, za'fından nâşî arkada kalan sûfi, arkadaşlarının eli bağlı olarak kendisine verdikleri esîri fiilen gazâya ve harbe iştirak etmiş olmak için, öldürmek üzere çadırın arkasına götürdü.

دیر ماند آن صوفی آن جا با اسیر   قوم گفتا دیر ماند آنجا فقیر

3742. *O sûfî orada esîr ile geç kaldı. Kavim dediler ki: "Fakîr orada geç kaldı!"*

Sûfi eli bağlı esîr ile çadırın arkasında uzun müddet kaldı. Arkadaşları olan gāzîler dediler ki: "Bu fakîr sûfî esîri öldürüp gelecek idi. Bir esîri öldürmek bu kadar sürmez, o geç kaldı?"

کافر بسته دو دست او کشتنیست   بِسْمِلَش را موجب تأخیر چیست

3743. *"İki eli bağlanmış kâfir o öldürülmeğe yarar. Onun boğazlanması için mûcib-i te'hîr nedir?"*

"Bismil", boğazlamak demektir. Gāzîler dediler ki: "İki eli bağlanmış olan kâfir ancak öldürülmeğe lâyık bir şeydir. Başka işi yoktur. Onun boğazlanması için acabâ te'hîre sebeb olan şey nedir?" Bu husûsta merakta kaldılar.

آمد آن يك در تفحص از پيش　　　ديد كافر را بيالاى ويش

3744. *O biri tefahhus husûsunda onun arkasından geldi. Kâfiri onun üstünde gördü,*

Gāzîlerden biri sebeb-i te'hîri tahkîk için sûfînin arkasından geldi, eli bağlı kâfir esîri, sûfînin üstüne çıkmış bir hâlde gördü.

همچو نر بالاى ماده و آن اسير　　　همچو شيرى خفته بالاى فقير

3745. *Bir dişinin üstünde erkek gibi; ve o esîr bir arslan gibi o fakîrin üstünde yatmış.*

Bu beytin birinci mısrâ'ı yukarıkı beytin ikinci mısrâ'ının mâba'didir. Ya'ni, tefahhus eden kimse kâfiri bir dişinin üstündeki erkek gibi sûfînin üstünde gördü; ve o esîr bir arslan gibi o fakîrin üstünde yatmış idi.

دستها بسته همى‌خاييد او　　　از سر استيزه صوفى را گلو

3746. *O elleri bağlı olarak inâd-ı fikrinden dolayı sûfînin boğazını çiğner idi.*

"Sır" kelimesinin birçok ma'nâları vardır. Burada "fikir ve hayâl" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni o elleri bağlı kâfir düşmanlık inadının fikir ve hayâlinden dolayı sûfînin boğazını çiğner idi.

گبر مى‌خاييد با دندان گلوش　　　صوفى افتاده بزير و رفته هوش

3747. *Kâfir dişiyle onun boğazını çiğner idi. Sûfî alta düşmüş ve aklı gitmiş idi.*

دست بسته گبر همچون گربهٔ　　　خسته كرده حلق او بى‌حربهٔ

3748. *Kâfir eli bağlı olarak onun boğazını bir kedi gibi mızraksız mecrûh etmiş idi.*

"Harbe", süngü dedikleri âlet-i harbin kısası, "kısa mızrak" demektir.

نيم كشتش كرده با دندان اسير　　　ريش او پر خون ز حلق آن فقير

3749. *Esîr onu dişiyle yarı ölü etmiş. O fakîrin boğazından onun sakalı pürhûn olmuş idi.*

Esîr o sûfîyi dişiyle ısırmak sûretiyle yarı ölmüş bir hâle getirmiş ve o fakîr sûfînin boğazındaki diş yaralarından akan kan sakalını kanlar içinde bırakmış idi.

همچو تو کز دست نفس بسته دست   همچو آن صوفی شدی بی‌خویش و پست

3750. [3756] *Senin gibi; eli bağlı olan nefsin elinden o sûfî gibi baygın ve mağlûb oldun.*

Ya'ni, ey cismânî olan müslüman, sûfînin hâli senin hâline benzer. Senin kâfir olan nefsini ahkâm-ı şer'iyye ile bağlamışlar ve "Öldür!" diye senin eline vermişlerdir. Halbuki seni, o sûfî gibi, o bağlı olan nefis, dişleri mesâbesinde olan sıfatlarıyla yere yatırmış ve rûhunun boynunu ısırdı. Onun elinde baygın ve mağlûb bir hâlde kaldın.

ای شده عاجز ز تلّی کیش تو   صد هزاران کوهها در پیش تو

3751. *Ey, senin mezhebin bir küçük tepeden âciz olmuş olan kimse, senin önünde yüz binlerce dağlar vardır.*

"Tell", "küçük tepe" ma'nâsına olup bundan murâd, şer'e muhâlefetten ibâret olan nefsin sıfatıdır. "Dağlar"dan murâd, cismânî ve rûhânî ve melekî ve melekûtî ve ceberûtî olan hicâblardır ki, bu hicâblar kalkmadıktan sonra mertebe-i lâhûtiyyete vusûl kābil değildir. Ya'ni, ey bir tepecik mesâbesinde olan nefsin sıfat-ı muhâlefetinden, mezhebi ve dîni selâmetten âciz kalmış olan kimse, senin önünde matlûb-i aslî olan lâhûtiyet mertebesine kadar her biri dağlar gibi olan cismânî ve rûhânî ve melekî ve melekûtî ve ceberûtî hicâblar ve geçitler vardır.

زین قدر خر پشته مردی از شُکوه   چون روی بر عُقبه های همچو کوه

3752. *Korkudan dolayı bu kadar yığından öldün. Dağ gibi olan akabeler üzerine nasıl gidersin?*

"Harpüşte", toprak yığını; "şükûh", korku; "ukbe" (عُقبه), güç yollar, geçitler demektir. Ya'ni, toprak yığını olan cisminin korkusundan dolayı riyâzetten ve mücâhededen vazgeçtin ve bu korkudan dolayı baygın bir hâle geldin. Maksada vâsıl oluncaya kadar önündeki dağ gibi olan güç yollardan ve geçitlerden nasıl geçip gidebilirsin?

غازیان کشتند کافر را بتیغ   هم در آن ساعت ز حمیت بی‌دریغ

3753. *Gāzîler o saatte hamiyetten nâşî kâfiri amansız kılıç ile öldürdüler.*

"Gāzîler"den murâd, kâmillerdir. "Hamiyyet", âr cihetinden bir kimsenin öfkelenmesi demektir ki, eğer bu öfke rızâ-yı ilâhî için olursa hamiyyet-i mahmûdedir ve eğer Hakk'ın gayrı için olursa hamiyyet-i mezmûmedir. Bu beyt-i şerîfde muhabbet-i cismâniyyesinden fâriğ olamamış olan zâhidin cihet-i halâsı, ancak bir kâmilin himmetiyle olduğuna işâret buyrulur.

بر رخ صوفی زدند آب گلاب　　تا بهوش آید ز بی‌خویشی و خواب

3754. *Baygınlıktan ve uykudan akla gelmek için sûfînin yüzüne gül suyu vurdular.*

چون بخویش آمد بدید آن قوم را　　پس بپرسیدند چون بد ماجرا

3755. *Vaktâki kendine geldi, o kavmi gördü. Sonra sordular ki: "Mâcerâ nasıl oldu?"*

Vaktâki sûfî ayıldı, baş ucunda o gāzîleri gördü; sonra o gāzîler sûfîye sordular ki: "Cereyân eden vak'a nasıl oldu?"

اللّٰه اللّٰه این چه حالست ای عزیز　　این چنین بیهوش گشتی از چه چیز

3756. *"Ey azîz Allah Allah bu ne haldir? Ne şeyden böyle bîhûş oldun?"*

"Allah Allah!" taaccüb içindir. "Ey azîz, taaccüb ettik, bu ne haldir? Ne şeyden dolayı böyle baygın bir hâle geldin?"

از اسیر نیم کشته بسته دست　　این چنین بیهش افتادی و پست

3757. *"Eli bağlı, yarı ölmüş esîrden böyle baygın ve aşağıya düştün?"*

گفت چون قصد سرش کردم بخشم　　طُرْفه در من بنگرید آن شوخ چشم

3758. *Dedi: "Vaktâki öfke ile onun başına kasdettim, o şûh-çeşm bana acîb baktı!"*

"Turfe", acîb ve garîb şey, "şûh-çeşm", hayâsız ve cür'etkâr demektir. Ya'ni, sûfî gāzîlerin suâline cevâben dedi ki: "Ben öfkeyle o kâfir esîrin başını kesmeye teveccüh ettiğim vakit, o cür'etkâr bana acîb bir sûrette baktı!"

چشم را واکرد پهن او سوی من　　چشم گردانید و شد هوشم ز تن

3759. *"O benim tarafıma gözünü geniş açtı. Gözünü döndürdü ve aklım tenden gitti!"*

"Vâkerden", açmak; "pehn", arîz ve geniş. Ya'ni, "O esîr bana doğru gözünü geniş olarak ve büyüterek açtı ve gözünü döndürdü, benim de aklım başımdan gitti!"

گردش چشمش مرا لشکر نمود　　من ندانم گفت چون پر هول بود

3760. [3766] *"Onun gözünü döndürmesi bana leşker göründü. Nasıl pür-hevl olduğunu demeyi bilmem!"*

"O esîrin gözünü böyle fırıl fırıl döndürmesi bana ordu gibi heybetli göründü. Nasıl pür-hevl ve korkunç olduğunu ta'rîf edemem!"

قصه کوته کن کز آن چشم این چنین　　رفتم از خود اوفتادم بر زمین

3761. *"Kıssayı kısa et! Zîrâ o gözden böyle kendimden gittim, yere düştüm."*

"Bu esîre mağlûbiyetim kıssasını ey gāzîler kısa kesiniz! Zîrâ o esîrin gözünün bakışı o derece korkunç idi ki, ben böyle kendimden geçtim ve baygın bir hâlde yere yıkıldım."

نصیحت مبارزان او را که با این دل و زَهره که تو داری که از کلاپیسه شدن چشم کافر اسیری دست بسته بیهوش شوی و دَشنه از دست بیفتد زنهار و زنهار ملازم مطبخ خانقاه باش و سوی پیکار مرو تا رسوا نشوی

Cenkçilerin ona nasîhatidir ki dediler: "Bir eli bağlı esîr kâfirin gözünün dönmesinden bîhûş olasın ve elinden hançer düşsün ha! Mâlik olduğun bu kalb ve cesâret ile sakın ve sakın hânkāh matbahına müdâm ol ve rezîl olmamak için cenk tarafına gitme!"

"Kelâpîse", gazabdan veyâ şehvetten gözün karası görünmeyecek vech ile dönmesi; "deşne", hançer. "Cenkçiler"den murâd, nefis ve şeytan ile cihâd-ı ekberde bulunan kâmiller. "Sûfî"den murâd, zühd ve kemâl da'vâsında bulunan kimsedir ki, nefis ve şeytan vâsıtasıyla küçük bir imtihân-ı ilâhîye ma'rûz kaldığı vakit derhal mağlûb olur. Böyle bir kimseye cihâd-ı ekber-

de gālib olan kâmiller nasîhat edip derler ki: "Şerîat ipleriyle bağlı olan kâfir nefsinin bir hamlesinden mâdemki mağlûb oluyorsun ve elinden mücâhede hançeri düşüyor, sen bu gevşek kalb ile ve korkaklıkla sakın ha, erlik da'vâsında bulunup cihâd-ı ekberde kâmillerin safına girme ki rezil olmayasın! Evvelâ bir insân-ı kâmilin tekyesine ilticâ edip onun matbahında piş, çiğliğin gitsin ve onun terbiyesiyle kalbine kuvvet gelsin!"

خلق گفتندش به پیکار و نبرد   با چنین زهره که تو داری مگرد

3762. *Halk ona dediler ki: "Mâlik olduğun böyle cesâret ile cenkte ve sa'yde dolaşma!"*

"Zehre", öd demektir. Cesâret ve şecâatten kinâye olarak kullanılır. Halk ya'ni gāzîler ona dediler ki: "Mâlik olduğun böyle cesâret ve şecâat ile cenk ve sa'y sâhalarında dolaşma! "Peykâr", cenk ve cidâl ve kasd ve irâde; ve "neberd", sa'y ve cenk ve cidâl demektir (*Burhân*).

چون ز چشم آن اسیر بسته دست   غرقه گشتی کشتئ تو در شکست

3763. *"Mâdemki o eli bağlı esîrin gözünden boğuldun, senin gemin kırıldı."*

"Mâdemki o eli bağlı ve silâhsız esîrin gözünün dönük bakışından cihâd deryâsında senin gemi mesâbesinde olan cismin kırıldı ve o deryâda boğuldun;"

پس میان حملهٔ شیران نر   که بود با تیغشان چون گوی سر

3764. *"Binâenaleyh kılıçlarıyla baş top gibi olan erkek arslanların hücûmu arasında;"*

Bu ve âtîdeki beyit yukarıki beytin mütemmimidir. Meydân-ı harb cirit oyunu meydanına ve kılıçlar çevgâna ve düşman başları da çevgân ile çelinen topa teşbîh buyrulmuştur.

کی توانی کرد در خون آشنا   چون نهٔ با جنگ مردان آشنا

3765. *"Mâdemki erlerin cengine âşinâ değilsin, ne vakit kan içinde yüzücülüğe kādir olursun?"*

Yekdîğerinin mütemmimi olan bu üç beyt-i şerîfin mecmû'-i ma'nâsı şöyledir: "Mâdemki o eli bağlı esîrin gözünden ve bakışından cihâd deryâsında gemi gibi olan cismin kırıldı ve boğuldun, binâenaleyh çevgân mesâbesinde-

ki kılıçlarıyla top gibi düşman başlarını kesip çelen erkek arslanların hücûmu arasında mâdemki erlerin cengine âşinâ değilsin, ne vakit meydân-ı harbde kan içinde yüzücülüğe kādir olursun?"

که ز تاقا تاق گردنها زدن   تاق تاق جامه کوبان ممتهن

3766. *"Zîrâ boyunları vurmanın tak takından elbise dövenlerin tak takı hakîrdir."*

"Zîrâ düşman boyunlarına vurulan kılıç darbelerinden hâsıl olan tak tak seslerinin yanında, çamaşır yıkayanların taşlar üzerinde çamaşırları tak tak dövmelerinden hâsıl olan ses hakîrdir ve aşağıdır. "Mümtehen", hakîr ve zelîl ma'nâsınadır."

بس تن بی‌سر که دارد اضطراب   بس سر بی‌تن بخون بر چون حباب

3767. *"Çok başsız ten ki ıztırâb tutar, çok tensiz baş kan üzerinde habbeler gibidir."*

"Meydân-ı harbde çok başsız cesedler vardır ki, rûh-i hayvânîsi munkatı' oluncaya kadar çabalar durur. Çok cesedsiz baş vardır ki, su üzerinde yüzen kabarcıklar gibi kan üstünde yüzer."

زیر دست و پای اسبان در غزا   صد فنا کن غرقه گشته در فنا

3768. *"Gazâda onların el ve ayağı altında yüz fenâ edici, fenâ içinde gark olmuştur."*

"Harb meydanında birçok fenâ edici ve öldürücü, ölmüş ve fenâ içinde boğulmuştur." "Fenâ-kün", vasf-ı terkîbîdir, "fenâ edici ve öldürücü" demek olur.

این چنین هوشی که از موشی پرید   اندر آن صف تیغ چون خواهد کشید

3769. *"Böyle bir akıl ki, bir sıçandan uçtu, o safta nasıl kılıç çekecektir?"*

Ey sûfî, sende bir sıçan mesâbesinde olan eli bağlı bir esîrden kaçan ve uçan bir akıl var iken, o şecî' gāzîlerin saff-ı harbinde o zavallı akıl nasıl mücâhid [olacak] ve kılıncı çekecektir?"

چالشست آن حمزه خوردن نیست این   تا تو بر مالی بخوردن آستین

3770. [3776] *"O cenktir. Bu bulgur çorbası içmek değildir, tâ ki yenini bükesin!"*

"Hamze", bir bakla adıdır ki ta'mı tizdir (*Kāmûs*). Ankaravî hazretleri bulgur çorbası ve bulgur ile tercüme buyurmuştur. Ya'ni, "Ey sûfî, o kasdettiğin şey cenktir ve harbdir. Bulgur çorbası içmek ve bulgur yemek veyâhud bir nevi' bakla yemek değildir ki, elbisenin yenini büküp kolayca yemeğe başlayasın!"

نیست حمزه خوردن اینجا تیغ بین　　　　حمزهٔ باید درین صف آهنین

3771. *"Hamze yemek değildir. Burada kılıcı gör! Bu âhenîn safta bir Hamza gerektir!"*

Birinci mısrâ'daki "hamze" yukarıki beyitte îzâh olunan gıdâdır. İkinci mısrâ'daki "Hamza", şiddet ma'nâsına olan "humûz"dan müştak olup "ahz ve kabz ettiği şeyi sıkı zabteden adam"a ıtlâk olunur ve "arslan" ma'nâsına da gelir (*Kāmûs*). Resûl-i Ekrem hazretlerinin amcaları olup Uhud gazâsında şehid olan Hz. Hamza (r.a.) efendimize de işâret buyrulur.

کار هر نازك دلی نبود قتال　　　　که گریزد از خیالی چون خیال

3772. *Kıtâl bir hayâlden hayâl gibi kaçan her bir nâzik kalblinin işi değildir!*

Harb-i sûrî ve kıtâl bir hayâlden korkup hayâl gibi kaçan her bir zayıf kalblinin işi değildir. Harb-i ma'nevî olan cihâd-ı ekber dahi her bir vücûd-ı mevhûmdan hayâl gibi kaçan ve nefs-i mevhûmuna yapışan her bir korkak kimsenin sülûk edeceği bir meslek değildir. Nitekim Hz. Pîr *Divân-ı Kebîr*'lerinde dahi şöyle buyururlar. Beyt:

چند مخنث ترا دعوئ مردی کند　　　　رستم خنجر کشید سام نریمان رسید

Tercüme ve îzâh: Birçok kadın tabîatlı korkak kimseler mertlik da'vâsını ederler. Halbuki her biri Rüstem pehlivan gibi olan nefsin sıfatları hançerini çekti ve Sâm-ı Nerîmân ismindeki pehlivan gibi olan şeytan karşısına çıktı da mağlûb etti.

کار تُرکانست نی تَرکان برو　　　　جای ترکان هست خانه خانه شو

3773. *Türkler'in işidir ve kadınların değil, git! Kadınların yeri evdir, evde ol!*

"Türkler"den murâd, sahrâ-nişin olan ve pek şecî' ve cesûr olan tâifedir. Burada Hak yolunda canını esirgemeyen sâlikler murâd buyrulur. "Terkân", "bibi" gibi kadınlara mahsûs lakabdır. Burada hubb-i nefs sebebiyle mücâhe-

deden korkan zâhidlerdir. Ya'ni, cihâd-ı ekber candan baştan geçen kimselerin işidir. Kadın tabîatlı olan korkakların işi değildir. Kadınların yeri ev olduğu gibi, korkakların yeri dahi cisimlerinin evidir. Binâenaleyh ey korkak olan kimse, erkeklerin işine karışıp Hak yoluna sülûk da'vâsında bulunma, var git cismine hizmet et!

حکایت عیّاضی رحمه الله که هفتاد بار بغزو رفته بود . سینه برهنه و غزاها کرده بر امید شهید شدن ، چون از آن نومید شد از جهاد اصغر رو بجهاد اکبر آورد و خلوت گزید ، ناگهان طبل غازیان شنید نفس او از اندرون زنجیر می‌درانید سوی غزا ، و متهم داشتن او نفس خود را در این رغبت

Ayyâzî (r.a.)ın hikâyesidir ki, yetmiş kere gazâya gitmiş idi. Şehîd olmak ümîdi üzerine göğsü çıplak olarak gazâlar etmiş idi. Vaktâki ondan ümîdsiz oldu, yüzünü cihâd-ı asgardan cihâd-ı ekbere getirdi ve halveti ihtiyâr etti. Ansızın gâzîlerin davulunu işitti. Onun nefsi içeriden gazâ tarafına zinciri kırdı ve o nefsini bu rağbette müttehem tuttu

Bu menkıbe Ferîdüddin-i Attâr (k.s.) hazretlerinin *Tezkiretü'l-Evliyâ*'sında mufassalan münderiçtir. Hz. Pîr efendimiz bu bahiste bu menkıbenin dekāyıkını beyân buyururlar.

گفت عیاضی نود بار آمدم　　تن برهنه بو که زخمی آیدم

3774. *Ayyâzî dedi: "Ola ki bana darbe gelir diye çıplak tenli olarak doksan kere geldim."*

"Bû ki", "ola ki" ma'nâsına olan "bûd ki"nin muhaffefidir. Ayyâzî dedi ki: "Ola ki bana bir kılıç veyâ ok darbesi gelir diye zırhsız ve çıplak tenli olarak doksan kere harb meydanına geldim."

تن برهنه می‌شدم در پیش تیر　　تا یکی تیری خورم من جای گیر

3775. *"Yer tutucu bir ok yemem için okun önüne teni çıplak olarak giderdim."*

"Cây-gîr", vasf-ı terkîbî olup "yer tutucu ve müessir" demektir. Ya'ni, "Yarası şifâ bulmayacak bir oku yemek için zırhsız ve çıplak tenli olarak ok önüne giderdim."

تیر خوردن بر گلو یا مَقتلی   در نیابد جز شهیدی مُقبلی

3776. *"Boğaza yâhud ölecek yere ok yemeği, bir mukbil şehîdden başkası bulmaz!"*

Ya'ni, "Rızâ-i ilâhî için olan harbde ölecek yerine yara yemek ancak ind-i ilâhîde makbûl olan bir şehîde nasîb olur."

بر تنم یك جایگه بی‌زخم نیست   این تنم از تیر چون پرویزنیست

3777. *"Cismimin üzerinde yarasız bir yer yoktur. Bu cismim oktan bir kalbur gibidir."*

"Ben doksan kere harbe girdiğim hâlde birçok ok yaraları aldım. Fakat hiçbirisi ölecek yerime rast gelmedi ve ok yarasından cismim kalbur gibi bir hâle geldi."

لیك در مقتل نیامد تیرها   كار بختست این نه جلدی و دها

3778. *"Fakat oklar ölecek yere gelmedi. Bu tâli' işidir. Celâdet ve zekânın değildir."*

چون شهیدی روزئ جانم نبود   رفتم اندر خلوت و در چله زود

3779. *"Vaktâki şehidlik canımın nasîbi olmadı, çabuk halvete ve çileye girdim."*

"Çille", "çil", kırk ma'nâsına olan "çihil" kelimesinin muhaffefidir. Âhirindeki "hâ", mikdâr içindir. Tarîk-ı Hak sâlikleri terbiye-i nefs için kırk gün bir tenhâ mahalde az taâm ve az uyku ve aleddevâm zikir ve fikir ile meşgûl olurlar ki, buna "çile" derler.

در جهاد اکبر افکندم بدن   در ریاضت کردن و لاغر شدن

3780. [3786] *"Bedeni riyâzet etmekte ve zayıf olmakta cihâd-ı ekbere bıraktım."*

رجعنا من الجهاد الاصغر الى الجهاد الاكبر Ya'ni "Küçük cihâddan büyük cihâda döndük" hadîs-i şerîfi mûcibince küçük cihâd olan harb-i sûrîden büyük cihâd olan harb-i ma'nevîye dönüp riyâzete tevdî' ve cismimi zayıf etmeğe kordum."

بانگ طبل غازیان آمد بگوش   که خرامیدند جیش غزو کوش

3781. *"Gâzîlerin davulunun sesi kulağıma geldi ki, gazâya sa'yedici olan ordu salındılar."*

Ya'ni, "Gazâya sa'y edici olan ordu ve asker salına salına meydana çıktılar, ma'nâsına olan gâzîlerin çaldıkları davulun sesi kulağıma geldi."

نفسم از باطن مرا آواز داد   که بگوش حس شنیدم بامداد

3782. *"Nefsim bana bâtından ses verdi ki, sabahleyin his kulağıyla işittim."*

"His kulağıyla işittim" ta'bîrinden nefsin kalbe ilkā ettiği hâtıra olmayıp nefs-i hayvânînin âlem-i hisse ızhâr ettiği ses olduğu anlaşılır. Zîrâ enzâr-ı hissiyyeden mestûr olan meleklerin ve cinlerin ba'zen sözleri his kulağıyla işitilir. Bunu işitenler inkâr edemez. İşitmeyenler böyle şey olmaz diye inkâr ederler. Bu inkâr maddiyâtta müstağrak olanların hâlidir. Onların akılları ve hükümleri ancak zâhirî gözlerindedir. Velhâsıl bu his kulağı ile işitilen ses şöyle dedi:

خیز هنگام غزا آمد برو   خویش را در غزو کردن کن گرو

3783. *"Kalk, gazâ vakti geldi, git! Kendini gazâ etmekte rehn et!"*

Ya'ni, "Gâzîler cihâda hazırlandılar, sen de kalk git! Kendi nefsini cihâd etmek hizmetinde habs et!"

گفتم ای نفس خبیث بی‌وفا   از کجا میل غزا تو از کجا

3784. *"Dedim: "Ey vefâsız olan habîs nefs, meyl-i gazâ nerede, sen nerede?"*

"Dedim: "Ey Hakk'ın emrine karşı vefâsız olan nefis, senin gazâ ve harb etmekte ne zevkın vardır? Gazâya meyletmek husûsu senden pek uzaktır!"

راست گوی ای نفس این حیلت گریست   ور نه نفس شهوت از طاعت بریست

3785. *"Ey nefis doğru söyle, bu hîlekârlıktır ve yoksa şehvetin nefsi tâatten berîdir."*

"Nefs-i şehvet", izâfet-i lâmiyyedir, "şehvete mahsûs olan nefis" demektir ki murâd, nefs-i emmâredir. Ya'ni, "Ey nefis, sen beni ibâdet nev'inden olan harbe ve cihâda teşvîk ediyorsun. Bunda senin bir hîlen vardır. Zîrâ şehvânî olan nefs-i emmâre ibâdetten berîdir ve Hakk'a itâat etmek onun şânı değildir."

گر نگویی راست حمله آرمت　　در ریاضت سخت تر افشارمت

3786. *"Eğer doğru söylemez isen sana hamle getiririm, riyâzet içinde seni pek sıkarım!"*

"Ey nefis, beni bu cihâda teşvîkteki hîleni açık ve doğru söylemez isen sana hücûm ederim ve birtakım riyâzetler içinde seni pek ziyâde sıkarım ve ta'zîb ederim!"

نفس بانگ آورد آن دم از درون　　با فصاحت بی‌دهان اندر فسون

3787. *"Nefis o dem ağızsız fesâhat ile hîle hakkında içeriden na'ra vurdu."*

Cenâb-ı Ayyâzî'nin nefsi bu tehdîd üzerine o anda zâhiren ağzı olmadığı hâlde fesâhat ile içeriden hîlesi hakkında na'ra vurup îzâhât vermeğe başladı. "Füsûn" hîle ma'nâsınadır. Ağızsız olarak bâtından nefsin söz söylemesini herkes kendi vücûdunda zevkan ve vicdânen bilir.

که مرا هر روز اینجا می‌کشی　　جان من چون جان گبران می‌کشی

3788. *"Dedi ki: "Beni burada her gün öldürüyorsun. Benim canımı kâfirlerin canı gibi çiğniyorsun."*

"Beni burada oturduğun yerde her gün öldürüyorsun. Benim canımı kâfirlerin canı gibi çekip çıkarıyorsun."

Ma'lûm olsun ki, nefsin ölümü dört nev'idir. Birincisi nefsin arzûlarına muhâlefettir ki, ehl-i hakîkat buna "mevt-i ahmer, "kızıl ölüm" derler. İkincisi nefsi aç bırakmaktır ki, buna da "mevt-i ebyaz, "beyaz ölüm" derler. Üçüncüsü eski püskü elbiseler giymektir ki, buna da "mevt-i ahdar, "yeşil ölüm" derler. Dördüncüsü halkın ezâsına ve cefâsına tahammül etmektir ki, buna da "mevt-i esved, "kara ölüm" derler. Nefis ancak bu dört ölüm ile kendi hevâsını terk eder; ve bu ölümler ile ölen kimsenin kalbi âlem-i kudse ve âlem-i nûra ve aslâ ölüm kabûl etmeyen "âlem-i hayât"a mutasarrıf olur.

هیچ کس را نیست از حالم خبر　　که مرا تو می‌کشی بی‌خواب و خور

3789. *"Hiçbir kimsenin hâlimden haberi yoktur ki, sen beni uykusuz ve yemeksiz öldürüyorsun."*

در غزا بجهم بیك زخم از بدن　　خلق بیند مردی و ایثار من

3790. [3796] *"Gazâda bir yara ile cisimden sıçrarım. Halk benim mertliğimi ve îsârımı görür."*

"Îsâr", atâ etmek, birinin hazzını kendi hazzı üzerine takdîm etmektir. Ya'ni, "Her gün senin elinde türlü ölümler ile öleceğime cihâda gidip orada bir yara alırım ve cisimden fırlar çıkarım. Netîcede halk benim mertliğimi ve şecâatimi Hak yolunda can fedâ ettiğimi görür, beni medhederler."

گفتم ای نفسك منافق زیستی　　　هم منافق می‌مُری تو چیستی

3791. *"Dedim: "Ey nefisceğiz, münâfık yaşadın. Münâfık dahi öldün, sen nesin?"*

"Mî murî", "Mî mîrî" (می‌میری) sîgasının muhaffefidir, "ölürsün" demektir. "Münâfık", içi başka dışı başka olan kimseye derler ki, halka zâhirde i'tikādının hilâfında görünür ve onları zâhiren tasdîk ve bâtınen inkâr eder. Muhîti müsâid olduğu vakit inkârını izhâr eder. Nefs-i emmâresinin tabîatı budur. İbâdete veyâ iyiliğe meylederse te'mîn-i menfaat için muhîtine hoş görünmek kasdıyla yapar. Binâenaleyh bir kimse ibâdetini ve iyiliğini gizli yaparsa nefis ondan pek ziyâde sıkılır; ve öldüğü vakit dahi kendi fazl ve meziyetinin halk arasında i'lânını ister. Aslâ rızâ-i ilâhîyle alâkası yoktur. Böyle olunca nefis hem yaşarken hem de öldüğü vakit münâfıktır. Müslümanlar arasında Allah rızâsı için iyilik ve ibâdet edip de bunun halka izhârından hoşlananlar yarı münâfıktırlar. Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا (Kehf, 18/110) ya'ni "Rabbinin ibâdetine hiçbir kimseyi ortak yapmaz" âyet-i kerîmesinde ancak rızâ-yı ilâhîsine istinâden amel edenleri medih buyurur.

در دو عالم تو مرائی بوده‌ٔ　　　در دو عالم تو چنین بیهوده‌ٔ

3792. *"Sen iki âlemde mürâî olmuşsun! Sen iki âlemde böyle bâtıl olmuşsun!"*

"Mürâî", riyâkâr, halka gösteriş yapan; "bîhûde", bâtıl ve fâidesiz. Ya'ni, "Ey nefis, sen hem dünyâda ve hem de âhirette mürâî ve bâtıl ve fâidesiz bir mahlûksun!"

نذر کردم که ز خلوت هیچ من　　　سر برون نارم چو زندست این بدن

3793. *"Nezrettim ki, bu beden diri oldukça aslâ halvetten dışarıya baş çıkarmayayım!"*

Ayyâzî hazretleri nefsinin bir hîlesini işitince buyurur ki: "Ben nezir ve ahdettim ki, cismim bu hayât-ı dünyeviyyede kāim ve nefsim sıfatlarıyla diri bulundukça aslâ halvetten ve tenhâ mahalden dışarıya ve halk arasına çıkmayacağım!"

ز انکه در خلوت هر آنچه تن کند　　نه از برای روی مرد و زن کند

3794. *Zîrâ her şeyi ki, ten halvette yapar, erkek ve kadın cihetinden yapmaz.*

Ya'ni, cismin halvetinde ve tenhâda yaptığı ibâdât ve tâat, erkek ve kadının mecmûundan ibâret bulunan halka kendisini göstermek ve onların medih ve senâsına nâil olmak için değildir. Ma'lûm olsun ki, "halvet" sâlikin sıfât-ı nefsâniyyesi ölünceye kadar lâzımdır. Kendi sıfâtından ölüp rûhun sıfâtı zâhir olduğu vakit artık halvete lüzum kalmaz. Zîrâ sâlikin nazarında bu mertebede halkın medh ve zemminin hiçbir kıymeti kalmaz. Medih ve zem onun nazarında müsâvî olur. Onun için yukarıki beyitte "bu beden diri oldukça" kaydı mezkûrdur.

جنبش و آرامش اندر خلوتش　　جز برای حق نباشد نیتش

3795. *Onun halvette hareket ve sükûnu niyeti Hakk'ın gayrı için olmaz.*

این جهاد اکبر است آن اصغر است　　هر دو کار رستمست و حیدرست

3796. *Bu cihâd-ı ekberdir, o asgardır. Her ikisi Rüstem'in ve Haydar'ın kârıdır.*

Halvette nefsiyle muhârebe etmek "büyük cihad"dır. Çünkü onun bu fiiline Hak'tan başkası vâkıf olmaz. Fakat sûrî olan cihâd "küçük cihâd"dır. Çünkü her ne kadar mücâhidin niyeti rızâ-i Hakk'ı tahsîl ise de, halkın vâkıf olduğu bu fiilden nefis dahi kendisine bir hisse-i tefâhur çıkarmak ister. Maahâzâ gerek cihâd-ı ekber ve gerek cihâd-ı asgar her ikisi de vücûd kaydından geçmeye mevkûf olduğundan Rüstem pehlivanın ve Haydar-ı Kerrâr olan İmâm-ı Ali (k.A.v.) efendimizin ve onların meşrebinde olan arslanların kârıdır.

کار آن کس نیست کو را عقل و هوش　　پرد از تن چون بجنبد دُمّ موش

3797. *O kimsenin kârı değildir ki, sıçanın kuyruğu kımıldadığı vakit, onun aklı ve idrâki tenden uçar.*

"Sıçanın kuyruğu"ndan murâd, nefsin sıfatlarıdır. Ya'ni, cihâd-ı ekber ve asgar, korkaklık gibi nefsin sıfatlarından birisi harekete geldiği vakit akıl ve muhâkemesini kaybeden kimsenin işi değildir.

آن چنان کس را بباید چون زنان　　دور بودن از مصاف و از سنان

3798. *Öyle bir kimseye kadınlar gibi cenk mahallinden ve mızraktan uzak olmak lâzım gelir.*

صوفیی آن صوفیی این اینت حیف   آن ز سوزن کشته این را طعمه سیف

3799. *O bir sûfî, bu bir sûfîdir, işte bu hayfdır. O bir iğneden ölmüştür, buna ta'me kılıçtır.*

O eli bağlı olan kâfirin mağlûbu bulunan bir sûfîdir. Bu birçok harblere girip cismi yaradan kalbura dönen Ayyâzî hazretleri de bir sûfîdir. İşte buna teessüf olunur. O evvelki sûfî iğne yarasından ölmüştür. Bu ikinci sûfîye ise kılıç darbesi taâm-ı lezîz mesâbesindedir.

نقش صوفی باشد او را نیست جان   صوفیان بد نام هم زین صوفیان

3800. [3806] *Ona sûfî nakış olur, can yoktur. Sûfîler dahi bu sûfîlerden bed-nâmdır.*

O evvelki sûfî zâhirde sûfîdir. Onda sûfîliğin canı ve rûhu yoktur. Hakîkî sûfîler de halk arasında bu rûhsuz sûfîlerden kötü namlı olmuştur. Zîrâ avâm-ı halkın temyîzi olmadığı için sûfî kıyâfetinde olan bu nâmerdleri görüp hakîkî sûfîleri de bunlardan zannederler.

بر در و دیوار جسم گل سرشت   حق ز غیرت نقش صد صوفی نبشت

3801. *Çamurdan yoğrulmuş olan cismin kapısı ve duvarı üzerine Hak gayretinden nâşî yüz sûfî nakşını yazdı.*

Hak Teâlâ hazretleri çamurdan yoğrulmuş ve yaradılmış olan cismin sûreti üzerine birçok sûfî nakışlarını yazdı ve halkın nazarına onları sûfî sûretinde gösterdi ve اولیائی تحت قبابی لا یعرفهم غیری ya'ni "Benim velîlerim kubbelerimin altındadır. Onları benden başkası bilmez" hadîs-i kudsîsi mûcibince, gayretinden nâşî hakîkî sûfîlerin yüzlerini, bu mecâzî ve yalancı sûfî nakışları arasında yabancılardan gizledi. Yabancılar bu mecâzî sûfîleri gördükleri vakit onlarda bir hakîkat olduğunu zannettiler ve hakîkî sûfîler ile mecâzî ve yalancı sûfîleri ayırt edemediler.

تا ز سحر آن نقشها جنبان شود   تا عصای موسیٔ پنهان شود

3802. *Tâ ki seharedan o nakışlar kımıldayıcı ola, tâ ki Mûsâ'ya mensûb asâ gizli ola!*

Tâ ki Fir'avn'un sihirbazlarının sihir âletlerine müşâbih olan o sûfî sûreti sihir mesâbesinde olan hîlelerden ve riyâlardan harekete gele ve Mûsâ (a.s.)ın asâsı mesâbesinde olan hakîkî sûfîler bunların arasında gizli kala ve halk onların hîle ve riyâsı ile bunların sadâkatini fark edemeye!

نقشها را می‌خورد صدق عصا   چشم فرعونیست پر گرد و حصا

3803. *Asânın sıdkı nakışlar yutar. Fir'avn'a mensûb olan göz toz ve taş kırıkları doludur.*

Hz. Mûsâ'nın asâsı mesâbesinde olan hakîkî sûfînin sadâkati o mecâzî sûfî nakışlarını yutup onların hîlelerini ve riyâlarını ibtâl eder. Bunların arasında ehl-i saâdet olanlar bu sâyede sehare-i Fir'avn gibi kendilerinin edebsizliğini görüp bilâhare doğru yola sülûk ederler. Fakat yine bunların arasında Firavn gözlü olan ehl-i şekâvet, onları da kendileri gibi riyâkâr zannettiklerinden, o hakîkî sûfîlere karşı onların gözleri adâvet tozları ve taş kırıklarıyla doludur.

حکایت مجاهد دیگر و جانبازئ او در غزا

Dîğer mücâhidin ve gazâda onun can oyunculuğunun hikâyesidir

Bu sürh Ankaravî'de yoktur. Hind nüshalarında münderiçtir. Fihriste kolaylık olacağı mülâhazasıyla fakîr dercettim.

صوفئ دیگر میان صف حرب   اندر آمد بیست بار از بهر ضرب

3804. *Dîğer bir sûfî harb safı arasında darb için yirmi def'a geldi.*

با مسلمانان بکافر وقت کر   وانگشت او با مسلمانان بفر

3805. *Müslümanlar ile kerr ü ferr vaktinde o müslümanlara geri dönmedi.*

"Kerr", düşmana hücûm etmek; "ferr", geriye kaçmak; "kerr ü ferr", meydân-ı harbde gāzîlerin îcâb-ı hâle göre ileri geri hareketleri ma'nâsınadır. Ya'ni, bu gāzî müslümanlar ile berâber harbe gitti ve orada îcâb-ı hâle göre ileri geri hareketler etti ve yirmi def'a meydân-ı harbe girdiği hâlde aslâ düşmandan korkup müslümanlar tarafına geriye dönüp kaçmadı.

زخم خورد و بست زخمی را که خورد   بار دیگر حمله آورد و نبرد

3806. *Yara yedi ve yediği yarayı bağladı. Dîğer def'a hamle ve cenk getirdi.*

O sûfî harbde yaralandı ve yarasını bağladı. Tekrar hamle etti ve cenge girdi.

تا نميرد تن بيك زخم از گزاف   تا خورد او بيست زخم اندر مصاف

3807. *Tâ ki cismi bir yara ile beyhûde ölmeye, tâ ki cenk mahallinde o yirmi yara yiye!*

Sûfînin yaralandığı hâlde harb safından geriye çekilmemesi cismi bir yara ile beyhûde yere ve hafifçe ölmemek ve cenk mahallinde yirmi yara yiyip zahmetle ölmek içindi.

حيفش آمد كه بزخمى جان دهد   جان ز دست صدق او آسان رهد

3808. *Ona esef geldi ki, bir yara ile can vere, can onun sıdkının elinden kolay kurtula!*

O sûfî bir yara ile can vermeyi ve onun Hakk'a karşı olan sadâkatinin elinden nefs-i hayvânîsinin kolayca kurtulmasını münâsib görmedi ve bir yara ile hafifçe ölmeye teessüf etti. Zîrâ Hakk'a karşı sadâkat nefsin eziyeti ve elemi zamânında belli olur.

حكايت آن مجاهد كه از هميان سيم هر روز يك درم در خندق انداختى آنرا بتفاريق از بهر ستيزهٔ حرص و آرزوى نفس و وسوسهٔ نفس كه اگر انداختيست بيكبار در خندق انداز و مرا برهان تا خلاص يابم كه اليأسُ احدَى الرّاحتيْن ، او گفت كه اين راحت را نيز ندهم

O zâhidin hikâyesidir ki, hırsın inâdından ve nefsin arzûsundan ve nefsin vesvesesinden nâşî para kemerinden her gün bir direm ayrı ayrı hendeğe atar idi. Nefsi dedi ki: "Eğer atmak lâyık ise bir uğurdan hendeğe at ve beni kurtar, tâ ki halâs bulayım! Zîrâ yeis iki râhatın birisidir." O demiştir ki: "Sana bu râhatı dahi vermem!"

"Hemyân", altın ve para kesesi ve kemeri. "Tefârîk", "tefrîk"ın cem'idir, "ayırmak" demektir. Ya'ni, nefsi ile mücâhede eden bir kimsenin hikâyesidir ki, bu mücâhidin nefsi kesesindeki paranın hıfzına harîs idi; ve nefsi kesede

para bulunmasını ister ve nefis, "Bu parayı sakla, her vakit lâzım olur, ihtiyâcını te'mîn edersin!" diye o kimseye vesvese ilkā ederdi. O mücâhid dahi nefsin bu hırsına karşı bir darbe vurmak için, her gün kesenin içinden paranın bir parçasını ayırıp bir çukura atardı. Mücâhidin bu hâli nefsine azâb etmek için idi. Zîrâ her gün çukura para atarken nefsi "Niçin parayı boş yere atıyorsun?" diye feryâd ederdi; ve derdi ki: "Mâdemki kesedeki paraları atacaksın, bâri hepsini birden at da azâbdan ve üzüntüden kurtulayım ve ümîdimi kesip me'yûs olayım! Zîrâ "Yeis iki râhatın birisidir" darb-ı meseli meşhûrdur."

Bu darb-ı meselin ma'nâsı budur ki, matlûb olan şeyi bulmakta râhat ve zevk vardır; ve matlûb olan şeyi bulamayacağı ma'lûm olup ümîd kesildiği vakit dahi artık hâtır-ı vesveseden kurtulur ve cem'iyyet-i hâtır hâsıl olur. Bu da bir nevi' râhattır. Binâenaleyh ye's iki râhatın birisi olur. Mücâhid nefsinin bu talebine karşı da cevâb verip demiştir ki: "Hayır, sana bu yeisden hâsıl olan râhatı dahi vermeyeceğim!"

آن یکی بودش بکف در چل درم   هر شب افکندی یکی در آب یم

3809. *O bir kimsenin elinde kırk direm var idi. Her gece birini deniz suyu içine bırakır idi.*

"Direm", akça, para, kuruş ma'nâlarınadır. Arabî'de "dirhem" derler; ve bir "dirhem" yetmiş arpa ağırlığında olan sikkeli altındır. Paranın vâhid-i kıyâsîsi eski ve yeni zamanlara ve memleketlere göre değişir. Bir kimsenin elinde kırk direm sikkeli para var idi. Her gece bir diremini denizin suyu içine atardı. Sürh-ı şerîfde "hendek" buyrulduğu hâlde, burada denizden bahis buyrulması sûrette muhâlif bir ifâde ise de ma'nâda müttehiddir. Zîrâ murâd atılan paranın kimsenin eline geçmeyecek bir yere atılmış olmasıdır.

تا که گردد سخت بر نفس مجاز   در تأنّی درد جان کندن دراز

3810. [3816] *Tâ ki mecâz nefis üzerine şiddetli ola! Teennîde can koparmak derdi uzun ola!*

"Mecâz", lügatte ubûr ve taaddî ma'nâsına olan "cevâz"dan müştak bir isimdir, "yerinden ve haddinden tecâvüz etmek" demektir. Burada nefsin sıfatı olması, nefsin haddini tecâvüzünden nâşidir. "Teennî", te'hîr ve yavaşlık etmek demektir. O kimsenin paraları böyle birer birer atması, hırsında haddini tecâvüz eden nefsin üzerine şiddetli darbe vurmak ve nefsin canını

ve hırs sıfatını koparmak, derdi ve azâbı te'hîrde, yavaş harekette uzamak için idi.

با مسلمانان بکر او پیش رفت   وقت فر او وانگشت از خصم تفت

3811. *O müslümanlar ile hücûmda ileriye gitti. Ferr vaktinde o harâretli düşmandan geri dönmedi.*

O parayı atan kimse, müslümanlar ile düşmana olan hücûmda ileriye gitti. O usûl-i harb îcâbı olan ferr ve geri dönmek vaktinde de kızgın olan düşmandan kaçıp geri dönmedi.

زخم دیگر خورد آن را هم ببست   بیست کرت رمح و تیر از وی شکست

3812. *Dîğer yara yedi. Onu da bağladı. Yirmi kere mızrak ve ok ondan kırıldı.*

O mücâhid harbde yara üzerine dîğer yara yedi. Bu yarayı da bağladı. Velhâsıl yirmi kere ona mızrak ve ok isâbet edip onun vücûdunda kırıldı.

بعد از آن قوت نماند افتاد پیش   مقعد صدق او ز صدق عشق خویش

3813. *Ondan sonra bedeninde kuvvet kalmadı. O kendi aşkının sıdkından sıdk mak'adine ileriye düştü.*

"Mak'ad-i sıdk", sıdkın oturacağı ve karar edeceği yer demektir. Bundan murâd huzûr-ı ilâhîdir. Nitekim âyet-i kerîmede sûre-i Kamer'de فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ (Kamer, 54/55) ya'ni "Şâh-ı muktedir olan Hakk'ın indinde sıdkın oturacağı yerdedirler" buyrulur. Ya'ni, o mücâhidin vücûdundan akan kanlar kendisini zayıf düşürdü ve bedeninde kuvvet kalmadı. Hak Teâlâ'ya olan aşkının sadâkatinden huzûr-ı ilâhîye kadar ileriye düştü. Nitekim Âl-i İmrân'daki âyet-i kerîmede buyrulur: وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ (Âl-i İmrân, 3/169) Ya'ni "Allah yolunda öldürülenleri ölüler zannetmeyiniz. Belki onlar Rablerinin indinde diridirler!"

صدق جان دادن بود هین سابقوا   از نبی بر خوان رجالٌ صدقوا

3814. *Sıdk, can vermek olur. Âgâh olun ve yarış edin! Kur'ân'dan "Ricâlün sadakû"yu oku!*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Ahzâb'da olan مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا (Ahzâb, 33/23) ya'ni "Mü'minlerden ricâl vardır ki Allah Teâlâ'ya ettikleri ahde sâdık oldular. Onlardan ba'zısı ah-

dine vefâ ile kıtâl edip şehîd oldular ve ba'zısı şehâdete muntazır olup ahidlerini bir şeyle değiştirmediler" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Âyet-i kerîmede "sadakū", sülâsîden olduğu hâlde beyt-i şerîfde tef'îl bâbından "saddakū" sûretinde vâki' olmuştur. Bu sûrette "saddakū", lafz-ı Kur'ân'dan olmayıp lafz-ı *Mesnevî* olur. Binâenaleyh ikinci mısrâ'ın ma'nâsı "Kur'ân'dan "Ricâlün"ü, ya'ni "Erleri" okuyun ve kendi ef'âliniz ile Kur'ân'ı tasdîk edin ve erkek olun!" demek olur. Âyet-i kerîme Hendek muhârebesinde canlarından geçip şehîd olmak isteyen ashâb-ı kirâm hakkındadır. Fakat cenâb-ı Pîr efendimiz gerek cihâd-ı asgar olan sûrî harbde ve gerek cihâd-ı ekber olan nefis ile mücâhedede ızhâr-ı sadâkati cânından ve teninden geçmeye mevkūf tutup bu husûsta sâliklere yarış etmeyi emir buyururlar.

این همه مردن نه مرگ صورتست　　　این بدن مر روح را چون آلتست

3815. *Bu bütün ölmek sûret ölümü değildir. Bu beden muhakkak rûha âlet gibidir.*

Bizim bahsettiğimiz hep bu ölüm, cismin sûrî ölümü değildir. Bu sûrî ölümde mü'min ve kâfir ve âbid ve fâsık hep müşterektir. Bizim murâdımız cisimde mündemiç olan rûh-i hayvânî sıfatlarının ölmesidir. Zîrâ bu beden muhakkak rûha âlettir; ve eğer rûh-i insânî, rûh-i hayvânî sıfatlarından ârî olmazsa, cisim âletini o sıfatlar sâikasıyla sıdka muhâlif olan yerlerde kullanır.

ای بسا خامی که ظاهر خونش ریخت　　　لیك نفس زنده آن جانب گریخت

3816. *Ey, ne çok ham vardır ki, zâhirde onun kanı döküldü. Lâkin diri olan nefis o cânibe kaçtı.*

Ey tâlib-i ma'rifet, ne çok ham insanlar vardır ki, onun rûh-i insânîsi rûh-i hayvânîsinin sıfatlarıyla mülevves olduğu hâlde harb-i sûrîde onun kanı döküldü. Lâkin diri ve ölmemiş olan nefsi ve rûh-i hayvânîsi, rûh-i insânîsine sarılmış olduğu hâlde, o âlem-i berzah tarafına kaçtı ve intikāl etti.

آلتش بشکست و رهزن زنده ماند　　　نفس زنده است ار چه مرکب خون فشاند

3817. *Onun âleti kırıldı ve yol vurucu diri kaldı. Nefis diridir, gerçi merkeb kan saçtı.*

Onun rûhunun âleti mesâbesinde olan cisim, sûrî ölüm vâsıtasıyla kırıldı ve onun rûh-i insânîsine sarılmış olan rûh-i hayvânîsinin Hak yolunu vurucu olan sıfatları âlem-i berzahda diri kaldı. Her ne kadar merkeb mesâbesin-

de olan cisim harbde kan saçtı ve öldü ise de, onun rûhuna sarılmış olan nefsi âlem-i berzahda diridir.

اسب کشت و راه او رفته نشد　　　جز که خام و زشت و آشفته نشد

3818. *At öldü ve yol gidilmiş olmadı. Ham ve çirkin ve sersemin gayrı olmadı.*

At mesâbesinde olan cisim öldü, binici mesâbesinde olan rûh yolda kaldı. Asl-ı hakîkî olan Hak tarafina yol ve mesâfe kat'edilmemiş oldu. Binâenaleyh âlem-i berzahda ham ve çirkin ve sersem rûhtan başka bir şey kalmadı.

Ma'lûm olsun ki, âlem-i kesâfette zâhir olan her bir şey kendi aslı olan suver-i ilmiyye mertebesine rücû' edecek ve bu sûretle ikilik âlemi zâil olacaktır. Nitekim âyet-i kerîmede بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (Yâsîn, 36/83) ya'ni "Her şeyin melekûtu ve bâtını Hakk'ın yed-i kudretindedir ve O'na ircâ olunur" buyrulur. Ve Abdülkerim Cîlî hazretleri *el-İnsânü'l-Kâmil* ismindeki kitabında bu ma'nâ hakkında şöyle buyururlar: يرجع ابليس الى ما كان عليه عند الله من القرب الالهى و ذلك بعد زوال جهنم لان كل شئ خلقه الله لابد ان يرجع الى ما كان عليه هذا اصل مقطوع به فافهم Ya'ni "[İblîs] Allah'a yakınlık cihetinden ezelde Allah indinde ne hâl üzerine ise o hâle rücû' eder. Bu da cehennemin zevâlinden sonradır. Zîrâ Allah Teâlâ'nın yarattığı her bir şey ezelde ne hâl üzerine idiyse o hâle rücû' etmesi lâzımdır. İşte bu ma'nâ kesilmiş ve hükmedilmiş bir asıldır, iyi anla!"

Fakat bu vusûl pek uzun zamâna muhtaçtır ve pek çok zahmetlidir. Binâenaleyh hayât-ı dünyeviyyedeki sülûk, bu uzun zamânı pek kısa olan bu hayât-ı dünyeviyyeye sığdırmak ve bu azîm zahmetleri bu kısa zaman içinde ta'zîb-i nefs ile geçmek içindir. Ba'zı nüshalarda bu beyit اسب کشت و ره نرفت آن خیره سر　　ماند خام و زشت از حق بی خبر sûretindedir. "At öldü ve o sersem yola gitmedi. Hak'tan bîhaber olarak ham ve çirkin kaldı" demek olur.

گر بهر خون ریزئ گشتی شهید　　　کافر کشته شدی هم بو سعید

3819. *Eğer her bir kan dökücülükle şehîd olaydı, öldürülmüş olan kâfir dahi Bû Saîd olurdu.*

Ya'ni, meydân-ı harbde kanını döken her bir kimse şehîd olamaz. Ancak küfür taassubu ile ve sâika-i nefsâniyyet ile tecâvüz eden kâfirleri ehl-i îmânın üzerinden def' etmek ve netîcede şehidlik mertebesini kazanmak emeliyle kanını döken kimse şehîd olur. Eğer mutlakā kanını dökmek ile insan şehîd olaydı, taassub-ı küfrî ile harb edip öldürülen kâfirler dahi ehl-i saâdetten

olmak lâzım gelir idi. "Ebû Saîd" ta'bîri ile, 4 Şa'bân sene 440 târihinde 80 yaşını mütecâviz olarak âlem-i bekāya intikāl eden ve vaktinin sultânı olan Ebû Saîd ibn Ebu'l-Hayr (k.s.) hazretlerine işâret buyrulmuş olması vârid-i hâtır olur. Tercüme-i hâli *Nefehâtü'l-Üns*'tedir.

ای بسا نفس شهید معتمد　　مرده در دنیا و زنده می‌رود

3820. [3826] *Ey ne çok mu'temed olan nefs-i şehîd vardır ki, dünyâda ölmüş ve diri gibidir.*

Ey tâlib-i ma'rifet, ne çok mu'temed ve mutmain olan nefis vardır ki, Hak yolunda riyâzet ve mücâhede ile ölüp şehîd olmuştur. Fakat sûret-i zâhirede dünyâ hayâtı içinde yaşar görünür. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz من اراد ان ينظر الى وجه ميت يمشى فى الارض فالينظر الى ابى قحافه ya'ni "Kim ki yeryüzünde yürüyen ölünün yüzüne bakmak isterse Ebû Kuhâfe'ye baksın!" buyurdular. Ebû Kuhâfe, Ebû Bekr es-Sıddîk efendimizin künyeleridir. Böyle bir kimsenin dünyâda rûh-i hayvânîsi sıfatlarını terk edip ölü hükmünde kalmış ve şehîd olmuştur; ve rûh-i insânîsi diri olmuştur ve âhirete de diri olarak gider.

روح رهزن مرد و تن که تیغ او　　ماند باقی در کف قتال تو

3821. *Yol vurucu olan rûh öldü. Ve onun kılıcı olan cisim seni katledicinin elinde bâkî kaldı.*

Yol vurucu olan rûh-i hayvânî mevt-i tabîî ile öldü; ve o rûh-ı hayvânînin kılıcı ve amel âleti olan cisim seni ma'nen öldürücü olan nefsinin sıfatları elinde bâkî kaldı; ve rûh-i insânîne o sıfât-ı nefsâniyye sarılmış olduğu hâlde âhirete intikāl etti.

تیغ آن تیغست مرد آن مرد نیست　　لیك این صورت ترا حیران کنیست

3822. *Kılıç, o kılıçtır, adam o adam değildir. Fakat bu sûret seni hayrân edicidir.*

Bu hayât-ı dünyeviyyede موتوا قبل ان تموتوا ya'ni "Ölmeden evvel ölünüz!" hadîs-i şerîfi mûcibince nefsini cihâd-ı ekberde öldüren saâdetlilerin cismi yine o cisimdir ve kılıç yine o kılıçtır. Fakat o kılıcı kullanan adam ya'ni rûh o rûh değildir. Belki sıfât-ı ilâhiyye ile zâhir olan halîfe-i Hak'tır. Fakat Hak'ta fânî olan velînin bu sûret-i cismâniyyesi seni şaşırtıp hayrete düşürücüdür. Onun sûret-i cismini görenler kendi sûret-i cisimlerine kıyâs ederler.

نفس چون مُبْدَلْ شود این تیغ تن　　　　باشد اندر محض صنع ذو المنن

3823. *Vaktâki nefis mübeddel ola, bu ten kılıcı zü'l-minenin hâlis sun'u içinde olur.*

Vaktâki bir kimsenin nefsinin sıfatları rûh-i insânî sıfatlarına tebeddül etmiş ola, bu cisim kılıcı atâlar sâhibi olan Hak Teâlâ'nın sun'-ı sâfi ve hâlisi içinde olur. Onun irâdesi Hakk'ın irâdesi ve cismi Hakk'ın ef'âlinin âleti olur.

آن یکی مردیست قوتش جمله درد　　　　وین دگر مردی میان تی همچو گَرْد

3824. *O biri bir merddir ki, onun gıdâsı hep derddir; ve bu dahi bir merddir ki, toz gibi ortası boştur.*

"Tî", tehî, boş ma'nâsınadır. Bu nefsinin sıfatlarından kurtulan bir adam ve erkektir ki, onun gıdâsı ve neşv ü nemâsı derd-i ilâhîdir ve aşk-ı Hak'tır; ve bu nefsinin sıfatlarına mağlûb olan kimse dahi bir merd ve erkektir ki, havaya kalkan tozun ortası gibi kof ve boştur. Zîrâ birisinin kayyûmu ve muharriki bâkî olan Hakk'ın derdi ve aşkı; ve dîğerinin muharriki ve kayyûmu ise fânî olan nefsin aşkı ve derdidir. İkisinin arasındaki fark bâkî ile fânî arasındaki fark kadardır.

صفت کردن مرد غماز و نمودن صورت کنیزك مصور در کاغذ و عاشق
شدن خلیفهٔ مصر بر آن صورت و فرستادن خلیفه امیری را با سپاه گران بَدَرِ
شهرِ موصل و قتل بسیار و ویرانئ بسیار کردن بهر این غرض

Gammâzın nişân etmesi ve kâğıdda musavver olan câriyenin sûretini göstermesi ve Mısır halîfesinin o sûrete âşık olması ve halîfenin bir emîri ağır ordu ile Musul şehrinin kapısına göndermesi ve bu garaz için çok katl ve çok vîranlık etmesidir

"Sıfat", sûret ve nişân ve alâmet ma'nâlarınadır. "Sıfat kerden", burada "nişân vermek" demektir. Ya'ni, bir gammaz adam çıktı, Mısır halîfesine gāyet güzel bir câriyenin vücûdunu haber ve ondan nişân verdi; ve câriye-

nin kâğıt üzerindeki resmini de halîfeye gösterdi ve halîfe o resmi gördü ve o sûrete âşık oldu. Bu câriye Musul şehri hükümdârının elinde olduğundan Mısır halîfesi beylerinden birisini serasker ta'yîn edip ağır bir ordu ile Musul şehrinin kapısına gönderdi; ve o serasker dahi bu câriyeyi alıp halîfeye götürmek gibi âdî ve habîs hırsından dolayı, orada harb edip birçok kimseleri öldürdü ve mülkünün birçok yerlerini yıktı.

مر خلیفهٔ مصر را غماز گفت　　　که شه موصل بحوری گشت جفت

3825. *Gammâz Mısır halîfesine dedi ki: "Musul şâhı bir hûrî ile çift oldu."*

Bir gammaz adam dedi ki: "Musul hükümdarı hûrî gibi gāyet güzel bir câriyeyi istifrâş etti."

یك کنیزك دارد و اندر کنار　　　که بعالم نیست مانندش نگار

3826. *"Kucağında bir câriye tutar ki, âlemde onun mânendi nigâr yoktur!"*

"Nigâr", resim, tasvîr ve güzel mahbûbe ma'nâlarınadır.

در بیان ناید که حسنش بی‌حدست　　　نقش او اینست کاندر کاغدست

3827. *"Beyâna gelmez. Zîrâ onun hüsnü hadsizdir. Onun nakşı budur ki, kâğıttadır."*

"O câriyenin güzelliği ta'rîfe sığar bir şey olmadığından lisânen söylenemez. Mutlakā görmek lâzımdır. İşte onun resmi bu kâğıt üzerindedir."

نقش در کاغد چو دید آن کَیقُبَاد　　　خیره گشت و جام از دستش فتاد

3828. *Vaktâki o keykubâd kâğıtta nakşı gördü, sersem oldu ve elinden kadeh düştü.*

"Keykubâd", azîmü'ş-şân olan pâdişâh ma'nâsınadır. Ya'ni, vaktâki kuvvet sâhibi olan o pâdişâh kâğıt üzerinde musavver olan câriyenin resmini gördü, aklı başından gitti ve içkiyle meşgūl olduğundan elindeki şarâb kadehi yere düştü.

پهلوانی را فرستاد آن زمان　　　سوی موصل بس سپاه بی گران

3829. *O zaman Musul tarafına çok hadsiz askeri, bir pehlivânı gönderdi.*

Şâh derhal Musul tarafına bir pehlivânı çok hadsiz askeri cebren câriyeyi almak için gönderdi.

که اگر ندهد بتو آن ماه را بر کَن از بُن آن در و درگاه را

3830. [3836] *Dedi ki: "Eğer o mâhı sana vermezse o kapıyı ve dergâhı dibinden kopar!"*

ور دهد ترکش کن و مه را بیار تا کشم من در زمین مه در کنار

3831. *"Ve eğer verirse onu terk et ve ay'ı getir, tâ ki ben yeryüzünde ay'ı kucağıma çekeyim!"*

Mısır halîfesi askere kumandan ta'yîn ettiği pehlivâna tenbîh edip dedi ki: "Eğer Musul şâhı o ay gibi olan güzel câriyeyi sana vermezse harb edip şehrin kapısını ve sarayı dibinden kopar ve yık! Ve eğer verirse harbi terk et ve ay gibi olan câriyeyi getir! Tâ ki gökteki ay gibi olan câriyeyi ben yeryüzünde kucağıma alayım!"

پهلوان شد سوی موصل با حشم با هزاران رستم و طبل و علم

3832. *Pehlivan tevâbi'i ile binlerce rüstem ve davul ve bayrak ile Musul tarafına gitti.*

"Haşem", bir mansıb ehlinin hademesi ve tevâbi'i demektir. Ya'ni, kumandan olan pehlivan maiyetinde bulunan birçok tevâbi'i ve Rüstem pehlivan gibi, birçok kuvvetli ümerâ ile ve davul ve bayraklar ile muhârib tarzında Musul tarafına gitti.

چون ملخها بی‌عدد بر گرد کشت قاصد اهلاك اهل شهر گشت

3833. *Ekin etrâfındaki sayısız çekirgeler gibi şehir ahâlîsinin ihlâkine kasd edici oldu.*

هر نواحی منجنیقی از نبرد همچو کوه قاف او پرکار کرد

3834. *Her nâhiyeyi cenkten dolayı Kāf dağı gibi bir mancınık ihâta etti.*

"Pür-kâr kerden", ihâta etmekten kinâyedir. Ya'ni, şehrin her tarafına harb etmek için Kāf dağı gibi yüksek mancınıklar ta'biye edildi ki, bunlar vâsıtasıyla şehri muhît olan kal'a içinde büyük taşlar yağdırılacak ve evler yıkılacak idi.

زخم تیر و سنگهای منجنیق تیغها در گَرْد چون برق از بریق

3835. *Ok ve mancınık taşlarının darbesi, toz içinde kılıçlar, parıldayan şimşek gibiydi.*

"Berîk" (برق), parıltı, parlayıcılık, çakan şimşeğin parıltısı (*Kenzü'l-Lügāt, Sarrâh, Müntehabü'l-Lügāt* ve *Keşfü'l-Lügāt*). *Gıyâsü'l-Lügāt*'te "parlayıcı" ma'nâsı da gösterilmiştir.

هفتهٔ کرد این چنین خون ریز گرم　　برج سنگین پست شد چون موم نرم

3836. *Bir hafta harâretle böyle kan dökücü oldu. Taştan yapılan burç yumuşak mum gibi alçak oldu.*

O kumandan Musul şehrinde bir hafta böyle harâretle ve şiddetle halkın kanını dökücü oldu. Şehir kal'asının taş burcu atılan büyük taşlardan yıkılıp yumuşak mum gibi alçak oldu.

شاه موصل دید پیکار مَهُول　　پس فرستاد از درون پیشش رسول

3837. *Musul şâhı korkunç cengi gördü. Binâenaleyh içeriden onun önüne elçi gönderdi.*

"Mehûl", korkutmak ma'nâsına olan "hevl" masdarından ism-i mef'ûldür. Beyt-i şerîfde "mehûlün-minh" takdîrinde olup "minhü" mahzûfdur, "kendisinden korkulmuş olan harb" demektir. Türkçe'de "korkunç" kelimesinde bu ma'nâ mündemiçtir. Ya'ni, Musul şâhı muharrib ve korkunç olan cengi gördü, binâenaleyh kal'a içinden kumandanın önüne elçi gönderdi, dedi.

که چه میخواهی ز خون مؤمنان　　کشته می‌گردند زین حرب گران

3838. *Ki, "Mü'minlerin kanından, onların bu ağır harbden ölmüş olmalarından ne istiyorsun?"*

گر مرادت ملك شهر موصلست　　بی‌چنین خون ریز اینت حاصلست

3839. *"Eğer senin murâdın Musul şehrinin mülkü ise böyle kan dökücü olmaksızın bu sana hâsıldır."*

من روم بیرون شهر اینك در آ　　تا نگیرد خون مظلومان ترا

3840. [3846] *"Ben şehrin dışarısına gideyim, işte sen içeriye gel! Tâ ki mazlûmların kanı seni tutmasın!"*

"Hûn giriften", kan tutmak, bir kimse döktüğü kanın intikāmına giriftâr olmaktan kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*). Ya'ni, "Ey kumandan, murâdın şehri almaksa ben şehirden çıkıp gideyim ve şehri sana terk edeyim! Haksız yere kan dökme ki, mazlûm olan halkın kanından dolayı intikām-ı ilâhîye giriftâr olmayasın!"

ور مرادت مال و زرّ و گوهر است　　　این ز ملك شهر خود آسان ترست

3841. *"Ve eğer senin murâdın mal ve altın ve cevher ise bu muhakkak şehrin mülkünden daha kolaydır!"*

"Eğer harbden maksadın mal ve altın ve mücevherât almak ise bunları sana kolayca verelim! Bunları almak şehri zabtetmekten daha kolaydır."

آن رسول آمد به پیش پهلوان　　　داد کاغد اندر او نقش و نشان

3842. *O elçi pehlivanın önüne geldi, kâğıdı verdi ki, onda nakş ve nişân var idi.*

Musul şehri hükümdârının elçisi harb eden pehlivan kumandanın önüne geldi ve hükümdârın sözlerini tamâmen söyledi. Kumandan cevâben elçiye içinde istediği câriyenin resmi ve alâmeti olan kâğıdı verdi ve dedi:

بنگر اندر کاغد این را طالبم　　　هین بده ور نه کنون من غالبم

3843. *"Kâğıda bak, bunun tâlibiyim, âgâh ol, ver! Ve yoksa şimdi ben gālibim!"*

"Ey elçi, kâğıda bak, istediğim câriyenin resmini gör! Benim harbden maksadım bu câriyeyi almaktır. Buna âgâh ol da câriyeyi ver! Yoksa şehri ve halkını mahvederim. Zîrâ şimdi galebe ve zafer benim elimdedir."

Biraz yukarıda her harbde kanını dökenin mutlakā şehîd olamayacağı beyân buyrulmuş idi. Bu kıssa dahi o ma'nâya merbûttur. Zîrâ bir hükümdârın tatmîn-i şehveti için bir câriyeyi cebren almak kasdı ile, nâhak yere mü'minler ile harbe kıyâm edenlerin bu sûrette şehîd olarak ölemeyecekleri îzâhdan müstağnîdir.

ایثار کردن صاحب موصل آن کنیزك را به خلیفه تا خون ریزی مسلمانان بیشتر نشود

Müslümanların kan dökücülüğü daha ziyâde olmamak için Musul mâlikinin o câriyeyi halîfeye îsâr etmesi

چون رسول آمد بگفت آن شاه نر　　　صورتی کم گیر و زود این را ببر

3844. *Vaktâki elçi geldi, o er olan şâh dedi: "Bir sûreti eksik tut ve bunu çabuk götür!"*

Vaktâki elçi kumandanın yanından şâh-ı Musul'un huzûruna avdet etti ve kumandanın talebini söyledi. O rûhu erkek olan şâh dedi ki: "Elimdeki câriye, sâir sûretler gibi bir sûret-i cismâniyyeden ibârettir. Varsın sarayımda bir sûret eksik oluversin! Çabuk al bu câriyeyi, nefis-perest olan kimselere götür!"

من نيم در عهد ايمان بت پرست   بت بر آن بت پرست اوليترست

3845. *"Ben îmân ahdinde puta tapıcı değilim! Put o puta tapıcının indinde daha evlâdır!"*

"Ber", nezd ve ind ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ben Hakk'a tapmağa ahdettim ve îmânım bu ahid üzerinedir. Binâenaleyh puttan ibâret olan suver-i cismâniyyeye meyl ve muhabbet ederek tapıcı değilim. Put mesâbesinde olan sûret-i cismâniyye, puta tapıcı olan o Mısır halîfesinin yanında bulunmak daha evlâdır ve daha münâsibdir!"

چون كه آوردش رسول آن پهلوان   گشت عاشق بر جمالش آن زمان

3846. *Vaktâki elçi onu getirdi, o pehlivan o zaman onun cemâline âşık oldu.*

Vaktâki elçi o câriyeyi pehlivanın yanına getirdi, pehlivan câriyenin yüzünü gördüğü zaman onun cemâline âşık oldu.

عشق بحرى آسمان بر وى كفى   صد زليخا در هواى يوسفى

3847. *Aşk bir denizdir. Gök onun üzerinde bir köpüktür. Zîrâ yüz Züleyhâ bir Yûsuf'un hevâsındadır.*

Bu ve âtîdeki beyitlerin zevkine varmak için bir mukaddime lâzımdır: Ma'lûm olsun ki, eşyânın yaradılmasına esâs, zuhûra [meyli] olan hubb-i ilâhîdir. Nitekim كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف ya'ni "Ben gizli bir hazîne idim. Bilinmeye muhabbet ettim. Binâenaleyh halkı bilinmem için yarattım" hadîs-i kudsîsine işâret buyrulur. Mevlânâ Câmî (k.s.) İbn Fârız hazretlerinin kasîde-i Hamriyyesine yazdığı şerhde buyurur ki:

"Bu zuhûra ehl-i hakîkat "kemâl-i celâ ve isticlâ" derler. "Kemâl-i celâ" Hakk'ın sıfât ve esmâsı hasebiyle merâtib-i kevniyyede ve mecâlî-i halkıyyede zuhûrudur; ve "kemâl-i isticlâ", bu merâtibde Hakk'ın kendisini kendisine ızhârıdır. Cem'-i ahadiyyet makāmında, kendini, kendiyle, kendinde gördüğü gibi merâtib-i tafsîl ve kesrette dahi böylece kendini, kendinin gayrı ile, kendinde veyâhud kendi ile kendinin gayrında veyâhud kendinin gayrı ile kendinin gayrında müşâhede eder."

Ya'ni "kemâl-i isticlâ"da Hakk'ın üç nev'î müşâhedesi vardır. 1- Kendini, bir vech ile kendinin gayrı olan insân-ı kâmilin taayyünü ile kendi vücûdunda müşâhede eder. 2- Kendini, bir vech ile kendinin gayrı olan insân-ı kâmil aynasında yine kendi ile görür. 3- Yâhud bir vech ile kendinin gayrı olan insân-ı kâmilin taayyünü ile kendini, kendinin bir vech ile gayrı i'tibâr olunan eşyâda görür. Rubâî-i Mevlânâ Câmî (k.s.):

در ملك بقا منم باستغنا فرد   بامن دگری را نرسد صلح و نبرد

عاشق خود و معشوق خود و عشق خودم   ننشسته زاغيار بدامانم گرد

"Mülk-i bekâda istiğnâ ile ferd olan benim. Benim ile berâber başkasına sulh ve cenk erişmez. Âşık zâtım ve ma'şûk zâtım ve aşk zâtımdır. Ağyârdan benim eteğime toz konmamıştır."

İmdi esâs-ı hilkat aşk üzerine olunca âlem-i kevnin hey'et-i mecmûası aşk deryâsı üzerinde yüzen bir köpük mesâbesinde olur ve aşk bilcümle zerrât-ı kâinâta şâmil bulunur. Cemâdda nebât mertebesine ve nebâtta hayvan mertebesine ve hayvanda insan mertebesine irtikā aşkı olduğu ve hattâ her mertebe efrâdında ve eczâsında yekdîğerine olan imtizâc aşkı bulunduğu sathî bir mülâhaza ile bile zâhir olur. İnsana gelince, insanın aşkı mâdûnundaki mahlûkâtın aşkından ekmeldir. Beyt-i Hz. Hüdâyî (k.s.):

Tıynet-i âdemde konmasa eğer sevdâ-yı aşk
Cenneti bir dâneye satmazdı ol dânâ-yı aşk
Kenz-i mahfîden zuhûra geldi eşyâ lâ-cerem
Bâd-i hubb ile temevvüc etti çün deryâ-yı aşk

Fakat insanların aşkı dahi merâtib üzerinedir. Aşkın en aşağı mertebesi âsâra olan aşk ve muhabbettir. Bu âsâr dahi suver-i insâniyyede ve sâir eşyâ sûretlerindeki tenâsüb ve mûsikî nağmelerinde mevzûnluk ve güzellik gibi maddî veyâhud ahlâktaki tenâsüb ve adâlet gibi ma'nevî ve rûhânî olur.

İnsanın sûret-i unsuriyyesindeki sıfat-ı cemâli müşâhede edenler dört tabaka üzerinedir: Birincisi, kalbleri nûrlanmış olan zevâttır ki, onlar şehvet-i nefsâniyyeden sâf olmuşlardır ve onların temiz kalbleri tabîat levsinden ârî olmuştur. Eşyâda Hakk'ın zâtından başka bir şey görmezler. Aşkta münhasıran güzel sûretlere kalblerini bağlamaya muhtaç değildirler. Belki eşyânın hey'et-i mecmûasında cemâl-i mutlakı müşâhede ederler.

İkincisi, Hak yolunun sâlikleridir ki, bunların nefisleri Hakk'ın sebebsiz inâyeti ile veyâhud mücâhede ve riyâzet ile tabîatın zulmetinden sâf ol-

muşlardır ve şehevât-ı nefsâniyyeden temizlenmişlerdir. Fakat cemâl-i mutlakı suver-i insâniyyedeki hüsn ve melâhatte görmekten külliyyen kurtulamamışlardır. Binâenaleyh onlar aşklarını şehvetsiz olarak bir güzel insan sûretine tevcîh ederler ki, bunların aşkına "aşk-ı mecâzî" derler. Onların bu aşk-ı mecâzîsi bilâhare aşk-ı hakîkî-i Hak rengi iktisâb eder ve bu kayıddan kurtulurlar.

Üçüncüsü, aşk-ı mecâzîden yakalarını kurtarıp aşk-ı hakîkîye vâsıl olamayan tâifedir. Gerçi bunlar dahi şehevât-ı nefsâniyyeden kurtulmuşlar ise de onların aşkları bir sûreti bırakıp dîğer sûrete müteselsilen müteveccih olur; ve bu hâl onların cemâl-i mutlakı müşâhedelerine mâni' bulunur.

Dördüncüsü, esfel-i sâfilîn-i tabîata düşen şehvetperestlerdir ki, bunlar hayvanlık mertebesinde mahbûb-ı hakîkîden bîhaber kalmışlardır; ve güzel kadınları kucaklarına çekmek sûretiyle tabîat-ı hayvâniyyeleri sükûnet bulmuştur; ve bu tâife bu hevâ-yı nefse "aşk" adını koymuşlardır.

İşte bu kıssada Mısır halîfesinin mevki'i, bu dördüncü tâife ve Musul hükümdârının mevki'i, dahi, üçüncü veyâ ikinci tâife arasındadır. Bu mukaddime anlaşıldıktan sonra bu beyt-i şerîfin hulâsa-i ma'nâsı şöyle olur: Hilkat-i kâinât hubb-i zuhûr-ı ilâhîye müstenid olduğundan aşk bir azîm denizdir. Mezâhir-i sıfât ve esmâ-i ilâhiyye olan gökler ve bilcümle ecrâm-ı semâviyye o aşk deryâsı üzerinde bir köpüktür. Yukarıda zikrolunan dört tabakanın erbâbından her biri Züleyhâ gibidir ve Yûsuf-ı hakîkî olan Hakk'ın cemâl-i mutlak-ı vâhidiyyetin aşkındadır.

دور گردونها ز موج عشق دان　　　گر نبودی عشق بفسردی جهان

3848. *Feleklerin devrini aşkın dalgasından bil! Eğer aşk olmasaydı cihan donar idi.*

Feleklerin dönmesini ve hareketlerini zuhûra [meyli] olan hubb-i ilâhîden bil! Eğer zuhûra olan hubb-i ilâhî olmasa idi, kâinât hareketsiz ve donmuş bir hâlde kalır idi. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 45. faslında şöyle buyururlar:

"Cenâb-ı Hak كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف [ya'ni "Ben gizli bir hazîne idim. Bilinmeye muhabbet ettim. Binâenaleyh halkı bilinmem için yarattım"] buyurur. Ya'ni cümle âlemi yarattım. Ondan garaz, ba'zen lütuf ve ba'zen kahr ile bütün bizim ızhârımız idi. Bu, memleketine bir alâmet kifâyet edecek bir pâdişâh değildir. Eğer zerrât-ı âlem hep muarrif olsalar onun ta'rîfinde âciz ve kâsır olurlar. Binâenaleyh bütün halâyık gece ve gündüz Hakk'ı ızhâr eyler-

ler. Ancak ba'zıları bilirler ve ızhâra vâkıftırlar ve ba'zıları gâfildirler. Ne sûretle olursa olsun, ızhâr-ı Hak sâbit olur."

کی جمادی محو گشتی در نبات　　　کی فدای روح گشتی نامیات

3849. *Ne vakit bir cemâd nebâtta mahvolurdu? Ne vakit nebâtât rûhun fedâsı olurdu?*

Eğer aşk olmasa idi cemâd ne vakit nebât mertebesine terakkî edip o mertebede kendi cemâdlığını mahvederdi? Ve nebâtât dahi kezâlik aşk ile hayvanlık mertebesine terakkî edip kendisini rûh-i hayvânî mertebesine fedâ etmezdi.

روح کی گشتی فدای آن دمی　　　کز نسیمش حامله شد مریمی

3850. [3856] *Rûh o bir nefesin ne vakit fedâsı olurdu ki, onun nesîminden bir Meryem hâmile oldu.*

"Nesîm", lügatte "iyi ve temiz rüzgâr" demektir. Burada nefh-i ilâhîye işâret buyrulur. Ya'ni, rûh-i hayvânî dahi وَنَفَخْتُ فيه من رُوحي (Hicr, 15/29) ya'ni "Ben insana kendi rûhumdan nefh ettim" âyet-i kerîmesinde işâret buyrulan ve nefh-i ilâhîden ibâret olan rûh-i insânî mertebesinde kendisini fedâ etmezdi ki, o nesîmden ya'ni o üflemeden hâsıl olan rüzgârdan bir Meryem sûret-i Îseviyyeye hâmile oldu.

هر یکی بر جا تُرُنجیدی چو یخ　　　کی بدی پران و جویان چون مَلَخ

3851. *Her biri buz gibi münkabız olurdu. Ne vakit çekirge gibi uçucu ve arayıcı olurdu?*

"Turuncîden", abûs ve ekşi yüzlü ve munkabız olmak. Bu masdar kabuğu buruşuk olan "turunç" denilen meyvenin isminden müştaktır (*Burhân* ve *Reşîdî*). "Melah" (ملخ), çekirge demektir. Ya'ni, eğer zuhûra olan muhabbet-i ilâhî ile dâimâ irsâl olunan nefes-i rahmânî munkatı' olsa suver-i mezâhirin her birisi hareketten kalır ve buz gibi munkabız bir hâlde bulunur idi.

ذره ذره عاشقان آن کمال　　　می‌شتابد بر علو همچون نهال

3852. *Zerre zerre o kemâlin âşıkları, fidân gibi yüksekliğe acele eder.*

Avâlim-i süfliyyede zâhir olan mezâhirin cümlesi, zât-ı Hakk'ın kemâlinin âşıklarıdır ve hepsi başını yukarı kaldırıp büyüyen bir fidan gibi o kemâle doğru yükselmek için koşarlar.

سبّح لله هست اشتابشان تنقيۀ تن مى كنند از بهر جان

3853. *Onların aceleleri "Sebbaha lillâh"dır, can için cisimlerini pâk ederler.*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Saff'da olan سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ (Saff, 61/1) ya'ni "Göklerde ve yerde olan mahlûkātın hepsi Allah Teâlâ'yı tenzîh ve takdîs ederler" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

Ma'lûm olsun ki, fezâ-yı nâmütenâhîdeki ecrâm ve onların üzerlerindeki mahlûkātın cümlesi, sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin mazharlarıdır ve hepsi nefes-i rahmânî ile zât-ı Hak'ta mütekevvin olup sıfat-ı Hayât ile mevsûfturlar. Ve eser-i hayât cemâdda bâtın ve nebâtta mahsûs ve hayvanda zâhir ve insanda azhardır; ve kezâ sıfat-ı Kelâm dahi bu tertîb üzerinedir. Cemâdın ve nebâtın ve hayvânın tesbîhleri bâtında olduğu gibi zâhirde kendi hilkat-i asliyyelerine fiilen muhâlefet etmemek sûretiyledir. İnsân-ı kâmilin tesbîhi hem zâhiren ve hem de bâtınen olduğundan bilcümle mevcûdâtın tesbîh ve tenzîhlerine fâiktır. İnsân-ı nâkısın tesbîhi ancak bâtınen ve rûhen olmakla berâber, isti'dâdını zâyi' edip zâhirde Hak'tan gāfil ve mâsivâya mâil olduğundan, mertebe i'tibâriyle cemâd ve nebât ve hayvândan aşağıdır. Fakat suver-i mezâhirin cümlesi fânî olup kendi asılları olan Hakk'ın sıfat-ı Hayât-ı külliyesinde müstağrak olmak için, cisimlerini gayriyet kirinden ve pasından temizlemek üzere her an koşarlar. Ya'ni cemâd nebâta ve nebât hayvana ve hayvan insana ve insan melekiyete ve melekiyet dahi lâhûtiyete rücû' etmek için koşarlar; ve hepsi bu gayriyet azâbından kurtulmağa ve kendi asıllarına urûca çabalarlar. İşte onların bu halleri de tesbîh ve tenzîh-i fiilidir; ve mezâhir arasında sûret-i insâniyyeyi bulmak büyük ni'met-i ilâhiyyedir. Zîrâ bu ni'met içinde bulunan kimse, eğer cihâd-ı ekberde muvaffak olursa inâyet-i Hak'la rücû'unu ve urûcunu itmâm eder. Ve eğer muvaffak olamazsa bu urûcu تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ (Maâric 70/4) ya'ni "Rûh ve melâike elli bin yıl mikdârı olan bir günde ona urûc eder" âyet-i kerîmesi mûcibince uzun zahmetler ile kendi aslı olan Hakk'a rücû' eder. Tesbîhe müteallık olan beyânât, III. cildin 467 ve 468 numarasına müsâdif olan:

جمله اجزا در تحرك در سكون ناطقان كانا إليه راجعون

ذكر و تسبيحات اجزاى جهان غلغلى افكند اندر آسمان

[Ya'ni "Bütün cüz'ler, hareket ve sükûn hâllerinde: "Biz, şübhe yok, yine gerisin geri O'na dönüyoruz!" derler. Cihan cüz'lerinin zikir ve tesbîhleri, göklere bir uğultu düşürmüş ve oraları çınlatmıştır." beyitlerinin şerhinde geçti.]

پهلوان چَه را چو ره پنداشته　　شوره اش خوش آمده حب کاشته

3854. *Pehlivan kuyuyu yol gibi zannetmiş; çorak ona hoş gelmiş tâne ekmiştir.*

İşte o pehlivan kumandan karanlık bir kuyu mesâbesinde olan şehvet-i nefsâniyyesini emîn bir yol gibi zannetmiş ve çorak bir yer mesâbesinde olan bir sûret-i cismâniyyedeki güzellik ona hoş gelmiş ve insana mahsûs olan aşk tânesini o çorak yere ekmiştir ki, mâsivâya olan aşk ve muhabbet aslâ semere vermez. Fânî olan sûret gibi ve berhavâ olur gider.

چون خیالی دید آن خفته بخواب　　جفت شد با آن و از وی رفت آب

3855. *Vaktâki o uyumuş kimse rü'yâda bir hayâl gördü, onunla çift oldu ve ondan su gitti.*

"Çün", tevkît için olursa tercüme yukarıdaki gibi olur; ve eğer teşbîh için olursa tercüme şöyle olmak îcab eder: "Uyumuş olan kimsenin rü'yâda gördüğü bir hayâl gibi ki, onunla çift oldu ve ondan su gitti." Ya'ni fânîye taaşşuk eden kimsenin aşkının berhavâ olması, uyuyan kimsenin rü'yâsında ihtilâm olmasına benzer ki, onun nutfesi ve hayâtının suyu boşuna akıp gitmiş olur. Bu beyt-i şerîfte الدنيا كحلم النائم ya'ni "Dünyâ uyuyan kimsenin gördüğü rü'yâ gibidir" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur.

چون برفت آن خواب وشد بیدار زود　　دید کان لعبت بیداری نمود

3856. *Vaktâki o rü'yâ gitti ve çabuk uyanık oldu; gördü ki, o lu'bet uyanıklıkta görünmedi.*

"Lu'bet", oyuncak ve kâğıt ve duvar üzerindeki resim ve kukla ma'nâlarınadır. Burada murâd, rü'yâda cimâ' ettiği sûrettir. Ya'ni, vaktâki uykusu esnâsında ihtilâm olan kimse, bu ihtilâm ve inzâli müteâkıben hemen uyandı ve rü'yâsında gördüğü sûret zâil oldu ve uyanıklık hâlinde o sûretin bir hayâlden ibâret olduğunu gördü. Bu beyt-i şerîfde dahi الناس نيام فاذا ماتوا انتبهوا ya'ni "Nâs uyurlar, öldükleri vakit uyanırlar" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur.

بر خیالی آب خود بردم دریغ　　عشوهٔ آن عشوه ده خوردم دریغ

3857. *"Yazık! Bir hayâl üzerine suyumu götürdüm, yazık! O işve vericinin işvesini yuttum."*

"İşve" (عشوه), aynın üç harekesiyle, (aşve, uşve, işve), lügatte emr-i mültebis demektir, "aldatma" ma'nâsınadır. Ya'ni, ihtilâm olan kimse der ki: "Ya-

zık ki aslı olmayan bir hayâl üzerine nutfemi döktüm ve hayâtımın suyunu bir bâtıla sarf ettim. O aldatıcının aldatmasını yuttum ve o hayâle aldandım!" İşte aşkını hayât-ı dünyeviyyede, ma'şûk-ı hakîkî olan Hakk'ın gayrına tevcih edenler dahi, ölüp uyandıkları vakit, ihtilâm olan kimsenin teessüfü gibi teessüf ederler.

پهلوان تن بد آن مردی نداشت　　　تخم مردی در چنان ریگی بکاشت

3858. *O cisim pehlivanı idi. Mertlik tutmadı, mertlik tohumunu böyle kumluğa ekti.*

Ya'ni, o kumandan, cisminin ve şehvet-i nefsâniyyesinin pehlivânı idi. Rûhunun pehlivânı değil idi. Binâenaleyh şehvet-i nefsâniyyesine hâkim olacak bir mertliği yok idi. Bu sebebden insanlığa mahsûs olan aşkı ve mertlik tohumunu böyle çorak bir kumluk mesâbesinde olan sûret-i cismâniyyeye ekti.

مركب عشقش دريده صد لِگام　　　نعره مى‌زد لاأُبالِى باحِمَامْ

3859. *Onun aşkının merkebi yüz yuları koparmış, "Ölüme lâübâliyim!" na'rasını vururdu.*

"Ligâm", yular; "lâübâlî", müfâale bâbından fiil-i müzâri' nefs-i mütekellim vahdedir, "çekinmem ve korkmam" ma'nâsınadır; "hımâm", ölüm demektir. Ya'ni, o sûret-i cismâniyye âşıkı olan pehlivânın aşk merkebi azarak korktu ve hayâ ve emânet ve gazab gibi birçok yuları koparmış olduğu hâlde "Ey ölüm, neredesin, karşıma çık, senden asla korkmuyorum!" na'rasını vururdu. Ba'zı nüshalarda لا ابالى الحمام vâki'dir. "Hamâm", güvercin demektir. Bu sûrette "lâübâlî", kayıdsız ve mübâlâtsız ma'nâsında olup "Güvercin gibi kayıtsız ve mübâlâtsız olarak na'ra vurdu" demek olur.

اَيْش اُبَالِى بِالْخَلِيفَه فِى الْهَوَى　　　اِسْتَوَى عِنْدِى وُجُودِى وَ التَّوَى

3860. [3866] *"Ne şeydir ki muhabbette halîfeden çekineyim. Benim indimde vücûdum ve helâkim berâberdir!"*

"Tevâ", helâk demektir. "Eyş", (اى شَيْئ) terkîbinin muhaffefidir. Ya'ni, "Halîfe ne şeydir ve ne hükmü vardır ki, câriyeye vuslat husûsunda halîfeden çekineyim! Şu dakîkada benim indimde vücûdum ve ölümüm, varlığım ve yokluğum müsâvîdir!"

این چنین سوزان و گرم آخر مکار مشورت کن با یکی خاوند گار

3861. *Nihâyet böyle yanıcı ve acele ekme, bir iş sâhibiyle meşveret et!*

"Germ", harâret ve acele ma'nâlarınadır. Burada "acele" ma'nâsınadır. "Hâvend", "hudâvend"in muhaffefidir, "sâhib ve mâlik ve evin büyüğü" ma'nâlarınadır. "Kâr", kâf-ı Arabî ile "iş" ma'nâsınadır. Ba'zı nüshalarda kâf-ı Fârisî ile "hâvendgâr" yazılmıştır. Bu da "hudâvendgâr" kelimesinin muhaffefidir. Bu da yukarıdaki ma'nâda müsta'meldir. Ya'ni, ey sâlik, velhâsıl nefsinin arzularına böyle yana yana koşma ve amel tohumunu hayâlât tarlası olan suver-i cismâniyye sâhasına ekme! Eğer nefsine karşı mağlûb isen bir iş sâhibi olan insân-ı kâmil ve mürşid ile meşveret et ki, o zât-ı şerîf sana nefsine galebe usûlünü ta'lîm etsin!

مشورت کو عقل کو سیلاب آز در خرابی کرد ناخنها دراز

3862. *Meşveret nerede! Akıl nerede! Hırs seylâbı harâblıkta tırnakları uzun yaptı.*

Fakat bir kimsenin hırs-ı nefsânîsinin taşkın seli kalbi harâb etmek husûsunda tırnaklarını uzattığı vakit onun aklı kalmaz ki, bir kâmil ile meşveret etmek lüzûmunu hissetsin!

بین ایدی سد و سوی خلف سد پیش و پس کی بیند آن مفتون خد

3863. *Önlerde sed ve arka tarafta sed vardır. O yanağın meftûnu önü ve arkayı ne vakit görür?*

O bir güzelin yanağının meftûnu ve sûret-i cismâniyyesinin âşıkı olan kimse önde ya'ni âlem-i zâhirde ve arkada ya'ni âlem-i bâtında olan ma'nâları ne vakit görür? Zîrâ böyle nefsânî kimselerin önünü ve arkasını cismâniyet âlemi kapamış ve ma'nâ âlemini görmeye seddolmuştur. Nitekim âyet-i kerîmede Hak Teâlâ buyurur: وَجَعَلْنَا مِن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ (Yâsîn, 36/9) ya'ni "Biz onların önlerinde sed ve arkalarında sed kıldık. İmdi onları örttük. Binâenaleyh onlar görmezler."

آمده در قصد جان سیل سیاه تا که روبه افکند شیری بچاه

3864. *Tilki arslanı kuyuya bırakmak için kara sel canın kasdına gelmiştir.*

Tilki mesâbesinde olan nefis arslan mesâbesinde olan rûhu tabîat ve cismâniyet âleminin karanlık kuyusuna düşürmek için kara ve çamurlu sel me-

sâbesinde olan sıfât-ı nefsâniyye seli o arslan gibi olan canın kasdına ve helâkine gelmiştir. Nitekim I. cildin 1320 numaralı beytinden i'tibâren başlayan sürh-ı şerîfde bir tavşanın bir arslanı kuyu içinde kendi hayâlini ve aksini göstererek, hîle ile kuyuya düşürdüğü beyân buyrulmuş idi.

از چهی بنمود معدومی خیال   تاه اندازد اُسُوداً کالْجِبَال

3865. *Dağlar gibi arslanları atmak için bir kuyudan yoka mensûb olan hayâli göstermiştir.*

"Üsûd", arslan ma'nâsında olan "esed"in cem'idir, "arslanlar" demek olur. "Ma'dûmî"deki "yâ", nisbet için olmak münâsibdir. "Dağlar gibi arslanlar"dan murâd, yıllarca zühd ve takvâ içinde bulunan âbidler ve zâhidlerdir. "Kuyu"dan murâd, cismâniyet ve tabîat âlemidir ki, şânı hakîkatte adem-i izâfîdir; ve bu cismâniyet ve tabîat âleminde bulunan güzel sûretlerin her biri bu adem-i izâfî âlemine mensûb olan birer hayâldir. Ya'ni, o nefis tilkisi dağlar gibi arslanlar mesâbesinde olan âbidleri ve zâhidleri bâkî olan rûhâniyet gülistanlarından fânî olan cismâniyet ve tabîat kuyusuna çekip atmak için o fânî ve adem-i izâfîye mensûb olan bir güzel sûret hayâlini göstermiştir. Nitekim suver-i cemîleye âşık olmak husûsundaki îzâhât biraz yukarıda geçti. Ve Ferîdüddin Attâr hazretleri *Mantıku't-Tayr* kitabında Şeyh San'ân bir hıristiyan kızına âşık olarak mürîdlerini terk edip Rûm diyârında ma'şûkasının emriyle birisine domuz güttüğünü beyân buyurmuştur; ve bu gibi menâkıb çoktur.

هیچ کس را با زنان محرم مدار   که مثال این دو پنبه است و شرار

3866. *Hiçbir kimseyi kadınlar ile mahrem tutma! Zîrâ bu ikinin misâli pamuk ve kıvılcımdır.*

"Şerâr", "şerere"nin cem'idir, "ateş kıvılcımı" demektir. Ya'ni, velhâsıl hiçbir kimseyi kadınlar ile bir arada yalnız bırakma ve mahrem tutma! Zîrâ erkekler ateşin kıvılcımları ve kadınlar da pamuk gibidir. Ateş ile pamuk birbirine yaklaşınca pamuğu nasıl ateş istilâ ederse erkek ile kadın da yalnız bir yerde kaldıkları vakit erkekten şehvet ateşinin kıvılcımı kadına sıçrayıp fesâda ve harablığa sebeb olur.

Ma'lûm olsun ki, fenn-i tıp, erkekler ile kadınların bir arada bulunup raks etmeleri ve fakat birbirlerine karşı hissettikleri şehveti zabtedip zinâ edememeleri yüzünden hem erkeklerde ve hem de kadınlarda birtakım hastalıklar

peydâ olduğunu ve husûsuyla bu yüzden kadınların rahimlerinde kanser husûle geldiğini tesbît etmiştir. Ve dîn ve ahlâk ile alâkası olmayan etıbbâ, bu belânın def'i için zinâyı tavsiye ediyorlar. Halbuki zinâ ictimâî bir âfetten başka bir şey değildir. Firengi ve bel soğukluğu illetlerinin menba'ıdır.

Garibdir ki Viyana doktorlarından birisi frengiye karşı meşhûr serumu keşfetmiş ve bu serum vâsıtasıyla frengi mikroplarının ma'lûlün kanından zâil olduğunu görerek temizlendiği zannıyla temiz bir kadın ile nikâhına muvâfakat edilmiştir. Fakat tedkîkât-ı ahîre ile frengi mikroplarının kandan kaçarak a'sâba sarıldığı ve ma'lûl kimse tarafından bu mikropların temiz kadının dahi a'sâbına aşılandığı anlaşıldı. Binâenaleyh serum kâşifinin hastalığın tedâvisine değil büsbütün istitârına ve binâenaleyh cem'iyyet-i beşeriyyeye hizmet değil bilmeyerek bir ihânet ettiği sâbit oldu. Nihâyet doktorlar bunun da çâresini bulmaya çalışıp hastaya tifo mikrobu aşıladılar; ve bu mikropların filhakîka frengi mikrobunu a'sâbdan mahvettiği görüldü ise de tifo mikrobu aşılanan ma'lûllerden çoğunun bu hastalıktan öldüğü ve kurtulanların dahi hayvanlar gibi ahmak bir hâle geldiği ve tamâmen insanlık zekâsından çıktığı anlaşılmıştır. İşte emr-i ilâhîye muhâlefet edenlerin tabîatın cezâsından ibret almaları iktizâ eder.

آتشی باید نشسته ز آب حق   همچو یوسف معتصم اندر رهق

3867. *Hakk'ın suyundan sönmüş bir ateş gerektir, Yûsuf gibi günahta mahfûz olsun!*

"Ateş"ten murâd, şehvet-i nefsânî ve "Hakk'ın suyu"ndan murâd, Hakk'ın rahmet-i rahîmiyyesi. "Rehak", müteaddid ma'nâları vardır. Burada "suç ve günah ve harâma meyletmek" ma'nâlarınadır. Ya'ni, Yûsuf (a.s.) gibi günah etmek husûsunda ma'sûm ve mahfûz olmak için, Hakk'ın rahmet-i rahîmiyyesinden sönmüş ve ölmüş bir şehvet-i nefsânî gerektir. Gâyet güzel bir kadın kendini zinâya da'vet ettiği vakit, bu rahmetle merhûm olan kimse, "Maâzallah, ben bu rezâleti yapamam!" der. Nitekim Yûsuf (a.s.)ın Züleyhâ ile olan kıssası sûre-i Yûsuf'ta beyân buyrulmuştur.

گر زلیخای لطیف سرو قد   همچو شیران خویشتن را واکشد

3868. *Eğer servi boylu latîf Züleyhâ ise de, arslanlar gibi kendisini geri çeker.*

Ya'ni, Hakk'ın rahmet-i rahîmiyyesiyle merhûm ve mahfûz-ı ilâhî olan bir kimseyi, eğer Yûsuf (a.s.)ı kendisine da'vet eden Züleyhâ gibi boylu boslu ve

latîf endamlı gāyet güzel bir kadın olsa bile, o kimse arslanlar gibi kendisini o kadından geri çeker ve zinâyı irtikâb etmez.

مراجعت کردن پهلوان از موصل بجانب مصر و صحبت او در راه باز کنیزک

Pehlivanın Musul'dan Mısır cânibine dönmesi ve onun yolda câriye ile sohbeti

Bu sürh Ankaravî nüshasında münderiç değildir. Ba'zı nüshalarda vardır. Fihristde fâidesi olduğu için fakîr dahi dercettim.

باز گشت از موصل و می‌شد براه — تا فرود آمد ببیشه و مرج گاه

3869. *Musul'dan geri döndü ve yolda gider idi. Nihâyet ormana ve mer'âya nüzûl etti.*

Kumandan olan pehlivan câriyeyi aldıktan sonra ordusuyla berâber Musul şehrinden Mısır tarafına geri döndü ve yollarda giderdi. Nihâyet orduyu dinlendirmek için bir ormana ve mer'âya nüzûl etti.

آتش عشقش فروزان آن چنان — که نداند او زمین از آسمان

3870. [3876] *Onun aşkının ateşi öyle parlayıcı oldu ki o gökten yeri bilmez.*

Pehlivanın câriyeye olan aşkının ateşi öyle şiddetli bir hâle geldi ki, yerde mi yoksa gökte mi olduğunu bilmedi ve o aşkın mağlûbu oldu.

قصد آن مه کرد اندر خیمه او — عقل کو و از خلیفه خوف کو

3871. *O çadır içinde olan o mâha kasdetti. Akıl nerede! Halîfeden korku nerede!*

Şiddet-i aşk sebebiyle o pehlivan çadır içinde mahfûz bulunan o câriyeye kasd ve teveccüh etti. Aşk ateşinin parladığı o anda akıl nerede! Ve aklın netîce-i hükmü olan halîfeden korku duygusu nerede kalır! Bu anda akıl ve idrâk muattal bir hâldedir.

چون زند شهوت درین وادی دُهُل   چیست عقل تو فُجُل ابن الفُجُل

3872. *Vaktâki bu vâdîde şehvet davul çalar, ey turp oğlu turp senin aklın nedir?*

Vaktâki güzel sûrete olan aşk vâdîsinde şehvet-i nefsâniyye senin vücûdunun şehrinde davul çalıp zuhûrunu i'lân eder, ona mukāvemet için senin zayıf olan aklının ne hükmü olur, ey turp oğlu turp? "Turp oğlu turp" ya'ni sâha-i tabîatta neşv ü nemâsı, gerek kendisinin ve gerek babasının, bir turptan farkı olmayan kimse demektir.

صد خلیفه آن زمان همچون مگس   پیش چشم آتشینش آن نفس

3873. *O zaman, o nefes onun âteşîn olan gözü önünde, yüz halîfe sinek gibidir.*

چون برون انداخت شلوار و نشست   در میان پای زن آن زن پرست

3874. *Vaktâki o zampara şalvarını dışarıya attı ve kadının ayakları arasına çöktü.*

Vaktâki kadın sevici olan o pehlivan ayağından donunu çıkarıp câriyenin bacakları arasına girdi ve cimâ' etmek vaziyetini aldı.

چون ذکر سوی مقر می‌رفت راست   رستخیز و غلغل از لشکر بخاست

3875. *Vaktâki zeker makar tarafına doğru gitti, askerden kıyâmet ve gulgule kalktı.*

"Makarr", mahall-i karâr demek olup fercden kinâyedir. Ya'ni, vaktâki pehlivanın zekeri câriyenin fercine doğru gitti, çadırın dışarısındaki askerden bir kıyâmet ve gulgule ya'ni bağrışmalar ve hareketler koptu. Pehlivanın muâmelesi yarı yolda kaldı.

بر جهید او کون برهنه سوی صف   ذو الفقاری همچو آتش او بکف

3876. *O kıçı çıplak, o elinde bir zülfikār olarak saf tarafına fırladı.*

Bu gürültü üzerine pehlivan askeri düşman bastı zannedip donunu giymeğe vakit bulmaksızın kıçı çıplak ve elinde kılıç olduğu hâlde kendi askerlerinin safı tarafına fırladı.

دید شیر نر سیه از نَیستان   بر زده بر قلب لشکر ناگهان

3877. *Kara erkek arslanı kamışlıktan ansızın askerin içine hücûm etmiş gördü.*

تازیان چون دیو در جوش آمده   صد طویله و خیمه اندر هم زده

3878. *Dev gibi koşarak cûşa gelmiş yüz tavîle ve çadırı birbirine katmış.*

"Tavîle", hayvanları bağladıkları yer, [tavla]. Ya'ni, kara arslan kükremiş olduğu hâlde koşarak asker içine gelmiş ve birçok tavîle ve çadırları karma karışık bir hâle getirmişti.

شیر نر گنبد همی کرد از لُغز   در هوا چون موج دریا بیست گز

3879. *Erkek arslan mağaradan, deniz dalgası gibi havada yirmi arşın atlar idi.*

"Lügaz", lügatte fâre deliği ve bilmece ma'nâlarınadır. Burada arslanın mağarası ve ini murâd olunur. Ya'ni, o erkek arslan ininden çıkıp havada deniz dalgası gibi yirmi arşın yüksekliğinde sıçrar idi. "Günbed kerden", sıçramak ma'nâsınadır.

پهلوان مردانه بود و بی‌حذر   پیش شیر آمد چو شیر مست سر

3880. [3886] *Pehlivan merdâne ve korkusuz idi. Kızgın başlı arslan gibi arslanın önüne geldi.*

زد بشمشیر و سرش را بر شگافت   زود سوی خیمهٔ مه رو شتافت

3881. *Kılıç ile vurdu ve onun başını yardı. Çabuk ay yüzlünün çadırı tarafına koştu.*

Pehlivan hemen kılıç ile arslanın başına vurdu ve onun başını yardı ve çabuk ay yüzlü câriyeye kavuşmak için câriyenin çadırı tarafına koştu.

چونکه خود را او بدان حوری نمود   مردی او همچنین بر پای بود

3882. *Vaktâki kendini o câriyeye gösterdi, onun erkekliği öylece ayak üzre idi.*

Ya'ni, pehlivan çadırdan kıçı açık bir hâlde dışarıya fırlamış ve arslanı öldürdükten sonra yine o hâlde çadıra avdet etmiş idi. Vaktâki kendisini o hûrî gibi olan câriyeye bu çıplak hâlde gösterdi ki, bu kadar korkunç bir vak'adan sonra bile onun erkekliği ya'ni zekeri inmemiş idi.

با چنان شیری بچالش گشت جفت   مردی او مانده بر پای و نخفت

3883. *Öyle bir arslan ile cenkte çift oldu. Onun erkekliği ayak üzerinde kaldı ve yatmadı.*

"Çâliş", cenk demektir. "Cüft geşten", berâber olmak demektir. Ya'ni, pehlivan öyle müdhiş bir arslan ile cenkte berâber olduğu hâlde, onun zekeri kalkmış bir hâlde kaldı ve inmedi.

آن بت شیرین لقای ماه رو در عجب درماند از مردئ او

3884. *O ay yüzlü olan cemâli latîf mahbûbe onun erkekliğinden taaccübde kaldı.*

جفت شد با او بشهوت آن زمان متحد شد در زمان آن هردو جان

3885. *O zaman şehvet ile ona çift oldu. O iki can derhal müttehid oldu.*

Ya'ni, câriye pehlivanın erkekliğini gördü, beğendi ve kendisinde de şehvet duygusu peydâ oldu. İşte o şehvet duygusu zamânında derhal pehlivana nefsini teslîm etti ve mukâreneti kabûl etti. O iki can ya'ni pehlivânın rûh-ı hayvânîsi ile câriyenin rûh-ı hayvânîsi şehvet duygusundan derhal birleşti ve zevk-i inzâlde müttehid oldu.

ز اتصال این دو جان با همدگر می‌رسد از غیبشان جانی دگر

3886. *Bu iki canın birbiriyle ittisâlinden onlara gaybdan bir başka can erişir.*

Ya'ni, bu iki rûh-i hayvânînin böyle şehvetle birbirine ittisâlinden onlara âlem-i gaybdan ve adem-i izâfî âleminden başka bir rûh-i hayvânî erişir, o da onların çocuğu olur. Ma'lûmdur ki, bu iki rûh-i hayvânînin şehvetle birbirine ittisâli ya meşrû' veyâ gayr-i meşrû' olur. Veled-i gayr-i meşrû' bâtınen mertebe-i insâniyyete terakkî edemez ve kalb cennetine dâhil olamaz. Zîrâ menşe-i tekevvünü fâsiddir ve bozuktur; ve rûh-i ilâhî nefhine sâlih değildir. Binâenaleyh o veled haşlak (خاشلاق) ve nâkıs bir meyve mesâbesindedir; ve zânîlerin mücessem bir günâhıdır ve cem'iyyet-i beşeriyye arasına bıraktıkları bir fesâd âletidir. Bu sebeble Hak Teâlâ bütün dinlerde zinâyı men' buyurmuştur. Cimâ'-ı meşrû'dan hâsıl olan veled ise tamâmen bunun aksidir ve terbiye olunursa bâtınen insanlık mertebesine terakkîsi mümkindir. Zîrâ rûh-i ilâhî nefhine sâlihdir.

رو نماید از طریق زادنی گر نباشد از عُلوقش ره زنی

3887. *Eğer onun rahmeti cihetinden bir yol vurucu olmazsa, doğmaklık yolundan yüz gösterir.*

"Ulûk", rahim ma'nâsınadır. İmdi gerek meşrû' ve gerek gayr-i meşrû' cimâ'da, eğer kadının rahminde erkeğin huveynât-ı meneviyyesini öldürecek

bir madde bulunmazsa, adem-i izâfîden gelecek olan o rûh-i hayvânî doğum yolu olan mehbilden yüz gösterir ve âlem-i sûrette ve vücûd-ı izâfî âleminde peydâ olur. Fakat veled-i meşrû' ebeveyni için rahmet ve veled-i gayr-i meşrû' azâb olur.

هر کجا دو کس بمهری یا بکین — جمع آید ثالثی زاید یقین

3888. *Her nerede iki kimse bir muhabbet yâhud kîn ile cem' gelirse muhakkak üçüncü doğar.*

Bu beyt-i şerîfde tevellüd-i sûrîden tevellüd-i ma'neviye intikāl buyrulur. Ya'ni, iki kişi bir yerde birbirlerine mülâkî oldukları vakit, ya birbirlerine muhabbet ederler veyâhud yekdîğerine karşı kîn tutarlar. Muhabbet ve kin onların bâtınında merkûz olan iki zıd ma'nâdan ibârettir. Fakat bu iki zıd ma'nânın ve fikrin âlem-i misâlde birer sûretleri vardır. Nitekim îmân ve küfür lisânen ve fiilen izhâr edilse de edilmese de, onların âlem-i misâlde birer sûretleri vardır. Îmânın sûreti nûr ve küfrün sûreti nâr; ve kezâlik ilmin sûreti ziyâ ve aydınlık ve cehlin sûreti zulmet ve karanlıktır. Bunun gibi muhabbetin ve kînin de âlem-i misâlde iyi ve kötü sûretleri vardır. Binâenaleyh bu iki zıd ma'nâları ve fikirleri hâmil olan şahsiyetlerin musâhabetinden yine âlem-i misâlde üçüncü bir sûret doğar. İşte bu sebebden âyet-i kerîmede وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ (Tevbe, 9/119) ya'ni "Sâdıklar ile berâber olun!" diye emir buyrulmuştur.

لیك اندر غیب زاید آن صور — چون روی آن سو ببینی در نظر

3889. *Fakat o sûretler gaybda doğar. Vaktâki o tarafa gidersin, nazarda görürsün.*

Fakat o sûretler gaybda ya'ni âlem-i misâlde doğar ve âlem-i dünyâda ve şehâdette görünmez. Vaktâki âlem-i misâl tarafına gidersin, onları misâlî olan cismin gözüyle apaçık görürsün. Kalb gözü açık olanlar o suver-i misâliyyeyi bu âlem-i şehâdette de görürler. Ehl-i hicâb ise sûrî ölümden sonra âlem-i berzahda görürler; ve âlem-i berzah ikidir: Birisi, âlem-i şehâdetin fevkındeki âlem-i misâldir ki, bu dünyâya gelecek olan sûretler evvelâ orada zâhir olur. Buna "gayb-ı imkânî" ve "misâl-i imkânî" ve "misâl-i evvel" derler; ve ikinci berzaha da "gayb-i muhâlî" ve "misâl-i muhâlî" ve "misâl-i sânî" ve "misâl-i imtinâî" derler.

آن نتایج از قرانان تو زاد — هین مگرد از هر قرینی زود شاد

3890. [3896] *O netîceler senin karînlerinden doğdu. Sakın her bir karînden çabuk şâd olarak dönme!*

"Netâyic", netîcenin cem'idir; ve "netîce", lügatte "hayvan yavrusu"na derler. Burada "âlem-i misâlde doğan sûretler" murâd buyrulur. Ya'ni, o âlem-i misâldeki sûretler senin karînlerinden ve musâhiblerinden doğdu. Sakın her bir sohbet ettiğin kimselerden çabuk şâd ve memnûn olarak kendi makāmına ve mekânına dönme! Ya'ni meselâ sen birtakım kimseleri kâmil bir velî zannedip sohbetlerinde bulunursun. Halbuki onlar senin zannettiğin gibi değildir. Hakāyık ve maârif nâmına sana birtakım yanlış fikirler ilkā ederler. Sen de onları öğrendim diye mesrûr ve memnûn olursun; ve o sakîm fikirlerden âlem-i misâlde sana mahsûs olmak üzere birtakım sûretler doğar ve âlem-i misâle gittiğin vakit seni iz'âc ederler; ve bu sûretler ba'zen sâlike rü'yâ âleminde de münkeşif olur.

منتظر می‌باش آن میقات را　　　صدق دان اِلْحاقِ ذُرّیاتْ را

3891. *O mîkāta muntazır ol! Zürriyetlerin ilhâkını doğru bil!*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Tûr'da olan وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ (Tûr, 52/21) ya'ni "Îmân eden kimselerin zürriyetleri de îmân ile onlara tâbi' oldular. Biz onların zürriyetlerini de onlara ilhâk ederiz" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Cenâb-ı Mevlânâ efendimiz bu âyet-i kerîmenin ma'nâ-yı bâtınîsini alıp cismânî zürriyetlerden rûhânî zürriyetlere intikāl buyurmuşlardır. İki cismin cimâ' ile ittihâdından zürriyet-i cismâniyye peydâ olduğu gibi rûhların telâkîsinden dahi zürriyet-i rûhâniyye peydâ olur. Ya'ni, ey kimse, vakt-i muayyeni bekle ki, o vakit senin âlem-i berzaha intikālin zamânıdır. Bu zürriyât-ı rûhâniyyenin senin berzahî olan cismine ilhâkını doğru bil!

کز عمل زاییده اند و از علل　　　هر یکی را صورت و نطق و طلل

3892. *Zîrâ amelden ve illetlerden doğmuşlardır. Her birinin sûreti ve nutku ve mekânı vardır.*

"Talel", duvar temeli ma'nâsınadır; burada "mekân" ma'nâsı murâd buyrulur. Ba'zı nüshalarda "kelel" vâki' olmuştur, "dil tutukluğu" demektir. O zürriyyât-ı rûhâniyye amelden ve sebeblerden doğmuşlardır. Onlardan her birinin âlem-i berzahda bir sûreti ve bir nutku ve mekânı veyâhud dilinin tutukluğu vardır. Burada "amel"den murâd, yalnız a'mâl-i zâhire değildir. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 18. faslında Hz. Pîr efendimiz şöyle buyururlar:

"Nihâyet bu amel namaz ve oruç değildir ve bunlar amelin sûretidir. Amel ma'nevî ve bâtındadır. Nihâyet devr-i Âdem'den beri tâ devr-i Mustafâ

(a.s.)a kadar namaz ve oruç bu sûrette değil idi, halbuki amel mevcûd idi. Binâenaleyh bu sûret amel değildir. Amel insanda bir ma'nâdır. Nitekim "Onda amel etti" dersin. Halbuki orada amelin sûreti yoktur. Onda ancak bir ma'nâ vardır. Ve kezâ "O adam filân şehirde âmildir" derler. Sûrette bir şey görmezler. Ona taalluku olan a'mâl vâsıtasıyla "âmil" derler. Binâenaleyh bu amel halkın anladıkları şeyden başkadır. Onlar o ameli zâhirden ibâret zannederler. Eğer münâfık bu amelin sûretini îfâ ederse ona aslâ fâidesi olmaz. Çünkü onda ma'nâ ve sıdk ve îmân yoktur."

بانگشان در می‌رسد ز آن خوش حجال کای ز ما غافل هلا زوتر تعال

3893. *O latîf hadelerden onların sesi erişir. Derler ki: "Ey bizden gâfil, haydi çabuk gel!"*

"Hıcâl", "hacle"nin cem'idir, "gelin ve güveği odası." Burada mekân-ı rûhânî murâd buyrulur. "Helâ", (هلا) Fârisî'de kelime-i tenbîhdir, "âgâh ol!" ma'nâsına; ve Arabî'de at sürmek için çıkarılan sadâdır. Türkçe'de "haydi!" sadâsına mukābildir. Burada iki ma'nâ dahi münâsibdir. Ya'ni, o zürriyyât-ı rûhâniyye kendilerine mahsûs olan latîf emkine-i rûhâniyyeden sâhiblerine hitâb edip derler ki: "Ey kesâfet-i cismâniyyeden dolayı bizden gâfil olan kimse, âgâh ol veyâhud haydi çabuk bizim tarafımıza gel!" "Teâl", Arapça'da "gel!" demektir.

منتظر در غیب جان مرد و زن مول مولت چیست زوتر گام زن

3894. *"Erkeğin ve kadının canı gaybda muntazırdır. Senin yavaş yavaşın nedir? Pek çabuk adım at!"*

"Mûl mûl", yavaş yavaş! "Gâm", adım ma'nâsınadır. Ya'ni, o zürriyyât-ı rûhâniyye derler ki: "Ey kimse, senden evvel âlem-i berzaha intikāl etmiş olan erkeklerin ve kadınların rûhları seni bekliyorlar; sen ise o kesîf ve muzlim olan hayât-ı dünyeviyyeye yapışıp kaldın ve bu âlem-i latîfe gelmek için tevakkuf fikrindesin. Senin bu yavaş yavaş demen nedir? Bu tarafa pek çabuk adım at!"

راه گم کرد او از آن صبح دروغ چون مگس افتاد اندر دیگ دوغ

3895. *O, yalancı sabahtan dolayı yolu kaybetti. O, senin gibi ayran çömleğine düştü.*

"Subh-i dürûğ", subh-i kâzibdir ki, ufk-ı şarkîde zâhir olan hafif bir aydınlıktır ve pek çabuk zâil olur; ve yolcular sabah oldu zannıyla yola çıktıkları va-

kit, tekrar karanlık basınca yollarını kaybederler. Beyt-i şerîfde câriyenin mecâzî olan güzelliği subh-i kâzibe ve câriyenin cismi de ayran kâsesine teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni pehlivan câriyenin subh-i kâzib mesâbesinde olan güzelliğine meftûn olup cemâl-i hakîkî-i Hak'tan hicâba düşerek yolunu kaybetmiş ve bir sinek gibi ayran kâsesi mesâbesinde olan câriyenin cismine dalmıştır.

پشیمان شدن آن سر لشکر ازان خیانت که کرد و سوگند
دادن او آن کنیزك را که بخلیفه باز نگوید از آن چه رفت

O seraskerin yaptığı o hiyânetten peşîmân olması ve o câriyeye vâki' olan şeyden halîfeye ifşâ etmesin diye yemîn vermesidir

چند روزی هم بر آن بد بعد از آن　　　شد پشیمان او از آن جرم گران

3896. *Birkaç gün onun üzerine oldu. Ondan sonra o ağır cürümden pişman oldu.*

Ya'ni, pehlivan Mısır'a vâsıl oluncaya kadar yolda birkaç gün câriye ile muâmele üzerine oldu. Vaktâki cimâ'-ı mütevâlî üzerine şehveti söndü, ondan sonra halîfeye karşı yaptığı o ağır suçtan pişman oldu ve artık taarruzu tekrar etmedi.

داد سوگندش که ای خورشید رو　　　با خلیفه زین چه شد رمزی مگو

3897. *Ona, "Ey güneş yüzlü, halîfeye bu olan şeyden bir işâret söyleme!" diye yemîn verdi.*

Pehlivan câriyeye, "Ey güneş yüzlü mahbûbe, sakın halîfeye benim sana olan taarruzumdan bir işâret ile bile bir şey söyleme!" diye and verdi ve yemîn ettirdi.

چون بدید او را خلیفه مست گشت　　　پس ز بام افتاد او را نیز طشت

3898. *Vaktâki halîfe onu gördü, sarhoş oldu. Binâenaleyh onun dahi leğeni damdan düştü.*

"Taşt ez bâm üftâden", kinâyât-ı Acem'den olup "damdan leğenin düşmesi", kötü nâmının şâyi' olmasına kinâyedir. Ya'ni, halîfenin câriyeye âşık olup harben Musul'dan celbettiği haberi etrâfa yayıldı ve halk onu ta'yîb etti.

دید صد چندان که وصفش کرده بود کی بود خود دیده مانند شنود

3899. *Onu vasfettiğinden yüz kadar gördü. Görülmüş ise, ne vakit işitilmişin mânendi oldu?*

Halîfe câriyeyi görünce o câriyenin güzelliğini gammâzın vasfettiği güzellikten yüz mertebe gördü. Zîrâ görmekle işitmek arasında çok fark vardır. Görülmüş olan şey işitilmiş olan şeye benzemez. Beyt:

درویشی سخن زدیده گوید عامی سخن از شنیده گوید

"Derviş sözünü görülmüşten söyler. Avâm ise işitilmiş olan şeyden bahseder."

وصف تصویرست بهر چشم هوش صورت آن چشم دان نی آن گوش

3900. [3906] *Vasıf akıl gözü için tasvîrdir. Sûreti, kulağın lâyıkı değil, gözün lâyıkı bil!*

Ya'ni, görülmeyen bir şeyin tavsîfi akıl gözünün görmesi için yapılan bir tasvîrdir. Bu tavsîfi kulak dinler ve akıl gözü bu tavsîfden peydâ olan sûret-i hayâliyyeyi görür. Bu tasvîr-i hayâlîyi idrâkde cisim gözünün aslâ alâkası yoktur. Cisim gözü ancak suver-i hissiyyeyi görür. Kulağın dahi bu sûret-i hissiyye ile alâkası yoktur. Binâenaleyh bu tavsîf üzere akıl gözünde zâhir olan sûret-i hayâliyye aslına mutâbık olmaz. Fakat tavsîf olunan şeyin aslı zâhir olup göz onu gördüğü vakit o sûret-i hayâliyye zâil ve yakîn hâsıl olur. Böyle olunca işitme ve dinleme görme gibi değildir.

کرد مردی از سخن دانی سؤال حق و باطل چیست ای نیکو مقال

3901. *Bir adam bir söz biliciden, "Ey iyi sözlü, hak ve bâtıl nedir?" diye sordu.*

گوش را بگرفت و گفت این باطلست چشم حقست و یقینش حاصلست

3902. *Kulağını tuttu ve dedi: "Bu, bâtıldır, göz haktır ve ona yakîn hâsıldır."*

Ya'ni, bir kimse söz bilen bir hakîmden "Hak ve bâtıl nedir?" diye sordu. O hakîm dahi kulağını tutup sâile göstererek: "Bu bâtıldır!" Ya'ni kulaktan işitilen sözler şek ve şübheden ârî olmadığından bâtıldır ve eğridir; ve gözün gördüğü şeylerde şek ve şübhe bulunmadığından "Göz haktır ve doğrudur; ve gözün gördüğü şeylerde yakîn hâsıldır." Meselâ bir kimse birisinden bir

vak'ayı dinlese, o vak'anın öyle cereyân ettiğine kāni' olur. Fakat dîğer birisi gelip "Hayır, o vak'a öyle değildir, böyledir!" dese, derhal bir şübhe hâsıl olur. Fakat bir kimse o vak'ayı gözleriyle görse, hiçbir kimse o vak'a hakkında ona şek ve şübhe ilkā edemez.

آن نسبت باطل آمد پیش این　　　نسبتست اغلب سخنها ای امین

3903. *O nisbet ile bunun önünde bâtıl geldi. Ey emîn, ekser sözler nisbettir.*

O işitmek, bu görmek önünde bâtıl ve eğri geldi. Ey müşâhedesinden emîn olan kimse, sözlerin çoğu kulağa nisbetle söylenir ve işitmekten ve dinlemekten hâsıl olur. Bu sebeble ekseriyâ hilâf-ı hakîkat olur. Meselâ Bağdâd şehrini görmemiş olan bir kimse onun ta'rîf ve tavsîfini işitir ve bu ta'rîf ve tavsîfden onun zihninde bir sûret peydâ olur; vaktâki Bağdâd'a gider, şehir onun zihninde tasavvur ettiği sûretten bambaşka bir hâlde zâhir olur. Binâenaleyh görmeye nisbetle işitmek bâtıl olur.

"Ma'lûm olsun ki, kulak kendi zâtında bâtıl değildir. Zîrâ ondan ilm-i esvât hâsıl olur; ve müşâhede-i esvât ancak bu işitmek iledir. İşitilen şeylere karînelerin inzimâmından sonra onların sıdkına kalb için yakîn peydâ olur. Nitekim kelâmullâhın ve kelâm-ı Resûlullâh'ın ve kelâm-ı ehl-i tevâtürün istimâ'ından ilm-i yakîn peydâ olur. Velâkin göz cihetinden müşâhedesi mühim olan şeyleri görmek ve müşâhede etmek lâzımdır ki, ayne'l-yakîn mertebesi vücûda gelsin. Binâenaleyh bu i'tibâr ile kulak göze nisbetle nâçîz olur." (*Bahru'l-Ulûm* şerhinden hulâsa)

ز آفتاب ار کرد خفاش احتجاب　　　نیست محجوب از خیال آفتاب

3904. *Yarasa gerçi güneşten ihticâb etti, güneşin hayâlinden mahcûb değildir.*

Meselâ yarasa kuşunun güneşi görmeğe tahammülü olmadığından gecenin zulmetiyle güneşten perde arkasındadır. Velâkin güneşin hayâlinden perde arkasında değildir. Güneşin hayâlini kendi zihninde müşâhede eder. Burada "yarasa"dan murâd, Hakk'ın cemâl-i zâtîsini müşâhedeye mütehammil olmayan kimselerdir ki, onlar müşâhede ehli olan evliyâ-i kirâmın beyânât-ı aliyyelerini işittikleri vakit zihinlerinde bir sûret-i hayâliyye peydâ olur ve o sûret-i hayâliyyeyi cemâl-i zâtî kıyâs ederler; ve hayâl kulak cihetinden mütevellid olur. Binâenaleyh kulak bâtıl-ı mahz olmaz. Lâkin onun butlânı göze ve müşâhedeye nisbetle olur. Zîrâ hayâl her ne kadar matlûbun kendi değil ise de matlûba vusûlün kılavuzu olur.

خوف او را خود خیالش می‌دهد آن خیالش سوی ظلمت می‌کشد

3905. *Korku ona muhakkak onun hayâlini verir. Onun o hayâli zulmet tarafına çeker.*

Müşâhedeye tahammül edememek korkusu, o yarasa kuşuna güneşin hayâlini verir. Onun o hayâli de kendisini mâsivâ-yı Hak zulmeti tarafına çeker ve o hayâle kanâat edip oturur.

آن خیال نور می‌ترساندش بر شب ظلمات می‌چفساندش

3906. *O nûrun hayâli onu korkutur. Zulmetler gecesi üzerine onu yapıştırır.*

O güneşin nûrunun tasvîri o yarasayı korkutur. Zulmetler sâhibi olan geceye yapıştırır. Ya'ni yarasa güneşi görmediği hâlde mahzâ onun nûrunun hayâli onu korkutur. Binâenaleyh korkunun menba'ı hayâl olur. Bunun gibi tecellî-i zâtî husûlü esbâbına tevessül edemeyen zâhidler ve âbidler dahi o tecellî-i zâtînin ta'rîfinden hâsıl olan hayâlden korkup mâsivâ-yı Hak olan hayâl-i zulmete yapışırlar. Zîrâ tecellî-i zâtîyi kendi mevhûm varlıklarının düşmanı ve zulmet-i hayâli de kendi varlıklarının dostu telakkî ederler.

از خیال دشمن و تصویر اوست که تو بر چفسیدهٔ بر یار و دوست

3907. *Düşmanın hayâlinden ve onun tasvîrindendir ki, sen yâre ve dosta yapışmışsın.*

Nitekim âlem-i zâhirde sen düşmanın hayâlinden ve onun zihnindeki tasvîrinden korkup yârinin ve dostunun tarafına ilticâ edersin ve yapışırsın.

موسیا کشفت لَمْعْ بر کُهْ فراشت آن مُخَیِّلْ تاب تحقیقت نداشت

3908. *Ey Mûsâ, senin keşfin parlamayı dağ üzerine yükseltti. O tahayyül edici senin tahkîkine tâkat tutmadı.*

"Lema'" yaldıramak, parlamak ve aydın olmak ma'nâsınadır. "Muhayyil", "tahyîl"den ism-i fâildir, "tahayyül eden kimse" demektir. "Mûsâ"dan murâd, burada tecellî-i zâtîye mazhar olan ehâss-ı evliyâdır. "Dağ"dan murâd, vücûd-ı izâfîdir. Ya'ni, ey tecellî-i zâtînin mazharı olan veliyy-i kâmil, senin keşfin tecellî-i zâtî güneşinin parlamasını dağ mesâbesinde olan vücûd-ı izâfîye yükseltti; ve bu tecellî netîcesinde taayyünât-ı kesîfesinin hükmü o nûrun altında muhtefî oldu. O hayâl mertebesinde kalan zâhidler ve âbidler senin o tecellî ile tahakkukuna tâkat tutmadı ve tahammül edemedi. Cenâb-ı

Pîr efendimiz bu beyt-i şerîfde zât-ı şerîflerine de işâret buyururlar. Nitekim *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da şu menkıbe beyân buyrulur:

"Hz. Hudâvendigâr halkın kesret-i mürâcaatından melûl olunca hamama gider ve hamamda dahi su mahzenine girer idi. Bir def'a yine su mahzenine girip üç gün üç gece orada tevâlî-i tecelliyât ve tetâlî-i bârikâta müstağrak olmuşlar idi. Üç günden sonra Çelebi Hüsâmeddin hazretleri tazarru'-ı kesîr ile dışarıya çıkmalarını istid'â eylediler. Çelebi hazretleri cenâb-ı Hudâvendigâr'ın mizâc-ı şerîflerini gāyet zayıf gördükde, göz yaşının damlaları yanakları üzerinden aktı. Ondan sonra: "Hüdâvendigârım, mizâc-ı şerîfiniz gāyetle zayıfdır, eğer bu bîçârelerin istifâdesi için takviye buyursanız ne olur?" dedi. Hz. Hudâvendigâr buyurdular ki: "Ey Çelebi, dağ bu kadar cesâmeti ile tecellî-i celâlîye tahammül edemedi. Benim miskîn ve zayıf olan cismim üç gün üç gece on yedi kere şa'şaa-i âfitâb-ı celâl ve bârikât-ı envâr-ı cemâle nasıl tahammül eder?"

هین مشو غرّه بدان که قابلی   مر خیالش را و زین ره حاصلی

3909. *Sakın gāfil olma ona ki, onun hayâlini kabûl edicisin ve bu yoldan vâsılsın.*

"Gırre", gaflet ma'nâsınadır. Ya'ni, sakın ehl-i tecellîden dinlediğin ta'rîfâttan zihninde hâsıl olan hayâli kabûl edici olduğuna ve bu hayâl yolundan vâsıl-ı tecellî olduğuna aldanma ve gāfil olma! Zîrâ herkesin hayâli kabûle tahammülü vardır. Fakat o tecellî-i zâtîyi kabûle ve müşâhede-i cemâle tahammülü yoktur. Buna tahammül ancak isti'dâd-ı zâtîye tevakkuf eder. Bu da inâyet-i ezeliyyedir; ve o inâyetin de sebebi ve illeti yoktur.

از خیال حرب نهراسید کس   لا شجاعه قبل حرب این دان و بس

3910. [3916] *Harbin hayâlinden bir kimse korkmadı. Harbden evvel şecâat yoktur, ancak bunu bil!*

Nitekim harbin zihinde olan hayâlinden hiçbir kimse korkmaz ve hayâlen harb edip şecâatler ızhâr eder. Fakat harbden evvelki şecâat mu'teber değildir. Şecâat ancak fiilen harb vukû'unda belli olur.

بر خیال حرب حیز اندر فکَر   می‌کند چون رستمان صد کر و فر

3911. *Harb hayâli üzerinde fikirlerde muhannes Rüstemler gibi yüz kerr ü fer eder.*

"Hîz", muhannes ve puşt; "fiker", "fikret"in cem'idir. "Kerr ü fer", harb vaktinde îcâb-ı hâle göre ileri geri harekettir. Ya'ni, bir korkak puşt dahi harb

hayâlinde düşünceler içinde Rüstem pehlivanlar gibi birçok ileri geri hareketler yapar. Fakat fiilen harb vukū'unda kaçacak yer arar. Binâenaleyh hayâlin hakîkat muvâcehesinde hiçbir kıymeti yoktur.

نقش رستم کان بحمامی بود　　　قرن حملهٔ فکر هر خامی بود

3912. *Rüstem'in nakşı ki, o bir hamamdadır, her bir hamın fikr-i hücûmunun berâberidir.*

"Kırn", harîf ve hem-ser ve berâber demektir. Ya'ni, hamamların duvarlarında meşhûr Rüstem pehlivânın düşmana hücûm hâlindeki resmi vardır. Onun bu vaziyeti her bir hamın ve korkağın fikren ve hayâlen düşmana vâki' olan hücûmunun ve hamlesinin nazîri ve berâberidir.

این خیال سمع چون مبصر شود　　　حیز چه بود رستمی مضطر شود

3913. *Bu işitme hayâli vaktâki görülmüş olur, muhannes ne olur? Bir Rüstem muztar olur.*

Dinlemekten ve işitmekten hâsıl olan bu harb hayâli, vaktâki fiiliyatta zâhir olur ve his gözüyle görülmüş olur, bu harb-i fiilîde korkak bir puştun ne kıymeti olur? Bu harb-i fiilîde Rüstem pehlivan mesâbesinde olan bir kahraman bile muztar bir hâle gelir.

جهد کن کز گوش در چشمت رود　　　آن چه کان باطل بده ست آن حق شود

3914. *Cehd et ki, kulaktan gözüne gitsin. O şey ki o bâtıl olmuştur, o hak olsun!*

Ya'ni, ey sâlik, tecellî-i zât ile tahakkuk her ne kadar inâyet-i ezeliyyeye mütevakkıf ise de, bu inâyet ekseriyâ sa'y ile mütezâhir olduğundan çalış ki, kulaktan hâsıl olan hayâl mertebesinden müşâhede mertebesine inkılâb etsin ve o hayâl ki, müşâhededen evvel bâtıl ve eğri idi, müşâhede husûliyle hak ve doğru olsun!

ز آن سپس گوشت شود هم طبع چشم　　　گوهری گردد دو گوش همچو پشم

3915. *Ondan sonra senin kulağın dahi göz tab'ında olur. Senin yün gibi olan iki kulağın bir gevher olur.*

Müşâhede mertebesine vâsıl olduktan sonra senin kulağın ve işitmen dahi göz ve görmek tab'ında ve mertebesinde olur; ve kıymetsiz yün mesâbesinde olan senin iki kulağın dahi müttehid bir gevher olur. Ya'ni vücûdun tecellî-i

Hak ile telattuf edince, mertebe-i rûhâniyyete terakkî edersin. Rûhun sıfâtıyla muttasıf olup işitmen görmenle berâber olur. Ba'zı nüshalarda "peşm" yerine "yeşm" vâki'dir; ve "yeşm", zînet taşları arasında en kıymetsiz bir taştır.

بلکه جمله تن چو آيينه شود　　　　جمله چشم و گوهر سينه شود

3916. *Belki bütün cisim ayna gibi olur. Hep göz ve sînenin gevheri olur.*

Ya'ni, telattuf eden cismin, rûhun sıfâtıyla muttasıf olup baştan aşağıya kadar bir ayna gibi olur. Her zerresiyle görür ve her zerresiyle işitir ve sînenin gevheri, ya'ni tamâmen kalb olur.

گوش انگيزد خيال و آن خيال　　　　هست دَلّالهٔ وصال آن جمال

3917. *Kulak hayâl koparır; ve o hayâl o cemâlin visâlinin dellâlesidir.*

"Dellâle", kılavuz ve pezevenk ma'nâsınadır. Ya'ni, kulak işittiği sözden kalbde bir hayâl îcâd eder ve o hayâlin hakîkatini araştırmağa başlar. Binâenaleyh hayâl cemâl-i hakîkate vusûl için bir kılavuz olur ve mahbûbe-i hakîkatin bir pezevengi olur.

جهد کن تا اين خيال افزون شود　　　　تا دلاله رهبر مجنون شود

3918. *Cehd et, tâ ki bu hayâl ziyâde olsun! Tâ ki dellâle Mecnûn'un rehberi olsun!*

Ey sâlik, çalış ki cemâl-i hakîkî-i Hakk'ın hayâli felekte ziyâde olsun! Zîrâ hayâl kuvvetlendikçe o hayâlin hakîkatine vusûl aşkı da artar; ve o hayâl kılavuzu Leylâ mesâbesinde olan ma'şûk-ı hakîkîye, Mecnûn mesâbesinde bulunan sâlik için rehber olur.

آن خليفهٔ گول هم يك چند نيز　　　　ريش گاوی کرد خوش با آن کنيز

3919. *O câhil halîfe de birkaç gün dahi o câriye ile hoş rîş-gâvlık etti.*

"Gûl", "gūl" vezninde "ahmak ve nâdân" ma'nâsınadır. "Rîş-gâv", ham tama' ve kısa düşünen ve ahmak ma'nâlarınadır. Âhirindeki "yâ" masdariyyet içindir. Ya'ni, o câhil halîfe de bu fânî olan hayât-ı dünyeviyyede birkaç gün dahi o câriye ile ham tama'lık etti.

ملك را تو ملك غرب و شرق گير　　　　چون نمی‌ماند تو آن را برق گير

3920. [3926] *Sen mülkü garb ve şark mülkü tut! Mâdemki kalmıyor, sen onu şimşek tut!*

Ey hükümdâr, farzet ki dünyânın garbı ve şarkı senin mülkündür, mâdemki gerek senin vücûdun ve gerek mülkünün vücûdu fânîdir, sen o tasarrufu bir an için çakıp kaybolan bir şimşek farzet!

مملکت کان می‌نماند جاودان　　　ای دلت خفته تو آن را خواب دان

3921. *Memleket ki o ebedî kalmaz, ey gönlü uyumuş olan sen, onu sen rü'yâ bil!*

Ey her an gördüğünden gâfil olan ve ibret almayan kimse, senin gönlün uyumuş bir hâldedir. Ebedî kalmayan mülkü rü'yâ mesâbesinde bil! Bu beyt-i şerîfde الناس نیام فاذا ماتوا فانتبهوا ya'ni "Nâs uyurlar, öldükleri vakit uyanırlar" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur.

تا چه خواهی کرد آن باد و بروت　　　که بگیرد همچو جلادی گلوت

3922. *Acabâ o kibir ve gurûru ne yapacaksın ki, bir cellâd gibi senin boğazını tutar.*

"Bâd-ı burût", bıyık rüzgârı demek olup kibir ve gurûr ve ucübden kinâyedir. Ya'ni, ey hükümdâr, fânî olan mülk-i dünyâya dayanıp hemcinsin olan insanlara karşı ızhâr ettiğin o kibir ve gurûru ne yapacaksın ki, ölüm geldiği vakit, o kibir ve gurûr bir cellâd gibi hayât-ı uhreviyyede senin boğazına sarılıp sıkar ve seni ta'zîb eder. Nitekim II. cildin 1408 numarasına müsâdif olan beyitte: سیرتی کان بر وجودت غالبست　　هم برآن تصویر حشرت واجبست ["Bir sîret ki, o senin vücûdunda gâlibdir, o tasvîr üzerine de haşrin vâcibdir"] ve bu V. cildin 2211 numarasına müsâdif olan beyitte dahi: روز محشر هر نهان پیدا شود　　هم زخود هر مجرمی رسوا شود ["Mahşer günü, her gizli şey meydâna çıkar. Her suç, kendiliğinden insanı rezîl eder."] buyrulmuş idi.

هم در این عالم بدان که مأمنیست　　　از منافق کم شنو کو گفت نیست

3923. *Bil ki, bu âlemde de bir emniyet mahalli vardır. Münâfıktan az dinle ki, o yoktur dedi.*

"Me'men"den murâd, meslek-i evliyâdır ki, bu mesleğe sülûk netîcesinde ahvâl-i âhiret dünyâda iken sâlike münkeşif olur; ve sâlik bidâyette ehl-i hakîkat tarafından sülûk esnâsında vukû' bulacağı bildirilen ahvâli bittabi' göremez. Fakat evliyâya olan i'timâdından dolayı kendisinde bir hayâl peydâ olur ve sâlik bu hayâl üzerine meslek-i evliyâya sülûk eder; ve hayâl ziyâdeleştikçe onun matlûbu olan keşfe ve müşâhedeye delîl olur. Nitekim yukarıki 3918 numaralı beyitte جهد کن تا این خیال افزون شود . . . الخ buyrulmuş idi.

Ya'ni, ey kimse, bu hayât-ı dünyeviyyede dahi bir emn ve emân mahalli vardır ki, o me'men meslek-i evliyâdır. Sen ahbâr-ı evliyâya i'timâd et ve o mesleğe sülûk et ki, dünyâda iken sana ahvâl-i âhiret münkeşif olsun! Ve ilm-i yakînin ayne'l-yakîne inkılâb etsin! Zîrâ münâfık, ahvâl-i âhireti münkir olduğu için, bu dünyâdaki me'meni dahi inkâr edip evliyâyı ve onların ihbârâtını reddederler. Binâenaleyh sen onları az dinle ve bu az dinlemen ile hamâkatlerine ve fesadlarına vâkıf ol!

حجت منکران بعث اکبر و احوال آخرت و بیان ضعف حجت
ایشان زیرا حجت ایشان بدین باز می گردد که غیر این نمی‌بینیم

Münkirlerin ba's-i ekber ve ahvâl-i âhiret hücceti ve onların hüccetinin za'fının beyânı; zîrâ onların hücceti buna râci' olur ki, "Bunun gayrını görmüyorum!"

حجتش اینست گوید هر دمی   گر بدی چیزی دگر من دیدمی

3924. *Onun hücceti budur ki, her bir dem söyler. "Eğer başka bir şey olaydı, görür idim."*

Dünyâda keşf-i evliyâyı ve hayât-ı uhreviyyeyi münkir olan kimsenin hücceti ve delîli şudur: Der ki: "Eğer bu gördüğümüz hayât-ı dünyeviyyeden başka bir hayat âlemi daha olaydı ben görür idim. Mâdemki ben görmüyorum, öyleyse yoktur!"

گر نبیند کودکی احوال عقل   عاقلی هرگز کند از عقل نقل

3925. *Eğer çocuk, aklın hallerini görmezse hiçbir âkıl akıldan nakleder mi?*

Hayât-ı uhreviyyeyi münkir olan kimse, o hayâtı âlem-i dünyâda müşâhede eden evliyâya nisbetle âkıl ve bâliğ olmayan çocuk hükmündedir. Eğer bir çocuk "Akıl ve bülûğun ahvâlini ben bilmiyorum ve görmüyorum!" dese hiçbir âkıl ve bâliğ olan kimse akıldan ve kendi müşâhedesinden intikāl ve rücû' eder mi? Ve der mi ki, "Mâdemki bir çocuk akıl ve bülûğun ahvâlini

görmedim, diye inkâr ediyor, binâenaleyh ben de nefsimde müşâhede ettiğim ahvâlin aslı olmadığına hükmedeyim?"

ور نبيند عاقلى احوال عشق　　　　كم نگردد ماه نيكو فال عشق

3926. *Ve eğer bir âkıl aşkın hallerini görmezse, aşkın iyi fallı olan ayı nâkıs olmaz.*

Ve eğer bir âkıl ve bâliğ olan kimse âşık olmamış ve aşkın ahvâlini görmemiş olsa, aşkın nûrânî olan mâhiyetine nakîsa gelmez. Zîrâ aşk denilen ma'nâ âşıkların indinde sâbittir. Aşktan bîhaber olan kimse istediği kadar aşk yoktur desin dursun! Bir âşık onun bu inkârına kulak asar mı?

حسن يوسف ديدۀ اخوان نديد　　　　از دل يعقوب كى شد ناپديد

3927. *Kardeşlerinin gözü Yûsuf'un güzelliğini görmedi. Yakūb'un kalbinden ne vakit nâ-bedîd oldu?*

Bu beyt-i şerîfde âlem-i histe mevcûd olan bir şeyin bile görülemediği beyân buyrulur. Ya'ni, Yûsuf (a.s.)ın güzelliğini his gözüyle görmek mümkin iken, onun kardeşleri o güzelliği görmedi ve güzellik vesîle-i muhabbet iken onlar o hazrete buğz ettiler. Halbuki o güzellik Ya'kūb (a.s.)ın kalbinden Yûsuf (a.s.) kaybolduğu hâlde bile bir an nâ-bedîd olmadı; ve Hz. Ya'kūb o güzelliği dâimâ hayâlinde müşâhede ederdi.

مر عصا را چشم موسى چوب ديد　　　　چشم غيبى افعى و آشوب ديد

3928. *Mûsâ'nın gözü asâyı değnek gördü. Gayba mensûb olan gözü yılan ve fitne gördü.*

Ya'ni, Mûsâ (a.s.)ın cisim gözü elindeki asâyı değnek gördü. Nitekim âyet-i kerîmede sûre-i Tâhâ'da وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَى (Tâhâ, 20/17-18) ya'ni "Hak Teâlâ yâ Mûsâ, elindeki nedir? diye sordu. Cenâb-ı Mûsâ cevâben: O asâdır, ben ona dayanırım ve koyunlarıma yaprak silkelerim ve onunla başka işlerim vardır" dedi. Fakat vaktâki Hak Teâlâ ona rûhunun ve sırrının gözüyle asânın ayn-ı sâbitesini ve hakîkatini gösterdi, o asâyı yılan ve fitne koparıcı bir şey gördü ve zâhir gözüyle baktığı vakit korktu. Nitekim âyet-i kerîmede قَالَ أَلْقِهَا يَا مُوسَى فَأَلْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى (Tâhâ, 20/19-21) ya'ni "Hak Teâlâ: O asâyı elinden bırak! buyurdu. Onu bıraktı, bir ejderhâ olup her tarafa yürümeğe başladı. Hak Teâlâ: Onu tut, korkma! Biz onu evvelki hey'eti

olan asâya iâde ederiz" buyurdu. İmdi bu misâlden dahi anlaşılacağı üzere bir şeyin zâhiri ve dış yüzü onun bâtınının ve iç yüzünün perdesidir. Yalnız dış yüzü görüp iç yüzden gāfil olmak hamâkattir.

چشم سر با چشم سر در جنگ بود　　غالب آمد چشم سر حجت نمود

3929. *Baş gözü sır gözüyle cenkteydi. Sır gözü gālib geldi, hüccet gösterdi.*

Mûsâ (a.s.)ın cisminin gözü rûhunun gözüyle cenkte ve muhâlefetteydi. Ya'ni, cisminin gözü asâyı değnek ve rûhunun gözü dahi o asâyı yılan görür idi. Nihâyet rûhunun gözü cisminin gözüne gālib gelip cisim gözünün hâsıl ettiği korkaklık zâil oldu; ve Mûsâ (a.s.) dilediği vakit Fir'avn'a ve tebaasına o asâyı hüccet-i nübüvvet ve mu'cize olarak gösterdi.

چشم موسی دست خود را دست دید　　پیش چشم غیب نوری بد پدید

3930. [3936] *Mûsâ kendi elini el gördü; gayb gözü önünde bir nûr zâhir oldu.*

Mûsâ (a.s.) cisim gözüyle kendi elini dîğer insanların eli gibi bir el gördü. Fakat rûhunun gözü önünde o elde güneş gibi bir nûr zâhir oldu. Nitekim âyet-i kerîmede sûre-i Tâhâ'da cenâb-ı Mûsâ'ya hitâben Hak Teâlâ hazretleri şöyle buyurmuş idi وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةً أُخْرَى (Tâhâ, 20/22) ya'ni "Ve elini koltuğunun altına götür, zammet, tâ ki illetsiz ve ayıbsız parlak çıkıp nübüvvetine dîğer alâmet olsun!"

این سخن پایان ندارد در کمال　　پیش هر محروم باشد چون خیال

3931. *Bu söz kemâlde nihâyet tutmaz. Her mahrûmun önünde hayâl gibi olur.*

Ya'ni, bu cisim gözü ile görülen eşyânın bir de iç yüzü olduğunu kemâliyle anlatmak için söylenecek sözlerin nihâyeti yoktur. Ve ba's-i ekber hakkında *Mesnevî-i Şerîf*'in muhtelif mahallerinde îzâhât geçmiştir. Ezcümle bu cildin 1773 numarasına müsâdif olan: نفخ صور امرست از یزدان پاک　که برآید ای ذرایر سر زخاک [Nefh-ı sûr ey zerreler, topraktan baş çıkarınız, diye pâk olan Hâlık'tan emirdir."] beytinde ve onu ta'kîb eden dîğer beyitlerde de îzâhât vardır. Fakat bu hakîkatleri görmekten mahrûm olan kimsenin indinde bu sözler hayâl ve efsâne gibidir.

چون حقیقت پیش او فرج و گلوست　　کم بیان کن پیش او اسرار دوست

3932. *Çünkü onun indinde hakîkat ferc ve boğazdır. Onun önünde dostun esrârını az beyân et!*

Çünkü âlem-i rûhâniyyetten gâfil ve cismâniyette müstağrak olan kimsenin indinde hakîkat ancak ezvâk-ı cismâniyye tahsîline âlet olan âlet-i tenâsül ve boğazdır. Ya'ni yemek ve içmek ve cimâ' etmektir. Böyle bir kimsenin önünde dost-ı hakîkî olan Hakk'ın esrârını az söyle! "Az söyle!" ta'bîrindeki sır budur ki, veliyy-i kâmil vâris-i peygamberîdir; ve Peygamber'e مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلاَّ الْبَلاَغُ (Mâide, 5/99) ya'ni "Resûl üzerine vâcib olan ancak teblîğdir" emr-i ilâhîsi vârid olmuştur. Binâenaleyh Peygamber'e ale's-seviyye nâsa teblîğ vâcibdir. Cenâb-ı Pîr efendimiz dahi isr-i nebevîye ittibâen bu esrârı âmmeye az söylemeyi ve havâssa çok söylemeyi tavsiye buyururlar. Nitekim âtîdeki [3935 numaralı] با چنان انکار کوته کن سخن beyti bu ma'nâyı te'yîd buyurur.

پیش ما فرج و گلو باشد خیال   لاجرم هر دم نماید جان جمال

3933. *Bizim indimizde ferc ve boğaz hayâl oldu. Şübhesiz can her dem cemâl gösterir.*

Ya'ni, bizim gibi kâmillerin indinde yemek ve içmek ve cimâ' etmek gibi ezvâk-ı cismâniyye hayâl olmuştur. Zîrâ bekâsı olmayan âlem-i cismâniyyetin rü'yâdan farkı yoktur; ve rü'yâdaki yeme ve içme ve cimâ' etme ise hayâldir. Kalb cismâniyetten alâkasını kesince şübhesiz her an rûhun cemâli zâhir olur.

هر که را فرج و گلو آیین و خوست   این لَكُمْ دِينُ وَ لِيَ دِينْ بهر اوست

3934. *Her kimin ferc ve boğaz âdeti ve tab'ıdır, bu "Leküm dîn ve liye dîn" onun içindir.*

Ya'ni, her kim ki, bu âlem-i cismâniyyette yemek ve içmek ve cimâ' etmek zevklerine dalmış ve bu zevklerde istiğrâkı kendine huy ve âdet etmiş ve bu zevklerden başka bir zevk olduğunu münkir bulunmuş ise, o kimseye ne kadar vâzıh, aklî ve naklî delîller getirmiş olsa aslâ kabûl etmez. Binâenaleyh ona söylenecek söz sûre-i Kâfirûn'daki لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ya'ni "Sizin için bir dîn ve âdet ve huy vardır; ve benim için dahi bir huy ve âdet ve meslek vardır" (Kâfirûn, 109/6) demek olur.

با چنان انکار کوته کن سخن   احمدا کم گوی با گبر کهن

3935. *Öyle inkâra sözü kısa et, ey Ahmed, eski kâfire az söyle!*

Ya'ni, öyle kuvvetli aklî ve naklî delîller var iken vâki' olan inkâra karşı çâre yoktur. Binâenaleyh artık sözü kısa söyle, ey Ahmed (a.s.)ın vârisi olan

veliyy-i kâmil, ilm-i ilâhîde isti'dâdsızlığı sâbit olan eski kâfire ve münkire karşı ancak teblîğ vazifesini yapmış olmak için az söyle! Bu beyt-i şerîf yukarıdaki 3932 numaralı beyt-i şerîfde geçen îzâhâtı müeyyiddir.

آمدن خلیفه نزد آن خوب روی برای جماع

O güzel yüzlünün yanına halîfenin cimâ' için gelmesi

آن خلیفه کرد رأی اجتماع سوی آن زن رفت از بهر جماع

3936. *O halîfe içtimâ' re'yini etti. Cimâ' için o kadın tarafına gitti.*

O Mısır halîfesi câriyeyi sarayına celbettikten sonra onunla bir odada bulunmaya niyet etti ve cimâ' etmek kasdıyla o câriye tarafına gitti.

ذکر او کرد و ذکر بر پای کرد قصد خفت و خیز مهرافزای کرد

3937. *Onun zikrini etti ve zekerini kaldırdı; o muhabbet artırıcı ile yatıp kalkmağa kasd etti.*

Ya'ni, câriyenin vücûdunun ve endâmının ve yüzünün güzelliğini tasavvur etti ve bu tasavvuru ile şehvetini tahrîk ederek zekerini kaldırdı. Zîrâ zekerin kıyâmı kadının uzv-ı ma'hûdunun ve endâmının tasavvurundan hâsıl olur; ve halîfe şehvetini kabartan hayâl-i tasavvur içinde iken, o muhabbet arttırıcı olan câriyenin cismi ile de yatıp kalkmağa kasd etti. Zîrâ sûret-i hayâliyye ile sûret-i cismiyye ictimâ' edince şehvet derece-i kemâle gelir.

چون میان پای آن خاتون نشست پس قضا آمد ره عیشش ببست

3938. *Vaktâki o kadının iki ayağı arasına oturdu, müteâkiben kazâ geldi ayşının yolunu bağladı.*

"Ayş", yaşayış ve dirilik ma'nâsına olup burada zevk-ı hayâttan kinâyedir. Ya'ni, halîfe cimâ' vaziyetini alıp kadının iki bacakları arasına girip çöktü. Bu vaziyeti müteâkib kazâ-yı ilâhî zuhûra geldi ve onun zevk-ı hayâtının

yolunu bağladı. "Ays", cimâ' ma'nâsına olduğuna göre, eğer bu kelime "sin" ile olursa, "onun cimâ'ının yolunu bağladı" demek olur.

خشت و خشت موش در گوشش رسید　　خفت کیرش شهوتش کلی رمید

3939. *Onun kulağına sıçanın hış hıştı erişti; onun zekeri yattı, onun şehveti külliyyen ürktü.*

"Hışt hışt", kâğıt sadâsı ve yeni dikilen elbisenin sadâsı, ya'ni hışırtı ma'nâsınadır (*Burhan*). Ya'ni, halîfe cimâ' vaziyetinde iken kulağına sıçanın hışırtısı erişti; bu hışırtıdan dolayı korkup onun harekette olan zekeri indi ve şehveti külliyyen ürktü.

وهم آن کز مار باشد این صریر　　که همی‌جنبد بتندی از حصیر

3940. [3946] *O vehm ile ki, hasırdan şiddetle kımıldayan bu hışırtı yılandan ola!*

"Sarîr", lügatte "kapı gıcırtısı ve kalem cızırtısı" ma'nâsınadır. Burada mutlakan "hışırtı" demektir. Ya'ni, halîfenin şehveti, hasır altından hışırtı ile bir yılan çıktığı vehmiyle munkatı' oldu ve âlet-i tenâsülü indi ve cimâ' vaziyetini bıraktı.

خنده گرفتن آن کنیزك را از ضعف شهوت خلیفه و قوت
شهوت آن امیر و فهم کردن خلیفه از خندهٔ کنیزك

Halîfenin şehvetinin za'fından ve o emîrin şehvetinin kuvvetinden dolayı o câriyeyi gülme tutması ve halîfenin câriyenin gülüşünden anlaması

زن بدید آن سستیٔ او از شگفت　　آمد اندر قهقهه خندهش گرفت

3941. *Kadın onun o gevşekliğini gördü, taaccübden kahkahaya geldi, onu gülme tuttu.*

یادش آمد مردیٔ آن پهلوان　　که بکشت او شیر و اندامش چنان

3942. *O pehlivanın erkekliği onun hatırına geldi ki, o arslanı öldürdü; ve onun endâmı öyle idi.*

Ya'ni, câriyenin taaccübüne sebeb bu oldu ki, pehlivan câriyeyi Musul'dan getirirken yolda kendisine takarrub edeceği esnâda yukarıda îzâh olunduğu üzere askeri birbirine katan arslanı öldürdüğü hâlde, bu müdhiş arbededen âlet-i tenâsülü inmedi ve gelip muâmele-i cinsiyyede bulundu. Halîfenin âlet-i tenâsülü ise küçük bir hışırtıdan iniverdi. Câriye pehlivanın şehvetinin kuvvetine ve halîfenin şehvetinin gevşekliğine şaştı; ve bu taaccübden dolayı kendisini tutamayıp bir kahkaha kopardı. Zîrâ gülmek taaccübden gelir; ve gülmenin hıffeti ve şiddeti dahi taaccübün çokluğundan ve azlığından neş'et eder. Nitekim sûre-i Necm'de أَفَمِنْ هٰذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ وَتَضْحَكُونَ (Necm, 53/59-60) ya'ni "Acabâ siz bu sözden taaccüb mü edersiniz ve güler misiniz?" buyrulur.

غالب آمد خندهٔ زن شد دراز   جهد می‌کرد و نمی‌شد لب فراز

3943. *Kadının gülmesi gālib geldi, uzun oldu; cehd ederdi ve dudağını kapatamaz idi.*

"Firâz", kelimesi lügat-i ezdâddandır, "kapamak ve açmak" ma'nâlarında kullanılır. "Nemî şüd leb firâz", "dudağı kapanmaz idi" demek olur. Gülmesini ve kahkahasını zaptedememekten kinâyedir.

سخت می‌خندید همچون بنگیان   غالب آمد خنده بر سود و زیان

3944. *Esrâr içiciler gibi şiddetli güler idi. Gülme fâide ve ziyân üzerine gālib geldi.*

"Beng", keten ve kendir yaprağından çıkarılan esrar demektir ki, onu tütün ile ve sâir sûretle içenler sarhoş olur. "Bengiyân", esrar içiciler ma'nâsınadır. Ya'ni, câriye esrar içip sarhoş olanlar gibi irâdesiz bir hâlde güler dururdu; ve halîfenin huzûrunda böyle ifrât derecede gülmekten kendisine bir zarar veyâ fayda geleceğini mülâhaza edemez bir hâlde idi. Gülme bu düşünceler üzerine gālib geldi.

هر چه اندیشید خندش می‌فزود   همچو بند سیل ناگاهان گشود

3945. *Her ne düşündü ise de onun gülmesi artar idi. Sel bendi gibi nâgehan açıldı.*

Ya'ni, câriye bu gülmeyi def' için iyi ve kötü her ne düşündü ise fâide etmedi. Onun gülmesi bendi açılıp coşan bir sel gibi ansızın açıldı ve coştu.

گریه و خنده غم و شادئ دل　　　هر یکی را معدنی دان مستقل

3946. *Ağlamanın ve gülmenin, kalbin gam ve şâdîsinin her biri için, müstakil bir ma'den bil!*

Ma'lûm olsun ki, ağlama ve gülme ve gam ve şâdî sıfat-ı beşeriyyettir; ve âlem-i beşeriyyette her bir sıfatın zuhûru için müstakil bir menba' vardır ki, o menba' bir ism-i ilâhînin hazînesidir. Meselâ kul bu vücûd-ı izâfî âleminde kendi nefsine mülâyim ve muvâfık olan bir şeyin zuhûru ümîdinde iken "Mâni'" ism-i şerîfinin hazînesinden bir sebeb-i men' zuhûr ettiği vakit o kul mağmûm olur; ve "Mu'tî" ism-i şerîfinin hazînesinden bir sebeb-i i'tâ zuhûr ettiği vakit dahi mesrûr olur. Dîğer sıfatların dahi hepsi böyledir. Binâenaleyh sûret-i insâniyye bilcümle esmâ-i ilâhiyyenin zuhûr-ı ahkâmının meclâsıdır.

هر یکی را مخزنی مفتاح آن　　　ای برادر در کف فتاح دان

3947. *Her birinin bir mahzeni vardır. Ey birâder, onun anahtarını Fettâh'ın elinde bil!*

Ya'ni, insanda zâhir olan sıfatlardan her birinin bir mahzeni ve menba'ı olan esmâ-i ilâhiyyeden bir isim vardır. Ey birâder, o mahzenlerden her birinin anahtarı bil ki "Fettâh" ism-i şerîfinin elindedir; ve Fettâh ism-i şerîfi kulların isti'dâdına göre îcâb eden isimlerin hazînelerini açar. O kullarda o isimlerin ahkâmı ve âsârı zâhir olur. Bu isimlerin cümlesi onların müsemmâsı olan Hakk'a müntehîdir. Nitekim sûre-i Necm'de وَأَنَّ إِلَى رَبِّكَ الْمُنْتَهَى وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَى (Necm, 53/42-43) ya'ni "Müntehâ Rabbine kadardır. Ya'ni 'Allah' ism-i câmi'ine kadardır. Ve muhakkak O'dur ki ağlatır ve güldürür" buyrulur.

هیچ ساکن می‌نشد آن خنده زو　　　پس خلیفه تیره گشت و تند خو

3948. *O gülme ondan hiç sâkin olmadı. Binâenaleyh halîfe bulanık ve sert huylu oldu.*

Ya'ni, câriye her ne kadar kendisini tutmak istedi ise de o gülme ondan asla sâkin olmadı. Binâenaleyh halîfe câriyeye öfkelendi ve şiddet gösterdi. "Tîre", "karanlık" ve "öfkeli" demektir (*Bahâr-ı Acem*).

زود شمشیر از غلافش بر کشید　　　گفت سر خنده واگو ای پلید

3949. *Heman kılıcı kınından çekti, dedi: "Ey murdar, gülmenin sırrını açık söyle!"*

"Şemşîr", kılıç ma'nâsına olup aslında "şem" ile "şîr"den mürekkeb bir kelimedir. "Şem", tırnak ve "şîr" arslan; ve "şemşîr" arslan tırnağı demek olur (*Burhân*).

در دلم زین خنده ظنی اوفتاد　　　راستی گو عشوه نتوانیم داد

3950. [3956] *"Bu gülmeden benim kalbime bir zan düştü. Bir doğru söyle, bana uşve veremezsin!"*

"Uşve dâden", uşve vermek, nazlanmak ve aldatmak ma'nâlarına müsta'meldir (*Bahâr-ı Acem*). Ya'ni, "Senin gülmenden benim kalbimde bir zan hâsıl oldu. Niçin gülüyorsun? Sebebini doğru söyle! Yalan söylersen beni aldatamazsın!"

ور خلاف راستی بفریبیم　　　یا بهانهٔ چرب آری تو بدم

3951. *"Ve eğer doğruluğun hilâfı beni aldatır isen yâhud sen dem ile bahâne-i çerb getirir isen."*

"Bahâne", sebeb ve özr-i bâtıl. "Çerb", mecâzen "gālib ve efzûn" ma'nâsınadır (*Bahâr-ı Acem*). "Bahâne-i çerb âverden", ziyâde özr-i bâtıl getirmek olur. "Dem", burada "hud'a" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Doğruluğun hilâfı olarak beni aldatır isen yâhud sen hud'a ile ziyâde özr-i bâtıl getirir isen." Ba'zı nüshalarda "be-dem" yerine, "ber-em" vâki'dir. "Benim indimde" ma'nâsınadır. Bu sûrette ikinci mısrâ'ın ma'nâsı "Yâhud benim indimde ziyâde özr-i bâtıl getirir isen" demek olur. Bu beytin mütemmimi âtîdeki beytin birinci mısrâ'ıdır.

من بدانم در دل من روشنیست　　　بایدت گفتن هر آن چه گفتنیست

3952. *"Ben bilirim, benim kalbimde rûşenlik vardır. Sana söylemeğe lâyık olan her şeyi söylemek gerektir."*

"Gülmenin sebebini yalan söylersen veyâ bana ziyâde özr-i bâtıl getirir isen, ben o sözlerinin yalan ve bâtıl oduğunu bilirim ve idrâk ederim. Zîrâ benim kalbimde bir firâset aydınlığı vardır. Binâenaleyh bu husûsta bana karşı söylenmesi lâyık olan şeyi söylemen lâzımdır."

در دل شاهان تو دان ماهی سطبر　　　گر چه گه گه شد ز غفلت زیر ابر

3953. *"Her ne kadar gafletten nâşî, vakit vakit bulut altına gitti ise de, sen şâhların kalbinde büyük bir ay bil!"*

"Sitabr", iri cisim, kocaman ve kalın ma'nâlarınadır.." "Mâhî sitabr", "bir kocaman ay"dan murâd, ilhâm-ı ilâhîdir. Nitekim ارباب الدول ملهمون ya'ni "Erbâb-ı düvel ilhâm olunmuşlardır" denilmiştir. Ya'ni, "Hak tarafından kulların umûrunu idâreye me'mûr edilmiş olan şâhların kalbinde koca bir ilhâm-ı ilâhî ayı vardır. Bu ay her ne kadar sıfât-ı beşeriyye bulutları altında vakit vakit gizlenir ise de, inde'l-îcâb zâhir olup nûrunu ızhâr eder."

يك چراغى داشت در دل وقت گشت وقت حرص و خشم آيد زير طشت

3954. *"Gökte seyr vaktinde bir çerâğ vardır. Hırs ve öfke vaktinde leğen altına gelir."*

"Geşt", burada "seyr ve gezme ve teferrüç" demektir. "Çerâğ"dan murâd, firâsettir. Ya'ni, "İnsanın kalbinde seyr ve teferrüc ve küşâyiş vaktinde bir nûr-i firâset vardır. Fakat sıfât-ı beşeriyyeden olan hırs ve öfke vaktinde o nûr leğen ve hicâb altına gider; ve bu sıfât-ı beşeriyye o nûru örter."

آن فراست اين زمان يار منست گر نگويى آن چه حق گفتنست

3955. *"O firâset şimdi benim yârimdir. Eğer hak olan şeyi söylemez isen,"*

من بدين شمشير برّم گردنت سود نبود خود بهانه كردنت

3956. *"Ben bu kılıç ile senin boynunu keserim! Senin bahâne etmenin ise fâidesi olmaz!"*

Ya'ni, "O kalbde olan firâset, ben şimdi sıfat-ı beşeriyyeden olan hırs ve şehvetten fâriğ olduğum için, benim yârimdir ve benim ile berâberdir. Eğer doğru olan şeyi söylemez isen bu elimdeki kılıç ile senin boynunu keserim! Senin beni kandırmak için söyleyeceğin özr-i bâtılının aslâ faydası olmaz!"

ور بگويى راست آزادت كنم حق يزدان نشكنم شادت كنم

3957. *"Ve eğer doğru söylesen seni âzâd ederim. Hâlık hakkı için kırmam, seni şâd ederim!"*

هفت مصحف آن زمان بر هم نهاد خورد سوگند و چنين تقرير داد

3958. *Yedi Mushaf'ı birbiri üzerine koydu, yemîn etti ve böyle takrîr verdi.*

Ya'ni, şâh câriyeye, kanâat getirmek için yedi Mushaf'ı birbiri üzerine koydu ve el basıp kelâm üzerine yemîn etti; ve doğru söylerse âzâd edeceğini ve aslâ kendisine bir fenâlık etmeyeceğini söyledi.

فاش کردن آن کنیزك آن راز را با خلیفه از خوف زخم شمشیر و اکراه خلیفه که راست گو سبب این خنده را و اگر نه بکشمت

Kılıç darbesinin korkusundan ve halîfenin "Bu gülmenin sebebini doğru söyle ve yoksa seni öldürürüm!" diye ikrâhından dolayı o câriyenin sırrı fâş etmesi

زن چو عاجز شد بگفت احوال را　　　مردئ آن رستم صد زال را

3959. *Kadın vaktâki âciz oldu, ahvâli o yüz Zâl Rüstem'inin erkekliğini söyledi.*

"Zâl", meşhûr Rüstem pehlivanın babasının ismidir. "Rüstem-i sad Zâl" pehlivanın kahramanlığı yüz Zâl'in peydâ ettiği bir Rüstem pehlivanın mecmûunun kahramanlıklarına mukābil olduğu ma'nâsındadır.

شرح آن کردك که اندر راه بود　　　يك بيك با آن خليفه وانمود

3960. [3966] *Yolda olan o fiilciğin şerhini o halîfeye bir bir açık gösterdi.*

"Kerd", "fiil ve iş"; ve âhirindeki "kâf", kâf-ı tasgîrdir. "Kerdek", fiilcik demek olur ki, pehlivanın câriyeye cimâ' etmesi murâd olunur. Ya'ni, câriye pehlivanın yolda kendisine yaptığı fiilciğin tafsîlini, o öfkelenen halîfeye bir bir açık sûrette söyledi.

شیر کشتن سوی خیمه آمدن　　　و آن ذکر قائم چو شاخ کرگدن

3961. *Arslanı öldürmesini, çadır tarafına gelmesini ve onun zekerinin gergedan boynuzu gibi kāim olmasını söyledi.*

"Gergeden", cüssesi büyük ve sığır gibi bir hayvan olup burnu üzerinde yalnız bir eğri boynuzu vardır.

باز این سستئ این ناموس کوش　　　کو فرو مرد از یکی خش خشت موش

3962. *Bir sıçanın hışırtısından ölen bu vakāra sa'y edicinin bu gevşekliğinden dahi söyledi.*

"Nâmûs", vakār; "kûş", "kûşîden" masdarından emr-i hâzır; "nâmûs-kûş", vasf-ı terkîbîdir, "vakāra sa'y edici" demek olur. Bundan murâd, sâhib-i vakār olan şâhdır. Bu beyit Hind nüshalarında şöyledir:

تو بدين سست كه چون كردى بگوش خشت خشت موشكى رفتى زهوش

Tercüme: "Sen ise vaktâki bir sıçancığın hışırtısını işitmekle yaptığın bu gevşeklik sebebiyle akıldan gittin, dedi".

رازها را مى كند حق آشكار چون بخواهد رست تخم بد مكار

3963. *Hak sırları âşikâr eder. Mâdemki bitecektir, kötü tohum ekme!*

Bu ve âtîdeki beyitler cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından irşâden vâki' olmuştur. Ya'ni, Hak Teâlâ hazretleri setrini murâd etmediği sırları meydana çıkarır. Nitekim pehlivanın câriyeye olan taarruzunu bir sıçan hışırtısını sebeb yaparak halîfeye bildirdi. Binâenaleyh ey tarîk-ı Hak sâliki, bu dünyâ tarlasına kötü tohum ekme ve fenâ fiil işleme ki, Hak Teâlâ onun semeresini meydana çıkardığı vakit zelîl olmayasın!

آب و ابر و آتش و اين آفتاب رازها را مى‌برآرند از تراب

3964. *Su ve bulut ve ateş ve bu güneş sırları topraktan çıkarır.*

Ya'ni, toprakta medfûn birçok gizli şeyler vardır. Yerden kaynayan sular ve akan nehirler ve çaylar ve buluttan yağan yağmurlar ve harâret ve güneş o topraktaki gizli olan nebâtâtı meydâna çıkarır.

اين بهار نو ز بعد برگ ريز هست برهان وجود رستخيز

3965. *Bu yeni bahar yaprak dökücüden sonra kıyâmetin vücûdunun burhânıdır.*

Ya'ni, yaprak dökücü olan sonbahar ve kıştan sonra gelen bu yeni ve ilkbahar toprakta medfûn olan o gizli şeylerin zuhûruna bir sebeb olur. İşte bu hâl kıyâmetin vücûdunun burhânı ve delîlidir.

Ma'lûmdur ki, kış mevsiminde nebâtâtın kısm-ı küllîsi yapraklarını döker ve cümlesi meyve vermez olur. Kuru ve yaş oldukları bile hissedilmez. Bu mevsimin devresi tamâm olunca bahar gelir ki, bu hâl arza yeni bir tecellî-i rubûbiyyetdir. Bu tecellî netîcesinde cümlesine bu dalgınlıktan sonra yeniden hayat gelir ve her biri evvelce ne isti'dâdda idiyseler o isti'dâd üzerine meknûzâtını ızhâr ederler. Meselâ erik ağacı ise, yapraklarını ve çekirdeklerini ve

meyvelerini erik olarak verir. Erik ağacından kızılcık peydâ olmaz. Buna işâreten Hak Teâlâ فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا كَذَلِكَ النُّشُورُ (Fâtır, 35/9) ya'ni "Arz öldükten sonra biz diriltiriz ve işte nüşûr da böyledir" buyurur. Arzın bu hâli kıyâmetin vücûduna delîldir. Zîrâ bilcümle taayyünâtın mebde'den müntehâya olan seyirleri hep istihâlât-ı mütemâdiyeden ibârettir; ve elyevm içinde bulunduğumuz âlem-i dünyâ, üzerinde bulunan bilcümle suver-i mahlûkāt ile berâber istihâlât devresi geçirmektedir.

Ve her devre-i istihâle bir mevtın ve her bir mevtın yekdîğerinden ayrı ahkâma tâbidir. Mevtın-ı ervâhın ahkâmı mevtın-ı misâle ve mevtın-ı misâlin ahkâmı mevtın-ı dünyâya ve mevtın-ı dünyânın ahkâmı mevtın-ı hisâb ve mîzâna ve mevtın-ı ba's ve hisâb ve mîzânın ahkâmı mevtın-ı cennet ve cehenneme aslâ benzemez. Cümlesinin ahkâmı başkadır. Bunlardan mevtın-ı ervâh gayriyet libâsı içinde dâr-ı tecerrüddür; ve mevtın-ı misâl dâr-ı suver-i hayâliyyedir. Mevtın-ı dünyâ, dâr-ı suver-i kesîfedir ve dâr-ı teklîfdir; ve mevtın-ı ba's ve hisâb ve mîzân dâr-ı temyîzdir. Mevtın-ı cennet dâr-ı naîmdir; ve mevtın-ı cehennem, dâr-ı azâbdır; ve her bir mevtının kendisine mahsûs istihâlât-ı mütemâdiyesi vardır.

İmdi arzın istihâlâtı murâd-ı ilâhîye muvâfık bir hâle geldikde, bir tecellî-i âmm ve bir nefh-ı sûr vâki' olur ve bu tecellî tecellî-i adlîdir. Bu tecellî netîcesinde her bir rûh, arzın kesbettiği istihâleye münâsib, yine arz cinsinden bir kisve-i taayyün ile zâhir olup cümlesi يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا (Nebe', 78/18) ya'ni "O günde ki sûra nefholunur, fevc fevc gelirler" âyet-i kerîmesi mûcibince fevc fevc ve takım takım zâhir olurlar.

در بهار آن سرها پیدا شود　　　هر چه خوردست این زمین رسوا شود

3966. *Baharda sırlar âşikâr olur. Her ne yemiş ise bu zemîn rüsvây olur.*

Ya'ni, baharda topraktaki gizli şeyler âşikâr olur. Toprak acı ve tatlı sudan hangisini içmiş ise bu hâl meydana çıkardığı nebâtâtın vücûdunda zâhir olur; ve acı sudan peydâ ettiği nebâtât halk indinde hakîr ve i'tibârsız olur. Bunun gibi arz bir devre-i istihâle olan kıyâmet gününde kendisinde medfûn olan efrâd-ı beşeri kendi isti'dâdları ve amelleri sûretinde ızhâr eder. Nitekim hadîs-i şerîfde ان اهل المعروف فى الدنيا هم اهل المعروف فى الاخرة و ان اهل المنكر فى الدنيا اهل المنكر فى الاخر ya'ni "Muhakkak dünyâdaki ehl-i ma'rûf âhirette dahi ehl-i ma'rûfdur. Ve muhakkak dünyâdaki ehl-i münker âhirette dahi ehl-i münkerdir" buyrulur.

بر دمد آن دهان و از لبش　　　　تا پدید آرد ضمیر و مذهبش

3967. *Onun ağzından ve dudağından biter. Nihâyet onun mezhebi ve zamîri zâhir gelir.*

İlkbaharda arzın o yediği ve içtiği şey onun ağzından ve dudağından ya'ni sathından neşv ü nemâ bulur. Nihâyet o çıkardığı nebâtın gidişi ve içi zuhûra gelir.

سر بیخ هر درختی و خورش　　　　جملگی پیدا شود آن بر سرش

3968. *Her bir ağacın kökünün sırrı ve yemesi onun başı üzerinde cümleten peydâ olur.*

"Hor", taâm ve gıdâ ma'nâsınadır. Ya'ni, her bir ağacın kökü hangi meyveye mahsûs ise ancak dalları üzerinde o meyveyi çıkarır; ve acı ve tuzlu veyâ tatlı sudan hangisini içmiş ise meyvesinde de onu ızhâr eder. İşte hâl-i kıyâmet dahi bu misâle mutâbıktır.

هر غمی کز وی تو دل آزردهٔ　　　　از خمار می که آن را خوردهٔ

3969. *Her bir gam ki, senin ondan gönlün incinmiştir, bir şarâbın humârındandır ki, onu içmişsin!*

Bu beyt-i şerîfde arzdan vücûd-ı beşere intikāl buyrulur. Ya'ni, vücûd-ı beşer dahi arz gibidir. Arz nasıl yediği tohumu baharda çıkarır ve içtiği suyu o tohumdan mütevellid olan meyvede ızhâr ederse insanın vücûdunda dahi toprak gibi yediği ve içtiği şeyin eseri zâhir olur. Binâenaleyh ey insan, senin kalbinde olan her bir gam ve kabz, senin içtiğin a'mâl ve ahlâk şarâbının baş ağrısıdır.

لیك كی دانی كه آن رنج خمار　　　　از كدامین می بر آمد آشكار

3970. [3976] *Fakat ne vakit bilirsin ki, o humârın zahmeti hangi şarâbdan âşikâr geldi?*

Fakat o baş ağrısı zahmeti hangi huyunun ve amelinin şarâbından zâhir olduğunu bilemezsin. İnsanın kalbinde ba'zen bir sıkıntı ve gam zâhir olur ve sebebi de meçhul bulunur. Bu meçhul olan sebebi keşfetmek güçtür. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'inin 16. faslında bu ma'nâya dâir şöyle buyururlar:

"Gerçi Hak Teâlâ hayır ve şerrin cezâlarını âhirette vereceğini va'd buyurmuştur. Velâkin onun nümûnesi bir mikdâr dâr-ı dünyâda dahi dembedem ve lemha-be-lemha zâhir olur. Eğer bir kimsenin gönlünde meserret olursa o hâl bir kimseyi mesrûr etmesinin cezâsıdır; ve eğer mağmûm olursa bir kimseyi

gamgîn etmiştir. Bu ma'nâlar o âlemdendir. Herkesin bu az ile çoğu anlamaları için rûz-i cezâdan nümûnedir. Nitekim nümûneyi anbardan bir avuç gösterirler. O kadar azamet ve büyüklüğü ile berâber Resûl (a.s.)ın bir gece eli ağrıdı. Bu ağrının cenâb-ı Abbâs'ın el ağrısının te'sîrinden olduğu ilhâm olundu. Zîrâ onu esîr edip dîğer üserâ ile berâber elini bağlamış idi. Hz. Abbas'ın elinin bağlanması emr-i Hak ile olmakla berâber cezâsı da erişdi. İşte sana ârız olan bu kabzlar ve kederler ve nâhoşluklar yaptığın âzâr ve ma'siyetin te'sîri olduğunu bilmen için böyle cezâ olarak erişir. Gerçi ne yapmış olduğun tafsîlatıyla hatırında değildir. Velâkin cezâdan ef'âl-i zemîme-i kesîre yapmış olduğunu bil! O yaptığın kötü müdür veyâ cehilden, gafletten midir veyâhud bir dinsize refâkat ettiğin vakit sana günahları teshîl etmiştir de onun günah olduğunu mu bilmedin? Bunları bilmezsin. Cezâya nazar et ki, ne kadar bast ve ne kadar kabzın vardır. Sûret-i kat'iyyede kabz ma'siyetin ve bast tâatın cezâsıdır.

این خمار اشکوفهٔ آن دانه است　　　او شناسد کاگه و فرزانه است

3971. *Bu humâr o tânenin çiçeğidir; o kimse tanır ki âgâh ve ferzânedir.*

Bu baş ağrısı ve gam o arz-ı vücûduna ektiğin huy ve amel tânesinin çiçeğidir. Bu tânenin mâhiyetini o kimse tanır ve anlar ki, حاسبوا قبل ان تحاسبوا ya'ni "Nefsinizin hesâbı olunmazdan siz nefsiniz ile hesaplaşınız!" hadîs-i şerîfi mûcibince kendi ahlâk ve a'mâlinin mâhiyetlerini tedkîk husûsunda uyanıktır ve âriftir. "Ferzâne", hakîm ve ârif ve mütefennin ve kuyûdât-ı nefsâniyyeden ârî olan kimse demektir.

شاخ اشکوفه نماند دانه را　　　نطفه کی ماند تن مردانه را

3972. *Çiçeğin dalı tâneye benzemez. Nutfe, âdeme mensûb olan cisme ne vakit benzer?*

Çiçeğin dalı arza ekilen tâneye benzemediği gibi insana gelen cezâ dahi sûrette yaptığı huya ve amele benzemez. Nitekim zâhirde bunun misâli çoktur. Ezcümle adamın nutfesi şekilde ve sûrette adamın cismine benzemez. Bu adem-i müşâbehetten dolayı gelen cezânın hangi tânenin semeresi olduğunu keşfetmek müşkil olur.

نیست مانند هیولا با اثر　　　دانه کی مانند آمد با شجر

3973. *Heyûlâ esere müşâbih değildir. Tâne ne vakit ağaca müşâbih geldi?*

"Heyûlâ", kâinâtın cevher-i evveli olan "esîr" demektir. Fennen ölçmek ve tartmak ve ta'rîf etmek kâbil değildir. Buna "vücûd-ı âmm" dahi derler. Bu

heyûlâ kendi zâhir olan cismânî eserlerin hiçbirisine benzemez; ve kezâ çekirdek dahi sûrette ağaca müşâbih değildir.

نطفه از نانست کی ماند بنان   مردم از نطفست کی باشد چنان

3974. *Nutfe ekmektendir. Ne vakit ekmeğe benzer? Âdem nutfedendir, o ne vakit onun gibi olur?*

جنی از نارست کی ماند بنار   از بخارست ابر نبود چون بخار

3975. *Cinnî ateştendir, ne vakit ateşe benzer? Bulut buhardandır, buhar gibi olmaz.*

Cinnî وَخَلَقَ الْجَانَّ مِن مَّارِجٍ مِّن نَّارٍ (Rahmân, 55/15) ya'ni "Hak Teâlâ cin tâifesini ateşin dumansız alevinden yarattı" âyet-i kerîmesinde beyân buyrulduğu üzere ateşten mahlûktur. Fakat ateşin kendine benzemez. Bulut dahi su buhârındandır, fakat şekli su buhârına benzemez. Bunlar hakîkat cihetiyle ateşin ve buhârın "ayn"ıdır, fakat şekil i'tibârıyla gayrıdır.

از دم جبریل عیسی شد پدید   کی بصورت مثل او شد یا ندید

3976. *Cibrîl'in deminden Îsâ zâhir oldu. Ne vakit sûrette onun misli ya nazîri oldu?*

Ya'ni, Îsâ (a.s.) Cebrâîl (a.s.)ın cenâb-ı Meryem'e üfürmesinden peydâ oldu; fakat sûrette beşer olarak zâhir olduğu için Hz. Cibrîl'in misli veyâhud onun nazîri olarak ikinci bir Cibrîl olmadı.

آدم از خاکست کی ماند بخاك   هیچ انگوری نمی‌ماند بتاك

3977. *Âdem topraktandır, ne vakit toprağa benzer? Hiçbir üzüm asma çubuğuna benzemez!*

کی بود دزدی بشکل پای دار   کی بود طاعت چو خلد پایدار

3978. *Hırsızlık ne vakit darağacının ayağı şeklinde olur? Tâat ne vakit ebedî olan cennet gibi olur?*

Hırsızlık fiili sûrette onun cezâsı olan darağacının dibine benzemez. Tâat dahi sûrette onun mükâfâtı olan ebedî cennete benzemez.

هیچ اصلی نیست مانند اثر   پس ندانی اصل رنج و درد سر

3979. *Hiçbir asıl eserin müşâbihi değildir. Binâenaleyh sen zahmetin ve baş ağrısının aslını bilmezsin.*

Asıl başka ve asıldan zâhir olan eser sûrette başkadır. Binâenaleyh sen sana ârız olan gamın ve baş ağrısının aslını bilemezsin. Nitekim 3970 numaralı beyt-i şerîfin îzâhında beyân olundu.

لیك بی‌اصلی نباشد این جزا　　　بی گناهی کی برنجاند خدا

3980. [3986] *Fakat bu cezâ bir asılsız olmaz. Hudâ bir günahsızı ne vakit incitir?*

Bu sana gelen meşakkat ve cezânın elbet bir aslı vardır. Hak Teâlâ hazretleri hiçbir vakitte bir günahsız kulunu incitmez ve ona azâb etmez. Zîrâ suçsuza cefâ etmek zulüm olur. Hak Teâlâ ise وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (Nahl, 16/33) ya'ni "Biz onlara zulmetmedik, velâkin onlar nefislerine zulmeder oldular" buyurur.

آن چه اصلست و کشندهٔ آن شیست　　　گر نمی‌ماند بوی هم از ویست

3981. *O şey ki asıldır ve o şeyin çekicisidir, her ne kadar ona benzemez ise de ondandır.*

Bu beyt-i şerîf yukarıdaki husûsî misâllerin umûmî bir sûrette hulâsa-i beyânıdır. Ya'ni, velhâsıl bir şey ki asıldır ve kendi eseri olan şeyi çekip yedicidir; her ne kadar o eser kendi aslı olan şeye benzemez ise de, o eser aslındandır vesselâm!

پس بدان رنجت نتیجهٔ زلتیست　　　آفت این ضربتت از شهوتیست

3982. *Binâenaleyh bil, senin zahmetin bir zelletin netîcesidir. Sana bu darbe âfeti bir şehvettendir.*

"Zellet", lügatte "kaymak" demektir. Murâd, Hak yolundan kayıp günâha düşmektir. Binâenaleyh bil ki, senin çektiğin zahmet ve meşakkat tarîk-ı Hak'tan kayıp bir günâha düşmenin netîcesidir; ve sana bu darbe âfeti bir şehvetten gelmiştir.

گر ندانی آن گنه را ز اعتبار　　　زود زاری کن طلب کن اغتفار

3983. *Eğer ibret almak cihetinden o günâhı bilmez isen çabuk zârî et, mağfiret taleb et!*

"İğtifâr", "gafr"ın iftiâl bâbından olup "örtünmek" demektir. Ya'ni, eğer ef'âlinden ibret almak cihetinden o yaptığın günâhı bilmez isen, çabuk Hakk'a zârî et ve yalvar! Ve Hak'tan o günâhın örtülmesini ve mağfiretini is-

te! Zîrâ hulûs-i kalb ile vâki' olan istiğfâr günahlardan peydâ olan çirkin sûretlerin libâs-ı rahmet ile örtülmesine sebeb olur.

سجده کن صد بار می‌گو ای خدا   نیست این غم غیر در خورد و سزا

3984. *Yüz kere secde et, de ki: "Ey Hudâ, bu gam lâyık ve sezânın gayrı değildir!"*

Ve istiğfâr ile berâber Hakk'a yüz kere secde et de münâcâtında de ki: "Ey Hudâ, bu benim çektiğim gam ve zahmet, ancak kötü fiilimin lâyıkı ve sezâsıdır!"

ای تو سبحان پاك از ظلم و ستم   کی دهی بی‌جرم جان را درد و غم

3985. *"Ey sen ki zulümden ve sitemden pâk olan Sübhân'sın, cana ne vakit günahsız derd ve gam verirsin?"*

"Sübhân", masdar makāmına kāim olan bir isimdir. Burada "tenzîh olunmuş" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey zât-ı ecell-i a'lâ, sen ki, zulümden ve sitemden pâk olan cemî-i nekāısdan tenzîh olunmuşsun, hiç cana suçsuz derd ve gam verir misin?"

من معین می‌ندانم جرم را   لیك هم جرمی بباید گُرم را

3986. *"Ben suçu muayyen olarak bilmiyorum. Fakat bir suça da gam gerektir!"*

"Gürm", gam ve şiddetli keder ve gönül tutukluğu ma'nâsınadır. Kâf-ı Arabî ile "kürm" de bu ma'nâyadır. Ya'ni, "Yâ Rab, ben yaptığım kabâhati ta'yîn edip bilemiyorum. Fakat biliyorum ki, bir suça karşı da gam gerektir; ve bende gam ve gönül tutukluğu peydâ olduğuna göre bir kabâhat yapmış olduğumu biliyorum."

چون بپوشیدی سبب را ز اعتبار   دائما آن جرم را پوشیده دار

3987. *"Mâdemki sebebi i'tibârdan örttün, o suçu da dâimâ örtülmüş tut!"*

Ya'ni, "Mâdemki bu gamın sebebi olan cürmü benim nazar-ı i'tibârımdan örttün, ben onu ta'yîn edemem. Bâri lutfen ve keremen o cürmün kendisini de dünyâda ve âhirette dâimâ örtülmüş bir hâlde tut!"

که جزا اظهار جرم من بود   کز سیاست دزدیم ظاهر شود

3988. *"Zîrâ cezâ benim cürmümün ızhârı olur ki, siyâsetten hırsızlığım zâhir olur."*

"Yâ Rab, eğer cürmüme mukābil cezâ edersen, bu cezâdan kabâhatim meydana çıkmış olur; ve bu cezâdan ve siyâsetten, hırsızlığım ve gizli yaptığım kabâhat zâhir olur."

عزم کردن شاه چون واقف شد بر آن خیانت که بپوشاند و عفو کند
کنیزك را با او دهد و دانست که این فتنه جزای او بود و قصد او بود و ظلم او بر
صاحب موصل که وَ مَنْ أساءَ فَعَلَيْها و إنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصادِ و ترسید که اگر انتقام کشد
آن انتقام هم بر سر او فرود آید چنان که این ظلم و طمع بر سرش فرود آمد

O hıyânete vâkıf olduğu vakit şâhın örtmeye ve affedip câriyeyi ona vermeğe azmetmesidir; ve bildi ki, bu fitne onun, sâhib-i Musul üzerine olan kasdının ve zulmünün cezâsı idi. Zîrâ "Kim fenâlık ederse kendinedir" (Fussilet, 41/46) ve "Muhakkak senin Rabb'in gözeticidir" (Fecr, 89/14); ve korktu ki, eğer intikām çekerse o intikām dahi onun başı üzerine iner. Nasıl ki bu zulüm ve tama' onun başı üzerine indi

Mısır şâhı o pehlivanın hıyânetine vâkıf olduğu vakit, o hıyâneti örtmeğe ve onun bu suçunu affedip câriyeyi o pehlivana vermeğe azmetmesidir. Zîrâ şâh bildi ki, pehlivanın yolda câriyeye tecâvüzü fitnesi, kendisinin câriyeyi almak için Musul şâhı üzerine olan kasdının ve zulmünün cezâsı idi. Çünkü Hâ-Mîm Secde sûre-i şerîfesinde مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ (Fussilet, 41/46) ya'ni "Kim ki âmel-i sâlih işlediyse o nefsinedir ve kim ki kötülük ettiyse kendinedir" buyrulmuştur; ve sûre-i Fecr'de de إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ (Fecr, 89/14) ya'ni "Ey resûlüm, senin Rabb'in âsîleri gözetleyicidir" buyrulmuştur. Binâenaleyh şâh-ı Mısır korktu ki, eğer bu hıyânetine karşı gerek pehlivandan ve gerek câriyeden intikām alırsa, o intikām dahi zulüm mâhiyetinde olup onun başına iner. Nasıl ki Musul şâhına karşı yaptığı zulüm ve câriyeye karşı yaptığı tama' fiillerinin cezâsı başına geldi.

شاه با خود آمد استغفار کرد　　　یاد جرم و زلت و اصرار کرد

3989. *Şâh kendine geldi ve istiğfâr etti. Suçu ve zelleyi ve ısrârı yâd etti.*

Mısır şâhı kendine geldi ve yaptığı fenâlıktan âgâh olup pişman oldu ve istiğfâr etti. Suçunu ve doğru yoldan ayağının kaymasını ve fenâlığın icrâsında ısrar ettiğini hatırına getirdi.

گفت با خود آن چه کردم با کسان　　شد جزای آن بجان من رسان

3990. [3996] *Kendi kendine dedi: "O şeyi ki kimselere yaptım, onun cezâsı benim canıma erişici oldu!"*

حاسبوا قبل ان تحاسبوا Ya'ni "Hesâb olunmazdan evvel, nefsiniz ile hesâblaşınız" hadîs-i şerîfi mûcibince şâh kendi fiilini hesâb edip dedi ki: "O fenâlığı ki başka kimselere yaptım, o fenâlığın cezâsı benim canıma erişti ve ta'zîb etti!"

قصد جفت دیگران کردم ز جاه　　بر من آمد آن و افتادم بچاه

3991. *"Mansıbdan nâşî başkalarının eşine kasdettim, o benim üzerime geldi ve kuyuya düştüm!"*

"Şâhlık mansıbının bana verdiği kuvvetten dolayı başkalarının eşi olan kadına sû'-i kasd ettim. O sû'-i kasd ve ırza tasallut fiili benim üzerime de geldi ve cezâ kuyusuna düştüm!"

من در خانهٔ کسی دیگر زدم　　او در خانهٔ مرا زد لاجرم

3992. *"Ben bir başka kimsenin evinin kapısını çaldım. Şübhesiz o benim evimin kapısını çaldı!"*

Ya'ni, benim hâlim "Çalma kapıyı, çalarlar kapını!" darb-ı meselinin mâsadakı oldu. Ben Musul şâhının kapısını çaldım ve taarruz ettim. Emniyet ettiğim pehlivan dahi benim kapımı çaldı ve taarruz etti!"

هر که با اهل کسان شد فسق جو　　اهل خود را دان که قوّادست او

3993. *Her kim kimselerin ehli ile fısk isteyici ola, bile ki o kendi ehline pezevenktir.*

"Ehl"den murâd bir kimsenin mahremi olan kadındır. "Kavvâd", deyyûs ve pezevenk demektir. Ya'ni, her kim ki birtakım kimselerin mahremi olan kadınlar ile fısk ve zinâ etmek isteyici olursa, bil ki, o kimse kendi mahremine deyyûs ve pezevenk olur. Zîrâ bir kimse başkasının mahremine tecâvüz ederse onun mahremine de tecâvüz edenler bulunmak muhakkaktır.

ز انکه مثل آن جزای او شود　　چون جزای سیئه مثلش بود

3994. *Zîrâ ki onun misli onun cezâsı olur. Çünkü fenâlığın cezâsı onun misli olur.*

Zîrâ bir kimse bir fenâlık yaparsa ona da o yaptığı fenâlığın mislini yaparlar; ve bu misl onun o fiilinin cezâsı olur. Meselâ bir kimse birisini öldürse onun dahi kısâsen öldürülmesi îcâb eder. Zîrâ adam öldürmek bir fenâlıktır, kısâs dahi adam öldürmek olduğu için o da bir fenâlıktır; ve kısâs o fenâlığın cezâsıdır. Binâenaleyh o fenâlığın cezâsı o fenâlığın misli olan bir fenâlık olmuş olur. Nitekim âyet-i kerîmede وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا (Şûrâ, 42/40) ya'ni "Fenâlığın cezâsı onun misli bir fenâlıktır" buyrulmuştur. Ve başkasının karısına ve mahremine tecâvüz eden kimse, o fiili kendi karısına ve mahremine karşı hazırladığı için kendi karısının ve mahreminin de pezevengi olur. Binâenaleyh bir kimse ben başkalarının karısına taarruz edeyim de benim karıma taarruz etmesinler fikrinde bulunursa, bu boştur.

چون سبب کردی کشیدی سوی خویش　　مثل آن را پس تو دیوثی و بیش

3995. *Vaktâki sebebi yaptın, onun mislini kendi tarafına çektin. Binâenaleyh sen deyyûssun ve önsün.*

Vaktâki sen senin mahremine tecâvüze sebeb olan fıskı yaptın, o fıskın mislini kendi tarafına ya'ni mahremin tarafına çektin, binâenaleyh sen mütearrızı kendi mahremin tarafına çektiğin için deyyûs oldun; ve mahremine tecâvüz ettiğin deyyûsdan daha ziyâde ve daha evvel deyyûs oldun.

غصب کردم از شه موصل کنیز　　غصب کردند از من او را زود نیز

3996. *"Musul şâhından câriyeyi gasbettim. Benden dahi onu çabuk gasbettiler!"*

او کامین من بُد و لالای من　　خاینش کرد آن خیانتهای من

3997. *"O ki benim emînim ve lalam idi, benim hıyânetlerim onu hâin etti."*

"Lala", efendisinin çocuğunu gözetmeye me'mûr olan hizmetçi. Ya'ni, "O pehlivan ki, benim emînim ve çocukluğumda benim lalam idi; benim Musul şâhına karşı yaptığım hıyânetler, o pehlivanı da hâin yaptı ve onun ahlâkını değiştirdi."

نیست وقت کین گزاری و انتقام　　من بدست خویش کردم کار خام

3998. *"Kîn ve intikām-güzârlığın vakti değildir. Ham işi ben kendi elim ile yaptım!"*

"Güzâr", "güzârîden" masdarından emr-i hâzırdır. Bu masdar "geçmek ve fiile getirmek ve icrâ etmek ve edâ etmek ve bahşetmek" ma'nâlarına gelir.

"Kîn-güzâr" ve "intikām-güzâr", vasf-ı terkîbî olup "kînini fiile getirici" ve "intikāmını icrâ edici" demektir. Ya'ni, "Kin tutuculuğun ve intikām alıcılığın vakti değildir. Binâenaleyh pehlivandan ve câriyeden intikām almağa hâcet yoktur. Zîrâ bir câriyeyi gasben almak için yaptığım harbi ve bu ham işi, ben kendi elim ve ihtiyârım ile yaptım!"

گر کشم کینه بر آن میر و حَرَمْ   آن تعدی هم بیا بر سرم

3999. *"Eğer o bey ve harem üzerine kîn çekersem o taaddî dahi benim başım üzerine gelir."*

"Harem"den murâd, câriyedir. Ya'ni, "Eğer bu kabâhatlerinden dolayı o pehlivan bey ve câriye üzerine kîn tutar ve onlardan intikām alırsam bu hâl ikinci bir taaddî ve tecâvüz olur; ve bu taaddî ve tecâvüz dahi bir sûretle yine benim başıma gelir."

همچنانکین یك بیامد در جزا   آزمودم باز نزمایم و را

4000. [4006] *"Nitekim cezâda bu birisi geldi. Tecrübe ettim, tekrar tecrübe etmem!"*

"Nitekim Musul şâhının câriyesine tecâvüz için harbettim ve bunun cezâsı olarak pehlivan dahi câriyeye tecâvüz etti. Binâenaleyh ben bir fenâlığın misli cezâ olarak geldiğini tecrübe ettim. Bir daha tecrübe etmem!"

درد صاحب موصلم گردن شکست   من نیارم این دگر را نیز خست

4001. *"Musul sâhibinin derdi benim boynumu kırdı. Ben bu başkasını dahi mecrûh edemem!"*

داد مان حق از مکافات آگهی   گفت اِنْ عُدْتُمْ بِه عُدْنَا بِه

4002. *Hak bizlere mükâfâttan âgâhlık verdi. Eğer siz ona avdet ederseniz biz de ona avdet ederiz buyurdu.*

"Mükâfât", adamın iyi ve kötü sun' ve fiiline mukābil ve müsâvî ıvaz ve bedel vermek demektir. Bu beyt-i şerîfde sûre-i İsrâ'da olan عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ وَإِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا (İsrâ, 17/8) ya'ni "Eğer fesâddan tövbe ederseniz Rabbinizin size merhamet etmesi me'mûldür; ve eğer fesâda avdet ederseniz biz de cezâya avdet ederiz" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni, Hak Teâlâ hazretleri bizim iyi ve kötü fiillerimizin mukābilini vereceğini Kur'ân-ı Kerîm'de beyân buyurarak bizi îkāz etti. Bu ma'nâ III. cildin 2861 numarasına müsâdif olan: گفت إن عُدْتُمْ كَذَا عُدْنَا كَذَا   نَحْنُ زَوَّجْنَا الفعَال بِالْجَزَا [Dedi ki: "Eğer avdet eder-

seniz, sizin avdet ettiğiniz gibi biz de avdet ederiz. Biz fiilleri cezâya çift eyledik!"] beytinde de geçti.

چون فزونى كردن اينجا سود نيست　　غير صبر و مرحمت محمود نيست

4003. *"Mâdemki burada ziyâdelik etmek fâide değildir, sabır ve merhametin gayrı mahmûd değildir."*

"Mâdemki bu pehlivanın câriyeye taarruzu mes'elesinde taşkınlık edip intikām almanın faydası yoktur, mahmûd ve makbûl olan hareket ancak benim tarafımdan sabır ve merhamet etmektir."

ربنا انا ظلمنا سهو رفت　　رحمتى كن اى رحيميهات زفت

4004. *"Ey bizim Rabbimiz, muhakkak biz zulmettik, sehv vâki' oldu. Bir rahmet et, ey sen ki, rahimliklerin azîmdir!"*

عفو كردم تو هم از من عفو كن　　از گناه نو وجرم كهن

4005. *"Affettim, sen dahi benden yeni günahları ve eski suçu affet!"*

"Yâ Rab, ben bana karşı olan hıyâneti affettim. Sen dahi benim Musul şâhına karşı olan bu yeni günahlarımı ve bundan evvel yaptığım suçları affet!"

گفت اكنون اى كنيزك وامگو　　اين سخن را كه شنيدم من ز تو

4006. *Dedi: "Ey câriye, şimdi senden dinlediğim bu sözü ifşâ etme!"*

Mısır halîfesi nefsinin sıfat-ı şehvâniyyesinden tecerrüd ve rûhunun sıfatına ilticâ edip Cenâb-ı Hakk'a münâcât ettikten sonra kemâlât-ı insâniyyeden olan insaf dâiresine girdi ve câriyeye hitâben dedi ki: "Şimdi benim senden dinlediğim bu pehlivanın taarruzuna dâir olan sözleri kimseye ifşâ etme!"

با اميرت جفت خواهم كرد من　　الله الله اين حكايت دم مزن

4007. *"Ben seni emîr ile çift yapacağım. Sakın sakın bu hikâyeden dem vurma!"*

"Allah Allah", "Allah hakkı için" diye and vermek ma'nâsına geldiği gibi "zinhar zinhar!", ya'ni "sakın, sakın!" ma'nâsına da gelir. Burada her iki ma'nâ dahi münâsibdir. Ya'ni, "Ey câriye, ben seni o pehlivan beyin zevcesi yapacağım. Sakın ha, onun yolda sana olan taarruzunu bana söylediğini ona hikâye etme!"

تا نگردد او ز رویم شرمسار کو یکی بد کرد و نیکی صد هزار

4008. *"Tâ ki o benim yüzümden utangan olmasın! Zîrâ o bir kötülük ve yüz bin iyilik etti."*

Ya'ni, "Ben pehlivanın benim yüzümden utandığını istemem! Çünkü o sana olan tecâvüzü ile bana bir kötülük etti. Fakat beni ef'âlimden ve Hakk'ın cezâsından îkāz etmek sûretiyle birçok iyilikler etmiş oldu."

بارها من امتحانش کرده ام خوبتر از تو بدو بسپرده ام

4009. *"Ben onu çok kere imtihan etmişim. Senden daha güzelini ona emânet etmişim."*

"Ben lalam olan o pehlivanı çok kere tecrübe etmişimdir. Ona senden daha güzel câriyelerimi emânet etmişimdir. Ondan o câriyelerin hiçbirisine bir taarruz vâki' olmamıştır."

در امانت یافتم او را تمام این قضایی بود هم از کرد هام

4010. [4016] *"Onu emânette tamâm buldum. Bu da benim fiillerimden bir kazâ idi."*

"O pehlivanı ben emânet husûsunda tamâmen sâdık buldum. Onun sana olan bu tecâvüzü ise, benim kötü fiillerimden nâşî vâki' olan bir kazâ-yı ilâhî ve cezâ-yı rabbânî idi."

کنیزك بخشیدن شاه بحیلت به پهلوان

Şâhın câriyeyi hîle ile pehlivana bağışlaması

Bu sürh Ankaravî nüshasında münderiç değildir ve dîğer nüshalarda vardır. Fihristde kolaylık olacağı için fakîr dercettim.

پس بخود خواند آن امیر خویش را کُشت در خود خشم قهر اندیش را

4011. *Sonra kendi beyini kendi huzûruna çağırdı. Kahır düşünücü olan öfkesini nefsinde öldürdü.*

Ya'ni, câriyeye ettiği tenbîhten sonra lalası olan pehlivanı huzûruna çağırdı. Ona karşı kahır düşünücü olan öfkesinin ateşini söndürdü ve nefsinin arzu ettiği kîne ve intikāma muhâlefet etti. Ve وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ (Âl-i İmrân, 3/134) ya'ni "Öfkesini yutanlar ve nâsın kabâhatlerini affedenler" âyet-i kerîmesi mûcibince mahbûb-i ilâhî oldu.

کرد با او یك بهانهٔ دل پذیر   که شده ستم زین کنیزك من نفیر

4012. *Ona gönül kabûl edici olan özr etti. Dedi ki: "Ben bu câriyeden nefret edici olmuşum!"*

ز آن سبب کز غیرت و رشك کنیز   مادر فرزند دارد صد آزیز

4013. *"O sebebden çocuğumun anası, câriyenin gayretinden ve reşkinden yüz ezîz tutar."*

"Ezîz", "gök gürlemesi ve tencere kaynaması sesi" ve mutlak "nâle ve feryâd" ma'nâlarınadır. Burada "nâle ve feryâd" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, şâh "Fitne koparan doğrudan maslahat yapan yalan daha iyidir" darb-ı meseli mûcibince pehlivana dedi ki: "Ben bu câriyeden nefret ettim. Çünkü çocuğumun anası bunu pek ziyâde kıskandığı için birçok şikâyet ve feryâd eder." Maahâzâ şâhın bu sözü doğru da olabilir. Zîrâ kadınların kıskançlığı ma'lûmdur.

مادر فرزند را بس حقهاست   او نه در خورد چنین جور و جفاست

4014. *"Çocuğun anasının çok hakları vardır. O böyle cevr ve cefâya lâyık değildir."*

"Çocuğun anasının ya'ni zevcemin benim üzerimde çok hakları vardır. Onun üzerine böyle bir güzel câriye alıp onu üzmek lâyık değildir."

رشك و غیرت می‌برد خون می‌خورد   زین کنیزك سخت تلخی می‌برد

4015. *"Reşk ve gayret kötüdür, kan içer. Bu câriyeden pek acılık götürür."*

"Reşk", Fârisî ve "gayret" Arabî olup ma'nâda birbirinin mürâdifidir. Türkçe "kıskanma" demektir. "Hûn horden", kan içmek, kendi kendini helâk etmekten kinâyedir. Ya'ni, "Zevcem bu câriyeyi kıskanıyor ve bu kıskançlıktan dolayı kendi kanını içiyor; ve kalbinde bu câriyeden dolayı pek acılık ve elem taşıyor."

چون کسی را داد خواهم این کنیز　　　پس ترا اولیترست این ای عزیز

4016. *"Mâdemki bu câriyeyi bir kimseye vereceğim, binâenaleyh bu sana daha evlâdır."*

"Bu sebeble ben bu câriyeyi mâdemki yanımda tutmayıp birisine nikâh ile vereceğim, binâenaleyh bunu sana nikâh etmem daha münâsibdir."

که تو جانبازی نمودی بهر او　　　خوش نباشد دادن او جز بتو

4017. *"Zîrâ sen onun için can oyunculuğu gösterdin. Onu senin gayrine vermek hoş olmaz."*

"Sen o câriyeyi almak için harb etmek gibi bir tehlikeyi göze aldın ve can oyunculuğu ve fedâkârlığı yaptın. Bu güzel ve kıymetli câriyeyi senden başkasına vermek lütuf ve kerem kāidesine nazaran hoş olmaz."

Ma'lûm olsun ki, bu kıssa zımnında cenâb-ı Pîr efendimiz ehl-i keşf olan evliyânın hâlini de beyân buyururlar. Zîrâ ehl-i keşf olan evliyâ-i kirâm halkın türlü türlü ayıblarına muttali' olurlar ve Hakk'ın "Settâr" ismine de mazhariyetleri hasebiyle, onu yüzlerine vurmayıp münâsib vesîleler bularak onları örterler ve onları o kabâhatlerinden vazgeçirmeğe sa'y ederler; ve kendilerine karşı olan ihânete ve hıyânete de tahammül edip o hıyânet sâhibinin vâkıf olamayacağı bir tarzda idâre-i maslahat buyururlar. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*lerinde bu ma'nâda şöyle buyurmuşlardır:

چنانکه از رنگ رنجوران طبیب از علت آگه شد　　　زرنگ روی و چشم تو بد نیت پی برد بینا

ببیند حال دین تو بدانت قهر و کین تو　　　زرنگت لیك پوشانت نگرداند ترا رسوا

نظر در نامه می دارد ولی بالب نمی خواند　　　همی داند که زین حامل چه صورت آیدش فردا

"Tabîb hastaların renginden nasıl illetten âgâh olursa, görücü olan velî dahi senin yüzünün ve gözünün renginden dînine iz götürür. Senin renginden dîninin hâlini görür ve senin kahrını ve kînini bilir, fakat örter. Seni rüsvây etmez. Nazarını senin kalbinin nâmesine tutar ve fakat dudaklarıyla okuyup lafz ile ızhâr etmez. Bu hâmilden yarın yevm-i kıyâmette ona ne sûret doğup zâhir olacağını bilir."

Velhâsıl bu keşif hâlini idâre etmek gâyet güç olduğundan Hak Teâlâ hazretleri tahammüle isti'dâdı olmayan velîlerine bu keşif hâlini vermez. Keşfi olanlar da setr ederler. Meğer ki keşfinde bir azîm fâide ola ve ona da Hak irâdesi taalluk etmiş ola!

عقد کردش با امیر او را سپرد   کرد خشم و حرص را او خرد و مرد

4018. *Onu emîre akdetti, tevdî' etti; ve öfkeyi ve hırsı o parça parça etti.*

"Hurd u murd", rîze rîze, parça parça demektir. Türkçe'de "un ufak" ta'bîri mukābilidir. Ya'ni, halîfe câriyeyi pehlivana akd-i nikâh etmek sûretiyle tevdî' etti ve pehlivana karşı olan nefsinin öfkesini ve câriyeye karşı olan nefsinin hırs-ı şehvetini parçaladı ve un ufak etti.

بیان آن که نَحْنُ قَسَمْنا که یکی را قوت و شهوت

خران دهد و یکی را کیاست و قوت انبیا و فرشتگان دهد. بیت:

سر زهوا تافتن از سروریست   ترك هوا قوت پیغمبریست

بیت:

تخمهایی که شهوتی نبود   بر آن جز قیامتی نبود

Hak Teâlâ'nın "Nahnü kasemnâ" (Zuhruf, 43/32) ya'ni "Biz taksîm ettik" buyurması beyânındadır ki, birine eşeklerin kuvvet ve şehvetini verir; ve birine kiyâset ve enbiyânın ve meleklerin kuvvetini verir. Beyit:
"Hevâdan baş çevirmek, serverliktendir. Hevâyı terk etmek peygambere mensûb olan kuvvettir." **Beyit:**
"Birtakım tohumlar ki şehvete mensûb olmaz, onun meyvesi kıyâmete mensûbun gayri olmaz."

Ya'ni, Hak Teâlâ sûre-i Zuhruf'da buyurur ki: أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ (Zuhruf, 43/32) ya'ni "Ey resûlüm, Rabbinin rahmetini bunlar mı taksîm ederler? Hayât-ı dünyâda onların maîşetlerini biz taksîm ettik; ve dereceler cihetinden onların ba'zısını ba'zısı üzerine yükselttik". İmdi bu taksîm-i ilâhî netîcesinde ba'zılarının hissesine kuvvet ve şehvet-i hayvâniyye isâbet etti; ve ba'zılarının hissesine da sıfat-ı rûhâniyyeden kiyâset ve temyîz ve enbiyânın ve meleklerin kuvveti isâbet etti. Sürh-ı şerîfde olan "Ser zi-hevâ tâften ilh..." Hakîm Senâî hazretlerinin *Hadîka*'sından ve "Tohmhâyî ki ilh..." dahi *Mahzen*'inden muktebestir.

گر بدش سستی ز نرئ خران بود او را مردئ پیغمبران

4019. *Gerçi ona eşeklerin erkekliğinden gevşeklik oldu, onun için peygamberlerin mertliği var idi.*

Gerçi Mısır halîfesine eşeklere mahsûs olan eşeklikten ve şehvetten gevşeklik oldu ve bu hayvâniyet sıfatının galebesine binâen câriye için harbe kıyâm etti. Fakat onda sıfat-ı rûhâniyyetten olan peygamberlerin mertliği ve insanlığı da var idi ki, nihâyet bu zâhir oldu.

ترك خشم و شهوت و حرص آوری هست مردی و رگ پیغمبری

4020. [4026] *Öfkenin ve şehvetin ve hırs getiriciliğin terki Peygamber'e mensûb mertlik ve damardır.*

نرّئ خر گو مباش اندر رگش حق همی‌خواند الُغْ بگلر بگش

4021. *De, ona ki onun damarında eşek erliği olmasın. Hak ona "ulu beyler beyi" ta'bîr eder.*

"Uluğ", eski Türkçe'de "büyük" ma'nâsınadır. Zamânımızda gayn harfini hazfedip "ulu" derler. Ya'ni o kimseye de ki: Onun damarında ve tabîatında eşek erliği ve şehveti olmasın. Zîrâ böyle kimseye Hak Teâlâ "ulu beyler beyi" ta'bîr buyurur. Nitekim Kur'ân'da إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ أَتْقَاكُمْ (Hucurât, 49/13) ya'ni "Allah indinde en mükerrem olanınız en müttakî olanınızdır" buyrulur.

مرده باشم بمن حق بنگرد به از آن زنده که باشد دور و ردّ

4022. *Ben ölü olayım Hak bana baksın! O uzak ve merdûd olan diriden iyidir!*

Ya'ni, ben hayât-ı hayvâniyyeden ölmüş bir hâle geleyim. Tek Hak bana nazar-ı rahmetiyle baksın! Böyle ölmüş olan kimse hayât-ı hayvâniyyesi ile ve şehevât-ı nefsâniyyesi ile diri olup nazar-ı rahmet-i ilâhîden uzak ve dergâh-ı izzetten merdûd olan kimseden iyidir!

مغز مردی این شناس و پوست آن آن برد دوزخ برد این در جنان

4023. *Bunu erliğin içi ve onu kabuğu tanı! O cehenneme bu cennetlere götürür.*

Bu gazabına ve şehvetine hâkim olmayı erliğin içi ve bu sıfatlara mahkûm yaşamayı erliğin kabuğu bil ve tanı! O nefsin sıfatlarına mahkûmiyet adamı cehenneme ve o sıfatlara hâkimiyet ise adamı cennetlere götürür.

حُفَّتِ الْجَنَّه مَكَارِهْ را رسيد　　　　حُفَّتِ النّار از هوا آمد پديد

4024. *"Huffeti'l-cenneh" mekrûhlara erişti. Ve "huffeti'n-nâr" hevâdan zâhir oldu.*

Bu beyt-i şerîfde حفت الجنة بالمكاره وحفت النار بالشهوات ya'ni "Cennet mekrûhlar ile örtülmüştür; ve cehennem şehvetler ile örtülmüştür" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Ya'ni, bu hayât-ı dünyeviyyede cennet nefsine çirkin ve kerîh görünen ef'âl ve ahlâk ile örtülüdür. Binâenaleyh her kim nefsinin çirkin gördüğü amelleri işlerse cennete ve râhat-ı uhreviyyeye nâil olur. Meselâ nefse namaz kılmak ve oruç tutmak ve kîn ve intikāmı ve şehveti terk etmek gibi şeyler kerîh görünür. Bu husûsta nefse muhâlefet eden kimse cenneti ve rızâ-yı Hakk'ı kazanır; ve her kim nefsin hoş gördüğü bu gibi ef'âli işlerse cehennemi kazanır. Zîrâ cehennem bu hayât-ı dünyeviyyede nefsin bu gibi şehevât ve huzûzâtı ile örtülmüştür.

ديگر بار خطاب پادشاه با اياز و امتحان كردن اركان دولت را و نمودن فرمانبردارى اياز بايشان

Pâdişâhın dîğer def'a Ayaz'a hitâbı ve erkân-ı devleti imtihânı ve Ayaz'ın onlara fermân-berdârlık göstermesi

Bu sürh dahi Ankaravî nüshasında yoktur. Hind nüshalarında münderic-dir. Fihriste fâidesi olduğu için fakîr dahi derc ettim.

اى اياز شير نر ديو كش　　　　مردىٔ خر كم فزون مردىٔ هش

4025. *"Ey şeytanı öldürücü erkek arslan olan, eşek erliği nâkıs, akıl erliği ziyâde olan Ayaz!"*

Bu hitâb Sultan Mahmûd tarafından musâhibi olan Ayaz'adır. Burada "Sultan"dan murâd, Hak ve "Ayaz"dan murâd dahi, fenâ ve bekā ile mütehakkık olan insân-ı kâmildir. "Şeytan"dan murâd, ikilik vehmi, "eşek erliği"nden murâd, şehevât-ı nefsâniyye ve "akıl mertliği"nden murâd dahi, rûh-ı insânî ve izâfî mertliğidir. Ya'ni, "Ey erkeklik vehmini nazarından mahveden ve erkek arslan gibi mâsivâ-yı Hak olan suver-i izâfiyyeyi parçalayan

ve şehevât-ı nefsâniyyesi nâkıs ve rûh-ı insânî mertliği ziyâde olan insân-ı kâmil!" "Eşek erliği nâkıs olmak" budur ki, insân-ı kâmil nefsine hayât-ı dünyeviyyeden nasîbini verir. Nitekim âyet-i kerîmede وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا (Kasas, 28/77) ya'ni "Dünyâdan nasîbini de unutma!" buyrulur. Binâenaleyh i'tidal dâiresinde yer içer ve nikâh eder; fakat onun bu muâmelesi makām-ı ubûdiyyetin hükmünü vermek içindir. Yoksa nefsinin hırsından nâşî değildir. Zîrâ onun indinde yemek içmek husûsunda her bir gıdâ-yı meşrû' müsâvîdir.

آن چه چندين صدر ادراکش نکرد　　　لعب کودك بود پيشت اينت مرد

4026. *"O şeyi ki, bu kadar sadr onu idrâk etmedi, senin önünde çocuk oyunu oldu. İşte merd!"*

Beyt-i şerîfin ma'nâ-yı zâhiri: "Makām-ı sadrda bulunan bu kadar kimsenin idrâk etmediği şey, senin indinde çocuk oyuncağı kadar basit bir şey oldu. Onlar renkli ve parlak cevhere kıymet verdiler; ve pâdişâhın "Kır!" emrine muhâlefet ettiklerinin farkında olmadılar. Sen ise bu inceliği idrâk ettin, işte merd böyle olur!"

Ma'nâ-yı bâtınîsi: "Ey insân-ı kâmil, dînde makām-ı sadrda bulunan bu kadar âlimler ve fâzıllar ve hakîmler ve zâhidler vardır. Kur'ân'da إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ (Muhammed, 47/36) ya'ni "Hayât-ı dünyâ ancak oyun ve lehvdir" buyrulduğu hâlde onlar renkli ve parlak görünen bu vücûd-ı izâfî âlemini vücûd-ı Hak'tan ayrı bir mevcûd görüp gerek onları ve gerek kendi vücûdlarını Hakk'ın فَفِرُّوا إِلَى اللهِ (Zâriyât, 51/50) ya'ni "Allâh'a kaçınız!" emrine ittibâan fedâ edemediler. Gûyâ Hakk'ın hazîne-i tecelliyâtına zarar olacağını zannettiler. Senin nazarında ise bu izâfî varlıkların hepsi çocuk oyuncağı oldu. Emr-i ilâhîye ittibâan gerek kendi nefsinden ve gerek âlâyiş-i dünyeviyyeden Hakk'a iltica ettin. Ben senin erkekliğini beğendim. İşte hakîkaten merdlik budur."

اى بديده لذت امر مرا　　　جان سپرده بهر امرم در وفا

4027. *"Ey benim emrimin lezzetini görmüş, benim emrim için vefâ husûsunda canını teslîm etmiş!"*

"Ey benim "Fefirrû ilallah!" (Zâriyât, 51/50) emrimin lezzetini görmüş ve benim bu emrime ittibâ' için vefâ göstermek husûsunda canını benim irâdeme teslîm etmiş olan insân-ı kâmil!"

داستان ذوق امر و چاشنيش　　　بشنو اکنون در بيان معنويش

4028. *Emrin zevki ve onun çeşnisi destânını şimdi ma'nevî olan beyânda dinle!*

Bu beyt-i şerîf sâlikleri irşâd için cenâb-ı Pîr efendimiz tarafındandır. Ya'ni ey Hak yolunun sâlikleri, emr-i Hakk'a ittibâ'ın zevkine ve onun lezzetine âit olan kıssayı şimdi eşkâl-i zâhire altında müstetir olan ma'nevî beyânda dinle!

دادن شاه گوهر را میان دیوان و مجمع بدست وزیر که این چند ارزد
و مبالغه کردن وزیر در قیمت آن گوهر و فرمودن شاه او را که اکنون این
را بشکن و گفتن وزیر که این را چون شکنم که نیك خواه خزینه ات منم

Şâhın dîvân ve mecma' ortasında vezîrin eline "Bu ne kadar kıymet değer?" diye cevher vermesi. Vezîrin onun kıymetinde mübâlağa etmesi ve şâhın ona, "Şimdi bunu kır!" diye emretmesi. Vezîrin "Bunu nasıl kırarım ki, ben senin hazînenin hayırhâhıyım!" demesidir

شاه روزی جانب دیوان شتافت　　جمله ارکان را در آن دیوان بیافت

4029. *Şâh bir gün dîvân tarafına acele etti. Bütün erkânı o dîvânda buldu.*

گوهری بیرون کشید او مستنیر　　پس نهادش زود در کف وزیر

4030. [4036] *O parlak bir cevheri dışarıya çekti. Sonra onu derhal vezîrin avcuna koydu.*

گفت چونست و چه ارزد این گهر　　گفت به ارزد ز صد خروار زر

4031. *Dedi: "Bu cevher nasıldır ve ne değer?" Dedi: "Yüz eşek yükü altından çoğa değer!"*

Ya'ni, Şâh Mahmûd "Bu cevher nasıl bir cevherdir ve kıymeti nedir, diye sordu. Vezir dahi cevâben, bunun kıymeti yüz eşek yükü altının kıymetinden daha ziyâdedir!" dedi. "Har-vâr", eşek yükü demektir.

گفت بشکن گفت چونش بشکنم　　نیك خواه مخزن مالت منم

4032. *Dedi: "Kır!" Dedi: "Onu nasıl kırayım? Senin malının hazînesinin hayırhâhı benim!"*

Vezîrin böyle mübâlağalı bir kıymet takdîr etmesine karşı Şâh Mahmûd vezîre, "O cevheri kır!" diye emretti. Vezîr bu emir üzerine cevâben dedi ki: "Ben o kıymetli cevheri nasıl kırarım? Zîrâ senin malının hazînesinin hayırhâhıyım ve o hazîneden malının zâyi' olmasını istemem."

چون روا دارم که مثل این گهر　　که نیاید در بها گردد هدر

4033. *"Nasıl revâ tutarım ki, bu cevherin misli bahâya gelmez, heder olur!"*

گفت شاباش و بدادش خلعتی　　گوهر از وی بستد آن شاه فتی

4034. *Dedi: "Âferin!" ve ona bir hil'at verdi. O delikanlı şâh cevheri ondan aldı.*

"Şâbâş", kelime-i tahsîn olup "âferin" demektir. "Hil'at", pâdişâh tarafından ikrâmen verilen libâs ma'nâsınadır. Ya'ni, pâdişâh vezîrin bu cevâbını zâhiren tahsîn etti ve ihsân edip cevheri elinden aldı.

کرد ایثار وزیر آن شاه جود　　هر لباس و حله کو پوشیده بود

4035. *O kerem şâhı giymiş olduğu her libâsı ve hulleyi vezîre îsâr etti.*

"Îsâr", burada "atâ etmek" demektir. "Hulle", Yemen'de yapılan hırka ve libâs ve izâr ma'nâlarınadır.

ساعتیشان کرد مشغول سُخَنْ　　از قضیه تازه و راز کُهَنْ

4036. *Bir saat onları yeni kazıyyeden ve eski sırdan söze meşgûl etti.*

Pâdişâh bu atâyı vezîre yaptıktan sonra bir müddet ehl-i dîvânı umûr-i hükûmete müteallık yeniden vâki' olan husûsâttan ve eskiden geçmiş olan esrâr-ı idâreden bahsederek söze meşgûl etti. "Kazıyye", burada "vukûa gelen husûs" ma'nâsınadır.

بعد از آن دادش بدست حاجبی　　که چه ارزد این بدست طالبی

4037. *Ondan sonra "Bir tâlibin elinde, bu ne değer?" diye onu bir hâcibin eline verdi.*

"Hâcib", perdedâr ve pâdişâhın mukarreblerinden ve hâslarından huzûrda bulunan kimse demektir. Ya'ni, bir müddet pâdişâh erkân-ı devleti söze meşgûl ettikten sonra, yine o kıymetli cevheri cebinden çıkarıp hâcibin eline verdi ve "Buna tâlib olan bir kimse ne kıymet verir?" diye sordu.

گفت ارزد این بنیمهٔ مملکت　　کش نگه دارد خدا از مهلکت

4038. *Dedi: "Bu memleketin yarısına değer ki, Hudâ onu mehlekeden saklasın!"*

گفت بشکن گفت ای خورشید تیغ　　بس دریغست این شکستن را دریغ

4039. *Dedi: "Kır!" Dedi: "Ey kılıcın güneşi, bunu kırmak çok yazıkdır, yazık!"*

Pâdişâh hâcibe dedi ki: "Kır!" Hâcib cevâben dedi: "Ey kılıcın güneşi, ya'ni ey muzaffer şâh, bu cevheri kırmak çok yazıkdır, yazık!"

قیمتش بگذار بین تاب لمع　　که شدهست این نور روز او را تبع

4040. [4046] *"Onun kıymetini bırak, revnakını ve parıltısını gör ki, bu gündüzün nûru ona tâbi' olmuştur!"*

"Onun kıymetinin yüksekliği şöyle dursun, revnakının ve parıltısının şiddetine bak ki, bu gündüzün nûru ve aydınlığı o cevherin parlaklığının gerisindedir."

دست کی جنبد مرا در کسر او　　که خزینهٔ شاه را باشم عدو

4041. *"Onu kırmak husûsunda benim elim nasıl kımıldar? Zîrâ şâhın hazînesine düşman olurum!"*

شاه خلعت داد و ادرارش فزود　　پس دهان در مدح عقل او گشود

4042. *Şâh hil'at verdi ve onun yevmiyesini arttırdı. Sonra da onun aklının medhi hakkında ağzını açtı.*

"İdrâr", lügatte "cârî kılmak" ma'nâsınadır; ve örfte "vazîfe ve ta'yîn ve yevmiye" ma'nâsında müsta'meldir (*Gıyâsü'l-Lügât*). Ya'ni, pâdişâh hâcibin bu sözü üzerine onu tahsîn etti ve ikrâmen libâs verdi ve maaşını arttırdı. Sonra da onun aklının medhine dâir de sözler söyledi.

بعد یك ساعت بدست میر داد　　دُرّ را آن امتحان کن باز داد

4043. *Bir saat sonra o imtihan edici inciyi tekrar mîr-i dâdın eline verdi.*

"Mîr-i dâd", adliye nâzırı demektir. Bir saat ya'ni bir müddet sonra o erkân-ı hükûmeti imtihan edici olan pâdişâh o inciyi ve cevheri tekrar adliye nâzırının eline verdi.

او همین گفت و همه میران همین　　　　هر یکی را خلعتی داد او ثمین

4044. *O da böyle ve bütün beyler de böyle söyledi. Her birine kıymetli bir hil'at verdi.*

جامگیهاشان همی‌افزود شاه　　　　آن خسیسان را ببرد از ره بچاه

4045. *Şâh onların tahsîsâtını arttırdı. O hasîsleri yoldan kuyuya götürdü.*

"Câmegî", yevmiye ve vazîfe, eski libâs, elbise pahası olarak verdikleri aylık ve şarâb içtikten sonra kadehte kalan tortu ma'nâlarınadır (*Keşfü'l-Lügāt, Bahâr-ı Acem, Reşîdî, Medâr*); ve *Sirâcü'l-Lügāt*'te yazılmıştır ki, "câmegî" kelimesi "câme" ile "gî" edât-ı nisbetinden mürekkebdir. Aslında "elbise bahâsı" ma'nâsınadır. Ondan sonra mecâzen kölelere ve sâireye verdikleri taâm ma'nâsında iştihâr etmiştir (*Gıyâsü'l-Lügāt*'ten tercüme). Fakîr bu ma'nâlara nazaran bu kelimeyi "tahsîsât" diye tercüme ettim. Ya'ni, şâh erkân-ı devletin o cevher hakkındaki fikirlerini zâhiren tahsîn edip onlara ikrâm ve ihsân ettiyse de, hasîsü't-tab' olan o erkânı bu imtihanı ile doğru yoldan çevirip her birini felâket kuyusuna düşürdü.

همچنین گفتند پنجه شصت امیر　　　　جمله یك یك هم بتقلید وزیر

4046. *Elli, altmış bey dahi hep birer birer vezîre taklîd ile böyle söylediler.*

گر چه تقلید است استون جهان　　　　هست رسوا هر مقلد ز امتحان

4047. *Gerçi cihânın direği taklîddir. Her mukallid imtihandan rüsvâydır.*

Ya'ni, insan çocukluğundan beri muhîtini idrâke başladığı vakit bütün i'tikādını ve ahlâkını ve ef'âlini ve harekâtını, büyüklerinin iyi ve kötü i'tikād ve ahlâk ve ef'âl ve harekâtına taklîd eder ve bunları yapmağa çalışır. Akl-ı fıtrîsini kullananlar bunları muhâkeme edip iyisini ve kötüsünü temyîz ederek taklîd ettikleri iyi i'tikād ve iyi ahlâk ve iyi ef'âl ve harekâtın hakîkatlerini anlamak için kendilerine bir muallim ve bir rehber ararlar; ve akl-ı fıtrîlerini ta'tîl edenler taklîd ile iktifâ edip iyinin ve kötünün temyîzinden bîhaber kalırlar. Bunlar akla da'vet eden enbiyâ ve evliyâya arkalarını çevirip "Biz anamızdan ve babamızdan böyle bulduk!" derler. Bu ikinci tâife hakkında Hz. Pîr efendimiz I. cildin 2607 numaralı beytinde şöyle buyurmuşlar idi: از پی تقلید وز رایات نقل　پانهاده بر سر این پیر عقل [Ya'ni] "Taklîd izinden ve nakil bayrağından dolayı bu pîr-i aklın başı üzerine ayak koymuşlardır." Ve birinci tâife hakkında dahi kezâlik I. cildin 1792 numaralı beytinde şöy-

le buyurmuşlardır: هرکه محراب نمازش گشت عین سوی ایمان رفتنش میدان تو شین [Ya'ni] "Her kim ki, onun namazının mihrâbı ayn oldu, onun îmân-ı taklîdî tarafına gitmesini ayıp bil!"

İmdi ictimâiyâtta taklîdin mühim bir te'sîri olduğu gibi beşer dîn husûsunda dahi enbiyâya ve evliyâya taklîd eder. Binâenaleyh bu cihânda ve bu âlem-i keserâtta esas, taklîd olmuş olur. Fakat insan herhangi husûsta olursa olsun, taklîdden yakasını kurtarıp taklîd ettiği şeyin hakîkatine muttali' olmakla mükelleftir. Zîrâ akıl denilen ni'met-i ilâhî tahkîke vusûl âletidir. Bu âletin faâliyetini ta'tîl etmek küfrân-ı ni'met olur; ve küfrân-ı ni'metin cezâsı, sonunda rezîl ve rüsvây olmaktır. Binâenaleyh her mukallid imtihânât-ı akliyye netîcesinde rezil ve rüsvây olur. Nitekim taklîdin kötü netîcesi hakkında II. cildin 509 numaralı beytinden i'tibâren başlayan sûfî kıssası beyân buyrulmuştur.

رسیدن گوهر از دست بدست و آخر دور بایازرسیدن و کیاست ایاز و مقلد نا شدن ایشان را و مغرور نا شدن او بکال و مال دادن شاه و خلعتها و جامگیها افزون کردن و مدح عقل مخطئان کردن بمکر و امتحان که، کی روا باشد مقلد را مسلمان داشتن، مسلمان باشد اما نادر باشد که مقلد از این امتحانها بسلامت بیرون آید که ثبات بینایان ندارد الا من عصمه الله زیرا حق یکیست و آن را ضد بسیار غلط افکن و مشابه حق، مقلد چون آن ضد را نشناسد از آن رو حق را نشناخته باشد اما حق با آن ناشناخت او چون او را بعنایت نگاه دارد آن ناشناخت او زیان ندارد

Cevherin elden ele erişmesi ve devrin sonunda Ayaz'a erişmesi ve Ayaz'ın kiyâseti ve onlara mukallid olmaması ve şâhın mekr ve imtihan ile makām ve mal ve hil'atler vermesine ve tahsîsâtı arttırmasına ve muhtîlerin aklını medhetmesine mağrûr olmaması. Mukallidi müslüman tutmak ne vakit revâ olur? Müslüman, müslüman olur ama nâdir olur ki, bu imtihanlardan selâmetle dışarıya gelsin! Zîrâ görücülerin sebâtını tutmaz. Allah'ın hıfz ettiği kimse müstesnâdır. Zîrâ hak birdir ve onun

galata düşürücü ve hakkın müşâbihi çok zıddı vardır. Mukallid vaktâki o zıddı tanımaz, o cihetten hakkı tanımamış olur. Ammâ Hak onun tanımazlığı ile berâber vaktâki onu inâyetle hıfzeder, o tanımazlık ona ziyân tutmaz

"Kâl", makām ve mertebe demektir. "Câmegî" kelimesinin ma'nâsı yukarıda 4040 numaralı beytin îzâhında geçti. Ya'ni, Ayaz pâdişâhın cevher hakkındaki emrini îfâ husûsunda vezîri ve dîğer ümerâyı taklîd etmedi. Kendi kiyâset ve firâsetini kullandı. Bunun gibi dinde mukallid olanları müslüman tutmak ilm-i Kelâm erbâbının çoğu indinde câiz değildir. Mukallid müslümandır, lâkin hak şeklinde zâhir olan bâtıla müsâdif olmak sûretiyle vâki' olan imtihanlardan selâmetle kurtulması nâdir olur. Zîrâ mukallid mertebe-i yakînde ve müşâhedede değildir. Belki mertebe-i zandadır. Binâenaleyh mukallidin îmânı dâimâ za'fa ve zevâle ma'rûzdur. Ancak Allâh'ın hıfzettiği mukallidlerin îmânı za'fdan ve zevâlden müstesnâdır. Zîrâ hak ve doğru birdir. Fakat bu âlemde bu doğruyu galata ve hatâya düşürücü ve o doğruya benzeyen ve hak sûretinde görünen çok zıdlar vardır. Nitekim Mevlânâ Câmî (k.s.) *Nefehâtü'l-Üns*'ün ibtidâsında hak üzerine olan her bir tâifenin birer bâtıl müşâbihleri bulunduğunu beyân ve îzâh etmiştir ki, burada zikri uzun olur. Mukallid olan kimsede hak sûretinde görünen o zıddı tanıyacak kiyâset olmadığı için hakkın zıddı olan o bâtılı görür, hak zanneder ve hakkı tanımamış ve fark edememiş olur. Velâkin Hak Teâlâ onun bu kiyâsetsizliği ve tanımamazlığı ile berâber onu inâyetle hıfzettiği vakit, onun o tanımamazlığı ve firâsetsizliği ona zarar vermez; ve selâmete çıkar fakat bu hâl nâdir olur.

ای ایاز اکنون نگویی کین گهر   چند می‌ارزد بدین تاب و هنر

4048. *"Ey Ayaz, şimdi sen söylemez misin ki, bu cevherler, bu parlaklık ve hüner ile ne kadar değer?"*

گفت افزون ز آنچه تانم گفت من   گفت اکنون زود خردش در شکن

4049. *Dedi: "Benim söyleyebildiğim şeyden ziyâdedir!" Dedi: "Şimdi çabuk onu hurd et, kır!"*

Ayaz cevâben dedi: "Cevherin kıymeti söyleyebildiğim ve tahmîn ettiğim mikdârdan çoktur!" Pâdişâh dedi: "Şimdi çabuk onu ufakla ve kır!"

سنگها در آستین بودش شتاب خرد کردش پیش او بد آن صواب

4050. [4056] *Onun yeninde taşlar var idi. Acele onu hurd etti. Onun indinde o savâb idi.*

Ayaz, evvelce cübbesinin yeni içerisine taşlar saklamış idi. Şâhın emri üzerine derhal o cevheri o taşlar ile kırıp ufakladı. Zîrâ Ayaz'ın indinde cevheri kırmak doğru idi. İşte bu hâl bâtıl sûretinde görünen bir hak ve doğru idi. Çünkü kıymetli bir cevheri kırmak mecliste bulunanların hepsinin nazarında eğri ve bâtıl idi; ve onu kırmamak hak ve doğru idi. Fakat bunun zımnında pâdişâhın "Kır!" emrini reddetmek var idi ve bu reddetmek ise bâtıl idi. Binâenaleyh burada cevheri kırmak sürh-ı şerîfde beyân olunan hakkın müşâbihi bir zıd idi. Bu zıddı ve eğriyi vezîr ve dîğer erkân idrâk edemediler, Ayaz idrâk etti. Zîrâ burada bir hak ve doğru var idi ki, o da pâdişâhın emrini tutmak idi.

زاتفاق طالع بادولتش دست داد آن لحظه نادر حکمتش

4051. *Onun devletli olan tâli'inin ittifâkından o lahza ona nâdir hikmet el verdi.*

یا بخواب این دیده بود آن پر صفا کرده بود اندر بغل دو سنگ را

4052. *Yâhud o pür-safâ rü'yâda bunu görmüş idi, koltuğunda iki taş hazır etmiş idi.*

Bu beyt-i şerîf yukarıdaki beytin îzâhıdır. Ya'ni, Ayaz'ın saîd ve devletli olan tâli'-i ezelîsinin kazâ-yı ilâhî ile ittifâkından dolayı o lahza cevheri kırmak için yeninde tesâdüfen taşlar bulunmuş ve kendisinde cevheri kırmak gibi bir acîb hikmet zuhûr etmiş idi. Veyâhud saffet-i kalb sâhibi olan Ayaz'a rü'yâsında böyle vak'anın zuhûra geleceği keşfedilerek koltuğuna iki taş hazırlamış idi.

همچو یوسف کز درون قعر چاه کشف شد پایان کارش از اله

4053. *Yûsuf gibi ki, kuyunun dibi içinde ilâh tarafından onun işinin sonu keşfoldu.*

Nitekim Yûsuf (a.s.)ı kardeşleri sâika-i hased ile kuyuya attıkları vakit, o hazrete kuyunun dibi içinde Hak tarafından bundan sonra başından geçeceği vak'alar keşfolundu ve Mısır'da hazîne emîni olup pederi Ya'kûb (a.s.) ile âilesiyle mülâkat vâki' olacağını bildi.

هر كه را فتح و ظفر پيغام داد　　　پيش او يك شد مراد و نامراد

4054. *Her kime ki fetih ve zafer haber verdi, onun önünde murâd ve murâdsız bir oldu.*

Ya'ni her kimin kalb gözüne bu vücûd-ı izâfî âleminde Hak Teâlâ'nın perdeleri açması ve zafer-i ma'nevîye nâil kılması, gerek dünyâda ve gerek âhirette başından geçecek olan hâdiseleri haber verdi ise, o kimsenin indinde nefsinin murâdı ve murâdsızlığı bir oldu. Zîrâ bu kimse bilir ki, bilcümle mevâtında zuhûr edecek şey Hakk'ın irâdesidir; ve Hakk'ın irâdesi ilmine ve ilmi de ma'lûma tâbi'dir; ve ma'lûm ise abdin ayn-ı sâbitesidir. Binâenaleyh abdin ayn-ı sâbitesi lisân-ı isti'dâd ile Hak'tan ne taleb etmiş ise Hak onun zuhûrunu irâde eder. Nitekim cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Ya'kūbî'de şöyle buyururlar: ولا يعرف احد حكم الارادة الا بعد وقوع المراد الا من كشف الله عن بصيرته فادرك اعيان الممكنات فى حال ثبوتها على ما هى عليه فيحكم على ذلك بما يراه Ya'ni "Hiçbir kimse hükm-i irâdeyi bilmez. Ancak murâdın vukū'undan sonra bilir. Allâh'ın ayn-ı basîretini açtığı kimse müstesnâdır. İmdi o kimse a'yân-ı mümkinâtı sâbit oldukları hâlde, bulundukları hâl üzre idrâk eder. Binâenaleyh bunun üzerine gördüğü şeyle hükmeder."

هر كرا پابند وى شد وصل يار　　　او چه ترسد از شكست و كارزار

4055. *Her kime ki, yârin vaslı onun ayak bağı oldu, o kırılmaktan ve mücâhededen korkar.*

"Pâ-bend", ayak bağı ve köstek ma'nâsınadır. Ya'ni, her kimin o sülûkte ayağının bağı yâr-ı hakîkî olan Hakk'ın visâli olursa, her husûsta ayrılıp başka tarafa gidemez. Vücûd-ı mecâzîsinin ve kuvvet-i hayvâniyyesinin riyâzât ile kırılmasından ve nefsi ile mücâhededen korkmaz. Ba'zı nüshalarda bu beyit: هر كه پايندان وى شد وصل يار　او چه ترسد از شكست كار زار sûretindedir. Ma'nâsı "Her kimin zâmini ve kefili yârin vaslı olursa o kimse mücâhedenin şikestinden ve zebûnluğundan ne korkar" demek. "Pâyendân", zâmin ve kefil ve rehin ve ayakkabı çıkardıkları mahal (*Burhân*).

چون يقين گشتش كه خواهد كرد مات　　　فوت اسب و پيل باشد ترهات

4056. *Ona yakîn olduğu vakit ki, mat edecektir, atın ve filin kuvveti türrehât olur.*

"Türrehât", "caddenin hâricine çıkan ince yol" ma'nâsında olup istiâre tarîkıyla "boş ve beyhûde söz"e ıtlâk ederler. Ya'ni, ezelde ayn-ı sâbitesi îcâbı

olarak Hakk'a vuslattan emîn ve mutmain olan kimsenin hâli, hasmını mağlûb edeceğinden emîn olan satranç oyuncusuna benzer. Nitekim satranç oynayan kimse karşısındaki oyuncuyu mat ve mağlûb edeceğini muhakkak bildiği vakit oyunda mühim vazîfeleri olan at ve fil ismindeki oyun mührelerinin kuvveti boş ve beyhûde olur. Bunun gibi ezelde Hakk'a vusûlü mukadder olan kimsenin nazarı kendi vücûduna ve varlığına ve bu varlığı ile alâkadar olan zühde olmaz, belki aşka olur.

گر برد اسبش هر آن که اسب جوست　　　اسب رو گویی که پیش آهنگ اوست

4057. *Her at arayıcı olan kimse onun atını götürür ise ata "Git!" diyesin ki, atın pîş-âhenkdir.*

"Pîş-âheng", yolda ileri ileri giden ma'nâsınadır (*Bahâr-ı Acem*). Ya'ni, meselâ at arayan kimse gelip ileriye geçmek şânından olan o bir kimsenin atını alır ve götürür ise sen o ata "Git!" diyesin! Zîrâ o at o kimsenin önünde ileri ileri giden bir vâsıtadır. Yoksa hadd-i zâtında ileriye geçmesi mukadder olan kimsenin vâsıtası değildir. Bu beyt-i şerîfde zühd ve tâatın sûreti ata teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni zâhid zühd ve tâatın sûretine dayanmıştır; ve zühd ve tâatın sûretine ve çokluğuna nazar eder. Halbuki nazar tâatın sûretine ve bu sûretlerin çokluğuna değil, Hakk'ın emrine olmak lâzımdır. Nitekim şâhın vezîri ve sâir erkân cevherin sûretine nazar ettiler ve pâdişâhın emrinden gâfil oldular. Gerçi zühd ve tâatın sûreti dâimî ecir ve sevâb ise de Hakk'a vusûle sebeb değildir. Beyt-i Sâib-i Isfahânî (k.s.):

کس را بخیر طاعت خود اعتماد نیست　　　آن بی بصر بود که کند تکیه بر عصا

"Hiçbir kimsenin kendi tâatının hayrına i'timâdı yoktur. O bir kördür ki asâsına dayanır."

Beyt-i Kuddûsî (k.s.):

İbâdet çokluğuna yok i'tibâr hiç
Kulundan Hâlik'ı hoşlanmayınca

مرد را با اسب کی خویشی بود　　　عشق اسبش از پی پیشی بود

4058. *Merdin at ile ne vakit karâbeti olur? Atın ata aşkı tekaddüm için olur.*

Ya'ni, ezelde ayn-ı sâbitesinin isti'dâdı îcâbı olarak Hakk'a vusûlü muhakkak olan bir merd-i ilâhînin at mesâbesinde olan zühd ve tâatın sûretiyle karâbeti ve münâsebeti yoktur. Eğer o merd-i ilâhînin bu âlem-i sûrette

zühde ve mücâhedâta meyil ve aşkı olursa ezeldeki tekaddümün tahakkuku içindir. Yoksa onun ata ya'ni zühde ve mücâhedâta olan aşkı ve muhabbeti onların sûreti ve sebeb-i tekaddüm olduğu için değildir.

بهر صورتها مکش چندین زحیر   بی‌صداع صورتی معنی بگیر

4059. *Sûretler için bu kadar iç ağrısı çekme! Sûrete mensûb baş ağrısı olmaksızın ma'nâyı tut!*

"Zahîr", iç ağrısı demektir. "Ma'nâ"dan murâd Hak'tır. Nitekim I. cildin 3379 numaralı beytinde: گفت المعنی هو الله شیخ دین   بحر معنیهای رب العالمین Ya'ni "Rabbü'l-âlemînin [ma'nâlarının] deryâsı olan şeyh-i dîn "Ma'nâ ancak Allah'tır" dedi" buyrulmuştur; ve orada bu beyt hakkında îzâhât da geçmiştir. Ya'ni, ey kimse, sen vücûd-ı Hak'ta peydâ olmuş bir sûret olduğun gibi senin zühdünün ve mücâhedenin sûretleri dahi yine o vücûd-ı hakîkîde peydâ olan sûretlerdir. Sen bu sûretlere yapışıp bu kadar iç ağrısı ve gam çekme! Sûrete mensûb veyâ bir sûretin baş ağrısı olmaksızın "ma'nâ"dan ibâret olan Hakk'a ve onun tecelliyâtına yapış ve ondan gāfil olma! Zîrâ dünyâda ve âhirette tecelliyâtı ile zâhir olan ancak Hak'tır.

هست زاهد را غم پایان کار   تا چه باشد حال او روز شمار

4060. *Zâhid için işin sonunun gamı vardır. Acabâ hesâb günü onun hâli ne olur?*
[4065]

Zîrâ zâhid kendi vücûdunun sûretini ve varlığını gördüğü için onda işinin sonunun gamı vardır. Acabâ yevm-i kıyâmette hesâb gününde kendisinin hâli ne olacaktır diye düşünür; ve bu düşüncenin elemi altındadır. Çünkü elem ve lezzet ve gam ve meserret insanın kendi varlığına ârız olan hallerdir. Hayâlinden kendinin bu mevhûm olan vücûdu zevkan ve hâlen kalkmış olan kimsenin bunlar ile alâkası kalmaz.

عارفان ز آغاز گشته هوشمند   از غم و احوال آخر فارغند

4061. *Ârifler başlangıçdan idrâkli olmuşlardır; gamdan ve son hallerden fâriğdirler.*

Ya'ni, ârifler Hakk'ın sıfât ve esmâ-i ilâhiyye zuhûrunun başlangıcı olan a'yân-ı sâbite mertebesinden idrâk ve vukūf sâhibi olmuşlardır ve bilmişlerdir ki, ilm-i ilâhîde sâbit olan şeyler bu âlem-i sûrette de vakit vakit mutlakā zâhir olurlar. Binâenaleyh her ferdin gerek dünyâdaki ve gerek âhiretteki ahvâli, ilm-i ilâhîdeki ayn-ı sâbitesinin isti'dâdına tâbi'dir. Zîrâ Hakk'ın irâdesi

ilmine ve ilmi de ma'lûma [tâbi'], ve ma'lûm dahi abdin ilm-i ilâhîde sâbit olan sûreti ve ayn-ı sâbitesidir. Binâenaleyh olan olmuştur ve biten de bitmiştir; ve kazâ-yı ilâhînin reddi mümkin değildir. Bu sebeble ârif gamdan ve son halleri düşünmekten fâriğ olmuştur ve vücûd-ı Hak'tan gayrı bir mevcûd görmemişlerdir. Bu bahislerin tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Ya'kûbî'de ve Fass-ı Hûdî'de ve Fass-ı İsmâîlî'de mezkûrdur.

بود عارف را همین خوف و رجا   سابقه دانیش خورد آن هر دو را

4062. *Ârif için de bu havf ve recâ var idi. Onun sâbıka-dânlığı o her ikisini yedi.*

Gerçi ârif için dahi, yakîn ve ma'rifet mertebesine vusûlden evvel korku ve ümîd var idi. Lâkin onun ezelde geçmiş olan kazâ-yı ilâhîyi biliciliği, o korkuyu ve ümîdi yedi ve yuttu.

دید کو سابق زراعت کرده ماش   او همی‌داند چه خواهد بود چاش

4063. *Gördü ki, o evvelce mercimek zirâat etmiş idi; o bilir ki, yığında ne olacaktır.*

"Mâş", mercimek; "çâş", ekin yığını demektir. Zîrâ ârif gördü ki, evvelce mercimek ekmiş idi. Binâenaleyh o ekin yığınının ne olacağını bilir. Nitekim bu ma'nâda bu cildin 3116 numarasına müsâdif olan: باز گونه زین سخن کاهل شدی منعکس ادراك و خاطر آمدی ["Tersine olarak bu sözden tenbel oldun. İdrâki ve hatırı mün'akis geldin."] beytinde uzunca îzâhât-ı mühimme vardır. Binâenaleyh bu ifâdelerden cebir ma'nâsı anlaşılmamalıdır. Ya'ni, ârif ezelde lisân-ı isti'dâd ile Hak'tan ne taleb etmiş ise Hak dahi onun zuhûrunu murâd etmiştir; ve bilcümle mevâtında abdin taleb ettiği şeyden başka bir şey zuhûr etmeyecektir.

عارفست و باز رست از خوف و بیم   های و هو را کرد تیغ حق دو نیم

4064. *Ârifdir ve korkudan kurtuldu. Hakk'ın kılıcı hây ve hûyu iki parça etti.*

Binâenaleyh ârif kazâ-yı ilâhîyi bilicidir ve bu sebeble korkudan kurtulmuştur; ve onun korku ve ümîd sâikasıyla vâki', bu âlem-i sûretteki hây u hûyunu ve çırpınmasını Hakk'ın kazâ-yı ilâhîsi kılıcı iki parça etmiştir.

بود او را بیم و اومید از خدا   خوف فانی شد عیان گشت آن رجا

4065. *Onun için Hudâ'dan korku ve ümîd var idi. Korku fânî oldu, o ümîd ayân oldu.*

Ya'ni, ârifin Hakk'a vusûlden evvel korkusu ve ümîdi var idi. Nazarında Hak'tan başka vücûd kalmadığından vücûd-ı Hak kılıcı onun mevhûm olan korkusunu iki parça etmiş ve korkusu giderek nazarında ancak rahmet ümîdi kalmıştır; ve üns ve huzûr-ı ilâhî ile mesrûr olmuştur. Nitekim ârif-i billâh İbrâhim Hakkı hazretleri *Ma'rifetnâme*'sinde şöyle buyururlar:

"Mevlâsını ârif olanın belâsı kalmaz. Zîrâ ona belâ bal olur. Müteellim olmaz. Ârifin Hak ile arası ma'mûrdur. Onun için halk ile de arası ma'mûrdur. Zîrâ onun şühûdunda cümlesi mecbûr gibi ma'zûrdur. Ârif cismini ve canını Mevlâsına hibe etmiştir; ve mülkü mâlikine verip kendi aradan gitmiştir ve bu takrîb ile kurb-ı Hak devletine yetmiştir. Ârif kalbini Mevlâsına ve rûhunu "Belâ!"sına vermiştir ve cismini vefk-ı rızâsında mahlûkuna vakfedip râhata ermiştir. Ârifin Hak ile muâmelesi halka muvâfakatla değildir. Belki halk ile muâmelesi Hakk'a muvâfakat ile hâsıldır."

چون شكست آن گوهر خاص آن زمان　　ز آن اميران خاست صد بانگ و فغان

4066. *Vaktâki o hâs cevheri o zaman kırdı, o beylerden yüz sadâ ve efgān kalktı.*

Vaktâki Ayaz pâdişâhın emri üzerine o hâs olan cevheri o zaman kırdı, dîvânda olan beylerin hepsinden bir feryâd koptu.

كين چه بى‌باكيست و الله كافرست　　هر كه اين پر نور گوهر را شكست

4067. *Dediler ki: "Bu ne korkusuzluktur? Her kim bu pür-nûr olan gevheri kırdıysa vallah kâfirdir!"*

و آن جماعت جمله از جهل و عما　　در شكسته دُرِّ امر شاه را

4068. *O cemâat cümleten cehilden ve körlükten şâhın emri incisini kırmıştır.*

Ve o erkân-ı devletin kâffesi her ne kadar o kıymetli cevheri kırmamışlar ise de cehâlet ve akıl körlüğü cihetinden şâhın kıymetli bir inci mesâbesinde olan emrini kırmışlardır.

قيمتى گوهر نتيجهٔ مهر و وُدّ　　بر چنان خاطر چرا پوشيده شد

4069. *Mühür ve dostluk netîcesi olan kıymetli cevher, niçin öyle hâtır üzerine örtülmüş oldu?*

"Vüdd", dostluk demektir. Ya'ni, şâhın muhabbet ve dostluk netîcesi olan kıymetli emrinin cevheri, niçin erkân-ı devletin hatırına örtülmüş kaldı da,

onların nazarına taş parçası olan cevherin kıymeti göründü. Demek ki, onların muhabbeti ve dostluğu şâha değil mala idi. Binâenaleyh malın kıymetini düşündüler; eğer şâha muhabbetleri ve dostlukları olaydı, onun kıymetli cevher mesâbesinde olan emrini kıramamaları lâzım gelecek idi.

تشنیع کردن امرا بر ایاز که چرا شکستی چنین گوهری را و جواب دادن ایشان

Ümerânın Ayaz'a "Böyle bir cevheri niçin kırdın?" diye teşnî' etmesi ve Ayaz'ın onlara cevâb vermesi

گفت ایاز ای مهتران نامور　　　امر شه بهتر بقیمت یا گهر

4070. [4075] *Ayaz dedi: "Ey namlı olan büyükler, şâhın emri mi yâhud cevher mi kıymette daha iyidir?"*

Mecliste bulunan erkânın teşnî' ve i'tirâzı üzerine Ayaz onlara cevâben dedi: "Ey ulu sanlı olan büyük beyler, kıymetçe şâhın emri mi, yoksa kırdığım cevher mi daha iyidir?"

امر سلطان به بود پیش شما　　　یا که این نیکو گهر بهر خدا

4071. *"Sizin indinizde sultânın emri mi yâhud bu iyi cevher mi iyidir? Allah için söyleyin!"*

ای نظرتان بر گهر بر شاه نی　　　قبله تان غولست و جادهٔ راه نی

4072. *"Ey kimseler, sizin nazarlarınız cevheredir, şâha değil! Sizin kıbleniz gūldür, yolun caddesi değildir!"*

"Gūl", lügatte ıssız sahrâlarda muhtelif şekillerde zâhir olup yolcuların yollarını şaşırtıp tehlikeli mahallere sevk ederek onların helâkine sebeb olan cin ve şeytanın bir nev'idir. "Câdde", büyük ana yolu. Ya'ni, "Ey beyler, sizin nazarınız size lütuflarını ibzâl eden şâha değil, cevheredir! Binâenaleyh sizin kıbleniz ve mahall-i teveccühünüz doğru ana yolu değil, yolunuzu şaşırtıp sizi helâk-i ma'nevîye sevk eden gūlyabânîyedir.

من ز شه بر می‌نگردانم نظر　　　　من چو مشرك روی ناوردم حجر

4073. *"Ben nazarı şâhdan döndürmem, ben müşrik gibi taş üzerine yüz getirmem!"*

بی گهر جانی که رنگین سنگ را　　　　بر گزیند پس نهد شاه مرا

4074. *"Cevhersiz bir candır ki, renkli taşı ihtiyâr eder, benim şâhımı arkaya koyar."*

Yukarılarda dahi îzâh olunduğu üzere "şâh"dan murâd, Hak ve "Ayaz"dan murâd, insân-ı kâmil ve "erkân-ı devlet"ten murâd, kalbleri kadın ve evlâd ve altın ve gümüş ve mal ve mülk muhabbetleriyle dolu olan nâkıs insanlardır. İnsân-ı kâmilin nazarı bilcümle umûr ve muâmelâtında Hakk'a, onun gayrı olan insanların nazarı ise halka ve halk arasında nâm ve şân iktisâbınadır.

پشت سوی لعبت گل رنگ کن　　　　عقل در رنگ آورنده دنگ کن

4075. *Gül renkli olan oyuncak tarafına arka çevir! Aklı renk getiricide hayrân et!*

Gül renkli oyuncak mesâbesinde olan bu dünyâ sûretleri tarafına arkanı dön, aklını ve idrâkini bunlar ile meşgûl etme! Bunlar mezâhir-i ilâhiyyedir; ve bu renkler esmâ-i muhtelife âsândır. Binâenaleyh aklını bunların müsemmâsı ve bu renkleri getirici olan Hak'ta hayrân et! Nitekim Server-i âlem Efendimiz رب زدنی فیك تحیرا ya'ni "Ya Rab, benim senin hakkındaki tahayyürümü ziyâde et!" buyurmuşlardır.

اندر آ در جو سبو بر سنگ زن　　　　آتش اندر بو و اندر رنگ زن

4076. *Irmağın içine gel, testiyi taşa vur! Kokuya ve renge ateş vur!*

"Irmak"tan murâd, rûhâniyet âlemidir. "Testi"den murâd, cisimdir. Ya'ni, rûhâniyet ırmağı içine gel ve cisim testisini riyâzet ve mücâhede taşına vur! O vücûd kırılsın ve ona taalluku olan rûh-i cüz'î suyu o rûhâniyet ırmağına gark olsun! Ve bu keserât âleminin kokusuna ve rengine aşk-ı ilâhî ateşini vur!

گر نهٔ در راه دین از ره زنان　　　　رنگ و بو مپرست مانند زنان

4077. *Eğer dîn yolunda yol vuruculardan değil isen, kadınlar gibi renge ve kokuya tapma!*

Beyt-i şerîfde âlâyiş-i dünyâya muhabbet eden ulemâya ve meşâyih-i rüsûma işâret vardır. Ya'ni, ey âlim-i zâhirî ve ey mürşidlik da'vâsında bulunan kimse! Eğer dîn yolunda mü'minlerin yolunu vurucu değil isen, mesleğinde doğru yürü ve Hakk'ın emirlerini nazarında tut! Kadınlar gibi bu âlem-i sûretin renklerine ve kokularına meftûn olup tapma!

سر فرو انداختند آن سروران　　　عذر جویان گشته ز آن نسیان بجان

4078. *O serverler başlarını eğdiler. O nisyândan can ile özür dileyici olmuşlardır.*

Ayaz'ın cevâbı üzerine o erkân-ı devlet başlarını önlerine eğdiler ve bu inceliği unuttuklarından dolayı candan özür dileyici oldular. Nitekim kıyâmet gününde hakāyık zâhir olduğu vakit, dünyânın renkli sûretlerine muhabbet edip Hakk'ın emrini bir tarafa bırakanlar böyle rezil ve rüsvây olurlar.

از دل هر یك دو صد آه آن زمان　　　همچو دودی می‌شدی تا آسمان

4079. *O zaman her birinin gönlünden iki yüz âh duman gibi göğe kadar gitti.*

کرد اشارت شه بجلاد کهن　　　که ز صدرم این خسان را پاك کن

4080. [4085] *Şâh eski cellâda işâret etti, dedi ki: "Sadrımdan bu alçakları temizle!"*

این خسان چه لایق صدر منند　　　کز پی سنگ امر ما را بشکنند

4081. *"Bu alçaklar sadrıma ne lâyıktırlar? Zîrâ taş için bizim emrimizi kırarlar!"*

امر ما پیش چنین اهل فساد　　　بهر رنگین سنگ شد خوار و کساد

4082. *"Bizim emrimiz böyle ehl-i fesâdın önünde renkli taş için hakîr ve kesâd oldu."*

Bu beyitlerde lezzât ve huzûzât-ı dünyeviyyeye teveccüh edip Hakk'ın emir ve nehyini arkalarına atan milletler hakkındaki hükm-i ilâhîye işâret buyrulur. "Eski cellâd"dan murâd, mevt-i tabîî ve helâk-i cismânîdir. Nitekim Benî-İsrâil sûre-i şerîfesinde şöyle buyrulur: وَإِذَا أَرَدْنَا أَن نُّهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا (İsrâ, 17/16) ya'ni "Bir şehrin halkını helâk etmek istediğimiz vakit, onların re's-i kârda bulunanlarına itâat emrederiz. Onlar o emrin hâricine çıkarlar. Hükm-i ezelî mûcibince onlar aleyhine cezâ vâcib olur. Binâenaleyh biz onları kökünden koparıp harâb ederiz!" Ve kezâ sûre-i Enbiyâ'da dahi şöyle buyrulur: كَمْ قَصَمْنَا مِن قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَأَنشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ

(Enbiyâ, 21/11) ya'ni "Zâlim olan şehir halkından çoklarını helâk edip onlardan sonra başka kavim peydâ ettik".

قصد شاه بکشتن امرا و شفاعت کردن ایاز پیش تخت سلطان که ای شاه عالم العفو اولی

Şâhın ümerâyı öldürmeye kasdı ve Ayaz'ın "Ey şâh-ı âlem, afv evlâdır!" diye sultânın tahtı önünde şefâat etmesi

پس ایاز مهر افزا بر جهید　　پیش تخت آن اُلُغْ سلطان دوید

4083. *Sonra şefkat artırıcı olan Ayaz sıçradı, o büyük sultânın tahtı önüne koştu.*

Ya'ni, pâdişâh erkânın cezâsını emrettikten sonra pâdişâhın şefkati ve merhametini tahrîk edip artırıcı olan Ayaz, o ulu sultânın tahtı önüne koştu. Ma'lûm olsun ki, bil'asâle insân-ı kâmil Server-i kâinât (a.s.) Efendimiz'dir ve şefâatçilerin seyyididir. Onun vârisleri olan evliyâ-i kâmilîn dahi derece derece şefâat makāmında kāimdirler. مَن ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلاَّ بِإِذْنِه (Bakara, 2/255) ["O'nun katında izni olmadan hiç kimse şefâat edemez] âyet-i kerîmesi mûcibince bu şefâatler dahi ancak Hakk'ın izni ile vâki' olur. Bu beyt-i şerîfde mücrimler hakkında insân-ı kâmilin huzûr-ı ilâhîde şefâatlerine işâret buyrulur.

سجدهٔ کرد و گلوی خود گرفت　　کای قبادی کز تو چرخ آرد شگفت

4084. *Bir secde etti ve kendi boğazını tuttu. Dedi ki: "Ey bir kādir ki, çerh senden taaccüb getirir!"*

"Kubâd", Nûşirevân'ın babasının adıdır ve ta'zîmen her bir pâdişâha söylerler; ve ahkâmı nâfiz ve kāhir olan pâdişâhlara lakab olarak zikrederler. Burada "şâh-ı kādir ve kāhir" ma'nâsınadır. "Şigift", taaccüb ve garîb şey ma'nâsınadır. Ya'ni, Ayaz şâhın huzûrunda başını eğdi ve kendi boynuna işâret ederek dedi ki: "Ey kādir ve kāhir olan pâdişâh, çerh-i felek senin lütuf ve kereminin vüs'atinden taaccüb eder!" Bu ve âtîdeki beyitler makām-ı şefâatte bulunan insân-ı kâmilin huzûr-ı ilâhîdeki münâcâtına işâ-

rettir. Zîrâ insân-ı kâmil kalb-i Muhammedî üzerinedir; ve nefsim, nefsim diyenlerden değil; ümmetim, ümmetim diyenlerdendir. Nitekim Sıddîk-ı A'zam (r.a.) Efendimiz'in bu ma'nâdaki kelâm-ı âlîleri manzûmen şöyle tercüme edilmiştir:

"Azîm et cismimi yâ Rab, cehennem dopdolu olsun
Kamu usâtı afv eyle hemân tenhâ yanayım ben!"

ای همایی که همایان فرّخی　　از تو دارند و سخاوت هر سخی

4085. *Ey bir hümâ ki; hümâlar, saâdeti ve her bir sahî, sehâveti senden tutarlar.*

["Hümâ"], bir büyük kuşun ismidir. İstiâre tarîkıyla büyük pâdişâh ma'nâsında müsta'meldir. "Ferruh", saîd ve mübârek demektir. Ya'ni, "Sen bir büyük pâdişâhsın ki hümâ kuşları saâdeti ve mübârekliği ve her bir cömert, cömertliği senden alırlar."

ای کریمی که کرمهای جهان　　محو گردد پیش ایثارت نهان

4086. *Ey bir kerîm ki cihânın keremleri senin îsârının önünde mahv ve gizli olur.*

Ey büyük şâh, sen bir kerîmsin ki, cihân halkının keremleri senin atâ ve ihsânının önünde kıymetsiz kalır ve görünmez olur.

ای لطیفی که گل سرخت بدید　　از خجالت پیرهن را بر درید

4087. *Ey bir latîf ki, kırmızı gül seni gördü, utanmasından dolayı gömleğini yırttı!*

Ey cemâli latîf olan şâh ki, kırmızı gül senin cemâlinin letâfetini gördü ve kendi güzelliğinden ve letâfetinden utandığı için gömleğini yırttı ve döküldü ve soldu!

ای غفوریٔ تو غفران چشم سیر　　روبهان بر شیر از عفو تو چیر

4088. *Ey şâh, senin gafûrluğundan gufrân tok gözlüdür. Tilkiler senin afvından arslana gālibdir.*

Ey şâh, senin gafûrluğunun çokluğundan mağfiretin gözü doymuştur. Tilkiler gibi hîlekâr olan nefsânî kimseler senin affına nâil olduklarından sülûkte arslan gibi cesur olan kimselere gālib olmuştur. Ya'ni afv-ı ilâhîye mazhar

olan âsîler, bilâhare Hak yolunda terakkî edip kendilerinden evvelki sâlikleri geçmişlerdir.

جز که عفو تو که را دارد سند   هر که با امر تو بی‌باکی کند

4089. *Her kim ki, senin emrine korkusuzluk eder, senin afvından başka kimi senden tutar?*

Ya'ni, senin emrine karşı korkusuzluk ile muhâlefet eden kimsenin senin afvından başka dayanacak yeri yoktur. "Sened", dayanacak yer demektir.

غفلت و گستاخئ این مجرمان   از وفور عفو تست ای عفو لان

4090. [4095] *Bu mücrimlerin gafleti ve küstahlığı ey afv saçıcı, senin afvının çokluğundandır.*

"Lân", saçmak ve kımıldatmak ma'nâsına olan "lânden" masdarının emr-i hâzırıdır. "Afv-lân", vasf-ı terkîbî olup "afv saçıcı" demek olur. Bu suçluların gafleti ve cür'eti, ey afv saçıcı olan şâh-ı azîm, senin afvının çokluğundandır. Ba'zı nüshalarda "afv-lân" yerine, "afv-rân" vâki'dir; "afv sürücü" demek olur.

دائما غفلت ز گستاخی دمد   که برد تعظیم از دیده رمد

4091. *Gaflet dâimâ küstahlıktan erişir. Zîrâ ta'zîm gözden ağrıyı götürür.*

Emre itâat husûsundaki gaflet dâimâ küstahlıktan ve edebsizlikten zuhûr eder. Eğer bir kimsede emir sâhibi olan büyüklere ta'zîm etmek duygusu olursa kalbinin ve aklının gözündeki cehil illeti gider ve o büyüğün azametinden ürker ve utanır. Binâenaleyh ondan gaflet ve cür'et zuhûr edemez. "Remed", göz ağrısı demektir. Burada "cehil marazı" murâd buyrulur. Nitekim bu cildin ibtidâsındaki 24 numaralı beyt-i şerîfde: شرط تعظیمست تا این نور خوش گردد این بی دیدگان را سرمه وکش Ya'ni "Şart, ta'zîmdir, tâ ki bu hoş olan nûr, gözsüzlere sürme çekici olsun!" buyrulmuş idi.

غفلت و نسیان بد آموخته   ز آتش تعظیم گردد سوخته

4092. *Kötü olan, gaflet ve nisyân öğrenmiştir; ta'zîm ateşinden yanmış olur.*

Küstah ve cür'etli olan bir kimse büyüğüne karşı gafleti ve ona hürmeti unutmayı öğrenmiştir. Eğer o kimsenin kalbinde ta'zîm ateşi peydâ olursa, o öğrendiği ve alıştığı gafleti ve nisyânı bu ta'zîm ateşi yakar.

هيبتش بيدارى و فطنت دهد　　　سهو و نسيان از دلش بيرون جهد

4093. *Onun heybeti uyanıklık ve fıtnat verir. Sehv ve nisyân onun gönlünden dışarıya sıçrar.*

Büyük, gerek Hak ve gerek halk olsun, o büyüğün heybeti kişiye gaflet uykusundan uyanıklık ve zekâvet verir. Binâenaleyh onun kalbinden o büyüğün emrine karşı olan sehv ve nisyân çıkar gider; ve dâimâ onun emrinin infâzında müteyakkız bulunur. Bu sebeble âyet-i kerîmede وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ (Kehf, 18/24) ya'ni "Unuttuğun vakit Rabbini zikret!" buyrulmuştur.

وقت غارت خواب نايد خلق را　　　تا بنربايد كسى زو دلق را

4094. *Yağma vaktinde bir kimse ondan eski libâsı kapmamak için halka uyku gelmez.*

Nitekim düşman ordusu bir şehre müstevlî olup yağmaya başladıkları vakit, yağmacılar ellerindeki eski püskü libâslarını kapmamak için, o şehir halkının gözlerine uyku girmez, uyanık dururlar.

خواب چون در مى رمد از بيم دلق　　　خواب و نسيان كى بود با بيم حلق

4095. *Mâdemki uyku delk korkusundan ürküyor, boğaz korkusuyla uyku ve nisyân ne vakit olur?*

Mâdemki uyku eski libâsın elden gideceği korkusundan dolayı ürküp kaçıyor, boğazın kesilmesi korkusu olduğu vakit gaflet uykusu ve nisyân olur mu?

لاَ تُؤَاخِذْ اِنْ نَسِينَا شد گواه　　　كه بود نسيان از وجهى گناه

4096. *"Eğer biz unutur isek muâheze etme!" Şâhid oldu; zîrâ nisyân bir vech ile günâh olur.*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Bakara'nın nihâyetindeki şu âyet-i kerîmeye işâret buyrulur: رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا (Bakara, 2/286) ya'ni "Ey bizim Rabbimiz, eğer biz unutur yâhud hatâ edersek bizi muâheze etme!" Cenâb-ı Pîr efendimiz nisyânın dahi bir vech ile günâh olduğuna bu âyet-i kerîmeyi şâhid getirirler. Zîrâ muâheze günâh üzerine terettüb eder ve günâh olmayan bir şeyden dolayı "Yâ Rab, bizi muâheze etme!" diye duâ etmenin ma'nâsı olmaz. Fakat bu ümmet-i merhûmeden رفع عن امتى الخطاء و النسيان ya'ni "Benim ümmetimden hatâ ve nisyân ref' olundu" hadîs-i şerîfi mûcibince hatâ ve nisyândan dolayı muâheze-i ilâhî kaldırılmıştır. Şu kadar var ki, nisyân vâcib

olan yerde ihtiyâtın terki yüzünden olursa, günâh olur. Âyet-i kerîmedeki nisyân, bu günâh nev'inden olan nisyândır. Onun için beyt-i şerîfde nisyânın her vech ile değil, bir vech ile günâh olduğu beyân buyrulmuştur. Eğer nisyân her vech ile günâh olsa idi, bütün efrâd-ı ümmetin ve hattâ, nisyân peygamberlerden bile sâdır olduğuna göre, onların da günahkâr olması lâzım gelir idi (*Bahru'l-Ulûm Şerhi*'nden hulâsa).

ز انکه استکمال تعظیم او نکرد ‏ ‏ ‏ ‏ ور نه نسیان در نیاوردی نبرد

4097. *Zîrâ ki, o ta'zîmi kâmil kılmadı, ve yoksa nisyân ona hücûm etmezdi.*

Zîrâ ki, o nisyân sâhibi ta'zîminde kusûr ettiği için gaflet uykusuna düştü ve bu sebeble nisyânı vâki' oldu. Nitekim yağma vaktinde eski elbisesi nazarında kıymetli göründü ve onu yağmacılara kaptırmamak için gözüne uyku girmedi. Eğer emir sâhibine karşı da böyle eski libâsına yaptığı gibi kıymet verse ve ta'zîmi kâmil kılsa idi gaflete düşmez ve nisyân dahi vâki' olmaz idi.

گر چه نسیان لا بد و ناچار بود ‏ ‏ ‏ ‏ در سبب ورزیدن او مختار بود

4098. *Gerçi nisyân lâzım ve çâresiz olur. O sebebe çalışmakda muhtâr olur.*

Her ne kadar insandaki acze nazaran unutkanlık lâzım ve çâresiz ise de, fakat o nisyânın sebebi olan ta'zîmde kusûrun husûlüne çalışmakta onun ihtiyârı ve irâdesi vardır. Ya'ni emir sâhibine ta'zîm etmesi ve etmemesi ihtiyârıyladır.

که تهاون کرد در تعظیمها ‏ ‏ ‏ ‏ تا که نسیان زاد یا سهو و خطا

4099. *Zîrâ ta'zîmlerde tehâvün etti, tâ ki nisyân yâhud sehiv ve hatâ doğdu.*

"Tehâvün", gevşeklik etmek ve hakîr tutmak demektir. Ya'ni, zîrâ ta'zîmlerde gevşeklik etti ve emir sâhibini hakîr tuttu. Onun bu hâlinden nisyân veyâ sehiv ve hatâ zuhûra geldi.

همچو مستی کو جنایتها کند ‏ ‏ ‏ ‏ گوید او معذور بودم بی ز خود

4100. [4105] *Bir sarhoş gibi ki, cinâyetler yapar, o der ki: "Kendimsiz, ma'zûr idim!"*

Nisyân sâhibi, bir sarhoşa benzer ki, meselâ bir sarhoş birtakım kabâhatler yapar. Ayıldığı vakit kendisine "Niçin bu edebsizliği yaptın?" deseler, "Sarhoş idim ve kendime mâlik değil idim. Binâenaleyh o kabâhatleri yapmakta ma'zûr idim!" diye cevâb verir.

گویدش لیکن سبب ای زشت کار　　از تو بد در رفتن آن اختیار

4101. *Ona der ki: "Fakat ey çirkin işli, ona gitmek ihtiyârı senden oldu."*

O kimse ona der ki: "Fakat suçlu ve ey çirkin işli, bu sarhoşluğa gitmek senin irâden ve ihtiyârın ile vâki' oldu; ve o seni sarhoş eden içkiyi kendi ihtiyârın ile içtin. Bunu içerken kendine mâlik idin."

بی‌خودی نامد بخود تش خواندی　　اختیارت خود نشد تش راندی

4102. *"Bîhodluk kendisi sana gelmedi, onu sen da'vet ettin. Senin ihtiyârın kendi gitmedi, onu sen kovdun!"*

"Sarhoşluk hâlindeki bîhodluk durup dururken sana kendisi gelmedi. İçki içmek sûretiyle onu sen kendine çağırdın. Senin ihtiyârın kendi kendine senden gitmedi. İçki içmek sûretiyle o ihtiyârı kendinden sen kovdun."

گر رسیدی مستئ بی‌جهد تو　　حفظ کردی ساقئ جان عهد تو

4103. *"Eğer sarhoşluk senin cehdin olmaksızın erişe idi, can sâkîsi senin ahdini hıfz ederdi."*

Bu beyt-i şerîfde sûrî sarhoşluktan ma'nevî sarhoşluğa intikāl buyrulur. Ya'ni, "Eğer sarhoşluk senin sa'yin ve gayretin olmaksızın sana kendiliğinden gelmiş olsa idi, senin canının sâkîsi olan Hak "Elestü bi-rabbiküm?" hitâbı zamânında canına içirdiği aşk-ı ilâhî şarâbından seni böyle sarhoş etmekle berâber, o vakit canının verdiği "Belâ!" cevâbını sana tahattur ettirmek sûretiyle senin ahdini hıfz eder ve rubûbiyet-i ilâhîye karşı ta'zîmde aslâ kusûr etmezdin.

پشت دارت بودی او و عذر خواه　　من غلام زلت مست اله

4104. *"Senin arka tutucun ve özür isteyicin olurdu. Ben Allah sarhoşunun zellesinin kölesiyim!"*

"O can sâkîsi zahîrin ve arka tutucun ve senin hatânın özrünü dileyici olurdu. Zîrâ aşk-ı ilâhî sarhoşunun hatâsı ayn-ı savâbdır. Binâenaleyh ben o Allah sarhoşunun hatâsının kölesiyim!"

عفوهای جمله عالم ذره‌ٔ　　عکس عفوت ای ز تو هر بهره‌ٔ

4105. *Ey her bir behre senden olan şâh, cümle âlemin afvleri senin afvinin aksinden bir zerredir.*

Bu beyt-i şerîf insân-ı kâmilin Hakk'a münâcâtındandır. Ya'ni, ey şâh-ı hakîkî, suver-i kâinâtın her birisi senin esmânın mazharıdır ve her birinin senin isimlerinden nasîbi vardır; ve senin "Afüvv" isminden dahi nasîbleri ve hisseleri vardır. Fakat cümle âlemin afvleri senin Afüv isminin aksinden bir zerredir.

عفوها گفته ثنای عفو تو　　　　نیست کفوش أَيُّهَا النَّاسُ اتقوا

4106. *Afvler senin afvının senâsını söylemiştir. Ey nâs, hazer ediniz, onun küfvü yoktur!*

Ey şâh-ı hakîkî, kulların nâkıs olan afvleri, senin kâmil olan afvını medh ederler. Ey nâs, hazer ediniz, o şâh-ı hakîkînin tecelliyât-ı esmâiyyesinin küfvü ve nazîri yoktur!

جانشان بخش و ز خودشان مران　　　　کام شیرین تواند ای کامران

4107. *Onların canını bağışla ve onları kendinden kovma! Ey murâd sürücü, onlar senin latîf murâdlarındırlar.*

Ey şâh-ı hakîkî, o gaflet ehlinin canlarını bağışla ve onları kendinden kovma ve âlem-i hicâba atıp helâk-i ma'nevîde bırakma! Zîrâ ey murâd sürücü ve irâdesini infâz edici olan şâh, onlar senin latîf murâdlarındır. Ya'ni zuhûrlarına irâde-i ilâhiyyen taalluk etmiş olan esmâ-i hüsnânın mezâhiridirler.

رحم کن بر وی که روی تو بدید　　　　فرقت تلخ تو چون خواهد کشید

4108. *Rahmet et ona ki, senin yüzünü gördü, senin acı ayrılığını nasıl çekecektir?*

Ya'ni, ezelde senin cemâlini gören câna rahmet et! Âlem-i hicâbda kalıp senin acı ayrılığını nasıl çekecektir?

از فراق و هجر می‌گویی سخن　　　　هر چه خواهی کن و لیکن این مکن

4109. *Hicrden ve firâktan söz söylersin. Her ne istersen yap ve fakat bunu yapma!*

صد هزاران مرگ تلخ شصت تو　　　　نیست مانند فراق روی تو

4110. [4115] *Altmış kat acı, yüz binlerce ölüm! Senin yüzünün firâkının mânendi değildir.*

Tabîî ölüm acılığından altmış kat daha acı olan yüz binlerce ölüm ile ölmek ve bu ölümlerin şiddetli acıları, senin cemâlinin ayrılığı acılığının mânendi ve nazîri değildir. Bu ayrılık acılığı o acılardan daha şiddetlidir.

تلخئ هجر از ذکور و از اناث　　　　دور دار ای مجرمان را مستغاث

4111. *Ey mücrimlerin feryâdına erişici, hicrin acılığını kadından ve erkekten uzak tut!*

"Zükûr"dan murâd, mezâhir-i fâile ve "inâs"dan murâd, mezâhir-i münfailedir. Bu mezâhirin cümlesi Hakk'ın varlığıyla zâhirdir ve her birisi cemâl-i zâtî mertebesinden kendi varlıklarıyla hicâb içindedir; ve o mertebede derece derece uzaktırlar; ve her birisi kendi asılları olan vücûd-ı hakîkîye doğru bu uzak yollardan koşar dururlar. İnsân-ı kâmilin vücûdu âlemlere rahmet olduğundan şefâati dahi umûmîdir. Nitekim III. cildin 1798 numaralı beytinde şöyle buyrulmuş idi: زان بیآورد اولیا را بر زمین　تا کند شان رحمة للعالمین Ya'ni "Hak Teâlâ evliyâyı ondan dolayı yeryüzüne getirdi, tâ ki âlemlere rahmet olsunlar!" Binâenaleyh bu beyt-i şerîfde bu şefâatin umûmiyetine işâret buyrulur.

بر امید وصل تو مردن خوشست　　　　تلخئ هجر تو فوق آتشست

4112. *Senin vaslının ümîdi üzerine ölmek hoştur. Senin hicrinin acılığı ateşin fevkıdir.*

Sana kavuşmak ümîdiyle ölmek hoştur ve latîfdir. Senden mahrûm ve metrûk olmanın acılığı ateşte yanmak acılığının fevkındedir.

گبر می گوید میان آن سقر　　　　چه غمم بودی گرم کردی نظر

4113. *Kâfir sekar ortasında der ki: "Eğer bana nazar edeydi, ne gam olurdu!"*

"Sekar", cehennem tabakalarından bir tabakanın ismidir. Ya'ni, kendi enâniyetinde müstağrak olup Hakk'ı tanımayan kâfir sekar içinde der ki: "Şu anda vücûdundan âgâh olduğum Rabbim eğer bana nazar edeydi, ya'ni cemâl-i zâtîsi ile tecellî edeydi, ben benliğimden geçer ve o tecellî içinde müstağrak olup aslâ gam ve elem tutmaz idim! Zîrâ elem ve lezzet insanın nefsine ve varlığına taalluk eden hallerdir."

کان نظر شیرین کنندهٔ رنجهاست　　　　ساحران را خون بهای دست و پاست

4114. *Zîrâ o nazar meşakkatleri tatlı edicidir. Sâhirlerin el ve ayaklarına kan bahâsıdır.*

Ya'ni, o nazar ve o tecellî-i cemâlî, insanın varlığına taalluk eden meşakkatleri ve elemleri duyurmayıp tatlı edicidir. Nitekim Fir'avn'ın sihirbazlarına o tecellî vâki' olduğu vakit, onlar Fir'avn'ın siyâsetinden korkmadılar ve: "Senin bizim ellerimizi ve ayaklarımızı kesmek ve asmak sûretiyle öldürmenden bize zarar yoktur!" dediler; ve o nazar-ı cemâlî onların ellerinin ve ayaklarının kesilmesine karşı Hak tarafından bir diyet ve bir kan pahası oldu.

تفسیر گفتن ساحران فرعون را در وقت سیاست که لا ضَیْرَ إنّا إلی ربّنا مُنْقَلِبُونَ

Sihirbazların siyâset vaktinde Fir'avn'a "Zarar yoktur, biz Rabbimize münkalib oluruz!" (Şuarâ, 26/50) diye söylemelerinin tefsîri

نعرهٔ لا ضَیْرَ بشنید آسمان　　　چرخ گویی شد پی آن صولجان

4115. *Gök "Lâ dayra!" na'rasını işitti. O çevgân için çerh bir top oldu.*

"Savlecân", çevgân dahi derler, cirit oynayanların top çelmek için kullandıkları ucu eğri sopadır. Ya'ni, Fir'avn'un sihirbazları Mûsâ (a.s.)ın mu'cizesini görüp îmân ettikleri vakit, Fir'avn onlara öfkelendi ve onları siyâsetle tehdîd etti; ve sihirbazlar bu tehdîde karşı sûre-i Şuarâ'da ve sûre-i A'râf'da beyân buyrulduğu üzere قَالُوا لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ (Şuarâ, 26/50) ya'ni "Senin katlinden bize zarar yoktur. Biz Rabbimize münkalib oluruz!" dediler. Onların bu "Bize zarar yoktur!" diye bağırmalarını gök ehli işitti ve onların bu na'raları çevgân ve seyyârât-ı felekiyye o çevgânın önünde top gibi oldu.

ضربت فرعون ما را نیست ضیر　　　لطف حق غالب بود بر قهر غیر

4116. *"Fir'avn'un darbesi bize zarar değildir. Hakk'ın lütfu gayrın kahrına gālib olur!"*

Sâhirler dediler ki: "Fir'avn'un cismimize olan darbesi bize zarar değildir. Zîrâ Fir'avn'un bu kahr-ı sûrîsi altında Hakk'ın lutf-i ma'nevîsi ve rûhânîsi vardır. Ma'nâ, sûrete gālib olduğu gibi Hakk'ın lutf-i ma'nevîsi dahi gayrın kahr-ı sûrîsine gālibdir!"

گر بدانى سر ما را اى مضل   مى‌رهانى‌مان ز رنج اى كوردل

4117. *"Ey mudill, eğer sen bizim sırrımızı bilsen, ey kör kalbli, bizleri meşakkatten kurtarırsın!"*

"Ey halkın yolunu şaşırtıcı, eğer sen bizim sırrımızı ve iç yüzümüzü bilsen, bizi bu cismâniyet azâbından ve zahmetinden kurtardığını görür idin. Fakat kalb gözün kör olduğu için ancak cismâniyet âlemini görüyorsun ve mevt-i sûrî ile bizden intikām aldığını zannediyorsun!"

هين بيا زين سو ببين كين ارغنون   ميزند يا لَيْتَ قَوْمِي يعلمون

4118. *"Âgâh ol, bu taraftan gel gör ki, erganon "Ne olaydı kavmim bilseler idi!" çalıyor!"*

"Erganon" ve "ergun" ve "ergûn", sadâsı içinden çıkan bir çalgının adıdır. Eflâtûn tarafından îcâd edildiği rivâyet olunur ve ekseriyâ hıristiyanlar tarafından kiliselerde çalınır ve Fransızca'da "org" derler. Burada "erganon"dan murâd, rûhdur. "Ey Fir'avn, gözünü cismâniyet tarafından kapa da rûhâniyet tarafına aç! Ve rûhâniyet tarafından gel de gör ki, bizim rûhumuz senin siyâsetinden memnun olup, "Ne olaydı kavmimiz bizim ne lutf-i ilâhîye mazhar olduğumuzu bilseler idi!" diye âhenkdâr olur." يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ (Yâsîn, 36/27) ["Kavmim keşke bilselerdi!] âyet-i kerîmesi Yâsîn-i şerîf sûresinde vâki' olup III. cildin 2008 numaralı: گفت هر برگ شكوفه از غصون   دمبدم يا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُون ["Dallardan her çiçeğin yaprağı dembedem "Kavmim bilseler ne olurdu!" dedi."] beytinde ve bu cildin dîbâcesinde ve yine bu cildin 1740 numarasına müsâdif olan: مى زند جان در جهان آبگون   نعرهٔ يا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُون ["Rûh âb-gûn cihânında, "Ne olaydı kavmim bilseydi!" na'rasını vurur."] beytinde geçti.

داد ما را فضل حق فرعونيى   نى چو فرعونيت و ملكت فانيى

4119. *"Hakk'ın fazlı bize bir Fir'avnluk verdi. Senin Fir'avnluğun ve senin fânî olan mülkün gibi değil!"*

"Fir'avn", Mısır hükümdarlarına ve şâhlarına verilen unvandır; ve her fir'avnun kendilerine mahsûs ayrıca birer isimleri de vardır ki, hiyeroglif yazıları okunarak bunlardan ba'zılarının isimleri keşfedilmiştir. Bu beyitte "Fir'avnî"den murâd, şâhlıktır. Ya'ni sâhirler dediler ki: "Ey Fir'avn, Hakk'ın fazlı bize âlem-i rûhâniyyette bir şâhlık verdi ki, bu şâhlık senin şâhlığın ve fânî olan mülkün gibi değildir, ebedîdir!" İkinci mısrâ' Hind nüshalarında

نی چنین فرعونیی بی عونیی sûretinde vâki' olup "Böyle bir avnsiz fir'avnluk değildir" demek olur.

سر بر آور ملك بين زنده و جليل ای شده غره بمصر و رود نيل

4120. [4125] *"Başını kaldır, diri ve celîl olan mülkü gör! Ey Mısır'a ve Nil nehrine mağrûr olmuş!"*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Zuhruf'da vâki' يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِن تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ (Zuhruf, 43/51) ya'ni "Fir'avn dedi: Ey kavmim, Mısır mülkü ve sarayımın altından akan bu nehirler benim değil mi? Görmüyor musunuz?" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni sihirbazlar dediler: "Ey Fir'avn, başını cismâniyet âleminden kaldır da rûhâniyet âlemine bak ve Hak Teâlâ hazretlerinin âlem-i rûhâniyyette canlı olup bizimle muhâtaba eden ve azîm olan bir mülkü bize verdiğini gör! Ey câmid Mısır'ın mâliki ve Nil nehriyle iftihâr eden mağrûr!"

گر تو ترك اين نجس خرقه كنى نيل را در نيل جان غرقه كنى

4121. *"Eğer sen, bu pis hırkayı terk edersen, Nîl'i can Nîl'inde gark edersin!"*

"Ey Fir'avn, eğer sen bu pis ve necis hırka mesâbesinde olan cismi terk edersen, o Mısır'ın câmid olan sûrî Nîl'ini, rûh Nîl'inde gark edersin! ve nazarında o sûrî Nîl nehrinin hiçbir kıymeti kalmaz!"

هين بدار از مصر ای فرعون دست در ميان مصر جان صد مصر هست

4122. *"Âgâh ol, ey Fir'avn Mısır'dan el kaldır! Can Mısır'ı ortasında yüz Mısır vardır!"*

"Ey Fir'avn, gaflet uykusundan uyan! Mısır'dan ve sûrî mülk ile iftihâr etmekten vazgeç, rûhâniyet âlemine yüz çevir! Zîrâ can Mısır'ı ve mülkü içinde şâyân-ı iftihâr birçok Mısır'lar ve mülkler vardır!" Nitekim I. cildin 2065 numaralı beytinin ibtidâsındaki sürhda Hakîm Senâî hazretlerinin şu beyitleri mezkûr idi:

آسمانهاست در ولايت جان كار فرماى آسمان جهان

در ره روح پست و بالاهاست كوهاى بلند و درياهاست

"Can vilâyetinde gökler vardır ki, cihânın göğüne iş buyurucudur. Rûh yolunda aşağılar ve yukarılar ve inişler ve yokuşlar vardır. Yüksek dağlar ve denizler vardır".

تو انا ربْ را همی گویی بعام غافل از ماهیت این هر دو نام

4123. *"Sen avâma "Ben Rabbim!" diyorsun, bu her iki adın mâhiyetinden gāfilsin!"*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Nâziât'ta olan فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى (Nâziât, 79/24) ya'ni "Fir'avn ben sizin Rabb-i a'lânızım! dedi" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. "İki ad"dan murâd, "ene" (ben) ile "Rab" isimleridir. Ya'ni, ey Fir'avn, sen avâm-ı halka "Ben sizin Rabbinizim!" diyorsun. Fakat "ene" ile "Rab" isimlerinin ma'nâlarından gāfilsin. Ma'lûm olsun ki, "Rab", esmâ-i ilâhiyyeden bir isimdir, "mâlik ve sâhib ve efendi" ma'nâsında, bir isim izâfesi ile mahlûk hakkında da kullanılır. Meselâ "rabbü'd-dâr", evin sâhibi ve efendisi ve "rabbü'l-mâl", mal sâhibi derler. "Beslemek ve tamâm etmek ve ziyâde etmek ve cem' etmek" ma'nâlarında da masdardır. Cem'i "erbâb" gelir. Binâenaleyh her "rabbe bir "merbûb" lâzımdır. Zîrâ merbûbsuz rab olmaz; ve merbûb, rabbin hükmü ve te'sîri altındadır; ve rab, aslâ merbûbun hükmü ve te'sîri altında değildir. Halbuki Fir'avn kendi sarayında beslediği ve büyüttüğü Mûsâ (a.s.)dan korktu ve bilâhare o hazretin hükmü ve te'sîri altında kaldı. Binâenaleyh Rabb'in ma'nâsından gāfil oldu. "Ene", (Ben) isminden gāfil olmasına gelince, Fir'avn cisminin varlığına karşı "ben" dedi. Halbuki cisimler ölüm vâsıtasıyla çürür ve yok olur; ve bu hâl meydandadır, isbâta hâcet yoktur; ve bu sebeble milyarlarca "ben"ler yok oldu ve el'an da yok olmaktadır. Böyle yok olan cisme ve rûh-i hayvânîye bağlanıp "ben" demek pek büyük gaflet ve hamâkattir. Fir'avn'un bir gafleti de budur ki, cisim kendinin merbûbu addettiği tebaasının her birinde de mevcûd idi; ve onların her biri de cisimlerine nazaran "ben" der idi; ve bu cisimleri hasebiyle nisbî rubûbiyet hepsinde var idi. Zîrâ hepsi çoluk çocuk ve mal-mülk sâhibi idi; ve her biri onların rabbi idi. Fir'avn bu ma'nâda efrâd-ı beşerin cümlesi ile müsâvî bir mevki'de iken kendisini onlardan yüksek tutup "Rabb-i a'lânızım!" dedi ve onları kendinden alçak gördü. Binâenaleyh Fir'avn "ene" ile "Rab" isimlerinin ma'nâlarından kâmilen gaflette idi. İmdi cenâb-ı Pîr efendimizin bu beyitlerdeki beyânât-ı aliyyeleri yalnız geçmiş zamandaki Fir'avn'un gafletine ve cehline mahsûs değildir. Bu gaflet geçmiş ve gelecek olan bilcümle efrâd-ı beşere dahi râci'dir.

رب بر مربوب کی لرزان شود کی انا دان بند جسم و جان بود

4124. *"Rab, merbûb üzerine ne vakit titreyici olur? "Ene"yi bilici, ne vakit cisim ve canın bendi olur?"*

Ya'ni, "Rab kendi merbûbu bildiği mülk üzerine titreyici ve onun zevâlinden korkucu olmaz! Zîrâ Fir'avn müneccimlerin ihbân üzerine merbûbu addettiği Mısır memleketinin ve saltanatının elinden çıkmasından korktu ve bu yüzden tebaası hakkında birçok zulümler yaptı; ve "ene"nin ma'nâsını bilen kimse hiçbir vakit cisme ve rûh-i hayvânîye iltifât edip bağlanmaz."

نك انا مایيم رسته از انّا   از انای پر بلای پر عنّا

4125. *"İşte "ene" biziz ki, "ene"den belâ dolu ve meşakkat dolu olan "ene"den kurtulmuşuz!"*

"'Anâ", keder ve meşakkat ve zahmet ma'nâlarındadır. Ya'ni, sihirbazlar Fir'avn'a dediler ki: "Ey Fir'avn, "ene" (ben) demek salâhiyetini hâiz olan işte şimdi biziz ki, cismânî ve mecâzî olan "ene"den ve belâlara ve türlü türlü meşakkatlere ma'rûz olan o cismânî "ene", "ben"den senin siyâsetin vâsıtasıyla kurtulmuşuz ve Hakk'ın hakîkati olan varlığından mütehassıl "ene"="ben" içindeyiz. Zîrâ bizim "ben" dememiz Hakk'ın varlığına "Sen" demektir. Şârih-i fakîrin beyitleri:

Benliğim rûy-i latîfinde siyah bir ben (بنك) dir
Rûy-i dilberdeki ben, mâye-i dilberdendir
Ruh-ı sâfî-i latîfe diyecek yok ammâ
Onun üstünde siyah ben de kemâl-i tendir
Perde-i nokta-i rûyün o siyah bendir "ben" (بن)
Öyle bir perde ki ondan da cemâl rûşendir
"Ben" benim, (بکم) o ruh-i mutlakta göründüm muzlim
Rûy-i sâfındaki ben, "ben" (بن) der ise hep sendir
Avniyâ perdedir endâm-ı maânîye kelâm
Sem'-i kec-fehme bu söz nağme-i tennen nendir

آن انایی بر تو ای سگ شوم بود   در حق ما دولت محتوم بود

4126. *"Ey köpek, o benlik senin üzerine uğursuz idi. Bizim hakkımızda vâcib olan devlet idi."*

"Mahtûm", kazâ olmuş ve vâcib addedilmiş ma'nâsınadır. "Köpek", hitâbıyla الدنيا جيفة و طالبها كلاب ya'ni "Dünyâ cîfedir ve onun tâlibi köpeklerdir" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. "Ey cismâniyete alâka ve dünyâ devletine muhabbet edip mağrûr olan köpek, o cismâniyetten mütevellid benlik, senin üzerine uğursuz idi. Fakat bu bizim şimdiki hâlde olan benliğimiz ezelde kazâ olunup bize ihsânı vâcib olan devlet idi."

گر نبودیت این انایی کینه کش   کی زدی مارا چنین اقبال خوش

4127. *"Eğer senin bu kîn çekici "ben"liğin olmasa idi, ne vakit bize böyle hoş ikbâl çarpar idi?"*

"Ey Fir'avn, eğer senin bu kîn çekici ve intikām alıcı benliğin olmasa idi, bizi şehîd etmeye kasdetmez idin ve bize de böyle şehâdet mertebesi ve latîf ikbâl nasîb olmaz idi." Zîrâ küffârın vücûdu mü'minlere rahmettir. Eğer küffâr olmasa mü'minlere mertebe-i şehâdeti te'mîn edecek vâsıta bulunmaz idi.

شکر آن کز دار فانی می‌رهیم   بر سر این دار پندت می‌دهیم

4128. *"Şükür ona ki bu fânî evden kurtuluyoruz. Bu dârın başı üzerinde sana nasîhat veriyoruz."*

Birinci mısrâ'daki "dâr", ev ma'nâsınadır. İkinci mısrâ'daki "dâr", darağacı ma'nâsınadır. Ya'ni, "Teşekkür ederiz sana, o intikāmını doğuran cismânî ve nefsânî olan benliğine ki, onun sebebiyle biz bu fânî ev olan dünyâdan ve cismâniyet âleminden kurtuluyoruz ve bizi cismâniyet azâbından kurtaran bu darağacının başı üzerinde sana da nasîhat veriyoruz."

دار قتل ما بُراق رحلتست   دار ملك تو غرور و غفلتست

4129. *"Bizim katlimizin dârı rihletin Burâk'ıdır. Senin mülkünün dârı gurûr ve gaflettir."*

"Burâk", şimşek ma'nâsına olan "berk"tan müştaktır. Merâkib-i rûhâniyyeden bir "merkeb"in ismidir. Sür'at-i seyrinden dolayı "Burâk" denilmiştir. Ya'ni, "Bizim katlimizin darağacı, bizim matlûbumuz tarafına rihletimizin Burâkıdır. Senin mülkünün evi ise, gurûr ve gaflet evi olan dünyâ ve cismâniyet âlemidir."

این حیاتی خفیه در نقش ممات   و آن مماتی خفیه در قشر حیات

4130. [4135] *Bu bir hayattır ki, ölüm nakşında gizlidir; ve o bir ölümdür ki, hayat kışrında gizlidir.*

"Bu bizim âlem-i rûhâniyyetteki hayâtımız sûrî ölüm altında gizlenmiş bir hayattır; ve o senin cismâniyet âlemindeki hayâtın dirilik kabuğu içinde gizlenmiş bir ölümdür. Biz cismen ölü ve fakat rûhen diriyiz. Sen ise cismen diri ve rûhen ölüsün."

می‌نماید نور نار و نار نور ور نه دنیا کی بدی دار الغرور

4131. *"Nûr, nâr ve nâr nûr görünür; ve yoksa dünyâ evi ne vakit dârü'l-gurûr olurdu?"*

"Bu cismâniyet âlemi tersine vaz' olunmuştur. Hakîkati ateş olduğu hâlde zâhiri nûr görünür; ve bâtını nûr iken ateş görünür. Nitekim hadîs-i şerîfde حفت الجنة بالمکاره و حفت النار بالشهوات ya'ni "Cennet dünyânın mekrûhları ile örtülmüştür ve ateş dahi şehvetler ile örtülmüştür" buyrulur. Halbuki şehvet-i dünyeviyye nûr gibi latîf görünür. Ve ibâdât ve tâât gibi nefsin kerîh gördüğü şeyler de ateş görünür. İşte bundan dolayı dünyâya gurûr evi denilmiştir."

هین مکن تعجیل اول نیست شو چون غروب آری بر آر از شرق ضو

4132. *"Sakın ta'cîl etme, evvel yok ol! Vaktâki gurûb getiresin, şarktan ziyâ çıkar."*

"Ey Fir'avn, sakın "ene" (ben) sözünü söylemekte bu cismâniyette müstağrak iken ve rûh-i hayvânînin bendi ve esîri iken acele etme! Evvelâ bu vücûd-ı mevhûmundan Hakk'ın varlığında yok ol! Vaktâki enâniyet-i cismâniyyeden enâniyyet-i Hakkāniyyeye gurûb edersin, fenâfillâh ile mütehakkık olursun. Ondan sonra bekābillâh ile mütehakkık olur ve maşrık-ı rûhâniyyetten güneş gibi ziyâ çıkarıp neşredersin!" Bu beyt-i şerîf sihirbazların lisânından Fir'avn'a hitâb olmak câiz olduğu gibi cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından bilcümle sâliklere irşâden îrâd buyrulmuş olmak dahi câizdir.

از انایی ازل دل دنگ شد این انایی سرد گشت و ننگ شد

4133. *Ezel benliğinden gönül hayrân oldu. Bu benlik soğuk oldu ve ayıb oldu.*

Ezel benliği olan vücûd-ı Hakkānî benliğinden gönül hayrân oldu. Zîrâ cismânî bir sûretle görünen insân-ı kâmilin Hakkānî vücûdu iktisâb etmesi ve "ene" dediği vakit, onun bu "ene" demesi, Hakk'ın "ene" demesi olduğunu akıl idrâk edemez. Bu hâl ve zevk meselesidir. Binâenaleyh gönül bu ma'nâda hayrette kalır. Fakat vücûd-ı Hakkānîden bî-behre iken cismânî bir kimsenin mevhûm olan enâniyeti soğuk ve ayıb bir şey olduğunu akıl idrâk eder.

ز آن انایی بی‌انا خوش گشت جان شد جهان او از انایی جهان

4134. *O benlikten can bensiz hoş oldu. O cihânın benliğinden sıçrayıcı oldu.*

Ya'ni, o Hakkānî olan benlik sebebiyle can cismânî olan benlikten soyundu ve o Hakkānî olan benlik ile hoş ve latîf oldu; ve o can o kesîf dünyânın cismânî olan benliğinden sıçrayıcı oldu.

از انا چون رست اکنون شد انا　　　آفرینها بر انایی بی‌عنا

4135. *Vaktâki "ene"den kurtuldu, şimdi "ene" oldu; zahmetsiz benlik üzerine âferinler olsun!*

Vaktâki can bu cismânî ve mecâzî olan benlikten kurtuldu, şimdi Hakkānî olan "ben" oldu, bu zahmetsiz ve meşakkatsiz olan Hakkānî benliğe âferinler olsun ve bu benliği zevkan ve hâlen tahsîl etmiş olanlara aşk olsun! Beyt-i Eşref-i Rûmî (k.s.):

Tecellî-i şevk-ı dîdârın beni mest eyledi hayrân
Ene'l-Hak sırrını candan anınçün kılmazam pinhân
Aceb hayrân ü mestem ki, bilişden bilmezem yâri
Gözüm her kande ki baksa görünür sûret-i Rahmân
Bu yaz ve kış ve bu güzler, bu geceler, bu gündüzler
Bu ay ve gün, bu yıldızlar benim emrimdedir yeksân
*Çürümüş tenlere bir kez eğer dersem "Bi-iznî kum!"**
Yalın ayak başı açık kamûsu dururlar uryân
Sanırlar Eşrefoğluyam, ne Rûmî'yem ne İznîkî
Benem ol dâimü'l-bâkî göründüm sûretâ insan

کو گریزان و انایی در پیش　　　می‌دود چون دید وی را بی‌ویش

4136. *Zîrâ o kaçıcıdır ve benlik onun arkasından koşuyor. Çünkü onu onsuz gördü.*

Zîrâ böyle bir kimse cismânî ve mecâzî olan benlikten kaçıcıdır; ve Hakkānî olan benlik dahi onun arkasından koşmaktadır. Çünkü o kimse o benliği ortada kendisinin vücûd-ı cismânîsi ve mecâzîsi olmaksızın gördü. "Bu sözler ne demektir? Ben bunları anlamıyorum!" dersen, cevâben deriz ki: "Bu ma'nâyı idrâk etmek aklın işi değildir!"

طالب اویی نگردد طالبت　　　چون بمردی طالبت شد مطلبت

4137. *Sen onun tâlibisin, senin tâlibin olmaz. Vaktâki öldün, senin tâlibin senin matlabın oldu.*

---

* "Benim iznimle ayağa kalk!" (Yayınlayanların notu).

Sen nefsâniyet ve cismâniyet sıfâtı içinde benliğin tâlibi oldukça, Hakkânî olan benlik senin tâlibin olmaz. Vaktâki cismâniyet ve nefsâniyet sıfatlarından öldün, senin matlûbun olan benlik senin tâlibin oldu ve arkandan geldi. Nitekim Server-i enbiyâ Efendimiz bu ma'nâya işâreten hadîs-i şerîflerinde şöyle buyururlar: اخشوشنوا واخشوشبوا وامشوا حفاة عراة ترون الحق بقلوبكم و تخلّصوا عن شرّ نفوسكم ya'ni "Nefislerinize haşîn muâmele ediniz. Onu neşv ü nemâdan hâlî kuru odun hâline getiriniz; ve Hak yolunda beşeriyet pabucunu çıkarıp yalın ayak yürüyün! Kalbleriniz ile Hakk'ı görürsünüz ve nefislerinizin şerrinden kurtulursunuz."

زندهٔ کی مرده شو شوید ترا　　　طالبی کی مطلبت جوید ترا

4138. *Sen dersin ki, ne vakit ölü yıkayıcısını yıkar? Sen tâlibsin, ne vakit senin matlabın seni arar?*

Sen rûh-i hayvânî ve sıfât-ı nefsânî ile dirisin. Ölü yıkayıcı mesâbesinde olan sıfât-ı Hakkânî ne vakit seni cismâniyet kirlerinden ve sıfatlarından yıkar? Ve sen bu cismâniyet âleminde ilim ve akıl vâsıtasıyla o Hakkânî olan benliğin tâlibisin. O senin istediğin Hakkânî benlik ne vakit seni arar?

اندرین بحث گر خرد ره بین بدی　　　فخر رازی راز دان دین بدی

4139. *Eğer bu bahiste akıl yol görücü olaydı, Fahr-i Râzî dînin sırrını bilici olurdu.*

Eğer bu Hakkânî olan "benlik" bahsinde akıl, o benliğin yolunu görücü olaydı, İmâm-ı Fahreddîn-i Râzî hazretleri dînin sırrını bilici olurdu. Zîrâ bu zât-ı muhteremin aklı, akl-ı beşerin en yüksek mertebesindedir; ve ulûm-ı akliyye ve kelâmiyyede dahi kemâl sâhibidir. Hattâ bu kemâlâtına mebnî dîğer mütekellimîn ona "İmâm" lakabı vermişlerdir. Hulâsaten *Tabakât-ı Sübkî*'den alınan tercüme-i hâli şudur:

"Muhammed bin Ömer bin el-Hasen bin el-Huseyin et-Temîmî el-Bekrî el-İmâm Fahruddîn Râzî ibn Hatîb er-Rey. Hicret-i nebeviyyenin 543. senesinde doğdu ve 544. senesinde tevellüdü dahi rivâyet olunur. Muhyi's-sünne Ebî Muhammed el-Bağavî'nin şâkirdlerinden olan pederi Ziyâüddin'den mebâdî-i ulûmu ve Mecd el-Cîlî'den Merağa'da ilm-i hikmeti ve Kemâl es-Simnânî'den fıkhı okudu; ve İmâm-ı Haremeyn'in *Şâmil* nâmındaki kitabını ezberlediği rivâyet olunur. Müşârünileyh ibtidâ-i hâlinde fakr u zarûret içinde idiyse de sonraları vüs'at-i maîşet hâsıl oldu. Sıyt ü şöhreti etrâfa münteşir

olduğundan taleb-i ilim kasdıyla aktâr-ı arzdan kendisine mürâcaat olunur idi. Lisân-ı Arabî ve Fârisî ile va'az ve nasîhatte yed-i tûlâ sâhibi idi; ve ehl-i hâl ve dîn olup tasavvufa da vâkıf idi. Tasavvufta behresi olduğuna *Tefsîr*'i şâhiddir. "Rey" şehrinden Hârezm'e gelip Mu'tezile ile münâzarâtı vâki' olduğundan orayı terk ederek Mâverâünnehr'e geldi. Hârezm'de olduğu gibi orada da münâzarât vâki' olmakla Rey şehrine avdet etti. Sonra Sultan Şihâbüddîn Avzî'ye karîn olup onun nezdinde nâil-i hazz oldu; ve ondan sonra da Sultân-ı Kebîr Alâeddîn Harzemşâh Muhammed'e kurbiyet peydâ ederek merâtib-i refîaya nâil ve onun yanında mukîm oldu; ve musannafâtı ile âfâkta iştihâr ederek "Şeyhü'l-islâm" lakabını ihrâz etti. Râkib olduğu vakit etrâfında fukahâ ve sâireden 300 kimse ile berâber giderdi. Ulûma cidden şiddet-i hırsı olup ashâbının kendisine edeb ve ta'zîmi kesîr idi. *Tefsîr, el-Metâlibü'l-Âliye, Nihâyetü'l-Ukûl, [Kitâbü'l]-Erbaîn, İrşâdü'n-Nezâir, el-Maâlim, Şerhu'l-İşârât, Uyûnü'l-Hikme, Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ* gibi birçok musannafâtı vardır. Velhâsıl ulûm ve fünûn-ı mütenevviada bir bahr-i zâhır ve zekâ ve irfânda misli nâdir idi. 606 sene-i hicriyyesinden îd-i fıtrda pazartesi günü Herat şehrinde vefât etmiştir. Vefâtı Kerrâmiyye tâifesinin içeceği suyu zehirlemelerinden neş'et ettiği rivâyet olunur. Rahmetullahi aleyh."

Fakat sıfât-ı nefsâniyyeden ve ahkâm-ı cismâniyyeden kurtulup esrâr-ı dîne vâkıf olmak için aklın ve ilmin kemâli kâfî değildir. Mutlakā Hakk'a vâsıl bir mürşid-i kâmilin terbiyesi altında riyâzât ve mücâhedât ile can kemirmek lâzımdır. Nitekim *Mükâşefât-ı Rızavî* ismindeki *Mesnevî-i Şerîf* şerhinde bu zât hakkında şöyle bir menkıbe beyân olunur:

"Fahreddîn-i Râzî ulûm-i akliyyede sâhib-i mezheb idi. Vâcib Teâlâ hazretlerinin vücûdunu isbât için bin bir delîl-i aklî ikāme etmiş idi. Şeyh Necmüddin-i Kübrâ hazretlerinin şöhret-i kerâmâtını işitti ve onlar ile buluştu. Mübâhase ve münâzara etti. O âlim-i rabbânînin ilmi karşısında kendisini câhil gördü. Kendisini halvete koymalarını istedi. Vaktâki halvete girdi, sînesinden heybetli sadâlar işitti ve tâkat getiremeyip halvetten çıktı; ve hâlini o hazrete söyledi. Buyurdular ki: "Nukūş-ı felsefî senin levh-i sîneni tırmalıyor. Eğer sabredeydin, onun yerine nûr-ı ma'rifet doldururlar idi". Fahreddîn-i Râzî "Ma'lûmâtımın benden selbini istemem!" dedi ve o sohbetten ayrıldı; ve vatanına döndü, hastalandı, hâl-i ihtizârında İblîs-i laîn onunla muârefe etti ve vücûd-ı Hak Teâlâ için saydığı delîlleri birer birer ibtâl etti. Nihâyet bir delîli kaldı, o delîlin dahi reddi sadedinde idi ki, ıztırâba düştü. Necmeddîn-i Kübrâ hazretleri oturduğu mecliste nûr-ı bâtın ile onun hâline vâkıf olup ehl-i

meclise bu husûsta îzâhât verdi; ve "Fahr-ı Râzî birkaç gün fukarâ ile berâber vakit geçirdi. Düşmanın gālib olduğu ve îmânının tehlikeye düştüğü bu vakitte, ona yardımdan sarf-ı nazar etmek mürüvvet değildir" buyurdu ve rûhâniyeti ile Fahr-ı Râzî'nin imdâdına yetişip dedi ki: "Ey Fahr-ı Râzî, o laîne cevâben de ki: "Muhbir-i sâdık (S.a.v.) bize Hakk'ın vahdâniyetinden haber verdi ve onun haberiyle bildim ki, Hak birdir". Bu ikrâr ile şeytanın şerrinden kurtuldu."

İmdi bu menkıbeden anlaşıldığı üzere "sırr-ı dîn", vahdet-i vücûddur; ve vahdet-i vücûdu aklen ve ilmen idrâk etmek kâfî değildir. Zîrâ akıl ve ilim insanı zevkan ve hâlen kesret tarafına çekip götürür. Binâenaleyh akıl ve ilim mertebe-i şerîat ve tarîkat için lâzımdır. Mertebe-i hakîkatte akıl ve ilim muzmahill olur. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar:

زدانشها بشویم دل زخود خود را کنم غافل　　که پیش دلبر مقبل نشاید ذو فنون رفتن

Nazmen tercüme:

"Atıp dilden ulûmu eyleyim benden beni gāfil
Huzûr-ı dilbere lâyık değildir, zû-fünûn gitmek"

Ve dîğer bir beyitlerinde şöyle buyururlar:

گر علم خرابات ترا همنفس استی　　این علم و هنر پیش تو باد و هوس استی

"Eğer harâbât ilmi sana hem-nefes olaydı, bu ilim ve hüner senin önünde hevâ ve heves olurdu."

لیك چون مَنْ لَمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ بود　　عقل و تخییلات او حیرت فزود

4140. [4145] *Fakat mâdemki bir kimse tatmadı, bilmedi; onun aklı ve tahyîlâtı hayret arttırdı.*

Fakat mâdemki sırr-ı dîn olan vahdet-i vücûd hakîkatini bir kimse kendi nefsinde tatmadı, binâenaleyh bu sırrı bilemedi ve anlayamadı; ve onun aklı ve aklıyla tahayyül ettiği ma'nâlar onun hayretini arttırdı. Meselâ akıl der ki: "Mâdemki bütün vücûd ve varlık Hakk'ındır ve eşyânın nefsü'l-emrde vücûdu sâbit değildir, şu hâlde kulların vücûdu da Hak olmak lâzım gelir. Binâenaleyh teklîf ve emr ve nehy niçindir ve ne faydası vardır? Bu yanlış bir ilimdir ve dalâlettir; ve evliyânın bu gibi keşiflerinde hatâ olmak lâzım gelir". O zavallı akıl böyle hayret-i mezmûmeye düşer. Zîrâ bu hayret cehilden mün-

baisdir ve bu cehle müsteniddir ki, delâil-i akliyyelerine tâbi' olan ulemâ-i zâhir Hz. Şeyh-i Ekber efendimizin ve bu *Mesnevî-i Şerîf*'in vahdet-i vücûda dâir sözlerine i'tirâz ederler ve kendi hadlerini bilmezler.

کی شود کشف از تفکر این انا   این انا مکشوف شد بعد از فنا

4141. *Bu "ene" tefekkür cihetinden ne vakit keşfolur? Bu "ene" fenâdan sonra mekşûf oldu.*

Bu abdin vücûdunda zâhir olan Hakkānî "ene" tefekkürât-ı akliyye cihetinden hiçbir vakit keşfolunamaz. Zîrâ aklın nazarında keserâtın vücûdu sâbittir ve keserât nefsü'l-emrde mevcûddur. Bu Hakkānî olan "ene" cismânî olan "ene"nin fenâsından ve vücûd-ı mevhûmun nazar-ı aklîden zevâlinden sonra abde zevkan ve hâlen mekşûf olur.

می‌فتد این عقلها در افتقاد   در مغاکِ حلول و اتحاد

4142. *Bu akıllar iftikādda hulûl ve ittihâd çukuruna düşer.*

"İftikād", kaybetmek ve kaybolmuşu aramak ma'nâlarınadır. "Megāk", çukur demektir. Ya'ni, bu akıllar bu Hakkānî olan benlik ma'nâsını araştırmakta, Hakk'ın abde hulûl etmesi veyâhud Hak ile abdin birleşmesi gibi bir dalâlet çukuruna düşer. Zîrâ aklın nazarında Hakk'ın ayrı ve halkın da ayrı bir vücûdları ve varlıkları vardır. Binâenaleyh akla göre abdin enâniyeti Hakk'ın enâniyeti olmak için Hakk'ın abde ya hulûl etmesi veyâhud Hakk'ın vücûdunun abdin vücûdu ile birleşmesi lâzım gelir. Bu hulûl ve ittihâd ise şübhesiz dalâlet olur.

ای ایاز گشته فانی ز اقتراب   همچو اختر در شعاع آفتاب

4143. *Ey iktirâb cihetinden güneşin şuâ'ından yıldız gibi fânî olmuş Ayaz!*

Ey Hakk'a iktirâbından ve yaklaşmasından dolayı vücûd-ı cismânîsinden fânî olmuş olan insân-ı kâmil! Senin sıfât-ı abdâniyyenin ve cismâniyyenin fenâsı ve zevâli güneşin şuâ'ı içinde yıldızların nûru gizlenmesi gibidir. Muhakkıkîn hazarâtı bu zevkî olan ma'nâyı bir dereceye kadar akla takrîb için ba'zı misâller getirirler ki, bu beyt-i şerîfde bu misâllerin birisi beyân buyrulmuştur. Ya'ni, gece karanlığında yıldızların eseri ve nûru zâhirdir. Vaktâki güneşin doğup şuâ'ı her tarafı istilâ eder, yıldızların âsârı ve nûru o şuâ' içinde gizlenir. وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ (Alak, 96/19) ["Secde et ve yaklaş!"] âyet-i kerîmesi

mûcibince Hakk'a secde-i hulûs ile iktirâb etmiş ve yaklaşmış olan insân-ı kâmilin âlem-i tabîat gecesinin karanlığında görülen âsâr-ı cismâniyyesi hakîkat güneşinin tulû'u zamânında gizlenir. Ve onun sıfât-ı cismâniyyesini sıfât-ı Hakkâniyye örter. Bu hâlde hulûl ve ittihâd yoktur.

بلکه چون نطفه مبدل تو به تن نه از حلول و اتحاد مُفْتَتَن

4144. *Belki sen nutfe gibi tene mübeddelsin. Müfteten olan hulûl ve ittihâd cihetinden değil!*

Bu beyt-i şerîfdeki misâlde vücûdun merâtibine işâret buyrulur. Ya'ni, ey insan sen evvelce nutfe idin; sonra o nutfe ana karnında birtakım istihâleler geçirdi, nihâyet doğdun. Seneler geçti büyüdün ve koskoca bir şahıs oldun. Nutfe ayrı ve senin bu koca şahsın ayrı mı idi? Ve nutfe sana hulûl mü etti? Veyâhud nutfe senin bu şahsın ile mi birleşti? Hayır, bunda ne hulûl ne de ittihâd vardır. Belki nutfenin şahsiyet iktisâbı bir hâlden bir hâle tekallübünden ibârettir. İşte bu enâniyet dahi buna benzer. Senin enâniyet-i cismâniyyen enâniyyet-i hakkâniyyeye tebeddül etti. "Müfteten", mahall-i fitne ve fitneye atılmış demektir.

عفو کن ای عفو در صندوق تو سابق لطفی همه مسبوق تو

4145. *Ey şâh, affet! Afv senin sandığındadır. Lütfun sâbıkısın. Hep senin mesbûkundur.*

"Sandık"tan murâd, esmâ-i cemâliyyeden olan "Afüvv" ism-i şerîfidir. Ya'ni, ey şâh-ı hakîkî, mücrimleri affet, afv senin esmâ-i cemâliyyenden olan "Afüvv" ism-i şerîfinde münderiçtir. Kullarındaki affetmek hâssası sâbık olan senin bu ism-i şerîfinin onlara olan aksidir. Binâenaleyh afvde sen sâbıksın ve kulların bu afvde senin mesbûkundur; ve onların affı senin affına bağlıdır.

من که باشم که بگویم عفو کن ای تو سلطان و خلاصهٔ امر کن

4146. *Ben kim olurum ki, "Affet!" diyeyim. Ey sen ki "Kün!" emrinin sultânı ve hulâsasın.*

Ben kim oluyorum ki, sana hitâben: "Mücrimleri affet!" diyeyim. Bütün olmuş ve olmakta olan ve olacak olan işlerin kâffesi senin "Ol!" emrine tâbidir. Binâenaleyh sen "Kün!" emrinin sultânısın; ve kelâm senin sıfatın olup bütün mahlûkātın "Ol!" emirleri senin bu kelâmının tafsîlidir; ve senin "Kün!" emrin bu tafsîllerin hulâsasıdır.

من كه باشم كه بُدَمْ من با مَنَتْ ای گرفته جمله منها دَامَنَتْ

4147. *Ben kim olurum ki, ben senin benliğin ile olayım? Ey şâh, bütün "ben"ler senin eteğini tutmuştur.*

Ben kim oluyorum ki, ben, senin benliğin ile olayım? Zîrâ benim mevhûm olan benliğim senin hakîkî benliğinden doğmuş bir hayâl ve bir gölgedir. Bir hayâlin ve gölgenin "ben" demesi ancak o hayâlin ve gölgenin sâhibine "sen" demesidir. Binâenaleyh ey zât-ı azîmü'ş-şân, bütün bu mevhûm olan benler senin eteğini tutmuştur. Eğer o hayâlleri ve gölgeleri kendine çekersen ortada "ben" diyecek senden başka hiçbir kimse kalmaz.

مجرم داشتن اياز خود را در اين شفاعتگری و عذر اين جرم خواستن و درين عذر گويی خود را مجرم دانستن ، و اين شكستگی از شناخت و عظمت شاه بر خيزد كه انا أَعْلَمُكُمْ بالله و اَخْشَاكُمْ لِلّه و قال الله تعالى إِنَّما يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبادِهِ الْعُلَماءُ

Ayaz'ın bu şefâatçilikte kendisini mücrim tutması ve bu cürmün özrünü dilemesi; ve bu özür söyleyicilikte kendisini mücrim bilmek ve bu acz, şâhı tanımaktan ve azametten kalkar. Zîrâ "Ben sizin en çok bilicinizim ve benim Allah için korkum ziyâdedir!" buyrulur; ve Allah Teâlâ "Allah'tan ancak onun ulemâdan olan kulları korkar" (Fâtır, 35/28) buyurur

انا اعلمكم بالله و اخشاكم لله ["Ben sizin, Allâh'ı en çok bileniniz ve O'ndan en çok korkanınızım!"] hadîs-i şerîfdir. Bu hadîs-i şerîfin sebeb-i vürûdu şudur: "Ashâb-ı kirâmdan bir cemâat dediler ki: "Bizler Hz. Peygamber gibi değiliz. Zîrâ Allah Teâlâ onun geçmiş ve gelecek günahlarını affetmiştir. Biz ise günâha müstağrakız. Binâenaleyh bizim için ibâdete sa'yetmek lâzımdır. Onlardan birisi "Ben geceleri de aslâ uyku uyumayıp namaz kılacağım!" dedi. Dîğer birisi de "Ben ömrümü oruç tutarak geçireceğim!" dedi. Dîğer birisi dahi, "Ben hiç nikâh etmeyeceğim ve evlenmeyeceğim!" dedi. Onların bu kararlarını Resûl-i Ekrem Efendimiz işitti, münfail olup buyurdular ki: "Ben uyku uyurum ve namaz kılarım, ve oruç tutup iftâr da ederim; ve nikâh benim sün-

netimdir; ve benim sünnetimden yüz çeviren bizden değildir. Zîrâ ben sizin Allah'ı en çok bilicinizim ve Allah için sizin en çok korkucunuzum!"

إِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ (Fâtır, 35/28) ["Allah'tan ancak âlim kulları korkar!"] âyet-i kerîmesi sûre-i Fâtır'dadır. Yukarıdaki hadîs-i şerîf bu âyet-i kerîmeye müsteniddir. Zîrâ Resûl-i Ekrem Efendimiz, mâdemki ilimde ekmel idi, Allah Teâlâ'dan havf ve haşyeti dahi bu âyet-i kerîme mûcibince ekmel idi; ve Allah Teâlâ'yı ve onun azametini tanıyan ve anlayan kimsenin huzûr-ı ilâhîdeki aczi tabîî bir haldir. Binâenaleyh insân-ı kâmil Hakk'ın kendisine bahşettiği bir hâl-i fıtrî îcâbı olarak mücrimlere şefâate tasaddî ettiği vakit, Hakk'ın azametini idrâki sebebiyle bu şefâatçiliği dahi bir kabâhat ve cürüm bilip Hak'tan özür diler ve affını ister. Nitekim âtîdeki ebyât-ı şerîfede tafsîl buyrulur:

من کی آرم رحم حُلْم آلود را ره نمایم حِلْم عِلْم اندود را

4148. *Ben ne vakit hulme bulaşmış rahmi getiririm? Ve ilme boyanmış hilme yol gösteririm?*

Birinci mısrâ'daki "hulm", rü'yâ; ikinci mısrâ'daki "hilm", vakār ve sükûn ve yavaşlık ve ukūbet etmek istedikte terk-i acele etmek ma'nâsınadır. Ya'ni ey şâh-ı hakîkî, benim merhametim, rü'yâ mesâbesinde olan bu vücûd-ı mecâzî ve izâfî âlemine karışık bir merhamettir ve fânîdir; ve senin hilmin ve yavaşlığın ise ilm-i ezelînin îcâbıdır. Ben böyle rü'yâya bulaşık bir merhameti ızhâr edip senin ilm-i ezelîne boyanmış olan hükmüne ne vakit yol gösterip mücrimlerin affını isteyebilirim? Bu beyt-i şerîf Hind nüshalarında şu sûrettedir:

من کی آرام رحم خلم آلود را ره نمایم علم حلم آلود را

Tercüme: "Ben ne vakit gazaba bulaşık olan merhameti getiririm? Hilme boyanmış olan ilme yol gösteririm?"

Birinci mısrâ'daki "hılm" (خلم), gazab ma'nâsınadır. Ya'ni, ey şâh, benim merhametim öfkem ile karışıktır. Ben bu öfkemi bertaraf etmek sûretiyle merhameti ızhâr ederim. Binâenaleyh ben ne vakit böyle bir merhamet ile "Halîm" ism-i şerîfine bulaşmış olan ilm-i ezelîne yol gösterip mücrimlerin affını isteyebilirim? Zîrâ afv ve mağfiret dahi sırr-ı kadere bağlıdır ve abdin ayn-ı sâbitesinin isti'dâdına muallaktır. Bunu da ancak sen bilirsin.

صد هزاران صفع را ارزانیم گر زبون صفعها گردانیم

4149. *Eğer beni tokatların zebûnu edersen, yüz binlerce tokatlara lâyığım!*

"Saf'", tokat demektir. "Tokat"tan murâd, Hakk'ın tecelliyât-ı celâliyyesidir. Ya'ni, ey şâh, ben senin tecelliyâtının zebûnu ve mağlûbuyum. Eğer beni yüz binlerce tecelliyât-ı celâliyyen tokatlar ise bunlara da lâyığım! Zîrâ ben senin abd-i mahzınım.

من چه گویم پیشت اعلامت کنم   یا که وا یادت دهم شرط کرم

4150. [4155] *Ben ne söyleyeyim? Senin huzûrunda i'lâm edeyim! Yâhud kerem şartını senin yâdına getireyim!*

Ey şâh, ben senin ilm-i ezelînin lâhık olduğu bir şey hakkında ne söyleyeyim ve senin huzûrunda senin o bildiğini sana bildireyim! Yâhud bu mücrimlerin kusûrunu affetmek kerem şartından olduğunu sana ihtâr edeyim? Bu hâl ne kadar yanlış bir hareket olur!

آن چه معلوم تو نبود چیست آن   و انچه یادت نیست کو اندر جهان

4151. *O şey ki, senin ma'lûmun olmaz, o nedir? Ve o şey ki, senin yâdında değildir, cihânda nerededir?*

Ey şâh, senin ilm-i ezelînin muhît olmadığı bir şey var mıdır? Ve senin ihâta-i ilmiyyen hâricinde cihânda bir şey var mıdır?

ای تو پاك از جهل و علمت پاك از آن   كه فراموشی كند بر وی نهان

4152. *Ey sen ki, cehlden pâksin ve senin ilmin ondan pâktir ki, unutkanlık onu gizlesin!*

Ey şâh, sen öyle bir şahsın ki, cehlden pâksin! Ve senin ilmin dahi unutkanlık ârız olmak sebebiyle bildiğin bir şeyi sana unutturup gizlemekten pâktir ve senin ilmine aslâ unutkanlık ârız olmaz.

هیچ کس را تو کسی انگاشتی   همچو خورشیدش بنور افراشتی

4153. *Hiç olan bir kimseyi, bir kimse tasvîr ettin, onu güneş gibi nûr ile yükselttin.*

Ya'ni, aslında bir hiç olan kimseyi lütuf ve keremin ile bir mu'teber kimse olarak tasvîr ettin ve vücûda getirdin ve bir insân-ı kâmil yaptın ve ona kendi nûrundan verip, güneş gibi bu nûr ile yükselttin.

چون کسم کردی اگر لابه کنم   مستمع شو لابه ام را از کرم

4154. *Mâdemki beni bir kimse yaptın, eğer yalvarır isem benim yalvarmamı kerem cihetinden müstemi' ol!*

Mâdemki ben hiç iken mahzâ keremin ile beni kulların arasında mu'teber bir kimse ve bir insân-ı kâmil yaptın, eğer sana yalvarır isem, yine o kereminden dolayı benim yalvarmamı dinle ve lütfen nazar-ı i'tibâra al!

ز انكه از نفسم چو بيرون بردهٔ   آن شفاعت هم تو خود را كردهٔ

4155. *Zîrâ mâdemki beni nefsimden dışarıya götürmüşsün, o şefâati dahi sen kendin için etmişsin.*

Zîrâ mâdemki beni sıfât-ı nefsâniyyemden soydun ve kendi sıfatlarını giydirdin, binâenaleyh mücrimlere bu şefâati eden dahi yine sensin!

چون ز رخت من تهى گشت اين وطن   تر و خشك خانه نبود آن من

4156. *Mâdemki bu vatandan benim eşyâm boşaldı, evin yaş ve kurusu benim olmaz!*

Mâdemki bu cismâniyet vatanından benim eşyâm mesâbesinde olan sıfât-ı cismâniyyem ve nefsâniyyem boşaldı, artık bu evin yaşı ve kurusu velhâsıl bütün müştemilâtı benim değildir, hep senindir!

هم دعا از من روا كردى چو آب   هم ثباتش بخش و دارش مستجاب

4157. *Duâyı da benden su gibi akıcı ettin. Ona sebât da bahşet ve onu müstecâb tut!*

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (k.s.) *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Şîsî'de buyururlar ki: فهو العبد المحض و ليس لهذا الداعى همة متعلقة فيما يسأل فيه من معين او غير معين و انما همته فى امتثال اوامر سيده فاذا اقتضى الحال السؤال سأل عبودية و اذا اقتضى التفويض و السكوت سكت ya'ni "O insân-ı kâmil abd-i mahzdır ve duâ edici için muayyen ve gayr-ı muayyen olan matlûbdan istediği şeyde himmet-i müteallıka yoktur. Onun himmeti ancak efendisinin emirlerine imtisâldedir. Binâenaleyh hâl talebi iktizâ ettiği vakit, ubûdiyyeten taleb eder; ve tefvîzi ve sükûtu iktizâ ettiği vakit dahi sâkit olur." Bu beyt-i şerîfde dahi bu hakîkate işâret buyrulur. Ya'ni, ilm-i ezelînde bu mücrimlerin ayn-ı sâbitelerinin isti'dâdı afva mazhariyet olduğundan, benim onlar hakkındaki afv talebimi benden su gibi akıcı ettin. Binâenaleyh o duâya sebât bahşet ve onu müstecâb et!

هم تو بودى اول آرندهٔ دعا   هم تو باش آخر اجابت را رجا

4158. *Evvela duâyı getirici de sen idin. Nihâyet icâbete de recâ sen ol!*

"Recâ'" (رجاء), elifin kasrı ile okunur, burada "taraf ve nâhiye" ma'nâsınadır. Ya'ni, ey şâh, o duâyı mücrimlerin isti'dâdına mebnî benim dilimden su gibi akıttın ve getirdin; ve sonunda o duânın kabûlüne yine sen taraf ol! "Recâ'", elifin meddi ile "ummak" ma'nâsına olursa ma'nâ şöyle olur: Ya'ni, "Benden zâhir olan ahvâlin hepsi senindir. Duâyı mücrimler hakkında lisânımdan sen getirdin ve onun icâbetini de bana umdurdun. Binâenaleyh icâbete olan bu ummak dahi senindir."

تا زنم من لاف كان شاه جهان   بهر بندهٔ عفو كرد از مجرمان

4159. *Hattâ ben, o şâh-ı cihân kulu için mücrimlerden affetti, diye övüneyim!*

Ya'ni, mücrimleri affetmek ezelde senin lütuf ve keremin ile mukadderdir. Onların affi için benim şefâatimi vesîle ettin ve bu şefâati, cihânın şâh-ı hakîkîsi mahzâ bu kulunun hatırı için, mücrimlerden sâdır olan o kabâhati affetti, diye övünmem için ortaya koydun.

درد بودم سر بسر من خود پسند   كرد شاهم داروى هر دردمند

4160. [4165] *Ben baştan başa derd ve hod-pesend idim. Şâh beni her derdlinin ilâcı yaptı.*

Ben fenâ ve bekā mertebelerine vusûlden evvel baştan başa cismâniyet ve nefsâniyet illetleriyle ma'lûl idim ve kendimi beğenici idim. Şâh-ı hakîkî beni bu mevhûm benliğimden geçirdi ve insân-ı kâmil yaptı; ve cismâniyet ve nefsâniyet hastalıklarıyla ma'lûl olan her bir kimsenin derdlerine dermân etti.

دوزخى بودم پر از شور و شرى   كرد دست فضل اويم كوثرى

4161. *Bir şûr u şerden dolu cehennem idim. Onun fazlının eli beni bir kevser etti.*

Ben evvelce fitneler ve şerler ile dolu nefis ve tabîat cehennemi idim. Şâhın fazlının ve inâyetinin eli beni bir kevser yaptı. "Kevser", cennet ırmaklarından birinin adıdır; ve "hayrı ve ihsânı çok olan büyük kimse"ye de ıtlâk olunur. Burada bu iki ma'nâ da münâsibdir. Ya'ni, ben evvelce fitneler ve şerler dolu nefis ve tabîat cehennemi ve halk için hayırsız bir kimse idim. Hakk'ın fazlı beni halka hayrı ve ihsânı çok olan bir büyük kimse ve cennet ırmaklarından bir ırmak gibi yaptı.

هر که را سوزید دوزخ در قَوَدْ   من برُویانم دگر بار از جَسَد

4162. *Cehennem her kimi kısâstan yaktı ise ben onu dîğer def'a cesedden bitiririm.*

Nefis ve tabîat cehennemi sıfât-ı nefsâniyye sebebiyle yaptığı cürümlerden dolayı her kimi kısâsen ve cebren yaktı ise, ben onu o cürümlerden temizleyip tekrar sûret ve cesed cihetinden bitirir ve neşv ü nemâlandırırım.

Ma'lûm olsun ki, nefis ve tabîat sevkiyle emr-i şer'î hâricinde yapılan fiillerden cisimde birtakım illetler peydâ olur. Meselâ içkiden mi'de ve kalb ve bağırsak hastalıkları; ve zinâdan frengi ve bel soğukluğu ve verem; ve gusl etmemeden ekzema ve emsâli illetler zuhûr eder. Bunlar tabîat cehenneminin kısâsı ve azâbıdır. Eğer bu kabâhatlere mübtelâ olan kimse tövbe edip insân-ı kâmile intisâb ederse, cennetin kevseri ehl-i cehennemi nasıl temizleyip tekrar yeni cisim bitirirse, o insân-ı kâmil dahi onun illetlerini def' edip ona beden sıhhati ve kalb selâmeti te'mîn eder. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz bu hâle işâreten *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar:

حکیمیم طبیبیم زبغداد رسیدیم   بس علتیانرا زغم باز خریدیم

حکیمان الٰهیم زکس مزد نخواهیم   که مادر تن رنجور چو اندیشه دویدیم

"Hakîmiz, tabîbiz, Bağdâd'dan eriştik! Bir çok illetlileri gamdan kurtardık! İlâhî olan hakîmleriz, kimseden ücret istemeyiz, zîrâ biz hastanın cismine düşünce gibi koştuk!"

کار کوثر چیست هر که سوخته   گردد از وی ثابت و اندوخته

4163. *Kevserin işi nedir? Her kim yanmış ise ondan sâbit ve cem' edilmiş olur.*

Kevser ırmağının işi ve hâssası nedir? Cehennemden çıkanları yıkayıp onların cisimlerini sâbit kılar ve cem' eder. Bunun gibi kevser mesâbesinde olan insân-ı kâmil dahi, cismâniyet ve nefsâniyet cehennemi içinde cehil alevleri ile yanmış olanları ulûm ve maârif-i ilâhiyye ile tesbît ve onların perîşan olan varlıklarını Hakk'ın varlığında cem' eder. "Endûhten", cem' etmek ve berâber yukarı getirmek ma'nâsınadır.

قطره قطره او منادئ کرم   کانچه دوزخ سوخته من باز آورم

4164. *O kevser, "O şeyi ki cehennem yakmıştır, ben onu geri getiririm!" diye katre katre keremin münâdîsidir.*

O kevser ırmağı, "Ben cehennemin yakıp perîşan ettiği şeyi cem' edip yerine getiririm!" diye katre katre keremini i'lân ettiği gibi, kevser mesâbesinde olan insân-ı kâmil dahi, "Ben nefis ve tabîat cehenneminin yakıp perîşan ettiği kimseleri cem' edip cennet-i kalb ve ma'rifete yükseltmek keremini i'lân eder.

هست دوزخ همچو سرمای خزان　　　هست کوثر چون بهار ای گلستان

4165. *Cehennem sonbaharın soğuğu gibidir; ey gülistan, kevser bahâr gibidir!*

Nefis ve tabîatın esîri ve ayn-ı cehennem olan kimse sonbaharın soğuğu gibidir. Onun nefesi kime isâbet ederse, onun güzelliklerini izâle eder. Ey isti'dâdı maârif-i ilâhiyye güllerinin neşv ü nemâsına müsâid olup gülistan mesâbesinde olan sâlik-i sâdık, kevser mesâbesinde olan insân-ı kâmil bahar gibidir! Senin o isti'dâdını mertebe-i fiile getirir.

هست دوزخ همچو مرگ و خاك و گور　　　هست کوثر بر مثال نفخ صور

4166. *Cehennem ölüm ve toprak ve mezar gibidir. Kevser, sûrun nefhi misâli üzerinedir.*

Cehennem tab' ve mizâcında olan nefsânî kimse ölüm gibidir. Musâhibini öldürür ve toprak gibidir, çürütüp mahveder ve karanlık mezar gibi insanın kalbine kasvet ve vahşet verir. Kevser mesâbesinde olan insân-ı kâmil ise İsrâfîl (a.s.)ın nefh-i sûru gibidir ki, cehl ile ölü mesâbesinde olanları ulûm-ı ledünniyye ve maârif-i rabbâniyye ile diriltir.

ای ز دوزخ سوخته اجسامتان　　　سوی کوثر می کشد اکرامتان

4167. *Ey kimseler ki cisimleriniz cehennemden yanmıştır. İkrâm sizi kevser tarafına çeker.*

Ey nefsânî ve cismânî olan kimseler, sizin cisimleriniz nefis ve hevâ cehenneminden ve ateşinden yanmıştır! Hak Teâlâ hazretlerinin ikrâmı sizi kevser mesâbesinde olan insân-ı kâmil tarafına çeker ve sizi bu ateşten kurtarmak murâd buyurur.

چون خَلَقْتُ الْخَلْقَ كَیْ یَرْبَحْ عَلَیّ　　　لطف تو فرمود ای قیّوم حَیّ

4168. *Ey diri olan Kayyûm, senin lütfun "Ben halkı, benim indimde fâide bulmak için yarattım!" buyurdu.*

Bu ve âtîdeki beyt-i şerîfde şu hadîs-i kudsîye işâret buyrulur. خلقت الخلق كى يربحوا على لاَلأنْ اربح عليهم ya'ni "Ben halkı benim indimde ribh ve fâide bulmak için yarattım. Yoksa ben bunlardan fâide bulmak için yaratmadım!" Ya'ni, ey vücûd-ı izâfî âlemi, vücûd-ı hakîkîsi ile kāim ve bilcümle avâlimin Kayyûm'u olan Hayy ve diri, senin lütfun "Ben halkı, benden fâide bulsunlar diye yarattım!" buyurdu.

لاَ لأَنْ اَرْبَحْ عَلَيْهِمْ جود تست   كه شود زو جمله ناقصها درست

4169. *"Onların üzerinde fâide bulmak için değil!" senin cûdundur ki, bütün nâkıslar ondan dürüst olur.*

Ya'ni "Ben onlardan fâide bulmak için yaratmadım!" buyurman, senin cûd ve keremindir. Zîrâ senin o cûdundan bütün nâkıs olan mahlûkāt dürüst ve kâmil olur. Binâenaleyh mücrimler insanlık mertebesinde henüz nâkıstırlar. Onlar ancak senin affın ile ve ahd-i ilâhîn mûcibince fâidelenip dürüst ve kâmil olurlar.

عفو كن زين بندگان تن پرست   عفو از درياى عفو اَوْلَيتَر است

4170. [4175] *Bu ten-perest olan bendelerden affet! Afv deryâsından "afv" daha evlâdır!*

Ey şâh, bu cisimlerine tapan ve hareketleri rûhlarının değil, cisimlerinin hükmüne tâbi' olan kullardan sâdır olan cürümleri affet! Senin Afüvv ism-i şerîfin bir deryâ gibidir. O deryâdan sudûr eden afv daha evlâ olan bir afvdir. Onun yanında kulların affı hiçtir.

عفو خلقان همچو جوى و همچو سيل   هم بدان درياى خود تازند خيل

4171. *Halâyıkın affı ırmak gibi ve sel gibidir. Yine o kendinin deryâsına hayli koştururlar.*

"Hayl", fikretmek ve hıfzetmek ve at sürüsü ve süvârî cemaati ma'nâlarınadır. Ya'ni, senin deryâ-yı afvın yanında kulların afvı ırmağa ve sele benzer. Irmak ve sel nasıl deryâya akarsa, bunlar dahi afv sıfatı sürülerini ve fikirlerini öylece senin o afv deryâna koştururlar. Zîrâ onlardaki afv sıfatının aslı senin "Afüvv" ism-i şerîfindir.

عفوها هر شب از اين دل پاره ها   چون كبوتر سوى تو آيد شها

4172. *Afvler her gece bu gönülden güvercin gibi uçmalar ile senin tarafına gelir ey şâh!*

"Pâre", kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır. Bir ma'nâsı da "uçmak ve pervâz etmek"tir. Sıfat-ı afv güvercinlere teşbîh buyrulmuş olduğundan burada bu ma'nâ münâsib görünür. "Hâ", edât-ı cem'dir. "Pâre-hâ", uçmalar ve pervâz etmeler" demek olur. Ya'ni, ey şâh, kulların afv sıfatları, onlar uyudukları vakit, her gece bu gönülden güvercin gibi uçmalar ile senin tarafına gelir.

بازشان وقت سحر پران کنى   تا بشب محبوس اين ابدان کنى

4173. *Seher vakti tekrar onları uçucu edersin. Geceye kadar bu bedenlerin mahbûsu edersin.*

Ey şâh, sen o sıfatları kulların seher vaktinde uyandıkları zaman tekrar onların cisimleri tarafına güvercin gibi salıverip uçurursun. Onları geceye ve kullarının uyku zamânına kadar bu cisim kafeslerinde mahbûs edersin. Nitekim bu ma'nâ bu cildin 1776 numarasına müsâdif olan: جسم خود بشناسد و در وى رود جان زرگر سوى درزى کى رود ["Kendinin cismini tanır ve ona gider; kuyumcunun canı terzi tarafına ne vakit gider?] beyt-i şerîfinde geçti; ve *Fîhi Mâ Fîh*'den alınan bir bahis dahi oraya dercolundu.

پر زنان بار دگر در وقت شام   مى‌پرند از عشق آن ايوان و بام

4174. *Tekrar kanat vurucu olarak akşam vaktinde o eyvân ve damın aşkından uçarlar.*

Akşam olduğu ve kulların uyuduğu vakit tekrar o sıfatlar güvercin gibi kanat vurucu olarak senin "Afüvv" ism-i şerîfinin sarayına ve damına konmak ve kavuşmak aşkından dolayı cisim kafeslerinden kurtulup uçarlar.

تا که از تن تار وصلت بگسلند   پيش تو آيند کز تو مقبلند

4175. *Hattâ cisimden vuslat ipliğini koparırlar. Senin huzûruna gelirler. Zîrâ senden mukbildirler.*

Hattâ cisimden bu cisme bitişik olan ipliği ve râbıtayı koparırlar ve senin huzûruna gelirler. Zîrâ senin huzûrunda cisim tarafına teveccüh edicidirler. Binâenaleyh بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (Yâsîn, 36/83) ya'ni "Her bir şeyin melekûtu ve bâtını Hakk'ın yedindedir ve O'na rücû' ederler" âyet-i kerîmesi mûcibince Sen'den gelirler ve yine Sana rücû' ederler.

پر زنان ايمن ز رجع سر نگون   در هوا کانا إِلَيْهِ راجعون

4176. *Baş aşağı rücû'dan emîn olarak havada "Biz ona dönücüleriz!" diye kanat vururlar.*

Ya'ni, o latîf olan sıfatlar havada, "Biz aslımız [olan] sıfât-ı ilâhiyyeye dönücüleriz!" diye baş aşağı rücû'dan emîn olarak kanat vurarak uçarlar. Zîrâ sıfât-ı mahmûdeden her birisi aslına rücû' ettiği vakit, artık aslından geri dönmez. Hak Teâlâ onun yularını illiyyîne çeker. Nitekim âyet-i kerîme'de إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ (Mutaffifîn, 83/18) ["Şübhesiz iyilerin kitabı illiyyîndedir"] buyrulur. Yukarıki beyitlerde kulların uyuduğu vakit bu sıfatların cisimlerden ayrılıp uyandıkları vakit cisimlere taallukundan bahis buyrulması, her anda tekevvün eden sıfât-ı mahmûdenin aynen inip çıkması değildir. Belki çıkan sıfat-ı mahmûdenin nazîrinin beden habsine gelmesidir. Zîrâ âyet-i kerîmede كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ (Rahmân, 55/29) ya'ni "Hak Teâlâ'nın tecellîsi her anda bir şe'ndedir" buyrulur. Binâenaleyh giden, gelenin aynı değildir, belki mislidir. Buna lisân-ı ehl-i hakîkatte "teceddüd-i emsâl" derler; ve teceddüd-i emsâl hakkında bu *Mesnevî-i Şerîf*'in muhtelif mahallerinde îzâhât geçti.

Meselâ bir mi'mâr yapacağı binânın sûretini fikrinde tasarlar ve onun bu fikri kuvâ-yı vücûdiyyesinin muhassalasıdır ve onun kuvâsı o fikrin sûretine bürünmüştür. Halbuki kuvâ-yı vücûdiyye ânen-fe-ânen tekevvün ve teceddüd eder. Giden kuvvet gelenin aynı değildir. Vaktâki uyur, bu fikirden hâlî kalır. Uyandığı vakit yine kendine gelen o binânın sûret-i fikriyyesi evvelki sûret-i fikriyyenin aynı değildir, belki misli olur. Binâenaleyh insandan ayrılan kuvvetler, suver-i fikriyyesinin libâsına bürünerek menşeine rücû' etmiş olur. Fakat eğer fikri afv ve adl ve hayr ve hasenât gibi mahmûd ve makbûl ve güzel sûretli ise onun makâmı illiyyîndir ve bu fikir baş aşağı âlem-i tabîata dönmez; ve eğer fikir zulüm ve fısk gibi mezmûm ve merdûd ve çirkin sûretli ise o fikrin büründüğü kuvvet aslına çıkmak isterse de إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ (Mutaffifîn, 83/7) ["Şübhesiz kötülerin kitabı siccîndedir"] âyet-i kerîmesi mûcibince baş aşağı siccîne ya'ni cehennem olan âlem-i tabîata döndürülmesi hakkında emr-i ilâhî olur. İşte beyt-i şerîfde bu hakîkate işâret buyrulur ve bu bahsin tafsîli cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretlerinin *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâh-ı Memleketi'l-İnsâniyye* ismindeki kitâb-ı şerîflerinin 11. bâbında beyân buyrulmuş ve bu hakîr tarafından dahi şerhedilmiştir.

بانگ می‌آید تَعالَوْا ز آن کرم   بعد از آن رجعت نماند از حرص و غم

4177. *O kerem tarafından ses gelir. Geliniz, ondan sonra hırs ve gam için ric'at kalmadı!"*

Bu beyt-i şerîf sıfât-ı mahmûde erbâbının ervâhı hakkındadır. Ya'ni, sıfât-ı mahmûdenin cisimden ayrılıp güzel bir libâs ve sûret ile aslına rücû' ettiği gi-

bi, vaktâki o sıfatların sâhiblerinin rûhları dahi cisimlerinden alâkalarını kesip; "Biz Hakk'a rücû' edicileriz!" diye âlem-i bâlâya uçarlar. O kerem-i ilâhî tarafından sadâ gelip der ki: "Geliniz, artık hırs ve gam için kesîf olan cihâna dönmek yoktur!"

بس غريبيها كشيديد از جهان　　　قدر من دانسته باشيد اى مهان

4178. *"Cihândan çok garîblikler çektiniz, ey büyükler! Benim kadrimi bilmiş olursunuz!"*

"Zîrâ o kesîf olan cihândan çok garîblikler çektiniz. Dünyânın muzlim olan şuûnâtı ve ehl-i dünyâ sizi çok hırpaladı. O dünyâda benim tecelliyât-ı celâliyyemden çok cefâlar çektiniz ve sabır ve tahammül edip sû'-i edebde bulunmadınız. Ey büyükler, şimdi de benim tecelliyât-ı cemâliyyemîn ve rahîmiyyemîn kudretini bilmiş olursunuz ve safâsını sürersiniz!"

زير سايۀ اين درختم مست ناز　　　هين بيندازيد پاها را دراز

4179. *"Benim ağacımın sâyesi altında mest-i nâz olarak haydi ayaklarınızı uzatınız!"*

"Benim bir azîm ağaç mesâbesinde olan "Kerîm" ism-i şerîfimin gölgesi altında nâzın sarhoşu olarak haydi edeb ve terbiye usûlünü düşünmeyerek ayaklarınızı uzatıp rahat rahat yatın!"

پايهاى پر عنا از راه دين　　　بر كنار و دست حوران خالدين

4180. [4185] *Dîn yolundan dolayı pür-meşakkat olan ayakları hûrîlerin kucağında ve elinde ebedîdir.*

Bu mazhar-ı inâyet olanların dîn yolunda birçok meşakkat çekmiş olan ayakları hûrîlerin kucağında ve elinde ebedîdir.

حوريان گشته مغمّز مهربان　　　كز سفر باز آمدند اين صوفيان

4181. *Hûrîler göz süzücü mihribân olarak derler ki: "Bu sûfîler seferden geri geldiler!"*

O güzel hûrîler ki, onlar sıfât-ı mahmûdelerinin ve a'mâl-i sâlihalarının güzel sûretleridir, gözlerini süzücü ve müşfik olup derler ki: "Bu sûfîler cismâniyet âlemi seferinden geri geldiler!"

صوفیان صافیان چون نور خور   مدتی افتاده بر خاك و قذر

4182. *"Güneşin nûru gibi sâfîler olan sûfîler, bir müddet toprak ve pislik üzerine düşmüştür."*

"Güneşin nûru gibi sâfî ve berrak olan sûfîler bir müddet topraktan mahlûk ve necâsetle dolu olan cisme ve toprak olan dünyâya ve murdarlık âlemine düşmüştür."

بی‌اثر پاك از قذر باز آمدند   همچو نور خور سوی قرص بلند

4183. *"Esersiz pislikten pâk olarak güneşin nûru gibi kurs-ı âlî tarafına geri geldiler."*

"Kurs-ı bülend"den murâd, rûh-ı küllî-i Muhammedî (s.a.v.)dir. Ya'ni, "Bunlar bu kadar kesîf ve murdar bir mahalde bulundukları hâlde üzerlerinde kesâfetten ve murdarlıktan eser yoktur; ve pislikten temiz olarak güneşin nûru gibi kurs-ı âlî, ya'ni rûh-ı küllî tarafına geri geldiler."

این گروه مجرمان هم ای مجید   جمله سرهاشان بدیواری رسید

4184. *"Ey mecîd, bu mücrimler gürûhunun hepsinin başları da bir duvara erişti!"*

Bu beyt-i şerîf kıssanın zâhirine göre Ayaz'ın mücrimlere şefâat için şâha hitâbıdır; ve bâtınına göre insân-ı kâmilin günahkârlara şefaat için Hakk'a münâcâtıdır. Ya'ni, "Ey şâh-ı azîz, bu mücrimlerin hepsi başlarını taşa vurdular ve yaptıklarından utandılar!"

بر خطا و جرم خود واقف شدند   گر چه مات کعبتین شه بدند

4185. *"Gerçi şâhın zarlarının mağlûbu oldular. Kendilerinin hatâsına ve cürmüne vâkıf oldular."*

"Ka'beteyn", tavla oyununda kullanılan iki zarın ismidir. Kıssanın zâhirine göre "zarlar"dan murâd, Sultan Mahmûd'un ekâbire cevhere kıymet takdîr ettirmesi ve her birini de tahsîn edip ikrâm etmesidir ki, ekâbirin her birisi bu oyunda ve imtihanda mağlûb oldu; ve Ayaz'ın hareketini görüp kendinin hatâsını ve kabâhatini anladı. Kıssanın bâtınına ve iç yüzüne göre "zarlar"dan murâd, Hakk'ın benlik ve bizlik ve senlik ve sizlik keserâtı içinde kulların irâdesini ızhâr ve kendi irâdesini ihfâ buyurmasıdır. Nitekim I. cildin 1814 numaralı beytinde این من و ما بهر این بر ساختی   تا تو با خود نرد خدمت باختی Ya'ni

"Ey sâni'-i Hakîm, sen bu taayyünât-ı kesîreyi ve beni ve bizi kendin ile tavla oyunu hizmetini oynamak için yaptın" buyrulmuş ve orada bu ma'nâ îzâh edilmiştir. Ya'ni, "Gerçi fâil-i muhtâr-ı hakîkî sensin; ve hayır ve şer senin irâden olmaksızın vâki' olmaz; ve mücrimlerin kalbleri ve canları senin kabza-i kudretinde makdûr idi; ve onların kalbleri ve cisimleri ancak senin irâde-i rahmâniyyen ile mütekallib idi. Velâkin onlar kendilerinin hatâsına ve kabâhatlerine vâkıf oldular ve bu kabâhatleri kendi nefislerinden bildiler." Beyt-i Hâfız Şîrâzî (k.s.):

گناه گرچه نبود اختيار ما حافظ   تو در طريق ادب كوش و گو گناه منست

"Ey Hâfiz, gerçi günâh bizim ihtiyârımız ile değildir. Fakat edeb yoluna sa'y et ve günâh benimdir de!"

رو بتو كردند اكنون آه كنان   اى كه لطفت مجرمان را ره كنان

4186. *Şimdi âh edici olarak yüzü sana çevirdiler, dediler ki: "Ey şâh, senin lütfun mücrimlere yol göstericidir!"*

راه ده آلودگان را العجل   در فرات عفو و عين مغتسل

4187. *"Mücrimlere afv Fırat'ına ve muğtesel pınarına acele yol ver!"*

"Mücrimlere Fırat nehri gibi dâimâ hâl-i cereyânda bulunan affına yol ver ve ارْكُضْ بِرِجْلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ (Sâd, 38/42) ya'ni "Ey Eyyûb, ayağını yere vur. İşte bu iğtisâl mahalli olan pınardır" âyet-i kerîmesinde beyân buyrulduğu üzere Eyyûb (a.s.)'ın ayağını vurduğu yerden kaynayıp illet-i cismâniyyesine devâ olan muğtesel pınarına yol ver ve o mücrimlerin üzerine akıt!" Bu "muğtesel pınarı" I. cildin 2127 numarasına müsadif olan:

مرغ آبى غرق درياى عسل   عين ايوبى شراب مغتسل

["Bal denizine batmış su kuşu, şarâb ve muğtesel olan çeşme-i Eyyûbî."] beytinde geçti.

تا كه غسل آرند ز آن جرم دراز   در صف پاكان روند اندر نماز

4188. *"Tâ ki o uzun cürümden gusl getirsinler! Pâklerin safından namaza gitsinler!"*

"Tâ ki o mütemâdî olan günâh kirlerinden yıkansınlar ve temiz olan ervâhın safında namaza ya'ni huzûr-ı ilâhîye gitsinler!"

اندر آن صفها از اندازه برون   غرقگان نور نحن الصافون

4189. *"Ölçüden hâriç olan o saflarda "Nahnü's-sâffûn" nûrunun garîkları olsunlar!"*

"Ölçüden hâriç olmak", cismâniyetten tecerrüd ma'nâsınadır. Zîrâ cismâniyette vezin ve ölçü vardır. Rûhâniyet âlemi vezinden ve ölçüden hâriçtir. İkinci mısrâ'da sûre-i Sâffât'ta olan وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ (Sâffât, 37/165) "Ve biz elbette saf bağlayıcılarız!" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Bu âyet-i kerîme melâike-i kirâm lisânından beyân buyrulmuş olup beyt-i şerîfde sıfat-ı melekiyyeti hâiz olan ervâh-ı beşerin dahi sufûf-ı melâikede garîk-ı nûr olduğuna işâret buyrulur; ve bu âyet-i kerîme I. cildin 3456 numarasına müsâdif olan: گرچه هاروتید و ماروت فزون   از همه بر بام نحن الصافون ["Her ne kadar Hârût ve Mârût iseniz de ve نحن الصافون ["Biz saf bağlayıcılarız"] damı üzerinde cümleden ziyâde iseniz de!"] beytinde geçti.

چون سخن در وصف این حالت رسید   هم قلم بشکست هم کاغد درید

4190. [4195] *Vaktâki söz bu hâlin vasfına erişti, hem kalem kırıldı ve hem kâğıt yırtıldı.*

Vaktâki söz pâk olan ervâhın melâike saflarının nûruna müstağrak olması hâlinin vasfına erişti, kalem kırıldı. Zîrâ o vasıf zevk ve ma'nâdan ibâret olup hurûf ve kelimâta sığmaz ve kâğıtlara yazılmaz.

بحر را پیمود هیچ اُسْکَرّهٔ   شیر را برداشت هرگز بَرّهٔ

4191. *Bir kâse hiç denizi ölçtü mü? Hiç bir kuzu bir arslanı kaldırdı mı?*

Ya'ni, hurûf ve kelimât bir kâse ve ma'nâ ise deryâ mesâbesindedir. Deniz kâse ile ölçülüp bitirilemediği gibi, ma'nâ da hurûf ve kelimât ve elfâz ile ölçülüp bitirilemez; ve kezâ hurûf ve kelimât küçüklükte bir kuzu ve ma'nâ ise azamette bir arslan gibidir. Bir kuzu bir arslanı kaldıramadığı gibi hurûf ve kelimât da ezvâk ve maânîyi kaldıramaz. Beyt-i Hakîm Senâî (k.s.):

باز گشتم زانچه گفتم زانکه نیست   در سخن معنی و در معنی سخن

"Söylediğim şeyden rücû' ettim. Zîrâ ki sözde ma'nâ ve ma'nâda söz yoktur."

Ya'ni, söz hakkıyla ma'nâyı istîâb edemez. "Üskerre" ve "üskere", kâse ma'nâsınadır.

گر حجاب استت برون رَوْ ز احتجاب　　تا ببینی پادشاهی عُجَاب

4192. *Eğer sana hicâb var ise ihticâbdan dışarıya git, tâ ki acîb bir pâdişâhlık göresin!*

Eğer sende cismâniyet perdesi ve hicâbı var ise, bu dar olan âlem-i cismâniyetin ihticâbından dışarıya çık ve geniş olan âlem-i ervâha git, tâ ki o âlemin vüs'ati içinde acîb bir pâdişâhlık göresin!

گر چه بشکستند جامت قوم مست　　آن که مست از تو بود عذریش هست

4193. *Gerçi sarhoş olan kavim senin kadehini kırdılar. O kimse ki, senden sarhoş oldu onun bir özrü vardır.*

"Kadeh"den murâd, abdiyet kadehidir. Bu beyt-i şerîfde insân-ı kâmilin abdiyet kadehini kırmasına işâret buyrulur. Ya'ni, insân-ı kâmilin abdiyet kadehini kırması aşk-ı ilâhînin sarhoşluğundandır ve sana olan muhabbetindendir ve sende fânî olduğundan bilcümle harekâtında ma'zûrdur. Nitekim bu ma'nâ *Fîhi Mâ Fîh*'in 12. faslında bir misâl ile beyân buyrulur:

"Fânî-i Hak olan kimse [O'nun] mağlûb ve mesti oldukça onun hakkında günâh, günâh ve cürüm dahi cürüm olmaz. Pâdişâhın biri her birerleri ellerine bir kadeh almalarını bendelerine emretti. Vaktâki pâdişâh zuhûr etti, onun gulâm-ı hâssı pâdişâhın dîdârından kendinden geçip mest oldu ve kadeh elinden düşüp kırıldı. Dîğerleri onun bu hâlini görüp gāliba böyle yapmak lâzım gelir deyip ellerindeki kadehleri kasden attılar. Pâdişâh, "Niçin böyle yaptınız?" diye onlara itâb etti. Onlar dediler ki: "O mukarreb idi, böyle yaptı; biz dahi öyle yapalım!" deyip bu hâli doğru gördük. Pâdişâh dedi: "Ey ahmaklar, onu o yapmadı, ben yaptım!" Zâhir cihetinden cümlesi kabâhat idi. Ammâ o bir kabâhat ayn-ı tâat idi. Belki bütün tâatlerin fevkinde idi. Onların cümlesinden maksûd o gulâm idi. Dîğer gulâmlar onun tâbi'i ve tufeylidirler. Zîrâ o abd bu söylediğimiz ma'nâya nazaran hakîkatte pâdişâhdır. Bütün gulâmlar bu pâdişâhın tâbi'idirler. Zîrâ o ayn-ı padişâhdır; ve kölelik ve abdiyet onun sûretinden başka bir şey değildir. Pâdişâhın cemâlinden mâlâmâldir."

مستئ ایشان با اقبال و بمال　　نی ز بادهٔ تست ای شیرین فِعَال

4194. *"Onların ikbâl ve mal ile sarhoşluğu, ey fiilleri latîf olan, senin bâdenden değildir!"*

Ayaz, ya'ni insân-ı kâmil der ki: "Ey şâh, eğer ben mücrimlerin kabâhatlerinin affı talebinde bulunmak cürmünü yaptım ve abdiyyet-i mahza kadehini kırdım ise, senden sarhoş olarak yaptım. Senden sarhoş olanın elbette bir özrü vardır. O erkân ya'ni cismânî ve nefsânî olan kimseler, ikbâl ve mal sebebiyle abdiyet kadehini kırdılar ise, ey fiilleri latîf olan şâh, onların sarhoşluğu da yine senin şarâbından değil midir?"

ای شهنشه مست تخصیص تواند   عفو کن از مست خود ای عفومند

4195. *"Ey şehinşâh, bunlar senin tahsîsinin sarhoşudur. Ey afv sâhibi, kendi sarhoşundan affet!"*

Yukarıki ve bu beyt-i şerîflerde sûre-i Zümer'de vâki' يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (Zümer, 39/53) ya'ni "Ey nefisleri üzerinde isrâf eden benim kullarım, Allah'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyiniz! Muhakkak Allah Teâlâ günahların hepsini affeder. Muhakkak O Gafûr ve Rahîmdir" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni, "Ey şâh, kulları kendine tahsîs ederek "Ey benim kullarım!" diye vâki' olan hitâbının kuvveti ve lezzeti, âtîdeki beyitte buyrulduğu üzere, yüz küp şarabın yapamadığı sarhoşluğu vücûda getirir."

لذت تخصیص تو وقت خطاب   آن کند که ناید از صد خم شراب

4196. *"Vakt-i hitâbda senin tahsîsinin lezzeti onu yapar ki, yüz küp şarâbdan gelmez!"*

چون که مستم کردهٔ حدم مزن   شرع مستان را نبیند حد زدن

4197. *"Mâdemki sarhoş etmişsin, bana hadd vurma! Şerîat sarhoşlara hadd vurmayı görmez."*

Bu beyt-i şerîf Ayaz'ın, ya'ni insân-ı kâmilin kendi nefsi içindir. Ya'ni, "Ey şâh, mâdemki beni tecellî-i cemâlîn ile sarhoş etmişsin, benden bu sarhoşluk hâlinde zuhûr eden kabâhatten dolayı bana hadd vurma ve beni muâheze etme. Zîrâ şerîatta sarhoşa, sarhoşluk hâlinde iken hadd-i sekr veyâ hadd-i şürb olmaz. Hapsedilir, sarhoşluk hâli geçip ayıldıktan ve akla geldikten sonra hadd vurulup te'dîb olunur."

چون شوم هشیار آن گاهم بزن   که نخواهم گشت خود هشیار من

4198. *"Vaktâki ayık olurum, bana o vakit vur! Halbuki ben ayık olmayacağım!"*

هر که از جام تو خورد ای ذو المنن　　تا ابد رست از هش و از حد زدن

4199. *Ey ihsânlar sâhibi, her kim senin kadehinden içti, ebede kadar akıldan ve hadd vurulmaktan kurtuldu.*

Ey ihsânlar sâhibi olan şâh-ı hakîkî, her kim senin cemâlinin kadehinden aşk şarâbını içti ise, ebede kadar akıl kaydından ve âlem-i keserât îcâbınca kendisine hadd vurulmaktan kurtuldu.

خَالِدِينَ فِي فَنَاءِ سُكْرِهِمْ　　مَنْ تَفَانَا فِي هَوَاكُمْ لَمْ يُقِمْ

4200. [4205] *Onlar sarhoşluklarının fenâsı içinde ebedî oldular. Sizin muhabbetinizde fânî olan kimse ikāme olunmadı.*

"Fî hevâküm"deki cem' zamîri esmâ-i ilâhiyyeye râcidir. Zîrâ ârif-i billâh cemâl-i mutlakın vahdetini keserât-ı esmâiyyede müşâhede eder. Beyt-i Mısrî Niyâzî (k.s.):

Ârife eşyâda esmâ görünür
Cümle esmâdan müsemmâ görünür
Bu Niyâzî'den de Mevlâ görünür
Âdem ise "Semme vechullâh"ı bul
Kande baksan ol güzel Allah'ı bul

Ehl-i gaflet ise esmânın zıllerinden ibâret olan herhangi bir mazharın "ayn"ında bağlanıp isimden ve müsemmâdan câhil ve gâfil kalır. Ya'ni, insân-ı kâmiller senin esmâ-i ilâhiyyen kadehlerinden içtikleri cemâl-i mutlakının aşk şarâbından sarhoş olurlar; ve onların bu sarhoşluklar içinde kendilerinden geçmeleri ebedîdir. Ey esmâ-i ilâhiyye, sizin içirdiğiniz muhabbet şarâbında fânî olan kimse bir daha akıl sâhasında ikāme olunmadı!

فضل تو گوید دل ما را که رَوْ　　ای شده در دوغ عشق ما گرو

4201. *Senin fazlın bizim gönlümüze der ki: "Git ey bizim aşkımızın ayranına merhûn olan!"*

"Aşkımızın ayranı" buyrulmasındaki nükte budur ki, aşk âşık ile ma'şûk arasında ve âlem-i keserâtta olur. Halbuki keserât mevhûmdur. Merâtib-i vücûdun cümlesinde zâhir olan ancak bir hakîkattir ve o da ancak vücûd-ı Hak'tır; ve bu merâtibde vücûd-ı hakîkînin bi-hasebi'l-esmâ zuhûru onun bu esmâya olan fazlı ve ihsânıdır; ve zât-ı ahadiyyede bu nisbetlerin hepsi müzmahildir. Mâdemki zât-ı ahadiyyeye nazaran aşkın ve âşıkın vücûdu mev-

hûmdur, bu aşk [da] ayran mesâbesinde olur. Zîrâ ayranda sekr hassası mevhûmdur; ve bir kimse ayran içip sarhoş oldum derse, o sarhoşluk onda vehmîdir; ve vücûdda ma'şûk-ı hakîkîden gayrı yoktur. Nitekim I. cildin 30 numaralı beytinde:

جمله معشوقست و عاشق پردهٔ   زنده معشوقست و عاشق مردهٔ

ya'ni "Hep ma'şûktur ve âşık perdedir. Diri olan ma'şuktur ve âşık bir ölüdür" buyrulmuş idi.

چون مگس در دوغ ما افتادهٔ   تو نهٔ مست ای مگس تو بادهٔ

4202. *"Sinek gibi bizim ayranımıza düşmüşsün. Sen sarhoş değilsin, ey sinek, sen bâdesin!"*

Fazl-ı ilâhî der ki: "Ey insân-ı kâmil, za'fiyette bir sinek gibi olan senin vücûd-ı izâfîn, mevhûm olan âlem-i keserâtta bizim ayran mesâbesinde olan aşkımıza düşmüştür. Halbuki ayrandan sarhoş olmak mümkin değildir. Binâenaleyh sen sarhoş değilsin. Ey sinek, bizim tecellî-i zâtîmiz ile senin vücûd-ı mevhûmun, bizim vücûd-ı hakîkîmizde mahvoldu; ve sen bâdenin ve şarâbın kendisi oldun ve senin senliğin benim benliğim oldu. "Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde buyururlar:

دل چو جای حق بود حق با منست ومن بحق   حق بحق واصل شده بر خویشتن هو هو زنم

"Vaktâki gönül Hakk'ın tecellî-i zâtîsine mahal oldu, Hak benim iledir ve ben Hak ileyim, Hak Hakk'a vâsıl olup ben şimdi kendi zâtıma hû hû na'rası vururum!"

کرگسان مست از تو گردند ای مگس   چون که در بحر عسل رانی فرس

4203. *"Ey sinek, senden akbabalar sarhoş olurlar! Vaktâki bal deryâsına at sürersin,"*

"Kerges", akbaba dedikleri büyük ve yırtıcı kuştur. Burada murâd, ehl-i hakîkate muârız olan bahis ve münâzara ile meşgûl ulemâ-i zâhirdir. "Bal deryâ"sından murâd, ulûm-ı ledünniyye ve maârif-i rabbâniyyedir. Yine fazl-ı ilâhîdir ki, ey halk arasında zâhirde sinek gibi hakîr görünen insân-ı kâmil, sen bal deryâsına ya'ni ulûm-ı ledünniyye ve maârif-i rabbâniyye deryâsına himmetinin atını sürdüğün vakit, halk arasında zâhirde akbaba kuşu gibi heybetli görünen ulemâ-i zâhir, bahis ve münâzarayı unutup senden sarhoş

ve sersem olurlar. Nitekim bu ma'nâda Yûnus Emre hazretleri dahi şöyle buyurmuştur. Beyit:

Bir sinek bir kartalı salladı vurdu yere
Yalan değil gerçektir, ben de gördüm tozunu

Ya'ni, sinek gibi hakîr görünen bir derviş, kartal gibi heybetli olan bir âlim-i zâhirî ile mübâhase ve münâzara ettiler. Derviş o mübâhasede onu mağlûb etti. Bu hâl yalan değildir. Ben ümmî ve hakîr derviş iken böyle bir hâdise benim de başıma geldi.

Buraya münâsib latîf bir menkıbenin zikri bu hâli daha ziyâde tafsîl eder. Şöyle ki:

"Sultan Murâd-ı Râbi', muhakkıklerden Sivâsî hazretlerine "Eşyânın tesbîhi kāl ile midir, hâl ile midir?" diye sorar. Sivâsî hazretleri de "Kāl iledir, elhamdülillah bizim dervişlerimizden işidenler vardır!" diye cevâb verir. Sonra ulemâ-yı zâhireden Kadızâde'yi çağırıp der ki: "Kadıoğlu, Sivâsî'ye eşyânın tesbîhinden sordum, "Kāl iledir ve dervişlerimizden işitenler vardır!" dedi; öyle midir?" Kadıoğlu: "Hayır pâdişâhım, Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِن لَّا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ (İsrâ, 17/44) buyurmuş iken, ya'ni "Cemî-i eşyâ tesbîhtedir, lâkin siz tesbîhlerinizi anlamazsınız ve işitmezsiniz!" diye nass etmiş iken, Sivâsî Efendi'nin "Anlarız ve işitiriz!" demesi nass-ı Kur'ân'ı inkârdır, küfürdür!" diye cevâb verir. Pâdişâh Sivâsî Efendi'yi çağırıp, "Kadıoğlu senin hakkında nass-ı Kur'ân'ı inkâr etti, kâfir oldu diyor, sen ne dersin?" der. Sivâsî hazretleri: "Pâdişâhım, bu herif câhil ve Kur'ân'ın tefsîrinden gāfil bir inâdcı kimsedir, her ne kadar ilzâm etsem kabûl etmeyecektir. Şeyhülislâm'ı ve kazaskerleri da'vet buyurun. Huzûrlarında mürâfaa olalım!" der. Şeyhülislâm ve kazaskerler da'vet olunup mâcerâ naklolunur. Şeyhülislâm Yahyâ Efendi: "Pâdişâhım, Kadızâde Efendi câiz ki bizden garaz anlar, saray hocası imamınız Şamlı Hüseyin Efendi bir fâzıl kimsedir. Hakem nasbediniz, aralarını fasletsin! Bizler dahi temyîz edelim!" der. Hüseyin Efendi da'vet olunup hakem nasbolunur. Hüseyin Efendi Sivâsî Efendi'ye hitâb edip: "Müddeânız nedir?" diye sorar. Hazret dahi: "Eşyânın tesbîhi kāl iledir, erbâb-ı mükâşefe işitirler" der. Kadızâde'ye hitâb edip: "Siz ne dersiniz?" dedikte, "Hak Teâlâ Kur'ân'da eşyânın tesbîhini siz işitmezsiniz der iken, bunların işitiriz demesi nass-ı Kur'ân'a muhâlif ve inkârdır ve küfürdür, deriz" deyince, Sivâsî Efendi buyurdu ki: "Ma'lûm oldu ki, Kur'ân'ın tefsîrinden bîhaber imişsin. Zîrâ bu âyet-i kerîmede hitâb kefereyedir. Âmm olduğu takdîr-

de dahi selb-i umûmdur, umûm-ı selb değildir. Ya'ni cümlenin işitip anlamadığından ba'zılarının işitip anlamamaları lâzım gelmez. Mantık dahi okumadın mı, sâlibe-i külliyyenin nakîzı mûcibe-i cüz'iyyedir. Cümleniz anlamaz, ba'zılar anlayıp işidir, demektir. Böyle âyetler Kur'ân'da çoktur. Ezcümle ulemâ-i ehl-i sünnet rü'yetullâha kāildir. وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ (Kıyâme, 75/22-23) ["O gün kimi yüzler parlayacak ve Rabbine bakacaktır"] âyet-i kerîmesi ve سترون ربكم كما ترون القمر ليلة البدر ["Rabbinizi, ayın on dördünde ayı gördüğünüz gibi göreceksiniz!"] hadîs-i şerîfi delîli ile. Maahâzâ Kur'ân'da لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ (En'âm, 6/103) ["Gözler onu göremez!"] buyrulur; ya'ni "Mecmûan gözler görmez, ba'zıları görür" demektir!" dediklerinde Hüseyin Efendi dahi عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ (Neml, 27/16) ["Bize kuşların dili öğretildi"], قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ (Neml, 27/18) ["Bir karınca: Ey karıncalar, yuvalarınıza giriniz dedi"] âyetleri dahi eşyânın tesbîhleri kāl ile olduğuna delîldir. Zîrâ mecmû'-ı enbiyâ ve evliyâ hâl ile olan tesbîhlerini bilirler ve işitirler. Makām-ı imtinânda bir fâide olmamak lâzım gelir. Pâdişâhım, Sivâsî Efendi hazretleri âlim ve fâzıl ve her sözü haktır. Husûsen ol âyet-i kerîmede olan kelimâttır; ve bu âyetler cümle müfessirlerin sözlerine muvâfıktır", deyince Şeyhülislâm ve Sadreteyn dahi "Hüseyin Efendi'nin sözleri haktır!" diye te'yîd ve te'kîd ederler. Sultan Murad Han, "Kadıoğlu yine mi fezâhat?" diye takrî' ve tevbîh ettiklerinde, Sivâsî hazretleri, Pâdişâhım, İmâm-ı Müslim'in Abdullah bin Ömer'den rivâyet ettiği اذاكفر الرجل اخاه فقد باء بها احدهما ["Kişi kardeşini tekfir ettiği vakit, ikisinden biri küfre düşmüş olur"] hadîsi ile küfür kendine lâzım gelip ale'l-fevr huzûrunuzda tecdîd-i îmân lâzım gelmiştir" dedikte, Şeyhülislâm'dan dahi istifsâr ettikde, "Fukahâ dahi hadîs-i şerîf ile amel edip tekfîre zâhib olmuşlardır", derler. Pâdişâh-ı zarîf dahi Sivâsî Efendi'ye hitâb edip: "Kadıoğlu'na tecdîd-i îmân ettiriniz!" deyip onlar dahi telkîn-ı kelimeteyn-i şehâdeteyn ve tecdîd-i îmân ettirirler."*

كوهها چون ذره ها سر مست تو   نقطه و پرگار و خط در دست تو

4204. *"Dağlar zerreler gibi senin sermestindir. Nokta ve pergel ve hat senin elindedir."*

Bu beyit yine insân-ı kâmil tarafından şâh-ı hakîkîye hitâbdır. Ya'ni, "Bu vücûd-ı izâfî âleminin koca dağları, zerreler gibi senin yed-i kudretinde ser-

---

* Bkz. Mehmed Nazmi Efendi, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat (Hediyyetü'l-İhvân)* -Haz. Osman Türer-, İnsan Yay. İstanbul, 2005, s. 459-461. (Yayınlayanların notu.)

mest ve mağlûbdur; ve bu âlem-i sûreti resmedip vücûda getirmek için îcâb eden nokta ve pergel ve hat senin yed-i kudretindedir."

فتنه که لرزند ازو لرزان تست   هر گران قیمت گهر ارزان تست

4205. *"Fitne ki ondan titrerler, senin titreyicindir. Her ağır kıymetli cevher senin ucuzundur."*

"Ey şâh-ı hakîkî, senin mahlûkâtının korkup titrediği fitne, senden korkup titreyicidir. Kullarının indinde en kıymetli olan bir cevher senin indinde kıymetsiz ve ucuz bir şeydir."

گر خدا دادی مرا پانصد دهان   گفتمی شرح تو ای جان جهان

4206. *"Ey Hudâ, bana beş yüz ağız vereydin, ey cihânın cânı, senin şerhini söyler idim!"*

"Cihânın cânı"ndan murâd, Hak'tır. "Ey" harf-i nidâsı, Hudâ'dan mahzûfdur. Ya'ni, "Ey Hudâ, eğer bana bu âlem-i sûrette beş yüz ağız vereydin, ey cihânın cânı senin evsâfının şerhini söyler idim." Rubâî:

حق جان جهانست و جهان جمله بدن   اصناف ملائکه حواس این تن

افلاك و عناصر و موالید اعضا   توحید همین است دیگرها همه فن

"Hak cihânın cânıdır ve cihân cümle bedendir. Melâike sınıfları bu bedenin havâssıdır. Eflâk ve anâsır ve mevâlîd a'zâ mesâbesindedir. Tevhîd ancak budur, dîğerleri hep fer'dir."

يك دهان دارم و آن هم منکسر   در خجالت از تو ای دانای سر

4207. *Bir ağız tutarım ve o da ey sır bilici, senden hacâlette münkesirdir.*

Fakat bir ağzım vardır. Ey sır bilici olan şâh-ı hakîkî o bir ağız dahi senin vasfını nâkıs olarak şerhettiği için utandığından münkesirdir.

منکسرتر خود نباشم از عدم   کز دهانش آمده ستند این امم

4208. *Halbuki ademden daha ziyâde münkesir olmam. Zîrâ bu ümmetler onun ağzından geldiler.*

Bununla berâber muhakkak sâkit olan adem-i izâfîden daha ziyâde münkesir değilim. Zîrâ bu kadar muhtelif ümmetler ve milletler o adem-i izâfînin

ağzından bu vücûd-ı izâfî âlemine gelip zâhir oldular. Ben ise bir ağzım ile inâyet-i Hak'la bu kadar maârif ve hakāyıkı beyân ettim.

صد هزار آثار غیبی منتظر　　　　کز عدم بیرون چست و مکِر

4209. *Yüz binlerce âsâr-ı gaybî muntazırdır ki, ademden çabuk ve hamle edici olarak dışarıya sıçrayalar.*

"Çest", çabuk ve çâlâk; ve "mükirr", hamle ve hücûm edici demektir. Ya'ni, bu gelenlerden başka yine o adem-i izâfî âleminde bulunan yüz binlerce gayba mensûb eserler, o ademden çabuk ve hamle edici olarak dışarıya ve bu vücûd-ı izâfî sahasına sıçramak için muntazırdırlar. Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ'da چست و مکر yerine باللطف و بر vâki'dir. "Lütuf ve ihsân ile" demektir.

از تقاضای تو می گردد سرم　　　　ای برده من بپیش آن کرم

4210. [4215] *Başım senin takāzândan dönüyor. Ey ben ki, o keremin önünde ölmüşüm.*

"Takāzâ", lügatte "birbirine hakkını vermek" demektir. Burada murâd, Hakk'ın bendelerine ezelde lisân-ı isti'dâd ile taleb ettikleri ihsânı ve kulların dahi bu ihsân ve kereme mukābil hâlen ve kavlen ve fiilen edâ-yı şükrüdür. Ya'ni, ey şâh-ı hakîkî, başım senin takāzândan dolayı dönüyor. Ey ben ki, senin o ihsân ve kereminin önünde hakkıyla edâ-yı şükr edememekten dolayı ölmüş bir hâldeyim.

رغبت ما از تقاضای توست　　　　جذبهٔ حقست هر جا رهروست

4211. *Bizim rağbetimiz senin takāzândandır. Her nerede yol gidici varsa, Hakk'ın cezbesidir.*

Ey şâh, bizim senin emrine rağbetimiz, senin kereminin takāzâsındandır. Her nerede tarîk-ı hakîkatin yolcusu ve sâliki varsa, Hakk'ın cezbesinden ve onu çekmesindendir.

خاك بی‌بادی ببالا بر جهد　　　　کشتیٔ بی بحر پا در ره نهد

4212. *Toprak rüzgârsız yukarıya sıçrar mı? Bir gemi denizsiz yola ayak koyar mı?*

Meselâ, kesîf olan toprak, latîf olan rüzgârın ve havanın çekmesi olmasa yukarıya sıçrar mı? Ve bir gemi, deniz olmasa, kara yolunda hareket eder mi? Toprağın yukarıya çekicisi hava ve geminin yola çekicisi dahi denizdir.

پیش آب زندگانی کس نمرد پیش آبت آب حیوانست دُرد

4213. *Âb-ı hayât önünde kimse ölmedi. Senin suyunun önünde âb-ı hayât tortudur.*

Meşhur olan âb-ı hayâtın önünde kimse ölmedi ve o suyu içenler hayât-ı sûrîde kaldı. Halbuki senin suyunun ya'ni aşkının önünde sûrî olan âb-ı hayât tortudur.

آب حیوان قبلهٔ جان دوستان ز آب باشد سبز و خندان بوستان

4214. *Âb-ı hayât can-dostların kıblesidir; bostan sudan yeşil ve handân olur.*

"Cân-dostân", can seviciler demektir. Ya'ni, sûrî olan âb-ı hayât can sevicilerin ve yaşamak isteyenlerin kıblesidir. Çok yaşamak için onlar âb-ı hayâta müteveccihdirler. Zîrâ bostan sûrî olan sudan yeşillendiği ve tarâvet bulduğu gibi vücûd-ı mecâzî dahi sûrî olan âb-ı hayâttan tarâvet bulur.

مرگ آشامان ز عشقش زنده اند دل ز جان و زآب جان بر کنده اند

4215. *Ölüm içiciler onun aşkından diridirler. Candan ve can suyundan gönül koparmışlardır.*

Ölüm içiciler ve ölüme müştâk olanlar âb-ı hayâtın dahi canı olan Hakk'ın aşkından diridirler. Cana ve âb-ı hayâta muhabbetten gönül koparmışlardır. Bunlara olan muhabbetten gönülleri boşalmıştır.

آب عشق تو چو ما را دست داد آب حیوان شد بپیش ما کساد

4216. *Vaktâki senin aşkının suyu bize el verdi, bizim indimizde âb-ı hayât kesâd oldu.*

Vaktâki bizi senin aşkının suyu suladı, biz bir hayât ve dirilik bulduk ki, bizim indimizde âb-ı hayâtın ve sûrî yaşamanın kıymeti kesâd oldu ve revaçtan sâkıt oldu.

زآب حیوان هست هر جان را نوی لیك آب آب حیوانی توی

4217. *Âb-ı hayâttan her cana bir yenilik vardır. Fakat hayâta mensûb olan suyun suyu sensin!*

Sûrî âb-ı hayâttan her can bir yenilik ve tâzelik bulur. Fakat hayâta mensûb olan bu sûrî suyun suyu ve rûhu sensin!

هر زمان مرگی و حشری دادیمْ تا بدیدم دست برد آن کرم

4218. *Her zaman bana bir ölüm ve bir haşir verdin, tâ ki o keremin dest-bürdünü gördüm.*

"Dest-bürd", kudretten ve fazldan kinâyedir (*Burhân*). Ya'ni, ey şâh, senin kereminin kudretini görmem için bana her zaman bir ölmek ve cem' olmak verdin. Ölmek ve cem' olmak hakkındaki îzâhât I. cildin 1164 ve 1165 numaralarına müsâdif olan:

پس ترا هر لحظه مرگ و رجعتیست مصطفی فرمود دنیا ساعتیست

جمله عالم می شود هر دم فنا باز پیدا می نماید در بقا

["İmdi sana her lahza ölüm ve ric'at vardır. Mustafâ, "Dünyâ bir sâattir" buyurdu. Cümle âlem her dem fânî olur. Tekrar bekâ içinde zâhir olur"] beyitlerinde geçti. Burada tekrârı zâiddir.

همچو خفتن گشت این مردن مرا ز اعتماد بعث کردن ای خدا

4219. *Ey Hudâ, ba's etmek i'timâdından dolayı, bu ölmek bana uyumak gibi oldu.*

Ey Hudâ, bu hayât-ı sûrî ve bu vücûd-ı mecâzî içinde iken mâdemki zerrât-ı cismimin teceddüd-i emsâl ile ma'dûm ve mevcûd olduğunu keşfen müşâhede etmekteyim, binâenaleyh mevt-i sûrî ile fenâ bulan cismimi ba's edeceğine i'timâdımdan dolayı, bu ölmek bana uyumak gibi oldu ve ölümden asla pervâm kalmadı.

هفت دریا هر دم ار گردد سراب گوش گیری آوریش ای آب آب

4220. [4225] *Eğer yedi deryâ serâb olursa, ey suyun suyu, kulağını tutup onu getirirsin!*

Arz üzerinde kâin Bahr-i Muhît-i Kebîr, Bahr-i Muhît-ı Atlas, Bahr-i Muhît-ı Hindî, Bahr-i Müncemid-i Şimâlî, Bahr-i Müncemid-i Cenûbî, Bahr-i Sefîd ve Bahr-i Siyâh gibi yedi deryâ şuabâtıyla berâber serâb ve hepsinin suları çekilse, ey suyun suyu ve rûhu olan Hak Teâlâ, kulağından tutup o suyu getirirsin ve halkedersin!

عقل لرزان از اجل و آن عشق شوخ سنگ کی ترسد ز باران چون کلوخ

4221. *Akıl ecelden titreyici ve o aşk şûhtur. Taş, tuğla gibi ne vakit yağmurdan korkar?*

"Şûh" (شوخ), cesur ve korkusuz demektir. Ya'ni, akl-ı maâş ecelden ve ölümden korkup titreyicidir. Der ki: "Benim cismim bir mahlûk-ı müdrik olduğu hâlde, eyvâh ki, ölüm sebebiyle müncemid bir hâle gelip toprak altına gidecek ve çürüyecektir ve o aşk-ı ilâhî ise cesur ve ölümden korkusuzdur. Meselâ katı bir taş, yumşak tuğla gibi ne vakit dağılır ve toprak haline gelir? Akıl tuğla ve aşk katı taş ve ölüm yağmur gibidir."

از صحاف مثنوى اين پنجمست　　در بروج چرخ جان چون انجمست

4222. *Mesnevî'nin sahîfelerinden bu beşincidir; can feleğinin burçlarında yıldızlar gibidir.*

"Sıhâf", sahîfenin cem'idir. Ya'ni, *Mesnevî-i Şerîf* sahîfelerinden bu sahîfeler V. cildi teşkîl etmektedir. Her bir cildi veyâ sahîfeleri veyâ beyitleri âlem-i ervâh feleğinin burçlarında yıldızlar gibidir. Sûre-i Nahl'de vâki' وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ (Nahl, 16/16) ya'ni "Onlar yıldızlar ile doğru yolu bulurlar" âyet-i kerîmesinde beyân buyrulduğu üzere kara ve deniz yolcuları yıldızlara bakıp gece karanlığında yollarını ta'yîn ettikleri gibi bu *Mesnevî-i Şerîf*'in sahîfelerinde münderiç ebyât-ı şerîfedeki ma'nâlar ile de, sâlikler tabîat karanlığında Hak ve hakîkat yolunu bulup yürürler.

ره نيابد از ستاره هر حواس　　جز كه كشتيبان استاره شناس

4223. *Yıldız tanıyıcı gemicilerden gayrı her havâs yıldızdan yol bulmaz.*

"Havâs"dan (حواس) murâd, "meşâir-i aşere" ta'bîr edilen havâss-i hamse-i zâhire ve bâtınedir. "Yıldız tanıyan gemiciler"den murâd, ulûm-i zâhire ve bâtıneden haberdâr olan kimselerdir. Zîrâ *Mesnevî-i Şerîf*'in beyitlerinde mündemiç olan ma'nâları istihrâc ve idrâk için lügat, ilm-i kelâm, fıkıh, tefsîr, hadis, mantık, beyân, bedî', maânî, nücûm, tıb, hesâb, hikmet, kimyâ, hendese, coğrafya, hey'et, nazım ve kāfiye, tasavvuf, hurûf ve havâs gibi birçok ilimlere vukūf lâzımdır. Bununla berâber bir mürşid-i kâmil terbiyesinde olup o mürşidin himmetiyle kalbde zevk ve nûr-i hâl dahi bulunmak îcâb eder. Binâenaleyh bu şerâitı hâiz olmayan kimselerin havâss-i zâhire ve bâtıneleri, bu yıldızların nûruyla hakîkat yolunu bulamaz.

جز نظاره نيست قسم ديگران　　از سعودش غافلند و از قران

4224. *Dîğer kısımlar nezzârenin gayrı değildir. Onun suûdundan ve kırânından gāfildirler.*

"Suûd", saâdet ve mübâreklik; "kırân", lügatte "mukārenet ve yakınlık" ve ilm-i nücûm ıstılâhında "iki seyyârenin bir burçta müctemi' olması"; "nezzâre", nazar ediciler demektir. Beyt-i şerîfde zarûret-i vezinden nâşî teşdîdsiz okunur. Ya'ni, yukarıki beyitte beyân olunan şerâitı hâiz olmayan kısımlar ve tâifeler ancak zâhir gözüyle bakıcıdırlar; ve onların nûr-ı ma'nâlarını idrâk edemezler; ve her bir beytin sülûk mertebelerinin hangisinde biribirine mukāranetini ve kendi nefislerine tatbîk husûsunda isti'dâdları ve meşrebleri nokta-i nazarından, hangisinde saâdet bulunduğunu bilemezler, gāfil olurlar, anlayışları hikâyelerin zâhirlerine münhasır kalır.

آشنایی گیر شبها تا بروز   با چنین استاره‌های دیو سوز

4225. *Böyle şeytan yakıcı olan yıldızlar ile geceler gündüze kadar âşinâlık tut!*

Ya'ni, ey sâlik-i tarîk-ı Hak, böyle âfâkî ve enfüsî olan şeytanı yakıcı yıldızlar mesâbesindeki ebyât-ı *Mesneviyye* ile nefis ve tabîat zulmeti ve gecesi içinde rûhunun güneşi doğup gündüz oluncaya kadar âşinâlık tut ve o beyitlerin nûr-ı ma'nâlarını hulûs-ı kalb ile idrâke çalış!

هر یکی در دفع دیو بد گمان   هست نفط انداز قلعهٔ آسمان

4226. *Kötü zanlı şeytanın def'inde her biri gök kal'asından neft atıcıdır.*

Bu yıldızlar mesâbesinde olan beyitlerin her biri, kötü zanlı olan vehim şeytanını, kalbden ve dimağdan def'etmek için, hakîkat göğünün kal'asından neft yağını tutuşturup atar ve o vehim şeytanlarını yakar. Nitekim âyet-i kerîmede وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ (Mülk, 67/5) ya'ni "Biz dünyâ göğünü yıldızlar ile süsledik ve onları şeytanlar için atılan taşlar yaptık" buyrulur.

اختران با دیو همچون عقربست   مشتری را او ولی الاقربست

4227. *Yıldızlar şeytana Akreb gibidir. Müşterî'ye o en yakın velîdir.*

Cenâb-ı Pîr efendimiz *Mesnevî-i Şerîf*'in ebyâtını yukarıda âlem-i ervâh feleğinin burçlarında dönen yıldızlara teşbîh buyurmuşlardır; ve yıldızlarda saâdet ve nühûset îrâsı hassaları olduğundan, beyitlerde dahi nücûmî ıstılâhât ile birtakım böyle mütezâdd ma'nâlara işâret buyurmuşlardır. "Akreb", ma'lûm olan muzır bir hayvanın ismi olduğu gibi, felekte de bir bur-

cun adıdır. Kezâlik "Müşterî" dahi yedi seyyâreden birinin ismi olduğu gibi bir malı satın almak isteyen kimse ma'nâsınadır. Ya'ni, bu *Mesnevî-i Şerîf* beyitleri huzûr-ı Hak'tan kovulmuş olan insan ve cin şeytanlarına akrep gibidir. Onları sokar ve müteezzî eder. Hakîkatin müşterîsi olanlara da saâdet bahşeden en yakın bir dosttur ve onlara türlü türlü rûhânî ikramlarda bulunur.

قوس اگر از تیر دوزد دیو را   دلو پر آب است زرع و میوه را

4228. *Kavs eğer Tîr'den şeytanı dikerse, Delv zer' ve meyve için su doludur.*

"Kavs", lügatte yay ve ıstılâhda felekte bir burcun ismidir. "Tîr"in *Burhân*'da yirmi altı kadar ma'nâsı vardır. Buraya münâsib olan "ok" ma'nâ-yı lügavîsi ile "Utârid" seyyâre[si]nin ismidir ve sonbahar ayıdır. "Tîr dûhten", düşmanın giydiği zırhı ok atıp vücûduna dikmek ve saplamak demektir. "Delv", kuyudan su çekilen kova demek olduğu gibi, felekte bir burcun ismidir; ve "Kavs", sonbahar burçlarındandır ve ağaçların yapraklarını dökücü olan sonbahar dahi Kavs burcundandır. "Delv", dahi bahar günlerinin burcudur ve bahar günleri yağmurlu olduğundan ağaçların yaprakları ve meyveleri ve bahçelerin gülleri ve çiçekleri neşv ü nemâ bulur. Ya'ni, rûhânî olan yay eğer münkir-i *Mesnevî* olan şeytânı yaralar ise rûhânî olan kova dahi bu *Mesnevî*'nin tâliblerinin kalblerinin bahçelerinde maârif-i ilâhiyye meyveleri ve çiçekleri bitmek için füyûzât sularıyla doludur.

حوت اگر چه کشتئ غی بشکند   دوست را چون ثور کشتی می کند

4229. *Hût eğerçi dalâlet gemisini kırarsa, dost için Sevr gibi gemi yapar.*

"Hût", lügatte balık ve ıstılâhda felekte bir burcun ismidir. "Sevr", öküz ve felekte bir burcun adıdır. Ya'ni, Hût burcu dahi kışın sonundadır. Eğerçi Hût mesâbesinde olan beyitlerin ma'nâları azgın soğuğun ya'ni soğuk münkirin dalâlet gemisini kırarsa dost için, dahi hem lügat ve hem de ıstılâh-ı ehl-i nücûm hasebiyle, ziraata fâidelidir ve sâlikin kalbinde maârif-i ilâhiyye tohumlarının neşv ü nemâsına bâdî olur.

شمس اگر شب را بدرد چون اسد   لعل را زو خلعت اطلس رسد

4230. [4235] *Eğer güneş Arslan gibi geceyi yırtarsa, ondan la'le hil'at-i atlas erişir.*

"Esed", lügatte arslan ve ıstılâhda burcun ismidir. Ya'ni, güneş gibi nûrânî olan *Mesnevî* cisimlerin sükûnetine sebeb olan tabîatın karanlığını arslan

gibi yırtar. Fakat cisme taalluk eden cevher-i rûha o güneşten la'l gibi kırmızı atlas libâs erişir. "Kırmızı atlas libâs"dan murâd, aşk-ı ilâhîdir.

هر وجودی کز عدم بنمود سر   بر یکی زهرست و بر دیگر شکر

4231. *Her bir vücûd ki, ademden baş gösterir, birisine zehirdir ve dîğerine şekerdir.*

Ya'ni, adem-i izâfî âleminden bu vücûd-ı izâfî âleminde baş gösterip zâhir olan her bir vücûd ve her bir sûret birisine zehirdir ve birisine de şekerdir. Binâenaleyh bu *Mesnevî-i Şerîf* dahi ba'zı kimselere muzır ve ba'zı kimselere de nâfi'dir.

دوست شو وز خوی ناخوش شو بری   تا ز خمرهٔ زهر هم شکر خوری

4232. *Dost ol ve nâhoş huydan berî ol, tâ ki zehir küpçüğünden de şeker yiyesin!*

"Humre", küçük küp. Ya'ni, ey bu *Mesnevî*'yi okuyan ve dinleyen kimse, eğer bu ebyât-ı *Mesnevî*'den ba'zıları tab'ına hoş gelmezse inkâr etme! Zîrâ bu hoş gelmemek senin nefsinin kötü huylarından dolayıdır veyâhud cehlindendir. Binâenaleyh *Mesnevî-i Şerîf*'e karşı nazar-ı inkârı kaldır ve dost ol ve nefsinin kötü huylarını bırak, tâ ki o senin nefsine acı ve zehir gibi gelen küpceğizden maârif-i ilâhiyye şekerini yiyesin!

ز آن نشد فاروق را زهری گزند   که بُدْ آن تریاق فاروقیش قند

4233. *Ondan dolayı Fârûk'a bir zehir zarar olmadı. Zîrâ ona o Fârukluk tiryâkı şeker oldu.*

"Tiryâk-ı fârûkî", bu beyt-i şerîfde cinâs-ı tâm olarak mezkûrdur. Zîrâ "tiryâk-ı fârûkî", birçok eczâdan mürekkeb bir ma'cûndur ki, en müessir zehirin te'sîrini izâle eder; ve "Fârûk", bu terkîbin mûcidi olan tabîbin ismidir; ve "Fârûk", Ömer ibnü'l-Hattâb (r.a.) hazretlerinin lakab-ı âlîleridir. Hak ve bâtılı tefrîk buyurdukları için bu lakab verilmiştir.

Menkûldür ki, pâdişâhlardan birisi Hz. Ömer'in huzûruna bir Arab atı ve bir beyaz doğan kuşu ve düşmanın kahrı için mühlik bir zehir ile dolu bir şişe hediye getirdi. Hz. Ömer atı geri gönderdi ve doğanın bağını çözüp âzâd etti ve zehr-i kātili dahi "Düşmanların en düşmanı nefisdir ve zehr-i kātil onun lâyıkıdır!" deyip o zehri elçinin önünde kendileri içti; ve bu zehir aslâ

kendilerinin vücûd-ı şerîflerine zarar olmadı. Elçi bu hâli görüp derhal müslüman oldu.

*

Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâ olsun ki, inâyet-i Yezdân ve himmet-i merdân ile bu V. cildin şerhi dahi 18 Cumâdi'l-âhire 1354 hicrî ve 1 Eylül 1351 Rûmî ve 15 Eylül 935 milâdî târihinde cumartesi günü sâat-i vasatî ile dördü yirmi dakîka geçede hitâm buldu. Ve sallallâhü alâ seyyidinâ Muhammedini'n-Nebiyyi'l-Ümmiyyi ve alâ âlihî ve ashâbihî ecmaîn!

Şârih-i fakîr

Ahmed Avnî

MESNEVÎ'NİN V. CİLDİNİN
SONU